

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

tarih

SAMET AĞAOĞLU

Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2. baskı

YASSIADA, KAYSERİ VE TOPTAŞI CEZAEVİ GÜNLÜKLERİ

Samet Ağaoğlu 23 Nisan 1909'da Bakü'de doğdu, 6 Ağustos 1982'de İstanbul'da öldü. Düşünce ve siyaset adamı Ahmet Ağaoğlu'nun oğludur. İlk ve orta öğrenimini Beyazıt Feyziye Mektebi'nde tamamladı. 1926 yılında Ankara Lisesi'ni, 1931 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Üniversite eğitiminden sonra doktora çalışması amacıyla gittiği Strasbourg'da on altı ay kaldı. Ancak, doktoraasını tamamlamadan Türkiye'ye döndü. İktisat ve ticaret bakanlıklarında çalıştı. Avukatlığa başladığı 1946 yılında Demokrat Parti'ye katılarak siyasete atıldı. 1950-1960 arasında Manisa milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. Aynı dönem, Adnan Menderes hükümetlerinde başbakan yardımcılığı çalışma, sanayi ve devlet bakanlığı görevlerinde bulundu. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından yargılanarak ömür boyu hapse mahkûm edildi. Kayseri ve Toptaşı cezaevlerinde kaldı. 1964'te özel afla serbest kaldı. Siyasi içerikli pek çok yazıya imza atmış olan Samet Ağaoğlu, öykü ve denemelerini ise dönemin, *Varlık*, *Yücel*, *Çığır* gibi önemli edebiyat dergilerinde yayımladı.

Yapıtları:

Anı: *Babamdan Hâtıralar* (1940), *Babamın Arkadaşları* (1958), *Aşına Yüzler* (1965), *Arkadaşım Menderes* (1967), *Marmara'da Bir Ada* (1972), *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri - Bir Soru* (1972), *İlk Köşe* (1978), *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu* (1992), *Hayat Bir Macera* (2003).

İnceleme: *Kuvayı Milliye Ruhu* (1944), *İki Parti Arasındaki Farklar* (1947).

Gezi: *Sovyet Rusya İmparatorluğu* (1967).

Öykü: *Strazburg Hâtıraları* (1944), *Zürriyet* (1950), *Öğretmen Gafur* (1953), *Büyük Aile* (1957), *Hücredeki Adam* (1964), *Katırın Ölümü* (1965).

Gülşay Sarıçoban 1968'de Ankara'da doğdu. İlk, orta ve yüksek öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2005'te Hacettepe Üniversitesi'nde "Çok Partili Hayata Geçişte İktidar-Muhalefet İlişkisi" çalışmasıyla yüksek lisans, 2010'da "Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi" teziyle doktora derecesi aldı. 2011'den beri aynı üniversitede Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ile Türk Eğitim Tarihi dersleri veriyor.

*Samet Ağaoğlu'nun
YKY'deki kitapları:*

Bütün Öyküleri (2003)

Arkadaşım Menderes (2011)

Marmara'da Bir Ada (2011)

Aşına Yüzler (2011)

Kuvayı Milliye Ruhu (2011)

Yassıda, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri (2013)

İlk Köşe (2013)

Hayat Bir Macera (2013)

SAMET AĞAOĞLU

Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri

Yayına hazırlayan
Gülay Sarıçoban

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 3792
Tarih - 91

Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri / Samet Ağaoğlu
Yayına hazırlayan: Dr. Gülay Sançoban

Kitap editörü: Nuri Akbayar
Düzelti: Özlem Ergen - Ömer Şişman

Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Sayfa tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy / İstanbul
Tel: (0212) 624 21 11 Faks: (0212) 624 21 17
www.matbaasistemleri.com
Sertifika No: 40421

1. baskı: İstanbul, Ocak 2013
2. baskı: İstanbul, Mart 2018
ISBN 978-975-08-2443-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2012
Sertifika No: 12334

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş • 9

Yassıada • 17

Yassıada'dan İmralı'ya oradan Kayseri Cezaevi'ne • 161

İstanbul Toptaşı Cezaevi • 293

Yassıada Dava Defteri • 303

Fotoğraf Albümü • 355

Dizin • 365

Çocuklarım Ata, Mehmet Ceyhun ve Eşim Arif'e

GİRİŞ

Samet Ağaoğlu 23 Nisan 1909'da Bakü'de doğdu. Babası Azeri asıllı, 1909'da Osmanlı ülkesine göç eden, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin önde gelen fikir adamlarından ve siyasetçilerinden Ahmet Ağaoğlu'dur. Kendisinden büyük iki ablası; Süreyya Ağaoğlu (1903-1989) ve Tezer Taşkiran (1907-1979), bir ağabeyi; Abdurrahman Ağaoğlu (1908-1953) ve bir kız kardeşi; Gültekin Ağaoğlu (1914-2001) vardır. Ağaoğlu, ilk ve orta eğitimini İstanbul, Beyazıt Özel Feyziye Mektebi'nde tamamlayarak, 1927'de Ankara Erkek Lisesi'nden 1931'de de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Fransa'ya Strasburg'a doktora eğitimi için gitmiş, iki yıl sonra yaz tatilini geçirmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Ancak Strasburg'a geri dönmek istediğinde Adalet Bakanlığı'ndan gerekli izni alamamış ve doktora eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Hayat arkadaşı Neriman Ağaoğlu ile de Fransa'da tanışmış ve 1933'te İstanbul'da evlenmiştir. Bu evlilikten Tektaş (1934), Mustafa Kemal (1939-1999) ve Sitare (1945-2010) adlarında üç çocuğu olmuştur.

Ağaoğlu, yazmaya lise yıllarında başlamakla birlikte bu konudaki ilk çıkışı 1929 yılına rastlar. Hukuk fakültesinin üçüncü sınıfındayken aslında bir öğrenci cemiyeti olarak amaçladıkları "Genç Türk Edebiyatı Birliği", fakülte idaresinin karşı çıkması üzerine bir edebiyatçılar topluluğuna dönüşür. Birliğin yayın organı olan *Hep Gençlik* dergisinde ilk yazıları yayımlanır ve böylece edebiyat dünyasında isminden bahsedilmeye başlanır. 1931'de gittiği Strasburg, Ağaoğlu için, edebi hayatının en önemli dönemeçlerinden biridir. Burada kaldığı süre içinde Dostoyevski'nin çok sayıda eserini okuma imkânı bulurken, bu şehirde yaşadıkları kendisi için ilham kaynağı olmuş ve çok sayıda hikâyeye kaleme almıştır. 1933'ten siyasete atıldığı 1946'ya kadar *Varlık*, *Yücel*, *Şadırvan*, *Çığır*, *Ülkü* gibi dergilerde hikâyeleri yayımlanmıştır. Ağaoğlu edebi çalışmalarına siyasete atıldıktan sonra ara vermek zorunda kalmıştır. Yayımlanmış altı hikâyeye

kitabı, yedi anı, bir inceleme, bir gezi, bir günlük, iki siyasî ve beş bilimsel eser olmak üzere yirmi üç eseri bulunmaktadır.'

Devlet hizmetine 1934 yılında Ankara'da İş ve İşçiler Bürosu'nda tetkik memuru olarak başlayan Ağaoğlu, burada Cumhuriyet'in ilk büyük İş Kanunu'nu hazırlayan kadro arasında yer almıştır.

Ağaoğlu, daha memurken tekparti sisteminin sakıncalarını görmüş ve bu sisteme son vermek amacıyla, Prof. Remzi Oğuz Arık, Prof. Bedri Ziya Egemen gibi arkadaşlarıyla 1938'de "Milli Cephe" isimli gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Bu teşkilat kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul'da yedek subay okulunda askerliğe başlar ve askerliğinin geri kalan kısmını Ankara'da subay olarak tamamlar. Askerlikten sonra Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Umum Müdür Muavinliği görevini sürdürür. Bu görevde iken, 1943'te Recep Peker'in (İçişleri Bakanı) teşvikiyle CHP'ye kaydolur. Seçimlerde de aday olmak ister fakat CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın karşı çıkması sebebiyle bu isteği kabul edilmez.

Ağaoğlu, hızlı yükselişle 12 yıl süren memuriyet hayatından, Haziran 1946'da Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürü iken siyasete atılmak üzere ayrılır. 1946 seçimlerine önce bağımsız aday olarak katılmak ister. Bu arada Celal Bayar ile de temaslarda bulunmaktadır. Bu görüşmeler sonunda Bayar ile fikir birliğine vararak DP'ye katılır (1 Temmuz 1946) ve partinin Ankara adaylarından biri olur. Ancak 21 Temmuz'da yapılan seçimlerde milletvekili seçilemez.

Milletvekili olamamıştır, ama azimle mücadelesine devam edecektir. Önce DP Yenışehir Ocak, Çankaya İlçe ve Ankara İl İdare kurullarına üye seçilir. DP'nin 7 Ocak 1947'de gerçekleşen Birinci Büyük Kongresi'ne Ankara, Bolu ve Kırşehir'den delege olarak girmeyi başarır. Bu kongrede, milletvekili olmadığı halde Genel İdare Kurulu üyeliğine seçilerek, parti kapatıldığı güne kadar bu sıfatını sürdürür.

- Hikâyeleri tek cilt halinde *Bütün Hikâyeleri* ismi ile Yapı Kredi Yayınları tarafından 2003 yılında basılmıştır. Diğer kitapları: *Babamdan Hatıralar*, Ağaoğlu Külliyyatı: Ankara, 1940, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası: İstanbul, 1969, *Aşına Yüzler*, Alkım Yayınevi: İstanbul, 2003, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası: İstanbul, 1967, *Marmara'da Bir Ada*, *Hayat Bir Macera* (Çocukluk ve Gençlik Hatıraları), Kitap Yayınevi: İstanbul, 2003, *İlk Köşe* (Edebiyat Hatıraları), İstanbul, 1978, *Kuvayı Milliye Ruhu*, YKY: İstanbul, 2011, *Sovyet Rusya İmparatorluğu*, Baha Matbaası: İstanbul, 1967, *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, Yay. Haz. Cemil Koçak, İletişim Yayınları: İstanbul, 1992, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, *Bir Soru*, Baha Matbaası: İstanbul, 1972, *İki Parti Arasındaki Farklar*, Arbas Matbaası: Ankara, 1947, Bilimsel Eserleri: (Tezer Taşkiran ile Birlikte) *Suçlu Çocuklarımız-Ankara Çocuk İslah Evi'nde Bir Araştırma*, Titaş Basımevi: Ankara, 1943, *Küçük Sanat Meseleleri "Türkiye'de ve Başka Yerlerde"*, Üniversite Kitabevi: İstanbul, 1939. (Selahattin Hüdayioğlu ile birlikte) *Türkiye'de İş Hukuku "İş Hukuku Tarihi, 1"*, Merkez Basımevi: 1939. (Celal Yerman ile birlikte) *Türkiye İktisadi Teşkilatında Ticaret ve Sanayi Odaları*, Titaş Basımevi: Ankara, 1943, *Küçük Sanat Davası*, Türk İktisatçılar Cemiyeti Konferans Serisi 5, Güneş Matbaası: İstanbul, 1940.

DP'nin 1946–1950 döneminde Ağaoğlu, parti içinde seçildiği görevlerle birlikte, avukatlık mesleğini de devam ettirir. Ayrıca *Kudret*, *Kuvvet*, *Yeni Sabah* gibi gazetelerde CHP'yi eleştiren yazılar yazarak adeta DP'nin meclis dışı muhalefeti temsil eder konuma gelir. Bu arada partinin il, ilçe ve bucak kongrelerindeki söylemleriyle de tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarır. Ayrıca, parti müfettişi olarak Anadolu'nun pek çok yerini görme ve geniş halk kitleleriyle ilk kez yüz yüze gelme fırsatı bulmuş ve siyasi hayata dair pek çok tecrübe edinmiştir.

DP Birinci Büyük Kongresi'nden sonra Ağaoğlu, sorumlu müdürü olduğu *Kuvvet* gazetesinde, Adnan Menderes'in bir konuşmasını yayımlamasından ötürü tutuklanır. İzmir'de üç gece dört gün cezaevinde tutuklu kalır ve cezaevi koşullarını ilk kez bu olayla tanır.

Demokrasi mücadelesi içinde geçen muhalefet yıllarının ardından 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerden Demokrat Parti zaferle çıkarken, Ağaoğlu da Muğla ve Manisa'dan –her iki ilden de– milletvekili seçilir, ancak Manisa mebusluğunu tercih ederek dokuzuncu dönem DP milletvekili olarak Meclis'e girer. Ağaoğlu, DP'nin on yıl süren iktidar döneminin yedi yıldan fazlasında, sorumlu yerlerde bulunur. İki buçuk yıl süren Başbakan Yardımcılığının yanı sıra, Çalışma Bakanlığı (Kasım 1952), İşletmeler Bakanlığı (Aralık 1954) ve son Menderes kabinesinde de önce Sanayi Bakanlığı'na (Aralık 1957), daha sonra da Devlet Bakanlığı'na atanır (Şubat 1958). Kasım 1958'de bu görevinden ayrılarak, 27 Mayıs 1960 İhtilâline kadar TBMM'de Manisa milletvekili olarak görev yapar.

On yıl süren DP iktidarının sonu olan 27 Mayıs 1960 günü Ankara'da Kara Harp Okulu'na, yirmi gün sonra da en son kafiyeyle Yassıada'ya gönderilir. 14 Ekim 1960'da başlayan Yassıada mahkemelerinde, Anayasayı ihlal etmek, dikta rejimi kurmak isteyenlere yardım etmek, iktidarı maddi menfaat sağlamak için kullanmak ve Vatan Cepheleri kurmakla suçlanmıştır. Savunma avukatlarından biri ablası Süreyya Ağaoğlu, diğeri Gültekin Başak'tır.

Yassıada'da 19 davaya bakılmıştır.* Bunlardan “Değirmen davası” zamanaşımı bakımından düşmüş, 17'si de en önemli dava olan “Anayasayı ihlal” davası ile birleştirilmiştir. Yassıada davaları, 11 ay bir gün sürmüş, bu süre içinde 203 gün davalara bakılmış ve 872 oturum yapılmıştır.

- * Bu davalar: 1- Anayasayı ihlal davası, 2- Köpek davası, 3- 6-7 Eylül davası, 4- Bebek davası, 5- Vinyex davası, 6- Zimmet davası, 7- Arsa davası, 8- Gemi davası, 9- Değirmen davası, 10- Barbara davası, 11- Örtülü ödenek davası, 12- Radyo davası, 13- Topkapı olayları davası, 14- Çanakkale ve Geyikli davası, 15- Kayseri olayları davası, 16- Demokrat İzmir gazetesinin tahribi davası, 17- (27-28 Nisan) Ankara ve İstanbul olayları davası, 18- İstimlak yolsuzluğu davası, 19- Vatan Cephesi yolsuzluğu davası.

Ağaoğlu, 15 Eylül 1961'de, Anayasayı İhlal suçundan Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet hapse mahkûm edilerek diğer DP'li hükümlülerle birlikte İmralı cezaevine gönderilmiştir. Buradan 23 Eylül 1961'de Kayseri Cezaevi'ne, 30 Mart 1964 tarihinde de rahatsızlığından dolayı İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne nakledilmiştir. Burada iken 23 Eylül 1964 tarihinde sürekli hastalıklarından dolayı aldığı Adli Tıp Raporu ile Cumhurbaşkanlığı'na, T.C. Anayasasının 97. maddesi gereğince af talebinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı bu talebe istinaden 2 Ekim 1964 gün ve 3-4714 sayılı tezkere ile cezasının tamamen kaldırılmasını uygun görmüş ve cezaevin-den çıkmıştır.

Hapishaneden çıktıktan bir süre sonra *Meydan* dergisinde siyasî yazılar yazar. Bu arada çocuklarının kurduğu Ağaoğlu Yayınevi'nde son hikâyelerini ve siyasî eserlerini yayımlar. Siyasî yasakların kalkmasından sonra, tekrar siyasete atılmak düşüncesiyle Adalet Partisi'ne girer ve 1973 seçimlerine bu partiden aday olmak ister. Ancak bu çabaları engellenince, bir daha girmemek üzere siyasetten ayrılır. Ağaoğlu bundan sonra kendini yarım kalan hikâye ve hatıralarını yazmaya verir. 6 Ağustos 1982 tarihinde de uzun yıllar çektiği mide rahatsızlığından ötürü, 73 yaşında iken hayata gözlerini kapar.

Kısaca hayat hikâyesini vermiş olduğum Samet Ağaoğlu, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yapmış olduğum doktora tez çalışmama "Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi" başlığı ile konu olmuştur. Bu araştırmam sırasında Samet Ağaoğlu'nun oğlu Tektaş Ağaoğlu'ndan temin etmiş olduğum günlükler Yassıada, Kayseri ve Toptaşı cezaevinde kaleme alınmıştır. Günlükler bir bloknota yazılı, toplam 13 defterden oluşmaktadır. Benim görmüş olduğum defterlerdeki günlükler 15 Kasım 1960 tarihinde başlamakta ve 30 Haziran 1964'te sona ermektedir. Bunların dışında Ağaoğlu'nun Yassıada'da iken tuttuğu günlüklerin bir kısmına el konulmuş ve talep etmesine rağmen iadesi mümkün olmamıştır.

Günlüklerin yazılı bulunduğu defterlerin sayfa sayıları 7 ile 149 arasında değişmektedir. Ağaoğlu, bir defter hariç diğerlerinde sayfaların ön yapraklarını kullanmış, arka sayfalarını boş bırakmıştır. Her deftere sayfa numarası vermiş ve not düştüğü günün tarihini, gününü ve çoğunlukla da zamanını belirtmiştir. Defterler yeni harfler kullanılarak, el yazısı ile yazılmıştır. Ancak yazısının çok girift olması okunmayı güçleştirmiştir. Hatta Yassıada'da iken bu konuda komutanlardan uyarı almıştır.

Bu 13 defterin bir kısmına defter numarası verilmediği için tarafımdan Ağaoğlu'nun vermiş olduğu defter numaraları korunarak yeniden tasnif edil-

miştir. Yassıada günlükleri 5. defterden başlamakta ve 9. defterin sonunda bitmektedir. Dış kapağında "Yassıada Dava Defteri" olarak belirtilen defter aynen korunmuştur. Kayseri Bölge Cezaevi'nde tutulan günlükler, ikinci defterden başlamakta ve bu defter hariç diğer üç defterde, defter numarası bulunmamaktadır. Bu defterler tarih sırası takip edilerek 3, 4 ve 5. defter olarak yeniden tasnif edilmiştir. Toptaşı Cezaevi'nde tutulan günlükler ise, sadece bir defterdir, numara verilmemiştir. Bu defter de "Toptaşı, 1. Defter" biçiminde numaralandırılmıştır. Diğer iki defter ise günlük tarzında tutulmadığı için buraya konulması uygun görülmemiştir.

Günlüklerin yazım aşamasında Ağaoğlu'nun yazdığı metne tamamen sadık kalınmış, okunması mümkün olmayan yerler dışında herhangi bir çıkarma veya ekleme yapılmamıştır. Ancak rahat okunabilmesi için gerekli yerlere bazı noktalama işaretleri eklenmiştir. Hatta nokta işareti konulması gereken yerlere dahi Ağaoğlu ünlem işareti koymayı tercih ettiği için herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Günlüklerin asılları oğlu Tektaş Ağaoğlu'nda bulunmaktadır. Kapakta ve son kısımda kullandığım fotoğraflar ise Samet Ağaoğlu'nun kızı Sitare Ağaoğlu'ndan temin edilmiştir.

Ağaoğlu günlüklerini sabahın çok erken saatlerinde yazmıştır. Hürriyete duyulan özlem, hayaller, rüyalar, arkadaşlıklar, yemekhaneye gelip gidişler, havalandırmaya çıkışlar, cezaevi dışında ve içinde gerçekleşen olaylar, bunların kendileri üzerindeki tesirleri, ziyaret günleri ve sonrası yaşanan duygular, avukatlar, mahkemelerde yaşananlar, savunmalar ve davalar, af beklentileri günlüklerde yer alan temel konulardır. Bunların yanı sıra Ağaoğlu, rüyalarına çok geniş yer vermiştir. Hemen hemen günlük tutarken ilk yaptığı şey o gece gördüğü rüyayı anlatmak ve daha sonra da bunu yorumlamak olmuştur. Hatta sadece kendi gördüğü rüyaları anlatmakla kalmamış, arkadaşlarının gördüğü rüyalara da yer vermiştir. Aslında bu rüyalar onlar için bir teselli, bir konuşma aracı, sıkıntılardan kurtulma ve hayata bağlanmak için önemli bir rol oynamıştır. Günlüklerde diğer göze çarpan bir unsur hapishane sisteminin, özellikle de hücre sisteminin koşullarının sık sık eleştirilmesidir.

Ağaoğlu'nun tespit ettiğim karakteristik özelliklerinden birisi bulunduğu her ortamı en ince ayrıntısına kadar gözlemleyen bir kişiliğe sahip olduğudur. Günlüklerde de yeri geldiğinde bulunduğu ortamı ve şahısları çok iyi tasvir etmiştir. Bir kısım arkadaşlarının gösterdiği vefasızlığı ortaya koymaktan da çekinmemiştir. Yine döneme damgasını vuran pek çok siyasetçi ve gazeteci hakkındaki fikirlerini yakından takip edebilmektedir. Bu siyasetçilerden birisi olan İsmet İnönü'yü, ihtilalin gerçekleşmesinde büyük payının olduğunu düşüncesiyle çok

sık eleştirmiştir. Aynı şekilde Adnan Menderes'i de mahkemelerde iyi savunma yapmadığı için tenkit etmiştir.

Ağaoğlu zaman zaman okuduğu kitaplardan da bahsetmektedir. Thomas Paine'nin *İnsan Hakları*, Tolstoy'un *Diriliş'i* gibi. Ayrıca hemen hemen bütün gazeteleri günlük olarak takip etmekte ve buralardan elde ettiği bilgiler ışığında memleket içinde ve dışında yaşanan olayları kendince yorumlamaktadır.

Günlüklerde, eşi ve çocuklarının cezaevine gelip gidişleri, hatta gelmedikleri zaman onlara duyduğu sitemi de dile getirmiştir. Ayrıca kendisi hakkında da birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Özellikle o günkü ruh hali, çektiği sıkıntılar, nadiren sevinçleri, hastalıkları, geçmişe ait hatıralar, çocukluğu ve ailesi bahsettiği diğer konular arasında yer almaktadır.

Ağaoğlu, Anayasayı ihlal ve Vatan Cephesi davalarında yargılanmıştır. Bu davalardaki savunmalarını "Yassıada Dava Defteri" ismi ile tuttuğu günlüğüne not etmiştir. Bu defter, akılcılığı bozmamak için kitabın son kısmına konulmuştur. Defter, mahkemeler esnasında daha çok alelacele yazıldığı intibası veren notlardan ibarettir. Bunların dışında aynı defter içerisinde daha çok kendi savunma ve müdafaalarını düzgün olarak yazma gayreti içinde olduğunu görebilmekteyiz.

Ağaoğlu, 27 Mayıs'ın simgesi olan Yassıada'yı *Marmara'da Bir Ada* isimli kitabının önsözünde şöyle tasvir etmiştir: "Yassıada, şimdi tel örgüler içine alınmış dört yüzden fazla siyaset adamı, çevresinde nöbet gezen harp gemileri, yakaları kırmızı şeritli, siyah cüppeli hâkimleri, süngülü tüfekli, tabancalı muhafızları ile İstanbul'un geçmiş devirlerinden bir parça halinde Marmara'nın sularında yükseliyordu. Adeta, büyük bir zelzeleden sonra deniz ortasında birden meydana çıkmış bir kaya idi. Dünyanın gözleri ona çevrilmiş idi."

İşte DP'nin 1950-1960 iktidar döneminin yargılandığı bu adada Ağaoğlu büyük bir cesaret örneği göstererek, kendisinden çok Demokrat Parti'yi savunmuştur. Hatta basın ve arkadaşları tarafından bu davranışı sebebiyle takdir edilmiştir. Kendi deyimiyle DP'nin muhalefetteki misyonuna Bayar, iktidarda Menderes, felaket zamanında ise kendisi sahip olmuştur. Mahkeme sürecinde arkadaşlarının aksine Menderes aleyhine herhangi bir ithamda bulunmamıştır. Ancak sitemleri olmuştur. Ağaoğlu'na göre Menderes'in başbakan iken en büyük gafleti "Her şeyi ben yapıyorum" demesidir. Bu davranışını mahkemelerde de göstermeliydi ve bütün mesuliyetleri üzerine alması gerekirdi fakat, aksi bir tavır sergilemiştir.

Yassıada günlüklerinde, mahkemelere gidiş gelişlerde yaşananlara, soruşturmalara, davalara ve savunmalara geniş yer vermiştir. DP'li arkadaşlarının, özellikle de Adnan Menderes'in ve Celal Bayar'ın mahkemede kendilerini na-

sıl savundukları, hangi ruh hali içinde olduklarını ortaya koymuştur. Ağaoğlu, genellikle Menderes'in savunmalarını zayıf, Bayar'ın savunmaları ise daha kuvvetli bulmuştur. Ayrıca, sık sık işaret edilen bir nokta da Menderes'in dava arkadaşları tarafından desteklenmediği hatta yalnız bırakıldığıdır.

Ethem Menderes, Refik Koraltan ve Şemi Ergin'in hatıra defterlerinin yargılanma süreci içerisinde oynadıkları role de geniş yer vermiştir. Ağaoğlu, hatıra defterlerini yazanları iktidarda iken sessiz kalmakla suçlamaktadır. Yine bu üç insanı "dostluğa, iyiliğe hıyanetten ebediye lanetle anılacak timsaller" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca görülen davalarda bu defterlerin sürekli göz önünde bulundurulmasını tenkit etmiştir.

Öte yandan, Samet Ağaoğlu Yassıada'da yargılanırken eşi Neriman Ağaoğlu, 1961 seçimlerinde Adalet Partisi'nden aday olur. Eşi gibi, o da Manisa Milletvekili olarak meclise girer. Ablası, aynı zamanda avukatı olan Süreyya Ağaoğlu ise Yeni Türkiye Partisi İstanbul İl Başkanlığı görevine getirilir. Ağaoğlu eşinin aday olmasına başlangıçta karşı çıkmış fakat, sonradan destek olmuştur.

Ağaoğlu Yassıada'da 15 ay kalır ve bu adadan ömür boyu hapse mahkûm olarak 15 Eylül 1961 günü, İmralı adasına sevk edilir. İmralı'ya götürülenler 15'i ölüm ve aralarında Samet Ağaoğlu'nun da bulunduğu 31'i müebbet ağır hapis olmak üzere toplam 46 kişi idi. Ancak, Milli Birlik Komitesi (MBK) 15 ölüm cezasının 4'ünü onaylamıştır. İdamına karar verilen dört kişi; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dur. Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idam cezaları yerine getirilmiştir. Celal Bayar'ın cezası ise yaş haddinden dolayı müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.

İmralı günlüklerinde Ağaoğlu, mahkeme kararlarının açıklanması, o esnada yaşananlar ve sonra İmralı'ya nasıl gelindiği hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca infazlar öncesi yaşanan tedirginlikler ile sonrasındaki gelişmeleri aktarmaktadır. Adnan Menderes'in ölümüne ait bazı detaylara da yer vermiştir. Bunun yanı sıra Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun infazdan önceki durumlarını ortaya koymaktadır.

Ağaoğlu bir hafta süre ile kaldığı İmralı'dan, 23 Eylül 1961 tarihinde Kayseri Bölge Cezaevi'ne gelişini şöyle ifade etmektedir: "Cennetten cehenneme bir anda geçtik. Deniz, gök, dağ ve bağlar. O geniş ufuktan bu dört duvar arasına bir anda düştük." Ağaoğlu, bu cezaevinde hücreye konur. Günlük notlarında da hücre sistemini eleştirmiş ve burada gördüğü insanlık dışı muameleyi dile getirmiştir. Hatta hücre sistemi konusundaki eleştirilerini kendilerini ziyarete gelen yetkili kişilere de söylemiş ve bir süre sonra hücre şartlarında iyileştirmeler

yapılmıştır. Ağaoğlu hücrede çok sıkıntılı, zor günler geçirmiş ve midesinden rahatsızlanmış. Bu nedenle hücreden alınarak geçici olarak revire götürülmüş, hastalığının geçmemesi üzerine de revirde kalmasına karar verilmiştir. Bu cezaevinde hemen hemen her gün gündemi en çok meşgul eden konulardan biri af meselesidir. Ağaoğlu günlüklerinde, bu konuda basında çıkan haberlere, ziyarete gelen politikacıların af konusu üzerinde ne tür vaatlerde bulunduklarına dair bilgiler vermektedir. Bu arada partilerin seçim hazırlıkları, seçimlerin yapılması ve Meclis'in açılışı konularına da değinmiştir.

Ağaoğlu iki buçuk yıl kaldığı Kayseri Bölge Cezaevi'nden, başta ablası Süreyya Ağaoğlu olmak üzere ailesinin girişimleri sonucu, 30 Mart 1964 tarihinde İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne nakledilmiştir. 27 Mayıs 1960'tan itibaren geldiği beşinci ve son cezaevi olan Toptaşı Cezaevi'nde altı ay kalmıştır. Burada yazdığı günlüklerinde daha çok infaz sistemini eleştirmektedir. Ayrıca bu cezaevi ile kaldığı diğer cezaevlerinin bir karşılaştırmasını yapmıştır: "Harp okulu-Yassıada insanları öldürmeyi öğreten yerler, İmralı-Kayseri iyi insan olma hazırlığı, ancak Toptaşı'nın temeli bu gayelerle değil, hastalıktan, aklın ve ruhun fırtınalarından kurtulma yeridir."

Günlükler, siyasi tarihimizin son derece önemli bir dönemine olduğu kadar, bu dönem içinde başbakan yardımcılığı, bakanlık, milletvekilliği yapmış bir kişinin, dört yıl boyunca, beş ayrı cezaevinde, kendisinin ve arkadaşlarının verdiği yaşam mücadelesini, sıkıntılarını, acılarını, cezaevi koşullarını gözler önüne sererek bir bakıma da sosyal tarihimize ışık tutmaktadır.

Bu günlükleri vererek yayımlanmasını sağlayan oğlu Tektaş Ağaoğlu'na teşekkür ederim ve yardımlarını esirgemeyen kızı rahmetli Sitare Ağaoğlu'nu da sevgiyle yâd ederim.

Gülây Sarıçoban
Ankara, Nisan 2011

YASSIADA

5. Defter

15.11.1960 Salı

Pazar günü arama yaptılar. Defterlerimi aldılar. Vermezlerse yazık. Milli Birlik Komitesi'nde esaslı tasfiye var. Cemal Paşa'nın [Gürsel]* bu hareketi yerinde. Şimdi memleketin hayrı muvaffak olmasındadır.

16.11.1960 Çarşamba

Dün Nedim'i [Ökmen] çağırdılar. Korumasının benim tarafımdan himaye edildiği hakkında şahit olarak! Zirai donatımı kurmak istediği fikri hakkında.

Evvelki gün Süreyya [Ağaoğlu] gelmişti. Ali Baran ölmüş. Soruşturmaya çağırmışlar, ertesi günü! Allah rahmet eylesin. Aramada Kromit hakkındaki yazımı da aldılar, daha vermediler. Vermezlerse o şekilde yeniden hazırlamak zor olacak. Neriman'dan [Ağaoğlu] mektup yok. 40 gündür. Acaba neden?

Dün gece rüyamda merhum Abdurrahman'ı [Ağaoğlu] gördüm. Ölümünden beri ilk defa neşeli idi. Beraber yemek yiyorduk. Elimizde küçük radyo vardı. Bir istasyon arıyordum Abdurrahman aldı. İyi bir şarkı bulalım dedi ve düğmeyi çevirdi gelen sesler arasında uyandım. Ve Nedim'i soruşturmaya çağırdılar.

Milli Savunma ile Maarif Vekilleri mahkûm oldular. Bu söz Âtî'ı [Benderlioğlu] şiddetle kızdırdı ve üzdü. "Sen bunu temenni ediyorsun" diye çıkıştı durdu. Hâlbuki şaka olduğu ne kadar belli idi o sözün!

Tasfiye dediler. MBK azalarını dış vazifelere tayin ettiler. Cemal Paşa'nın hareketlerinde büyük bir soğukkanlılık ve akıllılık görülüyor. Şiddeti yerinde ve miktarınca kullanabiliyor!

* Köşeli parantez içindeki açıklamalar editöre aittir.

19.11.1960 Cumartesi

Dün aldıkları müdafaalara ait notlarımı verdiler. İnşallah defterleri de verirler. Neriman'dan yine mektup yok. Hastalık filan olmasın da! Gazeteler yüce divanın yalnız ana işlere bakacağını, diğerlerinin nizam mahkemelerine bırakılacağını yazıyorlar! Yine gazetelere göre Kurucu Meclis önümüzdeki ayın 15'inde toplanacak. Normale doğru gidiş ne kadar hızlansa o kadar iyi! Bizi ancak nizam kurtarır.

22.11.1960 Salı

Hava iki günden beri oldukça şiddetli lodos. Denizin sesi gece gündüz odayı dolduruyor. Dün uzun uzun dalgalarla martıların oyununu seyrettim. Deniz bol tuzlu, beyaz yeleli bir kediye benziyordu. Kendisiyle eğlenen bu kuşları yakalamak için başını kayadan kayaya vuruyor, fakat bir şey yapamıyordu. Kuşlar vahşi ve neşeli çığlıklarla sırtına biniyor, gagaları ile adeta tüylerini yoluyorlardı. Bugün 6-7 Eylül sırasında vekil olanların bir kısmı şahitliğe gidecek! Böylece ilk defa mahkemeye çıkmış olacağım! Dün yine soruşturmaya çağırdılar. İzmit ve Keçiörlü'da bazı memur meseleleri!

Bebek davası bitti. Savcı korkunç. Buna karşı [Adnan] Menderes aciz ve perişan! Şimdi anlıyorum ki bu adam lider olma vasıflarına asla haiz değilmiş! Yemeklerde rastladığımız [Fuad] Köprülü bizlere selam vermiyor. Ah koca Osmanlı!

23.11.1960

Dün 6-7 Eylül için şahit olarak mahkemeye çıktık. İbret-amiz manzara! Menderes'in eski emir subayı Hayrettin nasıl pervasızca yalan söylüyordu yarabbi!

Mustafa'dan [Kemal Ağaoğlu] üç mektup aldım. Samimi ve heyecanlı! Lodos dindi ve rüzgâr şimale döndü. Soğuklar başlayacak. Hatıra defterlerimi daha vermediler. Birkaç gün sonra isteyeceğim. Dün Ahmet Salih'i [Korur] de getirmişlerdi. Neşeli idi. Önümüzdeki hafta mesturenin davası başlayacak. Menderes için en ağır bu davadır. Dün yine 6-7 Eylül için şahit olan [Mükerrem] Sarol, Sıtkı [Yırcalı], [Emin] Kalafat, [Muammer] Çavuşoğlu, [Osman] Kapani, Behçet Uz'la konuştum. Onları kuvvetli gördüm.

24.11.1960 Perşembe

Dün Süreyya ve Gültekin Başak geldiler. İkisi de neticelerden emin görünüyorlar. Zaten bebek davasının hükmü ve Doktor Fahri'nin [Atabey] tahliyesi umumi bir inşirah yaratmıştır. Öğleden sonra da havalanmaya çıkardılar. Arkadaşlar da eski günlere nispetle çok daha iyidirler. Zaten komitedeki tasfiye-den sonra memlekette daha rahat bir havanın estiği görülüyor. Allah bir an önce

memleketi, sonra da bizi selamete çıkarsın! Şu bizim Hayrettin Erkmen'in neşesine bayılıyorum. Sonra hadiseleri görüş ve izah ediş tarzı mükemmel! Mazbut bir kafası var. [Âtîf] Benderlioğlu ise tezatlar içinde. İyi bir insan, fakat hislerine mağlup. Zaman zaman şaşkınlık içine düşüyor. Dün Adnan Bey'i karısı ve küçük oğlu ile görüştüler. Gazeteler Berin' [Menderes] hanımın resimleri ile dolu idi. Bu kadının asil bir tarafı var. Bebek davası ile yaratılmak istenen skandala kocasını görmeye koşarak ne güzel cevap verdi!

25.11.1960 Cuma

Gece rüyamda ve ölümünden beri ilk defa merhum Kemal Zeytinoğlu'nu gördüm. Düşünceli ve yüzü kızarmıştı. Dün Gültekin ve Süreyya yine geldiler. Süreyya biraz zayıf duruyordu. Deniz'in ölüm sebebini sordum. İntihar etmiş. Bir kadın işi! Şimdi Suna'ya daha çok acıyorum. Ne ise! Bizi korumadan da mahkemeye vermek ihtimali olduğu anlaşılıyor. Sabır ve takatimin iki günden beri yine tükendiğini hissediyorum. Karanlık düşünceler her yanıma sarıyor. Gazeteler artık yavan ve avare! Herkes herkese ders vermekte, demokrasi, insan hakları, hürriyet öğretmekte!

26.11.1960 Cumartesi

Sabah saat 4,5! Gurbet hissi akşamları çökmüş insana! Hapishanede ve bana işte sabahın bu sularında geliyor! Bir saat ümitsiz, nasıl hüznün içinde kalıyorum, mümkün değil tarifi! Sonra gün ağarmasıyla beraber yavaş yavaş toparlanıyorum.

Gece rüyamda yine Abdurrahman'ı gördüm. Önce benimle, sonra birisi ile fakat beni korumak için dövüştü. Şimdi rüyalar bir tevriye günlerimizin en mühim hadiseleri ve konuşma konuları arasında hatta başında!

Sabahları herkes rüyasını birbirine en ciddi meseleler olarak anlatıyor. Aramızda en fazla ve çeşitli gören Âtîf Benderlioğlu! Daha önce Salih Coşkun Paşa idi.

Hayrettin Erkmen'in ince tarafları çok. Onu hüznün ve keder klasik yolu ile akşamları ve en çok yemeklerden sonra sarıyor! O zamanlar, o zamanlar gayet yavaş sesle şarkılar söylüyor, sesi hiç de iyi olmadığı halde bizi de dinlettirebiliyor. Arada bir ihtiyar annesinden ve çocuklarından gözleri yaşararak hatıralar anlatıyor.

Kurucu Meclis'in on, on beş güne kadar toplanacağı anlaşılıyor. Nisan gelmeli, bir an önce gelmeli!

Dün yine soruşturmaya çağırdılar. Döviz komitesi azası olarak 1955'te Ali Fuad Cebesoy'un delaletiyle Sadıkzade'nin getirttiği gemi için.

27.11.1960 Pazar

Saat sabahın 5,5'u. Âtîf sessiz *Kur'an* okuyor. Bazen başımın içinde garip bir uğultu biraz düşünmeye çalışıyorum evet bazen düşünmesi bile güç oluyor. Düşünmemek ise imkânsız!

Menderes'in mesture davası başladı. Bu adamın bir hiç olduğunu görmek hazin! Şu hallere düştükten sonra bunu anlamış olmak da gülünç! Verdiği cevap-larda ne kadar sefil ve perişan! Her kusuru Ahmet Salih'in [Korur] ve karısının üstüne atıyor. Demek ki evinde yediğimiz yemekler hep mestureden ödenmiş! "Soframda 161'den fazla misafir olunca masrafı mestureden verilirdi" diyor. Allahım bu nasıl söz! Allahım daha neler göstereceksin?

Dün yine soruşturmaya çağırdılar. Merhum Namık Gedik, [Emin] Kalafat ve benim Malatya'ya gidişimiz, niye askeri vasıta ile gittik? Namık neden parti işi ile meşguldü? İşte mevzular.

Hayrettin'in [Erkmen] davası iyi bir yola girdi. İrtikâptan çıkıp vazifeyi suis-timal maddesine geçmiş. Bu bakımdan bir daha müdafaa yapacak! Nedim'in [Ök-men] ve Hasan'ın [Polatkan] davaları ise mutat hilafı ana davası ile birleştirildi.

Kurucu Meclis yasası çıkmak üzere! Bu tabii Halk Partisi Meclisi gibi olacak! Fakat nizam da getirecek! Gazetelerde hava yumuşak, eriyor denilebilir! Mesela Ahmet Emin [Yalman] bile Yassıada için itidal tavsiye ediyor!

Bazı arkadaşların senelerce nasıl vekillik yaptıklarına hayret ediyorum. Me-sela Hadi Hüsman! Soruşturmalardan ödü kopuyor! Celal Yardımcı ise hâlâ idam korkusu içinde!

Bu saatlerde en çok hatırladığım geçmiş günler arasında 1945 yılında Büyükkada'da geçirdiğim kış ayları var. Şükrü Naili [Gökberk] Paşa'nın bahçe-sindeki tek odada idim. Sabahları bu vakitler kalkar, Saraylı hanımın kahvesine giderdim. Benim için erken açardı. Orada çay içtikten sonra ilk vapurla İstanbul'a inerdim. Haftada bir iki gün de yine bu saatlerde balığa çıkardım. Zaman geçiyor her şey geride kalıyor! Bir günde topyekûn hayatımız.

28.11.1960 Saat Sabah 4,5

Bu gece yarı uykulu yarı uyanık hep çocukluğumu Mollagürani'yi, Mütareke yıllarını, Şehzadebaşı'nı, Erenköy'ü, sonra Ankara Keçiören'i düşündüm. Annem, babam yanıma geldiler, seslerini işittim. Babamın Malta'dan döndüğü geceyi, Hüseyin amcanın gelişini hatırladım. Bir cümle ile şimdi bütün hayatım hayal olarak belki 48 yıl önümde dikildi. Neriman'ı ilk gördüğüm günü, çocuk-ların doğuşunu yeniden hatırladım.

Seslendi bana çocukluğum bu gece,
İlk aşkım, ilk hüsrانım, ilk emelim.
Çözöldü hayat denen şü acaip bilmece,
Onlar benden ayrı, ben onların değölim.

Gazeteler bize karşı yine kirli, fakat azgın değöl! Lakayt bir kin devri başladı. Bir kazansam sonra unutm ve unutturma sayfası açılacak!

Dün sabah kumandan, avukata yazdığım mektuptaki bir cümle için beni çağörmıştı. Yandaki odada beklerken orada bulunan genç bir adam benimle konuşmağa başladı. Sempatik bir insan. Savcı muavinlerinden birisi imiş! Grup zabıtlarını okuyormuş! İlk yıllar ne iyi, sonra bozuluyor dedi! Bazı sebeplerini anlattım, yazıyı iyece teşhis lazım olduğunu söyledim. Bir hayli konuştuk. İsmi ni de söyledi ama unuttum.

Dün uzaktan Ahmet Salih'e [Korur] baktım sakindi. Demek ki suçluluğa alışıyor! [Refik] Koraltan'ın müdafaası vakur ve kuvvetli! Menderes bunu bile yapamadı!

29.11.1960 Salı

Dün akşam defterleri geri verdiler. Bahriyeli yüzbaşı "Daha okunaklı yazın, çok zor oldu. Bir daha iade etmeyiz" dedi. Hakları var. İlk mektepteki "Hüsnühat" hocamız Zahide hanımı yine rahmetle andım. "Samet yazını düzelt, yoksa hayatta çok eziyet çekeceksin" derdi. Ne ise zaten artık yeni harflerle not tutuyorum.

Bugün radyo davası başladı. Öğleden önceki celseden gelen Abdullah Aker çok sinirli idi. Adnan Bey radyo gazetesinin ancak bir kısmının kendisi tarafından yazıldığını, diğerlerini mesul vekillere sormak lazım geldiğini söylemiş. Gerçekten tatsız! Ancak vekillerin de onun radyoya yalnız başına tasarruf etmesine razı oldukları da bir vakıa! Anlaşıyor bu siyasi davalar bizi kendi içimizde birbirimize düşürecek!

Dün gizli ödenek davasında Berin Hanım dinlendi! Hey dünya! Bir kadın kocasının misafirlerine yemek hazırlamak için çırpındığı günlerde, bütün o masrafların hesabını vermek zorunda kalacağını düşünür müydü? Dün Koraltan'ın yaptığı merdanedir! Fakat beyhude! Bugün gazeteler Cemal Paşa'nın hastalığından bahsediyorlar. Allah muhafaza etsin, bu adamın hayatı şimdi memleket için de, bizim için de, çok lazım! Onun kısa zamanda sağladığı otoriteyi bir başkası elde edinceye kadar ağır olaylarla karşılaşabiliriz!

İzzet Akçal son günlerde yine sinirli! Nedim [Ökmen] de öyle! Diğer arkadaşlar daha iyi herhalde.

30.11.1960 Çarşamba

İsmet Paşa'nın dediği tamamen doğru imiş, biz gerçekten bir kadrodan ibaret kalmışız. 27 Mayıs sabahı kopan fırtına kadronun çerçevesini kırar kırmaz içindekiler kendi başlarını kurtarmanın yoluna, hem de çılgınlar gibi düştüler. Şimdiye kadar yapılan mahkemelerde ancak iki erkek ses işitildi. Hayrettin [Erkmen] ve Koraltan'ın. Bunlarda zayıf ve çelimsizdiler. Hele Menderes hele Bayar! Ah, onları lider diye kabul etmekte nasıl aldanmışız! Mesela işte şu radyo meselesinde fiilen yalnız başına sevk ve idare ettiği, Radyo Gazetesi için vekilleri de mesul tutmak gayretinde! "Niye istifa etmemişler?" diye bağıyor! Vekiller de her biri onun bizzat yazdığı okunacak sözleri hayranlıkla dinledikleri, alkışladıkları, en ufak bir itiraz yapmadıkları halde şimdi bizim haberimiz yok diye kekeliyorlar!

Menderes iktidarda "bütün şerefler benimdir" diye kükrüyordu. O halde neden bugün "bütün mesuliyetler benimdir" diyemiyor. "Çok güzel yapmışsınız, hayran olduk" diyenler neden şimdi o yaptı, biz de tasvip ettik demek cesaretini gösteremiyorlar?

İşte Şark burada kendini gösteriyor!

Avukatım Gültekin'in [Başak] annesi ölmüş! Gazetede okudum. İyi bir hanımdı. Allah rahmet etsin!

Gazetelere göre yüce divan siyasi davalara bakacak, ötekiler normal mahkemeden verilecek! Bir bakıma iyi olur! Normal mahkemenin temyizi var, daha üstü var!

Bugün hava bulutlu ve yağmurlu! Gece sabaha kadar büyük gürültü ile deniz kayalara çarpıyor, lodos değişiyor, yerini şimal rüzgârına bırakıyor gibi! Bu mahmur hava içimi daha çok sıkıyor, domino oynayan Hayrettin [Erkmen] ile [Âtîf] Benderlioğlu'nun yaptıkları şamata olmasa acımdan ağlayacağım!

Ahmet Salih [Korur] söylemişti. Tanıdığı bir hanım kocasının ölümünden sonra yazmış:

Gitme yolcu otur ağlaşalım

Elemim bir kişinin kârı değil paylaşalım

İnsanlar bazen böyle oluyor, kederini paylaşacak ortak arıyor! Fakat bulmak ne kadar güç!

Şu on dörtlerin tasfiyesinden sonra memleketin iç havasında ferahlık hissedilir gibi oldu. Bu arada Peyami Safa gibi bazıları da birden bire silindiler. Fakat herkesin tahmini dışında üniversite tasfiyesi geri alınmadı. Yine bu arada ve şu birkaç gün içinde üçüncü bir parti kurulması konusu ortaya çıktı. Sözde kuru-

cuları başta Ekrem Alican olacak, [Hikmet] Belbez, [İsmet] Giritli gibi profesörler, Âmil [Artus], [Fahri] Özdilek gibi Milli Birlik ve hükümet azaları, [Kazım] Taşkent gibi iş adamları, [Fevzi Lütü] Karaosmanoğlu gibi eski siyasetçiler! Bunlar ve isimleri yazılanlar yan yana nasıl gelebilirler? Bunlar birbirlerinin yüzünü oyacak insanlar! Bu teşebbüsten iki insan memnun olmaz herkesten evvel, İnönü, daha doğrusu Halk Partisi liderleri, bir de Osman Bölükbaşı! Dün de bu hususta komitenin manalı bir tebliği çıktı.

Basında komitenin hiçbir parti ile alakadar olmadığı, parti kurmak veya partilere girmek isteyen komite azaları ile hükümet azalarının daha önce istifa etmeleri gerektiği yazılı! Demek Cemal Paşa bu teşebbüsü pek tutmamıştır!

01.12.1960 Perşembe

Dün Süreyya ile Gültekin geldiler. Bizim davanın yani Kromit davasının gecikmesi ihtimali varmış.

Dünkü gazeteler vekillerin mesuliyeti Adnan Bey'e yüklemeleri üzerinde duruyorlar! Tabii böyle olacak! İttihatçıları düşünüyorum sonuna kadar nasıl birbirlerine bağlı kaldılar! Bu adama kaç defa söylemiştim, "Dikkat et, gerçek dostlarını kırma, gün gelebilir, yanında kimsenin kalmadığını görürsün." İşte o gün gelip çattı, işte yapayalnızsın!

Bununla beraber bu yapayalnız kalış, Menderes'i bir mazlum haline, arkadaşlarından hıyanet görmüş insan haline yükseltebilir!

Yarın Topkapı hadiseleri başlıyor! Acaba gazetelerin tahminleri doğru mu çıkacak? Arkasından İstanbul ve Ankara, sonra Uşak, Kayseri hadiseleri ve büyük dava: Anayasayı ihlal! Bu siyasi hadiselerle ait kararnamelerden birer tane bulsam çok iyi olacak!

02.12.1960 Cuma

Sabah saat 5. Karışık rüyalarla dolu bir gece! Sabahı zor ettim. Günler geçtikçe maddi ve manevi dayanma kudretim azalıyor! Yassıada şimdiye kadar beş ve her biri kim bilir nerede doğmuş adamın ölüm yeri oldu. İki gün önce eski İstanbul mebusu Yusuf Salman, yakın dostu hahambaşından bir gün sonra öldü. Daha önce de Doktor Zakar [Tarver], İstanbul polis müdürü Faruk [Oktay] gitmişlerdi, şimdiki halde yüzde bir!

6-7 Eylül davasının ikinci derecede kahramanları Fahrettin Kerim [Gökay], [Fuad] Köprülü, polis müdürü Alaattin [Eriş] alt ve üst koridorun en rahat sakinleri! Aralarında şimdi Ahmet Salih [Korur] de var. Daha da iki kişi galiba Selanik konsolosu ile muavini! Gökay başında takke, her gün biraz

daha şişmanlayan yuvarlak yüzü, küçük vücudu ile tatar bir aktara (bakka-la) benzemeye başladı. Köprülü aynı vurdumduymaz Osmanlı veziri! Alaattin [Eriş] gençliğinden beri müptela olduğu zarafeti burada da bozmamaya çalışıyor! Hepsinin teğmenlerle arası çok iyi!

Dün mesture davasına devam edildi. Tevfik İleri'nin dediğine göre dinleyiciler, Burhan Belge'ye yuha çekmişler, bir meselede "Başvekiliden emir aldım ve yaptım" demesi üzerine de Ahmet Salih'i alkışlamışlar! Necip Fazıl [Kısakürek], "Konuşamayan onbinlerce gencin başka türlü düşündüğünü" söylemiş! Reis yine ve bilhassa Menderes'e karşı abus ve iğneleyici imiş!

Dünkü gazeteler dikkate değer haber ve yazılarla dolu! Bölükbaşı'nın Dâhiliye Vekili [Muharrem İhsan Kızıloğlu] Paşa ile bir Arnavutluk sefaretinin resmî kabulünde münakaşası var! Ahmet Emin [Yalman], [Osman] Bölükbaşı'na Halk Partisine çattığı için tariz ediyor! Böylece siyasi hava yine gerginleşiyor ve bu da bizim aleyhimize olacak!

İngiltere'de muhalifler Macmillan için "Akraba kayırıyor, parlamentoyu mühür haline getirdin" diyorlarmış! Demek anayasayı cebren tebdil iddiası İngiltere'de de olabiliyor!

Ahmet Kınık'la Kemal [Çakın] Paşa'yı yine tuttular! Daha önce de Uşak valisi İlhan'ı [Engin] tekrar yakalamışlardı. Bu suretle Uşak ve Kayseri hadiselerini canlandırmış oluyorlar! Acaba sebep ne? Bu bir sır!

Anlaşıyor, Menderes'in basireti kapanmıştır. Örtülü ödenekten para almış nice adamlar var. Yahya Kemal'den Cahit Sıtkı'ya kadar şairler, Şükrü Kanatlı gibi kumandanlar, Ekrem Şerif [Egeli] gibi profesörler, Etem İzzet Benice gibi gazeteciler! Bunları söylemiyor! Söyleyemiyor!

Bugün yine soruşturmaya çağırdılar: Bolu'da linyit madenlerine yapılan yol meselesi! Soruşturmayı Fahri Bey yaptı. Örtülü ödenek davasının dünkü celselerinde en iyi konuşanlar Necip Fazıl ile [Tevfik] İleri! Adnan Bey yine berbat!

Soruşturmayı beklerken [Hamit] Fendoğlu'nu, [Nurettin] Alpkartal'ı, Doktor [Muharrem] Tunçay'ı gördüm. Dün de Behçet Şener'i, [Rauf] Onursal'ı görmüştüm. Arkadaşları iyi ve rahat buldum.

Hemen hemen on gündür havalandırmaya çıkarmadılar. Nasıl bunaldım anlatmak mümkün değil.

03.12.1960 Cumartesi

Sabah 4'te kalktım. Deniz sakin, uzaktan devriye muhriplerinin sarı, yeşil ışıkları parlıyor, alt koridor pencereleri önünde nöbetçilerin gölgeleri, bizim koridorda hiç ses yok! Benderlioğlu *Kur'an* okumakta! Ben eve mektup yazdım ve

şimdi defterimle başbaşayım. İçimde büyük bir arzu var. Allahın bana Demokrat Parti'nin macerasını yazmak imkânı ve fırsatını vermesini diliyorum. Bu Parti bu akıbete layık mıydı? Hayır, bin defa hayır! Bizler bu hakaretlere layık mıydık? Bütün kusurlarımıza rağmen yine bin defa daha hayır!

Fakat işte buna rağmen neden böyle olduk sorularının cevaplarını aramak lazım!

04.12.1960 Pazar Sabah Saat 5

Dün akşamüstü havalandırmaya çıkardılar. Güneş batıyordu. Gök, deniz, sahiller, tepeler, İstanbul'dan ta Yalova'ya, Gemlik Körfezi açıklarına kadar her yer koyu kırmızıdan açık pembeye kadar değişen al renklere bürünmüştü. Klasik resmin empresyonistler kadar tabiata güzelliği ışık oyunlarının verdiği anlamamış, daha doğrusu görmemiş olması ne garip! Evet, işte deniz mavi olduğu gibi kırmızı, sarı veya pembedir de! İşte simsiyah dağların yanında yeşil tepeler! Kaldır ışığı, ortada hiçbir şey yok! Kafamda bir fantezi canlanıyor! Madde dediğimiz elle hissedilebilir, burunla koklanır varlıklar da donmuş ışıklar olmasın!

Dün çıkan bir kanun arkadaşların bir kısmını fena halde ürkütmüş. Yüksek soruşturma kurulu kanunun 149'uncu maddesindeki davayı talik salahiyeti verilmiş. O halde diyorlar, siyasi davadan çok ağır cezalar göreceğiz! Bitkinlerin başında Celal Yardımcı geliyor tabii!

Kumandan İzzet'i [Akçal] bizim koridora, Nedim'in [Ökmen] yerine getirdi. Menderes'i de aşağıya indirdi.

Dün Hayrettin [Erkmen] - [Zeyyat] Mandalinci kararı bildirildi. Mandalinci'nin o davaya mahsus teklif kararı kaldırılmış ve dava ötekiler gibi anayasayı ihlal mevzuuna bağlanmış. Bundan çıkan netice Hayrettin'in mahkûm olduğu. Ne ise hiç değilse şerefini kurtardı.

[Sıtkı] Yırcalı'nın davası da zaman aşımından düştü. Şemsi Demirkan'ı gördüm. Pek memnundu.

Ben bu satırları yazarken Hayrettin uyandı ve seslendi: "Sitare aradı mı? Gitti mi? Güldüm. "Hayır ola! Rüya görüyordun galiba." "Evet, şimdi o, ben, Neriman, Münire [Erkmen] bir deniz kenarında idik. Sitare sudan çıkmış, mayo ile önümüzde duruyor, "Bana kim bakarsa baksın, aldırış etmem istersem de evlenirim. Kimse karışamaz" diyordu.

Sevgili kızım! Onun böyle konuşmaları vardır! Kim bilir şimdi ne kadar büyümüştür.

05.12.1960 Pazartesi Sabah 5

Dünden beri içimde bir haber, bir hadise bekleyen insanın sıkıntısı var! Belki güneşli, güzel, tatlı bir serinlikle dolu havanın yarattığı hürriyet hasretidir. Dün yine havalanmaya çıktık. Arkadaşların bir kısmı, en çok [Celal] Yardımcı ve [İzzet] Akçal garip bedbinlikler içinde harap oluyorlar. Bunda mahkeme reisi Salim Başol'un idare tarzı ve sanıkların bazılarına karşı gösterdiği tavır da rol oynuyor. Ayrıca iki gün önce çıkan soruşturma kuruluna ait kanun da onlarca fena tefsir ediliyor. Fakat unuttukları şu: Bir ihtilalin içinden geçiyoruz. Bu yoldan elimizden tutarak bizi selamete çıkaracak tek kuvvet Allah'tır.

Cemal Paşa'nın hastalığı galiba ciddi. Amerika'dan doktor getirmişler. Allah bu adamı muhafaza etsin. Aksi halde memleketin de bizim de sonu belli olmayan maceralara sürüklenmemiz ihtimali vardır.

Kromit davası için istediğim vesikaların bir kısmı hemen gelmedi. Hemen her şey karanlık. Fakat günün birinde bir ışık belirebilir. Bunu düşündüğüm zaman [Tevfik] Fikret'i hatırlıyorum:

Sonra bir mevci tebessüm ufacak bir leman
Ettirir bizleri ruhunda seherler galeyen

Ve ruhumun gecesinde fişkıran seherlere bakarak elli yaşımdan sonra yeni bir yaşama planını kurmaya çalışıyor, hayatın giden parçasını neresinden yakalayarak ömrümdeki kısmına tutunabilirim diye çırpınıp duruyorum. Bu yeni hayat merhalesine sanat yolundan girebilirim diyorum, elimde tek kalan bir hikâye kitabı kalkınmamın birinci adımı olur. Arkasından *Strazburg Hatıraları*'nı üslup düzeltmeleri ile yeniden basabilirim. Bunlar beni biraz kendime getirir. O zaman da yolları daha iyi görebilirim.

06.12.1960 Salı Sabah 5

Karışık rüyalar gördüm. Bana birçok hediyeler verdiler. Paket, paket üstüne! Sonra galiba Süreyya elbise, palto, şapka getirdi. Daha bir yığın yüzler, sesler gelip geçtiler.

Dün gazeteler Adana şeker fabrikasına siyasi düşüncelerle karar verdiğimiz için Menderes'le benim 240 ile yüce divana sevk edildiğimizi yazdılar Bu suretle Demokrat iktidarı plansızlığına bir delil göstermek isteyebilir. Süreyya'ya hemen yazarak birçok malumat istedim. Bakalım toplayıp yetiştirebilecek mi?

Süreyya'nın hakkını nasıl ödeyeceğim? Onun gayreti olmasaydı ne yapacaktım? Süreyya'dan çok acı çektim. Fakat karşılığını büyük fedakârlıkla veriyor.

Gazetelerde dikkate değer yazılar çıkıyor. Mahkemede dinleyicilerin alkış veya yuhalarına karşı umumi bir protesto var. Sonra siyasi suçların iktidardan düşmüş olmaktan başka cezası olabilir mi korkusu münakaşa ediliyor artık! Orhan Seyfi [Orhon], Nezihe Araz, Vecihi Ünal, hatta zaman zaman Sadun Galip [Savcı] bu yolda cesur makaleler, fıkralar yazıyorlar. *Kudret* gazetesi ayrı bir istikamette ayrı yola dönüyor.

Kurucu Meclis ayın yirmi birinde toplanacak. Mühim hadise de budur. Nisan, bir an önce Nisan!

07.12.1960 Çarşamba Saat Sabah 5

Birkaç günden beri sakin olan hava bu gece bozuldu. Oda denizin sesiyle doldu. Botların çılgın sihirbazı orgunu yine çalmaya başladı.

Gece Süreyya'dan, Tezer'den [Taşkıran], Gültekin'den [Ağaoğlu] mektuplar geldi. Neriman'dan ve çocuklardan yok. Tektaş'ı [Ağaoğlu] iyice merak etmeğe başladım. Belki Süreyya'yı bugün görürüm, bakalım ne haber var?

Dün birkaç gün önce tekrar tutulan Kemal Çakın paşayı bizim koridora [Hasan] Polatkan'ın odasına getirdiler. Kayseri hadiseleri sanıklarından olarak!

İzzet Akçal, üç günden beri hasta! Daha çok manevi. Yüzü sapsarı, düşünceli, mağmum. Başı dönüyor, ayakta duramıyorum diyor.

Ah bu [Celal] Yardımcı'nın gözleri! Gamlı, melankolik, ürkek ve sabit bakışları. Bu gözler neşe, sevinç, hatta hiddet tanımıyor. Yüzünün çizgileri gülmek için gevşediği, konuşmak için büküldüğü zaman gözler ve bakışlar aynı kalıyor!

[Âtîf] Benderlioğlu'nun hanımı "Bir ve beraber olun" diyor. Kadının hakkı var. Örtülü ödenek ve Radyo davaları nasıl dağınık bir cemaat olduğumuzu, birbirimize karşı sevgi, hislerinden nasıl mahrum bulunduğumuzu gösteriyor. Burhan Belge'den Necip Fazıl'a [Kısakürek] kadar, Peyami'den [Safa] Orhan Seyfi'ye [Orhon] kadar dışımızdakiler bizden çok daha cesur! Demek biz "Ruhi-i Bağdadî'nin" "hemrahlarından" ibaretmişiz.

08.12.1960 Perşembe Saat Sabah 5

Dün Süreyya gelmişti. Adana Şeker Fabrikası hakkında istediğim malumatın notlarını verdim. Ankara'ya gidip toplamaya çalışacak, Tektaş'tan mektup geldiğini söyledi. Çok şükür! Tutukluların ailelerinin bir kısmı Neriman da beraber, Cemal Paşa'ya telgraf çekerek bizimle görüşmelerine izin verilmesini istemişler.

Dün Polatkan'ı soruşturmaya çağırdılar. Bu sefer de takdir hakkını kullanarak verdiği dövizleri soruyorlarmış! Tabii malum demagoji de! Hastalar ilaç bulamaz iken sen döviz dağıttın! Aynı şekilde bizim Hayrettin'i de dün sorguya çektiler.

Büyük davayı öne alacakları anlaşılıyor. Dosyanın avukatlar tarafından kolaylıkla tetkiki için Dolmabahçe irtibat bürosuna indirildiğini ilan ettiler. Bu takdirde mahkemelerin sonu yaklaşıyor demektir.

Ne güzel sabahlar oluyor. İşte onlardan biri karşımda. Siyah bulutlarla yer yer kararmış kıpkızıl bir ufuk!

Sular mı yandı
Neden tunca benziyor mermer

Evet, bazı sabahlar sular yanıyor! Şimdi denizde olsaydım ve düşünseydim! Neleri, kimleri bilmiyorum, istediğim yalnız denizde olmak ve düşünmek!

09.12.1960 Cuma Saat Sabah 4,5

Rüyamda Mustafa'yı şiddetle dövdüm. Şimdi hatırlamıyorum neden? Zaten son zamanlarda rüyalarımı hemen unutuyorum. Bir bakıma iyi. Kafamın içinde bir de onlara yer ayırmak, bir de onlarla uğraşmak! Hiç değilse bundan kurtuluyorum.

Dün örtülü ödenek davası tuttuğu üslupla devam etmiş! Yalnız dikkate değer olaylar da var.

Ahmet Salih [Korur] Milli Emniyet'in 200-300 bin doları ile içinde 200 bin lira olan bir zarftan bahsediyor. Bu hususların kararnamede yazılı olmadığı anlaşılıyor. Savcının talebi üzerine tetkikine karşı çıkıyor. Diğer bir hadise de şu: Menderes'in avukatı örtülü ödenekten para almış olan bazı isimleri sayıyor. Ali Naci [Karacan], Nadir Nadi, Fazıl Şerafettin [Bürge], Cihat Baban gibi ve bunların da davetini istiyor. Kabul edilmiyor!

Sonra Halk Partisi başvekillerinin örtülü ödenekten nasıl para aldıklarını da Adnan Bey anlatıyor. Hülasa onlar veya biz devlet idaresinde hala aşiret zihniyetinden ileri olmadığımızın en güzel misalleri ortaya çıkıyor.

Günlerin ağırlığı gittikçe artıyor. Bir odada dört insan, müşterek konular, o kadar konuştuk, o kadar didikledik ki artık onlardan bahis açılınca tiksinti gelmeğe başladı. Şaka, espri ve hikâyeleri bile tükettik. Bazı şeyler yazayım diyorum olmuyor! Düşüneyim diyorum olmuyor! Avare, perişan, yorgun bir boşluk etrafımı sarmış. Artık bitsin, artık bitsin bu günler!

10.12.1960 Cumartesi

Ne karışık rüyalar Allahım. Merhum Abdurrahman'ı ve merhum Feridun Fikri Düşünsel'i beraber gördüm. Bir telaşlı halleri vardı. Sonra mektep arkada-

şım şair Malatyalı Cemal'den Avni Doğan'ın oğluna kadar çeşitli yüzler! Bir aralık bir imtihana girdim. Herkese galiba mükâfatlar dağıtılar, bana vermediler. Amma ben bundan adeta memnundum. İşte böylece gecelerim ayrı bir dünyada, gündüzlerim başka bir âlemde geçip gidiyor!

Günlerimiz üç perdelik bir oyun, sabah giyim, öğlen uyum, akşam sayım. Karşımda hep hep aynı yüzler, aynı gözler, dudaklarda değişmeyen aynı sözler gam dolu, acı dolu, hüsrân dolu. Ne yapıp yapmalı bitirmeli bu yolu!

Ah şu üç perdelik gün denilen oyunu bitirmek ne zor oluyor gittikçe. Asıl fenası can sıkıntısının şimdi ön plana çıkmış olması. [Ahmet Muhip] Dıranas'ın "sıkıntı" diye bir şiiri vardı. Orada can sıkıntısını sırta saplı bir bıçağa benzetiyor. Acıtmıyor amma varım diyor, çıkartamıyorsun, daha derine daldırıp kendini yok edemiyorsun!

11.12.1960 Pazar Saat Sabah 5,5

Ah zavallı Demokrat Parti! Sen bu memleketin garp düşünce ve medeniyetine doğru attığı en büyük adım, sen bu memlekette halk yığınlarının polis, jandarma, memur istibdadından gerçek manasıyla kurtulmuş olarak yaşadığı devir, sen devletin, idare edenin, halka, idare edilene yaklaşarak onunla hatta kucak kucağa olduğu yıllar, sen harap, işlenmemiş, değerlerini meydana dökememiş vatanın çiçek gibi süslenmeye başladığı gün akıbetin neden böyle oldu? Neden şimdi seni yalnız bir zulüm, bir hırsızlık, bir keyfi idare, bir tahakküm makinesi diye yerden yere, taştan taş vuruyorlar? Tarihte bu korkunç facia hangi topluluğun başına geldi? Bu hazin sonun belki de tek sebebi 1950 yılında Demokrat Parti'nin başında olanların düştükleri bir hatadır! Kendilerine körü körüne itimat, güvenme, hodkâmlık derecesine varan bir güveniş! Onlar 1950 zaferinin manasını ve azametini gözlerini bu perde kapadığı için göremediler ve işte bu gafletin hemen farkına vararak istifade eden çarkın o melun manevi mikropları taze, ince ağaca hücum ettiler, onu içinden kemirmeye, daha ilk günden itibaren kemirmeye başladılar.

Bak bu satırları neden yazıyorum? Dün akşam yemekte küçücük bir hadise oldu. Hadi Hüsman bir aralık Hayrettin'e [Erkmen] yüzü sevinçle parlayarak, "Avukatım dedi, tespit etmiş, ben emekli sandığının 39'uncu maddesinin değişmesine muhalif kalmışım. Mahkemede bunu da söyleyeceğim."

Bu sefil ruh zaafı karşısında irkildim ve istemediğim halde de isyanımı belli ettim. Tabii Hadi'nin canı sıkıldı! Bu herkesin başının derdine düştüğü sırada benim herhangi birisine, "Neden böylesin?" diye tenkit etmeğe hakkım yok. Yalnız düşündüm. Kanuna muhalif kalmışsın, iyi amma sonra ses çıkarmamış, vekil olarak o maddenin başkaları tarafından tatbikine göz yummuşsun, belki kendin de

kullanmışsın, mebus ve vekil sıfatıyla yıllarca iktidarın bütün nimetinden faydalanmışsın, sonra bir felaket ve hesap verme günü gelip çatmış. Şimdi telaş içinde çırpınıyor, bağıryorsun. "Vallahi görmedim, billahi ben zaten muhalif kalmıştım."

İşte 1950'de düşülen hata bu! Kendimize güvenerek, değil yalnız partiye hatta başımıza 1946-1950 Demokrat Parti'nin ruh, kalp ve dimağından mahrum insanları getirmek! Evet, Menderes, sen iktidarda kaldığın müddet içinde Demokrat Parti'nin ideallerinden birçoğunu ayakta tuttum sandın. Fakat gerçekte onlar işte bu ideal uğruna zerre kadar alın teri dökmemiş insanların elinde çoktan eriyip gitmişti. O gün her hareketini alkışlayanlar şimdi bütün mesuliyeti senin üstüne atıyorlar! Sen değil miydin bu bütün şerefler benim diyen! O zaman sana bütün şerefler senin diyorlar, şimdi de "bütün mesuliyetler senin" diye bağıyorlar! Ara yerde Demokrat Parti'ye yazık oldu!

Kasım Gülek Cuma günü Topkapı hadiseleri davasında merdane şahitlik etti. İnönü'nün yanında imiş. "Hiç kimsede taş, sopa veya silah görmedim. Bu işi Bayar ve Menderes'in yaptığını söyleyemem" dedi. Hâlbuki diğer Halk Partili şahitler İnönü'ye hücum edenlerin elinde sopalar, taşlar, silahlar olduğunu söylüyorlardı.

12.12.1960 Pazartesi Saat Sabah 4,5

Yine rüyalarla dolup taştan bir gecenin sabahı! Hemen hemen hepsini unuttum. Yalnız Süreyya'yı hatırlıyorum. Bir paketi açmağa çalışıyordu. Sonra galiba babamı gördüm.

Cumartesi hava almağa çıkarmışlardı. Dün yağmur yağıyordu. Bu yüzden içeride kaldık. Böylece haftada ancak yarım saat açık havada gezinmek mümkün oluyor. Üst ve alt koridorun kederi bu işte! Sıkı rejim bir türlü gevşemedi. Bir hücrede dört insan gece gündüz burun buruna, nefes nefese!

Bu hapishane hayatı bakımından Adada üç dünya var: Yalnız başına ve gece gündüz bir odada kalanlar: Bayar, Menderes. Onlar için istedikleri zaman kahve ve çay içebilmekten başka imkân yok. İki, üç, dört kişi olarak bir odada bulunanlar: Her iki koridorun öteki sakinleri, yani vekiller ile Rüştü Erdelhun, şimdi Kemal Çakın ve ben! Haftada bir iki defa yarım saat gezinmek ve yemekleri bir arada yemek imkânımız var! Bir de diğer koğuşların dünyası! Bunlar kendi aralarında tamamen serbest. Yalnız gezintileri mahkeme başladığından beri bizimki gibi!

Bir de alt koridorun arızı mihmanları (misafirleri) var: 6-7 Eylül'ün bir kısım kahramanları! [Fuad] Köprülü, Fahrettin Kerim [Gökay] gibi! Şimdi aralarında Ahmet Salih [Korur] de bulunuyor. Fakat hemen hemen akşama kadar gazinoda oturabiliyorlar, istedikleri zaman kahve ve çay alabiliyorlar!

Ah bu insan ruhu, zaman zaman nasıl tezahürler gösteriyor! İşte şimdi Se-bati Ataman'ın, anayasa ihlaline ait kararname tebliğ edildiği zaman bana yaptığı tariz aklıma geldi. Bu günde yine böyle bir tarizi Hayrettin [Erkmen] yaptı. Ne yapalım insanları mazur göreceksin! Hele felaket içinde iken!

13.12.1960 Salı Sabah Saat 5

Dün bir kısım arkadaşların mal beyannamesi hakkındaki soruşturma kurulu kararı tebliğ edildi. Anlaşıyor ki bu kararlar müspet veya menfi hep yüce divana verilecek! Yine anlaşıyor ki çok rakamlarda geliş güzel tahminler var: mesela Hasan Polatkan'a ev masrafı olarak 600 bin lira koymuşlar. Bu ayda 5.000 lira eder ortalama! 1950-1956 arası için böyle bir rakam kabul edilebilir mi? O takdirde 1957-1958 için ayda 15.000 hesap etmek icap eder!

Celal Yardımcı için de 1950'den önceki tasarrufla 1950'den sonra iktisap edilmiş serveti gayri meşru saymışlar. Bütün terzilerden, eğlence yerlerinden soruyorlarmış. Diğer tebliğ alan arkadaşların bir kısmı da aynı vaziyette! Bakalım bize ne gelecek?

Salim Başol'un gazetecilere Ankara'da beyanatı var. Şayet doğru yapıyorlarsa soruşturma kurulu artık dosya göndermeyecektir!

Milli Birlik Komitesi, Kurucu Meclis kanununu kabul etti. Meclisin ekseriyetinin Halk Partili olacağı görülüyor! Zararı yok! Zararı yok, yeter ki nizam bir an önce kurulmuş olsun.

Hayrettin [Erkmen] haklı olarak şöyle diyor: "Niçin şu Yassıada yarasını sürdürüyorlar? Dünya gittikçe karışıyor. Rusya ve Çin birleşmek üzere! Uzayın hadiseleri Avrupa'yı karıştıracak. Dünyanın bu şartları içinde biz kendi içimizde birbirimize girmiş vaziyetteyiz! Hırsızlığı olanları muhakeme etsinler! Fakat siyasi davaları artık bıraksınlar!"

Hayrettin'in dediği doğru. İç hayatta bizim siyasetle uğraşmamıza mani olabilirler, hatta men ederler. Amma şu intikamcı takip artık sona ermeli!

Dün 6-7 Eylül'ün müdafaaları başladı. Avukatlar fena değil. Burhan Apaydın kuvvetli! Bugün yine soruşturmaya çağırdılar. Mendebur bir iş. Yazmağa değmez!

14.12.1960 Çarşamba Saat Sabah 4,5

Evvelki gün başlayan fırtına gittikçe şiddetlendi. Bu gece sabaha kadar oda denizin ve rüzgârın sesiyle doldu. Bir aralık rüyamda Mustafa'yı gördüm. Onunla beraber yabancı bir şehirde imişiz. Galiba yine gidelim diyorum. Bana "Hayır ben Celil İçli'ye uğrayacağım" deyip kayboluyor!

Rüzgâr ve fırtınanın orkestrası bana kendi ruhumun uzun, çok uzun yıllar önce yaşadığı fırtınaları hatırlattı. Hayatıma istikamet çizen, beni bir sahilden ötekine fırlatıp atan büyük isyan! Romantik ve idealist ruh ve kafamın gerçeklerin kayasına ilk çarptığı günler! Strazburg'da yaşadığım bütün hadiseler hep, hep gözlerimin önünden gelip geçti. Ve işte ta o zamandan bu yana hayal ve gerçeğin bezen gülünç, bazen hazin çoğu sadece acı veren bazı bir kısım felaketli çarpışmasının içinde bocalayıp durdum. Hatta bu çırpınma, bu tezatların, bu olmasını istediklerimle olanların arasındaki çabalama belki de çocukluğumun ilk günlerinden başladı. İşte hayatın son merhalesine girmek üzereyim, ürkerek görüyorum, o da böyle geçecek!

Sebati Ataman gittikçe küçülüyor; kararıyor! Tevfik İleri biraz asık! [Refik] Koraltan kuvvetli görünmeye çalışıyor. Haluk Şaman'ın rengi belli değil! Dayanılmaz tahrik Ethem Menderes'e gelince günden güne zayıflıyor. Bu adam acaba vicdan azabı duymuyor mu? Onun gafleti şu yüzlerce masumu bu felaketlere sürükledi! Acaba Cemal Paşa'nın mektubunu herkesten gizlemiş olmasının günahını nasıl ödeyecek!

[Hasan] Polatkan her gün biraz daha soluyor. Buna rağmen yaşamağa gayret eden bir hali var. [Rüştü] Erdelhun yine bir hayalden ibaret. Konuşmuyor, kimseye sokulmuyor, yalnız başına kalmayı en çok beceren o! Yardımcı'nın gözleri hep aynı halde, hep arıyor, sayıyor, mana çıkarmaya okumaya çalışıyor. Hadi Hüsman, Abdullah Aker bir şey bekliyorlar! Neyi? Kendileri de bilmiyor.

Bugün gazetelerde bazı yazılar korkunç! Mesela *Milliyet*'te, Çetin Altan'ın yazısı! Bazen haykıracağım geliyor. Ey insanlık, bu kadar alçalma niçin? *Milliyet*, Ali Naci [Karacan], Menderes ve bu yazı! Babası öldüğü gün Adnan Bey'in sağladığı mesture, banka kredileri imkânlarıyla koca bir servete konan Ercüment [Karacan], kendisini telefonla Ankara'dan teselli eden Menderes'e, "Artık ailenin babası sizsiniz" demişti. İstanbul'da yine başsağlığına evlerine gittiği zaman anası ile beraber, "Her şeyimiz emrinizdedir" diye yerlere kapanmıştı. Şimdi bu hatıraların canlı şahitlerini bir an önce yokluk uçurumuna yuvarlanmış görmek!

15.12.1960 Perşembe

Dün 6-7 Eylül hadiseleri davasında Bayar ve Fatin'in [Rüştü Zorlu] müdahaleleri kuvvetli! Bayar'ınki aynı zamanda hazır! "Ben 77 yaşındayım. Mezara kaç adım kaldı? Cezadan hiçbir pervam yok. Bence kıymetli olan yalnız manevi olandır. Burada da yalnız değilim. Bu manevi cephede siz de varsınız. Onu düşünerek karar verin!" Bir başka yerde de "Burada yalnız kin, intikam, iftira konuştu" diyor.

Kıbrıs işindeki politikanın müdafaası kuvvetli: "Ada bizden gitmişti. Şimdi Türk bayrağı ve Türk askeri oradadır."

Menderes'in müdafaası da fena değil. Fakat tereddütlü. Fatin cesur, vakur ve mantıklı!

Gece Neriman'dan, Mustafa ve Tektaş'tan mektuplar geldi. Tektaş, Mayıs'a kadar burada kalacağım diyor. 20 resim birden satmış. Demek ki tutunuyor. O halde kalsın.

16.12.1960 Cuma Sabah 4,5

Fırtına ve lodos dindi. Şimdi oda sessiz. Yalnız nöbet değiştiren erlerin ayak sesleri ve süngü takışları işitiliyor. Arkadaşlar uyudular.

Arzular ümit, ümitler haber, haberler bekleyiş oluyor. Sonra hüsrân. Amma insan ruhları hüsrânın karanlığında boğulup kalamaz! Kalbimdeki arzular yeni baştan ümit, haber ve bekleyiş olacak! İşte dün kulaktan kulağa dolaştı. Kuru-cu Meclis toplandıktan sonra af çıkartacak tahliyeler başlayacakmış! Ve herkes tahminlere başladı!

17.12.1960 Cumartesi

Dün Süreyya'dan gelen mektupta "Ankara'ya gitmeye acele etmiyorum. Bakalım bu davalara bakacaklar mı?" diyor. Hâlbuki bakmayacakları ilan edilmediğine, alakalı memurlar ve kimseler teklif edildiğine ve bırakılmadıklarına göre davalara bakılacak demektir. O halde Süreyya neden böyle yapıyor? Anlamadım.

Radyo davasının savunmalarında Burhan Apaydın'ın ve Talat Asal'ın konuşmaları mükemmel! Cesur, ilmi, mantıki tahliller. [Celal] Yardımcı'nın kız kardeşi de güzel. Fakat [Haluk] Şaman'ın avukatı tevkif edilmiş. Sebebini bilmiyorum ama bu halin bütün avukatların kalp kuvvetini kırmalarından korkulur.

İstanbul büyük bir felaket atlattı veya atlatmak üzere. İki tankerin çarpışması, boğaz için başıboş, akıntılara göre bazen sahile sürünerek geçen iki ölüm meşalesi ile aydınlanıyor.

Örtülü ödenek davası da garip bir gidişte. Ahmet Salih'in [Korur] ortaya attığı bazı iddialar var. Salim Başol halk tarafından alkışlanıyor. Allah başını dönmekten korusun!

Dün yemekte Hayrettin'e [Erkmen] şöyle dedim: "Hayatın şu tecellisine bak! Sen şimdi Münire'den gelen mektubu okuyorsun. Çocukları anlatıyor, sana kuvvet ve teselli veren sözler yazıyor. Ben onu 5 yaşında tanıdım. Büyüdüm, siyasete girdim, seni tanıdım. Sonra birbirinizi gördünüz, evlendiniz, çocuklar oldu. Gün geldi hükümette aza olduk. Gün geldi beraber hapse düştük ve işte

şimdi o benim 5 yaşında gördüğüm küçük kızdan, yani karından şu mektubu almış, dalgın dalgın okuyorsun!"

Hayrettin yüzüme baktı. Gözleri yaşarmıştı.

18.12.1960 Pazar Saat Sabah 6

Dünden beri garip bir tarzda canım sıkılıyor. Bir şey bekler gibiyim. İçim içime sığmıyor!

Dün havalandırmaya çıkardılar. Tam on gün oluyor ki küçük odamızda dört kişi burun buruna temiz hava hasreti çekiyoruz. Bereket versin akşamüstü gazinoya indirdiler. Fatin [Rüştü Zorlu] 6-7 Eylül davasında savunmasının ikinci kısmını anlattı. İyi ve kuvvetlidir!

Bütün bu savunmaları sonra bir kitap halinde ve iki dilde neşir etmeli!

Bakalım benim dava ne zaman gelecek! Avukatlar dosyanın irtibat bürosunda olmadığını söylüyorlar! Hem çoktan beri! İstedğim birçok vesika bu sebeple gelmedi.

19.12.1960 Pazartesi

Dün hava açık ve güneşli idi. Öğleden evvel yarım saat gezmeye çıkardılar. Arkadaşların hemen hepsini kuvvetli ve nikbin (buldum). Bu sağlam görünüşün doğmasında. Fatin'in ve [Burhan] Apaydın ile Bayar'ın metin konuşmaları elbette rol oynadı. Fakat Adnan Bey! Allahım, bu adama ne oldu? Akıl, mantık melekelerini kaybetmişe benziyor. Fatin'in savunmasından sonra yine söz almış. "Kıbrıs işinde diyor, eğer Sayın İnönü beni suçlu görseydi, uçak kazasından sonra gelip beni karşılamazdı!"

Onun bu sözlerini gazetelerde okuduğum zaman aklıma [Mükerrem] Sarol'un, 27 Mayıs'tan kısa bir zaman önce söyledikleri geldi. Mükerrem büyük şokların sonunda, akıl bozukluklarının başlayabileceğini, bunun önce fark edilemeyeceğini, yavaş ve gizli ilerleyen değişikliğin günün birinde birden başlayacağını anlattıktan sonra "Ben Adnan Bey'de böyle bir hal görüyorum ve korkuyorum artık zekâsı eski cevvaliyetini göstermiyor!" demişti.

Aklıma başka bir şey daha geliyor: Acaba Menderes şimdi ölüm korkusu, asılmak korkusu içinde mi? Hayatını kurtarmak için mi böyle yapıyor? Fakat şimdiden sonra bu hayatın ona ne lüzumu var? Böyle düşünmekle belki de yanılıyorum. Belki de en büyük ihtiras yaşamaktır!

Şimdi akşamın saat altısı. Âtîf [Benderlioğlu] ve Hayrettin [Erkmen] belki yüz birinci dominolarını oynuyorlar. Dışarıda sabahtan başlayan keşşileme şiddetini her an artırarak esiyor, odamız fırtınanın sesi ile dolu. Bu ses bana düşün-

mek, rahat istediğim gibi düşünebilmek için zemin dokuyor. Bir geminin üstünde-
yim, geçmiş yılların denizinde enginlere doğru açılıyorum. Karanlıklar arasından
çocukluğumun yüzleri beliriyor. Tanıdığım unutulmuş sesler duyuyorum.

20.12.1960 Salı

Ankara'dan bir arkadaş ressam Gauguin'in hayatı üzerinde yazılmış bir ro-
man gönderdi. Dünden beri okuyorum ve hep Tektaş'ı hatırlıyorum. Çocuğun bü-
tün hayatı gözümün önünden geçiyor. Doğuşunu, bebeklik yıllarını, ilk mektebe
başlaması, sonra ilk soru gibi. Mağmum (gamlı, tasalı), düşünceli, güzel yüzü,
bana şüphe ile bakan iri gözleri, hep hep önümde. Bu çocuğu haksız, lüzumsuz
yere ne kadar hırpalamıştım. Şimdi bunları düşünüyorum. İçimi tarifsiz bir keder
dolduruyor.

Dün radyo davasının savunmaları bitti. Başta Adnan Bey hepsi çok iyi imiş.
Bakalım gazeteler nasıl yazacaklar?

21.12.1960 Çarşamba

Dün gazetelerde radyo davasının savunmalarını okudum. Fena bulmadım.
Fakat Burhan Apaydın'ın yüce divana verdiği dilekçe tarihi bir vesika değerinde-
dir. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bir kısım azalarını, başta reis olarak Kuru-
cular Meclisi'ne seçtiler. Bu hiç değilse renk bakımından tatsız bir şey!

Kurucu Meclis hazırlığı ilerliyor. Halk Partisi mümessillerini seçmiş. Doğru
ise müfrit gruptan az adam alınmış demektir. Bunla beraber hem bir mecliste,
hem de umumi seçimde şayet yapılırsa Halk Partisi hâkim olacak. Bu da pek
tabii Millet Partisi ile onun arasında bir tercih bahis mevzuu ise tereddüt etme-
den Halk Partisi'ni tutmak gerekir! Kaldı ki her şeyden önce nizamın gelmesi
önemlidir.

Bugün bir kısım arkadaşların aileleri geldiler. [Hasan] Polatkan'ınki de! Hep
ağlamışlar. Bizimkilere henüz sıra gelmemiş. Süreyya gelmişti. O söyledi. Bugün
Gültekin de gelmişti. 6-7 Eylül davasındaki güzel konuşmasını tebrik ettim. On-
ların dediğine göre Kromit ve Silahlandırma dosyaları ortada yok. Yine onların
tahminine göre bu davalar sonraya kalacak.

Süreyya anayasayı ihlali dosyasında Ethem Menderes'in hatıra defterini
görmüş! Adam birçok yerinde benden bahsediyor. Geçmiş birçok hadiseleri, be-
nim Bayar ve Menderes ile münakaşalarını yazıyormuş! Adnan Bey için de hep
aleyhte notlar varmış ve "ondan intikam alacağım" diyormuş. Zavallı Menderes!
Sen en yakın ve ekmeğinle beslenmiş arkadaşlarının hıyaneti ile karşı karşıya
kaldın!

Ethem hatıra defterinin bir yerinde de "Samet ile Süreyya hakkındaki dedikodular ayyuka çıktı" diye yazmış. Neden bana bunu hiç açmadı? Hatıra defteri tutmak kolay, dostluk, insanlık güç! İşte 7 aydan beri en çetin tetkikler, aramalar yapıldı. Süreyya ile bana ait müşterek ne çıktı? Ah melun Şark! Ah bu Şark'ta politika yapmak! Seni düşmanların değil, dostların yiyor!

Süreyya'yı zayıf gördüm. Gökçe'nin yeniden hastalanmasına üzüldüler elbette!

İskenderun'da Atatürk'ün heykeline bomba atıldılar. Bunu Araplar yapıyor. Maksat memleketi karıştırmak. Bugün *Dünya*'da da Hayri Alpar, "Bunu yapan, hatta Araplar bile olsa hakikatte Demokratlar" diye yazmakta tereddüt etmiyor! Ey insan vicdanı, yok mu oldun?

22.12.1960 Perşembe Saat Sabah 5

1960 yılının en uzun gecesi de bitti. Biraz önce, şimdi *Kur'an* okuyan [Âtuf] Benderlioğlu'na "Bıktım artık dedim, bıktım artık!" Hiçbir şey söylemeden yüzüme bakarak başını salladı.

Evet, bıktım artık! Yaşım 52! Korkunç bir bezginlik bütün benliğimi sarmış! Vücudum hızla yıpranıyor. Kafamın içi gelecekte çok geçmişin hadiselerine ait düşüncelerle dolu. Gamla, hüsrarla alev alev yanan kalbimi kemiren düşünceler.

Bu arada ve hele son günlerde Neriman hep gözlerimin önünde! Öyle sözlerini, öyle bakışlarını, öyle gözyaşlarını hatırlıyorum ki! Ah bunları yazabilseydim, belki biraz boşalarak kendime gelebilirdim. Tektaş'ın, Mustafa'nın annelelerini kucaklamalarındaki derin manayı şimdi ne kadar iyi anlıyorum!

23.12.1960 Cuma

Dün Falih Rıfkı [Atay] *Dünya*'da, İskenderun hadisesini bize bağlayan bir makale yazdı. "Suçluların kökünü Yassıada da arayın" diyor. Kin ve intikam belki bir sınıra kadar asil kalabilir. Fakat ondan sonra korkunç olduğu kadar iğrenç bir alçaklık haline geliyor. Bu adamın 27 Mayıs'tan daha on gün, on beş gün önce Âtuf Benderlioğlu'na yazdığı mektup var. "Sütunlarımı istediğiniz hale getireceğim" diye!

26.12.1960 Pazartesi

Defteri iki gün elime almadım. Sebebi şu: Ayın 23'ünde mal beyanname-si hakkında soruşturma kurulunun kararını tebliğ ettiler. 520 bin lira servet, 371 bin gayri meşruyet iddiası! Kaderin ironisine bak. Bir yandan "Samet Ağaoğlu'nun milyonları", "Samet Ağaoğlu'nun 10 milyonluk zenginliği" hikâye-

leri iflas ediyor, öte yandan yine de gayri meşru servet isnadı sürüp gidiyor. Her ikisi de aynı resmi ağızdan. Bu neticeye 100.700 lira giyim eşyası gibi Hollywood artistlerine yaraşır süslenmek isnadı, 150 bin liralık mutfak masrafı takdiri, 100 bin lira eğlence, hayır rakam bir olduğuna göre sefahat iddiası ile varıyorlar.

Bugün de gazetelerde 70 mebus için aynı neticeye varıldığı yazılı. Garip rakamlar. Mesela Halim Alyot'un 70 bin liralık servetinin 40 bini gayri meşru, bir mebusun, galiba Fikri Apaydın'ın 38 bininden 27 bini böyle! Acaba resmen vergi isteseler daha iyi olmaz mı? Ne ise tabii itiraz edeceğim!

Adnan Bey'in avukatlarını tevkif ettiler. 6-7 Eylül kararnamesi ile müdafaaları kitap halinde çıkarmışlar. Hata etmişler. Dava bitmeden böyle bir iş doğru değil. Bu avukat tevkiflerinin yaratacağı hava da iyi olmaz.

Kurucu meclis hazırlığı ilerliyor. Bu arada belki de Millet Partisi mensuplarının meclisin kuruluş şekli hakkında yaptıkları menfi propagandayı önlemek maksadıyla Milli Birlik Komitesi bir tebliği çıkardı. Dün de Ankara'da 23 kişiyi tutmuşlar. İsimleri açıklanmıyor. Belki [Osman] Bölükbaşı vardır.

Kanaatim değişiyor: Her şeyden önce nizam! Halk Partisi iktidara gelecektir. Gelen, nizamla beraber geliyor. Ve elbette ki Millet Partisi yerine Halk Partisi tercih edilir. Bölükbaşı mı, İsmet Paşa mı? Elbet İsmet Paşa!

29.12.1960 Perşembe

Garip bir rüya gördüm. Bir kalabalık arasındayım. Yanımda arkadaşlar var. Kimler olduğunu pek fark edemiyorum. Hepimiz heyecanlıyız ve denizde bir adaya bakıyoruz. Kırmızı ve kayaların üzerine yukarıdan aşağıya doğru siyah kalın çizgiler kayalıklardan ibaret bir ada. Bu ada bulunduğumuz yere yaklaşıyor. Heyecan bundan. Acaba çarpacak mı diye birbirimize soruyoruz. Hayır diyenler var, korkanlar var. Sonra kendimi bir gemide görüyorum. Yine aynı adanın önünde. Şimdi ada hemen karşımızda. Bir doktor, üniformalı geliyor, bize arkadaşlarından biri, "Şimdi muayene olacaksınız, tehlike kalmadı" diyor!

Zannediyorum ki Sitare ile Neriman yarın gelecekler galiba! Bakalım onlar beni, ben onları nasıl bulacağız!

Ankara'da yeni birtakım tevkifler oldu. Kurucu Meclis aleyhine propaganda sebebiyle! Milli Birlik Komitesi'nin Kurucu Meclis'i kuvvetlendirmek için aldığı her karar yerindedir!

Hayat bazen ne hazin, bazen ne muhteşem tecelliler gösteriyor. İşte Adnan Menderes, şimdi süngüler arasında hesap verirken Ahmet Tahtakılıç, Kurucu Meclis azası! Bu tablonun yanında bir başkası daha var: Namık Gedik kendini öldürdü. Menderes kusurları Çanakkale hadiselerinde onun üstüne yüklüyor.

Ali Fuad Başgil'in *Yeni Sabah*'ta anayasanın ihlali mevzuunda dikkate şayan yazıları çıkıyor! Cesur, ilmi ve mantıki yazılar.

Kurucu Meclis, bir Halk Partisi Meclisi oluyor. Cemal Eyüboğlu, Fethi Çelikbaş girdiler. İsmet Giritli de! Eski Nafia (bayındırlık) müsteşarı Daniş [Koper], Nuri Kınık gibi, Fethi Üstün gibi bizim iktisadi politikayı yürütenler de var. Millet Partisi idare heyeti, baştanbaşa aza oldular. İnşallah memleket için hayırlı olur!

30.12.1960 Cuma Sabah Saat 5

Ah bu sabah saatleri! Bazen hepsini unuttuğum, bazılarında ancak bir ses, bir çizgi bir gölge hatırlayabildim. Çoğu hazin rüyalarla dolu uykudan uyandığım zaman içim ne kadar ezik oluyor! Ne endişe, ne korku, ne ümit, ne arzu! Hiçbir şey yok, hiçbir şey yok ve bu boşluğu hissetmekten doğan anlatılması imkânsız bir sızı!

Fırtına hemen bir haftadır sürüp gidiyor. Geceleri yalnız denizin, şafakla beraber deniz ve martıların sesleri arasında kendi kendimi dinlemeye çalışıyorum. 52 yaşına geldim. Şimdiden sonra son beş on yılın manasını nerede, nasıl bulacağım? Bu kış on yıla vurabileceğim renk ne olabilir?

Bugün belki Neriman'la Sitare gelecekler! Buna seviniyorum. Fakat yine gidecekler. O halde daha iyi değil miydi gelmeseler?

Dün İmar davasında Fatin [Rüştü Zorlu] yine çok güzel konuşmuş! Sebati [Ataman] de fena değilmiş! Yusuf Kemal [Tengirşek] de Kurucular Meclisi'nde. 1908 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Kastamonu mebusu olarak katılan hoca, İkinci Cumhuriyet'i kuracak 1960 Kurucular Meclisi'ne Millet Partisi namına gelip oturacak! 52 yıl! Hemen hemen benim yaşımdır. Bu zatın siyasi hayatı açık ve kapalı kısımları ile memleketin son yarım asırlık siyasi macerasının bir hülasesi sayılabilir. Hasis, çekingen, korkak mizacı bu siyasi hayata renk ve şekil vermiştir denilebilir. İttihat ve Terakki istidat ve kabiliyet sahibi gördüğü gençleri yetiştirmek programını tatbik ederken Yusuf Kemal'i gözden, hatta ağır bir hatasına rağmen gözden uzak tutmadı. Ağır hatası, 31 Mart'ta, İstanbul'da kalmış mebuslar arasında bulunması, Meclis binasına giren asileri karşılayarak güler yüz göstermesi idi.

Kendisi bu hadiseyi daha sonra bana "Meclisin meşruiyetini bu sayede devam ettirerek asilere de kabul ettirdim" diye izah etmişti. İttihat ve Terakki Yusuf Kemal'i Meclisten atarak Avrupa'ya gönderdi. Medrese mezunu böylece garp üniversitelerinden de feyz alarak İstanbul'a "Yusuf Kemal Bey" diye döndü ve Adliye Nezareti müsteşarı oldu. Birinci Dünya Harbi'nde perde arkasında kalmayı tercih etti. Fakat ön plandaki adamların arkasında bir gölge gibi de durdu. Onu

bu yıllarda merhum Ahmet Rıza Bey Ayan Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada "İyi, kabiliyetli ve terbiyeli müsteşar Yusuf Kemal Bey, nazırının tesiriyle huy değiştirdi. Şimdi yalan söyleyebiliyor" diye tarif edebiliyordu.

Yusuf Kemal Bey mütarekede ön plana geçmeye çalıştı. Bu hevesle onu İstanbul'un Ankara'ya yolladığı, İzzet Paşa reisliğindeki "Heyet-i Nasiha" içinde görüyoruz. Ağası bu nasihatçileri dinledikten sonra, kendi fikrini söyledi ve isterseniz beraber kalın teklifinde bulundu. Hepsı çeşitli mazeretlerle İstanbul'a dönmek istediler. Gaziye hükümette çalıştıracağı insanlar lazımdı. Kararını verdi; Yusuf Kemal ve Rıza Nur beyleri zorla Ankara'da tutacak! Diğerleri ise gidebilirler! Bu kararı bildirdiği zaman Yusuf Kemal de ötekisi de kalmamakta ısrar ettiler. Atatürk ise kati idi. Bu sefer Yusuf Kemal "Peki dedi, kalalım ama burada zorlatıldığımıza gösterir bir vesika verirsiniz," Gazi güldü ve vesikaları imzaladı!

Yusuf Kemal artık Milli Mücadele'nin sivil erkânındandır. Yine Kastamonu'dan mebus yaptırılmış, kendisine Mücadele'nin zaferle biteceği kanaati geldiği görülünce Hariciye Vekilliğine getirilmişti. Rusya ile dostluğun temelinde onun gayreti de vardır. Moskova'ya giderken, bana anlattığına göre Gazi'nin kendisine verdiği gizli bir vazife de o tarihte Moskova'da bulunan Enver Paşa ile konuşarak fikirlerini öğrenmekti. Yine bana dediğine göre Enver ile görüşmüş, maceraperestliğini bir daha anlamış, hatta aralarında geçen sert bir münakaşada paşayı tokatlamıştı!

Yusuf Kemal Moskova'dan döndükten sonra fikirlerindeki koyu sosyalist tohumlar dikkat nazarını çekti. Fakat nedense onu Ankara'da yarı Gazi'nin emri ile kurulmuş Komünist Partisi'nde görmek mümkün olmadı. Hâlbuki mesela Tefvik Rüştü [Aras] bile bu partinin içinde idi! Gariptir ki Yusuf Kemal'i bu Moskova seferinden sonraki fikir değişikliği de hafızalardan silinmedi. O kadar silinmedi ki Milli Mücadele'ye zorla katıldığını tespit eden yazılı vesikanın yanına şifahi bir hüccet olarak takıldı kaldı.

Milli Mücadele'nin garp memleketleri ile ilk ciddi teması da yine Yusuf Kemal'in eli ile oldu denilebilir. Anadolu'nun Londra'ya gönderdiği heyetin başında o vardı.

Kastamonu mebusunun dış politikadaki yıldızı Lozan'dan sonra söndü. O andan itibaren de iki plana çekildi denilebilir. Evet, Adliye Vekili olarak hükümet azalığı, bir de Ankara Hukuk mektebi hocalığı ta 1932'ye kadar sürdü. Her gün biraz daha ekşimek, biraz daha somurtkan ve çekingen olarak! İsmet Paşa'nın devlēt reisliği ile beraber meclisin de dışında kaldı. Sonra hocayı birdenbire Demokrat Parti saflarında gördük. Demokrat Parti saflarında, genel kurulunda,

fakat kayıtlı olmayarak! Ve etrafına kendisini misal göstermek suretiyle yazılmamayı telkin ederek! Pek itimat ettiklerine “Ne lüzum var partiye yazılmaya? diyordu. Günün birinde ne olur ne olmaz.”

Hocanın 1946’dan sonra ta Demokrat Parti’den çıkarılınca kadar oynadığı rol iki cepheli oldu: Bir taraftan partiyi asla caiz olmayan birtakım münasebetler tesirine götürmek, diğer yandan [Ahmet] Tahtakılıç, Suphi Batur gibi bazı gençleri kurucuların aleyhine tahrik etmek.

Bu da uzun bir hikâyedir. Başka bir zaman yazarım. Burada son olarak şunu söyleyeyim: Yusuf Kemal bey Demokrat Parti’den çıkarıldıktan sonra yine kendisini unutturdu. Demek ki Kurucu Meclis’i bekliyormuş!

31.12.1960 Cumartesi

Dün Neriman’la Sitare geldiler. İkisi de heyecanlıydı. Hele Sitare ayrılınca kadar gözlerinde nem ışıldadı durdu. İkisini de sıhhatlice iyi gördüm. Fena olan haberi de verdiler: Dikmen kooperatifindeki kattan gelen aylık ile Neriman’ın apartman hissesinden düşen parayı muntazam alabilirlerse şöyle böyle geçinebilirler! Ne ise Allah kerim! Pazartesi günü de Mustafa ile Tezer gelecek lermiş!

Kurucu Meclis tamamlanmak üzere. [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu, Orhan Köprülü, Turan Güneş, bir kelime ile bizim eski dostların, Hürriyet Partisi kurucularının hemen hepsi Meclis’te. Meclis bu suretle bir çeşit güç birliği ekseriyetinden ibaret! Sonra Sait Naci [Ergin], Daniş Koper, Ziya Müezzinoğlu, Orhan Mersinli gibi 10 yılını iktisadi ve mali politikasını her birini durmadan terfi ettirerek beraberce yürüttüğümüz insanlar! Nihayet Orhan Köprülü gibi en büyük şehrimizde 1947’ye kadar parti reisliği yapmış kimseler!

Anayasayı ihlal suçuna ait kararname anayasaya muhalif olarak ilan ettiği kanunların bir kısmı, Halk Partisi’nin malları, Kırşehir Kanunu gibi çıkarken bizimle olan [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş, şimdi Kurucu Meclis’te yan yanadırlar! Halk Partisi reisini bu memlekette sürmeli diye bağırان adam Fevzi Lütfü idi. O zaman biz onu şiddetle tenkit etmiş, böyle şey nasıl olur demiştik!

Hatta bizden ayrıldıktan sonra [Âtîf] Benderlioğlu Meclis kürsüsünde ona cevap verirken, bu sözünü hatırlamış İsmet Paşa’ya hitap ederek “Paşam bu adamla şimdi nasıl yanasınız” diye sormuştu.

Fakat Kurucu Meclis bütün bu manzarasına rağmen memleket için hayırlıdır. Çünkü nizam onunla gerçekleri, Milli Birlik Komitesi de bu meclisi getirmekle memlekete hizmet etmiştir.

01.01.1961 Pazar Sabah Saat 5

1960 bütün hadiseleri ile insanlar için bir hatıra artık! Geçen bu 365 gün memleket için de, şahsım için de büyük, çok büyük değişikliklerle dolu! Memleket de, ben de yepyeni bir hayat devresine girdik. Bunun önce memlekete, sonra bana hayırlı olmasını dilemekten şu dört duvar arasında yapacağım başka bir şey yok!

Dün hava almaya çıkardılar. On günde bir, haftada bir yarım saat! Arkadaşlar iyi ve nikbin. Fakat ruh ve beden yıpranması çok belli. Şu yarım saatlik gezintiden bile yoruluyoruz! Ve herkes bitsin artık bitsin diyor!

Aramızda yalnız [Rüştü] Erdelhun Paşa her gün biraz daha içine dalıyor. Yalnız dolaşıyor, başı hep öne eğik, gözleri sabit bakışlarla parlıyor! Yeni arkadaşımız General Kemal Çakın neşeli duruyor.

02.01.1961 Pazartesi Saat Sabah 5

Bugün belki Mustafa gelecek. Tam on ay oldu görmeyeli. Yine o aynı can sıkıntılarından biri başlıyor galiba. İçim içime sığmıyor, kendimi duvardan duvara vurmak istiyorum, daha fenası en ufak tatsızlıklara şiddetle sinirleniyorum. Zaten şu aylardan beridir kapanıp kaldığımız odada nasıl çıldırmadığıma hayret ediyorum. Dört insan kafatasları, gazları, oburlukları, hasislikleri, itiyatları, iç donları ile birbirlerine yapışmış halde. Of bıktım artık!

Günün liderleri yılbaşı mesajları çıkardılar. Sakin, birlik temenni eden sözler!

03.01.1961 Salı

Dün Mustafa geldi. Bir yandan daha olgunlaşmış, öte yandan çocukluktan yine bir şeyler saklıyor. Tektaş'tan malumat verdi. 20-25 resim satmış. Sakalı hâlâ kesmemiş, Zeynep de Londra'da imiş. Mustafa'ya üniversite arkadaşlarını sordum. Hepsini iyi merak etmeyin dedi.

Çocuklar büyüyorlar. Fakat babamın bana dediği gibi biz onları hep çocuk görüyoruz. Bu elbette babalık halinin bir icabı! Amma dikkat lazım, çünkü günün biri geliyor, çocuk diye baktığınız, büyüdüklerini bir türlü kabul etmeyerek sözlerine, fikirlerine önem vermediğiniz bu çocuklar babalarını kollarından tutup bir kenara atıyorlar! Başımıza gelen de zaten biraz da bu değil mi?

Dün Süreyya da gelmişti. Perşembe günü Ankara'ya gidiyor. Akşamüstü hava almaya çıkardılar. Serin, fakat güzeldi. Biraz Koraltan'la görüştüm. Daha bir yıl burada kalmak ihtimalinden bahsetti. Ona göre bizi İsmet Paşa affetmek suretiyle kurtaracak. Bizim "devri sabık" yaratmadığımızı düşünecek ve karşılığını böylece ödeyecek!

Dün [Rüştü] Erdelhun Paşa'ya dikkatle baktım. Ne kadar hızla çöküyor. Fahrettin Kerim'le [Gökay] yemeklerde uzaktan bazen el ile bazen kaş gözle

selamlaşıyoruz. Başında takke, elinde reçel kavanozu veya peynir tabağı, iki yanına sallana sallana salonuna girerken bana çocukluğumda Fatih'te gördüğüm tatar bakkallarını hatırlatıyor!

Kurucu Meclis Cuma günü toplanıyor. Bu meclis milli birliği temsil edecek. O halde milli birliğin manevi temel şartı olan kardeşlik misakinin ilanı lazım değil mi?

04.01.1961 Çarşamba

Canımın sıkıntısı yine artıyor. Küçük bir odada yalnız bakışları değil, nefesleri, kokuları da birbirine karışmış dört insan! Zaman zaman çıldıracağım geliyor. Kendimi hikâye yazmağa, İngilizce öğrenmeye kaptırmak istiyorum. Bir türlü olmuyor!

05.01.1961 Perşembe

Dün Süreyya ile avukat Gültekin [Başak] geldiler. Süreyya bugün Ankara'ya gidiyor. Dün *Vatan*'da Ahmet Emin [Yalman], af mevzuunu ortaya attı. "Hukuki tasfiyenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır" diyor. O halde müfritleri mutedilleri birbirinden ayırarak bu ikincileri af etmeli, böylece huzur ve sükûnu getirmeli diyor ve bu teşebbüsü de İsmet Paşa'ya yakıştırıyor. Bu ortaya atılmış bir fikirdir. Bakalım akisleri ne olacak!

Bugün 6-7 Eylül kararı bildirilecek! Kurucu Meclis için Milli Birlik Komitesi'nin seçtiği üyelere birisi de General Fahri Belen! Eski dostumuz! Garip bir adamdır bu! 1925'ten beri demek tam 35 yıldır tanıyorum. Karısı aile dostlarımızdan bir bahriye subayının küçük kızı idi. Demokrat Parti kuruluncaya kadar münasebetlerimiz aile dostluğu çerçevesi içinde kaldı. Güzel, yakışıklı bir adamdı. Tatlı konuşuyor, mahcup tavırlarla duruyordu. Böylece de kendisini bize sevdirmişti. Demokrat Parti kurulduğu sırada rütbesi yükselmiş, general olmuştu. İsmi memlekette dürüst bir asker olarak yayılmaya da başlamıştı. Kendisini 1947 veya 1948'de Maraş'a gittiğimiz zaman kolordu kumandanı olarak buldum. Bize hiçbir sivil ve asker idarecisinin göstermediği derecede samimi ve yakın davranmış, şehrin kurtuluş bayramı dolayısıyla verdiği baloya davet etmişti. Ayrıca karısını ziyarete gittiğim vakit bir saat kadar baş başa konuşmuştum. İdareden ve hükümetten şikâyet ediyor, bize hak veriyordu. Sözlerinde hatta bazı imalar bile vardı.

1949 yılında İstanbul'da bir iki defa daha görüştüm. Şikâyeti artmıştı. Orduda nizamın bozulduğunu söylüyor, siyasete girmekten açıkça bahsediyordu. Beklediği terfi de yapmamışlardı. Gelibolu'da kolordu kumandanı idi. Seçimler yaklaştı, genel kurulun verdiği karar üzerine yanıma [Mükerrem] Sarol'u da ala-

rak İstanbul'da görmeğe gittim ve namzetliğini teklif ettim. Derhal ve iki yerden olmak şartıyla kabul etti. Seçimler geldi. Paşa üç yerden namzet gösterildi. Çanakkale, Bolu, Maraş. Bolu ve Çanakkale'yi tercih etti ve ikisinden de seçildi. İlk hükümete Nafia Vekili olarak girdi. Hâlbuki kendisi Milli Savunma'yı istiyordu. Fakat husumet derecesinde sevmediği bazı generalleri düşünerek ve orduda ağır bir tesir icrasından çekilmek suretiyle arzusu yerine getirilmedi. Bu onun ilk kırgınlığının sebebi oldu. Paşanın Nafia Vekilliğinin ilk ayları müfrit particilikle geçti diyebilirim. Anıtkabir dolayısıyla yapılmış istimlâklerdeki yolsuzlukları açıklıyor, Atatürk'ün ebedi istirahat yerine götürülmesinin gecikmesini kasta bağlıyor, hususi olarak da orduda birçok adamın aleyhinde konuşup duruyordu.

Paşa vekiller heyetinde ilk çatışmayı Kore Harbi kararı esnasında yaptı. Yarıdımın aleyhinde idi ve hatta NATO'nun mağlup olacağına inanıyordu. Karara imza bile koymadı. Bu arada [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu ile de Manisa'ya ait bir işte çatışmıştı. Askeri icraatı da az buluyor, bilhassa üç generalin yerlerinde kalmasına sinirlenmişti. Böylece hükümette kalmak güçleşti ve istifası ihsas edildi.

Paşa hükümetten ayrıldıktan sonra parti içi politikaya başladı. Üçüncü kongrede parti reisi olmağa çalıştı. Bir hayli rey aldı. Fethi Çelikbaş ve [Emin] Kalafat onu destekliyorlardı. Grupta da aynı harekete geçti. Grup reisliğine namzetliğini koydu. Yine mağlup oldu ve nihayet bilhassa benim birçok ısrarıma ve kendisinin Menderes'e bağlılık mektuplarına rağmen partiden çekildi.

06.01.1961 Cuma Sabah Saat 5

Gece rüyamda babamı gördüm. Üzgündü. Rüyalar, karanlık, gölgeli dünya içinde biz, ölenler ve ruhlar.

Dün 6-7 Eylül kararı bildirildi. Bayar için davanın düşmesi, Fatin [Rüştu Zorlu], Menderes için galiba kabahat cinsinden bir şey ile ana davaya bağlama, diğerleri tahliye! Ve hemen de gittiler. Ahmet Salih [Korur] şimdi onların yemekhanedeki köşelerinde tek başına oturuyor!

Dün hava almaya çıkardılar. Arkadaşlar iyi ve metin! Kurucu Meclis'te İnönü ve Yusuf Kemal'den [Tengirşek] başka Milli Mücadele'den kimse yok. Hâlbuki Ali Fuad Paşa [Cebesoy], Rauf Bey [Orbay], Hamdullah Suphi [Tanrıöver] hayattalar! İşte böylece İsmet Paşa yalnız bizden değil, daha birçok kimselerden öç alıyor! Büyük ibret devresi ile dolu manzara!

Gazetelerde Ahmet Emin'in [Yalman] makalesi hakkında herhangi bir tepki yok! Onun ortaya attığı mesele herhalde günün konularından biri haline gelecek. Bakalım ne şekilde ve ne zaman!

Bugünkü gazeteler 6-7 Eylül kararının mahiyetini açıklıyorlar. Menderes ve Zorlu tahminimizden daha ağır şekilde mahkûm oldular galiba! 517. maddeye göre 2 aydan 4 yıla kadar! Kemal Hadımlı da. Keza [Fuad] Köprülü için bir şey anlaşılmıyor. Fakat herhalde beraat değilse bile hafif ki bıraktılar, vali ile polis müdürü ihmalden, ötekiler ise beraat! Asıl gerçek en sonunda anlaşılacak.

Yine gazeteler, iki gün önce toptan çekilen hükümetin yeniden kurulduğunu yazıyorlar. [Ahmet] Tahtakılıç Çalışma, [Turhan] Feyzioğlu Milli Eğitim, Cihat Baban Basın ve Yayın! Üçü de nihayet emellerine eriştiler! Yeni hükümetin dikkate şayan tarafı Türkiye'de ilk koalisyon kabinesi teşkil etmiştir. İki Halk Partisi'nden, bir Millet Partisi'nden aza var. Milli Birlik Komitesi hükümete girmemiş. Yalnız reis yine Cemal Paşa olarak müstesna komite bu suretle idare mesuliyetinden çekiliyor, yüksek bir murakabe organı halinde kalıyor! Güzel ve akıllı bir karar. Paşa makul bir idare tarzı yürütüyor.

Demim traş olmaya indiğim zaman Bayar'ı gazinoda gördüm. Neşe ve güler yüzle selam verdi. Kaderin şu tecellisine hayret etmemek mümkün mü?

07.01.1961 Cumartesi Saat Sabah 5

Rüya ile düşünce arasında birtakım hayallerle dolu bir gece geçirdim. Şimdi adeta yorgunum. Bu halimde belki 6-7 Eylül kararının da rolü var. Zaten şu sekiz ay içinde psikologlara kıymetli malzeme teşkil edecek öyle vakıalar gördüm ki! Mesela fikir ve hislerin rüyalarda semboller şekline gelişinin çok dikkate şayan misallerini yaşadım. Şuraya bir ikisini de yazmak istiyorum:

[Âtîf] Benderlioğlu gözünü kapar kapamaz rüya görmeye başlar, uyandığı zaman da onları geleceğe ait mana ve işaretler olarak tatlı tatlı anlatır durur. Dün öğleden sonra yine uyuyordu. Bir aralık ben Hayrettin'le [Erkmen] konuşmaya başladım ve Milli Birlik Komitesi'nin akıllı hareket ettiğini, idareyi Kurucu Meclis'e devretmesinin iyi olduğunu, kendi içinde yaptığı temizlik ile diktatörlük tehlikesi önlediğini söyledim. Ben susar susmaz Âtîf uyandı ve rüyasında Kurucu Mecliste olduğunu, bir hatibin söylediklerini radyoda dinlediğini, hatibin artık hiçbir tehlike kalmadığını, 14'lerin temizlenmesinden sonra hak ve adaletin yerine geleceğini söylediğini, fakat radyonun birden sustuğunu, çalıştığı halde konuşmayı bulamadığını ve uyandığını anlattı. Anlaşıyordu ki benim Hayrettin'e söylediklerimi işitmiş, onlar hemen rüya haline gelmişler! Üç dört gün önce akşamüstü Demokrat Parti iktidarının yaptığı işlerden ve bu arada da kusurlarından konuşuyorduk. Hepimiz bu güzel eserin bu tarafından tutmuş, hatalarımızla yüzüp bitirmeye başlamıştık. Bugünkü akıbet biraz da bunun eseri idi. İşte bu konuşma ve hüküm gece rüyamda şu şekli aldı:

Ben bir masada yemek yiyorum. Önüme büyük ve balığa benzeyen bir şey getiriyorlar Bu öyle bir yemektir ki tabağın içindeki canlıdır ve diri diri kesilerek yenecektir. Bıçağı elime alarak yemeğe batırıyorum. O zaman kestiğim mahlûk başını bana çeviriyor, çok kederli ve acı dolu bir yüzle, beni niye öldürüyorsun diye inliyor. Bıçağı yere atıyor, ağlayarak masadan kalkıyorum!

Bu insanlar bazen ne kadar utanmaz oluyorlar! Dün Nadir Nadi baş makalesinde Demokrat Parti'ye "Memlekette her şeyin temelini atıldığı 27 seneyi inkâr ettiler, bu yılların yapıcılarına sırt çevirdiler" diyor.

Evet, 27 yılı toptan yok etmek edebiyatı zaman zaman yapıldı. Ve elbette doğru değildi. Fakat bu edebiyatın yapıldığı yıllarda Nadir Nadi bizim listeden mebus seçiliyordu. Nasıl ki şimdi anayasaya muhalif olduğu iddia edilen kanunların çoğunun çıktığı sıralarda bizim mebusumuzdu. Bizim listeden müstakil olarak çıkıyordu. Sonra biz Atatürk'ün hatıralarını himaye için kanun çıkarırken o bunun aleyhinde bulunuyordu!

Hele o gençler, o Ercüment [Karacan], o Haldun [Simavi]! *Milliyet* gazetesi her şeyi ile Adnan Bey'in eseridir! Ama şimdi en ağır küfürler onda!

08.01.1961 Pazar

Kurucu Meclis'in açılmasına ait haberler dünkü gazetelerin büyük kısmını dolduruyor. Devlet başkanı bulunamamış! Nutkunu Fahri [Özdilek] Paşa okudu. Çeşitli bakımlardan tahlile değer bir konuşmadır: 1) 19 milyar borç var. Fakat yapılan iş 90 milyar, demek 70 milyarı ödenmemiş. 2) Maddecilik hâkim oldu diyor. İlerlemelerin tabii neticeleri var. 3) Hürriyetler bahsi. Ne olursa olsun bu Meclis'in kurulması memleket için hayırlı olmuştur.

Fatin Rüştü [Zorlu] 6-7 Eylül hakkındaki karardan sonra asabi bir hal aldı. Durmadan kendisinin başarılarından bahsediyor. Bu muhtemel mahkûmiyeti bir türlü hazmedemiyor.

Dün alt koridora Kayseri Valisi Ahmet Kınık, Mazlum Kayalar, Reşat Akşemsettinoglu'nu, Mahmut Güçbilmez'i ve daha birkaç kişiyi getirdiler. Böylece Ahmet Salih [Korur] yalnızlıktan kurtuldu.

İşte beşinci defter de bitiyor. Onun şu satırlarını yazarken hislerim nedir diye soramam. Çünkü onları ben de tahlil edemiyorum. Günler hadiselerle o kadar dolu ki aralarından ne ümitsizliğe, ne ümitli ufuklara doğru bir işaret bulmak mümkün! Şu anda küçük odamdaki manzara, belki tek gerçekten ibaret.

Hayrettin [Erkmen] ve Nedim [Ökmen] uyuyorlar. Ben düşünüyorum, bu defterin son sayfalarını karalıyorum. [Âtîf] Benderlioğlu namazın dua kısmında! Pencereye bakıyorum. Tanyeri kara bulutları yer yer parçalayan beyaz, hafif sarı ışıklarla aydınlanıyor.

6. Defter

09.01.1961 Pazartesi Sabah 5

Yassıada hatıralarımın 6. defterine başlıyorum. Elimde kalıp kalmayacağını dahi bilmeden, biraz zaman öldürmek, biraz içimi dökmek, bir de insan denilen mahlûkun halinden hikâyeler anlatmak için yazdığım bütün bu sahifelerin sonu nasıl ve ne vakit gelecek? Evet, nasıl ve ne vakit! Eve dönmemiz yakın mı, uzak mı? Hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey bilmiyorum.

Alıp götürsünler beni artık buradan
Bu denizden, bu kuşlardan, bu adadan

Ah bir an önce nasıl gelecek o gün gelsin buradan nereye olursa olsun çıkıp gideyim! İşte 6. deftere başlarken tek arzum!

Şu Ethem Menderes nasıl adammış yarabbi! Evvelki gün Topkapı hadiseleri davasında hatıra defterinden sahifeler okunuyor. İsmet Paşa'ya karşı Ankara'da da gösteri yapılmalı teklifini defterine yazdıktan sonra "Balkan komitacılığı zihniyeti" birtakım cümleler ilave ediyor. Reis soruyor: Kimi kastediyorsunuz? Cevap veriyor: Dâhiliye vekilini! Reis haklı olarak dayatıyor! Ethem'in karşılığı şu: "Daha yukarılara çıkamam."

Bir ölünün üstüne her günah, her kusur kolayca atılır! Yeter ki insan biraz alçak olsun! Bu adam ne hükümette ne başka yerde hiçbir gün tek bir kelime ile işleri tenkit etmedi. Biz samimiyetle dövüşürken, fikirlerimizi söylerken o put gibi oturur, sonra dedikodu yapmak için karısının yanına koşardı. Şimdi öğreniyoruz ki tenkitlerini hatıra defterinde yapıyormuş. Büyük cesaret!

10.01.1961 Salı Sabah Saat 5

Dün Tektaş'tan mektup aldım. Güzel, içli ve bana da kuvvet ve metanet vermeye çalışan satırlar. Onu da bir görebilsem!

Hayrettin'e [Erkmen], Ali Fuad Başgil'in kitabı geldi. Gazete okumamızın bize yasak olduğu sıralarda bu adamın büyük bir medeni cesaretle kaleme sarıldığı anlaşılıyor. Fakat şimdi biraz sustu.

Milli Birlik Komitesi'nin ve Kurucu Meclis'in toplanmasından bir gün önce çıkardığı Basın Kanunu ile halletmekten çekindiği 147'ler meselesi. Şimdi de gazetelerin belli başlı konusu başta Ahmet Emin [Yalman], Komite'ye hücum ediyorlar. Onu artık diktatör olmakla itham ediyorlar. Her zaman böyle yaptılar, her zaman böyle yapacaklar! Bu memlekette ta Atatürk'ten Milli Mücadele'nin

sonundan beri bütün iyi ve hayırlı işler, menfaatlerine dokunur dokunmaz bu adamları galeyana gazaba getirmiştir. Ötesi ise bilinen tarik bilinen neticeler!

Günler sıkıcı, ruhları yazarak geçiriyoruz. Hele hava almaya, gezintiye çıkamamak çok fena oluyor. Haftada bir bile yarım saat olsun temiz havaya hasret kalmak acı geliyor insana! Ne zaman bitecek! Nasıl bitecek! Artık günleri değil mahkemeleri sayıyorum. Asıl büyük davalar geride!

Çıkmak mazi olacakmış! O zaman ne yapacağım! Bunu düşünmek istediğim saatler oluyor! Fakat sindiremiyorum.

Babamın *Serbest İnsanlar Ülkesinde* isimli kitabını tekrar basmak, hür olmak, hürriyet nizamı içinde yaşamak! Ne kadar zor! Bunun için her şeyden önce ferdi ve sosyal ahlak inanışları lazım. Kendi içimin hürlüğüne sağlamadan kanunlarla hürriyet olabilir mi?

Adnan Bey, Kayseri olayları davasında da çok zayıf. Aşağı yukarı “grup şiddet tedbirlerine taraftardı, ben değildim” diyor! Evet, grupta birçok defa “her şeyi beraber yapıyoruz, siz ne isterseniz ben onu yaparım, yumuşak politika mı? En iyisini ben yaparım, sert hareketmiş onu da benden iyi becerecek kimse yok! Ben sizin keskin kılıcınızım” diyordu! Amma “şiddet tedbirlerini istemiyordum” sözü asla doğru değil! Yazık Adnan Bey'e! Bu hale düşmemeliydi! Ona karşılık Bayar dün de sağlam konuşmuş, açık ve merdanedir. Yeşilhisar hadiseleri için “Ben isyan telakki ettim ve hükümeti ikaz ettim” diyor.

11.01.1961 Çarşamba Saat Sabah 5,5

Karmakarışık rüyalarla dolu bir gece sona erdi. Bütün vücudum ağrıyor. En çok kollarım ve omuzlarım. Romatizma olmasın diye korkuyorum.

Kazım Orbay, Kurucu Meclis reisi oldu. Namuslu bir adamdır. Babamın yakın dostu idi. Enver Paşa'nın yaverliğinden ve enişteliliğinden başlayan hayatı temiz, hayret edilecek kadar nazik, gerçi tek kusuru çekingen oluşu idi. Bunun içindir ki en yüksek derecelerine geldiği halde parlak bir asker olmadı. Oğlu Haşmet'in malum hadiselerinden sonra itibarını kaybetti, maddi ve manevi çöküntü içinde emekli olarak galiba İstanbul'da bir köşeye çekildi. Enver Paşa'nın kızkardeşi olan karısı fazla parlamamasının sebeplerinden biridir.

Kaderin cilvesine bakın şimdi 80 yaşında Kurucu Meclis'in başı oluyor. Bu onun İsmet Paşa'ya sadakatının karşılığıdır.

İbrahim Senil de Kurucu Meclis'in ikinci reisi! 27 Mayıs'tan birkaç gün önce Devlet Şurası başkanı olmak için hepimize mektuplar, ricalar yağdıran bu eski dost bütün çalışmalarına rağmen, seçilememişti. Bu da hazin bir kaderdir. En ağır ithamlara şimdi yine bu eski dostun kalemi ve kazası ile maruz kalıyorum.

12.01.1961 Perşembe

Dün Süreyya ile Avukat Gültekin [Başak] geldiler. Süreyya Ankara'da isteğim vesikaları toplamış, göndermiş. Fakat bakalım elime geçecek mi? Geçim endekslerimizi yollayalı 10 gün olmuş. Hâlâ gelmedi.

Süreyya'nın dediğine göre Adana Şeker fabrikası hakkındaki karar, geçen ayın 5'inde buraya sevk edilmiş, o da hâlâ tebliğ edilmedi.

Evvelki gün yeni kanunu protesto için gazetelerini 3 gün çıkarmamaya karar veren gazete sahipleri aleyhine, gazete muhabirleri, işçileri nümayişler tertip etmişler. Örfi idare de gazete sahiplerini davet ederek ifadelerini almış.

Hadisenin görünüşünde şu hususiyet var: Sınıf kavgasının bütün kokusu duyuluyor! Ellerde taşınan bu levhalardaki yazılar patron-işçi çekişmesinin edebiyatı!

Hadisenin şu manzarası diğer iş sahalarındaki patron ve işçileri elbette düşündürmüştür. Allah memleketi bu dövüşmeden korusun.

Bugünkü gazetelerin büyük haberi Ali Fuad Başgil'in nezaret altına alınmış olmasıdır. Sebep, Kurucu Meclis kanunundan önce yazılmış ve bu meclisin seçim tarzı üzerinde fikirleri havi bir makalenin, yeniden çıkartılmış olması. Bakalım sonu ne olacak!

Bugün yine soruşturmaya çağırdılar. Akla gelmeyen bir şey! Benimle alakası da hemen hemen yok.

13.01.1961 Cuma

Neriman'dan mektuplar geldi. Para bakımından sıkışık vaziyette. Ne yapacaklar, ne yapacağım bilmiyorum. Her şey haciz altında! Ne ise dayanmaktan başka çare yok!

Demokrat İzmir gazetesinin tahriri davasında Adnan Bey [Muzaffer] Kurbanoglu'nun İzmir'e gönderilmesinden haberi olmadığını, Namık Gedik'in gönderdiğini söylüyor! Bu adamı neden bu hallere düşürdün?

Bu dava ile Ethem'in [Menderes] hatıra defteri bir daha ortaya çıkıyor. Orada tahrir işinde Kurbanoglu'nun gösterildiği, [Rifat] Serdaroğlu'nun bulunduğu filan yazılmış. Aynı vesile ile Kemal Hadımlı'dan da bahis varmış. Adam haklı olacak, hatıra defteri ile meşhur Ethem Bey, "Yazacağına reaksiyon gösterseydi" diyor.

Şimdiye kadar geçen siyasi davaların ortaya çıkardığı bir şey daha var: Besleme basın, zor politika iddiaları ile her çeşit alakayı kesiyor! Reis ikide bir "Besleme Basın 1953'ten sonra çıktı. Basına tazyik, 1953'ten sonra başladı" diyor.

Hâlbuki bu ithamları malum gazeteler ve gazeteciler hep bana yapmışlardı. Yardımcılıktan ve o zaman yani 1953 Nisan'ında hükümetten ayrıldıktan sonra ise başta [Ahmet Emin] Yalman olmak üzere aleyhimde en korkunç yazılar yazdılar. Fakat işte görülüyor ki ben, hatta birçok şeyleri önlemişim.

14.01.1961 Cumartesi Sabah Saat 5

Bezginlik, bağlandığımız sevgiler, alışkanlıklar, değerler, sonunda da hiç aldırmadan kolayca bırakabileceğimiz yolun başlangıcı! Şimdi bu satırları yazarken dudaklarımda belki gamlı bir gülümseme görüyorum ki ben de bu yola düşecekmişim. Çünkü bezdim. Odadan, denizden, kuşlardan, arkadaşlarımdan, yemeklere iniş çıkışlardan, mektup beklemekten, ne olacağız, ne oluyoruz diye düşünmekten, en fenası kurtuluş, yeniden hayata doğma hayalleri kurmaktan! Sonra bütün bu saydıklarımızın ördüğü öyle biteviye yaşayışımız var ki. Ruhun ve aklın manevi cevherlerini her an biraz daha eritiyor, her gün ve her çeşit sessiz hakaret kırbaçları altında hayvandan daha aşağı mahlûklar haline geliyoruz!

Şu alt ve üst koridorda yaşayan insanlar şimdi birbirlerinden hızla uzaklaşıyorlar, birbirlerinden nefret etmeğe başlıyorlar, gün gelebilir, birbirlerinin üstüne vahşi çılgınlarla atılabilirler. Korkunç bir çözülüş bu! İnsanlıktan çözülme!

Dün Kromit davası yüzünden burada bulunan Ziraat Bankası idare meclisi azalarını tahliye ettiler. Gazeteler bunlara istenilen cezanın mahkûm olmaları bile dolmuş bulunduğu için böyle yapıldığını yazıyorlar. Olabilir. Fakat yine burada başka davalarda istenilen ceza üç aydan fazla olmayanlar var ki çoktan doldurdular. Hamit gibi, onlar duruyor. Dişçiye gitmiştim, orada [Sıtkı] Yırcalı'yı gördüm. O bu ferdi davaların talik edildiğini, siyasi konulardan sonra Ankara'da görüşüleceğini ve tahliyenin bu sebeple yapıldığını söyledi. Bu da mümkün.

İşte hemen hemen on gündür yine havaya çıkamadık. Hâlbuki ne kadar ihtiyacımız var. Ben tamamen bunaldım.

Örtülü ödenek davalarında Menderes'in avukatlarının müdafaaları mükemmel! Başka memleketlerden, İttihat-Terakki devrinden, Halk Partisi zamanından vesikalar bulmuşlar. Mesela, savcının ve reisin, almamış adam diye ortaya sürdükleri Talat Paşa'nın mestureden (örtülü ödenek) nasıl onbinlerce altın aldıklarını gösteriyorlar.

Dokuz gazete bugün tekrar çıktılar. Hepsi uzun birer baş makale ile hükümete, Milli Birliğe çatıyorlar. İbret verici yazılar!

Hava birdenbire soğudu. İyice üşütüyor.

15.01.1961 Pazar Saat 5

Odamızın konuşma konuları artık tam çerçeve içine girdi. Rüyalarımız, dini izahlar, parti ve iktidar olarak hatalarımız, mahkemelerin durumu, gelecek hakkında tahminler! Bundan öteye ve arada sırada siyasi edebiyat ve başka şeyler!

En çok rüya gören [Âtîf] Benderlioğlu! Sabahları ikimiz de erkenden kalkıyoruz Âtîf, ötekiler uyanmasın diye kulağıma eğilerek başlıyoruz:

"Bu gece rüyamda yüksek sesle *Kur'an* okudum. Sesim çok güzeldi."

"Bu gece devlet şurasında parlak bir müdafaa yaptım. Herkes beni tebrik etti."

"Bu gece Milli Birlik Komitesi'ne gitmişim, onlara izahat veriyorum, beni dinliyorlar ve haklı buluyorlar."

"Bu gece fırtınalı bir denizde, gemide imişim. Herkes feryat ediyor. Bu sırada yanıma biri yaklaşıyor, korkma diyor" ve dördümüz de rüyalarımızı geleceğin iyi günlerinin izahatı sayıyoruz, birkaç saat onların açtıkları ufuklarda uçup duruyoruz!

Din konularında Nedim Ökmen bir "müçtehit" eda ve tavrındadır. O rüya görmekten çok tefsir ediyor, büyük yardımcısı Mevlana! Nedim'in *Kur'an* anlayış tarzı makul! Din tarihini, İslamiyet'in tefekkür tarafını pek sathi biliyor, fakat kendi düşüncelerini batıldan kurtarabilmiş!

Evet, konuşmalarımız işte bunlardan ibaret! Ümidimizi kaybetmiyoruz. Ümit Allahın insana ne büyük ihsanı! O olmasa çoktan birer birer kendimizi öldürmüştük!

16.01.1961 Pazar

Topkapı hadiseleri davasında savcı bu hadiselerin, Anayasayı ihlal suçunun bir kısmını teşkil ettiğini, bu itibar ile o dava ile birleştirilmesini ve iddia ve müdafaalardan böylece vazgeçilmesini istedi. Mahkeme Perşembe günü karar verecek. Dün arkadaşlarla bunun ne demek olduğunu araştırdık' durduk. Aca-ba böylece Anayasayı ihlal meçhul hedefinin diktatörlük tesisi olduğu şimdiden karar değilse bile kanaat altına mı alınmak isteniyor? Bu talep kabul edilirse ki edileceği anlaşılıyor, zamandan çok kazanılacak, fakat bir kısım insanların diktatörlük suçu ile mahkûm edilmeleri de emri vaki olacak!

Dün malum gazeteler son basın işçileri nümayişlerini, Komünistlik hareketi diye vasıflandırıyorlar! Evet, bir bakıma öyle! Amma onların nazarında gazete kendi menfaatlerine göredir! Dün Demokrat Parti'ye yapılan hücumların da mü-him bir amili, yine komünistlerin tahriki idi.

Kurucu Meclis kabuk içine çekilmiş gibidir. İşte 11 gün oldu işe başladığı, hiçbir günlük işle meşgul değil! Ortada yine Milli Birliğin faaliyeti var.

Mal beyannamesi ve diğer davalar için istediğim birçok vesika bir türlü gelmiyor! Avukatlar gönderdik diyorlar, fakat ortada bir şey yok!

Bugün gazetelerin göze çarpan iki konusu var: Kurucu meclisin açılmasına rağmen işsiz kalmış gözükmesi, basın hadisesinin doğurduğu düşünceler! Hatta Vatan gazetesi bir İsviçre gazetesinin yazısını aynen almış, bu yazıda Türkiye'de şartların tehlikede olduğu yazılmakta, sol cereyanların aldığı istikamete işaret edilmektedir. İki günden beri parti kurulmasına izin var. Birkaç teşebbüs birden meydana çıktı. Bir yandan Ekrem Alican, Enver Adakan ve arkadaşları, öte yandan Enver Safter [Öder], Emin Nihat Sözeri gibi bir kısım eski Demokratlar! Bu arada emekli askerlerin, Halk Partisi'ne değil de başkalarına kaydıkları görülüyor.

17.01.1961 Salı Saat Sabah 5

Acaba bazılarının sandığı gibi bu neticeyi önlemek mümkün müydü? 27 Mayıs yalnız hatalarımızın eserimidir? Şu hadisede, şu şekilde hareket edilse, şu netice alınırdı yolunda şimdi kafamızı dolduran düşünceler ne dereceye kadar doğru?

Bunlar ve daha birçok sorular içinde bunaldığım zamanlar oluyor! Fakat aklım kadar hissim de 27 Mayıs'ın çok büyük bir sosyal hareketin ilk kımıldanışı olduğu kanaatine doğru götürüyor beni. Atatürk'ün ölümünden beri başlamış devrim hadiseleri, 27 Mayıs'ın icra tarzı, ondan sonraki hızlı değişmeler bir arada tetkik edilirse 27 Mayıs'ta bir ihtilalin ancak başladığını kabul etmek lazım gelir. Evet, bu bir başlangıçtır. Allah sonunu hayırlı etsin. Bu duayı içim ürpererek yapıyorum.

Balzac'ın *Köy Papazı* isimli romanını okudum. Hayrettin'e [Erkmen] göndermişler. Tercüme Kazım Nami'nin [Duru] ve berbat! Fakat roman o kadar kuvvetli ki buna rağmen alıp götürüyor. Dostoyevski hep Balzac gibi olmak istemiş! Gerçekten de bu roman bana *Cürüm ve Ceza'yı*, *Karamazov Kardeşler'i* hatırlattı. Bunlarda çok geniş tahlil edilmiş insan tiplerini *Köy Papazı*'nda minyatürler halinde bulmak mümkün! Mesela Rahip Bonnet ile Alyoşa ne kadar birbirinin aynıdır! "Madam Gradski" "Nastasya'yı" hatırlatıyor. "Denise", "Sonya'nın" bir eşidir. Onun katil kardeşi "Dimitri'yi" düşündürüyor! Sonra Allah, cemiyet, suç ve suçlu münakaşalar aynı hatırlamaları davet ediyorlar!

18.01.1961 Çarşamba

Yine çok erken uyandım. Biraz sonra da [Âtîf] Benderlioğlu. Tabii işlerimiz bittikten sonra her sabah olduğu gibi bir bisküvi uzattım, o da her sabah olduğu gibi kulağıma eğilerek gördüğü rüyayı anlatmaya başladı! Âtîf'ın bütün düşünceleri rüyasına giriyor, belki de düşünürken rüya gördüğünü sanıyor! Fakat 27

Mayıs'tan bir ay önce gördüğünü iddia ettiği bir rüya var ki gerçekten tetkike değer. Başka zaman yazarım.

Bugün Tezer'in [Taşkıran] geleceğini ümit ediyorum, Süreyya'yı da bekliyorum.

19.01.1961 Perşembe

Dün Tezer, Süreyya ve Gültekin Başak geldiler. Tezer'i zayıf buldum. Evden, çocuklardan bahsettik. Deniz'in kendisini nasıl öldürdüğünü anlattı. Hadise Suna'nın gözü önünde oluyor. Biçare kızın bir sözü üzerine silahını çıkarıp kalbine sıkıyor, birkaç saat daha yaşıyor. Hep Suna'nın ellerini öpüyor, ondan başka kimseyi sevmediğini söylüyor ve öyle ölüyor. Hazin, çok hazin! Tezer'in anlattığına göre İstanbul'daki evden dürbünlerimi, fotoğraf makinelerimi, av bıçağını almışlar! Neden, Niçin?

Bakalım bugün mahkeme Topkapı hadiseleri hakkında savcının geçen celse yaptığı talebi kabul edecek mi? Avukatlar da bu takdirde vaziyetin iyi olmayacağını söylüyorlar.

Dün birçok arkadaşların ailesi gelmişti. [Tevfik] İleri'nin, Sebati'nin [Ataman], [Aleksandros] Hacıpulos'un hanımı ağlıyordu, ötekiler de heyecanlı idiler. Garip bir macera içinde yaşıyoruz. Lüzumsuz ve avare bir macera. Bütün bu yüzlerce adamın ne suçu var? Bu adamlardan artık ne zarar gelebilir?

Yeni bütçe 10 milyar olacaktı! Bizim düşüncemizden de fazla, hem çok fazla! O halde neden bizi enflasyon yaratmakla suçlandırmaya kalktılar? Şu memlekette, Demokrat Parti iktidarı hiçbir şey yapmadıysa bile cesaretle işe atılmak, cesaretle karar vermek ruhunu getirdiğini kim inkâr edebilir? İşte başladığımız işlere devam ediyorlar, işte yeni investisman planlarımızı onlar da tatbik kararını veriyorlar, işte bütçeyi 10 milyara çıkarıyorlar.

20.01.1961 Cuma

Dün yine soruşturmaya çağırdılar. Havza müdürü Muzaffer'in tazminat meselesi! Böylece 31 mesele oldu!

Dün imar davası bitti. [Fatin Rüştü] Zorlu döviz kaçakçılığından kurtuldu. 240. maddeye göre muamele görecektir! Hayrettin [Erkmen], Sebati [Ataman], Hasan [Polatkan] için tevkif tarihlerine göre tutukluluklarını kaldırdı. Adnan Bey, Medeni [Berk] ve Fatin için bu yok. Ali İpar ise tahliye edilmedi. Garip fakat mahkûmiyeti anlatan bir netice!

Topkapı hadiseleri davasında dün, savcının daha önce istediği anayasa davası ile birleştirilmesini reddettiler. Bu suretle hiç değilse şimdilik bir endişe zail olmuş bulunmuyor.

Yine dün Çanakkale hadiseleri davası da iddia ve müdafaalara kalıyor. Bu suretle görülmekte olan davalar ikiye indi. Kayseri hadiseleri ile *Demokrat İzmir*'in tahribi. Şimdi bakalım da neleri alacaklar?

Arada bir başım dönüyor! Acaba neden?

Yeni anayasada vekillerin meclisten alınması esasını koyuyorlarmış! O halde yine kuvvetlerin beraberliği prensibinde ısrar ediyorlar.

21.01.1961 Cuma

"Thomas Paine"nin Osman Dostel tarafından çevrilmiş *İnsan Hakları*'nı okuyorum. Fransız ihtilali sırasında yazılmış bu kitap demokrasinin kelime oyunları ile gösterişler, nutuklar, esprilerle izah edilebilecek bir nizam olmadığını, onun bir milletin uzun, çok uzun fikir ve his ilerlemesinden sonra gerçekleşebileceğini sade, temiz, bir dille anlatıyor! Her şeyden önce saklı düşünce sisteminin sıyrılmak lazım! Bununla beraber aynı zamanda saklı hissediş halinden! Daha 1789'da İngiltere'de istibdat olduğunu çok sert bir şekilde iddia eden bu kitaba karşı devrim idaresi hiçbir şey yapmamıştır denilebilir.

22.01.1961 Pazar Sabah Saat 5

Kayseri hadiseleri davasında Esat Budakoğlu, Adnan Bey'in adliye işlerine karışması üzerine "karakterim müsait olmadığından istifa ettim" diyor.

Reisin sorması ile "Hâkimler kanunu için bazı düşüncelerim vardı. Mutabık kalmıştık, fakat hep ileriye atıyordu" diye de ilave ediyor! Menderes ise "Dedikleri doğrudur!" demek suretiyle kısa, fakat merdane cevap veriyor!

Budakoğlu "karakterinin müsait olmadığından" bahsediyor! Güzel! Ya arkadaşları karaktersiz insanlar mıydı? Menderes adliye işlerine karıştı ise bu yeni olmuyordu ki! Birçok neşir yasakları, birçok usulsüzlükler, mesela Ratip Tahir'in [Burak] tahliye şekli, Bedii Faik'in henüz çıkmamış kitabı hakkında İstanbul savcısı Hicabi'nin [Dinç] ikazı gibi, hep Budakoğlu zamanında yapılmıştır. Gece yarısı Yeşilhisar'a gitmek işi ise, mukavemetine rağmen itaat edecekti. Ethem'in [Menderes] Kayseri'de gece uçak inmesine elverişli meydan olmadığını söylemesi üzerine gezi kaldı.

Sonra Yeşilhisar'daki hadisenin mahiyetini tayin savcıya değil, mahkemeye ait! Hükümette savcıya falan maddeden dava açmalarını emir edebilir. Bu bir müdahale değildir!

Adnan Bey'in en büyük bedbahtlığı arkadaşlarıdır. Demokrat Parti'nin felaketi de arkadaşlık his ve sevgisinden mahrum insanların elinde kalmış olmak!

1946-1949 arasında şimdiki adalet hususunu sürükleyen hadiselerden daha ağırları olmadı mı? İşte mesela İzmir'de Deniz Lokantası'ndaki hadise, silahlı, kurşunlu yol kesme, işte benim Nevşehir'de maruz kaldığım hücum ve ölüm tehlikesi, işte Çubuk hadiseleri!

Budakoğlu'nun bir endişesi daha var; [Salim] Başol, her namuslu meslek adamı gibi işinin en yüksek mevkiine gelmek, temyiz reisi olmak istemişti. Bunun için Benderlioğlu'na da rica etmişti. Fakat Budakoğlu kendi itimat ettiğini yaymak için bu Başol'un arzusunu Âtîf'ın ısrarına rağmen kabul etmedi. Bunu Başol biliyor. Şimdi Esat "Yapmayan ben değilim, Adnan Bey'di" demek istiyor.

23.01.1961 Pazartesi

Gece Abdurrahman'ı gördüm. Yan yana oturuyorduk. Yüzü biraz karanlık ve düşünceli idi. Bana "Burada çok sıkıldım, haydi kalk gidelim" diyordu.

Dün hava almaya çıkardılar. Tam bir aydır bundan mahrumduk. Arkadaşları sakın ve hatta rahat buldum. Ümit çeşmesi ruhları besliyor! Bir aralık kendimi tutamadım, Ethem Menderes'e "Sen de ne hurda şeyleri hatıra defterine yazmışsın!" dedim. Kekeleyerek anlamadığım bir şeyler söylemek istedi.

Anayasa alt komisyonu galiba yavaş yavaş eski anayasayı getirip ortaya koyacak! Seçim kanunu da öyle! Propaganda müddetini yirmi gün olarak tespit etmişler. Biz de aynı şeyi yapmıştık, şiddetle kızmışlardı.

Kayseri hadiseleri davasında Kâmil Gündeş "Adnan Bey yalan söylüyor!" demiş. Hâlbuki Adnan Bey yalan söylemiyor. Kayseri mebusları önce İsmet Paşa'ya mani olunmamasını istediler, fakat sonra Kayseri'ye sokulmasında mahzurlar olduğunu da yine onlar ileri sürdüler, meseleyi grupta da yine böylece savundular!

Cumhuriyet Gündeş'in bu sözlerini ele alarak "çözülüyorlar" diyor! Demek ki burada bizim birbirimizi suçlandırmamamızı bekliyorlar! Hatta savcı Ahmet Kınık'ın kayın babasının Divan'a gönderdiği ve damadını tutarken Demokrat Parti'ye hücum eden mektubu üzerine "Babanız sizi daha iyi savunuyor! Gönül isterdi ki işte onun gibi yapaydınız!" diyor.

Evet, bu bir metottur. Suçluluğun bir çeşit itirafı!

24.01.1961 Salı Sabah Saat 6

Gece yarı uyku, yarı uyanıklık içinde bütün hayatımı düşündüm. Mollagüarani ve Saraçhanebaşı'nda geçen çocukluk, Birinci Dünya Harbi'nin sıkıntıları, Mütareke, babamın esareti, Milli Mücadele, Ankara'da ilk gençlik yılları, lise, hukuk fakültesi, Strazburg, sıkıntılarla dolu ilk memurluk zamanları, ümitler, heyecan-

larla dolu ilerleme gayretleri, çocukların büyümesi, siyasi hayata atılış, muhalefet çekişmeleri, 1950 Demokratların hadiseleri, sonunda 27 Mayıs! Yaşım 52! Yediğim darbe korkunç! Şimdiden sonra yeniden toparlanmaya yetecek takat yok!

Bütün bu hayat her sahasında ne kadar yarım! Hiçbir kabiliyetimin değerini veremeden, geçip gitti! Ve sonunda da, haksız yere tarihe karanlık diye geçilme-ye çalışılan bir devrin adamı olarak kalıyorum. Tarih gerçekleri tespit etmeyi her zaman başaramaz. Bunun içindir ki on bir gün her şeyi ortaya çıkaracaktır diye bir tesellim bir avunmam da yok! Bize zalim diyorlar, diyecekler! Hâlbuki biz bir devr-i sâbık yaratmadık. Şu on yılda ben zulüm gördüm diye bağırabilecek tek adam yoktur. Gazeteler mi? Fakat onlar yalnız sanki hakaret suçu ile hüküm yemişlerdir, hem mahkemelerden!

Bize plansız çalıştınız diyorlar ve diyecekler! Hâlbuki işleri bıraktığımız yerden de aldılar, başladıklarımızı bitirmek, tasarladıklarımızı gerçekleştirmek istiyorlar. Hâlbuki işte yüce divana gelen bu çeşit davalar! Evet, kader bizi haksız ve insafsız vuruyor! Bunda kusurlarımız olmadı mı? Elbet var! Fakat sevaplarımız çok daha fazla! Onların hesabına nerede, ne zaman bakılacak!

26.01.1961 Perşembe

Dün bütün gazeteler büyük puntolarla, savcının Çanakkale hadiseleri davasında Menderes'in ve üç mebusun idamını istediğini yazıyorlardı. Boy boy resimlerini koymuşlardı, savcının bu isteğini nasıl karşıladığını, sendelediğini, sarardığını anlatıyorlardı. Dünyada kaç insan bu adamın iniş ve çıkışlarını gördü? Aynı gazeteler, aynı satırlarda, aynı kocaman harflerle daha birkaç yıl önce oradan Türk istiklalinin büyük mimarı dünyanın nadir yetiştirdiği devlet adamı diye bahsediyorlardı.

Dün Süreyya gelmişti. Neriman bir hafta için Ankara'ya gidiyormuş, Gökçe yine çok hasta imiş! Şubatın ikisinde Ankara ve İstanbul hadiseleri davası başlıyor. Buna göre siyasi davaların sonu geliyor. Silahlandırma ile Uşak hadiseleri, arkasından Anayasa davası! Bakalım ferdi suçları ne yapacaklar!

Süreyya, Cemal [Reşit Eyüboğlu] ile Hıfzı'nın [Oğuz Bekata], Neriman'ı birkaç defa aradığını söyledi. Buna bir insan olarak sevindim. Bu eski arkadaşlarla ben onların partili şahsiyetlerini hiç düşünmeden dostluğu devam ettirdim, daha birçokları gibi. Kendilerine dostluktan çok ileri arkadaşlığım olanların, Osman gibi, Haluk gibi bir kere bile sormamışlar. Demek Cemal ve Hıfzı gerçek medeni insanlarmış.

Çok merak ediyorum. Şu İstanbul, Ankara hadiseleri davasında Şemi [Ergin] gibi boş arkadaşlar neler konuşacaklar! Şemi hatıra defterinde örfi idare ilanını tenkit ediyor. Hâlbuki vekiller heyetinde örfi idare ilanını ilk teklif eden odur!

27.01.1961 Cuma

Gece garip çok garip bir rüya gördüm. Karanlık, çizgileri silik, daha çok seslerden bir rüya! Annemin olduğunu tahmin ettiğim bir gölge, bana "on dört tane!" diyor ve bir kapı açıyor, dışarı bir adım atıyorum ve karşımda on dört küçük çocuk görüyorum, neşeli seslerini duyuyorum. Onlara "Haydi gelin" diyorum, yine kapıdan beraber geçerken bulunduğum yerin cami, medrese, türbe gibi bir yer olduğunu görüyorum. Dev kapı Selçuk nakışları ile süslü! Sonra her şey siliniyor ve kendimi bir odada buluyorum. Benim hanım kucağında yeni doğmuş bir çocuğa gülümseyerek bakıyor!

Şu sekiz aylık hapis hayatı bana insan ruhunun ne esrarlı bir varlık olduğunu gösterdi. Kudretim ve vaktim olsa bunu yazıyla anlatabilsem! Mesela işte "mektup ve rüya" diye bir piyes, hatta opera için, ne dikkate değer tespitlerim var. Bir "mektup aryası", bir "rüya aryası" yazabilsem! Onları şimdi içimden okuyorum sesler, manalar olarak! Fakat gerçekleştirmek başkalarına eriştirmek benim kârım değil!

Gece sabaha kadar deniz ve rüzgârın uğultusu odayı doldurdu! Sol tarafımda birkaç gündür başlamış ağrı da bir uğultu halini aldı.

Örtülü ödenek kararını yine geriye bırakmışlar! Neden? Neyi tetkik ediyorlar acaba! Dün Kayseri hadiseleri davasında Ahmet Kınık, Adnan Bey'in kendisine dört defa telefon ettiğini söylemiş! Hâlbuki şimdiye kadar onu işe pek sokmuyordu. Savcının geçen celsedeki telkini muvaffak oluyor. Buna biraz sebep de Adnan Bey'in kendisidir. O mertliğini kaybettikten sonra bir vali ne yapsın!

28.01.1961 Cumartesi Sabah Saat 5

Ah şu küçük odamızın bazen beni çıldırtacak kadar sinirlendirici halleri! Zaman zaman insanın midasını altüst eden iğrenç bir koku her tarafı sarıyor. Bu gittikçe hayvanlaşan kederden çıkıyor!

Küçülmüş dünyamızdan, hodkâmlaşmak nispetinde faydalanmak endişesi herkesi sarıyor, herkes başkasının ne düşündüğünü, ne yaptığını, ne istediğini bilmek istiyor. Herkes başkalarının kendisi gibi düşündüğünü, kendisi gibi yapmasını istiyor! Dövüşmemek, isyan etmemek için kabuğuna çekileceksin! Başka çare yok.

Demokrat Parti asıl burada çöküyor! Asıl burada çürüyor! Adnan Bey Kayseri hadiseleri davasında vali Ahmet Kınık ve mebuslarla tezada düştü. Her şeyi, telefonlara varıncaya kadar inkâr ediyor! Her kusuru bir ölünün sırtına atmağa çalışıyor. Ve şimdi herkes bu yolu tutmaya kusurları birbirine yüklemeye başlıyor!

Evvelki gün Ekrem Alican'ın yeni parti hakkındaki beyanatı önemlidir. 27 Mayıs'ın Demokrat Parti'ye karşı değil onun liderlerine karşı yapıldığını söyleyerek eski Demokrat milletvekillerini ve demokratları yeni partiye çağırıyor! O bu daveti Milli Birlik Komitesi ile danışmadan yapamaz. Fakat Halk Partisi de hücumları başlattı. Dünkü gazetelerde Ekrem Alican'a cevaplar vardı.

Seçimlerin belki 27 Mayıs'tan önce yapılması ihtimali beliriyor. Çok iyi olur.

Arkadaşların ümidi yavaş yavaş bir af kanunu üzerinde toplanıyor. Fakat bunu kim yapacak? Kimleri bundan hariç tutabilirler? Birinci sorunun cevabı hazır: İsmet Paşa! İkinci sorunun cevabına gelince kimsenin gönlü kendisini affın dışında görmek istemiyor elbet! O zaman kurbanlık iki veya üç koyun aranıyor, Adnan Menderes, Bayar bir de Koraltan diyorlar, Namık [Gedik] nasıl olsa öldü!

Şu insanların akıl ermez iptilaları oluyor. İşte mesela bizim Nedim [Ökmen]! Nezleli burnunu sık sık çekmek, mendil kirlenmesin diye eşya torbasından kesilmiş kocaman bir bez parçasına sık sık sümkürmek onda adeta zevk! Sırf bu zevki tatmak için nezlesini iyileştirmiyor demek mümkün! Her akşam iki aspirin yutuyor, gene üstü açık yatıyor, gündüzleri de kalorifer üstünde kuruttuğu bezi ne durmadan burnunu boşaltıyor.

29.01.1961 Pazar Sabah Saat 5

Rüyalar, rüyalar, rüyalar! Acaba onlar da olmasa ne ile avunacaktık! Gönümüzün arzularına, aklımızın vehim ve endişelerini, hemen arkalarından bunları silip süpüren güzel, aydınlık ümitler rüyalarla şekil alarak bize beklemek, sabır etmek kuvvetini vermeselerdi ne yapacaktık! Bugünlerde, hele bugünlerde içimizde herkes rüyalarını anlatmak için sabahı, yine rüya görmek için akşamı bekliyor! Evvelki gün Koraltan berberde "Atatürk'ü on dört defa gördüm. Dün gece yine berberdik, bana her şey düzeliyor, merak etme! dedi" diye anlatırken gözleri parlıyordu. Fatin [Rüştü Zorlu] de hep Atatürk'ü görüyormuş! İzzet [Akçal], Hadi [Hüsman], Celal Yardımcı ve en çok bizim Âtîf [Benderlioğlu] çeşit çeşit rüyalar hep aynı ümit kapısına çıkan yollar halinde durmadan görüyorlar, durmadan anlatıyor ve tefsir ediyorlar! Bu tefsirler de çoğu zaman ne kadar çocukça insana hüznü verecek kadar safsatalı.

Sonra da herkes, arkadaşının gördüğü iyi tefsir edilebilir bir rüyanın içinde kendini de bulmak istiyor!

Bu sabah neden rüya ile başladım. Çünkü ben de rüyalarla avunmakla zevk, his değilse zevk alıyorum ve iki gündür üst üste Menderes'i ve karısını görüyorum.

Şimdi bizi sarmış olan bu rüya görmek, oradan gelecek günlerin ne olacağını anlamak ihtirasına bakıyorum da bu çocuk, batıl denebilecek derecede

mistik kafa ve ruhların, devlet idare etmiş olmalarına hayret ediyorum. Amma haksızım. Çünkü yine iyi biliyorum, en büyük devlet adamları bile, değil yalnız felaket zamanlarında, şan ve şereflerinin içinde bile rüyaların tesirinden kendilerini kurtaramamışlardır, rüyaların ve falların!

Evet ya bu rüyalar da olmasa idi, şu idam talepleri, bitip tükenmek bilmeyen kin, gazez dolu yazıların tehditleri, şu çocuklarımızı sarmağa başlamış maddi sıkıntılar, şu hakir her gün biraz daha baş eğdiren hapishane arasında hayata nasıl bağlanacaktık!

Ahmet Emin [Yalman] dün Ekrem Alican'ın Demokratları davetine çok sert bir cevap veriyor. Üslup, fikirler, tehditler hep vaktiyle gah bizi, bazen Millet Partisi'ni, yine bazen Halk Partisi'ni veya hürriyetçileri vurmak için kullandıklarının aynısı!

Temsilciler Meclisi, Anayasa ve seçim kanunları ile meşgul! Hemen hemen başka bir şey görüşmüyor!

Bugün gelen gazetelerde Topkapı hadiseleri için savcının okuduğu iddianame ön planda yer almış! 15 idam, gerisi için en aşağı 20 yıl hapis istiyor! Bu resmi ismi "talep", gerçek ismi "arzu" olan iddianame kabul edilirse İstanbul veya Ankara'nın bir meydanında veya sırf burada Yassıada'da asılacak olanlar insanlar mı yoksa bir devir mi? Devri nasıl yok edebilirler ki, o, Türk vatanını baştanbaşa kaplamış eserleri ile ölmek şöyle dursun, yeni partinin el çabukluğu ile kapmak istedikleri bir hazinedir! Ekrem Alican, "Demokrat Parti'nin memlekete getirdiği dinamizm devam etmelidir" diyor ve onu ancak kendisinin ve kurmak istediği partinin yürütebileceğini söyleyerek, akrabalık mirasına hakkı olduğunu haykırıyor!

Asılacak olanlar insanlar mı? Fakat onlar zaten ölmüşler! Cesetleri ipe çekmekte ne fayda var.

Şu idam taleplerini okurken kaderin garip cilvelerine de güldüm. Beykoz Demokrat Parti'den Kaptan Mehmet'le Selahattin Genç için de aynı akıbet isteniyor. Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün için de. Hâlbuki Selahattin ve Kaptan parti içinde birbirlerini ipe çekecek kadar hasımdılar! Tıpkı Yetkiner ve Aygün gibi.

Yeni kurulmak istenen partiler galiba birleşiyorlar. Osman Bölükbaşı ise yine idbâre doğru gidiyor! Bu bedbaht bir adamdır. Kabiliyetleri var fakat manyak! Bakalım şimdi neler yapacak.

Adalet fikri, adalet hissi, adalet mefhumu!

Bunlar birbirlerinden o kadar ayrı şeyler ki!

Adalet fikri bizim dışımızda bir eşya gibi durmakta. Adalet denilen, insan arasındaki münasebetlerde düzeni tutmaya yarayan birtakım hak ölçüleri! Bunlar bakkallar önündeki tartı ile dirhemler gibidir. Bakkal istediğine istediği gibi tartar.

Adalet mefhumu yine dışımızda! Bunu da insanlar arasındaki münasebetlerde düzenin tutulması lazım geldiği hakkındaki kanaatin bir deyişi diye kabul edebiliriz.

Düzen tutulmalıdır. Amma düzeni tutmamak olduğu gibi korkuya veya menfaate dayatmakta vardır. Tıpkı bir satıcının ahmak veya garip bir müşteriye istediğini tartmadan vermesi gibi!

Adalet hissine gelince o bizim, o bizim içimizde. Ona başka isimlerde veriliyor, hep içimizde olduğunu gösteren isimler: Vicdan, kalp, insaf, merhamet gibi! O tartı aleti kullanmaya mecbur tutulmamış satıcıyı kendiliğinden bu aleti doğru olarak kullanmaya zorlayan, götüren histir! Bu histen mahrum olan insanın elindeki aleti adaletin değil başka şeylerin ölçüsü olur; hilenin, yalanın.

Bu sıralamayı neden soruyorum?

Şimdi Demokrat Parti, liderlerini cırılçıplak soyarak teşhir etmiyorlar, aynı zamanda partinin manevi şahsiyeti ile hiç ilgisi olmadığı halde birtakım şahıs ve hususi hayat hadiselerini de alıyorlar, hepimizi didik didik ediyorlar, en normal hayat ihtiraslarını büyük günahlar haline getiriyorlar.

İşte mesela Menderes'in Ayhan'la [Aydan] macerası. Adnan Bey'e her şey denilebilir. Fakat cinsi hayatı, devlet veya cemiyet ahlakı bakımından tenkit etmeğe kimse haklı olamaz. Adam evli kadınlarla, arkadaşlarının aileleri ile asla meşgul olmamıştır. Hususi hayatı en sıkı bir mahremiyet içinde geçti. Evet, Başvekâletteki kasadan kadın kilotu çıkmak işi bir manzara değil! Fakat bir de eski devrin yani Halk Partisi devrinin skandallarını hatırlamak, düşünmek lazım! *[Burada üç cümle çıkartılmıştır]*

Adalet hissi, geçmişin bu hatıralar karşısında Menderes'e Ayhan macerasının hesabını sormaya izni vermiyor!

Her sahada evet her sahada böyle! Örtülü ödenekten resmi ilan dağıtılması işinde, suiistimallerde.

30.01.1961 Pazartesi

Dün biraz hava almağa çıktık. Son idam talepleri arkadaşları en azından üzümü! Tabii hepsi sağlam, metanetli görünmeye çalışıyor, türlü tahminler ileri sürülüyor, türlü neticelere varılıyor!

Öte yandan önemli bir nokta şu: Gazeteler her harekete bir tefsir yapmıyorlar, yalnız heyecan yaratacak bir haber kılığında, yani büyük puntolarla ilan ediyorlar.

Şimdi biraz da teselli olsun diye Yahya Kemal'i [Beyatlı] hatırlamak sırası: "Ölüm asude hayal âlemdir bir rinde".

Hem biraz zaman öldürmek, hem de aklımı başka yönlere çevirebilmek için “Edebi Hatıralar”* diye küçük bir kitap düşündüm. İçinde günün birçok şair, hikâ-yeci, gazeteci yüzleri belirecekler. Fakat iyi bir şekil vermek gerekiyor. Acaba başa-rabilecek miyim? Tabii bu da *Babamın Arkadaşları* gibi kendi hatıralarım olacak.

Bu kitapta kimler olabilir? Ankara’da 1929’da çıkardığımız “Hep Gençlik” dergisinden başlayabilirim: [Ahmet] Muhip Dıranas, Hamit Macit Selekler, Hıfzı Oğuz [Bekata], Zeki Kumrulu, [Ali Rüştü] Atilla, Feridun Kurt, Sıtkı Korkmaz, Behçet Kemal Çağlar, Cevat Perin ve bu dergi ile beraber kurduğumuz “Genç Türk Edebiyatçılar Birliği”ne girenler!

Sonra “İstanbul Pasta salonu devri” gelir. Yukarıdakilerin bir kısmı ile Nahit Sırrı [Örik], Sabahattin Ali, Baki Süha Edipoğlu, Şevket Rado, Feridun Fazıl Tülbent-çi, Öğretmen Gaffar, Sadri Ethem [Ertem], Ertuğrul Şevket [Avaroğlu], Sait Faik, Yaşar Nabi [Nayır], Cahit Sıtkı [Tarancı]. Bu araya “Vidin Şaraphanesi” faslı girebilir.

Sonra İstanbul kısmı belirir. Yedi Meşaleciler Kenan Hulusi [Koray], bunla-rın dışında, Nurullah Ataç; Necip Fazıl [Kısakürek], Fazıl Hüsnü [Dağlarca], Or-han Veli [Kanık], Cevdet Kudret, Melih Cevdet, Oktay Rifat gibiler de bulunabilir.

Evet, başarabilirsem biraz iyi bir eser olacağı şu isimlerden de anlaşılıyor değil mi?

31.01.1961 Salı Sabah Saat 5

Çok sıkıntılı bir gece geçirdim. Boynum, omuzlarım, göğsüm, her yanı-m ağrıyor. Üstelik çeşit çeşit, bazısına korkunç, bir kısmına tatlı hayallerin karıştığı düşünceler! Şimdi yorgun bir kafa ile bu satırları yazıyorum.

Dün *Milliyet* gazetesinde Çetin Altan imzalı bir fıkra çıktı. Bu herhangi bir fikir veya his seviyesi ile ilgisi bulunmayan yazı gizli bir kuvvetin iste-diği hedefe varmak için takip ettiği metodu göstermek bakımından ibret ve dikkatle okunmağa değer. Yazıda reva görülen hakaretler görünüşte dört yüz insana ait. Gerçekte ise bütün bir millete, bütün bir devlete! Yassıada’daki fıkranın tabirince sürünün içinde Türk bayrağını Kore’de şerefle dalgalan-dırmış kumandan, Türk ordusunun daha iki yıl öncesine kadar şefleri olan generaller, Türk şiirinin mümtaz isimleri, ilim hayatının tanınmış yüzleri, Milli mücadelenin bir kısım idarecileri var. Bütün bu insanlar birbiri arka-sına dört seçimde Türk milletinin oyunu, güvenini kazandılar. İhtilal ile ik-tidardan uzaklaşmış olmak insanlıktan çıkarılmak, geçmişi silip süpürmek demek değildir. Fakat ihtilali böyle bir neticeye götürmek mümkündür ve bu takdirde hedef başkadır, kast başkadır.

* Bu çalışma 1978’de İlk Köşe adıyla yayımlanmıştır. Yeni basımı YKY tarafından yapılacaktır. (ed. n.)

Sonra Ali Naci'nin [Karacan] oğlu, yediği her lokmada Demokrat Parti'nin ve Adnan Bey'in himmeti olan delikanlı, kendi gazetesinde böyle bir yazıyı nasıl çıkarıyor! Ey insanlık ne hale geldin?

02.02.1961 Perşembe Sabah Saat 6

Gece başlayan keşişleme şiddetini gittikçe artırıyor. Oda denizin çığlıkları ile dolu. Âtîf [Benderlioğlu] sessiz *Kur'an* okumakta. Ben yine tarifsiz, hedefsiz, biraz şaşkın, biraz kederli düşünceler içinde!

Bugün İstanbul ve Ankara hadiseleri davası başlıyor. Mahkemenin ilk gününde olduğu gibi hazırlık var. Elbiseleri ütuletiler, gömlekler kolalandı, ayak-kabılar boyandı. Bu ihtilal günlerinin davası.

Arkadaşlar, söylemedikleri bir heyecan içinde. Dinleyici çok olacak, belki birtakım gürültüler, hakaretler! Çanak kale davası karara kaldı. Kayseri davası da iddianameye! Demek ki elde bugün başlayacak olandan başka yalnız *Demokrat İzmir* var.

Yeni kurulacak iki parti birleşemediler. Bu işte Enver Safter'in [Öder]* teşekkülü dağılacak gibidir. Şimdiden ayrılmalar başlamış.

Fakat eski Genelkurmay reisi Ragıp Gümüşpala birden meydana çıktı. Ben işte bu teşebbüste büyük şans görüyorum. Ragıp Paşa akıllı hareket ederse etrafına çok adam toplayabilir!

03.02.1961 Cuma

Dün İstanbul ve Ankara hadiseleri davası başladı. Arkadaşlar hep gittiler. Ben ve Kemal Coşkun Paşa yalnız kaldık. Kalabalık çokmuş, Adnan Bey yine zayıfmış, buna karşılık [Ethem] Yetkiner, [Kemal] Aygün ve bilhassa Zeki Şahin iyi imişler. Korkulan aleyhte tezahürler de pek olmamış. Reis mutat üslup ve tarzında imiş! İşte ilk günün hulasası.

Arkadaşlar o zamanki Merkez Kumandanı Kemal Binatlı ile Zeki Şahin'in ifadelerini dikkate şayan buluyorlar. Mesela Binatlı kendisine birçok emirlerin örfi idare kumandanı tarafından verildiğini, İzmir'e giden vapuru onun emri ile geri çevirdiğini, kendilerinin bizzat rıhtıma gelerek tahliyeye nezaret ettiğini söylemiş! Zeki Şahin de yine örfi idare kumandanı ile polis müdürüyle üniversite bahçesinde buluşarak tertibat aldıklarını, talebenin nasıl tevkif edileceğine, yemek verilmesine beraberce karar verdiklerini anlatmış, bu arada da "1950'den önce İsmet Paşa Taksim"de rektörlere göstereceğim diye nutuk verdi. O zaman da talebeye karşı silah kullandık. Partiler birbirleriyle dövüşür, ara yerde biz ek-

* Enver Safter Öder, Memleketçi Cumhuriyet Partisi Kurucusu.

mek parası peşinde koşanlar yanarız, çekilmek kolay mı? Siz niye çekilmediniz? Temyiz reisliğinde kaldınız?" diyor.

Dün dinlenen polislerin hemen hepsi talebenin kendilerini taşlarla karşıladığını söylüyorlar.

- 1) Makinelerde adam kıyılmak gibi efsane.
- 2) Kemal Binatlı'nın terfi meselesi ve Ethem'in hali.

Adnan Bey polisin üniversiteye giremeyeceğini söylemeye mecbur kalıyor. Reis de haklı olarak gruptaki "Üniversitelerin altına bile gireceğiz" sözlerini okuyarak işte böyle altında kalırsınız diyor.

Bu Menderes'in artık yok olduğunu kabul etmek lazım!

Mesture (örtülü ödenek) davası da mahkûmiyetle bitti galiba. Ahmet [Salih Korur] akşam yemekte "burada kalıyorum" manasına gelen bir işaret yaptı. Bakalım bugün anlarız!

Mesture için sorguya çekildiği gün ağlayan, baygınlıklar geçiren, kendimi öldüreceğim diye feryat eden [Ahmet Salih] Korur, şimdi şu çok muhtemel mahkûmiyet karşısında nasıl mütevekkil olmuş! Yiyor, içiyor hatta gülümsüyor! İnsanlar neye alışmaz ki!

04.02.1961 Cumartesi

Dün İstanbul ve Ankara olayları davasında Şemi Ergin'in malum hatıra defterindeki yerler okunmuş! Şemi soru üzerine "Bu satırlar o günün verdiği tesirle yazılmıştır" dedikten sonra yine o günlerde evinde birkaç kimse ile toplantı yaptığını, [Rüştü] Erdelhun Paşa'nın işlerine karışmasından şikâyet eden Fahri Özdilek Paşa ile telefonla görüşüğünü, istifa etmemesini, icap ederse beraber çekileceğini söylediğini anlatmış sonra başvekil ile şiddet politikası üzerinde görüşüğünü anlatmış ve "Daha da anlatacaklarım var" demiş.

Adnan Bey de "Benim de konuşacaklarım olacak" cevabını vermiş. Reis Şemi'yi takdir eder yollu sözler söylemiş. Bugün gazeteler gelmedi. Acaba onlar bunu nasıl izah ediyorlar!

Benim bildiğim Şemi şikâyetçi idi. Fakat Adnan Bey'e ciddi bir ikaz yapmış değildir. Yine dün bir bilirkişi raporu okunmuş. Bunda Ankara'da Mülkiye'nin helâllarına varıncaya kadar her tarafında kurşun yerleri bulunduğu yazılmış! Yabancı, acaba bilmediğimiz şeyler mi var? Tektaş'tan mektup aldım. Bana yine yazıyor "Hayatımızın kalan parçası, en kıymetli, en şuurulu varlığımız olacak. Bunun için de yanınızda bulunmak istiyorum." Benim sevgili, hisli mütefekkir

oğlum! Kendisine ne kadar muhtaç olduğumu biliyor. Ona söyleyeceklerim olduğunu, bunları muhakkak söylemem lazım geldiğini biliyor!

05.02.1961 Pazar Sabah Saat 5

Gurbet akşamları çoğu kez benim bildiğim böyle idi. Yollar ki, şimdi sokaklar bu saatlerde beni sarıyor, ümitsizlik, acı, hüsrân dolu gurbet hissi. Hele iki üç gündür karanlık düşünceler, hayallerde yakamı bırakmıyor!

Gerçekten geç vakit geldi, Şemi'nin [Ergin] sözleri. Dünya hariç pek dikkati çekmemiş gibi. Zaten umumiyetle ön planda başka şeyler var. Yani partiler, vergiler, kanunlar! Yassıada yavaş yavaş unutulabilir, hatta içindekilerle beraber. Asmaya kesmeye lüzum yok. Bizden bahsetmeden burada bıraksınlar, beş altı yıl içerisinde kendi kendimize temizlenir gideriz.

Ragıp Gümüşpala'nın partisi önemini artırıyor. Bu bir paravan parti de olabilir.

06.02. 1961 Pazartesi

Yarabbi, ne garip rüyalar! Fikirler, hisler, endişeler bu âlemde ne olmayacak şekiller alıyor. İşte geceyi hep gâh hazin, gâh gülünç fakat baştanbaşa sembollerden ibaret rüyalarla geçirdim. Kafaları koptuğu halde uçan, karınları deşildiği halde hâlâ yaşayan kuşlar gördüm. Bunlar ümitlerini, emellerimi, arzularımı temsil ediyorlar. Kendimi lisanlarını bilmediğim insanların geniş, aydınlık odalarında buldum. Etrafımı benden bir türlü ayrılmak istemeyen çocuklar sarmıştı. Bunlar gerçek hayatıma ait düşüncelerimin aldığı şekiller. Acaba hayvanlar da insanlar gibi rüya görüyorlar mı?

Bugün bakalım Süreyya gelecek mi? Onu gördüğüm zaman biraz açılıyorum. Şemi Ergin'in sözlerinin tesiri galiba en çok bizim arkadaşlar üzerinde oldu! Hemen hepsi düşüncelere daldılar. Şimdi herkes acaba aynı yoldan bir netice alabilir miyim? diye kendi kendine sormakta! Sen vekiller heyetinde sesini çıkarma, her şeye eyvallah de, sonra hatıra defterine iki satır yaz, burada da masum bir yüzle, ben ikaz ettim dinlemediler de tamam! Kurtuldun gitti! İsmet Paşa "Siz bu kadrodan ibaret kalmışsınız" derken gerçeği yüzde yüz görmemiş. Meğer biz bir kadro bile değilmişiz!

Vatan gazetesinin yazdığına göre mahkemeler Nisan ayında bitiyor. Ahmet Emin [Yalman] şimdi *Dünya*'da! Onu galiba [Ekrem] Alican partisi taraftarları uzaklaştırdılar. Bu arada [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu'nun hiç ismi geçmiyor. O Halk Partisi'nde kalacak. Anlaşılan bu!

07.02.1961 Salı

Dün Süreyya geldi. Hava çok soğuktu. Bugün de gelecek. Bu kışta kıyamette çok eziyet çekiyor. Fakat Süreyya olmasa ne yapardım. Her tarafa koşan o!

Dün birçok arkadaşların aileleri geldiler. Bu arada [Âtîf] Benderlioğlu'nun hanımı ve oğulları da vardı. Âtîf da ziyaretin şiddetle tesiri altında. Derin acılara gömüldü.

Biz belli zümrenin düşmanlığını üzerimize fena çekmişiz. Kinleri bir türlü bitmiyor. Milli Birlik Komitesi'nin sağduyusu, soğukkanlılığı iradesi olmasa bu zümre bizi bir anda yok edecek. İşte mesela Yalman! Yeni partilerin isimlerinde "demokrat" kelimesinin bulunmasını yasak ettiler. Bu partiler arasında kuruluşu önleyen bir çekişme idi. Alınan kararlar bakımından haklı. Fakat Ahmet Emin, bundan faydalanarak "işin sonunu da getirmek" diyor. Yani eski Demokrat Parti mensuplarını yok etmeli!

08.02.1961 Çarşamba Sabah Saat 5,5

Artık bıktım, dün yine soruşturmaya çağırdılar. Birtakım memur nakilleri ile Sümerbank'ın bir emprime alımında sözde [Üzeyir] Avunduk merhumla menfaat birliği! Bu daha ne kadar sürecek. Yarabbi ne kadar sürecek! Şayet bir mahşer günü dinlerin dediği gibi varsa, bu asla bizim maruz kaldığımız şu mahşerden daha ağır olamaz. Ölü, diri ayırmadan herkes birbirini ilhak etmekte. Belki gerçek suçlular rahat rahat yaşadıkları halde birçok masumlar maddi, manevi acılara boğulmakta!

İsyan mı? Hayır. Dayanmak mı? Evet. Süreyya yine gelmişti. Saçları artık bembeyaz! Yoruluyor ve üzülüyor! Neriman Ankara'dan dönmüş!

09.02.1961 Perşembe Saat Sabah 5,5

Dün Süreyya yine gelmişti. Onun bu gelişleri sayesinde sıkıntılarım da biraz hafifliyor.

10.02.1961 Perşembe Saat Sabah 5,5

Bu sabah çok erken kalktım. Acayip rüyalarla dolu idi. Meşela şunu gördüm: Süreyya bir merdivenden koşarak iniyor, elinde üstü mavi, eflatun, mor renkli bir kumaş var. Bana "Bak diyor Celal Yardımcı battaniyeyi ne güzel kumaş yapmış!" Ah bu hapishanenin yarattığı kendine mahsus ruh hali, düşünce biçimi! Gecenin karanlığı ile ümit ile aydınlık geleceğin birleştiği nokta olmasa bu yaşayışa dayanmak mümkün mü? Dün Hayrettin [Erkmen] güzel tarif etti: Burada hepimizin müşterek ümit penceremiz var. Fakat bundan başka her birimizin göstermek istemediğimiz, gizli tutmağa çalıştığımız pencerelerimiz var.

Tıpkı çocukken oynadığımız içindeki renkli camların her sallayıpta başka başka renkler aldığı o dürbünler gibi!

Bugün İstanbul; Ankara olayları davasına devam edilecek! Bakalım neler söylenecek? *Akşam* gazetesi Ahmet Emin'i [Yalman] teşhire koyuldu. Gazeteciler yine birbirlerine düşecekler. Ekrem Alican partisinin kurulması galiba kalıyor. Buna karşılık Gümüşpala çalışmalarını artırdı. Belki de üçüncü parti bu oluyor.

11.02.1961 Cumartesi

Dün Ankara, İstanbul olayları davası hayli enteresan olmuş! Benderlioğlu'nun konuşması fena değil. Adnan Bey her günkü halinde. Erdelhun kuvvetli. Şemi Menderes'i tutar, Bayar'ı vuran bir tarz seçmiş. Fakat bunların hepsine mukabil Bayar, yüksek, cesur ve kuvvetli. Birçok noktaları yazılmadığı halde gazetelerden de bu anlaşılıyor. Askerlerin politikaya karışması memleket için zararlıdır. Dün bu fikirdeydim bugün de bu fikirdeyim. Bir başka yerde buhranlı zamanda hükümet değiştirmek hatadır. Değiştirmedim, yine de değiştirmem, yine reis 1954-57 seçimleri hileli olmamıştır sözüne karşın "O seçimlerin altında sizin gibi şerefli hâkimlerin imzası var" cevabını veriyor. Yine bir yerde "Evet tenkil edilsin dedim, bu zaruri idi, mesuliyet alıyorum, şu adamlara zarar gelmesin!" diye konuşuyor. Tevfik İleri biraz Şemi'ye [Ergin] çatıyor. Adnan Bey'in gruptaki itidal istiyor konuşması üzerine "Samet Ağaoğlu, Şefik Bakay gibi arkadaşlar başvekili tebrik ettiler. Ben onu destekleyen bir konuşma yaptım, amma Şemi Bey sustu" diyor.

Anlaşıyor ki bu davalar birçok arkadaşı birbirine düşürecek. Günün dikkate şayan bir haberi şudur: Temsilciler Meclisi'nde seçim kanunu encümeni; karma listesi; pusulalarda isim silinmesini yasak eden hükümler getiriliyor. Hâlbuki bunları yaptık diye bizi anayasayı ihlal etmekle suçlandırıyorlar! Evet, evet "veyl mağluplara" işte gerçek bundan ibaret.

Nispi temsil sistemi olarak da partiler idarecilerine fazla kuvvet veren bir yola sapıyorlar! Bu sistem memleket için iyi olmaz.

[Ekrem] Alican partisi yine ertelendi. Galiba kurabilecekler.

12.02.1961 Pazar

Yine rüyalarla dolu, yarı uyanık, yarı uykulu bir gece! Üstelik sol kolum, ta omuzlarımdan parmaklarımin ucuna kadar sızladı durdu.

Dünün buradaki hayatımız bakımından önemli olayı, yemeklerdeki oturuş düzeninin değiştirilmesi oldu. Şimdi odalarda beraber olanların öteki odadaki-

* [Sayfanın üstünde buraya girmesi işaretlenen "Doğru! Fakat ya zaruret olursa, ya mecbur kalırlarsa" diye bir not var.]

lerle yemeklerde bile konuşmaları hemen hemen imkânsız hale geldi. İki dolu masa arasına başka bir masa koydular. Herhalde bir sebebi vardır. Canımı sıkın şu: Şayet bu tedbir uzun sürecekse arada bir olsun çıktığımız havalanmalar da artık olmayacaktır.

13.02.1961 Pazartesi

Bugün sabah öğleden önce savcı Kayseri olayları davasında yine 146. maddenin tatbikini istemiş. Yalnız Fikri Apaydın için beraat demiş! Anlaşıyor artık bütün bu siyasi konuları aynı madde ile götürmeye çalışacak. Allah encâmını hayır etsin!

Bazen düşünüyorum, bizi asıl yıkan ne oldu? Hangi kusur hangi günah bu sonucu hazırladı? Memleket için ölesiye çalışmak gayesini inkâr asla mümkün değil, eserler göz önünde! Hürriyeti mi kaldırdık? Hayır. Asla! Her sahada olduğu gibi bu sahada da kusurumuz bize müstebitler sıfatının verilmesine imkân bırakmayacak kadar azdır. Biz asıl kendi içimizde çürüdük, asıl kendi öz mayamızda, öz ruhumuzda çözüldük. Şu aylardan beri sürüp giden mahkeme bu çürüyüş ve çözülüşü bütün çıplaklığı ile ortaya koymakta. İşte yapa yalnız kaldın ortada. Bunun en büyük amili yine sensin. İşte bütün arkadaşların en büyüğünden başlayarak günahları sana yüklüyorlar. Çünkü sen bütün günahları onların sırtına atar, bütün sevapları kendi göğsüne çekersin. Arada yalnız gün farkı var. Sen dün onlara yaptın, onlar bu gün sana cevap veriyorlar. Amma sen yine onlardan yükseksin, buna şüphe yok. Çünkü Parti olarak memlekete ne iyilik yapıldı ise buralarda senin hissen çok büyük, onlarınki küçüktür, sen memlekete hizmet ve kendi şan ve şöretin için onların üstüne çıkmaya çalıştın, onlar menfaatler için sana razı oldular!

14.02.1961 Salı Sabah Saat 5

Yine sıkıntılı bir gece! Kolum ağrıdı, başım döndü, rüyalar ve düşünceler içinde bunaldım. Neriman'ı gördüm. Galiba Sitare de vardı. Bir tarafında camiye benzeyen binalar, parmaklıklar, bir yanı açık çayır olan bir yerde idik, kavga ettik, sonra yerden beyaz uzun çiçekler topladım, al bunları dedim, gel şurada son bir defa beraber yemek yiyelim. Bu sırada uyandım.

Arkadaşlarda ruh hali yine bozuluyor. Fatin [Rüştü Zorlu] ümitsiz. En ağır cezalara kadar bekliyor. Yürüyüşü, yemek yiyişi bir çocuklaştı. Sinirli, içinden kendisiyle dövüşüyor sanki! Başımı kurtarmak için ne yapabilirim diye! Üniversiteyi onlar yıkmak istedi, ben kurtardım yolunda konuşmaya hazırlanıyor. Gruptaki beyanları ise başka türlü. Yalnız iyi biliyorum, hadiselerin başında vali ve polisi kabahatli görmüştü.

Hayrettin [Erkmen] isyanlara boğulmuş. Bizim ne suçumuz var ki çekiyoruz feryatı içinde. Tevfik İleri, sinirli, Celal'in [Yardımcı] herkesten haber bekleyen bakışları yalvara yalvara soluyor. [Refik] Koraltan da ayrı bir çökme var. Hülâsa üst ve alt koridorların hali yaman!

İşin asıl fena olan yönü şu: Ruhlarımızda bir suçluluk psikoza yaratılıyor, sanki gerçekten suçluymuş gibi hükümden kurtulma çareleri arıyoruz.

15.02.1961 Çarşamba

Sonunda 6 tane yeni parti kuruldu. Ekrem Alican'ın partisi de bu arada. Kabul edilecek olan nispi temsil sistemi bu kuruluşlara cesaret veriyor tabii. Fakat zannım odur ki [Ragıp] Gümüşpala ağır basacak.

Ne garip bir manzara: Bir tarafta Yassıada'da 10 yıl iktidardan sonra darbe ile devrilmiş bir partinin hesabı görülüp dururken, öte yandan yepyeni ihtiraslar siyaset meydanına pervasızca atılıyorlar. Hâlbuki Yassıada'da şahıslardan çok zihniyetlerin ruh hallerinin, metotların mahkemesi yapılıyor, ortaya her gün nemelazımcılıktan hıyanete kadar değişen menfi sebepler, toprağın çürüklüğünü gösteren deliller açılıp dökülüyor, bunlardan çıkacak sonuçlara göre tutulacak yollar var. Fakat hiç kimse bunları düşünmüyor. Yeni temiz sulara kirli sular böylece karışıyor!

Bir de dışımızda bir âlem var: Orada yapılan hazırlıklar büsbütün başka. Bir yandan daha adil, sosyal bir nizam için projeler, bir yandan göklerin derinliklerindeki sırları çözmek için akıllara durgunluk veren çalışmalar.

Dün Ankara ve İstanbul hadiseleri davası yine enteresan olmuş. Bayar, aynı kuvvetli imiş, Menderes biraz daha canlı. Cemal Paşa'nın Ethem beye [Menderes] yazdığı mektup okunmuş, Ethem yine "Başvekile mealini söyledim bir şey demedi. Ben de şüyuunu zararlı gördüğüm için kimseye açmadım" demiş.

Adnan Bey de "Mektubu ilk defa görüyorum, Ethem bey bana mealinden bahsetti. Cumhurreisi hakkındaki kısmı söyledi. Cumhurreisinin Paşa hakkındaki hislerini bildiğim için ona açmadım" diye söylemiş.

Ah ne diyeyim bilmem ki! Hangi iktidar bu kadar davul zurna ile gelmiştir. Yarabbi! Nasıl oluyor, hangi düşünce ile bu ültimatome mektubu hükümete göstermiyor, parti idaresine göstermiyorlar.

Yalnız buradaki dört yüz kişinin değil, bütün Demokratların, hatta memleketin vebali şimdi omuzlarımdadır!

16.02.1961 Perşembe

Dün Gültekin [Ağaoğlu] de geldi. Yazık az görüşebildik. İyi gördüm.

18.02.1961 Cumartesi

Dün İstanbul Ankara olayları davasında Lütfi Kırdar konuşurken "Biraz uzun izahat veriyorum fakat, bende kalp var, iki kez geçirdim belki bir daha beni göremezsiniz benim müdafaam da budur" demiş ve iki dakika sonra da yıkılmış. Zavallı adam, acaba öldü mü? Ne hazine şey, ne hazine şey!

Dün Tevfik İleri, arkadaşların dediğine göre çok iyi konuşmuş. Cesur ve metin imiş. "27 Mayıs'tan sonra iddia edilenlerin hiçbirinin tahakkuk etmediğini" söylemiş. Halk Partisi reisinin memleketi ihtilale davet ettiğini, yapılan propagandaları anlatmış. Hayrettin [Erkmen] de kuvvetli. 1950'den önce anayasaya muhalif kanunlar çıkartıldığını, Meclis'in bunları sükûnetle kabul ettiğini anlatmış. Âtîf [Benderlioğlu] da fena değil. Bazı garip sözleri de yok değil. Mesela "İsmet Paşa ihtilal olacak derken samimi idi. Adnan Bey ise karanlıkta şarkı söylüyordu" demiş. Zaten Âtîf, başının derdinde olduğunu tekrar edip duruyor. Yalnız Hadi Hüsman acayip şeyler söylemiş. Bu arada hepsi Cemal Paşa'nın mektubundan haberleri olmadığını söyleyen Ethem'e hücum etmişler. Bayar da haberi olmadığını tespit ettirmiş.

Ethem'in [Menderes] bu hıyaneti faciaların mevzuudur. Shakespeare'in kalemine layık bir hadise!

Yalnız Hadi Hüsman iyi bir şey yapmış: Ethem'in hatıra defterinde Cemal Paşa'nın mektubundan bahis var mı diye sormuş, eğer bahis yoksa mahsus göstermediği anlaşılacak demiş.

Bunların ötesinde günlük hayatımız aynı gidişinde. Celal Yardımcı sofrada hizmet eden erleri şimdi "Sayın yavrum" diye çağırıyor, [İzzet] Akçal, her gün biraz daha soluyor, sararıyor. Sebati [Ataman] sinirli, Fatin [Rüştü Zorlu] öyle. [Abdullah] Aker perişan görünüyor. Bir cümle ile Demokrat iktidarı yıkıntısı devam ediyor!

Ramazan girdi. Ben bu ayın kokusunu kendime göre bir çeşit hüznünü, gürültüsüz, sessiz telaşını yıllardan beridir, çocukluğumun hatıraları içinde sezerim. 1919, 1920 ve 1921 ramazanları memleketin felaketi içinde ailemin acıları ile dolu zamanlar, o iftara yakın saatlerde sesi, bütün sokağı, oturduğumuz Hacı Akif Paşa Köşkü'nün bahçesindeki çam ağaçları, evlerin odalarına kadar her yeri saran, garip, tesirli, biraz ürküten, "la ilahe illallahlar" ile renklenmiş ramazanları! Sonra bayram hazırlıkları başlayacak! Fakat ne lüzum var şimdi bunları hatırlamaya! Bugün Yassıada'da, ne olduğu bilinmeyen bir sonu beklemeye mecbursunuz. İşte o kadar!

Dün reis "Ethem Menderes görüşmelerini hatıra defterine samimi yazmış. Bu defterden çok faydalanacağız" demiş. Galiba bu defter içinde ismi geçenlerin bir kısmı için cankurtaran simidi, bir kısmı için de cellât kemendi olacak!

Gazeteler geldi. Lütfi Kırdar ölmüş! Çok yazık. Son defa dün yemekte gördüm. Ölmeden önceki ifadeleri de dikkate şayan. Halk Partisi'nin 1946'da İstanbul'da seçimi kaybettiğini de söylüyor! Allah rahmet etsin.

Son kurulan partiler arasında kimsenin üzerinde durmak istemediği biri var: İşçi Partisi. Kuranların hepsi sendika başkanları! Bu partinin üstünde durmak, çok durmak lazım.

19.02.1961 Pazar Sabah Saat 4,5

Doktor Kırdar'ın ölümü, son dakikalarındaki sözleri, Yassıada davalarının büyük olaylarından biri olarak kalacak. Gazeteler haberi acı ile veriyorlar denilebilir. Bu ölümün arkadaşlar üzerindeki tepkisi de fena. İzzet Akçal dün bana "Ben de buradan çıkacağımı sanmıyorum Samet" diyordu. Biçare doktor! Onu 1944 yılında tanıdım. İstanbul İhtikâr Tetkik Komisyonu'nda Ticaret Vekâleti temsilcisi idim. O da vali olarak komisyonun başkanı idi. Fiili başkanlığı ise çoğu zaman ben yapıyordum. Namuslu, ciddi bir adamdı. İşlere karışmadığı gibi, bir istisnası ile hiç kimse hakkında muamelede bulunmadı. Benden yaptığı o tek rica da da göz doktoru Esat Paşa'nın [Işık] karısı Makbule hanımın evine ait bir kira işi idi. Haklı idi. Kırdar söylemese dahi ben yapacaktım.

1950 seçimlerinde Manisa'da görüştüm. [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu ile beraber. O zaman seçimleri Halk Partisi'nin kaybedeceğine inanmıştı. Neticeyi beklemeden İstanbul'a döndü. Sonra yavaş yavaş bize döndü. Vekilliği grubu memnun etmemişti. Kürsüde bile alay mevzuu oluyordu. Memlekete hizmetleri var, hem çeşitli sahalarda. Bu hapsin bu kadar uzayacağını asla tahmin etmiyor, Harbiye'de iken yaz aylarını adadaki evinde geçireceğini ümit ediyordu. Yassıada'ya gelirken hava alanında da hırpaladılar. O akşam ikinci krizi geçirdi, iki ay yattı. Nasibi, kaderi bu imiş. Allah rahmet etsin.

20.02.1961 Pazartesi Sabah Saat 6

Sol kolum yine çok ağrıdı. Başıma iş çıkartacağından çok korkuyorum. Dün gazinoya indirdiler. Orada biraz arkadaşlarla görüştük. Hepsi Ethem'e [Menderes] şiddetle ateş püskürüyor, o ise kulaklarına kadar çarpan küfürleri işittiği halde yüzü bile kızarmadan oturuyor.

Dün gazeteler davaların Mayıs'a kadar biteceğini, Çarşamba günleri ile Cumartesi öğleden sonraları da çalışacağını yazıyorlardı. Güya daha iki veya üç siyasi dava gelecek, kalanlar ya anayasadan sonra yahut da başka mahkemelerde görülecek! Yine gazeteler seçimlerin Temmuz'un ikisinde yapılacağını da yazıyorlar.

Neriman'dan dün aldığım mektuplar hüzünlü bir hava ile sarılı. Ona karşı kusurlarım çoktur. Biraz olsun tahmin edebilecek misin? 1931-1961, 30 yıl! Beraber geçen bu hayatın sıkıntılarını, acılarını, neşesizliklerini daha çok ben yarattım. Ne ise bu da bir kaderdir!

Gazeteler geldi. Merhum [Lütfi] Kırdar'ın cenazesi kalkarken hadiseler olmuş, vali işe karışmış, istifa et diye bağırılmışlar, 17 kişi tutulmuş. Yasinler okunmuş, tekbirler getirilmiş.

Bugün Tevfik İleri yine güzel şeyler söylemiş. Bir aralık da "Anayasa davasına ait kararnamede ihlal diye gösterilen bir kısım konuların altında imzası olanlar şimdi Kurucu Meclis azası! Hâlbuki benim imzam yok" diyor. Yine bir aralık da "Yatırımlar hakkındaki sözler safsatadan, yatırımlar hep yerindedir" diyor.

Ethem'in hatıra defteri yine meydanda. [Rüştü] Erdelhun hakkında yazdıkları okunmuş, "Bu adam ben olmasam ordunun ahlakını bozacak, iltimasçı" diye yazıyormuş. Reis bu defterden çok faydalanacağız, ışık tutuyor, anayasa da konuşacağız, şahıslar hakkında da var diyor. Yarabbi bu adam ne korkunç bir adammış. Defterde şöyle bir yer de varmış: "Adnan Bey, Avni Doğan'a icap ederse Halk Partisi'ni kapatıp seçime öyle giderim" demiş. Adnan Bey bu nasıl olur, ben böyle bir sözü muhalif parti adına nasıl söylerim? diyecek olmuş, reis "En yakın arkadaşınız yazıyor" diye karşılamış. Korktum bu Ethem'den! Alçaklığından, desisesinden korktum.

Bugün Tevfik İleri'nin söylediği en mühim söz şu: Ethem Menderes Harbiye'de bana Cemal Paşa'nın kendisine şifahen, Bayar çekilsin, Menderes reisicumhur olsun dediğini söylemişti. Kendisine sorulsun, böyle midir? Reis sormuyor.

21.02.1961 Salı

Gece düşündüm. Demokrat Parti'nin macerası şahsi ve hissi intikam ihtirasından doğmuş. Büyüklü ve küçüklü hıyanetler hikâyesinden ibaret. Herkes birbirinden ve yine herkes iki insandan intikam alıyor. Bayar ve Menderes!

Tarihe şu gerçek geçecektir: İkisi de arkadaşlarının üzerine mesuliyet yüklemekten kaçındılar. Bilhassa Bayar! Fakat arkadaşlar her şeyi bunların üstüne atmakta birbirleriyle yarışa girdiler.

Adnan yaşayan ölü. Bu doğru fakat herkesin, hele Ethem'in [Menderes] korkunç hıyaneti karşısında bu hale düşmesini mazur görmek yerinde olur. Sezar gibi bir adam bile Brutüs'ün hıyanetini gördükten sonra ölüme teslim oldu.

Sebati [Ataman] dün Ethem için "Bulunduğu yeri kaybetmemek için yalnız tekapû ile vakit geçirip akşamları hatıra defterine derunî hislerini yazanlardan

değil" diyor. Yine hatıra defterinde hükümetin toplanmadığından da şikâyeti varmış. Onun için de "Ethem beyin hükümet toplansın diye bir defa bile teklif yaptığını hatırlamıyorum" diyor.

22.02.1961 Çarşamba

Bir insan ne kadar rezil edilebilir? Bunun da bir sınırı yok mu? Bütün hayatı çırılçıplak ortaya dökülen kim? Bir sinema artisti mi? Hayır, Türkiye Cumhuriyeti'nin on yıllık başvekil! Türkiye'nin ismi memleket dışına en çok yayılmış devlet adamlarından biri.

Sonra, şimdi yüce divanda meydana dökülen özel hatun benzerleri, hatta çok daha başka türülleri, başkalarında yok mu? Yok muydu? [Burada bir cümle çıkartılmıştır]

Evet, veyl mağluplara! Öyle, öyle amma İstiklal mahkemeleri idam sehpasına götördükleri hakkında bu teşhiri yapmadılar. Bu yola girselerdi Hüseyin Cahit Yalçın'ın kokusu dünyayı tutardı.

Dün Ethem'in [Menderes] defteri yine konuşmuş! Adnan'la Suzan'ın [Sözen] ilgisine ait sahafeler. Orada Adnan'dan "amca" diye bahsediliyormuş, başkan sormuş "amca" kim? Ethem Menderes göstermiş o! Hatıra defterine bu ilgiden şikâyet eden Ethem'in kepazelikleri acaba kimin hatıra defterinde yazılı? Ne tuhaf, iğrenç manzara. Kadının kocası da sanıklar arasında. Ne ise, Ne ise!

Mahkemede polis, ateş etmek için kimseden emir almadıklarını, talebenin hücumu karşısında müdafaa halinde olduklarını söylüyor. Ayrıca Zeki Şahin, "İşte talebe bugün de Muharrem İhsan [Kızıloğlu] Paşanın istifasını istiyor, nümayiş yapıyor, istifa mı edecek? Bu nümayişler devam eder, hükümet polise dağıt emrini verirse polis ne yapacak? Artık o eskisi gibi de çalışamaz" diye soruyor. Bu arada da İstanbul'da randevu evlerinin vali ve hatta daha yüksek makamlardan himaye gördüğünü ima eden sözler söylüyor.

Memlekette siyasi faaliyet hızlanmakta. Bu [Ragıp] Gümüşpala'nın parti-sinde büyük şans görüyorum. Fakat tekrar edeyim, İşçi Partisi üstünde durmak lazım.

23.02.1961 Perşembe

Dün Süreyya geldi. Evdekiler iyileşmiş. Gültekin Başak da beraberdi. Ona göre Kromit davası burada görülmeyecek. Şayet bu ferdi meseleler programdan çıkarılıyorsa en fazla üç aya kadar Yassıda macerası bitebilir. Ötesinde neler var, onu da Allah bilir.

24.02.1961 Perşembe

Kolum yine şiddetle ağrıdı. Ne var bilemiyorum. Üstelik karışık rüyalar. Böylece uykudan yorgun kalktım diyebilirim.

Kırdar'ın cenaze merasimindeki hadise üzerinde içişleri vekilinin Meclis'te beyanatı var. Vakur, tarafsız, ciddi!

Halk Partisi, Kurucu Meclis'i de karıştırmaya başladı. Ferda Güley aynı üslup ve eda ile konuşuyor, kendilerine inkılâbın bekçisi sıfatını veriyor, idare amirlerinin parti heyetlerini oturarak, asık yüzle karşılamalarından şikâyet ediyor.

Süreyya'nın dediğine göre Ethem'in defterinde benim hakkımda da birçok sorular var. Adam her konuşulanı, her yapılanı yazmış.

25.02.1961 Cumartesi Sabah Saat 5

Kolum yine çok ağrıdı. Zaten şu son bir ay içinde umumi bir çöküntü hissediyorum. Daha fenası buradan çıkıp çıkamayacağımı kendi kendime sormağa başladım. Bilmem ki bu hal daha ne kadar sürecek, ne şekilde bitecek? Korkunç bir intikam ağının içindeyim. Herkes geçmişteki davaların, olmamış arzularının, kusurunu sana bağladığı başarısızlıklarının intikamı peşinde!

Topkapı olayları içinde Bayar'ın savunması tesirli ve hazindir. Ben katil olamam diye bağıyor, beni bu kadar alçak görmeyin diye bağıyor. Adnan Bey de biraz konuşabilmiş, İsmet Paşa'yı öven sözlerden sonra takip ettiği politika'nın şiddetini anlatarak, onun da kabahati olduğunu göstermeye çalışmış. Namık [Argüç] Paşa ile öteki generalin (Toksan) sözleri fena değil. Kemal Aygün ise yalvarma halinde.

Kayseri olayları davasında Bayar; savunma yapmıyor. Adnan Bey kusuru merhum Namık Gedik'e yükleyen bir yol tutmuş. Bana verilen malumata ve benden istenene göre hareket ettim diyor. Osman Kavuncu'nun savunması ise hazır. Savunma iddianamesinde kendisi için "merhamete şayan" demesine içerlemiş. Haklı olarak sakatlığına, vücut kusuruna karşı yapılan her imadan şiddetle üzüldü. Bu eksikliğini çalışkanlığı, akıllı, zekâsı kadar bahislerinde pervasız konuşmaları, çapkınlık hikâyeleri ile karşılamaya çalışırdı. Savcının kendi iradesi dışındaki zayıf tarafına yaptığı insafsız dokunmayı vakur karşılıyor: "Kimsenin merhametine ihtiyacım yok. Ben sizden yalnız ve insafsız, merhametsiz bir adalet istiyorum."

Gazetelerde Ragıp Gümüşpala'nın İzmir'de verdiği beyanat var. "4 milyon Demokrat'ı vatandaşlıktan çıkaramayız. Bu ne demek? Memleketi ikiye mi böleceğiz" diyor. İstanbul'da bulunan Dâhiliye Vekili de idarenin tarafsız kalmak gerektiğini kaç defa söyledi. Bütün bunlar iyi işaretler.

26.02.1961 Pazar Sabah Saat 5,5

Karmakarışık rüyalar gördüm. Kolum omuzlarımın içine kadar ağrıdı. İşte altıncı defteri de bitiriyorum. Bunları neden yazıyorum bilmem ki. Bir kere bana kalacaklarına güvenim yok. Sonra benim hayata yine çıkacağım ümidim çok az. Bana bıraksalar ben yaşasam bile hatıralar neye yarayacak? Kendi başını kurtarmak için çırpınan insanların en seviyesiz hıyanet hikâyeleri, birbirine girmiş intikamlarını, sabrını, çaresiz akılların şaşkınlıktan yıllarca aynı hükümette yan yana oturanların birbirlerini ele verişleri, asılmak korkusu ile geceleri uykulardan bağırarak uyanmaları, çeşit çeşit rüyalar, çeşit çeşit yorumlar, işte defterlerim bunlardan ibaret. Çocuklarıma aydınlık hiçbir şey öğretmeyecekler. Bunu biliyorum, amma yine yazıyorum. Böylece zaman geçiyor, böylece oyalanıyorum.

Şu defteri bitirirken hazin de olsa bir gerçeği itiraf edeceğim. Siyasi hayatta da aldandım. Hem feci şekilde. Bu aldanış bir ders olamayacak. Neden aldandım? Bunu araştırmaya lüzum yok. Küçük hesaplarla da bunu anlatmak beyhude! Henüz şarklıyız. Adnan Bey perişan, arkadaşlar kafalarını kurtarmanın peşinde, evet bunların hepsi var. Fakat asıl aldanmam kendim üzerinde. Demek ki ben büyük kavga adamı değilmişim, demek ki ben büyük felaketlere dayanamıyormuşum, demek ki ben korkulara da düşebiliyormuşum!

Ne ise, dünyaya bir daha şayet gelmek varsa, elbette politikacı olmayacağım. Amma birinci hayatı hatırlamak şartıyla! Bu hatalarım olmasa bile o zamana kadar dünyanın da, Türkiye'nin de şartları değişmiş olur. Böylece de o sefer aldanmaktan kurtulmuş olurum.

7. Defter

27.02.1961 Pazartesi

İşte yedinci deftere başlıyorum. Bugün tam dokuz ay oluyor. Dokuz ay önce bir Cuma sabahı bu saatlerde kaderin kapıma vurduğu yumruklama sesleri ile uyandım. Hayatımız bir anda ikiye bölünmüştü. Arkamda bu saate kadar, geçmiş elli yıl, önümde belki beş dakika, belki daha fazla, belki yıllar, fakat ne olacağı bilinmeyen, artık irademle hiçbir ilgisi kalmamış hayat parçası! Aradan dokuz ay geçti, yaşıyorum, ne olacağını bilmeden, karanlıklar içinde yaşıyorum.

Bu defterler, bu yazılar beni oyalıyor, maceram, maceramız, insan ruhunun esrarlı halleri, çilesi, hıyaneti, sadakati üzerinde düşündürüyor. Böylece günahları sevaplardan ayırabiliyorum. Bir çeşit kendi içime dönüş oluyorlar!

Sonra on iki metre karelik, günün en aşağı 22 saatini dört kişi bir arada geçirdiğimiz bir hapishane odasından kendimize, memlekete, dünyaya, geleceğe bakmak da bir bakıma hoşuma gidiyor. Bu hapishane hayat şartlarımız bir adese oluyor, dünya onun arkasından geliyor!

Üst ve alt koridorların hayatı biteviye, heyecansız, bıkkınlık verecek bir durgunlukla geçiyor! Konuşmalar hep aynı: Gördüğümüz rüyalar, tefsirler, mahkeme celseleri, birincisi Menderes'in halinden, ikincisi hıyanetinden şikâyet! Sonra birbirimizi gözetleme. Herkes ötekinde kendine ait veya kendinden gizlediği bir haber arıyor! Herkes kendisinin en kusursuz olduğunu ispat edecek delil ve vesikaların peşinde! Filan filanla şurada burada baş başa yapılmış dertleşmeler şimdi masumluk ilanı kadar kıymetli! Elimizde ikisi canlı, biri ölmüş günah keçisi var! On yıl onların omuzlarına yükleniyor, yükleniyorlar, yükleniyoruz!

Babamın Malta'da gördüğünü burada ben 40 yıl sonra hemen aynen gördüm: Esirlerin içinde memleketteki mevkileri en yüksek, zenginlikleri en fazla, burunları en dik olanları, Malta'da en hodgâm, en korkak hale düşmüşler!

Burada da mahkemede en mert, en açık, en cesur konuşanlar, polis memurları, emniyet amirleri, valiye, ordu kumandanına kadar emir altındaki insanlar. Bunlar kimseye kabahat yüklemiyor, kanun icabını yaptık diyorlar. Fakat vekiller, bir ikisi bir tarafa hemen hepsi mesuliyeti başkalarının üstüne atmakla birbirleriyle yarış ediyorlar! En fenası küçüklerin üstüne del!

Sonra ne garip, yine bir kaçımız müstesna, hepsi hele Ethem Menderes'le konuşup görüşüyorlar. O ise sanki tarihin en hain yüzlerinden biri olarak kalacak bu adam, hiçbir iş yapmamış gibi gülümsemelerle etrafına bakıyor!

Haydi, biraz da başka köşeden bakalım! Celal Yardımcı nezaketi, bize yemekte hizmet eden erlere "sayın yavrum" diyecek seviyeye çıkardı. "Sayın yavrum, bir bardak verir misin?" [Fatin Rüştü] Zorlu'nun sinirleri hodgamlığı ile beraber yürüyor. Sabahları tuvaleti istediği kadar tutmak, banyoda herkesten fazla kalmak, herkesten çok mektup kâğıdı istemek onun hakkı! Hadi [Hüsman] aramızda bir kahraman! Mahkemede şöyle konuşacağım, böyle konuşacağım diyor. Hâkimin karşısında ise adeta başsavcı gibi!

Ahmet bir haftadan beri hastanede! Acaba nesi var?

Adalet Partisi, tahmin ettiğim gibi dikkate değer bir inkişaf gösteriyor! Şansı artmakta! Ahmet Emin [Yalman] *Hür Vatan* isimli gazetesini çıkarmağa başladı. Tutunacağını sanmam. İlk sayısında devlet reisinin beyanatı var. Normal idarenin bir an önce kurulmasını istediğini söylüyor!

Gazetelerde "Kuyruklar" edebiyatı azaldı, hem çok azaldı. Yazılar daha itidalil! Hatta *Akis* ve *Ulus* bile dillerini değiştirmişler. Akliselim hâkim oluyor demektir.

28.02.1961 Salı

Hasan Âli Yücel ölmüş! Memlekete kendine göre hizmetleri olan bir insandı. Şarklı mizaçla, garplı düşünce arasında bocalamış, bunlardan yine kendine göre bir felsefe tutturmaya çalışmıştı. İnönü devrinde, Maarif Vekilliği koltuğunda bir yandan köy enstitülerini kuruyor, öte yandan devlet reisinin ihtiyar annesine alaturka şarkılar söylüyor, mevlitler okuyordu. Kenan Öner davası politik ve fikri kişiliğini çok zedeledi. Hatta bu davadan sonra yıkıldı denilebilir. 1950'den sonra siyasi faaliyetten büsbütün çekildi. Bizim iktidarın, kendisini hoş tutması, İş Bankası'nın dolgun aylıklı neşriyat müşavirliğini vermesi ile yetindi. İmzası bile ancak arada sırada gazetelerde görüldü. 27 Mayıs'tan sonra şöyle bir kıpırdamak ister gibi oldu galiba kendinde takat bulamadı ki yine sessizliğe dalmıştı. İyi ve muzdarip bir baba idi. Başvekil yardımcısı olduğum sırada onun bu tarafını biraz kendi ağzından hüznle dinledim. Kendisini son 1957'de Cenap And'ın evinde bir toplantıda görmüştüm. Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy da vardı. Konuşmalarımıza katılmadan yalnız dinledi.

Hasan Âli'yi merhum Üzeyir Avunduk kendine özgü üslubu ile "Bir Hasan Âli Yücel var imiş!" diye Adnan Bey'e İş Bankası müşavirliği için teklif ederken, ben ve [Âtîf] Benderlioğlu başvekilin yanında idik. Hazır bulunan Fuad Köprülü "Bu nereden çıktı canım!" diyerek karşı koydu. Ben Adnan Bey'e "Bunun sebebinin sen anlarsın" manasına göz kırptım! Tabii Adnan Bey, Köprülü'nün kalp kırışına aldırış etmedi. Bu tayinden Fuad Bey değilse bile, karısı Behice kesin memnun kalmıştır.

1952'de bir sonbahar gecesi merhumla hemen hemen sabaha kadar Ankara caddesinde dolaşıyorduk. Bana Kenan Öner'den, Halk Partisi'nden, İsmet Paşa'dan şikâyet etmiş, siyasi hayata girdiğine pişman olduğunu yana yıkıla söylemişti. Allah rahmet etsin!

Şu insanlar ne kolaylıkla yalan söyleyebiliyorlar yarabbi! Ahmet Emin [Yalman] *Hür Vatan*'da Ekrem Şerif Egeli'nin bütün tazyiklere rağmen kendisi hakkında rapor verdiğini yazıyor! Hâlbuki böyle şey asla olmadı! Sonra hapishane-nin adını zindan koymuş Zindan başka şey, hapishane başka!

Dün İstanbul-Ankara olaylarında birkaç polis gayet güzel konuşmuşlar. Bir polis "Meşru hükümet reisine hakaret ediyorlardı, vazifemi yaptım" diyor. Namık [Argüç] Paşa da kuvvetli imiş!

Dün Ethem'in [Menderes] hatıra defteri yine meydana çıkmış. Osman Kavrakoglu'nun Ankara'da dört, Dilaver Argun'un bir kumarhane işlettiği yazılı imiş! Bu ne biçim adam Allahım! Ne biçim adam! Sen dokuz yıl vekildin. Böyle ise niye sustun!

01.03.1961 Çarşamba

Başvekil yardımcısı general istifa etmiş. Mektubu manalı "Ahval ve şerait içinde daha faydalı birisinin gelmesini temin için" diyor. İçişleri vekili de çekilecekmiş! Yarın devlet reisinin basın toplantısı var. Bakalım ne diyecek!

Tercüman [Lütfi] Kırdar'ın İsmet Paşa'ya mektubunu neşretti. 1950'den öteye ışık tutuyor. İhsan Paşa'nın [Muharrem İhsan Kızıloğlu] istifası hakkında komite azasından Sezai Okan "Sürpriz değildir. İhtilal devam ediyor, yeni mesuliyet alacaklar ve mesuliyetten çekilenler olacak!" diyor. Acaba neler cereyan ediyor? Memlekete hayırlı olsun!

İstanbul ve Ankara hadiselerinin soruşturması bitti. Yarın şahitler başlıyor. Tahmin ederim ki bu ayın sonuna kadar eldeki bütün davalar biter, yeni birini alırlar. Her halde sonu yaklaşıyor!

Bugün vücudum da, ruhum da yorgun, takatsiz! Düşünmek istemiyorum. Çünkü aklıma hep karanlık şeyler geliyor. [Tevfik] Fikret'i hatırlıyorum:

Sanki dünya batacak, sanki kıyamet

Heyhat

Böyle hep korkulu rüya doludur

Halen hayat

Peyami Safa'nın oğlu Tercan'da ölmüş. Çok üzüldüm. Peyami de, karısı da çocuğa adeta taparlardı. Karısı da çok hasta. Bu felakete dayanabilirler mi bilmem. Allah kimseye göstermesin!

Ne garip tecelli! Suçlu olmak için tek sebep 27 Mayıs 1960 sabahı Demokrat milletvekili bulunmak! Buna göre:

– 10 yıl milletvekili, vekil şu veya bu fakat, 27 Mayıs'tan bir gün önce çekilmiş, masum!

– 1957'de mebus olmuş ve ihtilal bir gün geç olsa idi istifa edecek mebus suçlu!

– Fuad Köprülü, Yekta [Teksel], Hüseyin Balık masum!

– İki ay önce partiye geçmiş Tokat mebusu, Erzincan mebusu suçlu.

Ya Adnan Bey 26 Mayıs'ta partiden çekilmiş olsa idi durumu ne olacaktı?

02.03.1961 Perşembe Sabah Saat 5,5

Dün Süreyya ve Gültekin Başak gelmişti. Onlara göre bir kısım davalar, bu arada Kromit Ankara'da görülecek. Burada anayasa davasından sonra mahkeme Ankara'ya gidecek. Yeni maceralar başlıyor demek!

Süreyya benden cesur olmamı istiyor. Elbette cesur ve mert olacağım. Artık sefilleşmiş bir hayat parçası için bednam mı olacağım.

Dün hava güzeldi. Yarım saat gezintiye çıkardılar. Arkadaşları iyi gördüm. Ethem'in [Menderes] yüzüne kimse bakmıyordu.

03.03.1961 Cuma

Canım sıkılıyor. Korkunç bir bıkkınlık ruhumu karartıyor. Ne yapacağım bilemiyorum.

Gazeteler yazıyor: Geçici İnkılâp mahkemeleri kuruluyormuş! İstiklal mahkemelerini hatırlatıyor!

Dün Cemal Paşa'nın basın toplantısı olacaktı. Acaba yaptı mı ve neler söyledi? Bakalım bugün anlaşılır.

04.03.1961 Cumartesi

Cemal Paşa basın toplantısını yaptı. Sorulara verdiği cevaplar gene güzel! Bir kere geçmiş devirden bahis yok. Seçim tarihi belli değil. Müsait zemini hazırlıyoruz diyor! Doğru! Sonra "Siyasi faaliyete, yeni partiler teşkilatlarını biraz ilerlettikten sonra izin vereceğiz" diyor. Bu da çok doğru! Böylece seçimi Halk Partisi'nin baskısından kurtarmış oluyor.

Mahkemeler için "Çabuk bitmesini ben de istiyorum. Fakat hâkimlere emir vermemeli" diyor. Elbette öyle!

Fahri Özdilek yine yardımcı oldu. [Ahmet] Tahtakılıç da maarif! Hayırlı olsun! Yeni kurulan iki parti de teşkilatlarını ilerletiyorlar! Ama kanunlar da Meclis'e gelmek üzere! Seçimin Temmuz olmasa hasat dolayısıyla birinciteşrinde olacağını sanıyorum.

Dikkat ediyorum hepimize bir garip hal geldi. Zayıfladık, yüzümüzdeki çizgiler arttı, yürüyüşlerimiz bir çeşit ayak sürtmesi, ruhlarımızda kadere teslim oluş tam! Artık şu veya bu şekilde şikâyet bile yok! Böyle giderse buradan biraz posa olarak çıkacağız!

Geyikli kararı yine kaldı. Mart'ın 10'una, Kayseri davası 15, Topkapı 27 Mart'ta! Böylece sahnede yalnız *Demokrat İzmir*'in tahribi ile İstanbul ve Ankara olaylarının davaları kaldı. Buna göre yeni bir veya iki, mesela "silahlandırma ile Uşak hadiseleri" davalarına başlanabilir. Arkasından da Anayasa!

05.03.1961 Pazar

Bıkkınlık ahtapot gibi sarıyor beni! Ne olacaksa olsun artık, şu bekleyiş, şu yemeklere iniş çıkışlar, şu her çatık kaştan, her gülen gözden mana aramalar, şu tahminler, hesaplar bitsin. İhtilal bu kadar düşündürmemeli, işini çabuk bitirmeli. Okuduğumuz zaman bizi sinirlendiren, üzen, "Bunları bir duvar dibine

dikmeliydi" şeklindeki yazılara adeta hak veriyorum. Biz de, ailemiz de, memleket de sükûna kavuşmuş olurdu böyle yapsalardı! Çoktan unutulup gitmiştik.

06.03.1961 Pazartesi

Günler iyice uzadı. Şimdi saat 6 fakat, etraf aydınlık. İşte böylece ikinci yaza giriyoruz. Artık geçen her gün değil, geçen her saat sıkıntım biraz daha artıyor. Dün yemekten sonra gazinoya indirmişlerdi. Sebati, "Öyle anlarım oluyor ki kendimi öldürmemek işten değil" diyordu. Ben de bu haldeyim. Ethem Menderes gazinoya çıkmadı. Acaba utaniyor mu? Yoksa bir çeşit kafa mı tutmakta! "Ben diyormuş o hatıraları yazarken bugünleri düşünmedim." Elbette düşünmedin! Amma ya vazifeni yapaydın yahut da yazmasaydın! Vazifesini yapma, en aşağılık seviyeden köle ol, ses çıkarma, sonra da defterini şikâyetlerle doldur! Bunu nerede, ne zaman kim okursa sana hayır der, diyecektir!

[Ragıp] Gümüşpala memleketi dolaşarak teşkilatını kuruyor. Devlet reisi ile de görüşmüş! "Ben 15 Mayıs'a kadar hazır olurum" diyor. Bir an önce seçimler olsa, bir an önce normal idare kurulsa! Memleket için de, bizim için de en hayırlısı budur.

07.03.1961 Salı Sabah Saat 5

Gece garip rüyalar gördüm, kolum ağrıdı. Neriman'dan dün aldığım mektup da biraz sıktı. Böyle tatsız bir sabah başlıyor.

Dün veya evvelki gün Abdurrahman'ın ölüm günü idi. Tam sekiz yıl geçti demek! Genç yaşta, ömrünü yaşayamadan, alın teri ile birikmiş varını yoğunu bize bırakarak gitti ve bu gözleri açık, yüreği arkada bir gidişti. Şimdi bütün dileğim Abdurrahman'dan bana kalmış olanı, yine onun namına bir hayır işine koyabilmek imkânına kavuşmaktır. Allah rahmet etsin!

Dün gazetelerde Gümüşpala'nın bir beyanatı vardı. "27 Mayıs kardeş kavgasını önlemek için yapıldı. Bu 'düşük' ve 'kuyruk' kelimeleri bir kavgayı devam ettiriyor. Türkiye'de düşük adam yoktur. Kuyruk kelimesini komünistler, Azerbaycan'daki Türkler için kullandılar. Burada Nâzım Hikmet kullandı. Gazeteciler bunu biliyorlar mı?" diyor.

Yine gazetelere göre davalar, Mayıs sonuna kadar bitecek. *Milliyet* de, aralarında Kromit işi de bulunmak üzere daha dört davaya bakılacağını yazıyor!

08.03.1961 Çarşamba Sabah Saat 6

Gece kolum yine çok ağrıdı. Bir yandan da sinirli, hırçın rüyalar içinde bunaldım kaldım. Dün Neriman'dan aldığım mektupta tansiyonunun yükseldiğini yazıyor. Nesi var acaba? İnşallah ciddi bir şey değildir.

Gümüşpala'nın sözleri bir hayli tefsire uğradı. Lehte, aleyhte! Bu arada Ah-

met Emin [Yalman] de *Hür Dünya*'da aftan bahsediyor. Vazifeyi suiistimallerin ötesini af ederek birliği sağlamalı diyor!

İstanbul mebusu Necla [Tekinel] hanımı getirmişler. Bir aylık çocuk anasından ayrılır mı?

Şu Demokrat Parti'nin tarihini yazmak acaba mümkün olacak mı? Elde hiçbir vesika kalmadı. Şimdi her şeyi hafıza ile bulup çıkarmak lazım! Aklıma şu geliyor: Bir yandan *Demokrat Parti'nin Kronolojisi* diye bir kitap çıkmıştı. Onu bulmalı, bir yandan da partiye ait haberleri en iyi veren iki gazete ile bizzat partinin çıkardığı gazeteleri takip etmek sureti ile hiç değilse tarihleri oldukça sıhhatli bir şekilde tespit etmek. Sonra buna göre tarihler arasını doldurmaya çalışmalı! Tabii bu yalnız başına olmaz. İki üniversite talebesine yaptırılabilir. Tabii vesikalar elde olmayınca ortaya çıkacak eserin canlılığı da sönük olacaktır. Fakat başka çare yok!

09.03.1961 Perşembe

Dün gazetelerin önemli konusu, Genelkurmay Başkanının orduya ve millete mesajıdır. Ağır başlı, vakur ve ordunun demokratik nizamı millete teslim etmek kararını belirten, günlük politika edebiyatından uzak bir beyanname. Fakat neden yapıldı? Bir türlü anlaşılmıyor. İkinci haber katiye yakın bir deyim ile yazılmış olarak Anayasayı ihlal davasından başka davalara bakılmayacağı haberidir. Bütün öteki, henüz bakılmamış olanlar Anayasayı ihlal suçunun delilleri olarak ele alınacakmış. Ya ferdi ve hususi olanlar? Bu meçhul!

Süreyya ve Gültekin Başak gelmişlerdi. Konuşurken "Asılmaktan korkacak bir şey yok Süreyya dedim, bir saniye bile sürmez!" Süreyya acı acı yüzüne baktı ve cevap verdi: "Ben de beraber asılırım."

Şu tarihin cilvesine bak! 1920 Anadolu'da Milli Mücadele'nin başında 7 insan var. 1961. Bunlardan üçü ölmüş, dördü hayatta! Bu dörtten üçü manen ölmüş. Biri dipdiri ayakta! Ayakta olan ötekilerden beşini hayatta hep hırpalamış, hep menkubiyetlere atamış, hep kovalamış, Altıncısı ile de son zamanlarda bozmuş. O halde şu 1920'de başlayan büyük kavga, büyük haset 1960'ta İnönü'nün mutlak zaferiyle sona eriyor! Evet, doğru yaşayan görür! Dün biraz hava almağa çıkardılar. Arkadaşlar daha iyi bir ruh haletinde.

Tolstoy'un *Diriliş*'ini okuyorum. Tercüme güzel! Ne kadar kuvvetli bir eser! Cemiyeti didik didik ediyor! Bu bakımdan ne kadar haşin ise, insan ruhunun tahlili bakımından o kadar ince! Mistik, cahil Rus milletini sarsan ve alt üst eden işte bu eserlerdir. Kitapta mahkûmların ziyaretçilerle görüşmeleri kısmı, buradaki şartlara ne kadar benziyor! Hele ilk günler tamamen öyle idi. Sözümü-

zû avukatlara işittirebilmek için bağırımdan sesimiz kısılmıştı. Fakat benzeyen yalnız bu mu? Biz de, mesela ben de ruh, düşünce, mizaç olarak o prens gibi değil miyim? Ne ise bırakalım bunu.

10.03.1961 Cuma

Dün gazeteler enteresandı:

– Cemal Paşa'nın iftarında yaptığı açıklama var.

– Gümüşpala'nın “düşük” ve “kuyruk” kelimeleri hakkındaki sözlerinin bir hükümet meselesi yarattığı anlaşılıyor.

– Seçimlerin tarihi acaba geriye mi gidiyor.

Bazen içimi derinlemesine ve genişlemesine öyle acılar dolduruyor ki anlatmak imkânsız!

Buradan hiç çıkmayacakmışım, çıkamayacakmışım gibi geliyor bana! Yahut da buradan ancak, adayı, yaşama şartlarını, rüyalarımı, hasretlerimi, ümitlerimi ve ümitsizliklerimi sırtıma yükleyip öyle çıkacakmışım! Artık hayatımın sonuna kadar hep böyle gidecekmiş gibi!

Fakat ya gerçekten de böyle olursa, ya gerçekten de ben bir daha dönmek üzere ölmüş isem! Bugün bu sorular beni korkutuyor. Amma onlarla karşılaşınca alışacağım da meydanda!

12.03.1961 Pazar

Dünkü gazetelerde büyük haber, Cemal Paşa'nın Cuma günü mecliste yaptığı konuşmadır. Paşa bu konuşmasında “düşük” ve “kuyruk” gibi kelimeler kullanmamış olmakla beraber “Eski Demokrat Parti'yi pervasız alışkanlığı ile hortlatmak isteyenlerin gittikleri gayri ahlaki yollara işaret ediyor ve bunlar diyor 27 Mayıs'ın hedefini, manasını anlamamış, bizim anayasa hakkındaki samimi düşüncelerimizi kavramaya müsait olmayan, Demokrat Parti'nin eski insanlarıdır.”

Her ne kadar “masum ve saf eski demokratlar” gibi okşayıcı bir cümle varsa da konuşmada! Ancak, umumiyetle sert saymak icap eder. Hayırlı olsun! Bakalım gazetelerin tefsirleri ne olacak? Parti liderleri neler diyecekler?

Dün biraz havalandırmaya çıkardılar. Gürsel Paşa'nın bu konuşması arkadaşlar üzerinde fena tesir etmiş! Zaten hapis hayatı böyle, küçük veya büyük bir hadise, hatta bir bakış, bir el işareti, bir sert adım bile ruhlarda sıkıntı veya ferahlık yaratabiliyor!

Çanakkale hadiseleri kararı da anayasa ile birleşme şeklinde tecelli etti. Öyle olacaktı, fakat şayet mebuslardan biri hakkında tevkif kararı kaldırılmış olsa idi kararın mahiyetine nüfuz etmek belki mümkün bulunacaktı! Şimdi ayın

on beşinde Kayseri hadiseleri kararı var. O daha önemli! Sanıklar arasında mebus olmayanlar da bulunuyor.

Ah yarabbi, insanlar bazen ne derecelere kadar düşüyor. Bu ne kadar alçalış ve o nispette ne kadar beyhude!

İşte şu mektup hikâyesi! Bak kimlerle yolculuk etmişiz. Bak ne derekelere düşmüşüz! Herkes böyle, hepsi birbirini satmakla meşgul! Ne ise!

Bugün gazeteler, Cemal Paşa'nın beyanatını geniş nispette aleyhte tefsir ediyorlar. Hiçbir parti de üzerine almıyor!

13.03.1961 Pazartesi

"İnsanları seveceksin" bir romanın ismi! "Bir yanağına vurana öbürünü de uzat" bir Peygamberin öğüdü, "İyilik yap denize at. Balık bilmesene halik bilir" bir atalar sözü. "Alman-Yahudi kardeşlik haftası" Almanya'da!

"Kardeşlik haftası" Türkiye'de. İyilik, af, güleryüzlülük, kardeşlik! İnsanlar âlemindeki tahakküm, harp, yağma! İnsanların kafa ve kalplerinde yazılanlar! Acaba haksız mıyım? Bu hükme varmaya hakkım yoksa nedir bu acılar? Bende ki, buradaki, dünyanın şurasındaki, burasındaki acılar nedir?

14.03.1961 Salı

Şu adamların yanına sokulabilmek, iltifatlarına kavuşmak, mahremiyetlerine girebilmek için, dünyanın en zelil fedakârlıklarını yapmış insanlar şimdi onlarla şu veya bu meselede hemfikir olmamış bulunduklarını gösteren bir vesika elde etmek için, aynı zilletlere düşmeğe hazır! Biz insanlar da Allahın eseri, ondan bir parça değil miyiz? Bu düşme neden öyle ise? Neden tanrı kendi varlığına bu derecede alçalışı reva görüyor?

Cemal Paşa'nın beyanatından sonra gazetelerin dili yine acılaştı. Hele *Akis*, alabildiğine gidiyor. Tevfik [İleri] hakkındaki yazısı korkunç!

"Demokrat İzmir" davası da yarın bitiyor. Böylece elde yalnız Ankara ve İstanbul olayları kaldı. Demek ki en çok, bayram ertesi yeni davaları alacaklar.

16.03.1961 Perşembe

Dün yine soruşturma! Şu mahut selüloz mubayaası işi! Meclis zabıtlarını okuyun, oradaki sözlerim, ifadem yerine geçebilir diye kısaca cevaplandırdım. Bir şey çıkacağını sanmıyorum.

Kayseri olayları davasının kararını üç Nisan'a bırakmışlar. Ne bitmez işler oldu bunlar. Bugün de mahkeme bayram tatiline giriyor. Aşağı yukarı bir hafta. Sonra bakalım neye başlayacaklar?

Bugün hava almağa çıkardılar. Güneş, ılık ve tatlı idi. Arkadaşlar ilerle-

yen baharla beraber hem ümitleniyorlar, hem sabırsızlanıyorlar, sabırsızlık da yeniden ümitsizlik yaratıyor. Celal Yardımcı biraz hasta. Allah beni bir hastalıktan korusun! Dün Kayseri hadiseleri davasında savunmasını yapan Adnan Bey'in konuşması fena değil. Fakat yine yalvarıcı, acındırmak isteyen bir üslup! 1950'den önceki devri mukayese ederek anayasanın asıl o zaman ihlal edildiğini anlatmağa çalışıyor.

Gazetelerde Ekrem Alican'ın İstanbul'da basına verdiği beyanat var. Cesur ve açık. "Suçlu olanlar kuyruk olabilir" diyor. Halk Partisi'nin de bilhassa 1950-1954 arasındaki sert muhalefetiyle rejimi dejenere ettiğini söyleyerek, bugünkü durumdan onun da mesul olduğunu belirtmeğe gayret ediyor. Beyanatın önemli yeri seçimin Ekim'de yapılmasını istemesi! Aksi halde gelecek iktidar münakaşalı olur diyor. İstanbul teşkilatının başına Fahrettin Kerim [Gökay] getirilmiş. İdare heyetinin büyük kısmını tanıyorum. [Osman] Nebioğlu da var. Buna hayret ettim.

Adalet Partisi ikinci reisi Mehmet Yorgancı'yı nezaret altına almışlar. [Ragıp] Gümüşpala ise sinmiş vaziyette. Millet ve İşçi partileri de sessiz sedasız.

Avukat Burhan Apaydın'ı tahliye etmişler. Ali Fuad Başgil'in tahliye isteği ise reddediliyor.

18.03.1961 Cumartesi

Bugün bayram. Ramazan çabuk geçti. Mart ayı ise bir türlü yürümüyor. Sanki arkasında bir saadet saklıymuş gibi!

Dün Süreyya ile [Gültekin] Başak gelmişlerdi. Müdafaa hazırlıkları aşağı yukarı bitti. Gazetelere göre durum renksiz! Adalet Partisi'nden biri Osman Kibar olmak üzere dört kişiyi daha tutmuşlar! Gümüşpala sessiz ve biraz çekingen! Alican'ın beyanatına Kemal Satır sert bir cevap veriyor, "devri sabık olacak" diyor. Silahtarağa'daki sabotaj hadisesi için örfi idarenin açıklamaları var. Ankara'daki hükümeti devirmek teşebbüsü de 6 aydan 4 seneye kadar mahkûmiyetlerle bitti. Bütün bunların arasında İsmet Paşa'nın Alman gazetecilerine beyanatı da yer alıyor. "491 sayılı (yani eski) Anayasa demokratik olmakla beraber boşlukları vardı. Bu kanuna göre kanunların anayasaya muhalif olup olmadığına ancak meclis karar verebilirdi" diyor. İyi ya. İşte bizi savunacak en kuvvetli tez budur.

Dün Hayrettin [Erkmen] güzel söyledi. Bu mahkemeler yalnız bizim değil, bütün bir cemiyetin teşvik ve teşhir masasına yatırılması oluyor! Kendi kendine! Sürü sürü yalancı şahitler, cesaretlerini hatıra defterlerinin yapraklarında gösteren devlet adamları, hasımı yok etmek için çevrilen dolaplar, sonra bizim halimiz, her şey, her şey cemiyetimizin ne halde olduğunu gösteren deliller!

19.03.1961 Pazar Sabah Saat 5

Dün hapiste ikinci bayramı geçirdik. Sabah çayda arkadaşlarla öpüştük. Bu arada Ethem'le [Menderes] de! Ne yapacaksın, öyle olmuş, şöyle olmuş, amma sonunda işte aynı felaket potasında beraber kaynıyoruz! Bir aralık kumandan her odaya ayrı ayrı gelerek elimizi sıktı, bayramı tebrik etti, "Temennim en kısa zamanda ailelerinize kavuşmanızdır" dedi. Hava güzeldi, yarım saatte dışarı çıkardılar.

Gazetelerde önemli haber, Cemal Paşa'nın kardeşlik mesajıdır. Umumiyetle iyi ve samimi. Bize, düşük, kuyruk gibi kelimeler kullanmadan yapılmış tarizler var. Fakat bunu tabii karşılamak lazım. Çünkü daha ilk günde kardeş kavgası ihtimalinin doğmasında asıl suç bizde görülmüştü. Ayrıca Cemal Paşa'nın gazetecilere, Adalet Partisi için sorduklarına verdiği cevap var. "Memleket huzurunun bozulmasına meydan vermeyeceğim, kim olursa olsun kafasını kıracağım" diyor. Bu sözlerde hedef belki Gümüşpala'dır. Amma onun yanında İsmet Paşa'ya kadar herkes var.

Egesel İzmir'de beyanat vermiş, anayasayı ihlal davasından başka davaya bakılmayacak, diğerleri yeni anayasaya göre kurulacak ve aynı zamanda yüce divan olan anayasa mahkemesine intikal edecek diyor ve anayasayı ihlal davasının da Mayıs sonlarına doğru bitmesi ihtimalini ileri sürüyor.

Günler uzadı. Sabah erken ağarıyor, böylece sıkıntı içinde geçen saatler de artıyor.

21.03.1961 Sabah Saat 4,5

Gece rüyamda babamı, annemi, Abdurrahman'ı gördüm. Babam bana bir yer gösteriyor, annem karşı çıkıyordu. Abdurrahman bir yığın elbezi arasına oturmuştu. Kim var orda? diye bağıırıyordu!

Gece kolum yine çok ağrıdı. Hayatımı düşünüyorum. Bir yandan kendi mizacımlı, yaratılışımın oyunu, öte yandan çocukluğumdan beri içinde yuvarlanıp durduğum aile, muhit, cemiyet şartları, rahat, güneşli, neşeli, iyi günleri ne kadar azaltmışlardır. O üç beş güzel gün de, demek bütün hayatım da şimdi burnumdan geliyor.

23.03.1961 Perşembe Sabah Saat 5

Süreyya ve Gültekin Başak iki gün üst üste geldiler. Onların yüzü, sesleri, görüşleri bana yepyeni bir hava getiriyor, birkaç gün oyalanabiliyorum.

İlk defa Hüsnü Yaman'ı gördüm. Zayıflamış, oldukça çökmüş halde! Öpüştük, bak korktuklarımız hep oldu dedim. Onunla da bilhassa geçen yıl hadiselelerin gidişi üzerinde çok çok dertleşmiştik.

Süreyya'ya Abdurrahman'ın teknik üniversitedeki mükâfat tesisini sordum. Bu yıl kullanmamışlar! Ne garip zihniyet! Benim kardeşim diye ölmüş bir adamın namına yapılmış tesisi reddetmek. Ben her şey olabilirim. Abdurrahman'a ne? Bu mükâfattan yararlanacak fakir üniversitelilere ne? Onlara yazık değil mi?

Hapishane hayatının yarattığı ne his dolu haller oluyor. Hayrettin [Erkmen] anlattı: Rıfkı Salim Burçak, evinden gelen mektupları mendil cebine koyuyormuş, ikinci mektup gelinceye kadar onu sık sık çıkarıp bazen yüksek sesle, bazen içinden okuyormuş, bir başka mektup gelince bu sefer cebe o giriyor, öncekini dikkatle bavula yerleştiriyormuş.

İki gündür lodos! Denizin gürültüsü sabaha kadar odayı doldurdu. Bu yüzden de dün gazeteleri okuyamadık.

24.03.1961 Cuma

Dün Ankara ve İstanbul olayları davası her bakımdan dikkate şayan olmuş! Fahri Özdilek ve Refik Tulga paşalar şahitlik yaparken Ethem'in [Menderes] kendilerine hep dert yandığını söylemişler. Fahri Paşa, Adnan Bey'e söz geçiremediğinden şikâyet etmiş, Refik Paşa'ya "Üç beş kişi boynumuza ip takmış bizi sürüklüyorlar" demiş. Siddık Sami [Onar] ve Sulhi Dönmezer de Âtîf'in [Benderlioğlu] kendilerine yaptığı telefonda bahsederken "Ben üniversite ile beraberim. Bana yardımcı olun, istifa edersem yerime itin birini getirirler, üniversiteyi yıkarlar" dediğini anlatmışlar!

Ne âlâ, hele Ethem için, Âtîf üç beş aylık vekil idi, fikirlerini de arada bir söylerdi. Sen yıllarca hükümet azalığı yap, hiçbir hususta fikrini söyleme, fakat arkadan generallere, profesörlere işlerin fena gittiğinden şikâyet et, onları tahrik et, onların kafalarına şüpheler, tereddütler sok! Anlaşıyor, bu ihtilali bizim arkadaşlar hazırlamışlar!

Babamın arkadaşlarını yazdım amma asıl kendi arkadaşlarımı yazmalıyım. Bu Ethem ve gibilerini ruhları, kafalarının içi ile olduğu gibi teşhir masasına yatırmak, gelecek nesillere insanlık, arkadaşlık, vefa, mesuliyet, hizmet hakkında verilecek ibret dersleri için lazım! Adnan Bey "Bizi sevgisizlik yıkacak" diye bağırdığı zaman yüzüme gülüyordu. Şimdi hiçten var ettiği arkadaşlarının şu hali karşısında bu sözlerini hatırlıyor mu acaba?

Yine dünkü duruşma merhum Namık Gedik'in Ankara'da grupta verdiği malumatın hemen hemen hep doğru olduğunu meydana çıkarıyor! Mesela rektör, kanlı gömlekle talebe arasına girmek istemiş, sonra ateş emrinin kumandan tarafından imzalandığı, bizzat kendisinin polisi tebrik ettiği, dağılmazlarsa şiddet kararında olduğu anlaşılmış!

Dün gazeteler geldi. Cemal Paşa'nın NATO gazetecilerine beyanatı var. İyi, vakur. Seçim kanunu müzakere ediliyor! Seçmen yaşı 18 olarak tespit edilmiş! Az! Gümüşpala çalışıyor, Ekrem Alican keza! Seçim tarihi belli değil. İşte gazetelerin belli başlı havadisleri.

Bu gelen gazetelerde önemli havadis *Öncü* gazetesinin kapatılmasıdır. Devlet reisinin beyanatını tahrif etmişler. Bizzat devlet reisi bir açıklama yaparak beyanatında bahsettiği tasfiyeden maksadın Demokrat Parti olduğunu söylüyor. Ankara kumandanlığı "İhtilaldan sonraki tasfiye bitmiştir. En zararlı olanları tasfiye ettik" sözünün Yassıada sanıklarına ait olduğunu bildiriyor. *Öncü* ise bu sözün orduda ve üniversitede yapılan tasfiyeyi kastettiğini yazmış!

Bugün öğleden önce Recai Ergüder Paşa İstanbul valisini tekzip eder şekilde şahadet yapıyor. Ali Fuad Başgil de dinlenmiş, o da Bayar'ın "tenkil" sözünü "müessir şekilde" manasına sarf ettiğini söylemiş. Profesör Naci [Şensoy] Âtîf'ın aleyhinde konuşuyor. Savcı da Âtîf'ın itirazına karşı, gruptaki konuşmasını göstererek cevap veriyor. Bütün bunların arasında Zeki Şahin'in zekâ ve espri dolu müdahaleleri var.

26.03.1961 Pazar

Acayip rüyalar gördüm. Gölge halinde şekiller, fısıltılardan ibaret konuşmalar. Bir gömlek, hafif bir elbise, belki bir gecelik giymek istiyorum. Giyip çıkarıyorum, giyip çıkarıyorum, hepsinden memnunum fakat hiçbirini üstümde kalmıyor!

Dün havalanmaya çıkardılar. Tevfik'le [İleri] görüştüm. Âtîf'ın mahkeme-deki konuşmalarından memnun değil. Zeki Şahin bizi yine ne güzel anlatmış. [Âtîf] Benderlioğlu'nun konuşması üzerine şöyle diyor: "Biz niye buradayız anlamıyorum. Başvekil, üniversitenin altına gireceğim der, Milli Savunma Vekili boynumuza ip takmış yürütüyorlar diye şikâyet eder, Maarif Vekili grupta gözle-rinin yaşlarına bakmayacağım diye konuşur bir yandan, bir yandan da üniversiteye kucak açar, arada biz zavallı polisler yanarız!" Güzel teşhis! Hele Âtîf'ın savcıya verdiği cevap korkunç: "Mahkeme sözümüze göre değil, fikrimize göre hüküm verecek." Âtîf mektuptan da ima ile bahsediyor. Sözü işine uydurmayan adamın kendini savunması da işte bu kadar olur.

[Fahri] Özdilek Paşa'nın dikkate değer beyanatı var. Bir gazeteci sorusuna karşı "Bizim nazarımızda yalnız suçlu olan ve olmayan vardır, kuyruk, düşük diye bir şey yoktur" diyor. Kuyruk diye bir şey tanımıyoruz. O gün kabahat işleyen bugün nâdim olmuş bulunabilir. Suçluyu mahkeme tayin edecek mi?

Dün berberde tıraş olurken karşı koğuştuk sakınleri bahçede geziyorlardı. Ay-nadan arkadaşları bir bir gördüm. Film gibi geçiyorlardı. Büyük kısmı ihtiyaçla-

muş, çökmüş, bazıları da aksine şişmanlamış, hatta genişlemiş. Fakat hepsinin yüzünde kadere boyun eğmiş, tevekkül içinde teselli arayan insan hüznü var!

Arkadaşların ruh hali bezginliğe, sinirliliğe doğru gidiyor. Birkaç ay daha böyle geçerse birbirimize bile dayanamayacağız!

Dün sabah bir martının denizde ölümünü gördüm. Acı bir manzara idi bu! Galiba kanadı kırılmıştı. Çırpınıyor, uçmağa çalışıyor, fakat ancak bir kanadı açılıyordu. O zaman sanki kendini öldürmek istiyormuş gibi başını suya sokuyor, ters dönüyor, birkaç saniye geçince yine çırpınıyordu. Dalgalar da onu durmadan açıklara sürüklüyordu. Havada yüzlerce martı daireler çizerek uçuşuyor, bana kederli gibi gelen çğlıklarla sudaki kuşun üstünde daireler çiziyorlardı. Yaralı kuş kıyıdan bir hayli uzaklaştı. Sonra gözden kaybettim.

27.03.1961 Pazartesi

Yine karışık rüyalarla dolu bir gece geçirdim. Seyfi Kurtbek'i gördüm. Gözünün biri kör olmuştu. Sonra birçok insanlar!

Dün gazeteler Cemal Paşa'nın basın toplantısındaki sözlerini büyük puntolarla yazıyorlar. Bir yandan çok sert bir konuşma, bir yandan normal nizamla doğru yeni bir adım. Siyasi faaliyetlere 1 Nisan'da başlayacağını söylüyor. Seçim tarihi henüz malum değil diyor. Bu pek tabii. Daha kanunlar çıkmadan bu tarihi tespit elbette mümkün değil. Birinci cumhurreisinin tek dereceli olarak halk tarafından seçilmesi fikrini savunuyor. Şahsen ben de aynı düşüncedeyim. İhtilallardan sonra doğabilecek her türlü tereddüde karşı kuvvetli bir tedbirdir bu! Silahtarağa sabotajının mahiyetini açıklıyor. Şayet hadise dediği gibi ise ben de olsam onun gibi konuşurdum. Sonra siyasetin sokaklara dökülmesine müsaade etmeyeceğiz diyor. Bunda muvaffak olurlarsa memlekete büyük hizmettir. Gazetelere göre mevcut partiler bir yandan da birbirlerini çürütmeğe çalışıyorlar. Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, CKMP'ye karşı hareket halinde. CHP ise bize karşı kullandığı dili şimdi bu yeni partilere karşı kullanıyor.

Bugün Topkapı olaylarının kararı bildirilecek! Bakalım tahliyeler olacak mı? Evvelki gece biçare [Abdullah] Aker'in burnundan çok kan gelmiş! Bu hadise onu büsbütün ürkütmüştür.

29.03.1961 Çarşamba Sabah Saat 5

Garip bir rüya gördüm. Küçük, kıvrık saçlı bir çocukla oynuyorum. Gülüyor, şakalaşiyor. Arkamda bir karyola var. Çocuğa "Gel seni birine vereceğim" diyorum, karyolada yüzükoyun yatan bir adam başını kaldırıyor. Bana ver diyor. Bakıyorum, bu titreyen kır sakallı, çekik elmacık kemikli yüzü ile Yusuf

Akçura'dır. O çocuk benim çocukluğumu, Akçura o çocukluk yıllarını sembolize ediyorlar. Bu rüyada! Zaten kafam günlerden beri hep geçmişle uğraşıyor. Babamın dostları içinde en içli olanlardan biri Yusuf Bey'di. Dün hükümet bir deklarasyonla siyasi faaliyetlere izin verdi. Tebliğde bunu "ikinci Cumhuriyet'in seçim hazırlığı" diye isimlendiriyorlar. Böylece de seçimlerin ilk işareti verilmiş oluyor. Evvelki gün Topkapı olayları sanıklarından biçare bir kadını serbest bıraktılar. Kocasını ile beraber aylardan beri burada idi. Dün de Ankara-İstanbul olayları davasında, akrabalarının iftirası ile yine aylardan beri burada bulunan bir Malatyalıyı bırakmışlar. Bu adamı, para ile tutarak öğrencilere saldırtmışlar diye ihbar yapılması üzerine yakalamışlardı! Dünkü şahitlerin en enteresanı Ethem Menderes'in emir subayı Adnan [Çelikoğlu] imiş. Gazeteler gelsin bakalım, neler söylüyor. Şemi Ergin ona kendisinin Milli Savunma Vekâleti'nden neden çekildiğini sordurmuş, böylece dokuz subay meselesine gelmek istediği anlaşılıyor! Şemi bundan kendisi için ne fayda umuyor bilmem ki!

Evet, zaman zaman düşünüyorum, nasıl oluyor, nasıl olacak diye! Birden bire mi, hastalık sonunda mı? Son ana kadar şuur yerinde kalacak mı? Yoksa daha önce derin bir uykunun rüyaları içine mi dalacağım? Ta çocukluğumdan beri duyduğum o hissi, o tiksinti, iğrenme hissini yine duyuyorum. Ya sonrası! Allah var mı? Evet. Ruh? Hayır! İlahi kudretin hedefi ölümsüzlüğü yaratmak! İnsanların eli ile insanları oraya doğru itiyor, ben ölümsüz devrin ufukta görüldüğü çağda geldim. Onu görüyorum fakat ona erişemeyeceğim.

30.03.1961 Perşembe

Çok şükür Mart'ı bitiriyoruz. Yarın sonu! Sanki ondan sonra bir değişiklik olacaktı gibi hep bu ayın bitmesini bekledim.

Dün Süreyya ile Gültekin [Başak] gelmişlerdi. Hazırlanıyorlar. Bu hazırlıklara ne lüzum var bilmiyorum. İşimizi hukuk prensipleri ile bakacaklarsa, siyasi suç yok! Böyle bakacaklarsa zaten her şey nafile!

Yassıada günlerimden yaşarsam hafızamda kalacak manzaralar arasında avukatlarla görüşmek için gidip gelişlerimiz de yer alacak! Bu işin yapıldığı Çarşamba günlerini ipe çekiyorum, o günde çağırma saatini. Ağır yürüdüğü için başa Koraltan geçiyor, bazen de ben, sırtında kahverengi palto, yavaş adımlarla bizi çekip götürüyor. Arka arkaya tek sıra olarak yürüyoruz, yanımızda tüfekleri bacaklarımıza çevrilmiş askerler var. Romanlarda okuduğum, filmlerde gördüğüm süngüler, mahkûmlar kabileleri geliyor aklıma! Yolda bizden önceki grupla karşılaşıyoruz, çoğu zaman! El işaretleri, gülümsemelerden, bazen de kısa birkaç sözden ibaret selamlar. Yüzler sararmış, ayaklar yorgun, bakışlar hüznüldür.

Sonra kalabalık, gürültülü, tel kafesle bölmeli görüşme barakası! Tanıdık avukatlar, kimisi babasını, kimisi kardeşini savunacaklar da var orada! İşte [Refik] Koraltan'ın kızı güler yüzle babasına doğru adeta koşuyor. Çoktan, daha biz Harbiye'de iken ölmüş annesinden babasına selam söylüyor. İşte [İzzet] Akçal'ın zayıf, sarı yüzlü, masum bakışlı kızı! Hep babasının gözünün içine bakıyor. Orada göreceği elemi gidermek için tek çaresi gülümsemek! [Cela] Yardımcı'nın kız kardeşi, neşe ile gözleri parlak parlak ağabeyine bir şeyler anlatıyor, anlatıyor! Sonra benim Süreyya cesur, metin, bir yandan yaptığı savunma hazırlıklarını anlatıyor, öte yandan halimi anlamak için hep yüzümü araştırıyor. Yalnız beni değil babamı, bütün aileyi savunacağını biliyor. Saffet Nezihi [Bölükbaşı], kocaman başını öne eğerek geçerken bana bakıyor, gülüyor, 45 yıldan beri tanıdığım gözleri hep aynı. Barakadan çıkarken girdiğimiz gibi değiliz! Gök daha mavi, güneş daha parlak görünüyor!

Ali Fuad Başgil, bir basın toplantısı yapmış! Gazetelerde birinci plana almışlar. Fikirlerimi söylemeye devam edeceğim diyor.

31.03.1961 Cuma

Kurucular Meclisi'nde anayasanın müzakeresine başlandı. Sade bir merasim yapmışlar. [Kâzım] Orbay'ın kısa bir konuşması var. Bizi cahillik ve becerisizlikle suçlandırıyor. 27 Mayıs'ın kardeş kavgasını önlemek için yapıldığını söylüyor.

Ankara ve İstanbul hadiseleri davası aynı tempoda, aynı şartlarla sürüp gidiyor. Soruşturmanın bir haftaya kadar biteceğini sanırım. Sonra iddianame ve savunmalar!

Dün Süreyya'dan mektup aldım. İki ay sonra diyor, seni kapattıkları bir yıl olacak. Gönüllü mahpus demeğe, hapsedtiler demeğe bir türlü razı değil!

Gazetelerde havadisler hep yavan, tatsız, manasız. Şimdi ilk planda partilerin hazırlığı var. Mahkemeler beşinci planda. Kısa hülasalar halinde. Bununla beraber bir şey göze çarpıyor. Hakkımızda yalnız küfürler değil, tenkitler bile azalmış. Bizim iktisadi tutuşumuzu aynen götürüyorlar. Seçim kanununu tam bizim düşündüğümüz gibi yaptılar, birçok noktalarda. Mesela propaganda müddeti 20 gün. Karışık liste yok, listelerde silme, çizme yok. Hâlbuki biz bunları yaparken vatandaşın oy hakkını kırıyorsunuz diye hücum etmişlerdi.

Birkaç günden beri *Doktor Jivago*'yu okuyorum. Güzel bir çeviri. Roman kuvvetli. Yalnız şahıslar çok, teşbihler fazla, hareket çok fazla. Fakat çok kuvvetli tarafları var. Acaba Rus milleti bugün bu zamanda anlatılan acılara karşılık refaha, mutluluğa kavuştu mu? İşte eserin kafalarda doğurduğu sorular bu!

Bugün mahkemede Bayar "İhtilal kuvvetli tahrikle yapılmıştır. Bu savunmamı ispat ederek tarihe geçireceğim. Her zaman aynı fikirdeyim, sokak nümayişleri ile hükümet değiştirmek memleket için zararlıdır" diyor.

Memduh Yaşa, Kalem-i Mahsus Müdürü Arif aleyhte şahitlik ediyorlar.

01.04.1961 Cumartesi

Çok şükür Mart bitti. Bu ne uzun aydı yarabbi!

Gece gene birçok rüyalar! Abdurrahman'ı gördüm. Bir odada eşyaların karmakarışık olmasından şikâyet ediyordu. Sonra bir sürü neşeli çocuğa bir şehri gezdiriyordum.

03.04.1961 Pazartesi

Artık bıktım diye bağırarak istiyorum. Ne olacaksa bir an önce, gün ne getirecekse hiç durmadan! Pencerenin parmaklıkları arasından hep biteviye duran şu denizden, dağlardan, şu gökten kurtulabilsem! Bu pis adadan, bu karyoladan, bu darmadağın yataktan çıkabilsem! Çevremdeki insanlardan kurtulabilsem! Tiksinti ve iğrenme dolduruyor içimi! Arkadaşlar da bir tuhaf hani! Elbette onlar da beni böyle görüyorlar. Ne ise, ne ise biraz daha sabır, biraz daha sabır!

Gazeteler renksiz. İnönü'nün beyanatı var: "İhtilal devrini emniyetle geçirmeye çalışalım" diyor.

Halk Partisi merkezde öteki partileri demokratların kurduğunu iddia ediyor! Tabii cevap veriyorlar. Yeni Türkiye Partisi ile Adalet Partisi eski Demokratları adeta paylaşıyorlar.

Meclis anayasa tasarısına başladı. Gazeteler konuşmaların ancak dedikodu kısmını yazıyorlar. Bunlardan da anlaşılıyor ki demagoji ön planda! Mesela [Kasım] Gülek, eski başvekillerin Cumhuriyet meclisinin tabii üyesi olmasını istiyor. Demek meclisin üyesi durmadan artacak! Amma öz amacı kendi geleceğini sağlamak! Bazı temsilciler de cumhurreisinin meclis dağıtmak yetkisinin aleyhinde! O halde meclis diktatörlüğü kalacak demek!

Cumartesi ve dün yarımşar saat hava almağa çıktık. Bir şey gözüme çarpıyor. Hepimizin kafaları, akılları, zekâları galiba yavaş yavaş körleniyor!

04.03.1961 Salı

Daha gençliğimden beri hayal ettiğim şu romanı yazabilseydim! Birinci Meşrutiyet'ten bu yana memleketin sosyal ve politik dramını bir ailede takip etmek! Romanın kahramanı Sailer ailesi ve onun son erkek uzvu "Ahmet Sai"

olacaktı. Bu zamanın bir iki ufak parçasını hikâye olarak yazdım da: Mesela “Ahmet Sai’nin Korkusu” kim bilir belki günün birinde bu hayalim gerçek olur!

05.04.1961 Çarşamba

Dün Vatan Cephesi için tebligat yaptılar.

22 sanık! Ayrıca başka arkadaşlara da istimlâk yolsuzluğu içim tebligat yapıldı.

Vatan Cephesi kararı korkunç! Böyle delillerle herkesi asmak mümkün! Bu dava için Mümtaz Tarhan da tevkif edildi.

Dünkü gazeteler de dikkate şayan: Devlet başkanı emekli subaylarla görüşüyor. Bu kanunu geri alacakları anlaşılıyor. Meclis seçmen yaşını 18 olarak kabul etmiş. Büyük hata! Adalet ve Yeni Türkiye Partileri faaliyette. Halk Partisi her ikisine de hücum ediyor! Anayasa görüşmeleri aynı seviyede devam ediyor. Devletin vasıfları arasına “Milliyetçilik” konulmamış. Bu tartışma konusu. Fakat acaba lüzum var mı? Bu da düşünülecek mesele!

Bugün öğleden önce hava almağa çıkardılar. Vatan Cephesi davasında sanık olması Hadi Hüsman’ı galiba pek üzmüş. Ağzını bıçak açmıyor. Üstelik çatacak yer arıyor. Tevfik [İleri] ile hafif bir tartışılar.

Bugün hava ne kadar güzel! Hür olma, toprak üstünde alabildiğine yürüme, denize bakarak çimenlere uzanma, hiçbir şey düşünmeden yaşadığını duyma! Belki yine nasip olur! Gece rüyamda iki beyaz gemi gördüm. Biri iskelede idi. Ötekisi biraz açıkta bekliyordu.

06.04.1961 Perşembe

Dün Süreyya ile Gültekin Başak geldiler. Vatan Cephesi davası üzerinde biraz konuştuk. Süreyya eğer bu davalar hep alınacaksa daha bir yıl sürer bu iş diyor, arkasından da bana sağlığına bak, dayan, babam 2,5 yıl Malta’da kaldı diye umut vermeğe çalışıyor. Elbet dayanacağız. Amma babamızın Malta’daki esirliği ile şu Yassıada kampının farkı çok! Hele manen!

Romatizma sızıları her yanıma sarıyor. Havalar bir ısınsa! Neriman’dan yine iki mektup var. Ondan gelen ses cesaretimi artırıcı oluyor. Araba kırılmış, perişan yolda kalmışız. Şimdi herkes şöyle yapsa idik, böyle yapsa idik böyle olmazdı diye dert yanıp duruyor ve sonunda bütün kabahatleri iki adamın omuzlarına yükleyip bol bol küfür ederek ferahlıyor! Fakat şimdi bunları söyleyenler daha 25 Mayıs’ta Menderes’in yaptıklarına eyvallah, aklın ta kendisi, zekânın sembolü diyenlerdir!

Dün gece yine Abdurrahman’ı gördüm. Canı sıkındı. Benimle çekişti. Sonra birisi ile dövüşmeye başladı.

Bugün gazeteler dikkate şayan: Milli Birlik seçimlerin Eylül'de yapılmasını, devlet reisinin bir defalık ve seçimden önce halk tarafından seçilmesini istiyormuş. Ahmet Emin Yalman *Hür Vatan*'da yazdığı son makalesinin bugünkü parçasında, memlekette huzur ve istikrar sağlanması bakımından alınmasını faydalı gördüğü tedbirler arasında, Yassıada'da yüce divanın memleket menfaati bakımından mahzurlu gördükleri hariç, herkes için siyasi affı da ileri sürüyor. *Tercüman*'da Kadircan Kafı, Anayasanın ihlaline dâhil olan kanunların yapılmasında çalışan veya o sırada hükümette olan bazı insanların, bugün hatta Kurucu Meclis'te bulunurken, bir kısmının mahkeme edilmesini adaletsiz gördüğünü yazıyor. Temsilciler Meclisi'nde subayların rey hakkı üzerinde konuşan asker temsilciler, 27 Mayıs'ın kansız olmasını ordunun tarafsızlığına bağlıyorlar. İşte bütün bunlar yumuşamanın, akliselimin delili diye kabul edilebilir.

07.04.1961 Cuma

Bütün vücudum ağrıyor. Korkuyorum, buradan romantizma kalbe kadar sarmış bir halde çıkacağım diye!

Dün Mahkeme çok meraklı olmuş. Bayar, yine ağır basan bir konuşma yapıyor, Harbiye'de iken iki genç subayın sorduklarına verdiği cevapları anlatıyor ve aleyhe çalışan gizli meseleden bahsediyor. Bayar'ın konuşmasını en iyi *Yeni Sabah* almış. Sıtkı Paşa [Ulay] ile Osman Göksel [Köksal olmalı.], 27 Mayıs'ın nasıl hazırlandığını anlatıyorlar, bu arada Harbiye'nin imha planı hikâyesinin de bir efsaneden ibaret olduğu meydana çıkıyor.

Eski başyaver [Mustafa] Tayyar çok merdane konuşuyor: Kızılay'da lehte tezahüratın daha çok olduğunu söylüyor, Halk Partili şahitlerin değil benim söylediğim doğrudur diye bağırıyor. Bayar'dan ve Menderes'ten "Sayın Başvekil" "Sayın Cumhurbaşkanı" diye bahsediyor. Gazeteler lehte olduğu için şahadetini almamışlar.

Bizim Nedim [Ökmen] de bir marifet yapıyor: Harbiye yürüyüşü günü, Koraltan'ın evinden Sıtkı Paşa'nın köşke telefonu işinden, Bayar haberim yok deyince, söz istiyor: "Ben yemekte Koraltan'a sordum, haber verdim demişti" diyerek Bayar'ı tekzip ediyor! Hayrettin [Erkmen], bu müdahalesinin manasızlığını yahut da garip manasını yüzüne karşı söyledi! Dünya ve dünyada Şark! Baba oğula, oğul babaya, kardeş kardeşe hıyanet ediyor, değil ki Nedim Bayar'a etmeyecek.

Süreyya, Ethem Menderes'in hatıra defterinden parçalar göndermiş! Birinci kısmı gelmedi. Öteki iki parçayı bugün aldım. Benim hakkımda bir şey yok. Fakat adam, siyasi hatıra diye nerede ise tabii ihtiyaçlarını bile yazacakmış!

Dün meclis subaylara oy hakkı tanıyor. Fikirler birdenbire değişti. [İsmet] Giritli de lehte konuşuyor.

08.04.1961 Cumartesi

Nadir Nail [Keçili] kendini öldürmüş, hem asarak! Garip ve hazin bir tecelli. Babası merhum [Yenibahçeli] Nail Bey de asılarak ölmüştü. İstiklal Mahkemesi ve oradaki arkadaşları böyle hükmetmişlerdi. Nadir iyi bir insandı, bir aralık çok zengin oldu, sonra kaybetti, yine çıktı. İlk karısı Nasuhi Baydar'ın kızı idi. Sonra ayrıldılar, işleri yine, sonunda hayatına kıymak derecesinde aksadı! Ona ölüm kararını verdiren borçları, mali vaziyeti olabilir. Fakat seçtiği şekil, insan ruhunun esrarlı mayasından doğduğuna inanmıyorum. Daha çocuk iken babasının nasıl asıldığını, asılırken ne acılar çektiğini, çok düşündüğünü biliyorum. İşte ona, ölüm tarzı olarak asmayı ilham eden bu düşüncelerin şuur altı çatışmasıdır. Böylece babasının acılarını paylaşmış, kendine bir teselli bulmuş oldu. Allah rahmet eylesin.

Dün Ankara-İstanbul olayları davasında Hamit Fendoğlu'nun sözleri dinleyicilerin ağır protestoları ile karşılanmış! Bugün gazeteler adamın resmini de basarak bundan uzun uzun bahsediyorlar. Bayar'a ve Menderes'e saygım var diyor, Demokrat olmakla iftihar ederim diyor. Protestolara işte bu sözler sebep! Biçare Fendoğlu! Kaç defa partiden kovdular! Demokrat Parti'nin yalnız cefasını çekti, burada bile çekiyor!

Anayasanın meclisteki tartışmaları ilerliyor. Milliyetçilik prensibini de koyuyorlar. Cemal Paşa ile Özdilek Paşa da aynı fikirde olduklarını ifade ettiler. Sıtkı [Ulay] Paşa'nın beyanatı var. Dikkate şayan. Komünistlerin propagandalarından bahsediyor. Asıl kuyruk işte bu propagandaları yapanlar, yani onun tabirince dibinde "bizim" damgası, yani "Bizim radyo'yu" kast ediyor, olan budur diyor.

Şahap Gürler Paşa'yı, Refet Paşa'nın [Bele] yerine Filistin komisyonuna tayin etmişler. Pek taşkın bir Halk Partili idi. Acaba neden? Bu tayin bir uzaklaştırma da olabilir.

09.04.1961 Pazar

Nasıl güzel bir gün! Gök bulutsuz, her yan güneş içinde. Deniz yer yer renkli ve dümdüz! Yarım saat için dışarı çıkardılar. Nâzım'ın şiiri geldi aklıma! Hürriyetim elimden alınmış, belki seni insan saydıkları için değil, kendileri insan diye verdikleri, şu yarım saatlik elli metre bir yolda gidip gelmekten ibaret, gezinme fırsatı bedbahtlıkla mutluluk arası hisler doğuruyor insanda!

Ayağımdaki zinciri, elimdeki bağı bir anda unutuyorsun, neşe ile yürürken yolumu bir süngünün kestiğini görüyorum, yolunu ve neşeni!

Milli Birlik Komitesi, seçmen yaşını 21'e çıkarıyor. İsabetli bir karar. Subayların oy hakkını tanıyoruz. Bunun iyi veya fena olduğu hakkında bir şey demek güç, tatbikat bakalım neler gösterecek.

Yeni anayasa münasebetiyle, Meclis'te ve gazetelerde ne kadar iptidai fikirlerle rastlanıyor, insan şaşırıyor. Mesela "devletin sosyal ve iş prensiplerine dayanmak" formülünün üzerindeki fikirler bayağı gülünç. Bundan devletin sosyalist devlet manasına geldiğini, komünist esaslar olduğunu bile söyleyenler var. Hâlbuki bu ifadeden maksat devletin içtimai bir varlık olduğunu, hiçbir ferdin imtiyazı bulunmadığını anlatmakta ve bütün anayasalarda vardır.

İsmet Paşa, Eskişehir'deki Halk Partisi kongresine mesaj yolluyor, başka partiden olanlarla ve vatandaşlarla "geçmiş ve geçmişteki hadiselerde sizinle hemfikir olmayanlarla tartışmayın, tariz etmeyin" diyor, ayrıca temiz Demokratları da partiye alın diye yol gösteriyor. Bu hareketi epeyi dedikodu yaptı, üzerinde duruldu.

10.04.1961 Pazartesi

İki gündür düşüncelerim yine karardı. İçimde hürriyete kavuşmadan öleceğim hissi var. Yahut uzun yıllar burada veya başka hapisanelerde kalacak mışım gibi! Yaşamak şevkim eriyor, kendimi savunma isteğim hemen hemen yok! Mantiğim da bu ruh halime göre işliyor, bizi nasıl bırakırlar diyorum, tutmak, kapatmak için koskoca bir ihtilal yaptılar!

Bugün hava dünkünün aksine kapalı ve gamlı! Şimdi bu satırları yazarken odada yalnızım. Arkadaşlar mahkemede. On aydır günlerimi içinde geçirdiğim odaya, duvarlara, yataklara bakıyorum. Resim yapabilseydim çizeceğim manzara nasıl bir sefalet kuyusunda büzülüp kaldığımı gösterecekti. Maddi şartlar yanında bu odaya hâkim manevi şartların duvarlara, karyolalara, bavullara sindirdiği sefil gölgeler! Biz ve bu eşya birbirimize uyuyoruz. Miskin, avare, yılmış bir ruh, eşyayı ve bizi beraber sarmış! Şu takunya, şu havlular, şu elbiseler ve biz bir miskinler tekkesinin parçalarından ibaretiz.

11.04.1961 Salı

Bugün Ankara-İstanbul olayları davasında Bayar, yine kuvvetli bir çıkış yapmış. Şahitlerin doldurma ve uydurma olduğunu, bu yalanları tekzip için mikrofona geldiği zamanların, hayatının en elim zamanları olduğunu söylemiş. "Bizi bu kadar hakir görmeğe hakkınız yok" demiş. Reisin öyle ise kalkmayın demesi üzerine "Zaten artık kalkmayacağım" diye ilave etmiş! Bakalım gazeteler nasıl yazacak!

Bugün gazetelerde pek önemli haber yok. Osman Göksel'in [Köksal olmalı.] beyanatı var. Normal idare en çok birinci teşrin sonuna kadar kurulacak, buna kimse mani olamayacak diyor. Adalet ve Millet Partileri Ekrem Alican'ın evvelki

günkü sözlerine cevap veriyorlar. Ahmet Emin Yalman, *Hür Vatan*'da yine aftan bahsediyor.

Gazetelere göre ayın 17'sinde İstanbul İstimlâkleri davası başlayacak.

Bugün Zorlu, Kalafat, Yırcalı'nın Çanakale çimento fabrikası ile alakalı bir tahkikat mevzuları için iç finansman komitesi üyesi olarak ve şahit sıfatıyla malumatımı aldılar. Bilmediğim bir iş! Bunu söyledim. Galiba rüşvet karşılığı kredi temini ile suçlandırılıyor.

13.04.1961 Perşembe

Bütün dünya için büyük bir gün. Bir Rus pilotu [Yuri] Gagarin fezaaya çıkmaya, 300 kilometre uzaktan, dünyayı 85 dakikada dolaşmaya muvaffak oldu. Atılan füze yerden idare ediliyor, tekrar dünyaya döndürülebiliyor!

Yıldızlar arası seyahat hayali, gerçeğe doğru böylece büyük bir adım atmış oluyor. Tabii Ruslar bundan çok faydalanacaklar. Daha ilk gün bütün dünyaya yeniden barış ve silahsızlanma teklif ettiler. Gazetelerde pilotun resmi var. Sevimli ve idealist bir yüz.

Dün Süreyya ve Gültekin [Başak] gelmişlerdi. Ankara'da alınan kâğıtlardan galiba bir kısmını iade etmişler! Acaba nelerdir?

Ankara ve İstanbul olayları davası bitmek üzere. Belki yarın, sonra iddianame ve savunmalar başlayacak. Anayasa kanunu temsilciler de hâlâ ağır gidiyor. Dün laiklik üzerinde tartışmalar olmuş.

Dün Celal Ramazanoğlu'nu gördüm ilk defa. Zayıflamış, çökmüş, gözlerinin ışığı sönmüş! Birbirimizi gözlerimizle kucakladık.

14.04.1961 Cuma

Bugün gazetelerde Milli Birlik Komitesi'nin tebliği vardı. Buna göre: Seçimlerin kesin tarihi Yassıada duruşmaları bittikten sonra tespit edilecek. Aynı zamanda Büyük Millet Meclisi en geç 19 birinci teşrinde toplanması kaydıyla! O halde Yassıada duruşmalarına bir sınır konuluyor demektir. Seçim tarihinin ilanından sonra adaylar tespit edileceğine, propaganda zamanı başlayacağına göre, bu işler için iki ay en aşağı lazım olduğu göz önünde tutulursa, en geç Ağustos ortalarına kadar duruşmaların bitmesi gerekecek! Hayırlısı!

Afyon mebusu Gazi Yiğitbaşı ölmüş. Dar düşünceli, fakat namuslu bir adamdı. Allah rahmet eylesin!

Bütün dünya Rusların son başarısı ile meşgul! Amerika'da da heyecan ve kendileri geç kaldıkları için esef var. Çıkış hakkında pilotun verdiği malumat çok

enteresan! Acaba bu işin her safhasını otomatik olarak filme alan bir cihaz da var mıydı füzede! Şayet varsa onu seyretmek bir çeşit fezaya çıkış olur.

Ankara'da bizim İsmail Hakkı Akyüz'ün kardeşini, bir hanımla beraber beş yıl hapse mahkûm etmişler.

16.04.1961 Pazar

Hava güzel. Öğleden önce gezmeğe çıkardılar. Hem 45 dakika! Fatin'le [Rüştü Zorlu], Tevfik [İleri] ve Haluk'la [Şaman] görüştüm. İlk güneş, denizin, adaların, uzaklardaki dağların tatlı renkleri içinde insan gülümseyen halleri var. Bahar kalplerdeki ümiti de besliyor. Gazetelerde okuduğumuz her sözü alabildiğine müspet yorumluyoruz.

Ankara-İstanbul olayları davası iddianameye kaldı demektir. Tahkikatın genişletilmesi isteklerinin kabul edilmeyeceği anlaşılıyor. Yarın da İstimlâk yol-suzlukları davasına başlayacaklar.

Ahmet Emin Yalman, *Hür Vatan*'da Milli Birlik Komitesi üyelerine açık mektup yayımlamış. Komitenin iki gün önceki bildirisi üzerinde duruyor. Dikkate değer, cesaretli bir yazı! Verdiğiniz sözü yerine getirin, seçimleri yapın, iktidar hırsına kapılarak işler yapmayın diyor.

Anayasanın Meclis'te konuşulması ilerliyor. 40. maddeye kadar geldiler. Basın üzerindeki hükümler, din hürriyetine ait esaslar çok tartışmalı geçmiş!

Milli Birlik Komitesi, Millet Meclisi'nin Cumhuriyet Meclisi kararı ile dağıtılması fikrini tutuyormuş. Fena fikir değil. Şartları iyice tespit edilmek kaydıyla tabii! Sonra Genelkurmay reisinin başvekâlete bağlanmasını istiyormuş. Bu da doğru! Bir de devlet reisinin meclisler tarafından seçilmesini! Zaten kabul edilen sisteme göre başka yol yok. Ancak "Milli Birlik idaresi zamanındaki hukuki tasarrufların değişmeyeceği" hakkında anayasaya madde koymak istiyorlarmış. İşte Ahmet Emin'in üzerinde durduğu da bu! Partiler hazırlanıyorlar. Yeni Türkiye Partisi ile Adalet Partisi'nin birleşmesi fikri yine ortada!

Acaba Tektaş ne yapıyor. Onunla başbaşa oturarak bütün bu olanları birer birer gözden geçirmek, neden doğduklarını, Türkiye'nin nereye doğru gittiğini konuşmak ve tartışmak isterdim. Bu görüşme elbette o eski ateşli ve çoğu zaman benim kızgınlığımla, çocuğa hakaretlerimle bitenler gibi olmayacak! Kavgalarımızdan haklı çıkan o oldu. Ben yine kısmen aldanmış durumdayım, onun kuşağı beni yıktı. Fakat acaba Tektaş'ın istediği bu muydu? Sanıyorum ki şimdi oğlum da kendi kendine yanılmış olduğum, istediğinin bu olmadığını itiraf etmekte. İstanbul'daki 28 Nisan olaylarının ilk ve korkunç derecede yalan haberlerini alınca bana telgraf çekmiş "İnsanlar ölüyorlar değil mi baba" diye

yazmıştı. Hemen "Duydukların yalandır, ölen yok, mektubumu bekle" diye telle cevap vermiştim. İşte bütün ihtilalin bilânçosu, bir biçare öğrencinin sıkma bir kurşunla şehit olmasından ibaret. Mahkemede de kabul edilen gerçekler! Fakat mahkemede başka gerçekler ortaya çıktı. İhtilale varan nümayişlerin nasıl hazırlanmış, Türkiye'de yalan tanıklığın, arkadaş ve vazife hıyanetinin çok kolay olduğu, amaca erişmek için her çeşit isnat ve iftiranın geçer akçe sayıldığı gerçekleri! Evet, Tektaş da benim gibi aldanmıştır, buluştuğumuz zaman bu aldanmanın yarattığı duygular içinde konuşacağız!

Sanayi vekili çekilmiş! Yeni edebiyata uyarak "Nöbetimi daha dinç bir arkadaşla bırakmak için" diyor. Fakat galiba şu otomobil fabrikası için! Şahap Kocatopcu, bunun olamayacağı inancında, devlet başkanı ise olur diyor. Bence de olur ve yapmalıdır!

Muharrem İhsan Kızıloğlu, Vatikan'a sefir olmuş! Bu zatı hiç tanımadım. Tok sözlü bir adama benziyor. Vatikan'a sefir olması ise bir bakıma yakışıyor, Kızıloğlu'nda da dik başlı bir kardinal hali yok değil!

17.04.1961 Pazartesi

Bu defterin de son yazılarına geldim. Yedincisi! Acaba daha kaç tane olacak? Kalemi sabah çok erken elime aldım, bir türlü başlayamadım. Gazeteler geldi. Divan reisi ile savcının İstanbul'da bulunan devlet reisi tarafından kabul edildiğini öğrendim.

Yeni Türkiye Partisi'nin Kastamonu'da Halk Partisi'nden yaptığı şikâyete göz gezdirdim. Hep eski edebiyat! Meclis'te anayasa tasarısının 50. maddesine gelinmiş, kış sonuna kadar bitecekmiş. Milli Birlik Komitesi'nde anayasa hakkında yeni fikirler belirmiş. 147'ler, emekli subaylar komitenin son kararına karşı infial içinde beyannameler yayınlamışlar. Bunları da gözden geçirdim. Bazı baş makalelere baktım. Böylece öğlen oldu. İstimlâk davasından dönen Hayrettin'i [Erkmen] biraz dinledim. Ve en güzel haberi yemeğe giderken gözümle gördüm. Topkapı olayları davasından on beş kişi tahliye ediliyor. Gazinoda oturmuşlar, yorgun fakat mesut bir yüzle bana baktılar, bir kısmını tanıyorum, eski partili arkadaşlar, bir kısmını hatırladım. Fakat hatırlamasam ne çıkar. Aynı yolun yolcusu idik. Aynı kaderin arkadaşı. Onlar ayrıldılar. Şu kara kaderin elinde ne kadar az kalırsak o kadar iyi.

Demek ki 7. defteri ümit, neşe heyecan verici bir olayla bitirmeyi Allah nasip etti. Fakat o davadan kalanlar var, hem çok. Ben de başka sebeplerle kalıyorum, işte o halde kalanlara acımak kendime acımak değil mi? O halde gidenlere sevinmekle kalanlara acımamışlık etmiyorum.

Sonra gidenler kadar kalanlar da suçsuz! Şu ihtilal havasının dışına çıktığımız an ortada ne suç kalır ne suçlu! İşte bunun içindir ki 7. defteri bir dua, Allah'a bir yalvarışla kapamak istiyorum.

Yarabbi, memleketi de Milleti de bizi de ihtilal havasından, ihtilal ikliminden bir an önce kurtar!

8. Defter

18.04.1961 Salı

8. defter. Yassıada hayatımın birkaç ayında da duygularımı düşüncelerimi, zaman zaman isyanlarımı yapraklarıma yazacağım. Gün gelecek ötekiler gibi bu da dolacak. Haydi, bir yenisi, yani hiç kalem elime almasam mektuplara varıncaya kadar, her çeşit yazmayı bıraksam ne çıkar? Ne ben, ne başkaları bir şey kaybetmiş olmayız! Amma olmuyor işte, işte olmuyor. Kendi kendimle bir konuşmak bu. İçimin zehrini dökmek, acılardan biraz olsun kurtulmak. Saatlerin, günlerin geçmesi de hızlanıyor böyle. Bir başka faydam da şu: Bu pencereden dünyaya da bakabiliyorum. Memleket dünyasına tabii. Onun dışında beni onunla ilgili davası da çekiyor. Fezaya çıkış gibi olaylar o başka.

Dün istimlâk davası başladı. Menderes bu sefer fena değil. Kendini biraz savunabiliyor. Ankara ve İstanbul olayları davasında Adnan Bey'in verdiği tahkikatın genişletilmesi dileğinde şunlar varmış:

1- Cemal Paşa'nın malum mektubunun okunması (bu mektubun gerçek metni ile yayınlanan arasında bazı ayrılıklar olduğunu Cemal Paşa söylemişti. Mesela Adnan Bey'in cumhur reisi olması gibi)

2- Hadiselerde Halk Partisi'nin tahrikleri.

3- Öğrenci gösterilerini hazırlayan Halk Partililerin açıklanması.

Savcı reddini istemiş, karar Perşembe'ye. Küba'da ihtilalciler memleketi istilaya başlamışlar. Fidel Castro dünün kahramanı idi, bugünün zalimi.

Ekrem Alican, yani Yeni Türkiye Partisi başkanını mahkemeye veriyorlarmış. Eski maliye müsteşarı Sait'le [Naci Ergin] birlikte. Menderes'e ait bir dosyayı, İstanbul vilayet konağındaki odanın tamir ve mobilyalarına ait masraflar dosyasını muameleye koymamış diye! Bir tertibe benziyor, bakalım ne çıkacak. Temsilciler Meclisi anayasanın 50. maddesine kadar kabul etmiş. İşçilere grev hakkı tasarıya konulmuş, gazeteleri mahkeme kararı ile kapatma yetkisi de hükümete verilmiş. Bunun üzerinde çeşitli yazılar çıkıyor.

19.04.1961 Çarşamba

Bugün avukatlar gelmiyorlarmış, ziyaretçi devresi tamam olmuş, vapur kalkmayacak yazık, hâlbuki soracaklarım da vardı.

Cemal Paşa'nın gazetelere beyanatı var. Ayaküstü! Seçimleri öne almağa çalışıyorum, diyor. Mahkemeye de ancak iki yeni dosya geldiğini de söyleyerek başka davaların ele alınmayacağını ima etmek istiyor. İhsan Soyak sanayi vekili olacaktı. Kuvvetli bir adamdır. Yalnız serbest hayata çok alıştı, işlerini bırakabilecek mi?

Meclis'te Anayasa kanununu ay sonuna kadar çıkaracaklarmış.

Küba için Kruşçev'in ağır bir mesajı var Amerika'ya. "Elini çek yoksa ben de karışırım" diyor. Nasıl karışır? İki yoldan: Bir kere Castro'ya silah yollar, sonra İran ve Irak'ta ihtilaller tahrik eder ve buraları istilayı, hareket noktası diye düşünebilir. Allah Türkiye'yi saklasın!

Sebati'nin [Ataman] bugün gösterdiği garip veya pek tabii hodkâmlığı, yine başının derdine düşmüş insanın küçülmesi diye karşılamaktan başka ne yapabilirim?

1956'da yaptığım, iktisadi devlet teşekkülleri memurlarının partilerde faal iş alamayacakları hakkındaki tamimin, Sebati tarafından kaldırılmasını "Vatan Cephesi" kararnamesinde, onun aleyhine bir hareket diye alıyorlar.

Sebati bana: "Ben bu tamimi kanunsuz olduğu için kaldırdığını ve tatbik edilmediğini söyleyeceğim. Sen hâkim sorarsa aksini söyleme!". Hafif bir münakaşa yaptık, merak etme seni zor vaziyette bırakmam dedim ve kestim. Beni kanunsuz hareketle suçlandıracak kendini kurtarmak için.

20.04.1961 Perşembe Sabah Saat 5

Gün artık erken aydınlanıyor, birkaç hafta sonra büsbütün erken olacak. Bu saatlerde düşünmek, her şeyi düşünmek hem hoşuma gidiyor, hem kolay oluyor. Arkadaşlar uyuyorlar. Oda yalnız sanki benim. Dışarıda martıların kavgası, dedikoducu, mızıkçı sesleri. Bunların arasına arada bir serçelerin bana hep Çinceyi, Japonca'yı hatırlatan cıvıdamaları! Ne düşünüyorum, işte mesela şu Ethem Menderes neden bu kadar zayıflıyor? Üstelik çok da yiyor. Fakat değil gündün güne adeta saatten saate çöküyor! Bu hastalıktan mı? Yoksa manevi acılar mı?

Dün berberde [Hulusi] Köymen'i gördüm. Bu on ayda ikinci ihtiyar dostumla öpüştük. Fakat o kadar. Çünkü ayrı koşullarda olanların birbirleriyle konuşmaları yasak!

Bu sabah şunu da düşündüm: Dil meselesi yine mistik ve fanatik duyguların eline düştü. Mesela birkaç gün önce bir gazetede yeni Türkçe ile yazmayan-

lar milliyetçi olamazlar, bunlar milleti sevmiyorlar diye bir yazı okumuştum. Meclis'te konuşulan Anayasanın dili ise garip bir kelimeler karışığı! Hiç bilmediğimiz Türkçe kelimelerin yanında, artık bırakmak üzere olduğumuz Arapça Farsça kelimeler de yer alıyor. Bu dil hareketi politikasının peşinde sürükleniyor, yine Meclis'te bir iki temsile, takrirlerle "maddi" yerine "tinsel" gibi kelime değişiklikleri teklif ediyorlar. Bu dil işini erbabına bıraksalar olmaz mı?

Bu sabah yine önümdeki hayat parçasına nasıl başlamalıyım diye düşünmek istedim, vazgeçtim. Bu parça kısa veya uzun henüz elimde değil ki. Başkalarının avuçları arasında duruyor. Hele biri bana geçsin ne yapacağıma o zaman bakarız.

Kendi kendime, şu Adnan Bey neden böyle diyorum. Durmadan eziyorlar, durmadan eziyorlar. İstanbul'un imarı gibi bir işte bile, arkadaş bundan memurlardan, çevresinden gördüğü hıyanet, ancak "ortada bir Menderes var, bütün mesuliyetler ona yükleniyor" diyebiliyoruz. Kemal Aygün bile ondan daha cesur. Hiç değilse "işler yapılırken herkes şerefini kapmağa çalışıyordu. Şimdi mesuliyet almaya kimse yanaşmıyor" diye haykırabiliyor.

Adnan bir büyük sözün kurbanıdır. "Her şeyi ben yapıyorum" diyordu. O halde elbette bütün mesuliyetler de senin olacaktır.

21.04.1961 Cuma

Dün Tektaş'tan iki mektup aldım. Sergisinde 8 resim satmış. Fena olmadı diyor. Fakat tenkitçilerin ancak büyük galerilerle ilgilendiklerinden şikâyet ediyor. Elbette öyle, dünyanın her yerinde insan, elbiseler, süsler ayrı, ruh ve maya aynıdır. Gerçek sanat ve sanatkârlar ön plana ancak büyük ıstıraplar karşılığında çıkabiliyor.

Bazı gazetelere göre Vatan Cephesi davası önümüzdeki hafta başlayacak. Hayırlı olsun. Dün Kayseri olayları davasının kararını bildirdiler. Mebusların tutukluluğu kaldırılıyor. Bayar, Menderes, Kemal Çakın Paşa, Vali Ahmet [Kınık] ve emniyet müfettişi için de anayasa davası ile birleşiyor. Kemal Paşa çok üzgün. Hâlbuki sabah mahkemeye gitmeden çok ümitli idi. Şık giyinmişti, akşam burada yatmayacağına hemen hemen inanmıştı. Zaten vali Ahmet [Kınık] ile onun başına gelenler de garip ya! Önce tutulmuşlardı sonra bıraktılar, arkasından yine içeriye aldılar, şimdi de belki mahkûmiyet.

Öğleden önce istimlâkler davası vardı. Şahitlerin yarısı bile dinlenmeden mahkeme bitmiş. Yarın belki iddianame söylenecek. Dün reis Menderes'in avukatına çok sert davranmış, avukatın "Savunma hakkımızı kullanamıyoruz" demesine karşı "Öyle ise çekilip gidersiniz" demiş. Bugün de mahkemede yalnız

Burhan Apaydın varmış. Bu dava şimdiye kadar gelenlerden daha zayıf. Dinlenen şahitlerin çoğu da herhangi bir tazyik olmadığını söyledi. Bugün bir şahit avukatın dediği gibi belki şekle ait hatalar var, amma vatandaşın mağdur olması diye bir şey yok!

Menderes her davada olduğu gibi bugün de aciz. "Evet, İstanbul'un İmarı gibi bir işin şerefi de, kusuru da bana ait" diye bağırıyordu. [Kemal] Aygün'e, Dilaver'e [Argun], kendisine "şerefini alıyor da mesuliyetini de alsın" diye hücum ettiriyor.

Küba'da ihtilal bastırıldı gibi. Buna karşılık Amerika cumhurbaşkanının çok sert bir beyanatı var. "Amerika kıtasına komünizmi sokmayacağız. Budapeşte'nin kanlı sokaklarında güçleri belirenlerin bize, başka memlekete karışma demeye hakları yoktur" diyor. Bakalım Ruslar ne cevap verecekler!

Devlet reisinin Ahmet Emin'le [Yalman] konuşması var: "Seçimleri öne almağa çalışıyoruz ve normal idareyi hemen kurmak vazifemiz var" diyor.

Mecliste Anayasa tasarısı yüzüncü maddeyi geçmiş. Cumhurreisinin Meclis'ten ve 7 yıl için seçilmesi kabul edilmiş. Yedi yıl çok, üst üste iki defa seçilmiş olması bile çok. Meclis dışından da bakan alınması da kabul ediliyor. Bence yerinde. Sonra meclisin, 1,5 yılda 3 defa itimatsızlık kararı veren bir meclisin, başvekilin isteği ile cumhurbaşkanınca feshi de benimsenen maddeler arasında. Bu da yerinde. Fakat bir kısım temsilciler itiraz etmişler, istibdat olur demişler. Peki, muvazene nasıl kurulacak öyle ise.

22.04.1961 Cumartesi

Bugün gazetelerde tebliğ var. Vatan Cephesi davası 27 Nisan Perşembe başlıyor. Haydi hayırlısı Allahtan.

İsmet Giritli bir yerde "Memlekette ilerici olanlar Halk Partililer, gerici olanlar da onların dışındakilerdir" demiş. Tabii şiddetle tenkit ediliyor. Bu çocuk ihtiraslarına hâkim olamayacak gibi geliyor bana. Ve ihtiraslar onu fena yollara götürebilir.

Dün Menderes'in avukatı Burhan Apaydın, İstanbul hadiseleri dolayısıyla verdiği tahkikatın genişletilmesi talebini geri aldı. Garip bir hareket, acaba sebebi ne? Korku mu? Başka bir şey mi? Hâlbuki okunması istenilen mektup çok önemli idi.

Küba'da Fidel Castro vaziyete hâkim oldu. Bu belki de Kennedy için bir mağlubiyet sayılayacak! Dünkü konuşmasına da Ruslar henüz cevap vermediler.

Şu Yahudi katili denilen adamın davası dünyada bir çalkalandı, arkasından feza seyahati, Küba işi derken gevşemeye başladı. Her şey böyle menfi, müspet

her şey. Bir olaya istenilen zamanda istenilen değer verilmiyor. Bizim davalar da öyle değil mi? Artık biz de, hâkimler de halk da bıktı.

İstimlâk davaları da 27 Nisan Perşembe'ye kaldı. Böylece divanda yine 3 dava birleşmiş bulunuyor.

Bugün odalara filit sıkamak için bizi gazinoya indirdiler. [Tevfik] İleri'nin neşesi yerinde idi. Mahpusluk psikolojisinin doğurduğu muaşeret laubaliliklerinden öyle misaller içinde yaşıyoruz ki! Tevfik anlattı güldük, ben anlattım güldük. Polatkan, Zorlu anlattı yine güldük. Demek her odada aynı şeyler oluyor: Mesela Erdelhun Paşa her yemekten sonra 40 adım dolaşiyor, iki adımda bir de gaz bırakıyormuş Tevfik'in büyük merakı, şimdi alt koridorda bulunan Mahmut Güçbilmez'in, bu kadar sık sık tuvalette ne yaptığı, "Her zaman orada diyor, her tarafından da ayrı ses çıkıyor". Öteden beri merakımı çeken, bir türlü çözemediğim bir halin sebebini de bugün öğrendim: Fatin Rüştü, sabahları elini yüzünü yıkadıktan sonra tuvalette gidiyor. Meğer ağzını daha temiz elle yıkamak içinmiş! Evet, insanlar, evlerinde karılarından bile sakladıkları bir kısım yaşam gereklerini, hapisanede veya şartlar içinde açığa dökmekten çekinmez oluyorlar. Bu herkesten önce kendi kendisi ile yüz göz olması insanın!

23.04.1961 Pazar

Bugün 52 yaşına girdim, yahut 51 yıl yaşamış oluyorum. 1909-1961, hesapla 1325-1377.

İlk yaşları karanlıklara karışan günlerimden bu yana hafızamın en ince kıvrımlarında başlayan hayat hatıralarımın ortaya çıkardığı hayat maceralarını ben mi yaşadım diye soruyorum. Heveslerine babamın sertliği kadar içinde sürüklendiği politika şartları yüzünden bir türlü doyamadığım çocukluk yıllarımı hayal tatlardan ibaret gençlik heyecanları ile dolup taşan zamanlar kovaladı. Bir gün nasıl, neden olduğunu bilmeden kendimi hayat yolunun ortasında bulmuştum. Yine gerçek ve hayal karışığı gölgeler arasından itilerek günün birinde omuzlarıma elli yılın ağırlığı çöktü. Şimdi bunu da geçtim. İhtiyarlık kapısından girmek üzereyim.

Hayatımın verimi ne oldu? Karım ve çocuklarım! Dördünden de memnunum. İtiraf edeyim ki onlarla baba olarak çok meşgul olamadım. Üzerlerinde manevi etkim belki de az!

Kitaplar yazdım. Fakat bunların sanatla ilgili olanları da içinde, hiçbirini beni doyurmadı. Birkaçının eriştiği tanınma geniş, amma etkisi süresiz.

Okudum, okullar bitirdim. Fakat yıllarca hayalini kurduğum o adam olamadım. Ne istediğim gibi dil biliyorum, ne istediğim gibi çevrem var.

Memur oldum, tam yetki ile çalışacağım sırada politikaya kaydım. Mebusluk, vekillik tam on yıl. Fakat ne kadar beyhude, avare, seviyesiz dövüşmeler! İstedğim gibi konuşamadım, istediğim gibi iş göremedim. Şimdi de hapisteyim, sonu ne olacağı belli değil!

Aşklar tattım, çoğu yarım, çoğundan kalan hatıra buruk!

İşte bilânço!

Geçen gün galiba Muharrem İhsan [Kızıloğlu] Paşa, bir yerde veya bir gazeteye "Türkiye'de her on yılda bir ya gerçek, ya fikri ihtilal oluyor" demişti. Doğru 1908-1960 arasında, İkinci Meşrutiyet 1918'e kadar, arkasından mütareke ve kaçan veya Malta'ya sürülen ittihatçıların yerini alan itilafçılar, Milli Mücadele, İnkılâplar, şark isyanı, Terakkiperver Fırka ve olaylar memleketi 1930'a kadar uğraştırdı durdu. 1930-1938 tam bir baskı devri, 1939'da İnönü bir ihtilal ile gelmiş gibi yepyeni ikbal ve idbar kadroları ile Milli şef rolünde, arkasından 1950-1960 arası hep dövüşme, hep heyecanlar, tehlikelerle dolu bizim devrimiz, sonunda 27 Mayıs! Tam 52 yıl süren bu hercümerç hayatımı kaplıyor, çocuk olarak, genç olarak, politika adamı olarak!

Ne ise artık ufukta beliren 60 yaşımı, şimdiden, 8 yıllık yoldan selamlayabilirim. Önümdeki hayatın büyük olayı ancak ölüm olacak diye bir duygu var içimde. Ondan öteye bu hayat, benim için durgun geçmeğe mahkûm edilmiştir!

24.04.1961 Pazartesi

Dün 23 Nisan bayramı idi. Her yıl gibi kutlandı. Gazetelerde bize fazla bir yüklenme yoktu. Yalnız karar verilmiş, 23 Nisan'dan 27 Mayıs'a kadar mekteplerde, 27 Mayıs hareketinin manası, hedefi, sonuçları üzerinde konferanslar söylenecek, temsiller verilecek! Demek tam 34 gün kendi çocuklarımıza, babalarının birer zalim, müstebit, fena insan oldukları anlatılacak! Ayrıca, 28-29 Nisan olaylarını da filme alıyorlarmış.

İstibdat ve biz! Şu Adnan Menderes, zalim olacak öyle mi! Şu soruşturmaya istiyorlar denildiği zaman yüzleri bembeyaz kesilen, dizlerinin bağı çözülen zavallı vekil taslaklarının diktatörlük yapacakları? Gazeteler 26 Mayıs akşamına kadar bize sövüyorlardı, Meclis'te kürsü ihtilal edebiyatının en pervasız numaralarını veriyordu. Bu mu istibdat manzarası! Bir avuç insanın, ilk saatte teslim aldığı şu dört yüz mebusa dikta rejimini kurmak arzusunu mal etmek, dünyada bu rejimin gerçek taraftarlarına yapılan en büyük hareket olmakta!

Fransa birdenbire yine karıştı. Cezayir'de dört emekli general, sağcı tabii, isyan etmişler! Fransa iç ihtilal ve sokak savaşlarına düşebilir. Generallerin arkasında büyük sermaye ve burjuva var. Bu sefer De Gaulle, sosyalistlere ve komünistlere kucak açabilir. En fenası ordu ikiye bölünmüş oluyor.

Küba işi de Amerika ve Kennedy için ağır darbe oldu. Ruslar kurnazca hareket ediyorlar. Kruşçev verdiği cevapta "Karşılıklı kılıç oynatmayalım. Dünya sulhunu koruyalım, Amerika kendi kıtasını komünizme karşı korumak isterse, biz de kendi hayat sahasına onun yaklaşmasını önlemekte haklı oluruz" diyor. Böylece İran'a, Irak'a hatta Türkiye'ye gelirim demek istiyor.

Amerikan gazeteleri Küba ihtilali hazırlığına Eisenhower'in başladığını, Kennedy'nin hariciye bakanına rağmen bu işe girdiğini yazıyorlar.

Meclis'te Anayasa tasarısı yarın bitiyor, hızlandırdılar.

Dün hava almaya çıkardılar. Ethem'le [Menderes] konuştum. Bu bir koca-man utanmaz! Adnan'ın aleyhinde. Tabii merhum Namık'ın [Gedik] da. Hatıraları 10 yıllıkmış, Benim hakkımda da birçok şeyler yazmışsın, mesela Süreyya ile işbirliği ayyuka çıktı gibi. Yazacağına bana sorsaydın. Senin için de gümüş ticareti yapıyor diyorlardı. Ben inanmadım, bir yazı da yazmadım, dedim. Cevap vermedi. Cemal Paşa'nın mektubunu niye bana haber vermedin? dedim. Bu sefer kızdı, kendi kusurunu görmeden bana hücum ediyorsun, Meclis'te tahkikat komisyonunu sen müdafaa ettin diye çıkışmak istedi.

Süreyya ile Gültekin Başak gelmişlerdi. Dediklerine göre Kromit davasını alacaklar, hatta Mayıs'ın beşinci Cuma gününe! Onunla da yine uğraşmalı! Rivayete göre de tebliğ edilmiş bütün davalar mahkemeye gelecek! Bakalım bu kıyametin içinden nasıl çıkacağız?

25.04.1961 Salı, Saat Sabah 4.5

Karışık, biraz hazin biraz korkunç rüyalarla dolu bir gece! Bir divan dibine, yan yana konulmuş tabut gördüm. Bunlar kim, bunlar ne derken üstüme yıkılmaya başladılar. Elinde bir kitap vardı, onu havaya fırlatarak "yetişin, yetişin" diye bağırdım. Sonra tanıdığım tanımadığım birçok yüzler.

Dün öğleden sonra hava almağa çıkardılar. Tebliğ edilmiş davaların görüleceği söylentisi arkadaşların çoğunu yine bozdu. Bunu işin uzayacağını delili sayıyorlar.

Yukarıya yazdığım rüyanın tefsiri de *Mesnevi*'nin. Türkçe tercümesinin ikinci cildinden tefeül etmek istedim. 229. sahifenin baş kısmı açıldı. Şöyle yazılı: "Bu nişanlar apaçık ve inanılır deliller. Bu nişanlar devemi gördüğüne delalet etmekte. Adeta berat ve kadir. Adeta kurtuluşun ta kendisi."

Dün gazeteler Ankara'da 23 Nisan'ın kutlanmasına ait resimler koymuşlardı. Birinci Meclis binasının da müze olarak açılma merasimi yapılmış. O meclis azalarından hayatta kalmış 15 kişi başlarında Ali Fuad Cebesoy meclis salonunda adeta temsili bir toplantı yapmışlar. Evet, işte Ali Fuad Paşa, Milli Mücadele'den kalan, o yılların aktörlüğünden ibaret. Bu da bir siyasi kaderdir!

Bugün avukatlar yine gelmişti. Süreyya ve Gültekin [Başak] ile görüştüm. Dönerken kafilenin başında giden Koraltan'a baktım. İhtiyar ve yorgun adımlarla ve bütün geçmişini sürükler gibi idi. Son 100 yıl içinde hiçbir siyaset kafilesi, bizim gibi hazin bir sona ermedi, hele manen. İttihatçıların bir kısmı sonra büsbütün başka sebeplerle felakete uğradılar. Bir kısmı Ermeni kurşunu ile şehit ve kahraman mertebesine yükseldi. Büyük çoğunluğu ise Milli Mücadele'de ve sonra Atatürk'ün yanında geçmişlerini unutturdular. Hamid'in paşaları maddi ve manevi hemen hiçbir şey kaybetmediler. Osmanlı ayanı itttihatçılar zamanında onlarla dolu idi. İttihatçıların bir kısmı, Milli Mücadele'de Gazi'nin arkadaşı olarak temize çıktılar, yine bir kısmı kendilerini unutturdu.

Fakat biz! Bizi milli lanetlenmişler haline sokmak istiyorlar. Uçurumdan uçuruma dünyanın en sefil insanları olarak atmak istiyorlar. Korkunç bir devrin efsane mahlûkları haline getirmek istiyorlar.

26.04.1961 Çarşamba

Yarın da Menderes genel kurulla beraber divan huzurunda. Bugüne kadar geçen davalarda hemen bütün vekiller, kendisinin göz bebeği saydığı memurlar hep kusuru ona yüklediler. Bakalım yarın genel kurul üyeleri ne yapacak?

Elbet aynı şey, o bizlerle beraber yaptığını söyleyecek, bizler hayır diye hay-kıracağız, haberimiz yoktu!

Fransa'da durum tehlikeli. Halk silahlanıyor, barikatlar kuruluyor. Orada kopacak bir iç kavganın sonuçları bütün dünya için korkunç olabilir. Bizim gazetelerde imzalı yazılar generallerin aleyhinde, hem de garip bir tarzda!

Meclis belki bugün Anayasa'yı bitirecek. Bu gidişe göre Mayıs sonuna kadar bu ana kanunlar tamamlanmış olabilir. Ondan sonra da seçim hazırlıkları. Çok önemli bir olay olmasa Eylül'ün haftasında seçim yapılabilir. Buna tek mani birinci cumhuriyetin ilan edildiği gün ikincisini de ilan etmenin çekici rastlamalarını sağlamak arzusu olabilir.

27.04.1961 Perşembe

Bugün ilk defa divan huzuruna çıkıyorum. Vatan Cephesi efsanesi! Memlekette dikta rejimi kurmak teşebbüsü! Bu hususta Adnan Menderes'e yardımcı olmak itttihamı. Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesi en aşağı 8 yıl hapis! Beni mahkemeye götüren yolun yalnız şu tarifi bile insana korku, şaşkınlık, bir çeşit suskunluk psikoza doğmasına yeter! Ben işte şimdi kendi kendime "Acaba? Acaba?" deyip durmaktayım.

28.04.1961 Cuma

"Vatan Cephesi" davası başladı. Mahkeme salonu bana daha küçük göründü. Hâkimler daha tabii bir hava içinde. Menderes acının heykeli gibi idi. Saf, sapsarı ve uzamış bir yüz! Sarkık kollar, düşünme düzenini bozmamaya çalışan, sözlerinin sonuçlarını önceden aramaya çalışan bu dimağı zayıf, çelimsiz, kırık, fakat garip bir şekilde tesirli bir ses!

Dün Tefvik İleri çok kuvvetli konuştu. Elbette memlekette iyi işler gördüğünü, hizmet ettiğine dün de bugün de kani olduğunu, partime yeni iltihaklar için çalışacaktım diye haykırdı. Sebati [Ataman] metin ve mantıklı idi. Koraltan öyle! Hadi Hüsman zayıf, şaşkın! [Mükerrem] Sarol, çocukça! Bize daha konuşma sırası gelmedi. Belki bugün.

Dün mahkemeye Neriman da gelmişti. Uzaktan gözle, gülümseme ile selamlaştık. Saçlarını çok beyazlaşmış gördüm!

29.04.1961 Cumartesi

Dün mahkemede ben de konuştum. Allaha bin hamd ü sena, kuvvetim, sükûnetim, aklım ve konuşma takatim yerinde idi. Çok şeyi hitabet yaparak söyleyebildim.

Başta reis bütün divan, bütün salon mutlak bir sessizlik içinde dinledi. Yalnız bir yerde "Şu iki saatte teslim olan insanlar mı diktatör olacak" dedim. Reis bunu yakaladı "Baskına uğradınız" diye cevap verdi. Zayıf bir alkış aldı. Buna karşı bir şey söylemek istedim, el ile durdurdu. Fakat bu hadise dahi konuşmamı daha da kuvvetli yaptı. Söylediklerimi Süreyya not ediyordu. Herhalde kabil olduğu kadar tam tutmuştur. Bende ayrıca yazarak buraya katacağım. Dün genel kurul toptan iyi idi. Memurlardan da Kemal Aygün ile Burhan Ulutan!

Mahkemenin en garip ve fena tarafı yarım saatte bir büyük gürültülerle asker değiştirmesi! Bilmem buna neden lazım görölüyor!

Dün reis Cumartesi öğleden sonra ve bayram olmasına rağmen Pazartesi günü de çalışacağını söyledi. Böylece hızlanıyor demek!

Fransa'da De Gaulle kazandı. İsyan eden generallerin üçü meydanda yok. Başları ise teslim oldu. Bu başarının belli başlı sebebi halkın hükümeti tutmuş olmasıdır.

Dün dokuz gazete müşterek bir teklif yaptılar: Parti liderleri devlet başkanının reisliğinde toplanacaklar. 1- İnkılâplara sadık kalacaklarına 2- Yassıada'da bulunanlar hakkında verilecek kararları temyiz etmeğe çalışmayacaklarına 3- Bu kararlar üzerinde tartışma yapmayacaklarına söz verdiler.

Bu Ahmet Emin'in [Yalman] fikri! Onun seçimleri yaklaştırmak için bir tabiyesi. Fakat af yolunu da kapamıyor! Bu teklif başta Celal Yardımcı olmak üzere arkadaşları ürkütmüş ve üzmüş! 147'lerden şimdiye kadara vazife almayanlar dünden beri emekli oldular. Milli Birlik kararında ısrar etti. Bence haklı.

Anayasa tasarısının Meclis'te görüşülmesi bitti. İkinci müzakere de bir iki güne kadar başlayacak. Demek ki rejime ait hazırlıklar da hızla ilerliyor!

Şimdi dün mahkemede söylediklerimi tespit etmeğe çalışacağım: Önce benden evvelki duruşmada Dilaver Bey'in [Argun], Menderes'ten emir alırken benim de orada bulunduğumu ifade eden sözlerine temas edeyim. Samimiyetle arz ederim ki böyle bir konuşma hatırlamıyorum. Genel Kurul'un Vatan Cephesi hakkında kararı yoktur. Olsa bile, konuşulmuş bulunsa bile, itiraf edeyim itirazım olmazdı. Çünkü suç yok. Dün soruşturma kurulunun bir arkadaşımız hakkında kullandığı kelimeler karışık. Yazanın mizacına göre bunlar değişir buyurmuştunuz. Çok doğru. Bu beyanların, tamimlerin içinde bazı kelimeler var ki Menderes'in mizacından doğmuştur. Kalbi çok iyidir. Zaman zaman asabileşir. Böyle bir zamanında bazı sert kelimeler kullanmış o kadar. Ben olsam kullanmazdım. Nihayet buna da basiretsizlik diyelim, hata diyelim. Fakat suç diyemeyiz. "Biz mi diktatör olacağız? Şu bitmiş Menderes mi? İhtilalde iki saatte teslim olduk" Burada reis "Baskın olursa tabii dedi ve alkışlandı, "samimi alkışlar" diye bir dokunmak istedim, reis izin vermedi.

Siyasi hayatta bu çeşit kelimeler kullanmamalı, karşılıklı olarak. Bakınız, Halk Partisi Garp Cephesi Ocakları açtı, "işte; Ege taarruzu" dedi. Biz Yunanlı mıydık? Demokrasi çok iyi bir rejimdir Fakat zayıf tarafları da bunlardır. Kararınız bizi mahkûm edebilir. Fakat gelecek nesiller için ibret dersi olmalıdır. Bu çeşit siyasi mücadelenin her iki taraf için de doğru olmadığını tespit etmelidir.

Daha birçok şeyler söyledim. Bakalım Süreyya iyi not alabilmiş mi?

Gazeteler geldi. Her biri bir taraftan yazmış. Toplayınca hemen hepsi meydana çıkıyor. Zaten benim, Benderlioğlu'nun, Yırcalı'nın konuşmalarını almışlar. Tabii alay etmeğe çalışıyorlar. Amma bu bile sözlerimizin tesirini gösteriyor. Mesela "Samet Ağaoğlu kendini Meclis'te sandı", "Kendine has trajik jestlerle", "Demokrat Parti'nin demagog hatibi" gibi ifadeler kullanıyorlar.

Cemal Paşa, gazetelerin yuvarlak masa teklifini iyi karşıladığını söylüyor. Fakat beyanlarında bizden bahis yok. *Yeni Sabah* gibi bazı gazeteler ise teklifin aleyhinde! Bakalım nereye varır?

30.04.1961 Pazar

Bugün bir saat gezindik. Ilık, hafif kapalı, çiçek kokulu tam bir bahar! Arkadaşlarla görüştüm. Dünden daha neşeli hepsi. Gün güne uymuyor işte.

Dokuz gazetenin teklifine *Tercüman*, *Yeni Sabah*, *Son Havadis* katılmadılar. Nadir [Nadi] ile Yalman bunları tehdit ediyorlar. Bu arada Cemal Paşa'dan sonra [Cemal] Madanoğlu da taraftar olduğunu söylemiş. Partiler ise meseleyi biraz yandan alıyorlar. Mayıs herhalde müspet, menfi bir şeylere gebe.

Soruşturmada söylediğim sözler gazetelere oldukça geniş alınmış. Ankara ve İstanbul'da 28 Nisan'ı büyük merasimle kutladılar. Tabii bu vesile ile aleyhimize konuşmalar ve yazılar var.

Fransa'da kaynaşmanın içten içe devam ettiği anlaşılıyor. Birçok insan tutmuşlar. Allah dünyayı karıştırmasın.

Gece rüyamda Abdurrahman'ı gördüm. Yine iyi veya fena bir haber alacağım galiba.

01.05.1961 Pazartesi

1 Mayıs, hava güzel, bahar her tarafı kaplamış. Aklıma şu melun Nâzım'ın şiiri gelip gidiyor:

*Dışarıda bahar
Cebimde yetmiş beş kuruşum var.*

Ve ben de kasketimi kapıp fırlatmak istiyorum. Fakat bir adım atamam. Süngü, makineli tüfek ve deniz önümde dikilmiş duruyorlar. Bir saat sonra da Adalet Divanı, üstümüze dikilmiş yüzlerce çift göz, askerlerin adımlarından kopan sert, komandoya benzeyen sesler, kırmızı şeritli siyah cübbelerinin içinde yarı insan yarı onun üstünde varlıklar sanısını veren hâkimler, başkanın kalın kaşları, iri, rengini pek bulamadığım gözlerine çok uygun, tatlı Yozgat şivesi ve önümde sık sık Menderes'in hayali! Allahım onu bu hale getiren nedir? Bu çekilmiş sapsarı yüz, bu fersiz gözler, bu takatsiz yürüyüş, bunlar mı Menderes? Oscar Wilde'ın Dorian Gray'in sihri kaybolmuş portresi!

Gece rüyamda Tektaş'la Mustafa'yı gördüm. Tektaş, Mustafa'nın elinden tutmuş, önümden geçiyorlardı.

03.05.1961 Çarşamba

Pazartesi mahkemeye Mustafada gelmişti. Uzaktan göz göze geldik. Kendi çocuklarımız önünde çırlıçıplak soyunmuş, hesap veriyoruz. Artık onlar için de bir yabancıyız. Onların yüreklerinde küçük büyük istifhamlar doğuyor elbet! Savcının zaman zaman hareketlerine başkanın küçültücü cevaplarına, dinleyenlerden bir kısmının kahkaha ve alkışlarına ve sonra bütün bunların karşısında bize baki-

yorlar! Taş kesilmişiz. Belki yapmamızı istedikleri hareketler, bizden bekledikleri sözler var. Fakat biz yüzümüzde dümdüz bir ışık, hatta kımıldamadan duruyoruz.

Çocuklar, çocuklar ne düşünüyorsunuz bizim için?

İki günde kırk kadar şahit gelip geçti. En yakın bilinenlerin öyle şahitlikleri oldu ki. Kemal Aygün dayanamadı ve bunlardan biri için "Ehibba, şive-i yağma-da mebhut eyler âdâyı" demekten kendini alamadı. Fakat davanın seyri lehtedir. Vatan Cephesi diye ayrı bir teşkilat olmadığı ortaya çıkmış gibi. Yarın belki de son şahitler dinlenecek.

Ahmet Emin [Yalman] ve arkadaşlarının teklifleri pek tutunmadı. Nadir [Nadi] ve o, kendilerine yanaşmayanları tehdit ediyorlar şimdi!

Meclis anayasayı bitirdi. Bugün ikinci müzakere başlıyor.

04.05.1961 Perşembe

Bugün yine mahkeme var. Saat dokuzda Kalafat, başa geçecek, arka arkaya dizileceğiz. Tüfekler üstümüze çevrili, askerler arasında yavaş yavaş yürüyeceğiz. Bu bir merasim artık. Kalafat'ı yürüyemediği için en öne koyuyorlar. Böylece bir kervan koluna benziyoruz.

Dün Süreyya gelmişti. İsmet'in [Giritli] yazısını söyledim, onunla hiçbir ilginin olmadığını, evime gelmemesini istediğimi bildirdim. Sefil ruh!

Avukatlar, vatan cephesi davasında da savcının 146. maddenin tatbikini isteyeceğini tahmin ediyorlar. Yine avukatlara göre bu davanın arkasından Anayasanın ihlali davası geliyor.

Bundan önceki duruşmada Ferruh Adalı başkanlık etmiş, şahitlerden ve lehte olan Ankara Şoförler Cemiyeti eski başkanı, yalan şahadetten tevkif edilmişti. Bakalım bunun daha dinlenmemiş şahitler üzerindeki tesiri ne olacak?

Meclis'te Anayasanın ikinci müzakeresi hızlı gidiyor, belki yarın biter. Seçim kanunu da yürürlüğe girdi. Memlekette yavaş yavaş seçim havası başlıyor. Fidel Castro komünistlik ilan etti. Halkının yüzde sekseni kara, aç zenciler, bir avuç çok zengin insan. Şimdi Amerika ne yapacak? İran'da yeniden karışıklıklar başladı. NATO ne yapacak? Dün odaların kapılarına büyük kilit çengeller çektiler. Sebebi ne? Gazeteler geldi. Seçim kanununun ikinci görüşülmesi yapılıyor. Anayasa da hemen hemen bitmiş. Cumhurbaşkanı 7 yıl için seçilecekmiş ve mebuslar arasından. 7 yıl çok. Mebuslar arasından olması da iyi değil. Bereket bakanlar için bu mecburiyeti koymamışlar. Amma bizim [Cemil Said] Barlas itiraz etmiş ve "Parlamento sisteminde bakanlar mebuslar arasından seçilir" demiş. Yani yuttururum diye atmış! Fransa, İngiltere parlamento değil mi? Oralarda bakanlar dışarıdan da seçilebiliyor.

Fransa için için kaynıyor. Salan, gizli hareketlerine başlıyor! Tabii Ruslar memnun. Irak'ta hadiseler var. Ruslar yine seviniyor elbette! Allah Türkiye'yi korusun!

05.05.1961 Cuma

Dün mahkeme enteresandı. Tanıdığımız, tanımadığımız bir sürü tanık geldi, geçti Bir kısmı yalan söyledi, bir kısmı gerçeğin ucunu göstermeğe ancak cesaret etti, bir kısmı da samimiydi. Sonra şahsi kinler nasıl kabardılar? Etibank eski umum müdür muavinleri Tahsin ve Hikmet Burhan'dan [Ulutan] intikam aldılar. Biner kez Menderes'ten! Korkunun insanları ne hallere düşürdüğü görüldü. Mehmet Akın ve Dilaver Argun "Korku hain yapar" sözünün heykeli idiler. Profesörler savcının hakaretine uğradılar, ses çıkarmadılar. İbret tabloları! Menderes ilk defa kuvvetlice idi. Muntazam, sesini biraz yükselterek konuşabildi, Dilaver'e "En çok metheden, en itaatli, en tasvip edici Dilaver'di" diyebildi.

İki gündür kilit altındayız.

Bu iki profesör kendilerine yapılan hakarete karşı hiçbir reaksiyon göstermediler. [Dağıstan] Binerbay bile onlardan cesur çıktı ve savcının bir sözüne "Anlaşıyor ki savcı büyük çiftçi nedir, küçük çiftçi nedir bilmiyor" diyebildi. Emin Bilgiç nispeten iyi idi, Demokrat Parti'nin memleketin hayrına büyük işler yaptığını söyleyebildi. Fakat gördüğü hakarete de bir karşılık vermedi. Şark ve insan! Coğrafyanın tesiri! Kim bilir!

06.05.1961 Cumartesi

Dün Neriman mahkemeye gelmiş, göremedim. Yüzlerce çift gözün bakışı, karmakarışık renkler süzölmüş bir perde yapıyor, insan bir şey göremiyor. Dava hemen hemen bitti. Bir gün sonra şahitler dinlenecek. Zaten delil yok, vesika yok. Yalnız şahit! Aslında bu şahitlik müessesesine itimat bir mesele!

Dün Ahmet Emin Yalman, Yassıada'dakileri imalı bir şekilde af karşılığı tövbeye davet ediyor. Ne garip adam!

Meclis'te kavgalar olmuş, yumruklaşmalar. Sırrı Atalay'ın hâkimlerin tasfiyesini isteyen konuşması üzerine! Huy canın altındadır, onlar başka türlü hareket etmezler, ya iktidar, ya dövüş!

Bizim Nedim'in [Ökmen] tansiyonu artmış. 21! Doktor perhiz verdi, tutağını pek sanmıyorum. Yemekler adamın şimdi her şeyi, şehveti, tesellisi, ümidi.

07.05. 1961 Pazar

Nihayet Anayasayı ihlal davası başlıyor. 11 Mayıs Perşembe günü. Dün resmen ilan edildi. Buna göre davaların sonu yaklaştı. Genel Kurulu içine alan "silahlandırma" konusu ile mebuslardan başkalarını da bırakmışlar. Şu halde mesele divana gelmiyor demektir. Anayasayı ihlal davasında nasıl bir yol tutacaklar? Bir türlü aklım ermiyor. Ne ise göreceğiz.

Dün Vatan Cephesi davası da bitti. Sıra savcıda. Sonra savunmalar. Aşağı yukarı hazırlandım. Bu dosyanın yükü şimdiki halde başta Menderes olmak üzere politikacılardan Koraltan, [Tevfik] İleri, Sebati [Ataman], Hadi Hüsman, Medeni [Berk], idarecilerden Kemal Aygün, Mehmet Akın ve Burhan Ulutan ile Dilaver Argun, da! Dilaver ve Mehmet korku ve şaşkınlık içinde. Her şeye razı, her şeyi yapmağa hazır haldeler!

Menderes, zavallı, zavallı Menderes! O hatları çekilmiş sapsarı yüzü, çökmüş omuzlar, tutuk, hüznün, elem dolu sesi ile dağın başında Halk Partili komşusuna çatan köylünün hesabından, İstanbul'da göze girmek için habersiz ev yaptıran şube müdürünün hesabına kadar vermeye çalışıyor! Dünyada bu hale düşürülmüş değil devlet adamı, gerçek zalim tek bir hükümdar, tek bir diktatör yoktur.

Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,

Gelir de adl-i ilâhi sorar Ömer'den onu!

Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!

Yetimi girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!

İstimplâk davasında savcı, Medeni'nin [Berk] beraatını, Hayrettin [Erkmen], [Haluk] Şaman, 209'la, irtikapla, ötekilerin de 146 ile cezalandırılmasını istemiş! İlk defa olarak da "idam" kelimesini kullanmış!

Ah bu insanların alçaklığı! Menderes'in elini bir kere sıkabilmek için on insanı çiğnemekten çekinmeyenler, onu Allah'ın sevgili kulu diye bağırırlarına basanlar, şimdi aleyhine konuşarak başlarını kurtarmaya çalışıyorlar. Bunlardan biri de Mümtaz Tarhan. Menderes'e hitap ediyordu:

"Camiler sana senâkâr"

"Surlar sana duakâr"

Şimdi bağıyor: "Yıkan odur, vuran odur." Fahrettin Kerim Gökay ise bir ayağı İsviçre'de pusu kurmuş gözetliyor: Menderes ipe ve hapse gidecek şu gürültü kapanmadan dönmeyecek!

Seçim hazırlıkları başladı. Belki Eylül'ün haftasına yetişir. Millet Partisi genel kurulu Bölükbaşı'nı istifaya davet etmiş. Tahtakılıç'ın oyunu! Ahmak Bölükbaşı'nın kaderi de ihtiraslar ile arkadaşlar arasında çırpınmaktan ibaret.

08.05.1961 Pazartesi

Karmakarışık rüyalar gördüm. Dizim de ağrıdı durdu. Şu mahkemeler sırasında başıma iş açmaz inşallah!

Meclis'te 86 Halk Partili temsilci başlarında Sırrı Atalay ve Ratip Tahir [Burak], bir takrir vererek hâkimler arasında tasfiye istiyorlar, gürültüler oluyor, İsmet Paşa'nın telkinleri ile teklif ediliyor. İnönü tasfiyede fayda yok demiş.

10.05.1961 Çarşamba

Geceyi yine rüyalarla dolu geçirdim. Annem bu koridorda idi. Ağlayarak, Abdurrahman gelmedi, nerede kaldı? diyordu. Ben "Gidip arayayım, belki bir yerdedir" dedim. Annem olmaz, olmaz gitme dedi, uyandım. Hazin rüya!

Dün Vatan Cephesi'ne devam olundu. Ben yine konuştum. Konuşmamı buraya sonra geçireceğim. Gazeteler bilhassa *Cumhuriyet* ve *Yeni İstanbul* iyi almışlar. Bugün gazetelerde fena haber var: İstanbul, Ankara, İzmit, Sapanca'da 70 kişi tutulmuş. Hükümeti devirmek, Demokrat Parti'yi hortlatmak suçu ile. Sıkıyönetim komutanlığının ağız birliği, Sıtkı [Ulay] Paşa'nın sert bir beyanatı var: "İcap ederse ortalığı mezbahaya döndürürüz" diyor. Gazetelere göre yakalananların büyük kısmı eski Demokrat Partililer ve bir kısmı da Adalet Partisi mensupları. Yabancı ideolojilerden de istifade edilmiş. Yani Komünizm! Bütün bu işlerin altında Komünistlerin yattığına şüphem yok! Memleketi karıştırmak istiyorlar. Normal idarenin yaklaştığı bir sırada bu çeşit teşebbüslerin başka suretle izahı mümkün değil!

Allah memleketin de idarecilerin de itidal ve basiretini muhafaza etsin!

Milli Birlik Komitesi Anayasa'yı tetkik ediyor. 30-40 madde bitmiş. Bütün bu kanunlar 27 Mayıs'a kadar çıkabilecek mi acaba?

Dün mahkemede Kâmil Gündüş ve Âtîf [Benderlioğlu] tamimlerden haberleri olmadığını söylemiş. Bu doğru, fakat hatalar olsaydı ne yapacaklardı? İtiraz mı edeceklerdi? Sonra da edilebilirdi. İstimlak davası bitti. Menderes'in kendisi de avukatları da iyi konuştular. Hayrettin [Erkmen] de çok iyiydi.

Küba'da 200 bin kişi tutulmuş, kitle halinde idamlar var. Adam komünizmi tam tatbik ediyor. Amerika da ne yapacak şimdi?

Meclis'te seçim kanununun son görüşülmesi yapılıyor. Bazı mebuslar, bu arada [Cemil Said] Barlas nispi temsilin aleyhinde bulunmuş. "Kuvvetli bir hükümet lazım, hükümet tutturamayız, yine ihtilal olur!" demiş. Bu adamlar hâlbuki bizim zamanımızda nispi temsil lazım diye bağırıp duruyorlardı. Fikir sahibi insanlar değil! Kendi menfaatlerine göre konuşuyorlar.

Adalet Partisi ile Türkiye Partisi çekişme halinde!

11.05.1961 Perşembe

Bugün Anayasa'yı ihlal davası başlıyor. Birinci duruşması 7,5 ay önce idi. Aradan acı, elem, sıkıntı, endişe dolu aylar geçti. Maddi ve manevi varlığımızdan çok şey bu zamanın selinde sürüklenip gitti. Şimdi o günden daha yorgun daha takatsiz olarak mahkemeye çıkacağım, aynı şaşırtıcı, şaşırtıcı olduğu kadar perişan manzaranın karşında bulunacağım. Koskoca Demokrat Parti vatan hıyaneti, diktatörlük suçu ile mahkeme önünde!

Dün hava almağa çıkardılar. Tevfik [ileri], Âtîf [Benderlioğlu] ile Kâmil Gündeş'in Vatan Cephesi'nin Salı duruşmasında yaptıkları hareketten üzgün. Haklı olarak kimlerle yol arkadaşlığı etmişiz diyor.

Hele dur bakalım anayasa davasında neler olacak? Hemen hemen on beş gündür mektupları vermiyorlar sayılabilir. Yalnız Tezer'den aldım. O kadar.

12.05. 1961 Cuma

Allahım ne idi dünkü manzara. Esir kabileleri halinde mahkemeye gittik. Millet Meclisi'nde söylediğimiz sözlerden, verdiğimiz oylardan sorguya çekildik. Mebuslar sıra sıra mikrofona koştular. "Ben öyle demedim, ben rey vermedim, şu maksatla, bu maksatla verdim" diye başlarını kurtarmaya çalıştılar. Bir kelime ile mebusluk yıkıldı!

Dünün intibalarını sonra, kafam durulduktan sonra yazacağım. Şimdilik buraya, Halk Partisi'nin mallarına ait kanun dolayısıyla vaktiyle Meclis'te yapmış olduğum konuşma üzerine, ne diyeceğim soruldu, verdiğim kısa cevabı yazıyorum: "Bir noktanın aydınlanmasını rica ediyorum, bu eski kanunlar içinde ayrı ayrı suçlu vaziyette miyiz? Başkan, evet kararnameye göre öyle dedi. Devam ettim. "O halde ben niye burada yalnızım? Bu kanunları beraber çıkardığımız ötekiler nerede? Millet Meclisi bir bütündür. Bu kanunları çıkaran Meclis hangisi ise o da buraya gelmeli. Fethi Çelikbaş'ın hesabını niye ben veriyorum? Şimdi bize zalim diyenlerin bir kısmı, zülüm varsa beraber işlenmiştir." Başkan "Sizi buraya ben getirmedi. Sizi buraya gönderen kuvvet böyle yapmış! 2000 insanı buraya toplamaya lüzum görmemiş" dedi. Ben yine devam ettim: "O halde kanaatimi bir daha tekrar edeyim: Halk Partisi mallarının alınması kararı, siyasi yollarla iktisap edilenin yine siyasi yollarla istirdadı fikrine dayanır." Reis "Bunu hâkime soracaktınız." Ben: "Bu Meclis'in faaliyet sahasını daraltmak demektir. Son sözüm budur" dedim ve çekildim.

Dün Neriman gelmiş, görmedim. On beş gündür mektuplarımı vermiyorlar. Acaba neden?

13.05.1961 Cumartesi

Bugün Vatan Cephesi davası iddianameye kaldı. Önümüzdeki Çarşamba'ya savcı iddiasını yapacak. Neriman mahkemeye gelmişti. Tevfik İleri'nin hanımı ile oturuyordu. Ancak bakışabildik. Bu gelişler iyi mi fena mı bilmem ki. O da, ben de belki de farkına varmadan üzülüyoruz.

Ankara-İstanbul olayları iddianamesi de Cumartesi söylenecek. Böylece bu üç dava birbirine girmiş oldu. Sonu nasıl bağlanacak? Dün anayasa mahkemesi yine ibret dersleri ile dolup taşı. İntibalarımı hâlâ derleyip toplayamadım. Bunun için de yazamıyorum. Emekli Sandığı kanununun 39. maddesinin değiştirilmesi üzerinde yapılan sorgu sırasında ben de söz aldım. Söylediklerim başka bir yerde yazılıdır. Sonra deftere alacağım.

Son yapılan teklifler münasebetiyle devlet başkanının çok sert bir beyanatı var. Meclis seçim kanununu bitirmiş. Milli Birlik Komitesi de anayasayı bitirmek üzere. Acaba bu kanunlar Mayıs içinde çıkabilecek mi?

14.05.1961 Pazar

Mayıs 14. Tam 11 yıl önce bugün Demokrat Parti seçimi kazanmıştı. Ben Turgutlu'da idim. Sakin, fakat kararlı halk sandık başına koşuyorlardı. 11 yıl sonra aynı günü Yassıada'da da, süngüler arasında, ne olacağını bilmediğim bir sonu bekliyorum. Hazin teselli. O nispette de ibret-amiz. 14 Mayıs 1950'de millet ve memleket kaderinin idaresini ellerine almış insanlarla 14 Mayıs 1961'de Yassıada'da hâkim önünde hesap veren insanlar arasındaki fark ne kadar büyük. İşte geçit yeri ak koyun kara koyun kendini göstere. Bütün kanunlara evet demiş Şemi Ergin, "Şimdi o zaman rey vermiştim amma asıl fikrim asıl görüşüm elinizde bulunan hatıra defterimde yazılı" diye kendini savunuyor. Birisi kalkıp da "Ben filan tarihinde Menderes'i öldürmeyi düşünmüştüm, asıl emelim bu idi" diyerek tahliyesini istese haklı olmaz mı? Şemi'ye göre! Rüknettin Nasuhioğlu, bütün kanunları, ya vekil olarak imzalamış ya mebus olarak kabul etmiş, koşuyor mikrofona, "Hata olmuş vallahi, efendim" diye boyun büküyor. Hele Kenan Yılmaz, Milli Savunma Vekili olduğu sırada hükümetten gelmiş bir kanuna rey vermediğini, reyin nasıl atıldığını bilmediğini ispat için çaba-lıyor. Zamanında neşir yasaklarının sonsuz haline geldiği [Esat] Budakoğlu ise, kahraman tavrı ile bütün kusuru Menderes'e yüklüyor. Sıtkı [Yırcalı], Yeni Türkiye'ye sığınarak samimi olduğunun ispatı peşine düşüyor. [Salim] Başol'un da Yeni Türkiye'den hoşlandığını bilmekte. Vilayet mebusları, İsmet Paşa hazretlerinin kendi seçim bölgesine "teşrif ettikleri zaman" nasıl karşıladıklarını anlatmakta birbirleri ile yarışıyorlar.

Arada bir mert sesler de çıkıyor. Selahattin Karayavuz, [Zeki] Erataman, Hamdi Bozbağ, Arif Kalıpsızoğlu.

Kabile halinde mahkemeye gidip gelmek, orada saatlerce oturmak nasıl beni yoruyor, nasıl yoruyor.

17.05.1961 Çarşamba

Defteri iki gün elime almadım. Gene Pazartesi ve Salı Anayasayı İhlal davası vardı. Bu dava olduğu günler maddeten de manen de dehşetli yoruluyorum. Bunlar nasıl panik halinde Allahım. Manzara beni mahvediyor. Hele dün, hele dün. Salahiyet Kanunu'nun kabulünde kimler Meclis salonunda idi. Başkan bunu tespit etti: Başta [Emin] Kalafat gibi Genel Kurul azaları, Abdullah [Aker] ve Sebati [Ataman] gibi vekiller olmak üzere hemen herkes olmadığını iddia etti. Kalafat'ın "Soruşturmada vardım demiştim amma herkesin yoktum demesine içerleyerek böyle söylemiştim şimdi gerçeği açıklıyorum" demek için mikrofona koşması ne hazin idi. Başol alay etti. "Demek soruşturmada yalan söylediniz." Kalafat cevap verdi: "Evet." Başol, mebuslar sıra sıra mikrofona, yoktum demek için koşarken bağınıyordu. "Peki, kimse kalmayacak! Öyle ise bu nasıl çıktı?" Sonunda da ancak 160 kişi kaldı salonda. Zavallı [İbrahim] Kirazoğlu, Koraltan ve [Agah] Erozan'ın hıyanetine uğradı. Çocuğu onlar, haklı olduğu halde haksız çıkardılar.

Öğleden önce Komisyon kararı verilirken Meclis'teki konuşmalar okundu. Benim konuşmamın son kısmını özet olarak bizzat başkan okudu. Söz aldım. Konuşmamı başka yerde yazıp sonra buraya geçireceğim. Tek gayretim iki günden beri açılan çirkefe düşmemek. Konuşmalarım belki de aleyhime oluyor. Fakat haysiyetimi kurtarmaya mecburum.

Bugün Vatan Cephesi davasında savcı iddiasını okudu. 141 yerine 146'yı yani hapis yerine idam istiyor. Genel Kurul'dan Koraltan, İleri, benim ve Âtîf'ın [Benderlioğlu] vaziyetlerini de diğer azalara nispetle daha ağır tasvir etti.

Dün Neriman'dan ilk mektup geldi. 8 ve 9 Mayıs tarihli, 25 Nisan'dan bu tarihe kadar yazdıkları meydanda yok.

Komite yeni anayasayı bitirmiş. Kanunları herhalde 27 Mayıs'a yetiştirecekler? Yazmayı unuttum: Erzurum mebusu Şevki [Erker] tahliye edildi. Gruptaki konuşması! Şemi [Ergin] bir konuşma ile kurtulma olur mu diyormuş. Sende o da yok ya! Ne ise şu dava üzerindeki intibalarımı sonra toptan yazacağım. Şimdi kafam karmakarışık.

Galiba İran'da sakın bir hükümet darbesi oldu. Eski hükümet azaları tutuldu. Birçok general, yüksek memur da hepsi mahkemeye veriliyor. Kore'de de askerler yine hükümeti ele aldılar. Her yerde aynı şey. Allah Türkiye'yi korusun.

Bizde de her yerde tevkifler var. Bunlar hep komünistlerin işi. Bir başka yoldan da çalışıyorlar. 100 bin işçi ücret ihtilafı çıkarmış. Bu bizde bu büyüklükte ilk defa oluyor.

18.05.1961 Perşembe

Ah Allahım, bugün yine kocaman bir katile halinde üstümüze çekilmiş tüfekler arasından, merak, alay, kin dolu bakışlar önünden geçerek mahkemeye gideceğiz. Arkamızda çoluk çocuklu kadınlarımız, yanımızda manevi çökmeyi temaşadan zevk alan insanların nazarları, karşısında bir cemaatin bu hale düşmesinden neticeler çıkartacak hâkimler, saatlerce oturacağız. Evet, işte bütün cemiyet orada. Her şeyi ile orada. Bu manzaradan nasıl yoruluyorum, nasıl yoruluyorum anlatamam.

20.05.1961 Cumartesi

Dün babamın ölüm yıldönümü idi. Tam 22 yıl. Dünya için, memleket için, şahsım için hadiselerle dolu 22 yıl. Çok şeyler düşündüm, çok şeyler hissettim. Fakat hiçbirini yapacak takatim yok!

Perşembe günü mahkeme yine ibret dersleri ile doldu taşı. Bu arada ben de hatta istemeden Ethem [Menderes] hakkında biraz sinirli olarak konuştum. Söylediklerim başka yerde yazılı, buraya sonra alacağım. Konu hatıra defterinde Bayar hakkında yazmış olduğu satırlardı. Benim ve Hayrettin'in [Erkmen] de ismi geçiyordu. Akşam da Kumandan beni alt koridora taşıttı. Yazık ki bana ve Hayrettin'e ağır sözler de söyledi. Şimdi kaldığım odada Mahmut Güçbilmez (eski Bolu mebusu) Kayseri valisi Ahmet [Kınık], Namık Argüç, Uşak Demokrat Parti ikinci başkanı İsmail Saraçoğlu ve Kayseri mebusu Fikri Apaydın var. Artık vekillerle selam ve sabahdan ibaret kaldı. Böylece asıl yerime gelmiş sayılırım. Ancak yine yalnız bana ait kayıtlar da yine gözüktü. Bu odadakileri, yukarıdaki (6) numaralı koğuyla hava almağa çıkıyorlar. Dün ben de çıktım. Fakat on beş dakika sonra ayırdılar ve yalnız başıma gazinoda oturtular. Bu arada aylardan beri konuşmadığım birçok arkadaşla üç beş kelime görüşebildim.

Milli Birlik Komitesi anayasada bence çok makul değişiklik yaptı. Anlaşıyor ki kuvvetli müşavere heyetleri var. 27 Mayıs'a kadar kanunların biteceği ısrarla söyleniyor. Galiba İran komünist oluyor. Son talebe nümayişlerinden sonra Şah yeni seçilmiş meclisi dağıttı. Hükümeti değiştirdi. Eski hükümet, birçok general ve memur tutuldular. Şah ve karısı İsveç'e gittiler. Bugünkü gazetelere göre ise Tahran'da Musaddık lehine büyük nümayişler olmuş. Bu ihtilalin başlaması demektir.

22.05.1961 Pazartesi

Yeni odam ve arkadaşlarım benim için başka bir âlem, başka bir dünya oldular. Namık Argüç bir çocuktan farksız. Askerlik hadiselerine, en çok Kore harplerine daldığı zaman kendinden geçiyor, nasıl emirler verdiğini, nasıl aferinler aldığını anlatıyor, anlatıyor. Bu anlarda gözleri parlak, yüzü ciddi bir neşe ile aydınlıktır. Fakat birden nerde olduğunu, ne şartlar içinde bulunduğunu hatırlıyor, yüzü sessiz bir kedinin soluk renklerine bürünüyor. Acaba ne ceza verirler, acaba ne ceza verirler diye sorup duruyor. Güçbilmez, Meclis'te hal ve tavrındadır. Ağır, ölçülü, akıllı ve az konuşur. Paşa ve o sabahları idman yapıyorlar, hedef biraz daha zayıflamak. [Fikri] Apaydın, tevekkülle bıkkınlığın karışığından meydana gelen bir avarelikle odada dolaşıp duruyor. Ahmet [Kınık] Bey çoğu zaman düşünmekte. Şaşkınlığı hâlâ üstünde. En keyiflimiz Uşaklı Parti reisi! Zeki, hadiselere nüfuz etmiş, övünmeye meraklı. Bana da yardım ediyor. Savunmamı temize çekiyor.

Bu oda yukarıdan çok daha rutubetli, her tarafım ağrıyor. Sonra burada deniz ve martılar yok. Onların sesleri de yok. Alt kat olduğu için pencereler yarı boyalı. Ancak ağaçların yeşilliğini ve göğü görebiliyoruz.

Biraz sonra yine duruşmaya gideceğiz. Nasıl öğreniyorum, yarabbi nasıl? Ruhların çırlıçıplak soyulduğu yer, haysiyetlerin haraç mezat satılığa çıkarıldığı salon!

23.05.1961 Salı

Dün yine ibret günlerinden biri idi. Doksanlık ve yirmilik takrirlerle imza koyanlar tespit edildi. Kendine ait olmayan imzalara benim diye sahip çıkanlar oldu. 27 Mayıs'tan önce Sıtkı [Yırcalı] ve Esat'ın [Budakoğlu] yaptığı hareketler açıklandı. Son gün de genel kurul toplanma takririnin nasıl hazırlandığı anlaşıldı. Kâmil Gündeş, "Benim, Rıfkı Salim'in [Burçak], Mustafa Zeren'in bu takrirlerde imzası yok ise, bu bizim o gün Genel Kurul'da mücadele yaptığımız için yetişemediğimizdendir" diye bağırdı. Nedim Ökmen, Adnan Bey'le yaptığı bir münakaşayı anlattıktan sonra, "Aldı cevabını oturdu" dedi. Ve Menderes'in yüzüne ters ters baktı. Şahit gösterdiği Muammer Çavuşoğlu Nedim'e karşılık birkaç söz söyledi, amma aynı değil, sonra da "Hep beraber yemeğe gittik" diyerek yalanladı ve "Adnan Bey'e en çok iltifat eden, yalnız kalınca yüzünü öpen Nedim Bey'di" diyebilirdi. Ancak ve bütün bunların üstünde Bayar bir kere daha üste çıktı. Meclis reis vekillerini, kanun takrir sahiplerini, bütün grubu iltizam eder, yüksekte bir konuşma yaptı. Bu sözleri başka yerde yazılı, sonra buraya geçireceğim.

Yeni oda çok rutubetli, ne yapacağım bilmiyorum. Sonra kendimi burada tamamen yalnız hissediyorum. Daha önce aynı odada [Fuad] Köprülü, Fahrettin Kerim ve arkadaşları kalmışlardı. Bir aralık Hüseyin Fırat ile Mehmet Akın da.

Halk Partisi bölünmeğe doğru gidiyor. Kasım Gülek'i partiden atmağa kalktılar. O da hücumla geçti. Yeni Türkiye ve Adalet Partisi bir çeşit "güç birliği" kurdular. Halk Partisi'ne karşı. Aynı hadiseler aynı şekilde tekrarlıyor.

25.05.1961 Perşembe

Kurban bayramı. Geçen yıl Harbiye'de, bu yıl Yassıada'da. Acaba gelecek seferki nerede olacak.

Dün Anayasa davasında Tevfik İleri çok güzel konuştu. Son sözleri şöyle idi: "Allah hiçbir partiye, hiçbir demokrasiye Halk Partisi muhalefeti gibi bir muhalefet göstermesin. Kendisi iktidarda iken ona da! Hatta Halk Partisi muhalefette kalacağına iktidara gelsin. Çünkü muhalefetteki zararı iktidardaki zararından çok daha büyük oluyor."

Hayrettin [Erkmen], Âtuf [Benderlioğlu] da iyi idiler. Evvelki gün Medeni [Berk] de temiz bir konuşma ile kendisini savunmuştu. Yardımcı biraz tiyatral, Akçal biraz heyecanlı idi. Hadi [Hüsman] şöyle böyle! Ethem'e gelince, "Adnan arkadaşımıdır, ifratları, tefritleri vardır, fakat diktatörlüğü düşünmemiştir" deyince reis, bu ifadesi ile defterleri arasındaki tezada işaret etti. Bakalım ötekiler nasıl konuşacaklar! Fatin'i [Rüşti Zorlu] unuttum. Tesirli idi, fakat başkan Kromit işinden bahsetti. Ona ve Sarol'a ait senetleri okuttu. Zorlu'nun buradaki itirazı yerinde idi: "Hükme bağlanmamış iddiaların Anayasayı ihlal davasında ortaya sürülmesi kurun-ı vustaî bir teşhir cezasıdır." Başkan buna cevap veremedi.

Komünistler aleyhine takibat var. Aziz Nesin ve daha birkaç kişiyi tutmuşlar.

Anayasa ve seçim kanunlarının 27 Mayıs'a kadar bitirilmesi galiba pek mümkün olmuyor!

Üç gün önce Ahmet Salih'i [Korur] dosya tetkik salonunda gördüm. Koltuğa adeta sürükleyerek getirdiler, perişan bir halde idi.

Bu oda beni hasta edecek. İki gün sonra kumandandan başka yere almasını rica edeceğim.

Adalet Partisi aleyhine Ankara savcılığı dava açmış. Bu partiyi kapatmak istiyorlar galiba. Bakalım sonu neye varır.

Halk Partisi'nde kaynaşma var. Kasım'ı [Gülek] atmak istiyorlar. O da *Tanın*'de şiddetli mücadeleye atıldı. Halk Partisi ikiye bölünecek! İktidar yaklaşıncı post kavgası başladı.

26.05.1961 Cuma

Odada arkadaşlar uyuyor. Neriman'a mektup yazmak istedim. Birden Argüç Paşa'nın inlediğini duydum. Hazin, ağlama ile karışık inlemeler. Biraz sonra uyan-
dı. Hayır ola Paşa rüya gördün galiba dedim. Gözlerini silerek, "Evet dedi; oğlumu
ölmüş gördüm. Merdiven başında oturmuş elime su döküyor ve ağlıyordum."

Bu zavallı Paşa nasıl masum bir insan! Çocuk gibi. "Onbaşı Namık" lakabını
takmış arkadaşlar! Bir bakıma doğru! Fakat namuslu olduğu muhakkak! Kurtul-
mak ümidi hemen hemen hiç kalmamış!

Dün yarbay odaları dolaşarak hepimizin bayramını kutladı. Neşeli görü-
nüyordu. Yarın fırsat bulursam beni bu odadan almasını rica edeceğim; rutubet
perişan edecek!

Cemal Paşa'nın Amerikalı gazetecilere beyanatı var. "Demokrasi en geç
Kasım'da kurulmuş olacak" diyor. Fakat partiler arası çekişmeler de bizim zama-
nımızdan farksız. Gümüşpala ve arkadaşlarını da örfi idareye vermişler.

27.05.1961 Cumartesi

Dün Gültekin'den [Ağaoğlu] ve Süreyya'dan mektuplar aldım. Fakat evden
yok, neden niçin, bir türlü anlamıyorum.

Aslında belki de hiç önemi yok. Fakat işte insana dokunuyor, dün beni hava
almaya çıkarmadılar. Ya teğmenin kendi takdiri, ya başka bir şey, amma canımı
sıktı, kara kara düşündürdü.

Gece karışık rüyalar gördüm. İhtiyar çirkin bir balıkçı, torbasında balıklar
vardı, bana teşekkür ediyordu. Elimde bir bavulla bir yoldan yürüyordum. Sü-
reyya, haydi Samet bir gün kaldı diye beni karşıladı. Düz bir yere çıktım. İki ma-
sanın üstünde iki iskemle vardı. Birinde Sitare sırtı çıplak oturuyordu, ötekinde
tanımadığım bir kişi, ikisinin de arkalarında birer beyaz gömlekli adam duruyor
ve kızların sırtlarına adeta ütü yapıyorlardı. Bir ses işittim. "Bu ütuden sonra
belleri doğrulacak!" Uyandım.

Odanın rutubeti ülserimi de depreştirdi. Dün hep midem ağrıdı. Nöbetçi su-
baya yarbayla görüşmek istediğimi söyledim. Bakalım kabul edecek mi?

28.05.1961 Pazar

Dün bütün koğuşları yukarı meydana hava almağa bir arada çıkardılar.
Tam bir yıldan beri görmediğim birçokları ile karşılaştım. Herkeste aynı endişe,
ne olacak, ne yapacaklar? Aynı zamanda metin görünmeye de çalışıyorlar! He-
men hemen hepsi zayıflamış, sararmış! Zeki Şahin ve polislerle bayramlaştık.
Onları bizimkilerden daha sakin gördüm.

Kumandandan randevu istedim. Ses çıkartmayınca öğleden sonra bir mektup yazarak eski yerime iademi rica ettim. Daha bir hafta burada kalırsam hastalanacağım diye korkuyorum.

27 Mayıs'ın birinci yıldönümü münasebetiyle devlet başkanının ve komutanın tebliğleri var. Her ikisi de tarafsız ve vakurdur. Paşaninki uzun! Çok samimi bir üslupla yazılmış.

Kurucu Meclis Anayasayı kabul etti. Böylece ana kanunları vaktinde yetiştirdiler. Seçimler biraz daha yaklaştı demektir.

31.05.1961 Çarşamba

Pazartesi ve Salı günleri anayasanın ihlali davası garip, ibret-amiz safhalarla geçti. Şemi Ergin ifşaatta bulundu, fakat herkesin bildiklerini çoğu yanlış olarak. Salahiyet Kanunu teklif edenleri dinlendiler. İzahları iyi idi. Komisyon azaları, meclis reisleri sorguya çekildi. Nusret Kirişcioğlu yine kuvvetli idi. Bir aralık ileri de konuştu. Her zamanki gibi sağlam!

Komisyon azalarından Himmet Ölçmen, Menderes'i sena edince yuhaya çekildi. Metin karşıladı. Savcının "Yüksek mühendis imiş. Ben hoca sanmıştım" demesi üzerine de "Müslümanım, mutekitim, bununla da iftihar ederim" diyebilece kadar da soğukkanlı!

Bugün de Vatan Cephesi davasının savunmaları başlıyor. Bana sıra geleceğini zannetmiyorum.

Yeni anayasa kabul edildi. Galiba Temmuz'da referanduma verilecek. Buna göre Eylül başında seçim olur.

Her yanıma ağrıyor. Kumandan eski yerime dönmemi kabul etmedi! Ne yapalım.

02.06.1961 Cuma

Defterimi iki gün açmadım. Üstüme yine garip bir tembellik geldi. Bir çeşit yorgunluk ki mektup yazamamak, hatıralarımı tutamamak şeklinde beliriyor. Adeta his yolunun tıkanması!

Dün Sitare'den mektup aldım. Bana 16 yaşına girdiğini bildiriyor. "Artık bu ayrılık bitsin baba" diyor. Bu yaşta genç kızlar babalarını ararlar, ondan arkadaşlık, kendileri ile meşgul olma beklerler! Yazık ki kolum bağlı, daha ne kadar böyle kalacak bilmiyorum.

Bugün bana yemeklerde arkası arkadaşlara dönük oturacağımı bildirdiler. Madem öyle istemişler peki!

Ne verseler ana şâkir
Ne kılsalar ana şâd!

Çarşamba günü Vatan Cephesi davalarında Tevfik İleri çok kuvvetli idi. Fakat başkan susturmak istedi. Tevfik ısrar edince salondan çıkardılar. Kızı arada dışarı fırlamış, her halde teessürle bir şeyler söylemiş olacak ki tutmuşlar ve örfi idareye vermişler. Tevfik üzülmüştür tabii! Görüşemiyoruz ki teselli edeyim!

Dün ve bugün Anayasayı İhlal davası devam etti. Seviye yükselmiş gibidir. Mebusların sorgusu yapılıyor. Arkadaşlar hatta Esat Budakoğlu bile "Dikta yoktu" demekte, ittifak halindeler! Her gün 30-40 mebus sorguya çekiliyor. Bana önümüzdeki haftanın sonunda sıra gelebilir. Vatan Cephesi savunmaları ise Çarşamba'ya kaldı. Benden başlayacak!

General Yümni Üresin üç gün önce vefat etmiş. Arkadaşlar birer birer gidiyor. Allah rahmet etsin!

Yazmayı unuttum! [Kasım] Küfrevi ağır konuştu! Bayar'ı ittiham etti. Bayar'ın cevabı ağır!

03.06.1961 Cumartesi

Yorgun ve rahatsız bir gece geçirdim. Çok erken kalktım. Neriman'a, Tezer'e Sitare'ye mektuplar yazdım. Sonra başıma gelenleri yine düşündüm durdum. Bu akıbetin belki sebeplerinin yanında bilmediğimiz daha ne kadar renkler var. Bunların bir kısmı elbet meydana çıkacak. Fakat birçoğu da karanlıkta kalmağa mahkûm.

Şu Namık [Argüç] Paşa'nın saflığına bakıyorum da o koskocaman rütbelere nasıl erdiğine şaşıyorum. Bir çocuktan farksız. Sevinçleri, acıları da öyle! Hatıralarını anlatıyor, anlatıyor, anlatıyor. Erlere un çuvallarından nasıl beyaz eldivenler yaptırmış. Kore'de çöplükleri nasıl temizlemiş, cephenin en ileri hatlarına yürümüş, buralardan Ankara hadislerine atlıyor, havaya nasıl ateş ettiğini, nümayişçilerin sözlerini belki yüz defa tekrarlıyor, arkasından para sıkıntısı hikâyeleri başlıyor. Bir an geliyor ki hepimiz bıkıyoruz. Bunu da fark edince yine bir çocuk gibi kızarıyor. Yatağına uzanıyor, beş dakika sonra horlaması odayı dolduruyor. Bir eğlence mi, bir azap mı?

06.06.1961 Salı

Dün anayasanın ihlali davası vardı. Bir iki arkadaş çok güzel konuştular. Kemal Özçoban'ın hali! Yırcalı ve Budakoğlu sonunda "Salahiyet Kanunu anayasaya muhalifti" diyerek işin içinden çıktılar. Fakat arkadaşların hiçbirisi diktayı kabul etmedi. Günde elli mebus sıradan geçiyor. Buna göre ben de Pazartesi'ye sorgudan geçirim.

Şemi [Ergin] hatıra defterini okudu. Skandal! Referandumun Temmuz başında yapılabileceği yazılıyor. Belki seçimlerde Eylül'de. Ah bir an önce bitse!

Dünyanın büyük hadisesi Kennedy ile Kruşçev'in Viyana'da buluşmaları! Sonunda çıkarılan tebliğ iyi. Fakat korkarım İkinci Dünya Harbi'nin başında olduğu gibi demokrasilerin ezeli yavaşlığı ile işler yine çıkmaza doğru gitsin!

07.06.1961 Çarşamba

Vatan Cephesi davası bitti. Ayın 17'sinde karar bildirilecek. Bu sabah ilk savunmayı Süreyya ve ben yaptık. Süreyya çok iyi idi. Başkan da sonuna kadar kesmeden dinledi. Ben hazırladığımın ancak yarısını söyleyebildim. Başkan –Abdullah [Üner]– birkaç yerde “Bunlar savunma ile ilgili değil” diyerek kesti. Ben de ısrar etmedim. Fakat umumiyetle fena olmadı. Sonu da biraz hissi. Ayrıca yazılı savunma da verdim. Hiç değil ise söyleyemediklerim dosyaya girdi. İleride tetkik edenler okurlar!

Kemal Aygün kuvvetli idi. Mehmet Akın müsamahaya rağmen fena bitirdi. Bizim arkadaşlar şöyle böyle idiler! Böylece bu iş de bitti!

Dün akşam kumandan çağırdı. Uzun bir görüşme yaptık. Yazacak çok şey var. Fakat yorgunum, manen de perişanlık duyuyorum. Artık yarın yazarım.

08.06.1961 Perşembe

Gece sabaha kadar yine rüyalar içinde idim, neşeli ziyafetlerle dolu rüyalar! Bu sabah biraz başım da dönüyor, sebebi ne olabilir diye düşünmüyorum. Dün Kalafat'ın savunmasında dediği gibi ölüm fikriyle artık yüz göz olduk. Zaten arkadaşlar da birer birer gidiyor. Nuri Yamut da evvelki gün ölmüş. İyi, tatlı bir adamdı. Ona ait hatıralarım var. Allah rahmet etsin!

Seçimler ne zaman olacak acaba? En müspet halde dahi seçimlerden sonra kurtulabiliriz. Fakat iç politika da karışık. Her gün yeni teklifler de var. Bunları gazeteler inkılâp aleyhtarı diye yazıyor. Fakat bana öyle geliyor ki komünistlerdir. Öte yandan da partiler arasındaki çekişme de artıyor. Bütün bunların seçimleri geciktirmesinden korkuyorum!

Bugün Anayasayı İhlal davasına devam edildi. Yine ibret dolu sahneler! Herkes “Ben Koraltan'a rey vermedim, ben Menderes'le dost değilim” diye kurtulmağa çalışıyor. Sonra Şemi'nin [Ergin] geçen günkü garip hareketlerinin aksulamelleri gözüküyor, kızmış mebuslar ifşalar yapıyorlar. Mesela Şemi'nin Koraltan'ı tuttuğunu (1959'da) ortaya atıyorlar. 25 Mayıs tarihli grup toplantısındaki hadiseler üzerinde Adnan Bey'le birçok mebuslar birbirlerine girdiler. Şu kadere bak, o azametli Menderes ne halde!

10.06.1961 Cumartesi

Dün Anayasayı ihlal davası dikkate şayandı. Başkan müsamahalı idi. Arkadaşların büyük kısmı kuvvetli, samimi konuştular. Bilhassa Nazlı [Tlabar], Necla [Tekinel], Tahsin [Yazıcı] Paşa, İzmir mebusu Necdet [Davran] hatta [Osman] Kapani, Perihan [Arıburun] da. Sonra hemen herkes Şemi ile Sıtkı'yı isim söyleyerek veya ismi ile tenkit ettiler. Tahmin ediyorum ki Pazartesi ve Salı günü sıra benim sorguma gelecektir.

Ankara'da bir şeyler var galiba! Madanoğlu Ankara kumandanlığından çekilmiş. Birkaç gün önce istifa eden ve gazetecilere sebebini söyleyemem diyen Hava Kuvvetleri Kumandanı [İrfan] Tansel tayin edildiği Washington askeri müşavere heyeti başkanlığından alınarak yine eski yerine getiriliyor, başyaver emekliye sevk ediliyor. Milli Savunma vekili de değişecekmiş! En önemlisi Madanoğlu'nun bir beyanatını *Kim* dergisi ve Anadolu Ajansı yayınlıyor. Madanoğlu şöyle diyor: "İhtilalin lideri ihtilal sırasında aranmadı. Daha 1959'da Cemal Paşa silahlı kuvvetlerin müdahalesine karar vermişti ve onun liderliği o zaman belli olmuştu. Tafsilatını tarih elbet yazacaktır."

Ah bir an önce seçimler yapılsa, normal nizam kurulsa. Bizim için de, memleket için de hayır ve selamet bunda!

Geniş komünist tevkifatı var, aydınlar arasında da! Sitare'den, Neriman'dan, Tektaş'tan mektuplar aldım. Tarihleri karmakarışık.

11.06.1961 Pazar

Bazı insanların ne garip halleri oluyor. İşte şu [Mahmut] Güçbilmez! Nedim'in [Ökmen] bir başka tipi. Ağır, gururlu, cahil! Fakat Nedim'den daha akıllı! Her gün öğle ve akşam yemeklerinden sonra altı kuru inciri tuvalette yiyor. Niye orada? Bir türlü anlayamadım. Arkadaşlar "Dişleri takma, yedikten sonra yıkıyor" dediler. Bu izah yetmedi bana!

Yeni odanın iyi fakat geveze bir yüzü Uşaklı [İsmail] Saraçoğlu! Bizim partinin ikinci başkanı. Uşak olayları için getirilmiş! Taşra gazetecisi. Gazetelerden kupürler kesiyor, ileride kendisine lazım olacağı düşüncesinde! Paşa gibi durmadan konuşuyor! Fikri Apaydın sessiz dudakları hep içinden okuduğu dualar ile kıpırdanmakta. Bıkkın ve bitkin! Kayseri valisi Ahmet [Kınık] de öyle! Fakat sakın gözükmeye çalışıyor.

Denize, martıların çığlıklarına, dalgaların gürültüsüne hasret kaldım. Bakalım kumandan sözünü tutarak beni yukarı alacak mı? Sorgular bitsin de sonra demişti.

Ankara'da hadiseler var. Madanoğlu hem Komite'den hem kumandanlıktan çekilmiş. Komiteden istifasını kabul etmemişler. Umumi kâtip Göksel [Osman

Köksal] için de aynı şey. Kati olamamakla beraber yazıyorlar. Hava Kuvvetlerinde de büyük değişiklik var, birçok emekliye sevkler olmuş. Bu arada jetler Ankara üzerinde uçmuşlar. Seçim ve normal idare! Bir an evvel olsa yoksa iyi olmaz.

14.06.1961 Çarşamba

Dün Anayasayı ihlal davasında sorgusu yapıldı. Ben savunmayı da yapmak suretiyle bütün notlarımı söylemek istedim. Süreyya itiraz etti. Böylece savunmayı sonraya bıraktım. Epvey konuşabildim. Gazeteler yine ön plana almışlar. Fakat ne kadar yanlış eksik bir şekilde! Söylediklerimi kısmen de unuttum. Bir kenara yazacağım.

Dün Neriman mahkemeye gelmişti iyi gördüm. Bugün de Sitare'den ve Tezer'den mektuplar aldım. Mustafa da bir telgrafla girdiği imtihanlardan geçtiğini bildiriyor. Allahtan büyük dileğim onu muvaffak olmuş görmektir.

Ankara'daki hadiseler duruldu mu belli değil! Evvelki gün Milli Birlik Komitesi çok vakur bir tebliğ yayınladı. Seçimler hakkında teminat veriyor, bizlerden hiç bahsetmiyor.

Madanoğlu'nun uzaklaştırıldığı anlaşıyor. Onun da bugün garip bir beyanatı var. Ayrıca İnönü de devlet reisini ziyaret etmiş. Halk Partisi'nde esaslı telaş var. Avni Doğan ise kusurları bize yüklüyor diye şikâyet ediyor. Burhan Apaydın bir yıla mahkûm oldu ve hemen tutuldu. Buna karşılık bugün İstanbul olayları davasında geçen celsede savcının yaptığı talep ret edilmiş.

Odada Kemal Çakın Paşa'yı da getirdiler. Kendisi istemiş. Bir odada böylece sekiz kişi olduk. Hava yok, rutubet içinde her yanım ağrıyor. Yarbay geçen hafta sorgular bittikten sonra tekrar yukarıya vereceğini vaat etmişti. Unutmamışsa ne âlâ! Yahut vaz da geçebilir. Bir daha rica etmek istemiyorum. En fenası denizin görünüşüne, martılara, uzaktan gölgelenen kıyılara bakmağa alışmıştım. Sonra burada çalışmak çok güç olacak. Arkadaşların hepsi bol bol konuşan insanlar. Hep gürültü içinde kalacağım, başımı dinlemek imkânı büsbütün elimden gitti.

16.06.1961 Cuma

Dün Naci Berkman hakkında da tutukluluk kararı kaldırıldı. Sebep 1958'de grupta yaptığı konuşma! Gerçekten güzel bir konuşma idi. Bu karar bir daha şunu gösterdi: Komisyon kurulmuş olmasına, Salahiyet Kanunu'na, şuna ve buna önem vermeyenler üzerinde durdukları nokta Menderes'e karşı çıkılsın mı, çıkılmasın mı? İşte o kadar! Fakat acaba Menderes'le benim kadar dövüşen kim var? Siyasi hayatın her sözü vesikaya mı bağlanır? Ne ise darısı bir başkasına.

Menderes perişandı dün. Başkan Naci Berkman'ın konuşması okunduktan sonra mikrofona çağırıldı, "Bu iyi tavsiyeleri niye yapmadınız" diye sordu. Kekeleyerek "Arkadaşımın fikirleri hep doğru fakat seçim sath-ı maili üzerinde idik!" diye cevap vermeye kalkınca Başol "Naci Bey'in konuşması seçimlerden hemen sonra yapılmış" diyerek sözlerini kesti. Adnan Bey'in yüzü de gittikçe sararıyor, omuzları çöküyor. Ölecek gibi geliyor bana!

17.06.1961 Cumartesi

Vatan Cephesi'nin kararı Çarşamba'ya kaldı. Burhan Apaydın'ın geçen celsede yaptığı salahiyyetsizlik kararı ret edildi. Fakat gerekçe dikkate şayandı. 240. maddeye götürüyordu. Bundan karar hakkında bir tahmin çıkarılabilir. O da Menderes'in 240 ile ve ona şerik olarak ceza almamız.

Dün Anayasayı ihlal davasında Sabri Dilek'le [Mahmut] Goloğlu bazı açıklamalar yaptılar. Fakat malum şeyleri söylediler. Sinop mebusu orman mühendisi [Ömer] Özen ise tahmin dışında gayet mert konuştu. Bu insanlar belli olmuyor işte. İkbâl devrinin Kemal Serdaroğlu gibi kabadayıları şimdi Menderes'e hücum ediyor.

Peyami Safa ölmüş. Oğlunun acısına dayanamadı. Sakat kadın ne yapacak şimdi! Garip ve tezatlarla dolu bir adamdı. Babama vefası sonuna kadar sürdü, benimle kâh iyi, çok iyi, kâh fena, çok fena idi. Allah rahmet eylesin!

18.06.1961 Pazar

Gece şu rüyayı gördüm: Büyük, geniş mabede benzeyen bir yerdeyim. Yanımda bir kişi var. Her taraf ışıklı. Burası diyorlar Mevlana'nın dergâhı. Balkon gibi bir yerden bakıyorum, 6 veya 7 saf insan yerde secde halinde "Menderes nerede?" diyorum. Beni bir salona götürüyorlar, ortada bir masa var. Başında yüzü bem beyaz, yuvarlak, başı örtülü bir kadın oturuyor. Her yanı kırmızı, mavi ışıklarla parlıyor. İşte Menderes budur diyorlar. Burada rüyam karıştı. [Turgut] Nalcioğlu'nu gördüm. Süreyya'yı gördüm, çıplak olarak bana sarılmıştı. Uyan-dım. Sabah Fikri Apaydın'a Ömer Rıza Doğrul'un *Kur'an* tefsirinden baktırdım. 793'üncü sahifede Fetih suresinin 11 işaretli ayeti çıktı. Peygamber Mekke'ye gittiğini gösteren rüyasının aynen çıktığını anlatıyor.

Bu vesile ile başka bir noktayı yazayım. Aşağı yukarı 8 ay önce, mahkemeler başlamadan babamı bir gece rüyamda görmüştüm. Boyu iki üç misli uzamıştı. Bu rüya defterlerimden birinde yazılı. Dikkat ediyorum, o gece gördüğüm babamın yüzü gittikçe Kemal'e benziyor yahut Kemal'in yüzü o gece babamın diye gördüğüm yüzün aynı!

Dün Ankara-İstanbul olayları savunmasında Erdelhun "Ben Atatürk'ün, Çakmak'ın, İnönü'nün emrinde çalıştım. Şimdi ihtilali bizzat yapmamış olmanın cezasını çekeceğim? Ne demek istediğimi ince zekânıza bırakıyorum" demiş. Sebati'nin [Ataman] savunması güzel!

Ankara'da kaynaşma devam ediyor galiba! Deniz ve Kara Kuvvetleri Ku-mandanları da değişmiş! İnşallah hayırlı olur. Madanoğlu ise plajlarda, gazino-larda gözükmekte. Şu Yunus Nadi'nin oğulları nasıl kalpsiz insanlar. Peyami'nin [Safa] gömülmesinden üç satırla bahsediyorlar. Hâlbuki *Cumhuriyet*'i bugünkü haline getiren en çok Peyami'nin gayreti idi ve iki kardeşe gazeteciliği de yine o öğretmişti.

Kemal Çakın Paşa şair. Etofu var. Durmadan yazıyor. Bu güzel. Fakat, dur-madan da bize okumak, hikâyeler anlatmak istiyor. En düşünceli olduğum za-manda yanıma çöküyor, konuşuyor, konuşuyor! Kelimeleri yutuyor, olur olmaz şeye gülüyor. İnce uzun boyu, esmer, çirkin yüzü, bu halleri ile bir generale değilse de eski bir kale muhafızına pek benziyor. Kendi kendine Fransızca, İn-gilizce öğrenmiş.

19.06 1961 Pazartesi

Yine mahkeme! Sorgusu yapılacak 15 mebus kaldı. Bakalım sonra ne ola-cak? Devlet reisi siyasi faaliyete Yassıada duruşmalarından sonra izin verilecek diyor. Buna göre Temmuz'un sonuna bu işlerin bitmiş olması lazım gelmez mi?

20.06.1961 Salı

Dün dava yine ibret dersleri ile doldu taşı. Yeni birtakım meseleler ortaya atıldı. Bunlardan biri iç tüzüğün değiştirilmesi için seçilen komisyonda kimlerin bulunduğu tespiti idi. Başkanın sormasına rağmen komisyonda olanların bir kısmı meydana çıkmıyorlardı. Sebati [Ataman] de komisyonda imiş. Onun ismi söylenince dayanamadı "Benderlioğlu da vardı" dedi. Başkan ses çıkarmadı.

Sebati dün bir iç tüzük değişikliğini parlak bir şekilde izah etti. Anayasaya aykırı olmadığını belagat ile ispat etti. Tam bir fiyaskonun kara rengi bütün sa-lonu bir anda sardı.

Hasta olan Hüsnü Yaman, naibe verdiği ifadede "Naci Berkman gazetelerin affı için tahrir hazırlamıştı. Ben de imzaladım. Sarol ile Samet Ağaoğlu imzama geri almak istediler, kabul etmedim" diyor. Hâlbuki hiç hatırlamıyorum. Hatırlamadığımı söyledim, benim dostumdur, nasıl böyle söylüyor. Basından dedim ve Cahit'in [Hüseyin Cahit Yalçın] affı için, zihniyetimi göstermek bakımından çalıştığımı anlattım! Dostlar hançerliyorlar!

Baha'yı [Akşit] grup idare heyeti başta Mazlum [Kayalar], [İbrahim] Kirazoğlu'nu, başta Koraltan riyaset divanı Yahudilerin keçisine döndürdüler.

Dün akşam Adıyaman mebusu Sırrı Turanlı'yı da bizim odaya getirdiler. Sekiz olduk. Allahım sen kurtar!

21.06.1961 Çarşamba

Gece rüyamda Abdurrahman'ı gördüm. Neşeli idi. Yine bir haber var.

Dün Anayasayı ihlal davasının sorguları bitti. Burhanettin Onat iyi bir konuşma yaptı. Muhalefetin hareket tarzının gruptaki murakabeyi azalttığını göstermeğe çalıştı. Yarın şahitler dinlenecek. Belki iki gün sürer. Sonra iddia ve savunmalar! Cemal Paşa seçimlerin belki de Ekim'den önce fakat, mahkemelerden sonra yapılacağını söylüyor. Buna göre en çok Ağustos sonunda bu işin bitmesi lazım. O zamana kadar dayanabilirsem! Ondan sonra da Kromit davası olacak

Yeni odanın rutubeti, karanlığı, kalabalığı beni her gün biraz daha perişan ediyor. Kumandana bir daha başvursam diye düşünüyorum. Yine kabul etmeyecek diye çekiniyorum. İşin fenası bu şartlar içinde savunmamı hazırlamak şöyle dursun, düşünemiyorum bile!

Bu satırları yazdıktan sonra mahkemede Vatan Cephesi davasında mahkûm olduk. Yalnız Sebati [Ataman], Hadi Hüsman, Sarol hakkında tutukluluk kararı kalktı. Genel Kurul toptan, Ulutan, Akın, Kemal Aygün, Dilaver hep anayasaya bağlandı. Kararın bildirilmesinden önce yine tamimlerden Genel Kurul'un haberi olup olmadığı üzerinde duruldu. Teftiş yapıp yapmadığımız soruldu. Tabii Menderes biraz müphem Genel Kurul'un haberi olmadığını söyledi. Ben, İleri, Koraltan müstesna, diğer azalar haberimiz yok dediler. Menderes "Herhalde haberi olmak lazım gelir. Tamimleri bana getirmişlerdir, imzalamışım" gibi gevşek, kaypak bir izah yaptı. Ben son söz olarak "Adnan Bey'le mübayanet halinde değiliz. O da tamimlerin Genel Kurul kararına dayandığını söylüyor, yalnız haberleri vardı diyor. Ben de tamimlerden haberimiz yoktu, o zaman Demokrat Parti tüzüğüne göre kurulmuş Vatan Cephesi isimli ocaklar açıldığını biliyorduk. Bunlardan da çok bahsettik" dedim. Menderes yine söz aldı "Samet Ağaoğlu'nun dediğini başka şekilde ben de söyleyecektim" diyerek aynı sözleri tekrarladı ve karar bildirildi. Acaba hangi maddeden? 246'dan olması ihtimali var. Bu takdirde en az 18 ay. Fakat 146'dan olursa felaket! En az 5 yıl. Avukatlar da Süreyya dâhil gelmemişlerdi. Demek önceden haber almışlar!

Cumhuriyet gazetesinde Madanoğlu'nun çok dikkate şayan bir beyanatı var. Devlet reisi de seçimlerin yakında, fakat mahkemelerden sonra yapılacağını yine söylüyor. Referandumun tarihi 9 Temmuz olarak ilan edildi. Evet, son yaklaşıyor!

22.06.1961 Perşembe

Dün akşam saat 7'de kumandanla görüşmek istediğimi nöbetçi subaya söyledim. Henüz ses seda çıkmadı. Yarına kadar bekleyeceğim, sonra yine mektup yollayacağım. Bu odanın maddi, manevi şartları perişan ediyor beni! Son günlerde de durmadan başım dönüyor.

Akıs dergisinin son sayısında benim için yine korkunç bir yazı var. Bunlar nasıl vicdansız insanlar. Allahım eli kolu bağlı bir adama bu şekilde hücum edilir mi? Bunlarda insanlık şerefi, haysiyeti yok mu?

23.06.1961 Cuma

Kumandandan bir haber çıkmadı. Dün sabah mektup yazdım. O da sessiz kaldı. Hâlbuki ellerim, kollarım, sol bacağım ağrılar içinde! Yüzbaşıya bir teşebbüs daha yapacağım.

Dün anayasayı ihlal davasında şahitler dinlendi. Ali Fuad Başgil de vardı. Sağlam, dürüst cevaplar verdi; "Anayasaya muhalefet başka, onu tağyir başka şeydir" dedi. Salahiyet Kanunu'nun bile hukuk mantığına göre Anayasaya aykırı olmadığını Sıddık Sami [Onar] ve İsmet İnönü'nün kanunlar için anayasaya muhalefet iddiasında bulunulamayacağı fikrinde olduklarını söyledi. 1946 Demokrat mebuslarından ve o zaman parti genel kurul azası Hasan Dinçer de Adnan Bey'le arkadaşları ile birlikte konuşmalarını anlattı. Şahitliği vakur ve namuslu idi. Bundan sonra da ortaya Dilaver Argun'un attığı bir mesele Tahkikat Komisyonu'nun Halk Partisi evrakına el koymak için emir verdiği iddiası üzerinde Dilaver, eski emniyet umum müdürü ve başkaları dinlendi. Bayar'ın şu şişman, kısa boylu komiseri de "cumhurreisi valilerle parti işlerini konuştu" diye şahitlik etti.

Faruk Nafiz'in [Çamlıbel] burada yazdığı şiirlerden biri şu:

*Bilmiyor gülmeyi sakinlerinin binde biri
Bir vatan derdi birikmiş bir avuçluk karada
Kuşu hicran getirir, dalgası hüsrana götürür
Mavi bir gözde elem katresidir Yassıada*

Evet, bu basit hatta Faruk'un artık zayıfladığını gösteren mısralarda saklı elemeler var, hüsranslar, hicranlar var!

24.06.1961 Cumartesi

Dün Anayasayı ihlal davası dikkate şayan oldu. Bir kısım gazeteciler tanıklık ettiler. Bunların arasında Bedii Faik de vardı ve uzun olduğu kadar ağır

konusması sırasında en çok benim aleyhimde sözler sarf etti. İki defa söz aldım. Söylediklerimi gazeteler kısım kısım ve birçok yerlerini çıkararak koymuşlar. Eksik taraflarını karşıya kısaca not edeceğim. Tanıklar arasında Asım Ruacan da vardı. Hiç beklemediğim şeyler söyledi. İnsanlar ne tuhaf oluyorlar. Melahat'ın [Ruacan] intikamını almak? Anlıyorum, fakat bunu yapan Hüseyin Avni [Gök-türk] değil mi? Ondan hiç bahsetmedi. Anlattıkları da 1954'te çiftlik lokantasındaki sohbetten ibaret! Ne ise.

Milli Birlik Komitesi açıklıyor: Seçimler 29 teşrinievvelinden önce, Yassıada'dan sonra! Demek ki şurada en çok iki ay var.

Gazetelerde Ali Fuad Başgil'in divandaki sözlerine karşı başta Sıddık Sami [Onar] olmak üzere çıkışlar başladı. Onlar tekziple çalışıyor, bizim İsmet Giritli ise Tahkikat Komisyonu'nun anayasaya muhalif olduğunu söylüyor. Hâlbuki bu adam ihtilalden önce komisyonun anayasaya aykırı olmadığını, bunu gazetecilere söylediğini, fakat neşir etmediklerini anlatmıştı.

26.06.1961 Pazartesi

Gece yine merhum Abdurrahman'ı gördüm. Garip bir rüya idi bu. Benim iki kitabımı ilaveler de yaparak haberim olmadan basmışlar. Basanlar 6 kişi. Bundan merhuma şikâyet ediyorum. Gel diyor, karşiki dükkândan hem sigara alalım hem onlara bakalım. Sokağı çıkıyoruz. Biraz ötede dört yol üzerinde bazı adamlar duruyor ve bize işaret veriyorlar, ağabeyim oraya doğru yürüyor, hararetle karşılıyorlar. Kendi kendime Abdurrahman hamallar kâhyası idi, eski arkadaşları diyorum. Biraz ötede başka bir kalabalık duruyor. Bir yandan da Gültekin, kız kardeşim. Abdurrahman kalabalığa sırf şaka yapmak için aralarına bağırarak atlıyor, eyvah öldürüyorlar diye bağırıyorum, bakıyorum, herkes yerlere serilmiş, birden bir köşeden Abdurrahman fırlıyor, bana "Sen ne karışıyorsun" diye çıkıştıktan sonra ışıklı bir kahvehaneye girip kayboluyoruz.

Bundan başka Neriman'ı gördüm. Kavga ettik. Acaba evde bir sıkıntı mı var nedir?

Şu Oğuz Koraltan'ın tanıklığını çözemedim. Yoksa babasının kusurlarını Bayar'a yüklemek için yaptığı oyun mu?

Gazeteler Ali Fuad Başgil'e hücumu devam ediyorlar. O da *Yeni Sabah*'a beyanat vererek Sıddık Sami'ye [Onar] cevaplarını hazırlıyorum, nasıl ikiyüzlü, zamana göre konuşan adam olduğumu ispat edeceğim diyorum.

Avrupa karışıyor. Berlin meselesi için Ruslarla Amerikalılar karşılıklı atışıyorlar.

Dün kumandandan beni bu odadan almasını yine rica ettim, düşüneyim dedi. Hâlbuki ağırlarım hızlı artıyor, ne yapacağım bilmiyorum.

29.06.1961 Perşembe

Bugün Anayasayı ihlal davasında Bülent Nuri Esen nasıl zelil bir tanıklık yaptı yarabbi! Adnan Bey'in son dalkavuklarının belki de başında idi. Nasıl maskara, nasıl hokkabaz bir konuşma yaptı. Avukat [Hüsamettin] Cindoruk dayanamadı, 27 Mayıs'tan sonra anayasanın ihlali bahsinde bugünkü gibi düşünmediğini açıkladıktan sonra Ertuğrul Muhsin haklı imiş dedi. Bu zat için iyi aktör olurdu dediğini anlattı. Bir başka profesör daha dinlendi. Arkadaşlar sorular sordular, başkan bu sefer bunları pek önlemedi.

Birkaç gündür içimde garip hisler var. Artık her şey hatta gerekirse hayat da bitsin, fakat bu günlerin sonu gelsin diyorum. Her yandan, her varlıktan, herkesten iğrenmeğe başladım. Kalbim, hislerim, haysiyetim, her gün bu yeni bir hançerlenme ile yaralanıyor. Bu manevi sarsıntı ile beraber sağlığımı da gittikçe bozuyor, ağrılar vücudumu sardı, gözlerim daha az görüyor, başım dönüyor! Ve bu yeni bir düşünce zaman zaman beni sarıyor: Neden yaratıcı olmadım? Neden benden hiçbir gerçek eser bırakmadan göçüp gideceğim? Edebi istidadım, siyasi hayatımın fırtınaları arasında kayboldu. Siyasi heyecanlarım seviyesiz, sefil dövüşmelerin hercümerci içinde eridi. Gençliğimizde sebepsiz acı çekmeyi biliyordum. Güzellikler, çirkinlikler, hayal ettiğim felaketler karşısında güneş doğarken, batarken içimi dolduran acılarla ağlardım. Yıllardan beri bunu da unuttum. Tek bir defa hariç, 1958'de Roma'da Musa heykeli beni hıçkırı hıçkırı ağlatmıştı. Yanımda bulunan artist Vedat hayretler içinde yüzüme bakıyordu.

Bugünkü hercümerçten acaba nasıl bir ruh hali çıkaracağım? Tıkanmış musluklar açılmış olacak mı? Yoksa büsbütün körleşmiş halde mi?

01.07.1961 Cumartesi

Dün örfi idare kumandanlığı bir tebliğ çıkardı. Adalet Partisi'nden Ahmet Çiftçi diye birisi yakalanmış, üstünde bulunan beyannamelerde 9 Temmuz günü mukabil ihtilal olarak tespit edildiği, Yassıada'dakilerin masum olduğu yazılı imiş. Adalet Partisi'nin birkaç gün önce referandum hakkında çıkardığı tebliğe fiili bir cevap mıdır bu? Herhalde referandumun dibacesindeki iki satır için eski Demokratlar tarafından "hayır" denilmesini istemiyorlar!

Ne garip, bundan önce yine ihtilal çıkarmak ittihamı ile yakalanmış, hatta mahkemeleri başlamış olanlar hakkında gazetelerde haftalardan beri hiçbir haber yok!

Namık [Argüç] Paşa dün savunmasını yapmış. Nasıl konuştuğunu heyecanla anlatıyor, bu ne kadar saf adam, ne kadar çocuk kalmış!

Kemal [Çakın] Paşa ise her yarım saatte bir şiir yazıyor. Vezne hâkim, istidadı da yok değil! Daha az, daha öz yazmağa teşvik ediyorum, onunla da tıpkı çocukken Gültekin'le [Ağaoğlu] yaptığım gibi "misafircilik" oyunu oynuyoruz, şiirlerini okutmak için ikramlar yapıyor, Gültekin'le nasıl oynadığımı anlatıyorum, kahkahalarla gülüyoruz.

Bizim Hüseyin Fırat'ın kayınbiraderi olan Sırrı Turanlı'yı yeni yeni tanıyorum. Ciddi, vakur, düşünceli bir adam. Biraz kapalı bir tarafı da var!

Davalar için toplamasını oğlum [Mustafa] Kemal'e söyleyeceğim gazeteler: *Son Havadis, Kudret, Yeni İstanbul, Hürriyet, Vatan, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Son Posta, Hür Vatan, Kim Mecmuası.*

Bu odanın hoşuma gitmeyi Bolu mebusudur [Mahmut Güçbilmez]. Ondan çekinme hissi geliyor içime! Her hareketinde bir hesap saklı sanki.

03.07.1961 Pazartesi

Bu cemaat artık dağılmalı! Artık ne olacaksa olmalı, herkes bir tarafa, birbirini görmeyeceği bir tarafa gitmeli veya gönderilmeli!

Bazar bozuldu yığ bisatını

Bu silsileden kes irtibatını

Pazar bozulmuştur, çadır da yıkıldı. Mahkeme aradaki bağları da kesince herkes aslına dönecek! Bazılarımız şimdiden dönmeğe başladı. Ethem [Menderes] sofrada, Adnan Bey'in kâhyasının oğlu tavrı, bakışları ile oturuyor. Lokmalar yutarken gözlerini kapıyor, başucunda, çocukken yaptığı gibi şakadan ensesine vuracak genç Adnan'ın o gölgesi eksik. Koraltan ihtiyar emekli bir inzibat çavuşuna benziyor. Mahkemelere onu ezdi, kendisine reislik için oy vermemiş olmasını bir kurtuluş kapısı gibi açıldığını gördükten sonra yüzü daha sarardı, sesi hiç çıkmaz oldu. O mecliste, koridorlarda, suarelerde aslanlar gibi yürüyen Koraltan, en azından tüyü yolunmuş uyuz kurda dönmüş! Ne ise, bir gerçek var, Zeki Şahin'den Namık Argüç'e kadar bütün memurlar bizim şu büyük şeflerin çoğundan daha mert, daha insan çıktılar.

04.07.1961 Salı

Dün bütün davaların belki de en canlı günü oldu. Nail Kubalı, şahitlik için Amerika'dan getirilmişti. Tam dört saat edebi, hissi, siyasi bir konuşma yaptı. Bizim için çok ağır sözler sarf etti. Buna karşılık komisyonun kendisine iyi muamele ettiğini anlattı. 1950'ye kadar anayasanın tatbik edilmediğini söyledi. [Ord.

Prof. Dr. Ekrem] Şerif'i [Egeli], [Ord. Prof. Dr.] Kâzım İsmail'i [Gürkan], eski senatoyu çekiştirdi. Gördüğü karşılık da şiddetli oldu. İlk sözü Benderlioğlu aldı, bir aralık mektup bahsine de geldi. Gariptir ki ismimi söylemedi. Ondan sonra ben söz istedim, söylediklerim ve sorularım aşağıda yazılı. Savcı ile de çatışma oldu. Belki 20 arkadaş söz aldılar, sonunda Kubalı perişan, tezatlar içinde bitap kaldı.

Bazı notlar:

- Şahitlik etmedi. Hiddet, kin. Tabii ilmi değeri de azaldı.
- Mideden yakalanma meselesi. İsim söylemeli, aksi halde profesörlük sıfatına layık olmayan sıfatlar olur.
- Ezan meselesi. Atatürk kanununu biz çıkardık, mezarına biz götürdük.
- Şeker sanayisinden anlarım.
- Ahlak buhranı diyor. Üniversiteye de sirayet etmiş mi? Arkadaşlarını da itham etti.
- Vatan Cephesi'ni SS'lere, kara gömleklilere benzetti.
- Demokrat Parti nispi temsil taraftarı olmadı.
- (Savcının müdahalesi üzerine) Bu soruşturmaların kaç suistimal? Meclis'te, memlekette aleyhimde söylenen hususlardan tek soru gelmedi.
- Demokrasi fazilet. Evet, amma melek de şeytan da sahnededir. Gümrükten geçmez.

05.07.1961 Çarşamba

Gazeteler davanın, bizim lehimize en güzel gününü, hemen hemen yalnız Kubalı'nın sözlerinden başka hiçbir şey koymamak suretiyle umumi efkârı aksettirmediler. Adeta işaret verilmiş gibi! Yalnız *Yeni İstanbul* iyi. Bununla beraber benim sözlerim oldukça geniş olarak alınmış.

Ankara-İstanbul olayları davası da karara kaldı. Ayın 20'sinde karar tebliğ edilecek. Belki de tehir ederler.

İktisadi vaziyet büyük bir buhrana gidiyor, galiba! Bizim iki yıl öncesine kadar tatbik ettiğimiz, o kadar tenkit ettikleri politikaya avdet ettiler. Krediler açıldı, faiz ucuzlatıldı, liberasyon genişletildi. Hatta *Akıs* "Kalkınmadaki bir memlekette ilmi manasıyla enflasyon olamaz" diye yazıyor. Biz de aynı şeyi söylüyorduk! Partiler arası kavgalar da yine bizim zamanımızdaki gibi. Şahıslar arasında da öyle. Kasım Gülek, Metin Toker'in basıldığını yazıyor. O da ötekine "Hırsız, hizmet düşmanı" diye cevap veriyor! Bir Halk Partisi başkanı Ekrem Alican'ı Çerkes Ethem'in yeğeni olmakla suçlandırıyor, onun adamlarından biri de İnönü'nün dünkü müstebit olduğunu haykırıyor! Ben bu satırları yazarken Kemal Çakın Paşa, garip bir rastlayışla Sırrı Turanlı'ya "Bütün mese-

le hâkimiyeti almak ihtirası" diyor. Evet, bütün dava o! Bizler gittik, başkaları geldiler, geliyorlar! İşte hikâye.

Halk Partisi'nin anayasa mitingi Taksim'de yapıldı. Kalabalıklar, resimler, İnönü'nün selamları!

Devran yine ol dervan

Alem yine ol âlem

Bizim burada da bazı insanlar ve arkadaşlar eski itiyatlarının içinde pekâlâ yazıyorlar. İşte [Sıtkı] Yırcalı, kalkıp konuşmuyor, hiçbir ittihama cevap vermiyor. Meclis'te de böyle idi, arkadan dedikodu yapar, ortada gözükmeydi. İşte [Esat] Budakoğlu, bunlar liderler arasında değil mi?

06.07.1961 Perşembe

Âvâzı bu âleme Dâvut gibi sal

Bâki kalan bu kubbede hoş bir seda imiş!

Ne kadar yalnızım yarabbi! Bu yedi insan arasında, bu havasız, sıcak, rutubetli odada birçok yalnızlığı yaşıyorum. Yukarıda hiç olmazsa denizle, martılarla, renklerle, uzak kıyılarla oyalanıyor, onlarla konuşuyor, hatta hayallere dalıyordum. Şimdi, öğleden sonraları saat üç buçuğu hasretle bekliyorum. O saatlerde çoğu zaman bir saat için gazinoya, bazen de dışarıya çıkıyorlar, biraz serin hava alabiliyorum!

Rüyamda babamı gördüm. Ne garip, tıpkı, tıpkı dokuz ay önceki gibi, başvekil imiş, beraber uzun uzun geziyoruz, üstünde yine gri bir elbise var.

07.07.1961 Cuma

Bakalım bugün mahkemede ne olacak? Soruşturmanın genişletilmesini kabul etmezlerse sıra iddiada demektir. Albay [Sami] Küçük İzmir'de "Mahkemeler bir ay içinde bitecek" demiş. Acaba bilerek mi konuşuyor?

Kuveyt işinde İngilizler ağır bastılar, asker yolladılar, harp gemileri yolladılar. Rusya ise hiç ses çıkarmadı. Dikkat ediyorum insan yüzleri yırtıcı kuş yüzlerine çok benziyor! Bu bakımdan arkadaşların her biri kuşu hatırlatıyor. Odamda da Fikri [Apaydın] ile [Namık] Argüç bana Amerikan haydutlarını düşündürüyorlar. Şişman, tıknaz, hep tebessümlü bir yüz, fakat endişeli gözler! Sonra mahkemeye gidip gelirken arada bir gezintilerde, arkadaşların hepsi ihtiyarlıyorlar değil, çöküyorlar!

Bugün mahkeme soruşturmayı derinleştirme isteklerini toptan ret etti. Pazartesi iddianame okunacak! Buna göre Perşembe'ye savunmalar başlayabilir.

08.07.1961 Cumartesi

Gece garip bir rüya gördüm. Merhum Abdurrahman olduğunu tahmin ettiğim bir insan alevler içinde idi. Fakat garip bir sükûneti vardı ve alevler kendi kendine sönerek ağabeyim sağlam, hiçbir şey olmamış bir halde bana yaklaştı, uyandım. Son iki hatta üç günden en çok da 27 Mayıs'tan bir ay önceden itibaren merhum başka hiçbir yakınımla olmayacak derecede sık rüyalarım girdi, giriyor. Bu adeta bir çeşit buluşma! Neşeli gördüğüm pek az! Hep ızdıraplı, telaşlı, kavgalı! Ölümünün üzerinden sekiz yıl geçti!

Gezintiler sırasında Perihan Arıburun'la konuşuyorum. Otuz beş yıl önceki hallerini hemen hemen aynen saklamış. O zamanların ince genç kızı şimdi ince bir ihtiyar olmak üzere, hatta olmuş! Kader ne garip tecelliler çiziyor insana! "Perihan Hanım dedim, Keçiören'de konuştuğumuz, bize Konyalı taklidi yaptığınız o çocukluk yıllarında hiç aklımıza gelir miydi beraber aylarca hapis kalacağımız."

Nazlı [Tlabar], Hilal [Ülman], Nuriye Pınar şişmanladılar. Hanımlardan yalnız Aydın mebusu Piraye Levent zarif! Ayşe Günel ise hep eski halinde! Kadınlar arasında bir de Topkapı hadiseleri sanığı var. Ötekilerin gözünü yıldırması! Yalnız Perihan'la dost, Naciye ile de düşman! Hatta arada bir pataklıyor galiba!

10.07.1961 Pazartesi

İki gecedir, hatta üç, acayip rüyalar görüyorum. Mesela dün Sitare ile kavga ettim. Bana vurdu, bir gün önce de Süreyya ile aynı şey olmuştu. Bu akşam yine Abdurrahman vardı. Frigidaire'den soğuk karpuz ve kavun çekirdeği yiyor, bana da vermesini istiyorum, hiddetle ret ediyor. Bütün bunlar şuur altından hangi düşünce veya hislerin tecellisi? Günahlar mı? Hatalar mı?

Dün referandum yapıldı. Bizleri seçime iştirak ettirmediler. Bu daha iyi oldu. Gazeteler son günlerde bizlerden hemen hemen hiç bahsetmiyorlar. Partiler kendi kavgalarında. Liderler durmadan beyanat vermekte! Gümüşpala'nın dünkü sözleri dikkate şayandı.

Dün hava almağa çıkardıkları zaman eski Ağrı mebusu Halis [Öztürk] Bey'le konuştum. Bu zeki ve toprağı üzerinde yaşayan insanları çok iyi bilen, tecrübeli adam, tatlı şivesi, tatlı dili ile ne doğru sözler söyledi. Kılık kıyafeti hepimiz gibi ihmal edilmiş, göğsü, bağı açık hali ile anlattıklarını adeta canlı bir şekilde temsil ediyor. O da bütün arkadaşlar gibi Menderes'in halinden şikâyetçi. Bana çatıyor. Seni burada daha iyi anladım, harekete geçse idin,

başına bu işler gelmezdi diyor! Bu tarizi birçok arkadaşlardan işitiyorum. Buradaki pervasızlığımı ele alarak neden grup ve Meclis'te önümüze geçmedin diyorlar. Buna karşılık hepsinde bir yandan mahkemede kendimi değil bütün partiyi müdafaa ettiğim için, öte yandan hakkımdaki rivayetlerin hiçbirinin tahakkuk etmemiş olması karşısında memnunluk var! Bunun tezahürlerini sonra, çıkmak nasip olduğu takdirde yazacağım. İkbal günlerinde benden nefret edenlerin şu felaket potasında boynuma sarılıp kucaklaması insan ruhunun bir başka muamması!

Bugün iddianame okunacak! Bakalım savcı neler diyecek!

12.07.1961 Çarşamba

Garip, hazin bir rüya gördüm. Yanımda kim var, pek fark edemiyorum. Bir bavul açıyorum, içinden birçok kâğıtlar çıkarıyorum, hepsinin üzerinde yazılar var. Kâğıtlar pembe, yazılar ayrı beyaz kâğıtlara yazılmış ve pembelere yapıştırılmış. Bu sırada elime böyle bir yaprak daha geçti. Yarisına kadar bir kadın var. Yazılar çizilmiş, resmin yüzü gölgelerle kaplı! İçimi derin bir hüznün dolduruyor, kapayalım bunları artık diyorum ve uyanıyorum Adeta bir şey sona eriyor, bir sahife kapanıyor!

Dün mahkemenin verdiği fasılada Kalafat'ı gördüm. Öleceğinden bahsetti. Kurtuluş ümidim yok, galiba yaşamayacağım diyor. Biraz çocuk gibi olmuş!

Savcı hâlâ iddianamesini okuyor. Cuma akşamı ancak biter. Referandumun neticeleri aşağı yukarı şöyle:

İştirak: %70

Evet: 5 milyon

Hayır: 3 milyon

Seçmen sayısı: 13 milyon tam

8 milyon iştirak

Dikkate şayan!

13.07.1961 Perşembe

Bugün yine mahkeme. Biraz sonra Volga mahkûmları gibi sıralanıp gideceğiz! Egesel o tatsız sesi ile okuyacak, okuyacak! Niye bitirmiyorlar bu işi bir kanunla anlamıyorum ki! Gazetelere göre Kayseri hapishanesini de hazırlıyorlarmış! İşte bir gece alıp götürsünler!

Referanduma iştirak nispeti %60'a düştü. Hayır diyenler 3 milyon 800 bin, evetler 6 milyon 200 bin! Bu neticeyi tahlil etmeli. Bu dört milyona yakın hayır oyunu yalnız İsmet Paşa'ya karşı, anayasaya veya şu ve bu maddesine karşı,

iktisadi sıkıntıya karşı diye almamalı! Bunun altında ben biraz komünist propaganda seziyorum. Bir hazırlığın neticesi olabilir bu! Allah korusun!

Şu aylardan beri hoparlörde dinlediğim “tesellüm bürosunu” görmek bana da nasip oldu. Adada ilk defa hoparlörle ismim dün söylendi. Evden gönderilen parayı almağa oraya gittim.

Son birkaç gündür çok sıkılıyor canım. Odada sekiz insan arasında yapayalnızım. O kadar yalnızım, kendi kendime düşünmeğe bile korkuyorum. Ah şu bekleme günleri bir bitse!

15.07.1961 Cumartesi

Dün gazetelerde Neriman'ın örfi idarece tevkif edildiğini okudum. Şaşırdım. Güya geçenlerde buraya geldiği zaman bir subayla münakaşa etmiş, ileri geri söylenmiş. Süreyya dün mahkemeye gelmişti. Bu biraz içimi rahatlattı. Önemli bir şey olsa gelmez diye düşünüyorum. Şayet doğru ise ve Neriman eve dönmemiş ise Sitare de, Mustafa da çok üzülecekler. Tektaş haberi alınca durmaz gelir. Yarabbi nedir bu çektiklerimiz!

Savcı iddianamesini bitirdi. İçlerinde genel kurul azaları da bulunan (Yırcalı hariç) 60 kadar mebusu da asli fail olarak ayırdı. Yani kararnameden daha şiddetli ve bunlar içinde ölüm cezası, 7-8 mebusun beraatını (Sabri Dilek, Goloğlu gibi) istedi. Kalan 290 kişiyi de ferî şerik görüyor. Bu netice nedense arkadaşları üzdü. Hâlbuki şahıslar müstesna, bu bir çeşit piyangodur. Savcının talepleri davanın mahiyetine göre çok normal. Halk Partisi'ne en çok hücum edenler, hükümet, genel kurul ve grup idare heyeti, Osman Bibioğlu hariç, meclis ve grup riyaset divanı ile 15 kişilik komisyon! İşte başları talep edilenler! Haydi hayırlısı!

Benim suç delilim, komisyonu savunan konuşmamda “Millet Meclisi kaza salahiyetine de haizdir” demem! Hâlbuki 1953'te bunun aksini söylemişim.

Günün diğer haberleri referandum neticesi ile seçim tarihidir. Hayır diyenlerin sayısı 4 milyon oldu. Gazeteler bunu çeşitli şekilde tefsir ediyorlar. Seçim tarihi de galiba 15 Ekim olarak tespit ediliyor. Yine gazetelere göre Kayseri hapishanesi bizim için hazırlanıyor.

16.07.1961 Pazar

Neriman'dan hiçbir haber çıkmadı. Kumandandan da ricada bulunmak istemiyorum, kabul etmeyecek çünkü. Süreyya'yı ancak Çarşamba günü görebileceğim. Eğer hâlâ hapiste ise, öyle olduğunu sanıyorum, hem kendisi çok sıkılıyor, hem de Sitare şiddetle üzülyordur. Hiç olmazsa bana bir telgraf çekselerdi.

Bugün gezintide arkadaşları ümitsiz gördüm. İddianın şiddetle tesiri altındalar. [Zeyyat] Mandalinci, Burhanettin Onat adeta perişan. Ağrı mebusu Halis [Öztürk] bile! İzmir mebusu Ekmel [Kavur] ağlıyormuş. [Rıfat] Serdaroğlu daha da çökmüş. Hepsini elden geldiği kadar teselliye, karanlık fikirlerden uzaklaştırmaya çalıştım.

Başvekâletin dikkate şayan bir tamimi var. Referandum neticeleri ve Yassıada üzerinde tefsir ve tahminleri yasak ediyor. Tamimde ihtilal hükümeti tabiri geçiyor ve ihtilal üzerinde de konuşulmamasını istiyor.

Bu tamimi iyiye yoruyorum. Öte yandan yine gazetelerde bazı fıkracıların yazılarda lehte bir şekil alıyor. Mesela Naim Tirali gibi. Buna karşılık Falih Rıfkı [Atay], Ahmet Emin [Yalman] hatta Nadir Nadi referandumdan sonra yine şiddetle aleyhimize döndüler.

18.07.1961 Salı

Neriman'dan bir haber yok. Tek ümidim yarın Süreyya'da bakalım ne haber getirecek. Gece rüyamda gördüm. Ankara'dan Karaoğlan'dan iniyorduk, cadde kalabalıktı. Çok şiddetli kavga ettik. Uzaktan birbirimize gazaplı bakıyor, karşılıklı birbirimizin üstüne atlamaya hazırlanıyorduk, uyandım. Sabaha karşıda bir gölge halinde, hatta yalnız ses olarak babamı gördüm. Gececek bunlar, geçecek, büyük bayram Nevruz, 13 Temmuz diyordu.

Dün gezintide [Nurettin] Aknoz Paşa'yı teselli ettim. Üzgün! 45 yıl hizmetten sonra vatan hıyaneti isnadı ve idam talebi bana çok dokundu diyor.

Devlet reisinin bir bakıma şiddetli, kısmen haklı beyanatı var. Referandum neticeleri üzerinde! Savunmamı bitirdim. Fakat neye yarar? Öyle siyasi bir hava içindeyiz ki onun baskısından vicdanları kurtarmak mümkün olacak mı?

Ümit ve reis dalgaları birbiri arkasına çarpa çarpa kalbi yoruyor, akıl, zekâ şaşıyor! Bitsin artık bir an önce bitsin!

20.07.1961 Perşembe

Dün Süreyya geldi. Neriman, Kasımpaşa'da tutuklu imiş. Sebebini pek söylemedi, bir anlaşmazlık dedi. Belki iki aya mahkûm edilerek tecil olunur diyor. Yemeği evden gidiyormuş. Rahat ve iyidir diyor. Fakat ben inanmıyorum, eziyet çekiyor diye korkuyorum. Sitare dayısında imiş, Mustafa da evde! Bu halimiz ne olacak bilmem. Gezintide arkadaşların ruh halini daha iyi buldum. Yavaş yavaş alışıyorlar. Sıtkı Ulay Paşa'nın beyanatı var. Kayseri hapishanesinin hazırlandığını tekzip ediyor. Yarın nihayet savunmalar başlıyor. Bakalım kader neler gösterecek!

Emin Onat ölmüş. Kuvvetli bir sanatkârdı. Güzellik ve ahenkten anlıyordu. Zeki Rıza Sporel perişan olmuştur. Allah rahmet etsin.

Ah, martıların bende böylesine bir hasret fırtınası yaratabileceğini tahmin edebilir miydim? Şimdi anlıyorum, en korkunç işkence psikolojik vasıtalarla yapılabiliyor! Hasretler yaratmak, arzular uyandırmak, ümitler vermek ve bunların ateşi içinde yakmak!

Şimdi Neriman, Neriman nasıldır acaba? Acaba odasında güneş var mı? Pencereyi açabiliyor mu? Yalnız, yapayalnız ne yapıyor? Beni nasıl düşünüyor? Çocukları nasıl düşünüyor?

22.07.1961 Cumartesi

Dün Anayasanın savunmaları başladı. Bayar siyasi hayatını parlak bitirdi. Sözleri vakur, tok ve dokunaklı idi. Siyasi hayatının seyrini anlatırken, 23 yaşında, Meşrutiyet'ten 2-3 ay önce politikaya girerken o kendisine bu yolun sonunda felaketlerin de olabileceğini söyleyen arkadaşlarının bir kısmının şehit, bir kısmının mahkûmiyetle hayata veda ettiklerini, şimdi de sıranın kendisine geldiğini söyledi. İnkılâplar ve Atatürk bahsinde "Onlara bağlılığım benim öyle bir imtiyazımdır ki kimse ele alamaz, hıyanetlerime gelince, ben anlatmıyorum tarih yazacak" diye bağırdı. Ethem [Menderes] ve Koraltan'ı büyük nezaketle mahvetti. Ethem'in Cemal Paşa'nın mektubunu neden kendisine göstermediğinin sırrını hâlâ çözemediğini anlattı. Sonunda da "İhtilaldan sonra ne geleceğini bilirim, eğer beni sizin gibi gerçek hukukçuların karşısına çıkarmamış olsalardı hiç konuşmazdım. Şimdi kararınızı bekliyorum" diyerek bitirdi. Konuşması sırasında fırsat bularak grubu müdafaa da etti.

Avukatlar umumi mevzularda çok iyi hazırlanmışlar. Neriman'dan cezaevinden mektup aldım. O beni teselli ediyor, ben onu! Acaba ne yapıyor şimdi?

Dışarının enteresan haberi Madanoğlu'nun istifasının kabulüdür.

24.07.1961 Pazartesi

Gece Abdurrahman'ı gördüm. Dümdüz bir yolda yürüyorum. Karşıdan hızlı hızlı biri geliyor. Yanımdan geçerken bakıyorum Abdurrahman! Gülerek beni gördüğüne memnun bir yüzle, fakat durmadan bir şeyler söyleyip geçiyor! Hayırdır inşallah, yine bir haber var bana!

Bugün yine mahkeme! Savunmalara devam! Ah bir bitse, şu odadan bir çıkabilsem! Sabrım, dayanma gücüm kalmadı gibi. Hele bu rutubetli, karanlık, ağırlığı, boğuk sesleri, hilekâr bakışları, hasta burnu ile dolu oda! Fikri Apay-

dın'ın şakaya tahammülü olmasa, [Sırrı] Turanlı'nın samimiyeti olmasa delirmek kolay bu hücrede!

Acaba şimdi Neriman ne yapıyor? Onu düşündükçe yüreğim parça parça oluyor!

26.07.1961 Çarşamba

Dün mahkemede avukatlardan Talat Asal mükemmel bir savunma yaptı. Bu adamda büyük istidat var. Hitabet, kültür ve mantığı ne güzel birleştiriyor. Bitirşi hoşuma gitmedi: "Menderes'i asmayın!"

Fakat kusur Menderes'in kendisinde. Onun da son sözleri "Beni hayata, hürriyete iade edin" oldu. Ah yarabbi nasıl aldanmışız, nasıl aldanmışız!

İzzet Akçal'ın kızı çok müessir bir konuşma yaptı. Sesi, jestleri yerinde idi. Savunduğu insanın babası olduğunu hissettiriyordu. Yine dün Medeni Berk çok iyi idi. Cesurdu, sağladı.

Pazartesi günü konuşan avukatlar arasında Süreyya, [Hüsametdin] Cindoruk, Saffet Nezihi [Bölükbaşı] iyi idiler. Fakat bütün bu savunmaların sıklet merkezi zayıf. Adeta suçu kabul ediyorlar. Fakat ceza veremezsiniz diyorlar! Tabii birkaç avukat bunun dışında!

Dün *Cumhuriyet*, Cemal Paşa'nın Gümüşpala'ya yazdığı bir mektubu neşretti. Ağır, sert, tehdit-amiz!

29.07.1961 Cumartesi

Gece annemi gördüm. Bir pencere önünde, dar bir yerde oturmuştu. Yüzü hiddetli ve gergindi. Kızgınlıkla bana bakıyor, sert sert söyleniyordu. Birden bana "Git artık seni istemiyorum, seni tanımıyorum" diye bağırdı. Ben de "Ben de seni istemiyorum" dedim. Geniş bir odaya girdim. Karyolalarda ve yerde açık sarı atlas yorganlar örtülmüş yataklar vardı. Duvara dayalı bir karyolada Tezer uzanmıştı. Ben yerdeki yatakta uzanmak istedim, fakat yastık yerine başucunda yorganın üstüne kadar çekilmiş olduğu bir koltuk gördüm. Burada rahat etmem, başka odaya gideyim dedim ve uyandım. Bir daha gözüme uyku girmedim.

Savunmalar devam ediyor. Evvelki gün [Celal] Yardımcı, Fatin [Rüştü Zorlu], [Tevfik] İleri, Sebati [Ataman] güzel konuşmalar yaptılar. Dün Koraltan fena değildi Nusret Kirişcioğlu mantık olarak mükemmeldi. İlhan Sipahioğlu, Hamdi Sancar fena değil!

Fakat Şemi [Ergin] ve Nedim [Ökmen] fena idiler. Hele Şemi korkunç. Kendi hatıra defteri ile kendini müdafaaya kalkıştı. Korkak, hain, çirkindi. Ethem [Menderes] konuşmadı. Yalnız Bayar'a ve bana çattı. Fakat bu arada sözü mék-

tuba getirerek "Kimseye göstermemekle tarihi vazifemi yaptım" dedi. Medeni [Berk] de kuvvetli idi. Hayrettin [Erkmen] ve Haluk [Şaman] vakurdular. Başol'un sözlerini kesmesi üzerine Hadi [Hüsmen] ve Polatkan da konuşmadılar. Adnan Bey'e gelince ifadesi düzgün, ruhu korkak ve perişandı, adeta yalvardı. Başol gittikçe sinirleniyor! Korkarım sıra bize geldiği zaman konuşturmamaya kalsın!

Sitare'den gelen mektuplardan annesinin vaziyetine çok üzüldüğü anlaşıyor. Nasıl alışkındır ona. Mustafa da biraz sıkkın. Artık Tektaş gelsin diyor, alışmak hassası olmasa çıldırmak işten değil diyor! Karım da, çocuklar da hep benim yüzümden çekiyorlar. Neriman'dan bu hafta mektup yok.

Gümüspala cevap verdi. Keskin, ciddi, kesin! Cemal Paşa da yine sert mukabele etti. Öte yandan da yine Cemal Paşa'nın birçok dillere çevrilen bir makalesi çıktı. Bizi şiddetle tenkit ediyor. Seçimlerin yapılacağını tekrar ediyor.

Dünyada da karışıklık işaretleri var. Amerika asker topluyor. Kennedy sert nutuklar çekiyor! İçeriden ve dışarıdan, milletçe ve ailece nereye gidiyoruz ya-rabbi!

30.07.1961 Pazar

Dün mahkemede Denizli mebusu Turan Bahadır iyi konuştu. Sıra şimdi Bahadır Dülger'de. Tahmin ederim ki Çarşamba'ya sıra mebuslara gelir. Buna göre de on gün sonra da ben savunmamı yapabilirim. Ve artık bu iş bitmeli. Nasıl, ne şekilde olursa olsun bitmeli!

02.08.1961 Çarşamba

Dün Neriman'ın mahkemesi vardı. Acaba ne oldu? Süreyya buraya gelememişti, herhalde Neriman'a gitti.

Bizim davada savunmalar hızlandı. Mebuslar pek konuşmuyorlar. Mesela dün on beş mebus geçti. Bahadır Dülger çok güzel bir savunma yaptı. Afyon mebusu Orhan [Kökten?] [Uygun?] mükemmeldi. Avukatının tam aksi! Sefer Eronat [Yozgat mebusu] kendisini biraz da [mahkeme başkanı Salim Başol ile] hemşehrilikten faydalanarak dinletebildi.

Koraltan'ın karısı öldü. Koca adam perişan. Kader bir aileye ne hazin sonlar getiriyor bazen!

Dünya ve galiba biraz da memleket hızla karışıyor. Berlin meselesi birden çıkmaza girdi ve başta Amerika harp hazırlıkları başladı. Rusya'nın ablukasından ve Boğazların kapanmasından bahsediliyor. İçerde de örfi idareyi fiilen bütün memleketi teşmil ediyorlar! Bu hengâme içinde kaynayıp gideceğiz galiba!

04.08.1961 Cuma

Defteri iki gün ele almadım. Salı günü Neriman'ın mahkemesi vardı. Netice ne oldu? Biliyorum. Yalnız belki de şimdi evdedir. Yarbaya Süreyya'ya sormasını rica ettim, aldırmadı. Yalnız Süreyya dün neşeli idi. Bugün de gelmemiştir.

Savunmalar hızlı gidiyor. Günde 30 kadar oluyor. Arada Yırcalı çok iyi bir konuşma yaptı. Bir iki arkadaş da mesela "Kocaeli" soyadlı birisi [Bolu mebusu Kadir Kocaeli] söz aldı: "Bizi mahkûm etmek milli iradeyi mahkûm etmektir" gibi cümleler söylediler. Başkan zaman zaman çok asabi oluyor. [Rükneddin] Nasuhioğlu'nun ağabeyisini pek perişan etti. Arkadaşların çoğu da konuşmuyor.

Birileri işi biraz gevşetti gibi! Buna karşılık iç vaziyetimiz bir tuhaf. Örfi idareyi teşmil ediyorlar. Ahmet Emin [Yalman] gibi gazeteciler yine pek şiddetli!

06.08.1961 Pazar

Dün Süreyya'dan aldığım mektupta Neriman'ın çıktığı yazılı. Yarbay da dün sabah söylemişti. Allaha şükür, hiç değilse evim kapanmış olmaz!

Savunmalar hızlı. Bu hafta sonunda bitebilir. Benim sıram belki Perşembe'ye gelecek. Siyasi hayatımın bütün hesabı ve son sözler. Zaman zaman hiç konuşmayayım diyorum. Veya bir iki cümleden ibaret bir savunma! Bu komedyanın aktörü olmak istemem deyip oturabilirim. Evet, böyle de yapabilirim.

Dışarıda siyasi hava gergin! Ahmet Çiftçi ismindeki Adalet Partiliyi idama mahkûm ettiler. Gümüşpala'yı da 3 saat sorguya çekmişler! 14'lerin dönmesi ihtimalleri kuvvetleniyor. Bana öyle geliyor ki Cemal Paşa otoriter bir hükümet kurmak ve cumhurreisi olmak istiyor. Seçimlere doğru bu hazırlıkların bir manası da bu olabilir.

Dün savunmalarda Gaziantep mebusu Cevdet San ve Erzurum mebusu Melik Fırat kuvvetli idiler. Rıfkı Salim [Burçak] de fena değildi. Buna karşılık Eskişehir mebusları daha birçokları Halk Partisi'ne iltica ettiler. İnsan onları dinlerken utaniyor! Süreyya veya [Gültekin] Başak benim için de bu çeşit şeyler söylerlerse savunmama başlarken onları tekzip edeceğim.

Ah yarabbi bu adada ne kadar yalnızım. Arkadaşların her biri kendi âleminde! Müşterek hiçbir bahsimiz yok. Düşüncelerimiz, dertlerimiz, mizaçlarımız, karakterlerimiz bambaşka! Ruhumun bu kadar bunaldığı bir zaman hatırlamıyorum.

07.08.1961 Pazartesi Sabah Saat 4

Bursa mebusu Kenan Yılmaz da öldü. Cumartesi günü mahkemede hastalandı. Çıkarken yüzü sapsarı idi. Daha koğuşuna gidemedi düşmüş! Kaderi burada ölmekmiş. Allah rahmet etsin!

11.08.1961 Cuma

Dün savunmam bitti. Bir saatten fazla konuştum. Derin bir sükut içinde dinlenildi. Arkadaşlar, büyük memnuniyet gösterdiler. Böylece siyasi hayatımın son sözlerini söylemiş oldum. Süreyya kısa, cesur, metin bir müdafaa yaptı. Ona Neriman'a, çocuklara, Tezer, Gültekin ve ablama bugüne kadar gösterdikleri yardım, metanet, sabır için teşekkür mektupları yazdım. Daha doğrusu içimden bir his, bir baskı yazdırdı. Bir çeşit veda mektupları! Gültekin Başak'a da yazdım. İçinde şimdi hazin bir rahatlık var. Biten bir ömür parçasının boşluğu bu! Nihayet üç güne kadar bütün savunmalar bitecek. Sonra bakalım neler olacak!

Dışarıda siyasi faaliyet hararetili! Adalet Partisi liderini örfi idare istintak etti. Dosyası hükümete gönderildi. Kapatmak istiyorlar, amma belki de bu olmayacak! Memleketçi Partisi'nin başına [Enver] Adakan geçti. Arkasından partide çözümler başladı. Alican Halk Partisi aleyhine beyanatlar verdi. Hülasa eski hamam eski tas! Bu arada 14'ler de galiba geliyor!

Memleket dışında ise büyük hadise ikinci Rus feza gemisinin içinde bir binbaşının dünyanın etrafında 24 saat dolaşmasıdır. İnsanlık artık yeni bir merhalesine girdi.

12.08.1961 Cumartesi

Dün savunmalar bitti. Böylece maceranın halkası kapanmak üzere! Belki ay sonuna kadar da kararlar verilmiş olacak! Bütün şu davalardan hafızalarda kalacak olan nedir? Demokrat Parti olacak mahşer! İnsan olarak bir taraftan eğilmenin en sefil tecellileri, öte yandan dimdik kalmanın heyecan verici örnekleri. Sonra Shakespeare'in kalemine, Edgar Poe'nun hayallerine, Dostoyevski'nin tahlillerine, Fuzuli ve Naili'nin hatta Şeyh Galib'in hassaslığına göre ruh ve karakter tecellileri!

Cevaplardan doğmuş hıyanetler, rakibi kovalamaktan yorulmayan kinler, ümit etmediğim insanların yerlere serilişi, beklemediğim kimselerin göklere yükselmesi!

Perşembe akşamı, çoktan beri konuşmadığım Ethem [Menderes] sofrada, tebrik ederim Samet dedi, savunman çok kuvvetli idi! Sordum, yine kırıldın mı? Hayır dedi, o ilk gün güvenmiştim. Bu sefer değil! Cevap vermedim, zavallı hâlâ idrak etmiyor sebep olduğu faciayı!

8. defter de bitiyor. İçim bomboş olarak. Savunmadan sonra birden boşandım, artık her şeyi sessizce bekleyebilir, benimseyebilirim. Bu satırları yazarken saat sabah 5. General Namık Argüç, bir mektup karalıyor, General Çakın horlayarak uyumakta, Fikri Apaydın, Ahmet Kınık, Sırrı Turanlı, [Mahmut] Güçbil-

mez ve genç Uşaklı [İsmail] Saraçoğlu yataklarında, belki uyuyorlar, belki de düşünüyorlar! Evet, içim bomboş, artık kaderin beni hislerimden vurabileceği bütün darbelerine karşı asla isyan etmeyecek bir ruh halinin elindeyim. Yalnız kalbimin ve dimağımın bir köşesinde gözlerimi kamaştıracak kadar parlak bir ışık var. Büyük kudret sahibinin elimden tuttuğunu ve bana rahatlık ve huzur içinde uyuyabileceğimi fısıldadığını duyuyorum. Günahlarımın onun yanında affedileceğini, insanlara karşı yüreğimde hiçbir itibar kalmadığını, en fenanın da en iyi olmağa layık olduğunu seziyorum. Bu belki de çoktan beri beklediğim dirilişin başlangıcıdır!

9. Defter

12.08.1961 Cumartesi Akşamüstü

8. defteri bu sabah bitirdim. Dokuzuncuya da yine bugün başlıyorum. Duruşma günleri hızla geçiyordu. Şimdi bu iş yok. Şu kararı bekleme günleri nasıl yavaş akıyor yarabbi! İşte bir türlü akşamı edemedik ya uzun bir hapis cezası verirlerse ne yapacağım?

Savunmanın tesiri büyük. Gazeteler birinci sayfeden manşetler verdiler. Bazıları da canlı kısımlarından birçok parçalar, cümleler almışlar! Arkadaşlar üzerindeki tesiri de öyle. Hayatımın en kuvvetli on beş yılını verdiğim ve içinde memlekete zevkle, heyecanla hizmete çalıştığım Demokrat Parti'yi, evet kendimi değil, onu savunmuş olduğuma ben de memnunum. Bu benim için bir vesile idi, bir haktı. Artık Demokrat Parti de, on beş yılım da geçmişin hatıralarından ibaret!

[Burhan] Belge: "Sen bugüne kadar kimsenin yapamadığını yaptın. Bu bir misyondu. Sen üzerine aldın. Böylece şu Yassıada da üç zirve belirdi: Müdafaa, yeni avukatlar, sanıklar arasında sen! Bir de karar olacak." Arkadaşların birçoğu bu kabil şeyler söylediler. Gazetelerdeki manşetler de buna yakın. Neden bunları yazıyorum? Şunu tespit için: Demokrat Parti'nin muhalefetteki misyonuna Bayar sahip oldu, iktidarda Menderes, felaket zamanında ise kader bu işi bana yükledi. Partinin mersiyesini söylemeyi! Ne yapalım böyle olsun.

14.08.1961 Pazartesi

Bu bekleme günleri geçmek bilmiyor. Mahkemeler oyalıyordu biraz. Oda da öyle kalabalık geliyor ki bana, zaman zaman kendimi insanla dolu bir caddede sanıyorum. Her birimizin âlemi ise birbirinden yıldızlar kadar uzak. Çakın Paşa

bugün biraz daha genişleyen çocukça bir neşeye kendini kaptırmaya çalışıyor. Onda gerçekten şiir istidadı var. Tenkitlerimle, yeni istikametler göstererek teşvik ediyorum, sembolizme kolaylıkla kayabiliyor. Bu suretle de sesinin, kahkahasının, acemi esprilerinin sınırını daraltabiliyorum. Zavallı Namık [Argüç] Paşa bir başka dünya! Başına gelenlere şaşırmış, o da Çakın Paşa'ya uyararak ve takılarak unutmak gayretinde! Fikri Apaydın'ın çocuklarına, evine, mahirane bir tarzda nasıl pişireceğini, nasıl hazırlayacağını anlattığı yemeklerine hasreti hemen hemen tek işi! Ötekilerinin de her birinin düşünceleri hep ayrı ayrı! İşte bu küçük, rutubetli odanın kalabalığında böylece yapayalnızım!

Mahkeme kararlarının bildirilmesini Eylül'ün 15'ine bıraktı. Uzun! Acaba seçimlerle ilgili mi? Öyle ise bu tarihi uzatabilirler de!

Başol, son sözleri sorarken Şemi [Ergin] kalktı, eğri büğrü başı sonu olmayan bir iki cümle ile "kendisi ve arkadaşları namına kusurlarımızı, hatalarımızı, çocuklarımızın hatırı için af etmelerini" niyaz etti! Nasıl adam bunlar! Grup aslan gibi dikilmiş, ben vatan haini değilim diye bağırıyor. Şemi Bey kendi hatıra defterinin bu davada oynadığı fena rolü unutarak grup namına böylesine alçaltıcı sözler söyleyebiliyor! Yoksa arkadaşlar üzerindeki kötü hatırasını silmeye mi çalışıyor? O halde "Benim defterimde yazdıklarına bakmayın siz, ben onları birtakım şahsi dargınlıklarla yazmıştım. İşte son sözüm: Demokrat Parti diktaya gitmemiştir" demeliydi, yapacağı bu idi, yalvarmak değil!

Şimdi bu bir ayı, bekleme ayını nasıl geçirmeli? Hikâye yazmak istiyorum. Konu bulmak lazım. Bu adada düşünmek bile mesele!

16.08.1961 Çarşamba Sabah Saat 4

Günler ağır, sıkıntılı, sıcak! Bu son bir ay en büyük işkence olacak. İşin fenası mahkemenin, sorguların, savunmaların belli noktalarda birleştirdiği dimağ ve ruhlar şimdi birbirlerinden ayrılıyorlar. Herkes kendi akıbetini yalnız başına düşünüyor! Büyük fırtına gene herkes için bu akıbeti öğrendiği zaman kopacak. İlk sersemlik geçtikten sonra, sen sebep oldun, sen sebep oldun feryatları ile biri ötekinin üstüne düşecek!

Bu odaya indikten beri tabii daha çok kimse ile görüşmek mümkün oldu. Yukarı katın, yani 1 numaralı koğuşun bütün sakinleri ile! Aralarında ne garip insanlar var, mesela örneğin demek istiyorum, amma bir türlü bu yeni kelimeyi sevedim, Şeyh Selahattin [İnan] ile Halis Öztürk! Yırtık pırtık elbiseler giyorlar, taşların üstüne kolaylıkla bağdaş kuruyorlar. Şeyh ürkek, asılmaktan korkuyor! Herkesin yüzüne hep ıslak gibi duran durgun gözlerle bakıyor, sonu anlaşılması güç birkaç kelime söylüyor, sonra memleketinin hazin, melankolik

bir havasını yavaş yavaş söylemeye başlıyor. Bu şarkı beste değil, inleme! Halis [Öztürk] daha metin! Tatlı şivesiyle hoş hikâyeler anlatıyor, arkadaşını teselliye çalışıyor! Fakat ikisi de "Osmanlı'nın" adam asmaktaki fütursuzluğunu tecrübe ile biliyorlar, korkuları da buradan geliyor!

Bizim Nafiz Körez bana Hüseyinzade Ali'yi [Turan] hatırlatıyor, sakın, kendi halinde! Ruhunda da, kafasında da sükûnetini, itidalini kaybetmedi! Küfrevi yine kapalı kutudur. Mahkemede yaptığı ithamlarla daha önce kurtulacağını ümit etmişti. Boşa çıkınca neşesi kaçtı, konuşması azalarak düşünceli bir hal aldı. Sağlamlardan biri Doktor Burhanettin Onat. Vakur halini hiç kaybetmedi, yalnız biraz sarardı, soldu. [Nurettin] Aknoz Paşa ile Amiral [Sadık] Altıncan da başlarına gelenden şaşmış bir kenara oturarak denizi seyrediyorlar. Neden mebus olarak aramıza düştüklerini de pek bilmemişlerdi!

18.8.1961 Cuma

19.08.1961 Cumartesi

Dün defteri elime aldım fakat bir şey yazamadım. Can sıkıntısı bazen insanı öylesine boğuyor ki! Biz akıbetimizi belli edecek kararı beklerken dışarıda siyaset hayatı bütün şiddetiyle çalkalanıp duruyor. Partiler birbirlerine karşı 1959 yılını hatırlatacak biçim ve üslupta hücum halinde! Halk Partisi içinde Kasım Gülek taraftarları rakipleri tarafından "Kravatsızlar" diye isimlendirildiler, kendi gazeteleri bile birbirlerinin kirli çamaşırlarını meydana döküp duruyorlar! Ahmet Emin Yalman yine "büyük mürşit" rolünde! Kasım'ın partiden atılmasını tavsiye ediyor! Bu arada Yusuf Ziya [Ortaç] gibi adi kalemler İsmet Paşa'nın gözüne girmek için en aşağılık yazılarla onu göklere çıkarıyor, bizi yerlere batırıyorlar! Şayet bizim gerçekten rezaletlerimiz varsa bunlardan birini de şu Ortaç'a yaptığımız iyilikler teşkil eder. Örtülü ödenek, özel otomobil izni, döviz, kâğıt her şey, her şey bu adama bol bol sağlanmıştı. Bacanağı Orhan Seyfi [Orhon] hâlbuki ne kadar mert çıktı!

Falih Rıfkı [Atay] ise açıktan açığa Halk Partisi diktatörlüğünü istiyor. Tabii Yassıada'dakilerin cesetleri üzerinde kurulmak şartıyla!

Seçim hazırlıkları da hızlandı. Adalet Partisi gittikçe kuvvetlenir gibi! Yakında yuvarlak masa toplantısı da yapacaklar.

Dünyanın manzarası da karışık! Berlin işi çıkmazda. Cezayir aynı halde!

Yusuf Ziya [Ortaç] Yassıada'yı uzaktan bir mezar kümbetine benzetmiş son yazısında. Bu benzeyişte gizli zalimce arzunun yanında bir gerçek de var: Yassıada hiç değilse bir devrin mezarıdır! Yalnız taşının üstünde ne zaman, ne yazılacak, bunu da ancak Allah ve tarih biliyor!

Üç günde bir, günde iki defa hava almağa çıkarıyorlar. Tabii buna çok sevindik. Dünkü yağmurdan sonraki gezinti ruhumuzu da adeta serinletti. Herkes kurtuluş ümidinde, fakat ancak korka korka söyleyebiliyor. Dikkat ettim, yüzler hep sapsarı! Kadın mebuslar boyasız yüzleri, biraz dağınık saçları ile olduklarından çok daha ihtiyar görünüyorlar, yüzleri de haklı isyanlarla dolu. Aralarında Perihan Arıburun daha mütefekkir, daha sakın! Zaman zaman genç kızlığını hatırlıyorum. Yüzünde hâlâ o günlerden çizgiler, manalar var. Nuriye Pınar'ın öteki kadınlarla arası biraz açık, şimdi Diyarbakır mebusu Mehmet'e [Mehmet Hüsrev Ünal] Fransızca ders veriyor.

Dün, Burhanettin Onat 1953-1955'te Lübnan, Suriye ve Mısır'a yaptığı seyahatlere ait çok dikkate şayan sözler söyledi.

20.08.1961 Pazar

Gece Süreyya'yı gördüm. Orman gibi sık ağaçlı bir yerde idim. Ayaklarımın dibinde biri siyah, öteki beyaz iki iri köpek duruyor ve yaltaklanıyordu. Rüyam bundan ibaret! Fakat beni düşündürdü, hangi düşüncelerimin sembolü veya hangi olmuş veya olacak hadiseye işaret?

Günler ne kadar ağır geçiyor yarabbi. Sonra ne kadar sıkıcı! Artık arkadaşlarla konuşacak konu bile kalmadı, belki düşünülecek şey bile! Fikri Apaydın'ın özlediği yemekleri anlatması onu oyalayacak konuşma oluyor!

Şu bekleme günlerini geçirmek için hikâye yazmak istedim. Olmadı bir türlü toparlanamadım.

Bugün gazeteler Cemal Paşa'nın gazetecilere verdiği yemekten bahsediyorlar. Paşanın konuşmaları demokrasiden, birlik tavsiyesinden, memleketin yükselmelerinden ibaret! Bizim hakkımızda herhangi bir şey yok! Bu iyi bir alamettir. Bu arada Atatürk ve İnkılâplar üzerinde de sözler var. Onlara bağlı kalmalıyız diyor! Elbette öyle! Bizim iktidarımız için yapılmış en büyük bühân bu İnkılâplara arkâ çevirmiş olduğumuzdur. Hangisine? Devlet şekline mi? Seçimlere mi? Harf veya şapkaya mı? Hangisine? Nasıl korkunç bir propagandanın içinde bizi erittiler yarabbi! Tıpkı, Memiş Yazıcı'nın, Mustafa Zeren'i 1954'te Erzurum yoklamasında erittiği gibi! Her gittiği yerde önce methetti. Arkasından da "fakat mason olmasaydı ne iyi olurdu" dedi. Hâlbuki adamın masonlukla hiçbir ilgisi yok! Ne ise, ne ise!

Yukarı koğuştâ aynı odada kalan iki ihtiyar, Burhanettin Onat ile Nihat İyriboz pencere açıp açmamak yüzünden yumruk yumruğa gelmişler! Kumandan da İyriboz'u ayırmış! Üst koridorda da dün Zorlu'nun bir hadisesi oldu.

Bugün aile ziyaretleri gene başladı. Bizimkilerden kimse gelmemişti.

24.08.1961 Perşembe

Bugün çocuklar gelecekler. Hava biraz fena! Acaba motor kalkabilecek mi? Günler aynı ağırlıkla akıp gidiyor. İşte 22 gün var 15 Eylül'e! Yaklaştıkça hepimizin tek hedefi o oluyor. İyi biliyoruz ki yollar oradan ayrılacak! Herkes bir başka âleme, bir başka köşeye!

Memlekette siyasi heyecan artıyor! Ali Fuad Başgil meydanda! Adalet Partisi'nden adaylığını koyuyor. Cumhurreisliği adaylığından da bahsediyor. Böyle bir şey düşünürse hata eder, hem çok büyük!

Aralarında bizim Başak da olduğu halde birçok avukatlar Yeni Türkiye Partisi'ne girdiler. Düzce'deki konuşmalar cesur, fakat acemi! Halk Partisi içinde kaynaşma büyüyor! Kasım [Gülek] "Kravatsızların" başı olarak [İsmail Rüştü] Aksal'a karşı! *Tanin*, *Hür Vatan*, *Akis*'te karşılıklı sövüşüyorlar! Milli Birlik Komitesi ise yuvarlak masa toplantısına hazırlanıyor. Gazeteciler, Profesörler parti liderleri ile konuşmalar yapıyor. Bu arada Bölükbaşı'nın Yassıada mahkemeleri hakkında bir beyanatı olmuş. Örfi idare haber olarak neşrine izin vermemiş, *Son Havadis* ile *Kudret* beyaz çıkmışlar. Ne söyledi malum değil, ancak devlet reisi'nin imzası ile Yassıada divanı kararları üzerinde her türlü neşriyatı yasak eden bir karar çıktı. Üslup ve ifade tarafsız ve hukukidir!

Memleket dışında ise Berlin işi müzminleşiyor, Ruslar bize, İran'a, Pakistan'a çatıyorlar. Bir Yahudi'nin yazdığı *Exodus* isimli romanı okuyorum. Tercüme çok iyi! Eser dikkate şayan. Yahudilerin bir yanını da, millet olarak idealist taraflarını da öğrenmek mümkün oluyor!

Eğer çıkarsam kendimi biraz topladıktan sonra şöyle bir neşriyat serisine girişebilirim:

– Şimdiye kadar çıkmamış hikâyelerden bir hikâye kitabı.

– *Strazburg Hatıraları*'nın ikinci baskısı.

– *Kuwayn Millîye Ruh*'ünün Refik Şevket'in [ince] yazdığı ve benim yeni yazacağım önsözlerle üçüncü baskısı.

– *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'nin yeni bir önsözle ikinci baskısı.

– Benim, Vatan Cephesi ve Anayasayı İhlal davalarındaki sorgu ve savunmalarımı (soruşturma kurulundaki ifadeler dâhil), Süreyya ve Başak'ın savunmaları.

Bu beş kitabı bir yıla çıkarabilirsem her bakımdan iyi olur diye düşünüyorum. Bakalım kismet olacak mı?

Bugün Neriman, Sitare, Mustafa, Gültekin, Tezer, Süreyya geldiler. Sitare uzamış, ince, zarif bir genç kız olmuş. Neriman ve Tezer'i yorgun gördüm. Mustafa ise azimli, iradeli duruyor! Gültekin ve Süreyya her zamanki gibiler. Bir saat

kaldılar, ne konuştuk? Hiç! Sekiz ay olmuştu görmeyeli! İşte biraz hasret dindi. Tektaş iyi imiş, aylığını artırmışlar, yine resimlerle uğraşıyormuş. Gökçe'yi dün Londra'ya göndermişler. Kim bilir belki şifasını bulur. Neriman'a neden tutuklandığını sormadım, daha doğrusu sormadım. Süreyya, Egesel'in kendisine söylediklerini anlattı. Yine Süreyya'ya göre divanın dosyaları şu bir ay içinde tetkiki belki de güç olabilir. O halde bir talik daha beklemek lazım gelecek. Şayet böyle yaparlarsa kararların bildirilmesi seçimlerden sonraya kalacak demektir. Hâlbuki buradan nasıl bıktım!

26.08.1961 Cumartesi

Havalar biraz serinledi. Daha rahat nefes alabiliyoruz. Fakat odanın havası hep fena. Günde iki defa açık havaya çıkmamız olmasa felaket!

15 Eylül yaklaştıkça arkadaşların yüzlerindeki sarılık artıyor. Hele evvelki gün kumandanın koğuş mümessiline söyledikleri birçoklarını derinden derine, iyiden iyiye düşündürdü. Kumandan sözleri arasında "Karar okunurken böyle şey olur mu gibilerden sesler çıkartmayın" demiş. Herkes buna bir türlü mana veriyor.

Yuvarlak masa toplantısı iç politikanın ağırlık noktası! Milli Birlik, partiler, profesörler, gazetecilerle konuşmalara devam ediyor. Sordukları hususlar bir acayip! Mesela, iktidar olacak partiye karşı bir reaksiyon olabilir mi? Seçimden sonra memleketin manzarası ne olabilir? Gibi.

Öte yandan Ekrem Alican, açıktan açığa "1954 yılına kadarki Demokrat Parti'nin devamıyız" diyor. Nadir Nadi, Falih Rıfkı [Atay] ve çömezleri ise "Halk Partisi'nden başka partiler geriliğe giderler. Ordu buna izin vermez. Demokrasiyi kurtarmak istiyorsak bu gerçeğe göre hareket etmeliyiz!" diye yazarak partileri ordu ile tehdit ediyorlar!

Halk Partisi kurultayı başladı. İnönü dikkatli bir konuşma yapıyor. Fakat Atatürk'ten asla bahis yok! Hâlbuki onu hep kendilerine mal etmişlerdi. Ve sıkışınca yine de ediyorlar! Kurultayın ilk günü Kasım Gülek'in mağlubiyeti ile bitmişti. Kendisine hiç yüz verilmemiş!

İzmit Rafinerisi işlemeye başladı. Menderes'in temelini attığı son tesis!

27.08.1961 Pazar

Günler iyice kısaldı. Geceler de uzuyor! Hemen hemen on günden beri de leylekler odamın üstünden güneye iniyorlar. Tabiat kış hazırlığında. Yarın öbür gün fırtınalar da başlayacak. Fakat biz ne olacağız? Hiçbir yaratığın kaderi insanınki kadar hemcinsinin elinde değil! Yine hiçbir yaratık insan kadar etine, kanına bağlı olarak bu oranda zalim yaratılmamış! Aklın, zekânın zulmü! Pen-

çelerden, dişlerden, zehirden, yumruk, tekmeden önce hatta onların yanında bakışın, gülüşün, sözün zulmü! Fakat acaba insandan başka hangi canlı acıya, eziyete, küçülmeye böylesine dayanabilir? Bazen kendimden hem zalim, hem mazlum olarak iğreniyorum.

28.08.1961 Pazartesi

Süreyya'nın Yeni Türkiye Partisi'ne girdiği anlaşıyor. Gazeteler Gelibolu'da ilçe kongresinde konuştuğunu yazıyorlar. "Giriş sebebini İzmir İl Kongresi'nde açıklayacağım" diyor. İyi mi yaptı, fena mı yaptı zaman gösterecek. Belki bizim hakkımızda karar verildikten sonra olsa idi daha hesaplı sayılabilirdi. Fakat ben kendisine herhangi bir şey tabiatıyla yazmam. İnşallah ona da memlekete de hayırlı olur.

Halk Partisi kongresinde [İsmail Rüştü] Aksal, İnönü'nün şahsiyetine dayanarak ve ona açıkça kendisini tutturarak kazandı. Bu gerçekten İnönü'nün yenilmesi, Kasım'ın [Güleğ] kazanmasıdır. Bu parti parçalanır artık! C.K.M. partisinin kongresi de başladı. Orada da Tahtakılıç-Bölükbaşı kavgası var. Tahtakılıç ayrılmak için bahane arıyor.

Bütün bu politik heyecanın sonu nereye varacak? Memleket yine bir baştan bir başa dalgalanıyor, yepyeni insanlar politika sahnesine atılmışlar, atılıyorlar. Seçimlerden sonra bir dalgalanma olacak mı? Sanmıyorum, aksine büyük hadiselerden korkuyorum. Sonra biz, ben ne olacağız? Dört yanı deniz şu küçük adanın üstünde, süngüler, makineli tüfekler arasında rengi, mahiyeti belirsiz duruyoruz!

29.08.1961 Salı

16 gün var. Karar ne olabilir? İşte hepimizin tek önemli sorusu! Arkadaşlar arasında çeşit çeşit haberler, çoğu kendi tahminlerinin birkaç defa söylenmesinden sonra haber kılığına girmiş olmasından ibaret. Fakat buna karşılık dışarıda politika çalışmaları hızını artırıyor. Göze çarpan belli manzaralar var.

Milli Birlik çevrelerinde hiçbir tefsir yapılmıyor. Yalnız yuvarlak masa toplantısı için hazırlıklar var. Bizlerden hemen hemen hiç bahsedilmiyor. Halk Partisi kurultayının sonuçları ve İnönü'nün hareketi genel olarak tenkit konusu yapılmıştır. Adalet Partisi'nde sessizlik hâkim! Bir gazete Milli Birlik'in Gümüşpala'ya mektup göndererek 614 kişinin adaylığını koymamasını tavsiye ettiğini yazmış. Yine bir gazeteye göre de devlet reisi Gümüşpala'yı kabul etmemiş! Her iki habere de henüz inanmıyorum. Kasım Güleğ de dövüşmeye devam edeceğim diyor!

İşte manzara bu! Ve güzel değil! Bizans ruhu memlekete hükmetmekte dayatıyor.

Bu Yassıada manzarasından ne romanlar, ne piyesler, film senaryoları çıkar. İnsan ve ihtiraslar burada çırlıçıplak karşı karşıya geldiler. Kapalı ağızların haykırdığı gerçekler, sapsarı durgun sözlerin fırladığı hikâyeler var! Bunları anlatabilsem.

30.08.1961 Çarşamba Sabah Saat 4,5

Ah sabahın bu erken saatlerinde beni saran hisler ve düşünceler! Oda arkadaşlarım hafif horultularla uyuyorlar. Dışarıda nöbetçilerin ayak sesleri, havada hatıraların gölgeleri, endişelerin, ürpermelerin, baş döndürücü bir hızla çevremde dönüp dolaşan yalnız benim gördüğüm yüzler, yalnız benim işittiğim sesler! Sonra bir türlü cevap veremediğim sorular, "acabalar", "niçinler", "nedenler".

Hayatımın her manevrası sınırsız, karmakarışık, gerçekte birbirlerinden yıllarca uzak oldukları halde yan yana karşımda dikilip duruyorlar. Hoca Abdürreşid'in oğlu Timur'un omuzları üstünden bana Menderes'in baktığını görüyorum. Din dersleri öğretmeni Şirvanlı Hoca Salih Efendi'nin gülüşlerine, Bayar'ın bakışlarını, edebiyat öğretmeni Süleyman Şevket'in [Tanlı] ince, hasta sesine, İnönü'nün boğuk, kulakları tırmalayan tehditleri karışıyor! Sonra babam, annem, bütün kardeşlerim, karım, çocuklarım birbirini ite kaka gelip geçiyorlar! Sevdiklerim, sevmediklerim, dostlarım, düşmanlarım hepsi başıma üşüşüyorlar!

Belki elli yılın kıyameti sabahın bu saatlerinde benim için kopuyor! Hem nasıl yorucu, nasıl üzücü yarabbi! Hiçbir gam bu sessiz hercümercin verdiği kadar acı değil!

Şimdi bu satırları yazarken Menderes'in radyodan sesini duyuyorum. İhtilal bu mudur? Bu mu ihtilal! İşte ihtilal bu! Bu dört yanı deniz, bir ada üstünde çeşitli hakaretler altında hapsedildiğin odada, sabahın alacakaranlıklarında yapayalnız, kendi başına bırakılmış hayaller, hisler, düşünceler, pişmanlıklar arasında çırpınıp durmak! İşte ihtilal bu!

31.08.1961 Perşembe

Yine çok erken uyandım. Karmakarışık, belli belirsiz yüzlerden, çizgilerden ibaret rüyalarla yorulmuş bir halde! Sıkıcı bir gün daha böylece başlıyor.

Dün gazetelerin önem verdikleri büyük haber Adnan Bey'in oğlunun Yeni Türkiye Partisi'ne girmiş olmasıdır. Ekrem Alican bu vesile ile basın toplantısı yapmış. Yüksel [Menderes] de yüksekte büyük bazı laflar etmiş! Mesela "Benim bu hareketim memlekette sükûn ve istikrara bir nebze hizmet ederse bahtiyar olacağım", "Basın vasıtasıyla Türk milletine birkaç kelime söylemek isterim" gibi.

Yüksel'in partiye girişini Alican'ın böylesine karşılamış olması başka bakımlardan dikkate değer. Acaba bu Milli Birlik Komitesi'nin hazırladığı bir kardeşlik, af, müsamaha hareketinin başlangıcı mıdır? Çünkü Eylül'ün ilk günlerinde de meşhur yuvarlak masa toplantısı başlıyor! Yine gazetelerde Bayar'ın kızının, Namık Gedik'in karısının bizim Süreyya'nın partiye girişleri yazılı. Süreyya doğru! Diğerleri henüz belli değil. Süreyya'nın Manisa'dan aday gösterileceğini yazıyorlar. Hâlbuki Manisa Adalet Partisi'ni tutar gibidir.

Osman Bölükbaşı yine başkan seçilmiş. Kurultaydaki konuşması fena değil! Garnizonda başta kumandan hemen bütün subaylar bir rütbe yükseldiler.

01.09.1961 Cuma

Nihayet Eylül! Feyziye lisesinde edebiyat öğretmeni Akil Koyuncu bize [Tevfik] Fikret'in "Aveni-Şühur"unu toptan ezberletmişti. Bu on iki parçanın içinde en kuvvetlilerinden biri de Eylül idi. Fikret ayların rengine uygun ahenklerle yazmıştı bu şiirleri! Şimdi şu dakikada pek hatırlayamıyorum amma galiba sonu (Ah ben sonbaharı pek severim) diye bitiyor, bu ayı ölen genç bir kızın yüzündeki son hayat ışığına benzetiyordu! Evet, Nihayet Eylül! Ve on beş gün sonra hayatımın büyük, en büyük dönüm noktası! Aydınlığa, yeniden doğmaya mı yoksa daha da karanlığa belli olmayan akıbetlere doğru mu?

Bu sekiz kişilik odanın sakladığı hatıralardan hangisini unutmak mümkün? Yanlış söyledim bütün Yassıada'da geçmiş yüzlerce günden hangisini? Fakat bu soruları neden kendi kendime soruyorum? Ne ben bu adayı, buradakileri, kumandanından erine kadar, hür olanlarla, polis memurundan devlet reisine kadar esir olanları unutabilirim ne de onlar beni! Yassıada artık kafamda, boşluktaki yıldızlardan biri kadar tek başına bir dünyadır! Kendine özgü yaşam, düşünme, yiyim içme, his etme düzenleri içinde ayrı bir âlem.

Dün kumandan odaya uğradı. Yeni yıldızını takmıştı. Güler yüzlü ve neşeli idi. Namık Argüç ve Ahmet Kınık'ın üzerinde bir güler yüzün, bir tatlı sözün tesiri çok büyük oluyor. Bu sefer de kumandanın yumuşak bakışlarında ümit dolu tefsirler çıkardılar. Çakın Paşa ise kendisini şiire vermiş, yazdıklarını beğeniyor, başkaları da beğendi mi dünya onun! Birbirinden yüzde yüz ayrı tipler olan bu iki general bu hapishane hücrelerinde birbirleriyle nasıl anlaşıyorlar yarabbi! Argüç Paşa ötekisinin yanında hem fizik yapısı, hem ruh ve akıl olarak Don Kişot'un peşinde tam bir Şanso Panso!

Gece rüyamda annemi gördüm. Siyah veya koyu renk bir manto giymişti. Baş galiba beyaz bir tülbeyle örtülüydü. Kucağında bir bohça taşıyor, gülerek, neşe içinde "Ben gidiyorum" diyordu, "zaten benim ölmemi istiyorsun!" "Aman

anne nasıl olur? Sen aziz bir cansın" diye cevap veriyor ve kucaklayarak yüzünü öpüyordum. Bu sırada uyandım.

Bugün belki de bir dalgınlık veya rastlayışla olacak, bizim odayı da vekillerle beraber çıkardılar, böylece üç ay sonra onlarla biraz konuşmak fırsatını buldum. Hepsini neşeli, mutlu buldum. Benim savunmadan onlar da çok memnun.

Yüksel Menderes işini malum gazeteler çok kışkırtıcı şekilde karşıladılar. Süreyya da İzmir'de Yeni Türkiye Karşıyaka İlçe Kongresi'nde konuşmuş! Onun bu partiye girişi, benim ismimi tabii yine dillere doladı!

Yuvarlak masa toplantısının birinci kısmı başladı. Gündem ve toplanma gerekçesi bizim için bile fena sayılmaz!

02.09.1961 Cumartesi

Havalar iyice serinledi. Sabahları geç, akşamları erken oluyor. Rüzgârlar pencereleri sarsacak kadar sert de esiyor. Fakat bu birkaç gün sürecek, sonra yine tatlı, ışıkları temiz ve parlak, ılık bir mevsim İstanbul'u saracak! O günler nerede olacağım acaba?

Odamızın bir işi de geceleri gördüğümüz rüyaların tefsirini *Kuran*'dan aramak. Güçbilmez'in Ömer Rıza [Doğrul] tercümesi bu işe yarıyor. İyi tefsirler içimize adeta ferahlık veriyor. O zaman yüzler, hele Namık [Argüç] Paşanın yüzü nasıl hüzünlere bürünüyor yarabbi! Başını sallayarak "beni bırakmayacaklar, beni çürütecekler" diye yatağına uzanıyor, bir iki dakika sonra da uykuya da-
lıyor!

03.09.1961 Pazar Sabah Saat 4

Oldukça rahatsız bir gece! Yarı uyanık, yarı uykulu, düşünceler ve rüyaya benzeyen hayallerle dolu!

Dün sabah gezilerinde bazı arkadaşlarla, bir gün önceki bütün koğuşlarla beraber yaptıkları havalanma sırasında aldıkları haberleri verdiler: Sözde kumandan Kayseri'ye gidileceğinden bahsetmiş, mebuslar bırakılacakmış, divanda bakılmamış davalar Kayseri'de görülecekmiş, daha birçok şeyler. Tabii böyle yerlerde her haber hatta ne kadar akla aykırıda olsa insanın ruh ve sinelerinde tesir yapıyor!

Bazı endişelerim yazık ki gerçekleşiyor. Yüksel Menderes'in Yeni Türkiye Partisine malum şekilde alınmasının tepkileri gözüktü. Aydın Yalçın Karşıyaka kongresindeki konuşması sebebiyle tutuldu. Milli Birlik Komitesi, Demokrat Parti'yi yine suçlandıran bir tebliği yayınladı. Hâlbuki yuvarlak masa toplantısı gerekçesi bundan ne kadar ve kadar farklı idi. Galiba memleketi hiç değilse bir

zaman için politikacılar da temizlemek yerinde olacak! Bu arada Süreyya'dan da endişeleniyorum!

Şu Murat Ali [Ülgen] ne garip tiptir! Çıldıracak diye korkuyorum. Esrarlı tavırları, gaiten haber veren halleri, bakışları, ne dediği anlaşılmayan fısıltıları gittikçe artıyor! Onun bir başka biraz daha akıllı, sakın eşi de Münip Hayri [Ürgüplü]! Fakat aralarında başka bakımdan büyük bir fark var: Murat sağlam bir karakterdir, ötekisi ise zebun! Birincisi şu ilahi imtihanı cezbeli gibi eğilmeden geçiriyor, ötekisi, ötekisi çok ezik!

Bugün gazeteler yuvarlak masa toplantısı alt kademe çalışmalarının bittiğini ve gündem maddesi üzerinde anlaşmaya varıldığını yazıyorlar. Yarın veya öbür gün devlet reisinin başkanlığında liderler toplanarak imzalayacaklar!

Hür Vatan ve *Dünya*'da yine çok ağır tahrik edici yazılar çıkıyor. Bunlar doğrudan doğruya birbirlerinin linç edilmesini isteyen telkinler!

Evden mektup yok. Yalnız Tezer ve Süreyya'dan geliyor. Acaba neden? Karar günü yaklaştıkça arkadaşların arasında heyecan artıyor. Çeşitli rivayetler çıkıyor, herkes bir türlü düşünüyor! Kimine göre 17. madde kabul edilecek, toptan salıvermeler olacak, kimine göre ise hepimizi mahkûm edecekler! Bazıları birkaç kişinin memleket dışına çıkarılacağını söylüyor. Kayseri'ye gidilecek, gidilmeyecek tartışması yapılıyor. Hülâsa fikirler de, ruhlar da karmakarışık!

Demın yatakta otuyordum. Fikri Apaydın bana bakarak Allah Allah diyerek içini çekti; şu hale bak dedi, bu olur mu, bu olur muydu? Şöyle bir çevreme baktım, on yıllık bir iktidarın bir başvekil yardımcısı ve vekili, bir meclis reis vekili, iki mebusu, bir valisi, iki generali şu küçük odada, duvarlara asılmış elbiseler, çamaşırlar arasında ne olacağız diye düşünüp duruyoruz! Karşımızdaki odada Ethem [Menderes] ve Koraltan var. Oda numarası üç! Yanında iki numarada Bayar, birde de Menderes! Bizim yanımızdaki dört numarada Haluk [Şaman], Medeni [Berk], İleri, Sebati [Ataman] kalıyorlar. Üst koridorda ise vekiller ve Erdelhun! Yalnız Şemi [Ergin] yok! Demek iktidarın yürütme kuvveti şu iki koridorda! Acaba Adnan Bey ne yapıyor? Yemeklere gidip gelirken odasının koridora bakan küçük penceresinden, (Bayar'la onun odalarında böyle pencereler var, perdeli, beyaz perdeler açık kalıyor. Bizim odalarda ise küçük delikler) göz göze geliyoruz. O zaman içimden hey Menderes, hey Menderes diye bağıracağım geliyor! Büyük bedbaht, büyük gafil, büyük avare! Bayar'a pek ender olarak rastlamak mümkün! Acaba o ne yapıyor?

04.09.1961 Pazartesi

Gece şu garip rüyayı gördüm. Elimde tam ortadan alt tarafları yırtılmış bir tomar yazılı kâğıt var. Etrafım kalabalık. Nedir o diye soruyorlar, cevap veriyorum.

rum, eserimin yarısını koparmışlar, kopan parçaları yeniden yazacağım! Düşüncelerin, endişelerin rüyada aldığı şekil!

Tam on gün var! Bir uzatma kararı çıkmazsa hayatımın bundan öteye kaderinin istikameti belli olacak! Ahmet Kınık'tan Kayseri hapishanesini sordum. Yeni ve son tiplere göre yapılmış! Koğuşların pencereleri dışarıyı görmeye imkân vermeyecek kadar yüksekte imiş, uzun ve dar. Koridorlar yüksek duvarlar arasında, gökten başka hiçbir yer görünmeyen gezinti avlusu varmış! Ayrıca çalışma atölyeleri ve diğer kısımlar! Eğer oraya götürürler, buradaki gibi başkaları ile görüşmeye de izin vermezlerse, gezintiler yine günün belli saatlerinde olursa çıldırmak içten bile değil! O zaman Yassıada'yı mumla arayacağız demektir.

05.09.1961 Salı

Saat sabah 4,5. Namık [Argüç] Paşa *Kur'an* okudu, namaza hazırlanıyor. Öteki arkadaşlar henüz uyuyorlar. Yine kendi kendimle başbaşayım. Bu saatlerde böylece hiçbir taraftan rahatsız edilmeden, benimle meşgul tek ses, tek bakışla karşılaşmadan, düşünerek veya düşünmeyerek kalmak hoşuma gidiyor. İnsanlar acaba her yerde bizdeki gibi midir? Politika ve fikir hayatı acaba her yerde Türkiye'de olduğu şekilde mi geçiyor? Yunanlılar birbirlerine böyle mi hakaret ediyorlar? Bu kadar açıktan açığa yalan söylüyor, gerçekler ayaklar altına alınıyor mu? Hatta aşklar, nefretler, sevgiler, kinler başka memleketlerde de bizde olduğu gibi mi gözüküyorlar?

İşte dün gazeteler yazıyor: Maliye Vekili Kemal Kurdaş, Temsilciler Meclisi'nde konuşuyor. İhtilalden bir yıl önce yapılmış konsolidasyon mukavelesinin tasdikini isterken bu anlaşmanın bizim zamanımızda yapılmış olmasına rağmen iyi olduğunu, çünkü teknisyenlerin hazırladığını söyledikten sonra, Demokrat Parti'nin ekonomik politikasını tenkit ederek "Onlar lanetle yâd edilecektir" diyor. Bu sözleri dinleyen Temsilciler Meclisi içinde, böylece lanetlenen ekonomik politikası "baş teknisyenler" de var: Eski Maliye müsteşarı Sait Naci Ergin, Ziya Müezzinoğlu, münakalat (ulaştırma) vekili eski karayolları umum müdürü Orhan Mersinli, eski teşkilatlandırma umum müdürü Mazhar [Özkol], bizim ticaret vekillerinden Enver Güreli, Fethi Çelikbaş, [Fevzi Lütü] Karaosmanoğlu gibi.

Bizzat Kemal Kurdaş bir zamanlar Polatkan'ın sağ kolu idi. Nasıl ki Sait [Naci Ergin] de Menderes'in!

Sonra şu *Dünya* gazetesi benden ne istiyor? Hapisteyim, süngüler, tüfekler arasında eli kolu bağlıyım. Böyle bir adamın karşısına geçmiş, durmadan haka-

ret ediyor, baş makaleden fıkra sütununa kadar! Ben azgın bir menfaatçi, ben ikbalci! Yarabbi bunların hakkından sen gel!

Bugün parti liderleri Cemal Paşa'nın başkanlığında toplanıyor! Bu bir imza merasiminden ibaret! Hayırlı olsun!

Sait Faik'i bir daha okuyorum: *Mahalle Kahvesi* ve *Şahmerdan*. Biri 1954'te, öteki 1955'te basılmış! Garip hikâyeler. Bazen hikâye, şiir, nesir arası, şekilsiz, fakat korkunç güzel parçalar, bazen şöyle böyle ikinci derecede fıkracıların cemiyyet tenkitleri! Gördüğü canlı cansız her şeyi dile getirmesini, daha doğrusu canlı cansız her şeye insan ruhu üflemesini biliyor. Hey Sait Faik hey, sen öldün, ben çok iyi tanıdığın Yassıada'da hapisteyim. O sonsuz hayal etme kudretinin bile ötesinde bir gerçek bu değil mi? Onu son defa 1952'de gördüm galiba! Hastayım, hastayım diye başını sallaya sallaya odamdan çekip gitmişti.

Bugün yuvarlak masa zirve toplantısı yapılıyor. Bütün devlet teşkilatı müesseselerinin huzurunda! Böylece muhteşem bir manzara veriliyor! Gazetelere göre, bu anlaşmanın Yassıada kararlarına ait kısmı Eylül'ün 15'inden yani Divanın kararlarından sonra açıklanacaktı!

Dünya, *Akis* ve *Kim* yine Süreyya ve bana çatıyorlar! Ölümümüze kadar uğraşacaklar!

Bölükbaşı yuvarlak masa zirve toplantısına gitmiyor. Ahmet Oğuz buluncakmış! Osman yine oyun peşinde!

Silahtarağa sabotajı davası da bitiyor. Mahiyeti tamamen değişti ve hafifledi. Artık bu bir ihtilal hazırlığı ve teşebbüsü davası değil, halkı heyecana veren haber yapma konusudur!

07.09.1961 Perşembe

Evden mektup yok. Ya yazmadılar yahut vermiyorlar! Süreyya'dan aldığım mektupta Turgutlara gittikleri yazılı. Bugün de Neriman'ın mahkemesi var. Bakalım ne olacak?

Partiler arası zirve toplantısı yapılarak hazırlanmış beyanname imzalandı. Çünkü gazeteler hep, bunun haber ve resimleri ile dolu. Yalnız Bölükbaşı yerine Ahmet Oğuz bulunuyor. İmzalanan deklarasyon bizi "Hukuk dışı tutum ve hareketleri ile baskı ve zulüm idaresi" olarak vasıflandırıyor. Bu sebeple "gayri meşru" hale geldiğimizi kastediyor, "Milletin vicdanında mahkûm edilmiş DP zihniyetinden" bahsederek bu zihniyetin bir daha dirilmeyeceği ve asla müdafaa edilemeyeceği yazılıyor! Ayrıca Yassıada kararları üzerinde "her safhasında" tartışma yapılmayacağı da ilave olunuyor! Bundan öteye partiler arası münasebetlere, inkılâplara, orman konusuna ait beyanlar var! Ayrıca ihtilalin

hiçbir zümre lehine yapılmadığına işaret ediliyor. Bu bir zümre aleyhine yapıldığını ima etmektir ki böyle açıkça ilk defa ortaya sürülüyor. Maksat tabii "demokratlar"!

Devlet reisi ve parti liderleri konuşuyorlar. Evet, biz "zalim", ötekiler "mazlum" olarak bir daha tescil ediliyoruz. Bu bir ilahi imtihan mıdır? Hangi günahımızın karşılığı? Yoksa bu bir yine ilahi tecrübe, imtihan mı?

Partiler arası şu anlaşma, bizi mahkûm eden kısımlarının ötesinde iyi bir hareket. Memlekete hayırlı olmasını dilemeli.

Şu meşhur Amerikalı romancının [Ernest Hemingway] *İhtiyar Balıkçı* isimli eserini okudum. Ne güzel! Hayat macerası, kader, azim, tevekkül, bir kelime ile insan ve macerası ne kadar kuvvetli anlatılmış! Filmini de görmüştüm. O da çok başarılı idi!

Karar günü yaklaştıkça arkadaşların endişe ve heyecanları artıyor, çeşitli rivayetler dolaşıyor, herkes kendi tahminini haber diye ortaya sürüyor! Mazlum Kayalar, muhakkak mahkûm edecekler diyor. Mustafa Zeren, bırakacaklar inancının neşesi içinde! Bir kısım karısından aldığı mektuptaki kelimelere mana veriyor, bir kısmı mesela devriye subayının asıklık veya genişliği, kumandanın şu veya bu koğuştaki sarf ettiği bir söze! Partiler arası anlaşmada yer almış aleyhimizdeki satırlar ise birçoklarının ümidini kesmiş, bunu divana bir işaret diye karşılıyorlar! Fakat düşünemiyorlar ki bir ihtilal olmuştur, yapanlar elbette kendi meşruiyetlerini tespit etmek isteyeceklerdir!

Arkadaşlar aralarında Şeyh Selahattin'le [İnan] Ağrı mebusu Halis [Öztürk] derin düşünceler içinde. Selahattin Halis'in ruhunu karartıp duruyor, "Bizi bir kere yakaladılar, artık bırakmazlar" diyor. Halis'in derdi biraz başka. On altı arkadaşı ile iki taburu yarıp geçtiğini hatırlayarak bugünkü aczine lanet okuyor!

Yazmayı unuttum, Aydın Yalçın'ı İzmir'de söylediği "Demokrat Parti devri bir altın devridir" sözü üzerine tevkif ettiler. Bu vesile ile gazetecilere söylediği sözler de dikkate şayandır.

08.09.1961 Cuma

Çok rahatsız bir gece bitirdim. Hemen hemen uyumadım. Sağ elimin parmakları ağrıdan kırılıyor. Odanın rutubeti gittikçe artmakta. Bereket versin az kaldı. Artık bu adadan da, odadan da, hatta insanlarımdan kurtulacağım. Şimdi bu satırları yazarken düşünüyorum, talihsizlik çeşitli. Mahmut Güçbilmez'le aylarca bir odada kal! İşte karşımda bana, ilkokul kızlarının ellerini bellerine koyarak yaptıkları dansları hatırlatan jimnastik yapıyor! Arada bir etlerimi testere ile kesen o boğuk sesi ile soğuk şakalarını dinlememek için kulaklarını tıkamak

lazım! İyi tarafları da var, var amma hodkâmlığın bu kadar esiri olmamalı insan!

Dün yukarı koğuştaki iki genç polis memuru ile konuştum. Sempatik çocuklar. İkisi de üzgün!

Gazeteler de Ankara'da bir yuvarlak masa toplantısı yaptılar. Onlar da bir anlaşma imzaladılar! Kardeşlik, insaf, itidal yeminleri, ahlaka dayalı gazetecilik için söz verme! Güzel sözlerinde dururlarsa çok güzel! Amma hemen bozacaklar! İşte *Milliyet*'te aynı gün Çetin Altan'ın fıkrası! Bu birleşmelere Lüks Nermin'in de katılacağı, en iyi birleşme evini onun açacağını yazıyor!

Eminsular derneğini kapatmışlar. Anlaşıldığına göre Ağustos'un 20'sinde bir beyanname neşretmek istemişler, örfi idarece tahkikat açılmış, sonunda bu karara varılmış!

09.09.1961 Cumartesi Sabah Saat 4

Rüyamda babamı gördüm. Yanında Neriman vardı. Babam bir yatakta yatıyordu. Birbirimize sarıldık, öpüştük, yanaklarımda şimdi yüzünün sıcaklığını duyuyorum adeta! İkimiz de sevinçli idik.

Dün Mustafa ve Neriman'dan mektuplar aldım. Mustafa'nın düşünceleri, ruh hali, kalemi gittikçe olgunlaşıyor. Son bir buçuk yılın hadiseleri kuvvetli karakterinin belirmesine yol açtı. Mustafa'yı böyle iyi gördükçe ne kadar seviyorum!

Sahir Kurutluoğlu basın vekili oldu. Böylece bir eski dost, bir eski hasreti-ne kavuşmuş bulunuyor! Namuslu, akıllı, hassas bir insandır, biraz da kurnaz! Bu son vasfı ile babası. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin meşhur Müfit hocasına [Ahmet Müfit Kurutluoğlu] benzer! Hukuk'ta okurken, daha sonraları çok yakın arkadaşlığımız oldu. Fakat hayat bizi gittikçe birbirimizden uzaklaştırdı. Bunla beraber eski hatıralar bağı hiç kopmadı. Sahir Halk Partisi'nin fena günlerinde hıyanet etmedi, ancak partisi uğruna dövüşmeyi de göze almadan kenarda durdu. Tıpkı Fuad Sirmen gibi! Partinin canlanmaya başlamasıyla beraber onu yine sahnede gördük.

Namık [Argüç] ve Kemal [Çakın] Paşaların, biraz da Ahmet Kınık'ın biz mebuslardan saklamaya çalıştıkları hisler var: "Bizim uğrumuza yanyiyorlar, onları memurlar olarak mahkûm edecekler, bizleri bırakacaklar! Zaten her zaman böyle olmuş, vazifelerini aldıkları emre göre yapan namuslu insanlar yanmışlardır." Evet böyle düşünüyorlar, böyle hissediyorlar! Hakları elbette yok. Amma mazur görmek lazım!

Namık Paşa'nın bir başka hali de yürekler acısı: Emeklilik hakkının elinden alınması halinde ailesinin nafakasından yoksun kalacağından yana şikâyet edip

durmakta! Bunla beraber Çakın Paşa'nın biraz gösteriş neşesi durumu şimdilik idare ediyor.

10.09.1961 Sabah Saat 3

Sağ elimin parmakları sanki bıçakla kesiliyor! Kalemi zor tutuyorum. Dün gazetelerde valinin tebliği vardı: Yassıada kararları hakkında irtibat bürosunun vereceği haberlerden başka bu konuda haber neşri yasak ediliyor. Bunu arkadaşların bir kısmı lehte tefsir ediyorlar. Benim aldığım koku ise iyi değil! Fakat ne olursa olsun artık bıktım, artık insanı ahlaksızlaştıracak kadar ihtimaller hesabına zorlayan bu bekleme günleri sona ersin!

Sonra bu Yassıada gerçekten memleket için bir yara! Buradan vatanın dört bucağına endişeler, korkular, kederler, belki de ümitler yağıyor! Tehditler, vaatler, yeni gözyaşları, yeni intikam hevesleri, iftira ve jurnalcilik bu adadan adeta besleniyor! Yassıada'nın bütün memlekette yarattığı ruh hali tehlikeli! İşte şu birkaç misale bakın:

Bütün hayatının hürriyet yolunda dövüşmek ile geçtiğini ilan eden Yalman dün, yazısında adeta istibdat idaresi tavsiye ediyor, partilerin adaylarının hükümet tarafından kontrolünü istiyor!

İstanbul'da yeniden 14 kişiyi, Yassıada'dakileri kurtarmaya çalışmakla itham ederek tutuyorlar!

Yassıada kararları hakkında neşriyat yasak ediliyor. Adalet Partisi'nin Menderes'i kurtarmak niyetinde olmadığını, evine bu partinin de bir kilit daha vuracağını bizzat devlet reisi söylüyor!

Hülasa her taşın altından Yassıada çıkıyor! O halde bu adayı gerçekten yok etmek lazım, memleketi onun baskısından kurtarmak lazım!

11.09.1961 Pazartesi

Saat durmuş. Kaç olduğunun farkında değilim, üç veya dört diye tahmin ediyorum. Herkes uyuyor, bir beş dakika önce değişen nöbetçilerin sesleri de silindi. Şimdi yine kendi kendimle yalnızım. Hiçbir şeyi düşünmek istemeden, hatta hissetmeden bu yalnızlık içinde günler, aylar, yıllarca uzanıp yatabilsem! Fakat heyhat, birazdan her şey, insanlar, kafamda fikirler, kalbimde hisler, arzular, şikâyetler uyanacaklar, niçin, ben ne yaptım ki tam on altı aydır buradayım diye kendi kendime soracağım. Çocuklarımı on altı ayda ancak iki defa gösterdiler diye sızlanacak, işte karara üç gün kaldı, acaba ne verecekler diye kafamı patlatacağım, teğmenlerin yüzlerinde renklerde, çizgilerde manalar arayacağım, böylece yorucu, yorucu bir gün yine başlamış olacak! Bıktım artık, bıktım artık!

12.09.1961 Salı

Dün tebliğ ettiler: Herkes eşyalarından bir gömlek, iki mendil, bir fanila, iki çorap, bir kazak, iki külot, bir sabun, bir havlu, bir pardösüden mâdasını torbalayacak ve bunlar eve gönderilecek! Ayrıca Emekli Sandığı'na bildirilmek üzere nüfus tezkeresi sureti doldurdular. Bu iki hazırlık hepimize mahkûm olduğumuz, Kayseri veya başka bir yere götürülmek için tertibat alındığı intibasını verdi. Belki öyledir, belki değil, fakat her halde Yassıada'dan çıkacağımız böylece anlaşıldı. Bir gün bir gece yağın yağmur dün havalanmaya mani oldu, öteki arkadaşlar ne düşünüyorlar öğrenemedik tabii. Gazeteler seçim haberleri ile dolu. Bu arada Bölükbaşı'nın yuvarlak masa toplantısına iştirak etmeme sebebi hakkındaki sözlerinin reaksiyonu da var. Bunu anlamaya muhalif adediyorlar.

Bütün eşyalar eve gideceğine göre defterleri, hikâyeleri, dava dosyalarını, mektupları da yollamak lazım. İnşallah kaybolmazlar! Bu çıkış hazırlığının en büyük tesiri Kemal Çakın Paşa'da oldu. Dünden beri ağzını bıçak açmıyor. Üst koridor ve diğer odalardaki arkadaşları da düşünceli gördük.

13.09.1961 Çarşamba

Eşyaları topladık, kaput bezi alınarak torbalar dikildi. Dün akşam yemekte yüzbaşı ayın on beşinden sonra gönderileceklerini söyledi. Bundan çıkan bir mana da şu oluyor: Bunlar, yani idare kararlarını biliyor, eşyalar evlere değil, götürülebileceğimiz hapishanelere yollanacak! Ne ise şurada iki gün var.

Dün galiba karar gününün bir provası yapıldı. Hemen bütün teğmenler beyaz merasim elbiselerini giymişlerdi, garnizon askerleri sınıflarına göre aynı şekilde mahkeme salonuna doğru geçtiler.

Sonuç ne olursa olsun şu odadan çıkmak, şu koridorları, odaları, yemeklere gidiş gelişleri, havalanışları hatıralar halinde görmek bile yeter! O kadar bıktım, o kadar bıktım!

14.09.1961 Perşembe Saat Sabah 3

Karmakarışık rüyalar gördüm. Bir aralık Tezer'i de. Bir odaya giriyorum, burası galiba Maçka'da. Süreyya'nın evinin eski hali, büyük konağın yemek odası! Fakat masa filan yok. İçinde birkaç kadın var. A Samet Bey geldi diyorlar, içlerinden biri bana işaret ederek yaklaşma yaklaşma hastalık var diyor, bakıyorum yan tarafta Tezer oturuyor, ona doğru gidiyorum, çekingen duruyor, uyanıyorum.

Yarın kararlar! Gazetelere göre yalnız hüküm kısmı okunacak ve üç saat sürecek. Yine gazetelere göre kararlar dolayısıyla vilayetlerde tedbirler alınmış!

Bütün bunları arkadaşlar çeşitli yorumlarla manalandırıyorlar. Ümit daha kuvvetli. Ancak Mazlum Kayalar gibi bazıları pek neşeli değiller. Bizim odada ise, artık her söz, her bakış, her hareket bir dalgadan ötekine atıyor. En çok Ahmet Kınık hisli! İyi konuşanı şüphe ile karşılıyor. Bana gelince çıkarak eve dönmek ihtimalini asla düşünmüyorum. Tek arzum, emelim buradan hapishaneye giderken hakarete uğramamak!

Dün ve evvelki gün gazetelerde Neriman'ın Manisa'dan Adalet Partisi'nden aday olacağı yazılı. Bu uydurma bir haberdir. Fakat fena her bakımdan tatsız. Neriman'a da farzı muhal böyle bir teklif olursa kabul etmemesini yazdım.

Bu sonuncu defteri yanıma almak istemiyorum. Basri Aktaş kesin olarak yasak edildiğini söyledi. Yanımıza hiçbir kâğıt, defter, dosya filan alınmayacakmış! Öyle ise bunu da bavula koymak gerekiyor. Ötekiler gibi bunun da akıbeti belli olmayacak. Böylece Yassıada'da son satırları yazıyorum. Şayet buradan mesela Cumartesi günü çıkarsak üç gün eksiki ile 15 ay kalmış olacağız! Dile kolay! Geldiğimiz günün sesleri, hareketleri, haykırıışları, hâlâ kulaklarımda, gözlerimin önünde. Sonra ilk ayların kâbuslu hayatı. Ahmet Salih [Korur], Salih Coşkun, Nedim Ökmen'le burun buruna geçen dört ay. Akşamüstleri süngüler arasında havalandırmaya çıkışlar, ilk soruşturmaların heyecanları, üst ve alt koridorların, öteki koğuşlar için esrarlı, korku veren manzarası. Ahmet ve Salih Coşkun'un Balmumcu'ya gidişleri, Hayrettin [Erkmen], Benderlioğlu'nun onların yerine bizim odaya gelmesi, birinci mahkeme günü, mektup bekleme hasretleri, öteki koğuşlardaki arkadaşlarla kaç gözle konuşmaya gayretleri, birbiri arkasına davalar! Martılar, fırtınalar, sabah ve akşam oluşları, tahminler, tefsirler, rüyalar, onlardan çıkardığımız manalar, Neriman'ın tutulması, Bayar'ın, Menderes'in öteki arkadaşların halleri, uzatmadan bu tüm bir hayat işte geçti gitti. Eve dönmeyeceğimi biliyorum. Hatta çocukları bir daha göreceğim miyim onu da bilmiyorum. Gerçek şu: Yassıada hayatım sonuna doğru bir bıçak gibi kesmiş iki parçanın arasına oturmuştur. Buradan kendimi de, insanları da, milleti de daha iyi anlamış, çok acı, çok hasret çekmiş olarak ayrılıyorum. Yine buradan eğilmeden, şeref ve haysiyetimi kırmadan çıkıyorum. İşte bu Yassıada'da kazandığım büyük değerdir. Her şey unutulup gidecek, çocuklarıma, aileme yalnız bu kalacak!

15.09.1961 Cuma Sabah Saat 4,5

Nihayet 15 Eylül! Yolculuk için her şey hazır. Bavullar toplandı, dosyalar kaldırıldı, elde gidecek eşya ayrıldı, nereye gideceğimizi ise kararlar belli edecek! Dün akşam gezintisinde arkadaşları düşünceli, heyecanlı ve endişeli gördüm.

Kumandanın bence asla fenaya yorumlanamayacak sözleri bazılarını ürkütmüş! Albay bizi toplayarak iyi neticeler temenni ettikten, karardan haberi olmadığını –böyle olduğu muhakkak– söyledikten sonra fena, ağır kararlar çıksa bile metin ve sakin olmamızı, ikinci cumhuriyetin ilanı ile affın gelebileceğini, gün doğmadan “meşime-i şebten” çok şey doğabileceğini, yeise kapılarak intihar gibi, bağırıp çağırma gibi yollara gitmememizi söyledi. Konuşması samimi idi. Tahmin ediyorum ki aynı sözleri evvelki gün üst koridordakilere de söylemişti!

Dün umumi bir arama yapıldı. Hedef jilet, bıçak, makas gibi kesici eşyayı almak; yani cana kıyma vasıtalarını toplamak!

Akşam Fikri Apaydın *Kur'an* okudu, dualar etti. Yassıada'da belki de sonuncu akşamı böylece geçirdik.

Artık defteri kaldırıyorum. Bavula eve gidecek eşyalar arasına koyacağım. Hakkımdaki hüküm ne olacak? Hissettiğim bu akşam veya yarın Anadolu içinde bir hapis haneye doğru yola çıkacağımdır. Bu hissin doldurduğu kalbim Büyük Allah'tan, beni şerefimle ve mazlum olarak buradan ayrılmaya nasip ettiği için teşekkür ederek, 18 Haziran 1960 gecesini bir daha bana yaşatmamasını diliyorum.

YASSIADA'DAN, İMRALI'YA ORADAN KAYSERİ CEZAEVİNE

2. Defter

20.09.1961 Çarşamba Sabah Saat 4,5

Dün akşam İmralı'ya bakan memur, yani buranın müdürü ve İstanbul savcı muavini Abbas Bey, radyoda 62 numaralı bir tebliğin okunduğunu, tebliğde, Yassıada'da mahkûm olanlardan süresiz hapislilerin İmralı'da, ötekilerin Kayseri ve Adana cezaevlerinde kalacaklarının bildirildiğini söyledi. Bu haberden o da bizim kadar sevinmiş benziyordu. Abbas Bey neden sevinir bilmem fakat bizim için bu karar gerçekten sıcak günlerin ilk serinletici, tatlı rüzgârı oldu. Kaldığımız koşullar rahat, geniş, güneşlidir. Gezmeye çıkabiliyoruz, denizi, ağaçları, tepeleri görüyoruz. Abbas Bey'den başlayarak gardiyanlara kadar başımız olan herkes güler yüzlü, sakin seslidir. Gözleri bize insan diye bakıyor.

Buraya nasıl getirildik o ve onlar nasıl asıldılar, hakkımızdaki kararı nasıl dinledik, bütün bunları ayrıca yazacağım. Yalnız şunu söyleyeyim: 15 Eylül'den 18 Eylül'e kadar yaşadığımız üç gün bizim değil, başka mahlûkların hayatı idi. Kafaları, ruhları, sinirleri, kemik ve etleri başka maddelerden yapılmış fakat insan şeklinde yaratıklar.

Bu satırları yazarken kapının yanındaki masada Agah Erozan mektupları ile uğraşıyor, uğraşıyor diyorum, çünkü o başta yine kendisi olmak üzere herkesle, her şeyle didişen adamdır. Öteki arkadaşların kimisi uyuyor, birkaçı da belki uyanık. Bizim koşutta kapıdan girince karyola sırası ile sağda Selim Yatağan, General Erdelhun, Kavrakoğlu, Bahadır Dülger, Kirazoğlu, Hamdi Sancar, Kalafat, Koraltan, Bayar, solda yine aynı sıra ile Akşemsettinoğlu, Zeki Erataman, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün, ben, Sezai Akdağ, Serdaroğlu, Cemal

Tüzün, Muhlis Erdener kalıyoruz. Yanımızdaki koğuştaki ise Tefvîk İleri, Celal Yardımcı, Akçal, Hadi Tan, Şeyh Selahattin [İnan], Selami [Dinçer], [Mustafa Kemal] Biberoglu, Necmettin Önder, Onursal ve diğçerleri var.

Dün buradaki atölyelerde yapılmış gömleklerden aldık. İlk üç gün genç bir asteğmen doktor vardı. Terbiyeli, mahcup bir delikanlı. Sonra değışti. Şimdi İstanbul cezaevi doktoru haftada bir gelecek. Bereket iğimizde üç doktor var. Baha Akşit, Necati Çelim, Erataman. Şayet siyaset ihtisaslarını silip süpürmemiş ise!

Divanın kararlarına ait gerekçeyi yavaş yavaş okuyorum. Beni Meclis'teki son iki konuşmama dayanarak mahkûm ediyorlar, hem de manalarını tahrif ederek. Karar ve gerekçesi üzerindeki görüşlerimi de ayrıca yazacağım.

Yalnız 48 mebus için beraat kararı veridi. Vekillerden en hafif cezayı [Abdullah] Aker aldı. Ethem Menderes 10 yıl, Şemi [Ergin] 5 yıl yediler. Nedim [Ökmen] 20, ötekiler 10'ar yıl.

Burada kalacağımız anlaşıldığına göre bakalım ailelerle görüşme imkânını ne zaman bulacağız. Hepsini birdenbire nasıl göreğim geldi yarabbi!

Acaba "İmralı Hatıraları"na başlarken buradaki arkadaşları şöyle bir kısaca anlatsam nasıl olur diye düşünüyorum. Mesela Bayar, Koraltan, mesela Kalafat, İleri ve diğçerleri tıpkı benim gibi koğuşlarda yeni yüzler olarak belirecekler. O halde geçmişteki kişiliklerimi çizgiler halinde yapraklara dökmek bir yoldur. Fakat böyle yapmaya da bilirim.

Burada günlük hayatımız içinde beni çok düşündüren bir müşahedem var. Bayar'ın korkusuz intibak kabiliyeti. Adam sanki yıllardan beri hapishanede yaşıyormuş gibi şartlara hemen uydu. Eski Bayar'la belli başlı farkı biraz fazla konuşması. Bunun sebebi de açık. Tam altı ay Yassıada'da bir odada tek başına kaldı, pek az konuştu. Şimdi insanlar arasındadır. Konuşmak hakkına sahip. Aç kalmış adamın yemeğçe saldırışi gibi o da konuşabilme heyecanı ile herkesle her konuya karışıyor.

21.09.1961 Perşembe

Dün yıkandık. Hamam kurnalı idi. Su sıcaktı. Yassıada'da böyle bir yıkanmanın hasretini çok duymuştum. Çıkar çıkmaz Çağaloğlu'na gidecektim. Önce terleyecek, kendimi yıkattıktan sonra saatlerce örtüler altında uzanacaktım. Bu hayal ile yoğrulmuş bir hasrettir. Hayalimi atınca çıplak hasreti İmralı'da giderdim demek.

Dün Bayar'dan bahsediyordum. Sinirleri demirden adam. Onun ve onların henüz isimlerini yazmak mümkün değil benim için, garip bir ruh hali. Akıbetlerini önce gizlemek istedik. Sonra Koraltan söyledi. Büyük sükûnetle karşıladı.

Dün de bana, o artık geride kaldı, üzerine dönmeyelim, unutup gidelim dedi. Şimdi çözmek istediği sır şu: Neden kendisini asmadılar?

Gece hazin bir rüya gördüm. Babam oturmuş ağlıyordu. Ben yanına çöme-liyorum gözyaşları yüzünü okşarken avuçlarımın içine dökülüyor. Bu sırada Sitare, Neriman, Mustafa bizi kucaklıyorlar. Neriman bir şeyler söylüyor, fakat anlamıyorum.

Bu satırları yazarken Kocaeli mebusu Cemal Tüzün yanıma geldi. Gecele-ri uyurken ızdırapların belli oluyor Samet Bey, inliyorsun, gündüzleri iradenle her şeyi örtüyorsun dedi. Doğru, uyku saatlerim rüyalarımın, düşüncelerimin, hislerimin tam başa baş kaldığı saatler. Dün [Kemal] Aygün de geceleri çok in-lediğimi söyledi.

Adanın bulunduğumuz kısmı iskelenin sağ yanına düşüyor. İskeleden çı-kınca Anadolu'nun bir kıyı kasabası görünüşü var. Küçük bir meydan, sağa sola ayrılan yollar. İki katlı bir binanın birinci katında geniş, aydınlık iki koğuştayız. Rutubet fazla. Bereket güneş de görüyoruz. Bulunduğumuz yerden liman bana Antalya'yı hatırlattı. Binanın arka yanı, içinde ağaçlar bulunan büyük bağlarda yükselerek bir tepeye kadar uzanıyor. Şimdi bağ bozum günleri, mahkûmlar kütük ve ağaçların arasında küme küme çalışıyorlar. Daha sağımızda helikopter için bir meydancık olduğunu sanıyorum. Beyaz rüzgârla şişmiş bir balon gözü-küyor. Muhafazaya bakan gardiyanlar, iyi adamlar. Nazik davranıyorlar. Jan-darma Kumandanı üsteğmen izinli imiş. Yerine buradaki radarda ödevli çok genç bir asteğmen var. Sabahları saat yedide kalkıyoruz. Öğlen yemeği 13'te, akşam da 19'da. Yemekler menü tabldotu, birinci sınıf bir lokantanın yemeklerinden daha temiz. Yemekler bodrum katında ayrı iki koğuşta yeniliyor. Buradaki atöl-yelerde yapılan çoraplardan, gömlek ve yatak çarşaflarından aldık. Ölünceye kadar kalacağımız yere yerleşmek hazırlıklarına başlangıç bunlar.

Erdelhun'dan endişe ediyorum. Düşünceli, acı içinde. Kendisine ümit ve kuvvet vermek istedikçe "Keşke asaydılar. Bu hayata dayanmak güç" diyor. Sonra başını sallayarak gözlerimin içine bakıyor "Birkaç ay geçsin bakalım" diye mırıldanıyor.

Pazar gününden beri bir türlü hafızama sığdıramadığım hadise şudur: On iki kişi tam sekiz saat ölüm kıyafeti içinde ölümü beklediler. Sonra affedildiler. Kendilerine söylendi, tek hücrelerden çıktılar, arkalarına bağlı ellerinden kelep-çeler söküldü, hayata döndüler, fakat başta Bayar olmak üzere hiçbirinde bu bek-leyişin en ufak izi yok. Sanki bunun bir şaka olduğunu düşünmüşler, herhalde affedileceklerini biliyorlarmış gibi. Hâlbuki bu çeşit durumlarda şoklar, gülme, ağlama buhranları, uzun süren sersemlik ve yamulan hobiler olur, olması hat-

ta gerekir. Her birinin anlattıklarını ayrıca yazacağım. Ölümü, asılmaya gidişi, bekleme saatlerine ait hatıraları da akılları durduracak kadar gariptir.

Acaba eşyalarımı Yassıada'dan eve gönderdiler mi? Defter ve dosyaları alırlarsa yazık olur.

22.09.1961 Cuma Sabah Saat 4,5

Karmakarışık düşünceler arasında hayallerle dolu bir gece daha. Fatin [Rüş-tü Zorlu], Hasan [Polatkan] ve Adnan gözümün önünde sallanıp durdular. Artık isimlerini söyleyebiliyorum. Hayattaki son günlerinin hikâyesini yazacağım bu sabah. Yahut hayır, henüz erken, hafızamda kupkuru bir hikâye oluncaya kadar beklemeliyim.

Dün evlerden ilk mektup ve telgraflar geldi. Bu, hepimiz için büyük, ağlatan heyecan sebebi oldu. Bayar'ın da ağladığını gördüm, metin olun dedim, cevap verdi: Zaaфіmdan değil, şefkatten. Bana başta Neriman hepsinin imzaladığı bir telgraf var. Mektuplar postada diyor. Demek ki bir hafta sonra elime geçer.

15 Eylül Cuma gününün üstünden tam bir hafta geçti. O sabah Yassıada'da sessiz bir kıyamet başlamıştı. Saat yedide Adnan'ın hastalandığını, sonra da kendini öldürmek için damarlarını kestiğini söylediler. Saat sekizde koğuşları dışarı çıkardılar. Alıştığımız grupları bozarak yenilerini kurdular. Bu iş uzun sürdü. Bittikten sonra yine her zamanki yolu bırakarak tepedeki talim meydanından geçirdiler, avukatlarla görüştüğümüz barakanın bulunduğu yere getirdiler.

Yalnız Bayar başta olarak vekiller ve meclis risayet divanı eski yoldan götürüldü. Salona grup grup alındık. Giden grup bir daha gözükmedi. Benim grubum on üçtü, saat ikide sıra geldi. Bu saate kadar arkadaşlar arasında çeşitli sözler dolaştı durdu. Herkes bir tahmin yürüttü. Cezaların ağırlığından, hafifliğinden bahsedildi. Ümit ve ümitsizlik dalgalar halinde çarpıttı durdu. Bu saatlerin hikâyesini sonra yazacağım. Şimdi yalnız manzarayı tespit ediyorum. 13. grubun başında ben vardım. Mahkeme salonuna deniz tarafındaki kapıdan giriliyordu. Sağ yandaki avukatların yanından geçerken Süreyya ile göz göze geldik. Yüzü sapsarı idi. Kararın ağırlığının ilk işareti bu oldu. Dinleyiciler ise bana tek bir yüz gibi geldi, sararmış gözleri açılmış, heyecandan gerilmiş bir yüz. Yerimizi aldıktan sonra divana baktım. Başol'un başı eğikti. Selman [Yörük] deniz tarafına asık bir yüzle bakıyordu. Savcıya döndüm, Egesel de gözlerini yere dikmişti. Divanın arkasında ise dört subay esas vaziyetinde duruyorlardı. Bütün bir salon kırmızı bir renge boyanmıştı. Sanki bu hâkimlerin ve savcılarının yakalarındaki kızıl şeritlerin her yanı kaplamış olması idi. Başol "Kararın hüküm kısmı okunacak" dedi, ayağa kalktık.

Yine Süreyya ile bir an bakiştık. Yüzü kararmıştı. Başkâtip okumaya başladı. "43 numarada kayıtlı Samet Ağaoğlu anayasayı ihlal suçundan Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesi ile ölüm yerine müebbet hapsine..." Önümdeki avukatların yüzlerinde garip bir sevinç ışığı parladı. Bakışlarım Süreyya'ya kaydı. Bu sefer yüzü bembeyaz gözüktü. Hâkimler aynı vaziyette duruyorlardı. Gruba ait hükümler bitti. Her günkü kapıdan çıkmak için yürürken son defa Süreyya'ya baktım. İki elini birbirine tutarak bir veda işareti yaptı. Bu aynı zamanda tebrike de benziyordu. İki yanıma iki subay dikildi, dinleyicilerin tek yüzü aynı açık gözlerle bana bakıyordu. Başol'un "14. grubu getirin" dediğini işittim ve salondan çıktım. Artık müebbet hapse hüküm giymiş bir insandım. Kantinin önünden geçerken orada bekleyen iki subay gördüm. Önümde giden Sezai Akdağ da aynı cezayı almıştı. Bekleyen subaylar ona yaklaştılar, ellerini kelepçelediler. Sıra bana gelince ellerimi uzattım. Yan taraftan, yine subaylar yanımızda geçen yıl film aldıkları iskeleye indirdiler. Birbiri arkasına iki hücum botu duruyordu. İskeleye subaylardan biri bağırdı: "Bir mi iki mi?" Yanımdaki cevap verdi: "İki'ye." Ben bu sesleri, bu emirleri tam bir yıl önce rüyamda aynen görmüş ve işitmişim. İkinci botun ambarına indikten sonra orada benden önce aynı cezayı almış arkadaşları gördüm. Onlardan birinci botta idama mahkûm olanların bulunduğunu öğrendim. 15 Eylül'ün bundan sonraki kısmını daha sonra yazacağım.

Başol, kâtabin yanlış telaffuz ettiği kelimeleri düzeltiyordu. Ben farkına varmadım. Yalnız Kemal Aygün'ün dediğine göre hâkimlerden Rıza [Tunç] Paşa ile Vasfi [Göksu] Paşa sanıkların yüzüne "muzaffer bir eda ile" bakmışlar.

23.09.1961 Cumartesi

Şimdi saat 13.15'te Kayseri Bölge Cezaevi 50 numaralı hücre sine hemen hemen diri diri gömüldüm. Tam sekiz ay burada kalacağım. Sağımdaki hücrede Kütahya mebusu Kemal [Özer], solumda Ağrı mebusu Selim Yatağan, sağa doğru uzayan koridorda Zeki Erataman, Necmettin Önder, Kirazoğlu ve ötekiler birer birer hücrelerine girdiler. Birbirimize son bir selam verdik. Kapılar gürültü ile kapandı, etlerimi kesen gıcırtilarla kapandı. Yapayalnızım. Benim adımım 5 adım uzunluğu, 3,5 adım genişliği olan beton ve taş bir odada! Alaturka abdest yeri, lavabosu içinde. Küçük bir yatak, duvara çivili teneke bir dolap tek eşyası. Kapıdan girince karşı duvarın sağında yüksek, demir parmaklıklı, tel örgülü bir pencere. Kapıda dörtgen bir delik var ki dışarıdan açılıp kapanıyor.

Buraya sekiz ay dayanabilir miyim bilmem. Hastalanmak ve ölmek istemiyorum. Bunun için elden geleni yapacağım. Fakat midem vücuduma sözünü

geçirebilecek mi? Hastalanmamak, çürümek emrini dinleyecek mi? Gayret edeceğim. Sigarayı azaltacağım, içime acı dökcek düşünceleri kovmaya çalışacağım.

Önce kendime bir takvim yapmalıyım. Hafta üzerine sekiz ay, 32 hafta eder. Haftaları saymak suretiyle bu zamanı bitirmenin yolunu bulmalı. Fakat bu arada günleri şaşırmamalı.

Koridordaki arkadaşlar birbirleri ile duvara vurarak, yüksek sesle bağırarak konuşmaya başladılar. Bu Montesquieu'yu hatırlatıyor bana.

Bayar'dan başka müebbet hapse hüküm giymiş olanların hepsi hücrelere konuldular. Bayar'ın Yassıada'da on altı ay bir odada tek başına kalması yeter göründü. Bir de Medeni [Berk] için hükümde ancak bir ay yazılı.

İmralı'dan buraya nasıl geldik? Sanki bir rüya. Cennetten cehenneme bir anda geçtik. Daha iki gün önce İmralı'nın müdürü koğuşa gelmiş, radyoda 62 numaralı karar ile bizim İmralı'da kalacağımızın ilan edildiğini söylemişti. Deniz, gök, dağ ve bağlar. O geniş ufuktan bu dört duvar arasına bir anda düştük. Gece yarısı uyandırdılar, üç hücum botu Yeşilköy'e taşıdı bizi. Sonra uçaklar Kayseri'ye indirdi. Türkiye'nin en modern hapisanesinde, müebbet hapse hükümlü olduğumuz halde, önümüzde hayatın sonuna kadar vakit varken hemen hücrelere tıklandık. Yalnız Kayseri'ye gelişte, Yassıada'ya gittiğimiz günün hareketleri olmadı. Hatta bütün vazifeliler nazik ve müşfiktiler.

Evet, ömrümüzün sonuna kadar Kayseri modern cezaevinin gökten başka bir yer görmeyen koğuşlarında, ilk sekiz ayını da şu 50 numaralı hücrede geçireceğim. İtiraf edeyim ki birinci günün şu dört beş saati bile hücre sisteminin ne kadar insanlık dışı bir düşünce olduğunu bana gösterdi. Hayır, hayır bir insanı hiçbir suç bu muameleye layık kılamaz. Suç karşılığı öldürmek cemiyetin hakkı olabilir. Amma onu insanlığının bir parçası olan konuşmaktan alıkoymak asla.

Bir haftadır gazete okumuyordum. Bugün birkaçına göz attım. Memleket-te garip bir hava var. Partiler seçime hazırlanıyorlar. Adaylar seçim kuruluna verilmiş. Devlet başkanı itidal, beraberlik tavsiye ediyor, bir yandan da Berrin [Menderes] hanıma ait haberler, Divan kararlarının neşri sütunları dolduruyor. Bu arada Süreyya ile [Muammer] Çavuşoğlu'nun hanımının örfi idarece istintak edildiği yazılı. Sözde yabancı basını kararlar aleyhine tahrik ediyorlarmış.

Burada bize hizmet edenlerin büyük kısmı hükümlüler. Hücresinin küçük penceresinden "Geçmiş olsun, Allah kurtarsın" diye sesleniyorlar. İsimlerini öğrenip yazmalıyım. Yatmak istiyorum fakat daha bavul diye kullandığım Neriman'ın şapka çantasını vermediler. Pijamam, diş fırçam içinde.

24.09.1961 Pazar

Hemen hemen hiç uyumadım. Üç gece evvel babamın gözyaşları avucumu doldurmuştu rüyamda! Neriman, Sitare, Mustafa onun başucundan bana bakıyorlardı. Bu düşüncelerimin yarattığı bir terkip bile olsa ne kısa zamanda tam bir gerçek oldu. Dayanmanın zor, çok zor olduğunu görüyorum. Bir de bana bağlı olanlara da yaşayarak bu sürekli acıyı çektirmeye hakkım var mı? Bu bakımdan hatta aile reisi olarak vazifemdir bu iş.

Dün akşam doktor oldukları için koğuşları dolaşarak sağlık durumunu gözden geçirmeye memur edilmiş [Ali Münif] İslamoğlu ile merhum Polatkan'ın bacasınağı [Ali] Harputlu ve bir arkadaş daha geldiler. Pencereden görüştük. Metin ol diyorlar. Doğru metin olmak lazım, amma böyle olmak için şimdiye kadar harcadığım emek de tükenmek üzere.

Bilmiyorum mesela İtalya'da aynı şey mi? Bu benim tıkıldığım bir abdesthaneden ibaret. Arkadaşlarla pencereden pencereye ve kapı deliğinden bağırarak beş on kelime konuşuyoruz. Bahadır Dülger "İstida verelim, biz 1935'te siyasi mahkûmlar hakkındaki anlaşmaya imza koyduk. Buna göre siyasi mahkûmlara bu rejimi tatbik etmemek lazım. Sonra Yassıada'daki hayatımız bir çeşit tecrit idi diye yazalım" diyor.

Bir fikir! Amma aldırmayacaklar. Ah bizi de veya beni de idama mahkûm etselerdi. Assalardı da artık korkunç bir yük olan bu hayattan kurtulsaydım. Hücrelerden kurt feryatlarına benzer sesler geliyor. Küçük pencereden gördüğüm gök parçası kapalı, mavi boyalı duvarlara bakıyorum. Kan bu parlak maviyi garip, göz alıcı bir kızılığa boyar diye düşünüyorum. Şuuru bir milimetre aşan bir irade hamlesi ile kafamı duvara çarptığım an, gözlerimin son göreceği resim olabilir bu.

22 tarihli *Son Havadis*, Neriman'ın Adalet Partisi'nden adaylığını kesin olarak yazıyor. Hatta *Milliyet*'te bu partinin Kadıköy başkanı İffet Halim'in [Oruz] bu sebeple istifa edeceğine ait beyanatı da var. Neriman niçin bana danışmadan bu işi yaptı? Beni kurtarmak mı mebus olarak? Kurtulmuşum veya kurtulmamışım ne farkı var. Gerçek kurtuluş ruhumu sahibine geri vermekten ibaret artık.

Evden telgraf aldım. Ne şartlar içinde olduğumun tabii farkında değiller. Kendilerine her şeyi açıkça yazdım.

Dün hücreye konulmadan evvel bizleri muayene eden doktor bu sabah birer birer yokladı. İsmi Mehmet Köseoğlu, nazik, sempatik bir insan. Biraz konuştum. Ruh halimi anlattım. Savcı da dolaşmış. Fakat bu tarafa uğramadı. Hepimize hücre talimatnamesi dağıttılar. Siyasi yani fikri için mahkûm olmuş insanlarla bu talimatta yazılı şartların ne alakası var. Gardiyanlara yardımcı genç

birtakım mahkûmlar var burada. Bir kısmı sevimli çocuklar. Mesela bir Mahir var ki herkesin hizmetine koşmaya çalışıyor.

25.09.1961 Pazartesi

Dün revire indirdiler. Bu hücrenin nasıl bir mezar olduğunu daha açık gösterdi. Orada insan ruhunun, vicdanının bütün tenimizin aydınlık köşeleri, karar-maya, sönmeye mahkûm. En azılı canın kalbinde saf kalmış bir nokta bulunabilir. Çünkü sevgi kalple beraber olur. Sevgi ise var olduğu müddetçe hep temizdir. Hücre ise insanda sevgiyi ve kalbi öldürür. Bunun içindir ki bu sistem hatalıdır. Cemiyetin kin ve intikam, yani hayvan tarafının ifadesidir.

Koğuştaki arkadaşlar birer birer gelerek geçmiş olsun diyorlar. Bu arada Âtîf ve Hayrettin de geldiler. Hapishanenin başındakiler nazik, şefkatli insanlar. Doktor Mehmet Köseoğlu, asabiyeci Akkaya, müdür Mehmet Ak unutamayacağım isimler arasındadırlar şimdiden. Bir de mübayaa memuru var. İsmi şimdi hatırlamadım. Sonra bulurum.

Âtîf'ın [Benderlioğlu] anlattığı bazı şeyler var. Anlaşıyor ki Adnan Bey'in intiharı biriktirdiği uyku ilaçları olmuştur. Yetişip kurtarmışlar. Bu arada iki defa Ethem'le [Menderes] görüşmüş. Ethem, Âtîf ve diğerlerine "Biraz çocuk gibi, eve gidelim diyor" demiş. Yani aklını oynatma ihtimali. Pazar günü İmrâlı'ya naklolmadan önce Yarbay "Senin kararı henüz münakaşa ediyorlar" diye oy alıyor. Âtîf anlatıyor: "Elleri kelepçeli, yatakta baygın hallerinde birçok resim çektiler. İmrâlı'ya nakletmeden önce Egesel de odasına girdi. O çıktıktan sonra Ethem'i de yanına soktular. Ethem dönerek, herhalde af edecekler dedi, fazla konuşmadı. Midesini yıkamak için Profesör Sedat Tavat'ı da getirmişler.

İmrâlı'ya giden hücumbotunda güvertede oturmuş. Dört saat sonra bot döndü. Bir subay lacivert pardesüsünü ve bir bohça getirdi. Anladık ki infaz edilmiştir.

Bu Âtîf'ın anlattığı. Sırası geldi bu işin İmrâlı kısmını da yazayım. Pazar sabah saat takriben 12.30 sıralarında koğuşun pencerelerinden bakmayı yasak ettiler. Dışarıda da devamlı sesler, koşuşmalar, gürültüler başladı. Getirildiğini anladık. Bir zaman sonra Kirazoğlu *Kur'an* okumaya başladı. Dışarıda sesler azaldı. Tam bu sırada birden hava kapandı. Sakin ve bol bol yağmur başladı. Kirazoğlu "Bu rahmet yağmuru arkadaşlar, şimdi ruhunu teslim etti, okuduğum parçada son satırda zelzele olacak" diye bitiyor dedi. Saate bak dedim. Tam 13.23 yağmur da dinmişti.

Bizim İmrâlı'ya gelişimizi de henüz anlatmadım. Unutacağım diye korkuyorum.

Adnan'ın ölümüne ait detaylar:

17.09.1961 Pazar

- Yağmur
- Kirazoğlu'nun *Kur'an* okuması, işittiği ses
- Saat sormam: 13.23 (Bayar'ın duyması)
- Egesel'in gelişi
- Askerlerin gidişi

Akıs'in 25.09.1961 tarihli yazısı ile mukayese.

Bu satır başlarına göre yazmalı.

26.09.1961 Salı Sabah 4,5

Birkaç saat kâbuslarla dolu olarak uyudum. Uyandığım zaman kapkaranlık bir kuyu dibinde hissettim kendimi. Sonra ağlamak istedim. Benim gibi revirde yatan Muhlis Erdener'i uyandırdım. Bu ihtiyar ve hasta adama böylece insafsızlık ederek onu da karanlık düşüncelere sürükleyebilecek sözler söyleyerek ağladım.

Dün *Hayat* dergisinde Menderes ve hepimize ait resimler vardı. Bir de Sitare'nin resmi. 15 Eylül'de yanında Suat Hanım, Dolmabahçe'de beni bekliyor. Sevgili kızım, tatlı kızım! Aile içinde en çok sana karşı suçum var. Annenle kahırlarımızın büyük üzüntüsünü sen çektin. Fazla neşeli olmana bile tahammül etmediğim günleri hatırlıyorum.

Yine *Hayat*'ta Adnan Bey'in son birkaç resmi var. İntiharından sonra yataкта yarı baygın, elleri kelepçeli oturarak, idam gömleğini giymiş, sehpaye götürülürken arkadan çekilmiş bir resim. Elleri arkasına bağlı, yanında iki subay, bu hali ile ölüme değil, yolları görmeye çıkmış bir insan hali var. Sakin ve huzur içinde bir adamın adımları ve yürüyüşü. Fatin'in [Rüştü Zorlu] ve Hasan'ın [Polatkan] da son resimlerini koymuşlar, hükmü dinlerken.

Revir ve koğuşlara doktor arkadaşlarımızı memur etmişler. Bu manevi bakımdan da çok iyi bir tedbir. Bunlardan biri "Mesleğimin zevkini şimdi alıyorum" dedi.

Evet, İmralı'ya nasıl gelmiştik?

Yassıada'da her gün pencereden gelip gidişlerini seyrederek biraz avunduğumuz hücum botlarından birisi, o gün iskeleden ikinci duranın ambarına indiği zaman üçü, Kirişcioğlu, Dülger, Sancar müstesna (bunlar idam mahkûmlarını götürecek birinci botta idiler). Hafif cezalara uğramış Kavuncu ile Bilgiç de zaten koğuşa gönderilmişlerdi, hepsi, Akşit, Akşemsettinioğlu, Onursal gibi arkadaşları orada buldum. Biraz sonra da iki kişi daha geldi. İdama mahkûm olanları orada öğrendim. Tevfik İleri, Berk ise bizim botta, fakat başka yerde imişler.

Arkadaşlar fazla kederli gözüküyorlardı. Saat aşağı yukarı dörtte hareket ettik, altı sıralarında da İmralı'ya vardık. Yolda yanımızda bulunan ve Yassıada'da iken en sertleri arasında yer almış iki teğmen çok nazik bir şekilde konuştular. Ayrıca botun adamlarından gedikli [astsubay] de teselli edecek sözler söyledi. İmralı'da önce birinci botu boşalttılar. Ambarın küçük, yuvarlak penceresinden Celal Bayar'ın, Koraltan'ın, Zorlu, Polatkan ve Kalafat'ın çıktıklarını gördüm. Hepsi bizim gibi kelepçeli idi ve fazla olarak kravatları da yoktu. Ben bunu sıcağından kendilerinin çözdüğünü sandım. Hâlbuki asılma hazırlığı imiş. Ayrıca cüzdanlarını, saatlerini, kalemlerini de almışlar, ayrı ayrı bohçalara koymuşlar. Sonra öğrendim ki onlar da neşe ile İmralı'ya kadar gelmişler. Yalnız Polatkan düşünceliymiş. Fatin'in [Rüştü Zorlu] de kravatları çözülerek eşyaları alınınca "Hükmü bu akşam infaz ederler muhakkak" demiş.

Birinci botun boşaltılması uzun sürdü. İlk şaibe bundan doğdu. Acaba hemen götürüp bir bir asarlar mı? Sıra bize geldi, arka arkaya hizada çıkarıldık. Tabii yine resimler çekildi, filmler alındı. Hava da kararıyordu. Her birimizin yanına bir gardiyan geldi, aralıklı olarak yürümeye başladık, küçük bir meydana geldik. İki yanda yine küçük evler vardı. Tam karşımızda da büyük bir bina. İlk zaman bir Anadolu kasabasına gelmiş intibai oldu. Gardiyan kolumdan hafifçe tutmuştu, sağa döndürdü. İkinci büyük bir binanın önünde üç tane asker sıhhiye ambulansı ile bir cip, bir de askeri nakliye otobüsü gördüm. Bunların burada ne işi vardı? Bu ikinci müşahede içimdeki şüpheyi artırdı. Binanın sol tarafına döndük. Yan bir kapıdan girerek avludaki ikinci odaya doğru ilerledik, kapıdaki bir subay içeri aldı. Burası büyük, müstakil bir salondur. Sol tarafta yedi karyola vardı. Benden önce gelenler teker teker üstlerine oturmuşlardı. Ben de sonuncuya çöktüm. Ellerimiz hep kelepçeli idi. Kemal Aygün ve Ethem Yetkiner ile ambulansları konuştuk. Onlar da infazdan endişe ediyorlardı. Saat 11'de kelepçelerimizi çözdüler. Biraz peynir ve ekmek verdiler. 12'de yattık. Birden karyolam sarsıldı. Uyandım, Tarık Güryay yanında malum teğmenler, yüzbaşılı yatağımın önünde duruyorlardı. Gözlerinden içkili oldukları anlaşılıyordu. Yüzümü okşayarak "İpten kurtuldun" dedi. "Millet sağ olsun" diye cevap verdim. "Evet, memleketin yüksek menfaati için ben gebereyim, sen öl yeter ki millet yaşasın" diye gürlledi, sonra yanımda duran Sezai Akdağ'ın eline bastonu ile vurarak şaka yaptı "Namussuz, alçak ilaç toplamıştın değil mi?" Ötekilerle de biraz konuştu, "İşte sizi yine arıyorum" diyerek neşe içinde subaylar ile beraber çekilip gitti. Bu ziyaret de infazın bir delili idi.

Sabahleyin çok erken uyandım. Pencereden bakarken ambulanslardan birini küçük evlerden birinin önünde gördüm. Bir aralık bir sarıklı, şoför yerine

bindi, arkadaşları çağırdım, ambulans hareket ederken imamı onlar da gördüler. İdamlar olduğu anlaşılmıştı. Hepsi mi, bir kısmı mı? Bilmediğimiz işte yalnız bu idi. Adnan'ın hasta olduğu için divana da getirilmediğine göre asılanlar arasında olmadığını düşünüyorduk. Saat yedide Binbaşı Agah geldi. Yüzü sarı idi, çok yorulmuş gözüküyordu. "Beyler diye başladı, haber vereyim Milli Birlik Komitesi Menderes, Zorlu, Polatkan hakkındaki kararı tasdik ederek kalanları müebbet hapse çevirdi. Sordum: "Tasdik edilen infaz edildi mi?" Cevap verdi: "Bilmiyorum." Ve hemen odadan çıktı. Öğleden sonra öğrendik, Zorlu ölüme cesaretle yürümüştür. Cellâda "Ben bilirim işimi" demiş. Orada bulunanlara, belki de hakaret dolu sözler söylemiş, sonra da iskemleyi kendisi tekmelemiş. Polatkan bitkin halde imiş. İki kolundan tutarak adeta sürüklemişler.

O gün öğleden sonra affedilenleri de yanımıza getirdiler. Ağlayarak kucaklaştık. Onların maceralarını da ayrıca yazacağım.

Bazı söylentiler:

- İmrâlı'da 7 mezar kazılmıştı,
- 10 sehpa kurulmuştu,
- 4 imam getirilmişti.

(*Yeni Sabah*'ın 26.09.1961 tarihli nüshasında Sabiha Deren'in [Hakkı Devrim'in takma adı] yazısında bunları kesin dille teyit sayılabilecek fıkralar var.)

– *Akıs*'in 22 tarihli nüshası.

27.09.1961 Çarşamba Saat Sabah 3,5

İki günden beri korkunç bir depresyon içindeyim. Bütün hayatım boyunca yapmadığım şeyler oluyor. Açıkça herkesin yanında ağlıyorum. Kendimi sonsuz derecede ezilmiş, haysiyet ve şerefenden son izine kadar soyulmuş sayıyorum, pisliği üstünde yatmaya zorlanmış, hayvanlaştırılmış buluyorum. Sonra o asılanları, hele Adnan gözümün önünden gitmiyor. Doktorlar, on altı aydan beri büyük ölçüde mahzun kaldığımız şefkatle dolu, beni sakinleştirmek için elden geleni yapıyorlar, ilaçlar verdiler, güzel sözler söylediler.

Dün Neriman, Süreyya, Tezer, Mustafa geldiler. Hücrede olduğumuz için önce görüştürmek istemediler. Sonra izin çıktı. Bu bir garip görüşmedir. Telefon odalarına benzeyen bölmelerde, cam ve kafes arkasından yalnız 15 dakika. Onlar da ben de heyecanlı idik. Tabii bu şartlar içinde karmakarışık bir konuşma oluyor. Bu kısa zamanda, bu heyecan, elem dolu ruh ve kafa ile neler konuşabildim, nasıl konuşabildim pek hatırlamıyorum. Yalnız onlara bir çeşit vasiyette bulundum. Sitare'den bahsettim, Süreyya'ya hürmet etmelerini, hep beraber olmalarını söyledim. Onlar da bana kuvvetli, metin ol dediler. Elbette

buradan çıkarak hayata döneceksin dediler. Bu arada şunları da öğrendim: Neriman Manisa'dan mebusluğa doğru! Bunu Manisalıları ısrarla istemişler. Fakat Süreyya ve Tezer pek taraftar değiller. Onlar da benim gibi ağır sözlere dayanması, fena muamelelere göğüs germesi lazım gelecek diye düşünmüşler. Neriman istersen vazgeçeyim dedi. Hayır, yalnız vakur, temkinli ol ve bazı adamlara yüz verme dedim. Yine şunu öğrendim Yassıada'da bıraktığım eşyalar arasından hatıra defterlerini almışlar, yalnız 7. ve 9. defter eve gelmiş. Ayrıca hikâyeler, başka yazılar, müdafaalarım ve dosyalarımın mektupları vardı. Galiba bunların da bir kısmı gelmemiş. Tarık [Güray] Bey'le, istihbarat bürosu ile görüşün, isteyin dedim. Çalışacaklar. Ben hiç değilse Anayasaya ait savunmayı unutmadan yenden yazmaya çalışayım. Defterleri, hikâyeleri bulamazlarsa çok yazık. Kim bilir kimin elinde kalacak.

Buradan Ankara'ya döndüler. Hücre meselesi ile de uğraşacaklar. Dün de Kalafat'la Erataman'ı çıkardılar. Daha önce Hilmi Dura, Ethem Yetkiner de çıkarılmıştı. Ethem kafasını duvarlara vuruyormuş. Erdelhun girdiği andan itibaren tek bir defa bile gardiyanı çağırmamış. Daha İmralı'da büyük elem içinde idi. Kim bilir şimdi ne haldedir?

Revirde Muhlis Erdener'le beraberim. Çok iyi ve yaşına göre çok metin adam. Tabii isyan içinde ve kalpten hasta. Dün o depresyon saatlerinde hem gizli gizli ağladı, hem beni teselliye çalıştı.

Şimdi Doktor [Ali Münif] İslamoğlu, Erdelhun'un hücreden çıkarıldığını söyledi. Yanılmışım meğer. Burada olduğumuzu duyan birçok arkadaşlar ziyarete geliyorlar. Resmen hepsinin gözü yaşlıdır.

Hapishanenin revir denilen şu köşesinde kendine göre bir hayat düzenimiz var. Burası da Yassıada'daki gibi bir koridor sayılabilir. Ben Erdener ile bir odadayım. Sağımızda Şeyh Selahattin [İnan] ile Afyon [?] mebusu Nuri [?] var ki geceleri horlaması ile her tarafı dolduruyor. Daha ötede yemekhane, uzun iki masa ve oturacak sıralar. Benim masamda Bayar, Koraltan, [Abidin] Potuoğlu, Yardımcı, Dursun Erol, [Muhlis] Erdener yiyorlar. Öteki masada da Benderlioğlu, [Tevfik] İleri, Topcuoğlu, [Agah] Erozan ve daha bir iki kişi.

Bayar başında beresi, hapishanenin verdiği günlük tayı elinde, verilen her yemeği iştahla yiyor. Çankaya köşkünün geniş yemekhanesinden şu sıralara, en lüks bazen de resmi ziyafetlerdeki altın tabaklardan çinko tabaklara kolaylıkla inebildi. Arkadaşlar saygı ve şefkat gösteriyorlar. O da buna çok seviniyor. Koridorun sol yanında doktor odası, eczane, Yardımcı ve Koraltan'ın kaldığı oda ile İleri, [Nurettin] Bayar, Aknoz, Benderlioğlu, Diyarbakır mebusu Hamit'in [Zülfü Tigrel] odaları sıralanmış.

Hizmetimize çoğu genç mahkûmlar bakıyor. Bunlardan da çoğu ırza geçmeden 10, 12 yıl! Anadolu'da bu ırza geçme işi garip bir suçtur. Kız, erkek anlaşarak bu işi yaparlar, sonra kızın ailesi evlenmeyi şu veya bu sebeple istemez, oğlan da hapse girer.

Bugün gazetelerde Adalet Divanı'nın Ankara'da çalışmaya başlayacağını, daha 33 dava olduğu, sanıklarından burada bulunanların Ankara'ya götürüleceğini yazıyor. Bizim iki davamız bulunduğu göre yine yolculuk gözüküyor gibi. Daha fazla bir hapis elbette alacak değilim. Amma Samet Ağaoğlu'nu bir daha ve bu sefer de Ankara da teşhir etmiş olur. Tabii beni ve başta Bayar'ı ve daha birçoklarını. Biraz da başkent sakinleri eğlenmiş olsunlar. Manzara gerçekten çekici, Bayar'ın, Samet'in, bir kısım eski vekillerin elleri kelepçeli, süngüler arasında halka gösterilmeleri, eski zamanın zafer alaylarındaki esir ve zincirler içindeki mağluplarını hatırlatacak.

28.09.1961 Perşembe Sabah Saat 3

Neden yaşamakta ısrar etmeli? Ölüm öyle çok ağır bir acı veya bir insan için en büyük hazineyi kaybetmedir. Başka emelleri gerçekleştirmek için yine birçok insanlar ölümü göze almazlardı. 27 Mayıs 1960 Cuma sabahı saat üçten 28 Eylül 1961 Perşembe sabahı saat üçe kadar ölmek için dayattım. Fakat beyhude gayret. Belki başkalarının beni öldürmeleri tehlikesinden kurtuldum amma şimdi bu işi kendim yapmak istiyorum. Var olmakla yok olmak arasındaki fark nedir? Adnan Menderes isminde bir adam bir zamanlar varlığı ile tüm Türkiye'yi dolduruyordu. İşte şimdi yoktur.

Seçim tartışmaları da başladı. Yuvarlak masa kararları Adalet Partisi ile Köylü Partisi arasında belli başlı çekişme konusu. Bu arada bütün partiler Milli Birlik Komitesi'nin mesuliyetlerine iştirak etmediklerini ilan ediyorlar. İnönü bile Malatya'da "Biz temsilciler meclisinin kararlarından başka hiçbir icraatın mesuliyeti ile alakalı değiliz" dedi. Adalet Partisi Yeni Türkiye Partisi'nden daha şanslı gözüküyor. Memleket kadar bizim için de normal idarenin bir an önce kurulması şart.

Tevfik İleri'nin çok sinirli bir hali var. Ayrıca da haklı şikâyetleri. Benderlioğlu'nun karşısına geçerek haksızlığa uğradığından yana yıkıla bahsetmesi, Şemi'nin [Ergin], Hayrettin'in [Erkmen] bahçede voleybol oynadık diye konuşmaları kızdırıyor. Bayar'ın hissizliğine de biraz haklı olarak içerliyor. Ayrıca Bayar fazla konuşkan oldu. Koraltan da o nispette yemeğe düşkün.

29.09.1961 Cuma

Geceyi rahatsız ve kâbuslu geçirdim. Şimdi de başım ağrıyor. Dün biraz sakinleşmiştim. Fakat gece *Akıs*'te idamlara ait yazıları okudum. Bir kısmı yanlış. Mesela Adnan'ın gece asıldığı yazıyor. Hâlbuki gündüz 13.30'da bu işi yaptılar. Zaten *Hayat*'taki resim gündüz olduğunu gösteriyor. Fatin'in [Rüştü Zorlu] cesaret ve metaneti ne büyük. Bu adam hayatını her bakımdan kahramanca bitirdi. Adnan Bey de metin, sakın ve vakur olarak.

Adalet Divanı Ankara'da devam edecekmiş. Şimdi de Ankara'ya yolculuk. Halkı silahlandırma davasından da öteki davadaki ölçülere göre bir müddet hapis dayadılar mı doğru sehpaye. Belki de maksatları budur, kim bilir. Bu olmazsa bile Kromit'ten mahkûm ederek affın kapılarını benim için tamamen kaparlar.

Bugün şu ölüm cezaları değiştirilenlerin hikâyelerini yazayım. Hafızamdan silinmeden. Ölüm hazırlığı botta başlıyor. Kravatları, saatleri, kalemleri, cüzdanları zabıt tutarak imzalıyorlar. Mendiller içine koyup zabıtlarla beraber kaldırıyorlar. Tabii hepsi bu hazırlığın manasını seziyorlar. Fakat buna rağmen Hasan [Polatkan] müstesna neşelerini kaybetmiyorlar. Fatin [Rüştü Zorlu] infazın hemen o gece yapılacağını söylüyor. Af ümidi belki kalplerini yüzde yüz karartan tek sebep. Bu arada muhafız teğmenlerin sözleri var: Kalafat kravatı çıkarırken balinası kırılıyor. Yassıada'da hep resim çeken kırmızı saçlı teğmen "Zaten artık size lüzum olmayacak" diyor. Bot İmralı'ya yanaştıktan sonra birer birer çıkarılıyorlar. İki subay arasında yine teker teker, resim ve filmler alınırken iskeleden ayrılıyorlar. Kendilerini iki gardiyan karşılıyor. Burada kelepçeler çıkarılarak kollar arkaya alınıyor. Bu vaziyette ellere yeniden kelepçe vuruyorlar. Bayar "Kelepçeleri çözdükleri zaman artık ellerim serbest kalacak sanmıştım. Fakat kollarımızı arkaya uzatın dediler, yine kelepçelediler. O zaman sordum, usul bu mudur? Cevap verdiler: evet" diye anlatıyor bu merasimi. Böylece dördü Erdelhun, Kirazoğlu, Erozan müşterek bir odaya ötekiler ayrı ayrı hücrelere konuluyorlar. Hücrelerin vaziyeti şu: Boyu 2,5, eni 1,5 metre. Tavan alçak. Tepede bir yarıktan ışık geliyor. Yerde bir döşek, ayrıca bir iskemle. Saat aşağı yukarı 18.30 veya 19'dur. Bundan sonra her biri için ayrı ayrı maddi ve manevi acılar başlıyor. Kalafat anlatıyor: Kollarım hasta ve yarı sakat, arkamda ellerimi zorla birleştirdiler. Kelepçe gerildi, bir yandan bileklerim kesiliyor, bir yandan omuzlarımdan kopacak gibi oluyor kollarım. Acı öyle bir hal aldı ki dayanamayarak teğmenlerden birine seslendim. Adam geldiği zaman yalvardım. Beni bir an önce asın. Onun acısı nihayet beş dakika. Fakat kollarımın acısına dayanamıyorum. Teğmen peki gidip bakayım diyor, bir daha gözüküyor. Yine Kalafat, "Fahriye ve çocuklardan başka hiçbir şey düşünemiyordum" diyor. Hücrelerin hepsinin

kapısı açık, bazısının kapalı. Koraltan, "Kollarımın acısı öyle bir hal aldı ki dayanamadım, önce Fatin'e seslendim, bu bir işkence" diye. Fatin [Rüştü Zorlu] cevap veriyor: Zaten işkence olsun diye yapıyorlar. Koraltan da dayanamayarak bir subay çağırıyor "Götürün asın, amma bu acıya son verin" diyor. Agah Erozan, hücrenin ne tarafına baksam çocuklarım gözlerimin önüne geliyordu" diyor. Ve saatler geçiyor, subaylar geliyorlar, isteyenin ağzına su veriyorlar, garip, manalı sözler söylüyorlar. Bu arada Bayar en sessiz durandır. "Düşündüm diyor, asılma neden gecikiyor? Herhalde beni en sona götürecekler neticesine vardım." Böylece üçü buluyor. Bu saatte yarbay geliyor, birer birer hücrelere girerek Milli Birlik Komitesi'nin cezalarını müebbet hapse çevirdiğini "müjdeliyor". Agah [Erozan] ve Koraltan sevinç tezahürleri gösteriyorlar. Bayar yalnızca "Öyle mi, peki" diyor ve ilave ediyor; "ben ölümden korkmam!" Yarbay "25 Eylül'ü unutma" diyor. (Bayar'ın intihara teşebbüs tarihi). Cevap veriyor: O gün filmler alınmak suretiyle haysiyet ve şerefimle oynandı. Ve yarbayın arkasını sıvazlıyor.

Hepsinin ellerini arkasından kurtararak önlerine tekrar kelepçeliyorlar. Sonra bir salona bir araya topluyorlar. Bayar hep Hasan'la Fatin'i soruyor, neredeler, neredeler diye. Yarbay; Bayar'dan başkalarına Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun kararlarının tasdik edildiğini söylediği için asıldıklarını tahmin ediyorlar tabii. Galiba hepsi bir arada iken Egesel de gelerek af haberini o da ayrıca söylüyor. Bütün bu macera tam sekiz saat sürüyor. 12'sinden de rica ettim, her biri ayrı ayrı yazarak bana versinler diye. Alabilirsem çok dikkate şayan bir ruh tahlili yapmak imkânı bulacağım.

3. Defter

30.09.1961 Cumartesi

İnşallah bu defterin akıbeti ötekilerine benzemez. Onlar mahiyeti belli olmayan bir sonucun peşinde çabalayan bir adamın aylarca sürmüş acılarını, ümitlerini, endişelerini, keder ve neşelerini anlatıyorlardı. O defterlerde yer almış insanlardan bir kısmı öldüler, bir kısmı şimdi burada benimle beraberler, yine bir kısmı buradan çıkıp gidecek. Ben ise yine birkaçı ile beraber ölüm sıramı burada bekleyeceğim. Kaybolmuş defterleri yazan adamın sıfatı sanıktı. Bu defterleri ise aynı adam müebbet hapis hükümlüsü olarak dolduracak.

Müebbet hapis! Neden, ne yaptım, böyle haksızlık olur mu, bu zulüm değil mi? gibi soruları ne başkalarına, ne kendi kendime sormuyorum artık. Gerçek şu, bir mucize olmadıkça ve ömrüm vefa ederse, devletlerin normal, zaman za-

man yapa geldikleri bir aftan faydalanabilirim. Ancak en aşağı on beş yıl yat-
tıktan sonra. O halde şimdi içinde bulunduğum Kayseri Bölge Cezaevi'nde veya
başka bir cezaevinde olmaya mahkûmum!

O mucizeye gelince yalnız bir ümitten ibarettir. Dün revirdeki hastalara mah-
sus avluya çıkardılar. Yüksek duvarlar arasında elli dört adım uzunlukta, 14 adım
genişlikte parke bir dolaşma yeri. Sol köşede dibinden kesilmiş bir ağacın yan
köklerinden biri filizlenmiş, yarım metre kadar da büyümüş küçük dalları yeşil
yapraklarla dolu. Rüzgârlardan kırılmasın diye bir mahkûm herhalde bir iple yer-
deki taşlardan birine bağlanmış! Yanımda Muhtar Başkurt vardı. Bak dedim şu
fidan burada gençleşip büyürken ben de yine bu binanın bir koğuşunda ihtiyarla-
yacağım. Onun ve benim kaderimde birleştiğimiz nokta bu! Eğer onu kesmezlerse
benim ölümümü görecek! Muhtar klasik birkaç teselli kelimesi mırıldandı.

Dün hapishaneye memur savcı yardımcısı Kemal Bey'e hücre hapsi üzerinde
fikirlerimi söyledim. Vekâlete siyasi mahkûm olarak vaziyeti sormuşlar. Nazik,
şefkatli ve terbiyeli bir adam. Yine dün Kayseri sağlık müdürü yanında cezaevi
doktorları ile hepimizi ayrı ayrı dolaştı. O da fevkalade nazikti. Yassıada'dan
sonra bu ince davranışlar gerçekten rikkat veriyor, adeta yeniden insanlığa dö-
nüyoruz.

01.10.1961 Pazar

Saat sabahın üçü. Mutlak sessizlik içinde kafamın uğultusu daha belli olu-
yor. Kulaklarımda çınlamalar var.

Dün Tevfik İleri'nin Yassıada'ya ait anlattığı bazı hatıraları yazmalıyım.
Çünkü bunlar bir insanın alçaklık ve hıyanette nerelere kadar düşebileceğinin
delilleridir. Önce şu: Ethem'in [Menderes] hatıra defterinde Fatin [Rüştü Zorlu]
ve Hasan [Polatkan] hakkındaki bazı itham edici satırlar mahkemede okunmuş-
tu. Hasan hava alma sırasında Ethem'e yaklaşıp "Sen ne namussuz adammış-
sın" diyor. Ethem hemen teğmen, teğmenim, kumandanla görüşmek istiyorum
diyerek Hasan'ı yarbaya şikâyet ediyor. Okullarda idarenin casusluğunu yapan,
müdüre, mubassıra dayanarak göze girmeye çalışan o karaktersiz çocuk tipi.

Ethem, Şemi [Ergin], Nedim [Ökmen]! Bu üç insan dostluğa, iyiliğe, vefaya
hıyanetten ebediyen lanetle anılacak timsalleridir. Arkadaşların dediğine göre
koğuşta kimse yüzüne bakmıyormuş.

Burada hizmetlere bakan genç hükümlüler var. Hemen hepsi ırza tecavüz-
den 10, 12 yıla mahkûm olmuşlar. Bunların bir kısmı ile görüşerek bazı etütler
yaparak hem vakit geçiriyor, hem de belki yazabileceğim hikâyeye ve kitaplara
malzeme olur! Tabii ayrı defterlere geçiririm onları! Dün de hükümet doktoru

ziyaretimize geldi. O da çok nazikti. Yarabbi, Yassıada'nın bizi hayvanlaştıran idaresinden sonra burada yine insan muamelesi görmek! Bazen burada da bir oyun var diyorum kendi kendime!

İleri'nin anlattığı ikinci hatıra: Yassıada'da bir gece bizlerin adaya getirilişini güya gösteren bir film için iskeleye indirmişler, vapurdan çıkıyormuş gibi her birimizin yanında iki teğmen filmler çekmişlerdi. O gece sahne bittikten sonra Ethem Menderes Binbaşı Agâh'a sırtarak "Binbaşım bu filmde hatıra olarak bana da bir suret verir misiniz?" diyor. Agâh bile dayanamayarak "Bu nasıl arzu, bu nasıl teklif?" diye cevap veriyor. Haluk Şaman da kendini tutamıyor, "Ethem Bey ben senin bir ahmak olduğumu bildirdim, üstelik haysiyetsiz ve şerefsiz bir insanmışsın" diyor.

Gazeteler dikkate şayan. Seçim propagandası devam ediyor. Adalet Partisi'ni tahrike çalışıyorlar. İzmir başkanı Generali, Kınık'taki konuşması yüzünden, DP'yi övmüş, tuttular. Ahmet Emin [Yalman] de M.B.K'ni bu parti aleyhine harekete tahrik ediyor. Yazısı çok ağırdır!

Bugün Bayar, İleri ve Doktor Münif [İslamoğlu] avluda yarım saat kadar gezdik. Bayar sabır ve metanet tavsiye ediyor. Dün akşam Nedim Ökmen yanına gelmiş, Bayar selam vermeden ve el sıkmadan arkasını dönmüş!

Komiteden Ahmet Yıldız *Hürriyet* gazetesine beyanat vererek "Divanın idamlarına ittifakla karar verdiklerini, yaşı dolayısıyla Bayar hariç, tasdik ettik" diyor. Yani gayri şahsi hareket ettiklerini anlatmak istiyor!

Neriman'ın mebusluğu gerçekleşirse garip tecelli olacak. Ben Birinci Cumhuriyet'in son Büyük Millet Meclisi'nin azası idim. Bir bakıma son Atatürkçülerden. Karım İkinci Cumhuriyet'in Birinci Büyük Millet Meclisi'nin azası!

02.10.1961 Pazartesi

Dün hastalandım, ülser sıkıştırıyor. Yalnız ülser değil, sonsuz derecede karanlık düşünceler. Şu veya bu şekilde suçlarımın olduğunu biliyor, kabul ediyorum, fakat onların cezası bu değildi! Ne benim için, ne ötekiler için!

Artık bedenimi selamete çıkarmak mümkün değil, ruhumu çıkarabilsem, o zaman bütün acılarım dinecek, hapishaneyi kendi arzumla, cemiyetten kaçarak yalnız Allaha, vicdanımı dinlemek maksadıyla sığındığım çöldeki bir mağara, dağ tepesindeki bir ağaç kavuğu sayabileceğim!

03.10.1961 Saat Sabah 3,5

Dün Süreyya ile Tezer geldiler, bazı eşya getirdiler. Neriman haftaya gelecekmış. Sitare'nin gelmesini istemedim. Süreyya yine çırpınıp duruyor. Avukat-

lığı bırakıyorum artık, yapmam diyor. Kendi içinde mesleğinin protestosu! Oğuz [Erkmen] ve Münire [Erkmen] de gelmişlerdi.

İki gündür ülser yine perişan ediyor. Hücrede ısrar ederlerse halim ne olacak bilmiyorum. Dün doktor arkadaşlar söylediler Heyet-i Sıhhiye raporu olmadıkça hücreden revire geçmek mümkün olmayacakmış! Süreyya, Neriman, Tezer ölenlerin evlerine gitmişler. Süreyya "Senin olanlar artık bizimdir" diyor. Hâlâ hayallerimin hatta hastalık derecesinde geniş hayal kudretimin kavrayamadığı manzara, Adnan, ötekilerin sehpalarda, beyaz gömleklerin üstünde yaftalar sallanıyorlar, sallanıyorlar!

Gazeteler seçim propagandası haberleri ve yazıları ile dolu. Bir yanda Halk Partisi, öte yanda bütün diğerleri! Arada da devlet reisinin itidale çağırın beyanları, sonra birçok tevkifler, en fazla da Adalet Partisi'nden! Mesela İzmir başkannını tutmuşlar. Ahmet Emin [Yalman] ve [Faliş Rıfkı] Atay malum fıkraları ile beraber Milli Birlik Komitesi'ni icap ederse seçimleri geri bırakmaya davet ediyor.

"Allah kurtarsın", bu hapishanenin selamıdır. Bize hizmet eden mahkûmlardan ziyaretçilere kadar her yerde, her ağızda bu cümle! Sonra yıllar, günler gibi sayılıyor. Soruyorum "Kaç yıla mahkûmsun?" cevap "15, 10, 12" Ne kadar var? "Beşini af yedi, 3 yıl yattım, daha 7, 3, 2 ve ne kadar kalmış ise" ve kahve tepsisini sallayarak "Allah kurtarsın" deyip uzaklaşıyorlar!

Şimdiki halde bu "ölüler evinde" en iyi yerdeyiz ve asıl mahkûmlar kitlesi ile temasımız yok. Gördüklerimiz, konuştuğlarımız bize hizmete memur edilenlerden ibaret! Bunlardan biri Faik isminde ırza tecavüzden on iki yıla mahkûm zayıf, ince, uzun, yarı aptal bir çocuk! "Faik sen iyi bir insansın" diyorum, yüzüme acıyarak bakıp sırtıyor! Bir de Mahmut var. Faik'in aksi tip. Cin gibi, sarı, kısa boylu bir genç. O da aynı suçtan hükümlü. Çıktığı zaman kızı yine alacağım, evlendi fakat bana o lazım diyor! Sonra yarı deli kardeşinin karısını kaçırmış köylüsünü öldürdüğü için 15 yıl yemiş biri var. İsmi bir türlü öğrenemedim. Halil galiba. Bana İstanbul'da çocukluğumuzda mahalledeki yarı meczup bir saka vardı onu hatırlatıyor. Yuvarlak, kemikli yüzünde kestane gözleri insana dik dik bakarken dudakları gülüp duruyor! Askerden geldim, iki gün köyde kaldım, buraya düştüm diyor.

Kayseri şimdi Türkiye'de bir ziyaret yeri oldu. Birçok arkadaşların hanımları otellere yerleşmişler, halk büyük itibar gösteriyormuş, oteller para almıyorlarmış.

Adnan Bey'i ayrıca 4,5 milyon tazminata mahkûm etmişlerdi, işçilere kadar yapılan bir kampanya ile bu paranın büyük kısmını toplamışlar, dediklerine göre Zeki Müren 500 bin vermiş. İlahi tecelli! Garip kader!

Süreyya Yassıada'daki eşyalar arasından Anayasa savunmasını aldıklarını söyledi. İrtibat bürosundan bir yüzbaşı ile görüşmüş. Alınanları belki geri alabi-

leceğini ümit ediyor! Amma benim ümidim yok. Savunmayı unutmadan yeniden yazmalıyım.

Yine Tevfik İleri anlattı: Dün, aynı odada kaldıkları Hamit Zülfü Tığrel, harp okulunda iken birkaç albayın Şemi Ergin ile sık sık görüştüklerini görmüş, kendisine sormuş, o da komiteden Milli Savunma Vekilliğini istediğini söylemiş! Yine aynı odada kalan Aknoz Paşa da, Şemi'nin Harbiye'de kendisine, komiteden vazife istediğini söylediğini anlatmış! Yarabbi nasıl hıyanete maruz kalmışsınız!

Bugün revirde odalarımızı değiştirdiler. Müebbet hapis cezalıları bir koridor üstündeki odalara aldılar. Bayar, Tevfik İleri ile beraber, ben Muhlis Erdener'le, Kortalan eski yerinde, Celal Yardımcı ile Yetkiner de galiba Şeyh Selahattin'le [İnan]!

İçimizde en hızlı intibak Bayar'da. Öğle üzeri odasına gitmiştim. Yere çömelerek yoğurt ve ekmek yiyordu. Başında bere Milli Mücadele'nin Celal hocası haline dönmüştü.

Doktor arkadaşların revirdekilere ve hücredekilere karşı gösterdiği insanlık büyük, çok büyük! Kendi dertlerini unutmuşlar, bizimle meşguller!

04.10.1961 Çarşamba

Dün Muhlis [Erdener] anlattı: Hüsnü Yaman Yassıada'da ona, "Gel komiteye müracaat edelim, biz bu teşkilatı iyi biliriz. Bize iş verin, size yardımcı olalım diye teklif yapalım" demiş! İlahi Hüsnü Yaman bu yaştan sonra ha!

Bayar iki gündür "Beni de asmalı idiler" deyip duruyor! Adnan'ın asılmış olması ile kendinden üstün bir mevkiye çıktığına inanmış olmasının verdiği bir ihtiras! Bu his ve düşünce ile de "kabil olsa bir daha mahkemeye götürülsem" diye de ilave ediyor!

Dün hükümet darbelerinden önce, Pakistan'a gittiği zaman İskender Mirza'nın kendisine söylediklerini anlattı. İskender Mirza, Eyüp Han'la hükümet şeklini değiştireceklerini haber vermiş! Sefir [Muzaffer] Göksenin bilir?

Dün Ağâh Erozan'ı hücreye götürüler. Çok ağlamış ve dövünmüş! Akşamüstü Perihan Arıburun hepimize çay getirdi. Galiba hanım mebuslara da revirlerde iş verecekler!

Bölükbaşı radyoda Yassıada kararları hakkındaki teşebbüsleri anlatmış. M.B.K bu beyanat üzerine dün akşam dikkate şayan bir tebliğ çıkardı. Cemal Paşa'nın da sert bir beyanatu var, Osman [Bölükbaşı] için! *Times* gazetesi infazların olmaması için İngiliz hükümetinin iki defa teşebbüs ettiğini yazmış. Alman gazeteleri de Almanya ve Hindistan dâhil bütün NATO devletlerinin ricasına rağmen infaz edildiler diye haberi yazmışlar.

Gazetelerdeki dikkate şayan yazıları yine kesmeliyim. Amma makas yok. Başka bir çare bulmalı.

05.10.1961 Perşembe Sabah Saat 4

Revir tam bir sessizlik içinde. Rahat sayabileceğim birkaç saatlik bir uykudan sonra uyandım. Belki aldığım sinirleri uyuşturucu ilaçların tesiri, beynimde uğultular var, düşüncelerim dağınık, tembel, tutup yan yana getiremeyeceğim kadar çeşitli konularda!

Dün midem çok ağrıdı. Üç yıl önceki gibi bir krizden korkuyorum. Fena adamı öldürmez, süründürür!

Bayar'ın yanına Yırcalı, Çavuşoğlu gelmişlerdi. *Times*'ın Divanın kararları üzerine yaptığı uzun bir yazıyı okuyup tercüme ediyorlardı. Yazı infazlardan önce! Kararları tenkit ediyor. "İhtilal demokrasi namına yapıldı, fakat demokrasinin altına bomba koydu" diyor, ilave ediyor, "şayet idamlar olursa Türkiye'de intikam devri başlar."

Konuşurken Bayar bizlerden ve mebuslardan başkalarını kast ederek "Çok fena insanlar elinde kaldık" dedi. "Onlardan önce çok fena ve hain arkadaşlarımız demeliyiz" diye çıkıştım, Sıtkı [Yırcalı] kızardı ve yere baktı.

İhtilallar saridir, hastalık gibi! Suriye'de dört gün önce başlayan ihtilal bir yandan yeniden istiklal ilan ediyor, bir yandan da sosyalist, hatta komünist tedbirler alıyor. Mesela sanayi ve sigortaları millileştiriyor.

Doktor arkadaşlara hücredekileri sordum. Himmet Ölçmen de sinirli haller göstermeye başlamış. Erdelhun'da durgunluk devam ediyor. Vacit Asena ile [İshak Avni ya da Sezai] Akdağ bağırıp çağırıyorlarmış.

Yarabbi memlekette en adi suçlardan hücreye alınması için sıra bekleyen yüzlerce mahkûm varken bizleri hemen içeri sokmak, hem de müebbet olduğumuz halde, zulüm değil de nedir? Dikkat ediyorum gazetelerde bu konu ile ilgili yazıları kestiler. Hâlbuki ilk günler mesele ciddi olarak ele alınmıştı.

İnsanın istediğini unutup, istediğini hatırlaması elinde olsa idi Yarabbi ne iyi olacaktı, ne iyi olurdu! O zaman mesela Yassıada'yı toptan değil amma Adnan Bey'e, Fatin'e, Polatkan'a ait hatıralarımı kafamdan silip çıkarmakla beni bazen haykırtacak, bazen ağlatacak kadar hazin hayallerden kurtulurdum. İşte Kumandan beni Adnan Bey'le Bayar'ın odalarının bulunduğu alt koridordaki 5 numaralı odaya indirdikten sonra Adnan Bey'i, kapısı açılmış ve nöbetçinin perdesini kapamasını nasılsa unuttuğu penceresinden gördüm bazı günler. Omuzları çökmüş, yüzü sapsarı göz göze gelirdik. Bir saniye, yalnız bir saniye! Bazen süzölmüş, sonsuz derecede hüznü profilini görürdüm. Daha üst koridorda iken Vatan Cephesi davasında mahkemeye gitmek için aşağıda holde bu davanın sanıkları toplandık. Bize bakar, başını hafif eğerek selam verir, gülümsemeye bile takati kalmamış bir halde önümüze geçerdi. Ruhunun bütün mecali sanki ba-

kışları ile dudaklarının iki yanındaki çizgilerde toplanmıştı. İzdırabın resmi diye yalnız bu dudakları çizmek mümkün! Ne gariptir ki onun Yassıada'daki yüzü bana hep ortanca oğlu Mutlu'yu hatırlattı ve düşündürdü. Menderes'in elemli yüzü Mutlu'nun 1950'deki yüzünün aynı idi.

Daha o zamanlar, belki de muhalefet yıllarında bir gün kendisine "Çocuklarınız arasında en çok size benzeyen Mutlu, aynı muzdarip, melankolik bakışlar, aynı süzgülü yüz" demiştim. Bu benzeiş Yassıada'da tam oldu ve yazık ki galiba Mutlu'yu görmeden öldü.

Sonra mahkemedeki halleri, 10 dakikalık aralarda bizi dışarıya çıkarıyorlar, onu kapının yanındaki bölgeye oturarak önüne iri yarı bir teğmen getirtilerek gözden saklıyorlardı. Bir çocuk gibi idi. Sigarasını sık nefeslerle çekiyor, çekiyordu!

25 Mayıs 1960 Çarşamba akşamı evinde yemekte idim. Perşembe günü grupta kürsüden "Reisiniz olarak size teessüf ediyorum" diye bağırırken sinirli olmaktan ziyade bir felaket karşısındaki adamın yüzünde görülen kırıksıklıklar dolu idi yüzü. Ondan sonra Adnan Bey'i 14 birinci teşrin 1960 Cuma günü Yassıada'da ilk mahkeme gününde gördüm. Bir kırıksıklık yüzünden önden ikinci sıranın sol başında oturmuştum. Bayar'ı arkasından tanıdım. Yanında kumral saçlarının kapladığı çok zayıf bir boynun onun olduğunu ancak, halinden şikâyet etmek için mikrofona giderken anladım. Mahkeme bittiği zaman ayakta birbirimize baktık "Üzülmeye, ne yapalım, kader" dedim. Şimdi karşımda oğlu Mutlu duruyordu. Sanki onun kadar zayıf yüz, onun kadar gamlı bakışlar. Başını sallayarak cevap verdi: "Evet kader, kader." Adnan Menderes'le bu son konuşmamdır. Onu yine en son, Yassıada kararından iki gün önce uzaktan gördüm. Biz havalanmaya çıkmıştık. O galiba kumandanlıktan geliyordu, lacivert elbise giymişti. Başını öne eğik, hızla yürüyerek binaya girdi.

06.10.1961 Cuma

Dün Tektaş'tan 18 Eylül tarihli bir mektup aldım. Çok iyi bir haber veriyor. Zeynep yanımda, yakında torununuz olacak diyor. İlahi Tektaş Zeynep'le beraber olduğunu biliyordum. Demek evlendiler yahut da evlenmeden çocuk sahibi olacaklar. Allah bahtiyar etsin ne diyeyim.

Bizim rapora göre iki gün sonra yine hücreye çıkmak lazım. Bir yandan ülser, öte yandan o mezara giriş! Dayanmak güç. Ne yapacağım bilmiyorum.

Bugün ziyaret günü. Belki Süreyya yine gelecek. Vaziyeti anlatırım kendisine. Kemal'in nezdinde bir teşebbüs daha yapsın, amma fayda yok. Bu adamlar bir kısmımızı da böyle öldürmek istiyorlar işte.

Ethem Yetkiner'in, Bumin Yamanoglu'nun Yassıada'da ışıklı odada sorguya çekilmesi hakkındaki anlattıkları ile Suzan'ın [Sözen] İstanbul'daki sorgusu ve kendisine yapılan bir tertibe ait söyledikleri ne kadar acıdır memleket hesabına! Bütün bunları yeni duyuyorum. Memleketi on yıl idare etmiş bir adamı dünya nazarında cinsi sapık ve pasif göstermeye çalışmak neden? Şayet böyle olsaydı Türkiye için ayıp olmaz mıydı?

07.10.1961 Cumartesi

Yine çok erken kalktım. Birçok şeyler gördüm rüyamda. Fakat hiçbirini hatırlamıyorum şimdi.

Dün Neriman, Gültekin, Muhip Dıranas, Hasan Pertev geldiler. Hasan'la Muhip hıçkırma hıçkırma ağladılar. Muhip 27 Mayıs'tan beri beni hep aradı, teşekkür edecektim, unuttum, mektup da yazacağım. Hasan başlangıçta biraz ürküttü. Sonra o da aramaya başladı. Zaten benimle dostluğu yüzünden bir hayli sıkıştırdılar. Neriman'ın mebusluğuna Süreyya'nın razı olmadığını anladım. Zaten bunu tahmin etmiştim. "Samet'e zararı dokunur" diyormuş. Mustafa, Manisa'da imiş. Neriman da belki gidecek. Bu takdirde konuşmamasını, mecbur kalırsa yalnız "Biz ailece kendimizi Manisalı sayıyoruz. İster mebusunuz olayım, ister olmayayım hizmetinizdeyiz"den ibaret birkaç cümleden başka bir şey söylememesini tavsiye ettim.

Dün Neriman'dan iki de mektup geldi. Bana kuvvet vermeye çalışıyor. Fakat hazin, gamlı, satırlar. Beni çok üzen Sitare'nin derdinden, yine parmağını emmeye başlaması! Ona yarın mektup yazmalıyım. Benim güzel kızım. Kendimi Sitare'ye karşı hep suçlu görüyorum. İlk çocukluğunu karakterimin hırçın yıllarında geçirdi, evin içi zaman zaman onun için çok karanlık oldu.

Revirde üç insana acıyarak bakıyorum: Koraltan, Şeyh Selahattin [İnan], Selim Ragıp Emeç. Koraltan'ın başı hep öne eğik. Zayıflıyor, sararıyor, herkes ondan kaçtığı gibi o da herkesten uzak kalmaya çalışıyor. En çok Bayar'dan! Açık yeşil pijaması, çıplak ayakları, dağınık bembeyaz saçları, sendeleyerek yürüyüşü bana Emil Jannings'in, *Şehvet Kurbanı* filmindeki öğretmenin son hallerini hatırlatıyor. Koraltan'ın bu manzarasında, hatıra defterlerinin hiç değilse, kendisi için hiçbir işe yaramadığını gördükten sonra yarattığı bir vicdan azabı sezmek istiyorum. İstiyorum amma o kadar çok yemek yiyor ki bu oburluğun temsil ettiği ihtirasla vicdan azabı denilen hissin asaleti arasında ilgi göremiyorum.

Şeyh Selahattin [İnan], garip bir Şarklı. Yassıada'da onu gerçekten inandığım sözlerle teselli ederdim. "Selahattin Bey, sen kurtulacaksın, merak etme." Bunu samimiyetle söylüyordum. Ne kusuru vardı bu ihtiyar adamın? O başını

sallar, garip şivesi ile kelimeleri ağzının içinde ezerek "Hayır, Samet Bey" derdi, "bir kere ele geçirdiler bırakmazlar" dediği çoktu, bizimle beraber müebbet hapse mahkûm oldu. Şimdi revirde şık, son Avrupa seyahatinde aldığı parlak kırmızı pijaması ile tıraşı uzamış yüzünde eksilmeyen gülümseme, hepimizin bakışlarından, yüzümüzün hatlarından manalar çıkarmaya çalışarak dolaşıyor, arada bir yanıma geliyor. "Samet Bey, af çıkarırlar mı?" Gülüyorum, "Şimdiye kadar senin dediğin oldu. Ben artık bir şey söylemem", yine başını sallıyor "Bizim için güç görüyorum. Amma ben çok müebbetler biliyorum ki kurtuldular." Sonra tam 50 yıl önceden başlayarak kaç defa siyasi sebeplerle mahkûm olduğunu, hep af geldiğini anlatıyor sonunda "Birkaç sene beklemek lazım amma başka şeyden korkuyorum" diye başlıyor. Korktuğu başka çeşit yeni büyük bir karışıklık olmasıdır.

Bir de Selim Ragıp. Bu gözleri görmez adamı niye mahkûm ettiler. Son bir yıldır adam hep hasta idi. Felç olan [Celal] Ramazanoğlu'nu evine çıkarmışlar. Gözle felçli arasında ne fark var? Duvarları tuta tuta yürüyor, arkadaşların kolunda helâya gidiyor. Sesi yine canlı, hatta neşeli!

Revirin başka sakinleri de var. Bizim Necati Topcuoğlu çiçekli, kalın çizgili yeşil pijamasının üstüne geçirdiği hırka ile tıraşlı başı, esmer yüzü ile nedense bana eski *Molla Nasrettin* mizah dergisindeki (bu dergi Birinci Dünya Harbi'nden önce Azerbaycan'da çıkıyordu) acem karikatürlerini düşündürüyor.

Celal Yardımcı başka bir âlem! Belini tutarak, ayakları yana kaçsın elinde pamuklar helâ ile oda arasında mekik dokumakta. Fakat gariptir manen Yassıada'dakinden daha kuvvetli! Orada hep asılmaktan korkardı.

08.10.1961 Pazar Sabah Saat 4

Bütün gece midem ağrıdı. Birkaç saat ancak uyuyabildim. Bunu da garip rüyalar içinde! Mahmut Güçbilmez'i çırlıçiplak gördüm bir hamamda! Hepimiz orada idik, "Sen ne kadar zayıflamışsın" diyerek deliler gibi gülüyorduk.

Dün heyet muayenesinden geçtik. Bu doktorlar da nazik insanlardı. Asabiyeci ile görüşürken yine aynı ruh haline düştüm. Hâlbuki hiç istemiyordum. Bakalım ne karar verecekler? Belki de bugün içeri alırlar. Hücrenin vaziyetini anlattığım zaman bana haklı olarak iktidarımız zamanında bunları görmediğimizden şikâyet etti!

Savunmamı yeniden yazmaya başladım. Fakat hafızamdan çok çıkmış. Zorla buluyorum. Hücrelerden Vacit Asena ile Erdelhun Paşa'yı, [Ahmet Hamdi] Sancar'ı da muayeneye getirmişlerdi. Asena yarı çılgın! Garip garip konuşuyor. Paşa yine sakin duruyor fakat, konuşmaya başlayınca asabileştiği görülüyor. Ne olacak halimiz bu hücrelerde, ne olacak! Öldürmediler, süründürüyorlar!

09.10.1961 Pazartesi

Yazmayı unuttum. Doktor Nihat Reşat [Belger] üç dört gün evvel öldü. İlk defa 1923'te daha doğrusu zaferden sonra Lozan Konferansı henüz başlamadan Ankara'da gördüm. Yeni gelmişti Paris'ten. Milli Mücadele'nin son yıllarında Fransa'da, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün bir çeşit mümessili idi. Zafer olunca Ankara'ya temaslar için gelmişti. O sırada babam hasta idi, evde muayene ediyordu. Aradan yıllar geçti, garip bir rastlayış onu yine babamı muayene ederken karşıma çıkardı Maçka Palas'ta. Bir yığın yıl daha, aynı siyasi partide, sonra da aynı hükümette birleştik. Ben başvekil yardımcısı, o sağlık vekili olarak! Hükümette pek tutunamadı, asıl siyasi veya fikri sebepleri var mıydı bilmem, zahiri sebep vekâlet umum müdürlerinden Nail Bey'in hanımına karşı duyduğu alakaya dayanamayarak aşkını ilan etmesi ve kadının da şikâyetidir! Hükümetten sonra partiden de ayrıldı.

Nihat Reşat [Belger], Prens Sabahattin'in adamlarından ve onunla beraber Paris'e kaçmıştı. Orada yerleşmiş, Fransızca'yı iyi bir Fransız edibi kadar iyi öğrenmiş. Fransa'nın birçok devlet, siyaset, sanat adamları ile dostluk kurmuştu. Bu sayede Milli Mücadele'de bu memleketi lehimize çevirmeye başarı ile çalışmıştı. Sonra İsmet Paşa ile Lozan'a gitti. Oradan da Türkiye'ye geldi. Fakat ne-dense Atatürk fazla iltifat etmedi kendisine. Yalova kaplıcalarının ıslahına memur ettiler o kadar! 27 Mayıs'tan sonra Temsilciler Meclisi'ne üye oldu. Bu sıfat üstünde iken öldü. Allah rahmet eylesin!

Tevfik İleri iki gündür hasta. Belli etmemeye çalışıyor amma çok üzülüyor. Bugün röntgene gidecek. Bu son cümleyi yazdıktan sonra doktor, İleri'yi hastaneye yatmaya gönderdi. Tam bir teşhis için orada bir müddet kalacak. Allah vere de ağır bir şey çıkmasa!

Biraz evvel Sarol'u, [Burhan] Belge'yi ve [Hüseyin] Fırat'ı hücreye aldılar. Yani 15 senelikleri de! Bu vekâletin hücre hapsinde ısrar ettiğinin delili sayılabilir. Mükerrer [Sarol] muayene için gelmişti. Bana uğradı, teselli ettim, üzülme dedim işte o kadar!

10.10.1961 Salı

Dün Neriman'la Süreyya gelmişlerdi. Süreyya ile avukatım olarak bir odada konuşabildim. Neriman ile tabii yine kafes arkasından. Bu yarı cam, yarı tel örgülü konuşma yerini kim icat etti acaba! Amerikalılar mı? Gangsterler memleketi İtalyanlar mı? Anarşistler, bombalı haydutlar diyari!

Kim olursa olsun bunu düşünen, gerçek şu ki adam ruhlar üzerine, muaveneyi bozarak baskı yapma metotlarından en mükemmel birini bulmuş! Konuş-

tuğumuz adamın sesini işitmek istiyorsunuz o halde yüzünü göremeyeceksiniz. Yüzüne bakmak istiyorsunuz bu takdirde sesini duyamıyorsunuz. İkisi bir arada ancak bir şartla, kafesin telleri ile parça parça bölünmüş ve gölgelenmiş bir yüz ve boğuk sesler. Konuşma ses, yüz mimikleri, bakışlardan meydana gelir. Bunları birbirinden ayırmakla konuşanların fikirlerini, söylemek istediklerini dar-madağın etmiş olursunuz. İşte Neriman'la ancak böylesine görüşebildik. Yorgun ve üzgündü. Bir zamanlar en yakın saydığı bazı arkadaşlarının 27 Mayıs'tan sonra aldıkları tavrı, benim yine çok eski ve vefalı olabileceklerini sandığım bazı dostlarımın bir defa olsun telefon bile etmediklerini, bir kısmının ilk günlerde bir defa arayıp bir daha aramadıklarını anlattı. Hıfzı [Oğuz Bekata], Cemal Eyüboğlu, Haluk Şehsuvaroğlu, [Osman] Nebioğlu gibi.

Manisa'ya gitmiyor. Telgraf çekmiş. Daha iyi. Süreyya ile kucaklaşarak öpüştük, davalardan hemen hemen hiç bahsetmedik. Karar günü çektiği ızdır-apları anlattı, Emin Kalafat'ın da idama mahkûm olduğunu görünce bütün ümi-dini kaybediyor. O gün salondan ayrılırken elle yaptığı işaret benim müebbet hapisten duyduğu sevinci gösteriyormuş. Süreyya ile konuşacak çok şey vardı. Bir dahaki sefere artık.

Seçim mücadelesi başladı. Şampiyon Bölükbaşı! Çok cesur nutuklar veriyor, partisinin şansını artırıyor. İdam kararları verildiği takdirde infaz edilmemesi için daha Ağustos ayında Cemal Paşa'ya mektup yazdığını açıkladı. Bu iş için sonuna kadar en çok onun uğraştığı anlaşılıyor.

Neriman'a Berrin Hanım'ı sordum. Ankara'da yine görmüş. Merhumun üstündeki son elbise ve çamaşırlarını getirmişler.

11.10.1961 Çarşamba

Dün hastaneye muayeneye gönderdiler. Bugün de gideceğim, röntgene! Hapishane arabasına on iki kişi dolduk. 1948'de İzmir'de de binmişim Bu seferki bana karanlık gözüktü. Hâlbuki İzmir'deki araba, aynı tip olduğu halde daha aydınlıktı.

Dün Doktor Halil, vekâletten hücre işinde galiba yazılı emir gelmiş olduğunu söyledi. Güya şiddetli imiş. Süreyya'nın söylediklerini tutmuyor bu haber.

Bayar'ın ara sıra anlattığı enteresan hikâyeler var. Mesela İmrâlı'da geçen yıl 25 Eylül'de kendini öldürmeye nasıl kalkıştığını söylediği zaman tüylerim ürperdi. Yassıada'da aldıkları defterlerimde bu hadisenin bizce bilinen kısmı yazılı idi. O defterleri ya bulacağım, ya bulamayacağım. Bunun için önce o kısmı kayıt edeyim: O gün galiba öğleden evvel Bayar'ı üst koridorda bulunan banyo yerine getirdiler. Bizim oda buranın tam karşısına düşüyordu. Yanında Medeni [Berk], Polatkan,

Erdelhun'un daha sora Fatin'in [Rüşti Zorlu] de konulduğu oda vardı. O zamanlar her oda dörder kişi olarak tam tecrit halinde idik. Yalnız odaların kapıları açık tutuluyor, bir teğmen de çoğu zaman pencere önünde oturarak, bazen de dolaşarak nöbet bekliyordu. Biraz sonra şu sesler arasında kesilmekte olan bir horozun boğazından çıkan seslere benzeyen sesler işittim. Birkaç defa tekrarladı, kalkarak koridora çıktım. Aynı anda Medeni de kendi odalarının kapısında belirdi ve "Teğmenim, teğmenim diye bağırdı, banyodan garip sesler geliyor." Teğmen banyoya girince odaların kapılarını kapadı, sonra banyoya girdi, bu sefer onun sesi yükseldi: "Doktor, doktora haber verin." Nöbet bekleyen askerler, aşağıdan başka teğmenlerin koşuşturmalarını işittik. Biraz sonra yine kapılarımızı açtılar. O günden itibaren helâ ve banyoya girilirken kapının açık tutulması emri verildi. Hadise akşamı yemeğe inerken alt sahanlıkta oksijen tüpleri gördük. Bayar'ın intihara kalkıştığını bunu da kendisini asmak suretiyle yaptığını tahmin ettik. Hâlbuki düşündüğü asmak değil kendi kendini bağlamakmış. Şöyle anlatıyor: Bir gece evvel yapılan filme alınma (güya bizim Yassıada'ya gelişimizi göstermek için alınan film) haysiyetime dokundu. Sabaha kadar uyumadım. Kendimi öldürmeye karar verdim. Banyo yapmak istediğimi söyledim ve kemerimi alarak banyoya çıktım. İçeride kemeri boynuma göre ölçerek buna göre dişlerimle yeni bir delik deldim. Sonra suyu açtım, sesimi, hırıltılarımı örtsün diye. Kemerim boynuma geçirdim, çengel kısmını açtığım deliğe kadar getirebiliyor fakat bir türlü geçiremiyordum. Bu gayreti yaparken de bir yandan boğuluyordum, fakat çok ızdıraplı oluyordu bu. Çengeli deliğe geçirebilseydim daha hızla boğulacaktım. Kulaklarımdan, burnumdan kan gelmeye başladı. Biraz daha çabaladım, galiba tam kendimi kaybederken teğmen içeri girdi

12.10 1961 Perşembe

Dün yine muayeneye gittik. Midemin röntgenini aldılar. Öteki arkadaşları sıhhi heyet kurulu önüne çıkardılar, onar saniye! Boylarını, boslarını görmek için. Hastanede İleri'yi gördüm. Teşhis koymuşlar. Karaciğer kifayetsizliği!

Sezai Akdağ'ın karısı hastaneye gelmişti. O dışarıda koridorda, Sezai oturduğumuz odada birbirlerine bakıp durdular. Bereket jandarma gediklisi açık bıraktı da buna imkân buldular.

Seçim mücadelesi en kızgın safhasında! Bu arada Falih Rıfkı [Atay], Bedii Faik, Hayri Alpar ve Ahmet Emin [Yalman] durmadan orduyu tahrik ediyorlar. Onlara göre millet şayet Halk Partisi'ne oy vermezse idareyi kazanan partiye teslim etmemeli! Peki, bunlar değil miydi hürriyet kahramanları. Şimdi kendilerinin istediği olmazsa en koyu istibdada razıdırlar. Hayri Alpar ise üstelik Adalet Partisi'ndeki emekli subaylara sövüyor.

Dün *Kudret* gazetesinde siyasi mahkûmlara yapılması lazım gelen muamele hakkında bir yazı çıktı. Devam edecek herhalde.

Tektaş'tan mektup aldım. Çocukluğundan, benim ona nasıl yumurta ve kahvaltı hazırladığımı, anlattığım hikâyeleri hatırladığından tatlı tatlı bahsediyor. Babalığın ilk hislerini duymaya başladığını yazıyor.

Hapishaneye ilk getirildiğimiz gün binanın şekline dikkat etmemiştim. Dün baktım cephesi bir bankayı andırıyor. Pencereler kalın demir parmaklıklı. Bütün bina geniş bir sahaya bölmeler halinde serpilmiş. Bizim yani siyasi mahkûmların ön kısmında olduğumuz anlaşılıyor. Öteki hükümlülerin yerleri nasıl bilmiyorum. Burası birbirine çok yakın ranzalarla dolu geniş koğuşlar halinde. Kucak kucağa yatılıyor denilebilir. Gazinosu, berberi, kantini var. Ağaçsız, dar bir avluda gezinmek serbest. Tabii gökten başka bir şey gözükmüyor. Her tarafta, hücreler müstesna hoparlör tesisatı var. Ankara ve İstanbul radyoları sabahtan akşama dinlenebiliyor.

13.10.1961 Cuma, Sabah Saat 4

Hemen hemen hiç uyumadım. Rüyalarda da ayrıca sıkıştırdı durdu, melal dolu hayallerden yapılmış rüyalar. Avucumda küçük bir kuş vardı. Sıkıyor, kalbinin çarpmalarını parmaklarımda duyuyordum. Kuş kurtulmak istiyor, çırpınıyor, daha çok sıkıyordum. Bir aralık uçtu fakat yere düştü, büzülmüş titriyordu. Yine elime aldım. Onu öldürmek veya eziyet etmek istemiyordum. Saklamak için tutuyordum, kalbinin sesini duymak hoşuma gidiyordu. Bu rüya bir dakika mı sürdü yoksa bir saat mi bilmem fakat şimdi şu satırları yazarken avucumun içinde kuşun sıcaklığını, başparmağımda kalbini hissediyorum.

Midemin sancısı geçmiyor. Sinirlerim düzelmedikçe buna imkân yok. Ne yapacağımı bilmiyorum.

Bayar son günlerde odamıza geliyor. Muhlis'in [Erdener] yatağında oturuyoruz. Muhlis onun mesela pijamasının lastiğini gevşetirken, kopuk düğmesini dikerken o da durmadan konuşuyor, konuşuyor! Hafızası ve kafası yerinde, hadiseleri iyi tahlil ediyor. İstikrarlı bir hükümet kurulamayacağını, asıl diktatörlüğün bundan sonra ve bu sebeple geleceğini söylüyor. Ben de aynı fikirdeyim. Bayar'a burada damadı Doktor Ahmet [İhsan Gürsoy] bakıyor, her şeyi ile meşgul. Dün "Ahmet, Reşide Hanım'ın, Nilüfer'in vazifelerini görüyor" dedim. "Evet" diye cevap verdi Bayar, "zaten bunun için onun da mahkûm olmasına sevindim."

Diranas'ın gönderdiği bazı piyesler vardı. Kitaba baktım "Ben de piyes yazacağım" dedim, "Tabii trajediler değil mi?" diye sordu.

Metin adam dayanıyor. "Zaman zaman ümitsizliğe kapılıyorum Samet diyor fakat sonra içimde yine neşe ve bir şeyler olacak hissi doğuyor."

İki gün sonra seçim. Bakalım netice nasıl tecelli edecek? Adalet Partisi önde gibidir. Ekseriyeti Halk Partisi karşısında öteki iki muhalif parti ile beraber olmak şartıyla alabilir. Cemal Paşa tutar gözüküyor. Onların reyi ile cumhurreisi olacak!

Acaba Neriman Manisa'dan seçilecek mi? Şimdi düşünüyorum olan oldu zaten, Süreyya ve Tezer de kabul etseler ve seçilseler de hasımlarımıza en güzel cevap bu olacaktı.

Milli Birlik Komitesi dikkate şayan tebliğler çıkarıyor. Bir satır: "Vatandaş, her partiyi dinledin. Hiçbir tesir altında kalmadan oyunu ver." Bir başkası, "Seçim propaganda devresi büyük milletimize layık bir olgunlukla geçmiştir. Milli Birlik Komitesi memnuniyetini ve şükranlarını muhterem halkımıza arz eder."

Bu tebliğler yanında Bölükbaşı'nın ve [Fuad] Arna'nın devam eden hücumlarına karşı tam bir sükût veya basit cevaplar: "Herkes Bölükbaşı gibi konuşabilir" şeklinde!

Bunlar iktidarı devir kararının samimi delilleri olabileceği gibi devir etmemek için hazırlanmış hüsnü niyet vesikaları da olabilirler.

14.10.1961 Cumartesi

Bu sabah Neriman ve çocuklara mektup yazarak dünkü sıhhi kurul muayene neticesini, beni tekrar hücreye almaları ihtimali olduğunu, buna dayanıp dayanamayacağımı bilmediğimi bildirdim. Canları belki sıkılacak. Amma durumu bilmelerinde fayda var.

Bugün bir kısım arkadaşlara ait kararlar da geldi. Ethem Yetkiner'i yine içeri aldılar. Vacit Asena'yı ret etmişler, galiba Hilmi Dura'yı da! Hamdi Sancar ile Selim Yatağan'a ise 15'er gün rapor vermişler.

Dün ızdıraplı bir gün oldu benim için! Sıhhi kurula gittik. Yine malum araba ile. Saatlerce bekletildik. Neden sonra birer birer kurula çağırdılar. Sonra da beni! Daha önce Hilmi Dura'ya ya safra kesesinden ameliyat, ya hücre demişlerdi. Odaya girdim, yirmi kadar doktor, çoğu genç, baş doktor bizim Sadık Giz'i hatırlatıyor. "Arkadaşlar dedi ameliyat olmanıza lüzum gösteriyorlar." Olamam dedim, İngiltere'de dünyanın en maruf doktorlarından biri olamazsın demişti. Bunun için olamam. Asabiye mütehassısına arz ettim. On altı ay anormal bir hayattan sonra burada da beni bir mezara koydular, pisliğin üstüne yatacaksın dediler. Hayvanlaştığımı hissettim. Zaten yeniden faaliyete geçmiş ülser azgınlardı. İşte vaziyetim budur. Ne deliyim ne de ölesiye hasta! Münevver adamlarsınız diye söylüyorum. Yatırılmak istediğim hücre kanun vaz'ının istediği hücre değildir, insani değildir. Sonra ben ne yaptım? Meclis'teki konuşmam yüzünden mahkûm oldum. Benim ıslahı halim ve cemiyete iadem de bahis konusu değildir.

Burada genç, sarışın bir doktor müdahale etti. "Biz bunu konuşmuyoruz" dedi, "Evet" dedim, "zaten ben de münevver insanlar olduğunuz için bunu söylüyorum" dedim ve çıktım. Bakalım ne karar verecekler? Ona göre ben de bir karar vereceğim!

Dün Süreyya yine gelmişti. Ah yarabbi, nasıl çırpınıyor, nasıl üzülüyor! Gösterdiği fedakârlığı ne ile karşılayabilirim. Durumu ona da anlattım. Açlık grevine geçeceğim, sen basına intikal ettir, başladığım zaman sana haber vereceğim dedim. Çok üzüldü, bugün Ankara'da Adliye Vekili ile görüşecek!

Dün bizi götüren jandarmalar memleketin saf halkının birer memurudur. Biri Ankaralı, "Arkanızdan giderken utanıyorum bey" diyordu. Ötekiler de durmadan teselliye çalışıyorlardı. Tezer'den ve Mustafa'dan mektuplar aldım.

Gazeteler Adalet Divanı'nın ayın 20'sinde çalışmaya başlayacağını yazıyorlar. Bakalım bizi Ankara'ya götürecekler mi?

Ah gözümün önünden gitmiyorlar. Hele o hiç. Nasıl halsizdi, nasıl acizdi mahkemede! Hangi ses onunki kadar melal dolu idi. Dinleyin diye yalvarıyordu. Kelimeler değil hatta ses bile değil sesin içinde bir titreme!

Şimdi son sözlerini nasıl söylediğini düşünüyorum. Sesi, sesin içindeki o titreme kulaklarımda. Yüz sapsarı, belki saçları zaman zaman olduğu gibi alnının yanına dökülmüş, kesik kesik, dura dura mecalsiz dudaklarından kelimeler zorla dökülüyor. "Dünyadan ayrılmak üzere olduğum şu sırada aileme, çocuklarıma, kendilerini şefkatle düşündüğümü söylemenizi rica ederim."

Radyoda seçim nutuklarını dinliyorum. Bölükbaşı'nın sesi, İsmet Paşa'nın sesi, onunki yok. Resimlere bakıyorum. Bütün liderler halkı onun gibi selamlıyor, iki kolunu kaldırarak! Tam on beş yıl Türkiye'de Türkiye'nin âfâkında onun sesi onun yüzü!

15.10.1961 Pazar

Rahatsız bir gece geçirdim, midem ağrıdı, başım döndü, sık sık uyandım, yattım. Biraz önce Tezer'e mektup yazarken aklıma geldi. Revire "Hayaletler Koşuşu" ismini takmalı. Başta Bayar olmak üzere burada hepimizin hayalleri dolaşiyor. Bunlara da "Muhteşem Hayaller" diyebilirim.

16.10.1961 Pazartesi

Seçimler yapıldı. Halk Partisi mutlak bir mağlubiyete gidiyor. Şu dakikaya kadar. Son rakamlar da böyle tecelli ederse milletin cevabı muhteşem oluyor.

Manisa yine en büyük farkı veriyor, hiçbir seçimde bu dereceye çıkmamıştı. 100 bin fazla alıyor Adalet Partisi. Buna göre Neriman mebus seçilmiştir. Benim

için büyük manevi haz. Milli bir kadirşinaslıktır bu benim için. Keşke Süreyya vazgeçmeseydi de o da Meclis'e girseydi. Aile olarak ne iyi bir manzara olurdu.

Dün gece rüyamda iki çocuk okşadım. Arkasından kâbus bağırarak uyan-dım. Belki Zeynep ikiz doğurur diye düşünüyorum.

Bugün İngiliz gazetelerinin idamlar hakkında yazdıklarından bazı parçalar okudum. Şark ve Garp! Bu iki ayrı âlem birleşmiyor bir türlü! Acaba milletçe beyhude mi yoruluyoruz diyorum kendi kendime!

Sitare'den mektup aldım. Gelip beni görmek istiyor.

Bayar'ın bir endişesi var. İlk hamlede bizi af ederlerse kurtuluruz, yoksa unutulup kalırız diyor. Doğrudur.

17.10.1961 Salı Sabah Saat 4

Mustafa'ya mektup yazdım. Biraz önce sıkışmış kalbinin damarlarını geniş-letmek için aldığı trinitrini çiğnedikten sonra Muhlis [Erdener] yine uykuya dal-dı. Şimdi düşüncelerimle yapayalnızım. Bu ihtiyar oda arkadaşşıma bakıyorum, bir gece kalbini tuta tuta yanımda ölecek diye ödüm kopuyor. Her gece birkaç defa, beni midemin ağrısı, onu kalbinin sıkışması yataktan kaldırıyor.

Seçim neticeleri radyodan okundukça koridora toplanan revir arkadaşları başta Bayar, seviniyorlar. Halk Partisi'ni bu millet istemediğini gösteriyor diye! Ayrıca öteki partilerin kazanmasından kendi lehimize de ümit rüzgârları esme-sini bekliyorlar.

Ben ne seviniyorum, ne bir şey bekliyorum. İçimden kendimi öylesine yıkıl-mış hissediyorum ki gözlerimi ızdırapsız ve bir daha açılmamak üzere kapaya-cak eli huşu ile öpeceğim.

Hendrik Van Loon adlı birinin İngilizceden Fransızcaya çevrilmiş "*Beşeri-yetin Tarihi*" ismindeki kitabını okuyorum. Bu kadar güzel, manalı bir eser az gördüm. Basit, çekici bir üslup, tarihin köşe başlarını maharetle yakalayış, ibret ve ders verici neticeleri büyük bir hünerle ortaya serme!

İnsan yaratılışının iki yüzü, benlik ve doğurganlık. Kitabın büyük kısmı bir hissi itiyattan kurtulamamış olması. İslamı çok kısa ve yanlışlarla dolu olarak yazıyor. Türklerin oynadığı rolü ise hemen hiç ele almıyor.

18.10.1961 Çarşamba

Dün Neriman'dan telgraf aldım. "Mektubunu aldım, geliyor" diyor. Üz-düm yine onları. Bilmiyorum, ne hakkım var kendi acılarımla etrafımı durmadan sıkıntılara sokmaya! Ne ihtilalciler öldürmeyi bildiler, ne biz kendimizi öldürme-yi. Birkaç gün sürecek şiddetli feryatlardan sonra unutulmuş perdesi sahneye iner, elemeler suyu yavaş yavaş azalan nehirler gibi kurur giderdi.

Dün Adliye Vekili Kemal [Türkoğlu] ile Sağlık Vekili [Ragıp Üner] burayı ve bizleri görmeye geldiler. Bayar'ın karşılaması soğuk. Yanında şimdi on beş gün raporlu olarak hücreden çıkan Hamdi Sancar var. İkisi de ayağa kalkmıyorlar. Kemal, Bayar'ın karyolasının başında durarak "Ben Adliye Vekili" diyor. Bayar cevap veriyor, "Çok iyi." Kemal soruyor "Bir arzunuz var mı?" Bayar'ın karşılığı şu: "Zulme, işkenceye, eziyete alıştık. Bundan daha fazlasına tahammülümüz vardır. Yalnız doktorlardan çok memnunum o kadar." Hamdi Sancar da hiçbir arzusu olmadığını söylüyor. Koraltan ve Yardımcı'nın odasında Koraltan malum şaklabanlıklarını yapıyor "Gözlerinizden, yüzünüzden bir şeyler olacağını anlıyorum" gibi sözler söylüyor. Yardımcı da hücreden ve konuşma yerinin fenalığından bahsediyor. Kemal "Kanun işi. Değişmeden bir şey yapamayız. Amma şartları hafifletiyorum" diyor.

Bizim odaya da geldiler. Ben ayakta karşıladım. Kemal aynı sözleri söyledi. "Samet Bey bir arzunuz var mı? Sağlık Vekili ile sizler için geldik." Sordum. "Eğer ben müebbet hapis mahkûmu bir insan, siz Adliye Vekili olarak konuşacaksak hiçbir arzum, söyleyecek hiçbir şeyim yoktur. Arkadaş olarak konuşacak, söyleyeceklerim var." Kemal "Tabii arkadaş olarak" dedi. Karyolanın kenarına oturdu, Sağlık Vekili de Muhlis'in [Erdener] yatağının! "Ben niye müebbet hapse mahkûm oldum" deyip başladım. Millet Meclisi'nde söylediğim sözlerden. Onlardan çok fazlasını şu seçimde parti liderleri birbirlerine söylediler. O halde kelimenin tam manasıyla siyaseten mahkûm oldum, siyasi suçluyum. Sonra üç defa linçten geçtim, üç defa belki yüz yumruk, tekme, dipçik vücuduma indi, Yassıada'da cehennem hayatı yaşadım. 4 ay dört kişi bir odada, hiç çıkmadan, camlar kapalı kaldım, 7 ay haftada vasat bir saat hava almak şartı ile yine kapalı kaldım. Buraya getirdiler, bir abdesthaneye soktular, pisliğinin üstünde yatacaksın dediler neden? Anasının ırzına geçmiş, sekiz insanı bir odaya toplayarak yakmış insanlar daha hücre sırası bekliyor. Ben müebbet hapse mahkûmum, hücreden maksat cemiyete iade için ıslahtır. Cemiyete dönmeyeceğim ki! Hücreden maksat ahlaki redaeti izoledir. Benim ahlaki redatim yok ki bir fikir için burada yatıyorum. Siz gidin hücreyi görün bir defa."

Kemal sözümü keserek "Hücre işini hallediyoruz. Fakat kaldırmak mümkün değil. Süreyya hanım da geldi. Ondandır, sefaretlerden, siyasi mahkûmların hücre cezası hakkında başka memleketler tatbikatını istedim, henüz bir şey getirmediler. Bugün Türkiye'de 47 yerde bu hücre tatbik ediliyor. En iyileri Kayseri'de. Helâlâ ayrı olmalı doğru. (Sağlık Vekili de evet içeride helâ asla doğru değil diye tasdik etti) Şimdi karar verdik, günde iki defa hava almaya çıkaracaklar, ziyaretçilerle de görüşmeye izin verecekler, helâ için de dışarı çıkılacak. Bundan ötesi 13. maddenin değişmesidir ki Meclis halleder" dedi.

Ben devam ettim: Başka memleketlerde hücrenin vaziyetini sorun, hücre bu mudur o anlaşılsın. Beni burada hücreye soktukları zaman birden şok oldum. Beni hayvanlaştırmak istiyorlar dedim. Eski ülserim zaten azmıştı son günlerde, çıkardılar, hastaneye muayeneye sevk ettiler, röntgen yapıldı, ülser tespit edildi, fakat şöyle bir hava oldu; Ya ameliyat ya hücre! Ameliyat olmayacağım, olamam. Çünkü dünyanın en büyük doktorlarından biri olamazsın dedi İngiltere'de. O halde Sağlık Vekâleti hangi hastalığı olanların hücreye giremeyeceğini de tespit etmeli. İhtilal bizi öldürmedi. Amma süründürmek istiyor. Ya bunları yapmamalı ya öldürmesini bilmeliydiler. Kemal doktorları ve idareyi sordu. İyi olduklarını söyledim. Ayrılarak hücrelere bakmaya gittiler.

Hastaneden hakkımdaki rapor henüz gelmedi. [Ali] Harputlu bir ay revirde tedavi yazmışlar dedi. Bakalım doğru çıkacak mı?

Seçim neticeleri yavaş yavaş ilan ediliyor. Halk Partisi reylerin hemen hemen 1/3'ünü alıyor. Şayet öteki partiler aralarında biraz anlaşsalar Halk Partisi silinebilirdi. Bu sabah radyonun verdiği habere göre Adalet ve Halk Partileri önde gidiyorlar. O halde nazari ve mantıki olan koalisyonun bu iki parti arasında yapılmasıdır. Bu da belki memleket için daha iyi olur. Yalnız öteki partilerle Adalet Partisi'nin hissi tarafları da var. Bu vaziyet karşısında tutulacak yol Milli Koalisyon hükümeti kurmak olur.

Tekrar ediyorum Süreyya ile Tezer adaylığı kabul etselerdi manevi zafer büyük olacaktı.

Dün Cemal Gürsel imzası ile Milli Birlik Komitesi bir tebliğ yayınladı. Bunda 14'lerin varılan bu neticede müşterek oldukları, 27 Mayıs'ın onlarla beraber yapıldığı ve idealde, hedefte ayrılık olmadığı millete bildiriliyor. Çeşitli tefsirlere müsait bir tebliğ!

Gece bir aralık düşündüm. Son aylarını gördüğüm ve işittiklerim olarak yazayım. Fatin ve Polatkan'la 11 ay aynı koridorda idim. Adnan'la da 4 ay. Birincilerle konuşabiliyordum, aynı koridorda iken. İkinci ile yalnız bir kere mahkeme başladığı gün konuşmuştum. Ondan sonrası yalnız bakışmaktı.

Yazmaya başladım. Ancak şu satırlar çıkabildi kalemimden ve bıraktım.

Üç Hayal

"Bu adamlar şimdi üç hayalden ibarettir benim için! Bazen karanlıklar içinde daha karanlık, bazen aydınlıklar arasında pırıl pırıl göz kamaştıran üç hayal! Kulaklarıma sesleri kelimeler olarak değil, anlatması zor garip besteler şeklinde

geliyor. Yüzleri kimi zaman saadetin çocuk gülüşleri ile parlak, kâh yıllanmış acıların kazıdığı çizgilerle buruşuk ve renksiz. Anlar oluyor yalnız birer kamburlaşmış omuz, sendeleyeni adım kalıyorlar, günler oluyor biri dimdik bir baş, diğeri isyan eden bir bakış, üçüncüsü yalvaran bir fısıltı."

Adliye vekilini koğuş arkadaşları soğuk karşılıyorlar. Avluda gezen [Hüseyin] Ortakçioğlu'nun yanına gidiyor, "Ne okuyorsun hukuk mu?" diye soruyor. Ortakçioğlu cevap veriyor, "Hayır", "Hukuku bıraktınız mı?", "Yassıada'da öldürdünüz, İmralı'da gömdünüz." Ve uzaklaşıp gidiyor.

Hür Vatan ve *Dünya* gazeteleri köpürüyorlar. Halk Partisi kazanmadı diye! Onlara göre "cahil ve masum halk" yine aldatıldı. Pervasızca yazıyorlar "ikinci ihtilali hazırlamak lazım" Falih [Rıfık Atay] soruyor "Nereye gidiyoruz?", Bu yazılar karşısında ben de soruyorum "Nereye gidiyoruz?"

19.10.1961 Perşembe

Bu sabah radyoda Yüksek Seçim Kurulu tarafından, Neriman'ın Manisa'dan seçildiği resmen ilan edildi. Birçok bakımdan memnunum. Bu seçilişin onun ruhunu çok yormuş olan, doğmalarında benim kusurum çok bulunan bazı hisleri de yok edeceğini, hiç değilse azaltacağını sanıyorum.

Dün akşam Adliye Vekili Kemal'in [Türkoğlu] bizleri ziyareti üzerinde verdiği beyanatı yayınladılar. Kendilerini Devlet reisinin gönderdiğini, bazı kolaylıklar sağlandığını söyledikten sonra, mahkûmların sağlıkları hakkındaki dedikoduların asılsız olduğunu da ilave ediyor. Hastanedeki beş hastanın ismini söylüyor, revirdekileri ufak tefek hastalık diye gösteriyor. Hâlbuki bütün kalp hastaları burada. Yine hücredekilerin günde iki defa havalandırılmaya çıkarıldığını, aileleri ile görüştüklerini de söylüyor. Hâlbuki buna burada kendisi karar verdi. Fakat bu arada kafes arkası görüşmenin kaldırılacağını, çünkü bu usulün "çok iptidai" olduğunu da itiraf ediyor.

21.10.1961 Cumartesi

Dün dolu bir gün oldu. Neriman, Gültekin [Ağaoğlu] geldiler. Nazlı da vardı. Mahkûmiyetten beri ilk defa kucaklaşabildik. Kafesli bölmeler kalktı artık. Asıl görüşme yerine masalar koymuşlar. Bu rahat karşılaşma, kafes arkası konuşmaların hüznünü, muaşeretini giderdi. Holü tren istasyonuna benzettim. Oradaki gibi heyecanlı öpüşmeler, tembihler, temenniler!

Gökçe çok hasta imiş. Ölecek mi diye sordum. Gültekin evet ölecek dedi. Yazık, çok yazık. Allahım ne yapar bu halde, bu ihtiyar yaşında. Ziyaretçiler arasında Yakup Kadri'nin hanımı vardı. Kardeşi [Burhan] Belge'yi görmeye gelmiş, beni öptü,

"Yakup Bey'e söyleyin, o da karım da şimdi Manisa mebusudurlar. Neriman'a iki Karaosmanoğlu'ndan Fevzi [Lütfü] ile görüşme fakat Yakup [Kadri] ile görüş dedim." Leman Hanım "Haklısınız" diye cevap verdi, tamamen haklısınız."

Neriman seçildiğine memnun gözüküyor. Bayar'a da ziyaretçiler gelmişti. İlk defa aşağı indi, beş on dakika sonra ağlayarak çıktı. Eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in [Aslan] oğlu ve başkaları gelmiş, kalabalık ayağa kalkmış, herkes elini öpmeye başlamış, Bayar da heyecanlanmış, "Sorulanlara cevap veremiyordum, gözlerimden yaşlar akıyordu, duramadım, ayrıldım" dedi ve bir hayli zaman ağlamaya devam etti.

22.10.1961 Sabah Saat 3

Çok sıkıntılı bir gece geçirdim. Yüreğim ölesiye sıkılıyor. Bu ruhi daralma evvelki gün başladı, akıbet ve kaderimizle ilgili birtakım hadiseler, Gökçe'nin ölümü daha da artırdı. Şimdi de meşum birtakım sezislerin içine giriyorum, bir şeyler olacak, bir şeyler olacak diye bekliyorum.

Ankara'da manzara ağır. Memleket seçimlerin yapılmasına rağmen endişeli günlerin havasını teneffüs ediyor.

Dünkü İstanbul gazeteleri Divan'ın Pazartesi'ye mahkemelere başlayacağını, önce Uşak olayları dosyasının ele alındığını, Bayar'ın Pazartesi sabah Ankara'ya getirileceğini büyük puntolarla yazıyorlar. Öte yandan da bu davanın bazı sanıkları, aralarında Anayasayı ihlalden beraat eden Manisa eski mebusu Orhan Ocakoğlu da dâhil, Balmumcu'dan tahliye edilmişler. Garip tezat! Kromit davası sanıklarından da Mustafa Deliveli bırakılmış.

Bazen ne garip ne akıl ve hayale sığmaz hadiseler bir ailenin üzerinde toplanıyor. İşte İzmirli Evliyazadeler ailesi! Aralarında deliler, depresifler var. Bir kısmı kadın ve erkek olarak muhitlerinin tanınmış sefipleri, bir kısmı yine kadın ve erkek olarak mazbut, mutaassıp, dindar. Sonra korkunç, hazin bir düğüm noktası: Ailenin üç damadı ipten asılarak can verdiler. Doktor Nazım (eski İttihatçı ve Maarif nazırı, İstiklal Mahkemesi astı), Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu! Damatlardan biri karısı ile beraber kör oldu. Tevfik Rüştü [Aras]! İkinci bir düğüm noktası: Damatları memleketin büyük mevkilere ermiş siyaset adamları.

Kuvvetli bir romancı bu aileden Dostoyevski'nin meşhur *Karamazov Kardeşler*'ine aynı değerinde nazire çıkarabilir "Evliyazadelerin Damatları".

Kayseri bölge cezaevinin revirinden hafızamda kalacak çok şey var. Bunlar arasında yemek saatlerinin manzarası, radyonun havaları, sessizliğin yüzde yüz her yanı sardığı saatlerin bana verdiği hüznün en başta gelecek.

Yemek yenilen yer küçük bir odadır. Kapıdan girince sol tarafta perhiz olanların, sağda da ötekilerin masası var. Masaların iki yanına konulmuş sıralar

üzerine oturuyoruz. Herkes pijamalı, devletin verdiği ekmeği koltuğunda yemeğe geliniyor. Sofranın başına büyük karavana konuyor, Ülkay ve Faik (iki genç mahkûm) çinko tabaklara yemekleri koyarak bize veriyorlar. Ülkay dağıtmada adaletsizlik yapmamaya çalışıyor, bu da bazılarını kızdırıyor. Ben çoğu zaman odamda yiyorum. Zaten tabldottan aldığım yalnız haşlanmış patates. Onu da dünden beri bıraktım. Bu yemek masaları, kılık kıyafetimiz bana tekke ile manastır arası bir çeşit inziva ve ibadet yerinde olduğumuz zannını veriyor. Zaten halimizde de papazla derviş arası bir hava var.

Bütün koşullara hoparlör tertibatı takılmış. Sabahın yedisinden akşamın on yedisine kadar her yer çın çın ötüyor. Bazen gürültüsü dayanılmaz oluyor. Bazen de en çok öğleden sonraları alaturka veya alafranga klasik parçalar bizi düşüncelere, hayallere boğuyor.

Sabah saat üçte kalkıyorum. O saatte revir bir başka dünyadır. Musluğa giderken ayaklarımın sesi koridorda uzuyor, uzuyor. Benimle konuşan bir sessizlik bu. Çocukluğumun ilk günlerinden itibaren hatırlatıyor bana, babamın, annemin, Abdurrahman'ın seslerini getiriyor, bütün ölenlerle boğuşuyorum. Tanıdığım insanlar mimiklerle önümden geçiyorlar. Günün ağarmaya başlamasına kadar bu saatler bana gelecekte hiç bahsetmiyorlar. Ümit ve ümitsizlik, buradan çıkabileceğim veya çıkamayacağım asla aklıma gelmiyor. Yalnız geçmiş günler sarıyor yanımlı!

24.10.1961 Salı

Dün Nimet [Taşkiran], Sungur, Turgut Nalcioğlu, Hasan Pertev, Gültekin Başak geldiler. Necati Topcuoğlu'nun ablası Bedriye, kardeşi Necmiye de ziyaretçiler arasında idi. Bir aralık Mehmet Yardımcı ile konuştum, tanımadığım birçok kimseler yanıma gelip elimi sıktılar.

Ziyaret şekli gittikçe medenileşiyor. Masalara oturuyoruz, yirmi dakikadan fazla kalabiliyoruz. Arkadaşlar dikkate değer müşahedeler anlatıyorlar. Memleketin kritik günler geçirdiği anlaşılıyor. İnşallah hayırlısı ile selamete çıkar.

Dün Tektaş'tan uzun bir mektup aldım. Üslubu, fikirleri, hisleri ne güzel! Manevi yaralanmanın insanda yaptığı dirilişi anlatıyor.

Başol'un vicdan azabı ve korku içinde olduğu söyleniyor. Doğru olabilir. Değilse bile halkın hükmünü ifade ediyor bu söylentiler. Bir aralık Ağrı mebusu Halis [Öztürk] uğramıştı. Tıraşsız yüzü, siyah takkesi, kapkara gözleri ile bir yandan korkunç, bir yandan garip bir şekil almış yüzü! Konuşurken halimiz ne olacak dedi. "Allah'ın dediği olacak" dedim, gözlerini gözlerime dikti: "Ben şimdi asıl Allah'tan korkuyorum dedi. Ya bizim burada ölmemizi istiyorsa."

Gece şu acayip ve hisli rüyayı gördüm. Şuuraltı bazen aklın düşünceleri üstünde hayaller kurulabiliyor. Küçük bir odadaydım. Duvara yakın bir sobaya odunlar koydum, aralarına tutuşmuş bir parça attım, yanmağa başladı. Bu sırada kapı açıldı. Ethem Menderes girdi. Üstüne yürüdüm ve "Niye geldin buraya? Sobamı yeni ateşledim, evime yeni girdim. Çık buradan" dedim. Çıkmadı. "Öyle ise ben giderim" diyerek kapıdan çıktım. Arkamdan sesini duydum: "Nedir benim bu kaderim, nedir benim bu kaderim." Uyandım.

Dün gece radyo üç tebliği arka arkaya okudu. Birincisi komitenindi ve ihtilalin tarihçesi idi. Sonunda da basın, gençlik ve ordunun ayakta olduğuna işaret ediliyordu. Arada bize de malum şekilde hücumlar vardı. İkincisi hükümetindi. Hukuki bir dille anayasaya göre yapılan seçimlerle milli iradenin tecelli ettiğini, buna her vatandaşın ve kurulun inkıyat mecburiyetinde olduğunu, hükümetin yenisi kuruluncaya kadar vazifede devam edeceği bildiriliyordu. Üçüncü tebliğ ise dört parti liderinin devlet reisini ziyaret ederek görüşmelerini bildiriyordu. Gece 11'de de Perşembe günü yapılacak tebrik merasiminin programı okundu. Buna göre mebuslar reisicumhurdan sonra komite azaları ile tanıştıracaklar.

Bir anlaşmaya varıldığı anlaşılıyor. Amma ne mahiyette?

Gazetelerde Ahmet Emin'in [Yalman] dili biraz değişik. Falih [Rıfkı Atay] ve Bedii Faik ise seçim neticelerini 31 Mart addettiklerini yazacak kadar ileri gidiyorlar. [Ali Fuad] Başgil hâlâ İsviçre'de. Böyle adam nasıl cumhurreisi olur?

Gültekin Başak'ın dediğine göre "Yarbay" her yerde Bayar ve beni meth ve sena ediyor, bunlar mert adamlarmış diyormuş.

25.10.1961 Çarşamba

Şiddetle canım sıkılıyor. Vücudum ezik, ruhum ezik, kafam perişan! Bu satırları yazarken radyodan bilmem kimin bir konçertosu koridoru, odaları değil yalnız, hücrelerime kadar her yanıma da dolduruyor. Yatağa yüzükoyun uzanmak, kimse görmeden sessiz ağlamak istiyorum. Hayatta hiçbir maceram tam olmadı, amma yıkılış maceram eksiksiz olacak diye düşünüyorum. Belki de sonun gelmesi en hayırlısı değil mi? Ne ise, ne ise!

Bugün Meclis açılıyor. Dün akşam radyo MBK'nın millete bir mesajını, bir de beyannamesini yayınladı. Üslup ne kadar farklı ikisi arasında! Ayrıca Genel Kurmay Başkanı'nın da bir mesajı okundu millete.

Bu günlerde Mısır'da olup bitenler beni Türkiye bakımından ilgilendiriyor. Nâsir Suriye'nin ayrılmasından doğan büyük sarsıntıyı, Mısır'ı daha sola götüren yeni bir rejimle durdurmaya çalışıyor. Birçokları tutuklanıp hapishanelere

atılıyor. Eskiden bu gibi zor hallerde Yahudilere hücum edilirdi. Şimdi de zencilere! Aynı şey her memlekette, en çok da Şark memleketlerinde olabilir.

26.10.1961 Perşembe Sabah Saat 4

Karışık rüyalarla yorulmuş olarak kalktım bu sabah. Dünün hadiselerinin de bu halimin doğmasında tesiri var elbet. Partiler her şeye razı oldular. Bu arada bizim hakkımızda af kanunun çıkarılmasına da! Ali Fuad Başgil ve [Cemal] Madanoğlu istifa, kalanlar hep Meclis'te yemin ettiler. Radyoda dinlediğimiz mi-zansen muhteşem. Gazetelerde okuduğumuz anlaşma konuşmalarının şekli ve anlaşma metni de o nispette ibretamiz. Hayırlısı olsun. Bugünde cumhurreisi seçimi var. Dün Gürsel Paşa meclisi sırtında orgeneral üniforması ile açtı. Bakalım bugün cumhurreisi olunca kürsüye yine bu elbise ile mi çıkacak. İnönü en yaşlı üye olarak başkanlık etti Meclis'e. Hiçbir şeyden bahsetmeden kuru kuru "Meclis teşekkül etmiştir. Şimdi yemin yapılacak" dedi. Bu sözleri söyleyen yüzün ne kadar abes olduğunu radyodan bile anlamak mümkündü. O cumhurreisi olmak için yaptırmıştı ihtilali, yaşının sırtında Meclis reisliği kürsüsüne çıkmak için değil! O da yalnız üç beş saat! En çok alkışlanan [Ragıp] Gümüşpala oldu. Sonra dikkat ettim, İnönü hariç Halk Partililer pek hevesli alkışlanmadılar.

Neriman yeminini iyi bir sesle, düzgün yaptı. Kürsüye gelirken de inerken de alkışlar kuvvetli idi. Süreyya'dan mektup aldım, 23 tarihli. Tektaş'ın o gün geleceğini yazıyor. Demek ya şimdi İstanbul'da, ya Ankara'da. Cumartesiye göreceğim demektir.

27.10.1961 Cuma

Dün Süreyya ve Tezer'den mektup aldım. Tektaş gelmiş, Ankara'ya annesinin yanına gitmiş. Bugün veya yarın da buradadır öyle ise!

İstanbul'da sakalını kestirmişler. Fakat *Cumhuriyet* gazetesi sakallı halini tespit etmiş, eline de tespih verdirerek yazmış. Nasıl adam bunlar. Oxford mezunu, İngiltere'de çalışıyor. Onun gerilikle ne alakası olabilir. Avrupa'da hatta dünyada gençlerin sakal bırakması yaygın moda. Düşmanlık nerelere kadar gidiyor!

Cemal Paşa Cumhurbaşkanı oldu. İştirak 607, verilen oy 434 galiba! Demek 170 kişilik beyaz oy var. Bu bir nüvedir, bakalım inkişaf ne olacak? Seçildikten sonra Paşa'nın konuşması tek cümleden ibaret: "İltifatınıza teşekkür ederim." Hemen yerine geçti.

Tasnif heyetine Neriman da kuradan çıktı. Garip rastlayış. Bugün İkinci Cumhuriyet'in kuruluşu karşısında İsmet Paşa'nın tavrını, psikolojisini tahlil etmek istiyorum. Bu tarihi bir tespit olacaktır. Oğullarımın önem vermelerini isterim bu tespite.

İkinci Cumhuriyet gerçekte Atatürk devrine son vermektedir. Diyebilirim ki biz son Atatürkçüleriz. O halde Atatürk'ün şu kadar yıl başvekil, ondan sonra da 11 yıl Cumhurbaşkanı olmuş İnönü İkinci Cumhuriyet'i nasıl karşılıyor? Bu yeni kuruluş fiilen İsmet Paşa'yı da sona indirdi ve kaderimiz bu noktada onunki ile birleşti. İşte nasıl ki ihtilali büyük nispette hazırlayan kendisi olduğu halde, bütün arzusuna rağmen partisi kazanamadı, kendisi de cumhurreisi olamadı, böylece o da sona erdi. Fakat buna karşılık İnönü büyük bir intikamcıdır. O iyi biliyor ki Atatürk sona eriyor. İşte buna seviniyor, böylece Atatürk'ten son intikamını da almış oluyor. Bu intikam ne için? Basit: 1937'deki kovuluşun intikamı, ondan önce çeşitli sebeplerle katlandığı hakaretlerin intikamı! Daha 1938 sonunda reisicumhur olduğu zaman başlamıştı bu intikamı almaya! İlk konuşmasında Atatürk'ten pek az bahsetmiş, önce [Abdülhâlik] Renda, sonra [Celal] Bayar [Şükrü] Saraçoğlu'nun yanında buna işaret etmişler, bunun üzerine işte "Vatan sana minnettardır" hitabesini, Falih Rıfkı'nın [Atay] kalemi ile yazmış ve söylemişti. Yine o günlerde Bayar'ın ikinci hükümet programında, birinci hükümet programı için Atatürk'ün yazdığı takdir sözlerinin kalmasını istememiş "Bunun onsuz idare mümkün değil" manasına geleceğini ima etmişti. Daha sonra da paralardan, dairelerden resimlerini kaldırmıştı.

Burada bir nokta daha var: Yeni Anayasanın prensipleri 1957'de güç birliği tarafından "ilk hedefler" namı ile ilan edilmişti. Güç birliği kurucusu da İnönü'dür. Bu bakımdan İkinci Cumhuriyet'i ben kurdum diyebilir. Fakat bu hareketin asıl maksadı bizi yıkmaktı. Zaten yine sırf bu gaye ile Atatürk'ün ismini bir bir bayrak gibi kullanmıştı. Aynı yolu şimdi de tutmuşlardır. Her şey Atatürk namına yapıldı, yapılıyor ve yapılacak! *Karamazov Kardeşler*'deki İva'nın şiirinde olduğu gibi. Amma merhum mezarından kalksa, onun namına hareket edenler kollarından tutarak yine mezara sürüklerler. Çünkü artık onun vücut ve aklına değil, ismine, yalnız ismine lüzum var!

28.10.1961 Cumartesi

Bu gece saat 3'te büyük çarpıntı ile uyandım. Doktor Halil [Akkurt] ilaç verdi. Fakat devam ediyor.

29.10.1961 Pazar

Dün Tektaş'la Mustafa geldiler. İkisini de çok iyi gördüm. Tektaş biraz şişmanlamıştı. Mustafa sınıfı geçmiş. Anlattıkları enteresan şeyler var ikisinin de. Birçok konular üzerinden sıçraya sıçraya konuştuk. Resimden biraz soğumuş gördüm Tektaş'ı. "Resim yapmak, meydana çıkarabilmek için, ya yahudi ola-

caksın, ya da homoseksüel, namuslu adamın tek başına becereceği şey değil" diyor. Ankara'nın şartlarını anlattılar çocuklar. Ağır. "İstersen annemi çekelim Meclis'ten" diye teklif ettiler. Hâlbuki daha erken, oradakiler de daha ne yaptıklarını bilmiyorlar. Hâlâ Senato ve Meclis reisleri seçilemedi. Meclis için Diyarbakır mebusu Yusuf Azizoğlu'nu aday göstermiş Yeni Türkiye Partisi. Nasıl büyük gaflet, bu zayıf, kumral, uzun boylu, sarı yüzlü adamın hafızalarda çeşitli bakımlardan hatıraları var.

Bu arada Halk Partisi adayı Avni Doğan 50 oyla kalıyor. Demek kendi arkadaşları da istememişler. O adamın hak ettiği bir darbe bu!

Tevfik İleri hasta. Karaciğeri işlemiyor. Henüz tam teşhis koyamamışlar. Bayar alakalandı. İstanbul veya Ankara'dan doktor getirsek diyor. Savcıdan rica ettik. Hastane baş doktoru ile görüşecek. Doktor arkadaşların bir kısmı Tevfik'in halinden endişe ediyorlar. Bu arada Bahadır Dülger de mide kanaması olmuş. Birer birer çürüyoruz işte!

Evvelki gün yıkanmak için 1 numaralı koğuşun hamamına gittik. Bu vesile ile koğuşu gördüm. Bana İstanbul çarşısında antikacılar kısmını hatırlattı. Sıkışık, dar, üst üste yığılmışlar. Işık yok, hava yok ve cereyanlı! Fakat hamam fena değildi.

Biraz evvel arkadaşlar söyledi. Akşam radyo söylemiş, Senato'ya Suat Hayri [Ürgüplü] başkan olmuş. Buna sevindim, iyi bir alamet sayarım bunu! Meclise ise anlaşılmışlar partiler, Fuad Sirmen tek adaymış. Birçok tura rağmen 220'den fazla oy alamamış, seçim bugüne kalmış. Fuad Sirmen ve meclis reisliği! Sefil, kumarbaz sonra da hepimizin düşmanı! Anlaşıyor ki [Yakup Kadri] Karaosmanoğlu da seçilemeyeceğini anlayınca reislik hevesinden vazgeçti.

30.10.1961 Pazartesi

Dün Neriman, Tektaş, Mustafa geldiler. Neriman'ın anlattıkları dikkate şayan! Af hususunda İsmail Rüştü'nün [Aksal] lafı ise şakasına! Hem bana selam yolluyor, hem de iki üç sene geçsin de olacak af elbet diyor, Neriman, bu nasıl söz? Size kolay geliyor, iki üç yıl demek şeklindeki çıkışmasına karşı da, "Bir müddet dedim, iki üç sene demedim" yollu tevillere kalkıyor.

Eminim bu Halk Partililer olmazsa her iş daha kolay yürüyecek. Neriman'ın *Hürriyet*'te Cemal Paşa'yı [Gürsel] tebrik ederken çıkmış bir resmi var. Çok sert bakmış. Herkes beğendi.

Şu hapisihanemiz sistem olarak nereden alınmış bilmem. Geçen gün savcıya sordum. Bir Amerikan vilayetinin şimdi unuttum ismini söyledi. Nereden alınmış olursa olsun akıl ve mantıkla izahı zor. Cezanın, idamdan maadasında

cemiyetin, suçluyu içinden çıkarmak kadar, günü bitince ahlak ve ruh bakımlarından iyileşmiş olarak yine cemiyete iade yolu ile korumak hedefi de vardır. O halde sistemler ne kadar değişik olursa olsun suçlunun kalp ve dimağındaki iyilik menşe ve tohumunu kurutmaması lazım gelir. Bir ceza sistemi ancak bu suretle faydalı sayılabilir.

Şimdi bizim modern Kayseri Bölge Cezaevi'ne bakıyorum. Mesela havalanmak, gezinmek için avlular var. 54 adım uzunluk, 14 adım genişlik. Yirmi metreden yüksek iç duvarlar. Yalnız bir gök parçası gözüküyor. Zemin kara kaldırım taş. Beş yıl, on yıl burada yaşayacak bir adam düşünün onun ruh ve dimağında yeşilliğin, ufkun, ağaçların huzur, sükûn ve barış telkin eden manzarası yerine, sertlik, kabalık, hatta vahşet telkin eden şu şartlarla yıllarca yüz göz olduktan sonra cemiyete nasıl döneceğini tasavvur etmek kolaydır. Hâlbuki aynı avluyu pekâlâ bir bahçe haline sokmak mümkün ve tabiatın o esrarlı sevgisi ile suçluyu ıslaha çalışmak zor değil. Gül, karanfil, sarmaşık, çimen, daha başka çiçekler kâfi bu iş için.

31.10.1961 Salı

Dün hapishane doktorlarının ikisi de ayrıldılar. Onlar da biz de üzüldük. İyi insanlardı. Bu hadisenin bize tatbik edilen rejimle ilgisi var mı bilmem, bakalım anlayacağız.

Ziyaret günlerinden sonra çeşitli rivayetler alıp yürüyor, en fena ihtimallerden en parlak ümitlere kadar yol açan bu söylentiler karşısında insan şaşıyor hangisine tutunacağını. Yalnız ortada bir gerçek var: İkinci darbe de yapılmıştır. Hem çok kaba bir şekilde. Bölükbaşı, tebriğe gitmemiş. Gazeteciler: "Protokolü çiğniyorsunuz" diyorlar. Ve cevap veriyor: "Öyle büyük kaideler başkaları tarafından çiğneniyor ki ben de bir iki protokol kaidesini çiğnesem ne çıkar."

Koğuştâ Ethem Menderes'le arkadaşlar yüzde doksan konuşmuyorlarmış. Hele Cevdet [San] her gördüğü yerde küfür ediyormuş. Amma adamda ar, namus yok!

Bugün [Âtîf] Benderlioğlu anlattı, hazin bir hikâye. Yazıyorum: Karar günü gazinoda mahkemeye gitmek için bekledikleri sırada merhum Fatin Rüştü Zorlu, Âtîf'ın yanına geliyor. Yüzü sapsarıdır. Âtîf'a biraz acele "Sen kurtulacaksın, bizim eve git, aileme ne kadar ızdırap çektiğimi anlat" diyor. Âtîf "Canım çıkar-sak hep beraber çıkacağız" diye cevap veriyor. Zorlu dayatıyor "Hayır sen dediğimi yap. Hadi'ye de söyledim, o da kurtulur. Amma belki unuttur, sen unutma, söyle" Zavallı Fatin! Hasan [Polatkan] da karar öncesi günlerde hep "Fatin'le beni asacaklar, ilk günden beri muameleleri değişmedi" diyormuş. Her ikisi de sezmişlerdi akıbetlerini. Karardan sonra da İmralı'ya giderken yolda Fatin "Bu

akşam infaz ederler" demiş. Fakat çok soğukkanlı imiş, yolda bir teğmenin sorusu üzerine müşterek pazar meselesini anlatmış; teğmen "Soğukkanlılığınıza hayret ediyorum" demiş.

14'lerin altısı, başlarında Alparslan [Türkeş] Paris'te basın toplantısı yapıyorlar. Dedikleri şu: "Seçimler vaktinden önce yapıldı ve tabii olarak neticesi de bu oldu. Türkiye'de her şeyden evvel sosyal demokrasiyi kurmalıdır. Biz daha evvel söyledik, dediğimiz çıktı. Orduda, gençlikte, aydınlar arasında bizim gibi düşünen çoktur. Memleketin menfaatleri gerektirdiği zaman yurda döneceğiz. Bu Meclis Türkiye'nin büyük meselesini halledemez" Bunlar acaba Türkiye'den bir işaret mi bekliyorlar? Bir başka haber de şu: Milli Birlik Komitesi azaları emekli olmamışlar, yeni hükümetin kurulmasını bekliyorlarmış! Meclis'in ömrü gittikçe kısalıyor, ya biz ne olacağız! Manzara şu:

27 Mayıs'ı yapanlar bir sıra tasfiyelere uğradılar. Evvela kitle halinde emekliye sevk. Arkasından on dörtler, şimdi de Milli Birlik Komitesi. O halde ordu içinde kimlerden mürekkep olduğu belli olmayan gizli bir kuvvet ayaktadır. Fakat başta Cemal Paşa olarak şu askeri demokraside yerlerini almış olanlar bir komitenin günlük kaprislerine tabi bulunmak istemeyeceklerdir. Demek ki böyle eskiden bir ve bütün olan kuvvet parçalanmıştır. 14'ler ve taraftarları, Cemal Paşa ve taraftarları, gizli komite ve taraftarları! Eminsular gibi teşekküller ise kendilerini tanıyacak olanı tutacaklar.

Sorabiliriz "Türkiye nereye gidiyor?" diye!

01.11.1961 Çarşamba

Bu akşamüstü Sebati [Ataman], Hayrettin [Erkmen] gelmişlerdi. [Celal] Bayar da bizim odada idi. Bahis yine öldürülen arkadaşlara intikal etti. Sebati, karardan bir gün önce Yarbay'ın Hasan'ı [Polatkan] çağırdığını ve ona kararda idam hükümleri olduğunu, amma metin olmalarını, Milli Birlik'in af edeceğini söylüyor. Hasan bunu arkadaşlara anlatıyor. Kendisi hakkında da ümidi kesiyor.

Bu arada Bayar önce şunu anlattı: Damadı Doktor Ahmet [İhsan Gürsoy] görüşmek istiyor, Yarbay izin veriyor. Bayar, Ahmet'e metin olmalarını söyleyerek akıbetine işaret ediyor ve Yarbay'a da giderek damadı ile görüştüğü için teşekkür ediyor. Yarbay Bayar'a "Evet böyle bazıları var. Kim bilir belki bir daha birbirlerini göremezler diye konuşturuyorum. Kalafat'ı da hemşiresiyle görüştüreceğim" diyor. Bayar bir aralık "Gideceğimiz yer deniz kenarı olsaydı" deyince "Deniz kenarıdır" cevabını veriyor. Bayar bunu anlattıktan sonra İmralı'ya gelişi bir daha söyledi. Bir daha aynen buraya geçireceğim:

İmralı'da iskeleye çıkardılar, başta ben olarak tek sıra yaptılar. Kara kaşlı bir subay "Vazifelilerden başkası meydanda gözükmeyecek" diye bağırdı. Bana doğru iki gardiyan geldi, biri bir tarafıma, öteki de öbür yanıma geçti. Yürümeye başladık. Gardiyanlardan biri kolumu tutar gibi yaparak okşuyor ve yavaş sesle "Allah büyüktür, kurtulacaksın" diyordu. Bir binaya ve koridora girdik. Orada elimden kelepçeyi çözdüler. Ben çıkarıyorlar diye memnun olurken arkamı döndürdüler ve iki kolumu arkadan bileştirerek ellerime kelepçeyi vurdular. "Usul bu mudur?" diye sordum, "Evet" cevabını verdiler. Arkadaşlara aynı şeyi gemiden çıkınca yapmışlar. Sonra koridorun sağ yanındaki ilk hücreye soktular. Kapıyı kapadılar. Hücre karanlıktı. Ayaklarıma şilte gibi bir şey ilişti. Uzanmak istedim, çok zordu. Yan uzanır, yan oturur vaziyette çöktüm. Yanımdaki hücreye Koraltan'ı koymuşlardı. Baktım konuşuyor yüksek sesle "Nedir bu bize yaptıkları? Neden ellerimizi arkaya bağladılar" diyordu. Onun yanında Fatin [Rüştü Zorlu] vardı. O cevap verdi "Neden olacak, zulüm ve işkence yapmak için."

Biraz sonra kapı açıldı Koridordan hücreye ışık geldi, tavanda da küçük bir delikten bir ampul yandı. Kapının yanında iki iriyarı sivil duruyordu. Belki cellâtlardı. Bunlardan biri bana, elinde silah dolaşan bir subayı göstererek "Bak silah var elinde" dedi. Ben "Silah askerin şerefidir, olsun" diye cevap verdim. O bu sefer teselliye çalıştı, "Merak etmeyin kurtulursunuz inşallah" dedi. Bu sırada bir başka subay gelerek kapıda durdu "Konuşmuyorsunuz" diye sordu. Cevap vermedim. Biraz bekledi ve gitti. Bir başkası yaklaştı "Siz Samsun Valisi Adil Bey'i tanır mısınız?" diye sordu. Ben de sordum: "Valilerin çoğunu tanırım. Kaç senesinde vali idi?" Subay "1951. Sonra intihar etti" deyince "Hatırlamıyorum, Koraltan'a sor o daha iyi bilir" diyerek konuşmayı kestim. Epey müddet geçti. Birden gürültüler oldu. Garnizon kumandanı geldi "Milli Birlik af etti" dedi. Cevap vermedim. Kapıyı yine kapadılar. Kumandanın dediğine inanmamıştım. Ortalığa sessizlik de çöktü. Bu sırada burnuma öd ağacı kokusu geldi. Aynı zamanda güzel bir sesin *Kur'an* okuduğunu işittim. Bu kokuyu başka arkadaşlar duymamışlar. İşte dedim infazlar başladı. Beni en sonra götürecekler herhalde ve kendimi hazırlamaya çalıştım. Birinci iş metin olmalıyım dedim, sonra bu hallerde bazı şeyler son arzu olarak söylenir, diye düşündüm. Aklıma gelenleri beğenmedim. "Sehpanın altına gidince ne gelirse aklıma onu söylerim, yalnız metin olmak şart dedim kendi kendime! Kapı yine açıldı, dışarı çıkın dediler, çıktım. Koridorda kalabalık vardı. Egesel başlarında olarak. Savcı size tebligatım var, Milli Birlik müebbet hapse çevirdi cezanızı dedi. Ben "pekâlâ" deyip sustum. Hepimizi, hücre olmadığı için konulmamış dört arkadaşın ([Rüştü] Erdelhun, [Hüseyin] Ortakçioğlu ve daha iki kişi) bulunduğu odaya götürdüler. Orada ko-

ğuşun hazırlanmasını bekledik. Koğuşa giderken Fatin'le Hasan'ı göremeyince Koraltan'a "Onlar nerede?" diye sordum. "Hücrede kalmışlar" dedi. Ben "Hallerini sorsaydık bir kere" deyince kara kaşlı subay (Agâh Bey olacak) "Onlar hakkında arkadaşlarınız size malumat verirler. Şimdi meşgul olmayın" dedi.

02.11.1961 Perşembe

Nasıl kâbuslu bir gece oldu yarabbi! Bu çeşidi de yeni başladı. Birkaç gün evvel uçuşan gölgeler görmüştüm. Bir ses bana, "Buralar ruhlarındır" demişti. Dün de aynı şey. Fakat açık belli bir halde: Her tarafı beyaz bir odadayım. Fakat ışıklar koyu. Bakıyorum duvarlarda, yatak çarşafının üstünde fosfordan eller parlıyor. Beni çıkarın buradan diyorum, o zaman önümden tüller içinde bedenleri ancak sezilebilen insanlar uçuşuyorlar, o geceki ses "İşte ruhlar, işte ruhlar" diyor. Bağırıyorum, çırpınıyorum bir türlü uyanamıyorum! Şimdi başımın üstünde sanki yüz kilo varmış gibi ağır!

Fuad Sirmen meclis reisi! On turdan sonra ancak bir oy farkı ile! Adamda haysiyet olsa o sandalyeye oturur mu?

Fahri Belen, bizim Adil Ünlü, Enver Kök, General [Muzafer] Alankuş, İzmir Valisi Burhanettin [Uluç] ve daha başkaları, mesela şu malum ve meşhur amiral Necati [Özdeniz] Cumhurreisi kontenjanının senato azası! Acayip bir senato oldu bu!

Paris'te basın toplantısı yapan 6 eski komite azasını vekâlet emrine almışlar. Cemal Paşa da Sıtkı Ulay'ın beyanatını, alay ederek tenkit etmiş, gazetecilerin sorusu üzerine de "Böyle laubali konuşan adam başvekil olur mu?" cevabını vermiş! Devlet de bir acayip oldu.

04.11.1961 Cumartesi

Dün Süreyya geldi. Bir saat kadar konuşabildik. Anlattıkları arasında korkunç şeyler var. Bütün aileye çok eziyet ettikleri anlaşılıyor.

Bugün Sitare de gelecek, ablam da. Ablamı 1,5 yıl oldu görmeyeli!

05.11.1961 Pazar

Dün ablam, Neriman, Gültekin, Süreyya, Tezer, Sitare, Tektaş geldiler. Herkesin birçok ziyaretçisi oldu. Ana baba günü adeta! Sitare genç kız oldu artık. Boyu uzamış, yüzü manalı ve zayıf. Neriman ve Süreyya yorgun. Ablam ise bitmiş vaziyette. Yüzüne bile bakamadım acıdan! Bugün yine gelecekler.

Evvelki gün yıkanmak için 3. koğuşun hamamına götürdüler. Hapishane-nin o kısmını biraz görebildim. Büyük ve demir kapılarla, parmaklıklarla bölmeli.

Bir ardiyeye benziyor burası. Biraz da demiryolları ambarına! Havasız, karanlık. Yemekhane ve gazino kısmı bir arada. Sıra sıra masalar. Hamamı iyi, hem hücre halinde hem kurnalı. Yirmi dakika akıyor su! Gazinoda biraz oturdum arkadaşlarla, etrafıma baktım, acaba hepimiz birden rüya mı görüyoruz diye düşündüm. Meclis arkadaşlarımdan başka kimse yok. Evet, biraz da rüyaya benzer bir hal yaşadığımız muhakkak.

07.11.1961 Salı

Dün midem iki defa korkunç şekilde ağrıdı. İğneler ve uyuşturucu ilaçlarla kendime gelebildim. Şu anda rahatım, fakat ağrıların yine başlamasından korkuyorum. Sigarayı bırakmak lazım.

Kayseri'ye geldiğimiz zaman Bayar'ın Yassıada'daki oda hapsinin hücre cezası yerine sayılması için verdiği istidayı Adalet Bakanlığı Divan'a göndermiş. Divan sayılamaz kararını vermiş. Bu karar da nasıl kin ve intikam peşinde koşulduğunun bir başka vesikasıdır! Fakat adam metin, üzülmeyle beraber hücreye gitmek istediğini savcıya söyledi. Ancak tansiyonu yüksek, vücudunda şişler var. Hastaneye ve orada muayeneye götürecekler herhalde.

Süreyya ve Tezer çok dikkate değer şeyler anlattılar. Şu bir buçuk yıl insan denilen mahlûkun ne garip bir varlık olduğunu bana gösterdi. Yeri burası olmakla beraber, hatta burasıdır da, ben bu hatıraları bir gemi jurnali gibi yazıyor değilim ki. Hislerim, fikirlerim ve olaylar hepsi bir arada bu yapraklarda bazı müşahedeleri sırf bu bakımdan kayıt etmek istiyorum:

– 18 Haziran 1960 gecesi harp okulundan Yassıada'ya gelirken İstanbul'da Yeşilyurt'ta vapura binmek üzere iken arkama iki şiddetli yumruk vurmuşlardı. Bir an döndüm, o şartlar içinde bana el kaldıranın yüzüne baktım. Hafızamda kestane teninde, kısa ve tıknaz bir boy, yuvarlak hiddetli bir yüz var. Aynı şartlar içinde tanıyabilirim bu yüzü! İşte bu adam bir asker doktormuş. İsmi Zeki imiş. Aradan birkaç zaman geçtikten sonra yine başka bir asker vasıtasıyla Süreyya'ya haber yolluyor, "Derin vicdan azabı içindeyim. Ağaoğlu'yu yumruklarken döndü yüzüme baktı, o bakışı unutamıyorum, af dileyeceğim kendilerinden" diyor.

Vurma hadisesi doğru, benim o esnadaki bakmam doğru, bu teferruatı kimseye ve Süreyya'ya da söylemediğime göre, bu vicdan azabı hikâyesi de mübalağalı olsa bile yine doğru demektir. O halde bu doktor, münevver bir adam, bir bakışın tesirini unutmayacak kadar da hisli! Nasıl olur da o gece kendisini bir başkasını linç edebilecek kadar haşın, gazaplı bir ruh haline hazırlayabilir? Linç halkın en aşağı tabakasının işidir. Aydınların kârı değil. Tahlile değer bir örnek!

Sonra Feridun Danyal hadisesi! Tahkikatı yapanın sözleri, İstanbul'da evi arayanın sonradan aldığı tavır, bunlar insan ruhunun tezatlarından bir misal diye alınabilir. Bunlar aynı zamanda vicdanların hercümercini gösterir. Ah, Shakespeare gibi bir kalem neler yaratır bütün bunlardan!

Aynı insan ruhunun şu revirde de nasıl tecelliler gösterdiğini kısaca yazabilirim. Samimi müşahedeler bunlar!

Koraltan-Bayar münasebeti! Bayar haklı bir iğbirarı elinden geldiği kadar vakur bir şekilde gösteriyor. Koraltan'ın hatıra defterlerini ve onlardan daha çok mahkemede kendisini kurtarmak için, Adnan'ın Londra dönüşünde İsmet Paşa'nın protokol bakımından duracağı yer üzerinde Bayar'ın kendisine söylediklerini ifşa etmesini affetmiyor. Benim hiç olmazsa Koraltan'ın hatıra defterlerine önem vermeyin, onlar hissi yazılmıştır dediğim yolundaki sözlerimi de kabul ediyor, nazik davranmaya çalışıyor. Buna karşılık Koraltan burada ve ziyaret günlerinde Bayar'a gösterilen saygıyı adeta yadırgıyor, bu hisle de garip hareketler yapıyor. Mesela, kendisi memleket hastanesi sağlık kurulunun karşısına çıktı, ayakta tuttular, ona rağmen gevezelikler etti: İstiyor ki Bayar da aynı muameleye razı olsun, "Kafa tutmak doğru değil" deyip duruyor. Asıl hedefi Bayar'ı da kendi durumunda görmek! İnsan işte! Ruhunun böyle karanlık tarafları ne kadar çok!

İşte bir başka insan daha: Şeyh Selahattin [İnan]! Tecrübelerden yapılmış bir akıl. Sapına kadar Şarklı, hisleri ve aklı birleşerek ona gerçekleri bulduruyor. Yassıada'da iken ben "Sen kurtulacaksın" dedikçe başını sallar "Samet Bey, bir kere ele geçirdiler, bırakmazlar" derdi. Şimdi de "Memlekette büyük hadiseler olacak" diyor.

Hasta, hem şakadan değil, ciğer kanseri, nefes darlığı, kulağı işitmiyor. Fakat nasıl yiyor, nasıl yiyor, odası hediye yemeklerle dolu! Doktorların yanında nerde ise ölecek adam halini alıyor, onlar gidince karmakarışık yemeklere saldırıyor, yalancı dolmadan baklavaya kadar! Dualar yazıyor, rüyalar uyduruyor, geçmişten hatıralar anlatıyor. Şarklı arkadaşlar da ona hususi itina gösteriyorlar, bundan da bahtiyar oluyor! İşte bu da bir insan!

09.11.1961 Perşembe, Sabah Saat 3,5

İki gün üst üste midem çok ağrıdı. Dün ve bugün iyiyim. Sigarayı günde 15'e kadar indirdim. Bakalım devam edebilecek miyim?

Günler bizim için biteviye akıp gidiyor. Dışarının dedikoduları, hadiseleri ve onlar üzerinde konuşmalarımız durdu. "Târik-i Dünya"ların sükûnetine dalarak huzura kavuşuruz belki.

Tevfik İleri'yi Ankara'ya aldılar. Yeni hastaneye yatırmışlar, çok iyi oldu onun için. İnşallah şifasını da bulur. Şimdi de hükümet kurulamıyor. Cemal Paşa "Normal yollarla kurulacağı anlaşıldı" diyor. Bulduğu ve meclis reisleri vasıtasıyla yaptığı telkin Halk Partisi dışındaki üç partinin birleşerek koalisyon yapmaları ve 8'er ay münavebe ile başvekilliğin üçü arasında sıraya konması. Yepyeni bir demokrasi türü yarattık. Bölükbaşı girmiyor koalisyona. İsmet Paşa ise başvekilliği istiyor. Hâlbuki millet onu istemediğini verdiği oylarla âleme gösterdi. Ancak %25! Buna rağmen başvekil olursa yeis çöker millete ve artık her şeye arkasını döner!

Gazetelerde çok dikkate değer yazılar çıkıyor: *Yeni Sabah*'ta dün Sabiha Deren'in [Hakkı Devrim'in takma adı.] anlattığı ve halk arasında dolaşüyor diye yazdığı iki fıkra mesela açıkça Menderes'i öldüren İsmet Paşa'dır diyor. Memleketin muhtelif yerlerinde Menderes için mevlit okutuluyor.

Adalet Partisi'nin bir tebliği var. Üslup perişan. "Devlet başkanı Meclis'e saygı göstererek istişare yapıyor" gibi acayip cümleler var. Fakat sonunda Yeni Türkiye ile Köylü Partisi'ni Millet karşısında koalisyona davet ediyor ki manalıdır ve millet Halk Partisi'ni istemedi bizleri istedi, bunu göz önünde tutun diyor.

10.11.1961 Cuma sabah erken

Rüyamda Fatin Rüştü'yü [Zorlu] gördüm. El ele tutuşmuş yürüyorduk. Şişmanlamıştı, konuşuyordu, fakat bir şey anlamıyordum. Onların son saatlerini tam olarak bir türlü tespit edemiyorum. Mesela dün İmrallı'ya giderken gemide Fatin'in neşeli olduğunu söyledi, Bayar. Hatta ona "Sen hep bana kızardın seyahatlerde, ecnebi devlet reisleri ile şöyle konuş böyle konuş derdin. Şimdi öyle değilsin" diye takıldığını söyledi. [Emin] Kalafat da burada idi, o da benim yanımda oturuyordu, "Bu adamlar bu akşam bizi asarlar" dediğini anlattı.

Hücrelerin şartlarında epey değişiklik yapılmış. Günde 4-5 saat kapılar açık kalıyor, hücre önü koridorda dolaşabiliyorlar artık. Kendilerine ait avluya da çıkmak mümkün. Çay, kahve pişiriyorlar. Birkaç gün sonra belki yine oraya gideceğim.

Ziyaretçiler işini de daha iyi bir hale koydular galiba. Görüşme yerlerini genişletiyorlar, bir saate çıkıyor. Böylece tabii günde bir saat. Ziyaret iki gün olduğuna göre haftada iki saat eder ki aksatmadan yürütürlerse iyidir!

Dün Mithat Perin gelmişti. Onunla konuştuk. Memlekette komünizmin propagandası artık açık bir hal aldı. *Tanin*, *Milliyet* gazeteleri pervasızlar bu sahada. Hâlbuki ikisinin sahipleri de kapitalist! Ercüment Karacan, Kasım Gülek, *Vatan* da aynı yolda. Onun da sahiplerinin bir kısmı kapitalist, bir kısmı milliyetçi. Bu komünist neşriyata karşı duran kuvvetli hiçbir kalem yok! Durum öylesine ki Aziz Nesin gibi açık komünistler bile mahkemede beraat ediyor.

Atatürk'ün ölüm yıldönümü. Geçen yıl Yassıada'da, bu sefer Kayseri'de. Yassıada'daki tören korkunç bir ızdırap sebebi idi bizim için. Hepimizi sıraya dizmişlerdi. Bir subay Atatürk'ün gençliğe hitabını yüksek sesle ve "dâhili düşmanlar" kısmını kelimelere basa basa okumuştı. Atatürk'ü mezarına koyan adam onun düşmanı olarak elleri kolları bağlı, sapsarı dinliyordu. Adnan'la bir aralık göz göze gelmiştik, renksiz dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme ile selam vermişti. Bugün böyle olmadı. Hepimizi üçüncü koğuşun bahçesine topladılar. Savcı, buradaki mümessil, hapishane müdürü de geldi. Savcı Bayar'a birkaç söz söylemesini rica ediyor. Yavaş bir sesle Atatürk'ün büyüklüğünden kısaca bahsetti, öldüğü sabahın manzarasını anlatırken kendini tutamadı, ağladı, onu bıraktı ve sözlerini şöyle bitirdi "Bugün durumumuz ne olursa olsun biz bu memlekete Atatürk'ün çizdiği yoldan çok hizmetler etmiş, ona layık insanlarız. Her namuslu insan bunu kabul eder ve edecektir." Sonra herkes koğuşuna çekildi.

11.11.1961 Cumartesi Sabah Saat 3

İsmet Paşa başvekil oldu. Sabahın bu saatinde bunu siyasi bir hadise olarak değil insan kaderinin, insan cemiyeti kaderinin bir hadisesi olarak düşünüyorum. Bizim, onun ve Türk milletinin kaderi.

İsmet Paşa zaferini tamamladı, milletin arzusuna rağmen başa geçti. Millet ihtilali onun yaptığını biliyordu, süngülerin gölgesinde yapılan seçimde İsmet Paşa'ya ve partisine ancak yüzde 27 oy verdi. Fakat neye yarar? Kader İnönü'yü başa getirecek, bunun için de Osman Bölükbaşı'yı vesile yapacak. Adalet Partisi üç gün önce millet karşısında "Halk Partisi'nin programı bizimkilerden ayrıdır, gelin birleşelim, anlaşalım" diye hitap ederken halkın İsmet Paşa'ya rey verdiğini, fakat anlaşmazlarsa onun başa geleceğini anlatmak istiyordu. Bölükbaşı ise vaktiyle bize yaptığı oyunu tekrarlıyor, Adalet Partisi'ni "muvazaa partisi" göstermek istiyor, böylece gerçek muhalefet partisi kendisi olduğunu göstermek istiyor. Netice: Zafer tam, bizim mağlubiyetimiz tamdır artık! Yalnız bir haysiyet darbesi eksik. İsmet Paşa onu da vuracak. Sizi ben bile kurtaramam demişti Meclis'te! Af kanunu getirecek, "İşte kurtardım" diye bağırarak.

Yalnız bazı gerçekleri de kabul etmek lazım. İnönü tecrübelidir, otoritesi vardır, orduda taraftarı vardır, aşırı cereyanlara karşı koyabilir.

13.11.1961 Pazartesi

Dün Tektaş yine geldi. Cumaya artık Londra'ya dönüyor. Her böyle geliş dışında olduğu gibi bu sefer de yüreğimi hüznlerle doldurdu ayrılığı. Yine kendi kendime sorup duruyorum, acaba bir daha görebilecek miyim diye. Ayrılırken

güzel sözler de söyledi, bunları yazmıyorum amma Tektaş'tan memnunum, Allah razı olsun ondan.

Gazetelerden anlaşıyor: İsmet Paşa'nın başvekilliği seçimlerden sonraki darbeler halkasının birini teşkil ediyor. Cemal Paşa bu tayini öteki partilerin liderlerine Çankaya'da tebliğ ediyor ve salonu terk ediyor.

15.11.1961 Çarşamba

İki gün hastaneye taşındım, yeniden o araba, o meraklı bakışlar arasından geçiş, röntgen, şu bu, bıktım, bıktım artık. Bir zamanlar Yassıada'da kapıldığım ümitsizlik buhranı yine başlayacak galiba! Belki de daha şiddetli. Bir de diş derdi çıktı başıma. Dört dişi çekmek lazım, köklerinde apse varmış.

Hapishanenin mümessil savcısı insan adam! Dün hastanede idi. Kulak muayenesi yapan doktorun yanına girdiğim zaman ayağa kalkarak yerini ısrarla bana verdi. Bu kadar ince dikkate sahip olmak büyük fazilet bence!

Dün iki lüzum-ı muhakeme tebliği yaptılar: Adana Şeker Fabrikası ile Çanakkale Çimento Fabrikası'nın siyasi maksatlarla kurulması davaları. Adamlar yakamızı bırakmıyorlar bir türlü. Bunla beraber memnunum bundan. Görürlerse bu davaları Demokrat Parti'nin kalkınma politikasını anlatmak fırsatını bulmuş olurum. Kalafat, [Sıtkı] Yırcalı da var sanıklar arasında. Bir de merhum Adnan Bey'le, Fatin [Rüştü Zorlu]!

Hayata bağlılık ve şartlara alışmak. Ne sırlı kuvvet bunlar. Hastaneye gittiğim günler, hapishaneyi evim gibi özlüyorum, gelince de tatlı bir yorgunlukla uzanıyorum. Demek hapishane şartları benim için munisleşmiş artık, yadırgamıyorum onları! Sonra bakıyorum, Selim Ragıp Emeç, sabahları, şevkle jimnastik yapıyor, o karanlık âlemin içinde yaşamak kuvvetini böylece artırmaya çalışıyor. Bu manzara bana [Tevfik] Fikret'i hatırlatıyor:

İşte seksen yedi yaşında bir sâil,

Yaşamış kâinatı görmeyerek.

Yaşamış, mevte olmamış kâil,

Yaşamak ayrı, görmek ayrı demek.

Bu şiirle beraber de çocukluğum, Feyziye Lisesi, edebiyat hocam Akil Koyuncu, Fikret'i ve diğerlerini hevesle ezberlediğim, kendimi beğendirmek heyecanı ile o zamanki deyimle "inşat" ettiğim günler geliyor aklıma! Ve hemen arkasından Muhip Dıranas sesleniyor:

Getir zaferini yfkuma dök ey bahar,

Geçmiş bir zamanı kalbim bulmak üzeredir.

Ah bu geçmiş zaman! İçimi okuyor şimdi. Güzelliği ve çirkinliği ile saadetleri, kederleri ile, seferleri, mağlubiyetleri! Ellerimi, ayaklarımı zincirleyen yalnız ihtilal değil o geçmiş zamandır da! İhtilalin pençesi vücudumda, onun pençesi ruhumda! Asıl konuşan ve acıtan da bu bence! Ne ise, ne ise!

İsmet Paşa hükümetini hemen kuramadı. Partilerin başı yok. Türkiye'nin başı yok, bugün; ve bu avaresizliği, bu akılsızlığı, bu başsızlığı idare eden gizli bir akıl, gizli bir irade var. Büyük hercümerci doğurup onun kıyameti içinden meydana çıkmayı düşünen bir akıl! Adalet Partisi, "İsmet Paşa partinin reisliğinden çekilsin hükümete gireyim" diyor. Ne manasız, yersiz, işe yaramaz, faydasız bir şart! Sandalye isterim diye tutturmuş. Başına bela mı alacaksın bunları! Fakat öte yandan yine hiddetli sesler duyuluyor. Eski bir Milli Birlikçi bağırıyor: "Tekrar 27 Mayıs yapalım." Ve memleketi Meclis'in toplandığı, bir aya yaklaştığı halde hâlâ ihtilal hükümeti idare ediyor! Sonra bu hükümetin örfi idaresi *Son Havadis, Öncü, Haftalık Zafer* gazetelerini kapatmaktan çekinmiyor. Ortalıkta çeşitli rivayetler dolaşıp durmakta! Mesela, Zorlu'nun hanımının mantosu gibi!

Süreyya'dan mektup aldım. Sahir Kurutluoğlu ile görüşmüş, Sezai Okan da orada imiş, "Buluşunca anlatırım konuştuklarımızı" diyor.

Tevfik İleri'yi Ankara'ya götürürlerken hastane başhemşiresi ile bir kısım hemşireler ve memurlar ağlamışlar. Bunlar hakkında tahkikat açılmış ve başhemşire ile bazılarını işten çıkarmışlar.

16.11.1961 Perşembe Sabah Saat 4

Rüyalarla dolu bir gece. Sahneye çıkıyordum bir oyun oynayacaktım. Kala-balık vardı. Her taraf çiçek dolu idi. Tezer'i gördüm. Birini bekliyorduk başlamak için. Gelmeyen enişte Rizeliydi ve ablam bir köşede oturmuş ağlıyordu.

Hapishane ve koğuşları arasında gidiş gelişi serbest bıraktılar. Yukarıda koridora masalar konuldu. Böylece mümkün olduğu kadar rahat bir hayat kurmaya çalışıyorlar.

Dün mümessilden adi suçlular kısmına giderek tetkikler yapmak, bazı mahkûmlarla konuşmak istediğimi söyledim. Yasak edildiğini söyledi. Belki ileride mümkün olur dedi. İzin verselerdi benim için iyi bir meşgale olurdu.

Yazmayı unuttum. İki gün önce Bayar'la Koraltan münakaşa etmişler. Antep mebusu Cevdet [San], Bayar'ın odasında iken Koraltan gelmiş, İnönü hakkında bir hayli söylemiş, bir aralık söz nedense hatıra defterlerine geçmiş, Bayar, Koraltan'a bu vesile ile mahkemedeki protokol ifşaatını tenkit ederek çatmış, karşılıklı söylenmişler. Bayar'ın tansiyonu 22'ye yükselmiş. Ben ertesi gün Doktor Münif'den [İslamoğlu] öğrendim bunu. Bayar'ın odasına giderek sinirlenme-

mesini, bazı adamlarla da karşı karşıya gelmemesini söyledim. İki ihtiyar birbirlerinden hoşlanmıyorlar. Koraltan burada arkadaşların Bayar'a gösterdikleri saygıyı pek çekemiyor, istiyor ki aynı muameleyi ona da yapsınlar.

Gazeteler beni hasta diye yazmışlar. Tezer dün hapishaneye telefon ederek sormuş. Yine gazetelere göre Tevfik İleri'nin vaziyeti ağır, korkuyorum bir şey olacak diye.

Burada genç bir gardiyan var, zeki, açığız! İsmi Sabri Elgün. Bazı sabahlar çok erken saatte konuşuyoruz. Kayseri'ye 20 kilometrede Akkışla köyündenmiş. İhtilalden sonra köylerde Demokrat Partililere yapılanları anlattı bir sabah. Korkunç! Irza geçme bile olmuş. Sonra hükümetten emir gelmiş ve bu işler durmuş. Hadiseleri kendine göre kavrayıp izah edişi var. Mesela ona göre Cemal Paşa, İsmet Paşa'yı istemiyor. Hâlbuki ihtilali hazırlayan, idamları yaptıran İsmet Paşa'dır. Cemal Paşa, İnönü'den kurtulmak için, başvekilliği ona verdi. Fakat Gümüşpala ile Alican'a da anlaşmanın diye gizlice söyledi, şartları o teklif ettirdi. Cemal Paşa biliyor ki İsmet Paşa başvekil olursa kendisini hiç sayar. İşte bu şartlarla burnunu kıracak!

Bu basit izahta ufak bir gerçek de yok değil. Hele Gürsel'in iki gün önce kabul ettiği bazı teşekkül mümessillerine söylediklerine de uyuyor. Paşa "Ben Halk Partisi'nin daha çok mebus çıkaracağını zannetmişim. Aldanmışım. Amma kabahat Halk Partisi'nde. Altı ay evvel seçim yapalım dedim onlara, reddettiler. Yassıada'nın mesuliyetini almamak için" diyor.

Gardiyan Sabri "Niye sizi yıktılar" diye soruyor," niye, gül gibi adamlarsınız. Memlekete hizmet ettiniz, halkı jandarmanın elinden kurtardınız, yol yaptınız, köprü yaptınız, sularımızı getirdiniz." Sonra başını sallıyor, üç parmağını uzatıyor "o üç, ah o üç" diye başını sallıyor. O üç Menderes, Fatin [Rüştü Zorlu], Polatkan'dır. İşte bir sabah sohbetinin intibaları.

Adalet Partisi, Halk Partisi ile ikili koalisyona gidiyor. Şartları İsmet Paşa ile müzakereye başladılar. Dün *Hürriyet* büyük puntolarla [Samet] Ağaoğlu'nun eşi ile [İzzet] Akçal'ın oğlu da anlaşmaya taraftar diye yazıyor. Bunda akıllarınca bir teşhir kastı yok değil!

18.11.1961 Cumartesi

Süreyya evvelki gün ve dün geldi. Epey konuştuk. Sahir'le [Kurutluoğlu], [Sezai] Okan'la görüşmelerini anlattı. 27 Mayıs'tan sonra İstanbul'da evinin önünde gecelerce hurra tepmişler, dans etmişler, onları söyledi. [Altay Ömer] Egesel'i görmüş, herif "Ben savcıyım isterim ağır ceza. Fakat mesuliyet varsa verenlerdedir" diyormuş. Süreyya ayrıca sürgüne çeviren bir af teklifi hazırladığından da bahsetti. Garip ve biraz haysiyet kırıcı bir düşünce!

Adalet Partisi ile Halk Partisi nihayet hükümeti kuruyorlar. Önce protokol imzalandı. İki parti arasında. Bunda umumi affa işaret var. Sonra yerleri bölülebilirler. Başvekil yardımcısı Adalet'ten, iki parti için ikişer devlet vekili var. Vekâletler, Adalet, Milli Savunma, Hariciye, Çalışma, Maarif, Sanayi gibi Halk Partisi'nde. Ötede mühim olarak bir İçişleri var. Hayırlı olsun.

Şu 27 Mayıs ihtilalinin nasıl hedefsiz olduğunun en bariz delillerinden biri de iki parti arasındaki bu anlaşmaya imza koyanların şahsiyetleridir. Mesela Adalet Partisi'nden İhsan Sabri [Çağlayangil]. Belki de başvekil yardımcısı olacak. Bizim iç politikamıza karışmış, Adnan Bey'in mutemedi olmuş, hatta onu şahsi hareketlere tahrik ve teşvik etmiş bir insan. Bursa valisi resmi sıfatı. Öte yandan bir başka vali daha var. Mebus olmuş devrimizde. Fakat iç politikada rolü çok az. Ahmet Kınık. O Adana'da hapiste. 5 yıla mahkûm. Bu manzara ihtilalin hedefsizliğini ne güzel gösteriyor.

Burada iç âlemimiz yavaş yavaş dedikodulara boğuluyor. Koğuşlarda bir kısım arkadaşlar: "Müebbetlerin Meclis'te karıları, oğulları, kardeşleri olanlar kısmi bir affa mani oluyorlar, onların yüzünden biz hafif cezalıları kurtulamıyoruz." Ah insanın bazen şu alçaklık derecesine inen hodgamlığı! Adamlar, mesela bizim asılmamız şartıyla affa bile hemen razı olacaklar.

Bir başka hadise de şu: *Dünya* gazeteside İzmir menşeli bir haber çıktı. Bayar'ın Atatürk'ün ölüm yıldönümünde söylediği sözleri tahrif etmişler, sözde "İsmet Paşa'nın etrafında birleşmek lazım demiş" diye yazmışlar. Ayrıca sanki başka bir toplantıda da aynı sözleri tekrarlamış. Tabii bu da yalan. Bayar da sade bir tekzip yolladı. "Konuşmam bu şekilde değildir" diye. Fakat daha yazı çıkar çıkmaz. [Esat] Budakoğlu gibi bazıları "Aman tekzip etmesin, bizim için fena olur" demeğe başladılar. Hâlbuki mesele tamamen şahsa ait. Bana öyle geliyor ki bu yazıyı da *Dünya*'ya buradan bazı arkadaşlar göndermişlerdir. Düşünmüşlerdir ki Bayar tekzipten çekinir. Böyle bir teslim oluş, tezahür de baştakileri yumuşatır. Şarklı hilekârlığı!

Dün yine heyete gittim. İstemiyordum hâlbuki! Fakat buranın doktorları öyle ısrar ettiler, öyle iyi adamlar ki kıramadım onları. Amma yine ayakta tuttular, yine o sertabip garip garip baktı. Raporlarım ne olacak acaba!

19.11.1961 Pazar

Dün Neriman, Mustafa, Süreyya geldiler. Ayrıca birçok Konyalı, Samsunlu, Kırşehirli! Bütün memleketin davaları dikkat ve hassaslıkla takip ettiği anlaşılıyor. Hepsi, cesur konuşmalarınız bizi canlandırdı ve buna benzer sözler söyleyerek elimi yüzümü öpüyorlardı.

Neriman'ı durgun, Mustafa'yı hırçın, sinirli gördüm. Dün akşam koğuşları bir haber dolaştı. İsmet Paşa beyanat vermiş sözde ve "Kayseri'deki parlamento arkadaşlarımızın ızdırapları beni de üzüyor. Af kanununu hükümet kurulunca getireceğiz" demiş. Sonra anlaşıldı ki bu beyanat değil, protokol anlaşması konuşmalarında söyledi. Adalet Partililerden sızmış sözlerdir, *Hâkimiyet* gazetesi yazmış.

Gece 11'de radyo Adalet Partisi'nin vekil adaylarını ilan etmiş. Tanıdıklarımız şunlar: Akif Eyidoğan-Başvekil yardımcısı; pasif bir adam. 1936'da Kars'ta vali iken tanımıştım. Sonra mebus olmuştu. Bizim devrimizde idare meclisi azalıklarında bulundu. Son parti hareketlerinde Yeni Türkiye Partisi'ni kurdu. Sonra ayrıldı Memleketçi Parti'yi kurdu. Oradan da ayrılarak Adalet Partisi'ne geçti.

Cavit Oral-Ziraat. Malum.

Gökhan [Kâmuran olmalı.] Evliyaoğlu-Basın ve Yayın. Malum.

Ahmet Topaloğlu-İçişleri; Eski Demokrat Parti mensubu. Sonra vali oldu. İyi ve sakın bir adam.

Diğer vekilleri tanımıyorlar. Demek İhsan Sabri [Çağlayangil], [Orhan] Apaydın gibi ön planda olanlar bu işte geride kalmayı tercih etmişler.

Genelkurmay reisi Cevdet Paşa'nın [Sunay] gözden kaçan bir beyanatı var. Amerika'dan gelince yaptı gazetecilere "Amerikalılar bizim işlerimizle bizim kadar alakadarlar" dedi. Anlaşıyor ki ona birçok ikazlar yapılmış orada.

Bugün öğrendim vekil olanlar arasında eski posta ve telgraf umum müdürü Cahit [Akyar] de var.

20.11.1961 Pazartesi

Dün yine Neriman, Süreyya, Mustafa geldiler. Ayrıca Zekeriya Kürşat gelmişti. Bir aralık da Erzurum mebusu Turhan [Bilgin] masaya uğradı. Bu Erzurum'da DP içinde rol oynamış, partiden çıkartılmış, ihtilaldan iki ay önce [Emin] Kalafat'la Erzurum'a gittiğimiz zaman yine partiye aldığımız zeki, çalışkan biraz da hırsırları olan bir insandır. Zekeriya da o da bir hayli şeyler anlatılar. Bu arada dikkate şayan olan Cemal Paşa'nın, İsmet Paşa'yı başvekil tayin ettiği gün parti liderlerine söyledikleridir. Aşağı yukarı şöyle demiş: "Almanya sivil idare olmadıkça iktisadi münasebetleri gevşeteceğini resmen bildirdi. Amerikan cumhurreisi hemen sivil idareye geçmediğimiz takdirde yardımların kesileceğini söyledi. Memleket içinde komünist tehlikesi belirmiştir. Dışarıdaki Türk parasını toplayıp içeride dağıtmışlardır Ruslar. Ekonomik vaziyet perişan. Ben bu durumun içinden çıkabilecek adam arıyorum. Bu da ancak İsmet Paşa olabilir. Başvekilliğe o gelecektir". Bunları söyledikten sonra da salonu

terk etmiş. Turhan Bilgin, kendi partisi yani Yeni Türkiye Partisi liderlerinden şikâyet etti, bu arada affın hemen yapılmasına taraftar olmadıklarını söyledi. Fakat bu parti mensuplarının yüzde sekseni liderlerin aleyhinde imiş! Yine bu zatın dediğine göre Halk Partisi ile Adalet Partisi protokol konuşmalarında af şartı sarıh olarak ortaya konulmuş, kabul edilmiştir. Bunu ispat eden, konuşma sırasında tutulmuş ve yırtılarak sepete atılmış kâğıtları *Vatan* gazetesi elde etmiş ve neşir edecekmış.

Tam iki aydır hayalimi işletip duruyordu. Acaba sehpa nasıldılar onlar? Kendi kendime yüzlerinin şeklini düşünüyor, ızdıraplı çizgiler, kıvrımlar tahayyül ediyordum yüzlerinde. Bu benim için korkunç azaptı, ondan kurtulmam gerekiyordu. Dün sabah karar verdim, Basri [Aktaş] arkadaştan buna ait resimlerin çıktığı yabancı dergileri istedim. Önce Hasan'inkini [Polatkan] getirdi. Bu yazık ki asılmış bir adamın yüzü idi, hayalime uyuyordu. Sonra Adnan Bey'in resmini gördüm. Hayret ettim. Çok asılmış adam gördüm, o yüzü bilirim. Fakat Adnan Bey'inki asılmış bir insan yüzü değildi. O hayatta, en neşeli gününde bile böylesine güzel, sakın, huzur içinde bir yüze sahip olmamıştı. Tertemiz uyuyan, rahat uyuyan bir baş! [Mıgırdıç] Şellefyan "İsa'ya benziyor" demişti. Hakkı varmış. Fatin'inkini henüz görmedim.

Dün Neriman'la, Berrin Hanım'la [Menderes], Emel Hanım'a [Zorlu] birer mektup yolladım. Suretlerini ilâştiriyorum.* Hasan'ın karısına da yazacağım.

22.11.1961 Çarşamba

Evvelki geceden beri kar yağıyor. Bu belki uzun bir kışın işareti. Erken başladı. Ekinler ve toprak için çok iyi. Bundan yalnız ziyaretçilerimiz sıkılacak

Bir bakıma yazacak hiçbir şey yok. Günlük hayat aynı şekilde devam edip gidiyor. İhtiyar dostum ve oda arkadaşım Muhlis Erdener şikâyetler içinde. Günde birkaç defa sıkışan kalbini tuta tuta bol bol yiyor, konuşuyor, bana pencereyi çok açıyorum diye kızıyor ve fırsat buldukça uyuyor, Bayar her gün biraz daha geveze, biraz daha dindar, biraz daha sabırsız oluyor, [Necati] Topcuoğlu'nun belinden aşağısı biraz daha çarpıklaşıyor. Dursun Erol, biraz daha bükülüyor, Koraltan gittikçe kendi kabuğuna çekiliyor ve nihayet koğuşun dedikodusu çoğalıyor. Fakat bir bakıma da yazacak çok şey var. Mesela şu koğuş dedikoduları, yine Bayar'ın ruh haleti, dışarıdaki âlemin hadiseleri gibi. Mesela şimdi koğuşlarda, kademeli bir affın peşine düşenler var, ceza ve sürgüne çevrilmesi fikrine kapılanlar var. Mesela dün Sebati Ataman geldi odama. İhsan Sabri [Çağlayan-gil] haber yollamış, direktif istemiş. Mektup yazacağım diyor Sebati, hiç değilse

* Suretler yoktur. (ed. n.)

cezamız sürgüne dönerek buradan çıkalım. Ben daha iki sene yaşayamam burada. Aynı zamanda kademeli affın bir hesabını yaptık. Biz müebbetler en aşağı 16 yıl daha yatmalıyız. Onun gibi on senelikler ise 3 yıl sonra kurtulabilir. İhsan Sabri [Çağlayangil] direktif istiyor. Acayip şey! Bu adeta “Yüzde yüz kurtuluş ümidi yok. Pazarlık yapacağız” demek!

Halk Partisi hükümet azaları yüzde doksan yeni adamlar. Maliye Şefik İnan, Bayındırlık [Emin] Paksüt (kayınpederi kel Ali'nin [Çetinkaya] yerine oturdu), Çalışma [Bülent] Ecevit gibi. Devlet Vekili de Avni Doğan. İsmet Paşa onu hükümet sözcüsü yapacak. Böylece kabine aslında Halk Partisi'nin hâkimiyeti altındadır.

Son günlerde eski Milli Birlik Komitesi azaları ile *Dünya* ve *Tanin* gazeteleri arasında çatışmalar var. Bana öyle geliyor ki gazetecilerin arkasında bir yanda İnönü, öte yanda yine bir kısım askerler duruyor. Bu arada İlhami Sancar'ın Milli Savunma'ya tayini de manalı.

İzzet Akçal kendine göre bir rol oynamak istiyor, oğlu vasıtasıyla. Evvelki gün mahrem kaydıyla bana “İsmet Paşa oğluma haber yollamış, onu takdir ediyorum, babasına da muhabbetim vardır” dedirtmiş olduğunu söyledi. *Akıs*'te de çocuğun lehine yazılar çıkıyor. Burada Neriman'ın da mutediller arasında olduğunu yazmakta mahsus devam ediyorlar.

Dün *Yeni Sabah* benim ülserden hastaneye kaldırıldığımı yazıyor. Allah Allah.

Tevfik İleri'nin kayınbiraderinden Bayar'a gelen bir telgrafta safra kesesinden ameliyat olduğunu ve şimdi iyi duruma girdiğini bildiriyor.

23.11.1961 Perşembe

Dün bütün gün dişlerim ağrıdı. Galiba çürüdüm artık. Kafamda da yorgunluk ve durgunluk var, ne yazabiliyor ne okuyabiliyorum.

Dün 21 tarihli *Dünya* gazetesi bir haber şeklinde ve fakat katiye yakın bir dille affa karar verileceğini yazıyor. Cemal Gürsel “Hükümet İsmet İnönü'nün erişilmez meziyetleri ve Adalet Partisi'nin vatanperverliği sayesinde kuruldu” diyor. İnönü böylece yavaş yavaş yine kurtarıcı rolüne giriyor. Kaderler tezadı! Bizim kaderimiz, onun kaderi!

Koraltan iki gündür hasta imiş. Şimdi gördüm, nefes alamıyordu biçare. Biraz da başka şeylerden bahsedeyim: Dün bize hizmet eden mahkûmlardan 18 yıla hükümlü Halil odaya geldi. Bu yarı deli bir adamdır. Ben deli oğlan diyorum ona. Adi mahkûmların hallerini, nasıl yaşadıklarını sordum. Tatlı tatlı hikâyeler anlattı. Arada bir isyan da olmuş orada! Mesela geçen yıl olmuş. O zaman isyanı hazırlayanlar ilk iş olarak kadınlar koğuşunun kapılarına nöbetçi koymuş-

lar ve onlara tecavüzü önlemişler. Böyle hallerde ellerine ne geçerse kırarlarmış. Halil sözü bir aralık merhum Adnan Bey'e getirdi. Köylünün onu çok sevdiklerini söyledi. "Ne yaptı da astılar bu adamı diyor, yol, mektep, çeşme, köprü. Bir daha öyle adam gelmez" dedi. Kendisine gelen köylü ziyaretçiler hep bizleri soruyorlarmış. Bayar'ın sakal bırakıp bırakmadığını soruyorlarmış. "Af olacak, sizleri bırakacaklar, biz müebbetler kalacağız Halil" dedim, önce teselli etti, sonra "İnşallah beraber çıkacağız dedi, şerefsizim sizin kalmanıza gönlüm razı olmaz" ve arkasından geçen yıl affın gecikmesi üzerine bir mahkûmun bağıra bağıra hapisanede Allahı aradığını, "Varsan kendini göster ulan" diye haykırdığını anlattı. Sonra aralarındaki kavgaları; saz âlemlerini söyledi.

Selim Yatağan'ı hücreye aldılar yine. Fakat hücre artık eskisi gibi değil. Kapılar açılıyor, gezebiliyor, konuşabiliyorlar.

Bu sabah çay almak için karşı tarafa geçerken koğuştaki birçok arkadaşın koridorda jimnastik yaptıklarını gördüm. Bunların arasında evlerinde de idman yapan kaç kişi idi acaba? Yaşama gayreti ve teselli bulma heyecanı! O sırada Ağrı mebusu Halis'i [Öztürk] gördüm. Sen de idman yap Halis Bey dedim. Sıçraya sıçraya yanıma geldi. İşte Samet bak, ben Kürt idmanı yaptım münevver idmanı değil. Halis'in ruh hali gittikçe isyankâr oluyor. Son günlerde giydiği koyu lacivert kadife ve pantolonu dar elbisesi, başında aynı kumaştan takkesi ile tam bir Kürt eşkıyasına benzemedi değil.

24.11.1961 Sabah Saat 4

Geceyi biraz dişim ağrıyla biraz da rüyalarla geçirdim. Bir gemide seyahatten dönüyordum. Fakat gemi limana geldiği halde eşyalarımı çıkarmamıştım kamaradan. Herkes merdivenlerden iskeleye inerken ben eşyamın peşinde koşuyordum. Sonunda bavullarımı ya kamara arkadaşım çıkarır yahut sonra vapurdan alırım dedim ve uyandım.

Burada günün heyecanı af davası tabii. Çeşitli ihtimaller ileri sürülüyor. Gazetelerin yazdıklarına göre tefsirler yapılıyor, buna göre de yüzler neşe ile açılıyor veya ümitsizlik karasına bürünüyor. İnsanın garip halleri var. Fena bir haberin yapıldığı akşamlar herkes erkenden yatağına giriyor, odasına çekiliyor. İyi haberler ise koğuşları uğultular, kahkahalar içinde ayakta tutuyor. Gazeteler aftan kolaylıkla bahsediyorlar. *Tercüman* af yapılmalıdır diye başmakale yazmış, yalnız *Dünya*'da Falih Rıfkı ve Hayri Alpar aleyhte. Kudurmuş köpekler!

Şeyh Selahattin'i [İnan] Ankara'ya, Keçiören'deki sanatoryuma götürecekler. Gitmeyeceğim dedi ama sonra gitmesinin iyi olacağını çocuklarının, karısının her gün gelip kendisini görebileceğini anlatarak ikna ettik. Fakat gözleri

yaşlı ayrı ayrı yüzümüze bakıyor, arkadaşlarımdan ayrılmak istemiyorum deyip duruyor. Dün sevk edeceklerdi, ailem gelip eşyaları teslim etmeden çıkmam buradan diye dayattı. Pazar günü götürecekler.

Bayar da biraz hasta. Fakat yine canlı. Dün [Muhlis] Erdener "İnönü ile bu adam hepimizi gömecekler, sonra hangimiz evvel öleceğiz diye kura çekecekler aralarında" dedi. Bu şakada bir gerçek de saklı galiba!

Dün merhum Fatin'in [Rüştü Zorlu] sehpa önünde, masa üstünde ip boynuna geçirilirken çekilmiş bir resmini bir İtalyan gazetesinde gördüm. Tevekkülle duruyor biçare.

25.11.1961 Cumartesi

Gece rüyamda Sitare'yi gördüm. Çıplaktı ve tüyler vardı vücudunda. Sonra başka rüyalar, bana bir kutu içinde iki bebek verdiler. Kaybolmasın diye çırpınıp duruyordum.

Bu sabah revirde yatan Diyarbakır mebusu Hamit Zülfü Tiğrel de gece rüyasında beni görmüş. Neriman'a verilmek üzere biri plastik, biri madeni iki kap veriyorum ona. Kapları Neriman'a götürüyor, Neriman madeni kabın iki tarafını ezik görüyor, kim ezmiş bunları diye soruyor. Bu esnada yanında küçük bir çocuk var. Sonra sahne değişiyor. Diyarbakır'da Hamit'in evindeyiz. Ben babası ile bir yere gidiyorum. Ev kalabalık ve Hamit'e taziye var diyorlar. Bir aralık tahteravan gibi bir şeye de biniyorum. Hayırdır İnşallah!

29.11.1961 Çarşamba Sabah Saat 4

Dört gün yazmadım. Ziyaretler, haberler, dedikodular, mide ve diş ağrılarım ruh halimin miskin gerginliği içinde geçirdim bu günleri. Şimdi de kalemi elime isteksiz aldım. Hatıra defteri tutmak da sigara içmek gibi bir alışkanlık. Ben zaman zaman bu alışkanlığa tutuldum, yine zaman zaman bıraktım, Yassıada'dan beri yine başladım. İnsan bir kere alıştı mı, hastanın sigarasını tatsız bulması gibi bazı günler istemediğim, tatsız geldiği halde yine yazmaya çalışıyorum. Bana yaptığı iyilik, kendi kendime bir boşalma olmasıdır, rahatlatıyor beni!

Bu hafta Mustafa, Kemal Güçyer, Mehmet Ağaoğlu geldiler. Mustafa ile uzun uzun görüştüm, onun da şikâyetlerinde haklı olduğu noktalar var. *Strazburg Hatıraları*'nı basmaya çalışıyor. Çıkarsa iyi olur, amma zarar etmesinden korkarım.

Bu haftanın en dikkate şayan ziyareti Şinasi Osma'nınki oldu. [Osman] Kapani'nin eski dostu imiş, ayrıca sadık kişi ve daha başkalarını da tanıyor-muş. Galiba karısı da, Zühtü Velibeşe merhumun karısının akrabalarından.

Görünüşte gelişinin sebebi onları görmek. Fakat hepimizle birkaç kelime Pazar günü de Bayar'la! Söylediği hep aynı şey. Af muhakkak olacak, hatta belki bütçeden önce. İsmet Paşa bu hususta protokol imzalanırken "Burada bir parlamento ile çalışırken Kayseri'deki parlamento arkadaşlarımın ızdıraplarını unutamam" dedi. Askerler henüz bu hususta çekiniyor (misal olarak da 29 Teşrinevvel'de resmi geçitte Gümüşpala ile kendisine teşrifatçı subayların arka çevirdiklerini anlatıyor). Şayet af gelmezse vekillerimizi hükümetten çekeriz. Gümüşpala hürmetler ediyor, o da ziyaretinize gelecek. O bunları söylerken karısı da kulağıma eğilerek "Sizi kurtarmaya çalışıyoruz, tek arzumuz bu" deyip duruyordu. Adam tanımadıklarına kendisini rahatlıkla takdim ediyor, sevimli olmaya gayret gösteriyordu. Bayar vakur görüştü, kararları şiddetle tenkit ederek Türk adliyesinin yüz karası olduğunu söyledi. Bütçeden önce af olmazsa çok gecikebileceğini, kendisini değil arkadaşlarını düşündüğünü (Başol'un dediği gibi bu Bayar'ın zaman zaman beni bile sinirlendiren bir politikası!) anlattı. Ben Osma'ya "Ne yapacaksınız bir an önce yapın" demekle iktifa ettim. O da Neriman'la sık sık görüştüğünden bahsetti. Bence bu ziyaret mahsus yapılmıştır ve hatta İsmet Paşa'nın arzusu ile. Bu suretle bir taraftan Adalet Partisi teşkilatı, diğer taraftan mebusları ve nihayet bizler oyalandırılmış olacağız, ayrıca ruh haletimizi ve düşüncelerimizi de kısmen olsun anlamış bulunacaklar. Hatta Gümüşpala da gelecek, belki hükümet adına da birisi mesela Akif Eyidoğan. Bu hareket tarzı İnönü'nün bütün hayatına hâkimdir. Bu görüşümü Bayar'a ve bazı arkadaşlara söyledim onlar da iştirak ettiler. Nasıl ki Gümüşpala'nın da birkaç gün önce İzmir'de kendisini soğuk karşılayan teşkilata "Af muhakkak programa girecek, fakat tarihini bilmem. Yuvarlak masa anlaşmasındaki 'şimdilik' kaydına işaret ediyorum" dediğini gazeteler yazdılar. Hükümet programı pazartesi okundu. Bir bakıma hepimiz affı bekleyen herkes için tam bir inkisar-ı hayal! Programda İnönü:

– Evvela huzuru getireceğiz, sonra affı düşüneceğiz, geçmiş siyasi mücadelelerin kanayan yaralarını iyileştireceğiz (yani af huzurun şartı değil neticesidir. Huzursuzluğun amilidir. Kayseri'dekiler af çıkınca bozacakları için. Huzuru onların bozamayacağı hale getirdikten sonra af).

– İnfaz sisteminde ıslahat yapacağız. (Yani hücreyi kaldıracğız)

İnönü Halk Partisi grubunda da daha açık konuşuyor "Evvela kardeşlik havasını getirmek lazım. Affı isteyen grup bunda bize yardım etmelidirler. Kaldı ki kuvvetler kumandanları ile imzalanan protokolde affın şimdilik bahis mevzuu olamayacağı da yazılı! Affı normal idare tam olarak kurulduktan sonra ele alacağız" diyor. Bu son cümle ile de askerlerin baskısına işaret etmek istiyor.

Programın bir hususiyeti geçmiş devirden hemen hiç bahsetmemesi. Daha doğrusu çok arka yollardan bahsetmesi. Mesela partizan idareye meydan veril-meyecek diyor. Huzurun kurulması için polis ve jandarmanın itibarının iade-sini şart koşuyor. Programda çok dikkate değer bir cümle var: "Atatürk ilkeleri sayesinde dost olduğumuz NATO devletleri" diyor. Güzel, bu söz bizim Atatürk ilkelerine arka çevirmediğimizi gösteriyor. Bizim zamanımızda NATO'ya kabul edildik. İnönü bu sözleri ile başarıyı güya gölgelemek istiyor.

Şinasi Osma'nın da bir beyanatı çıktı. Galiba *Hürriyet* gazetesinde. "Kayseri'deki arkadaşlarımla görüştüm, sıhhatleri iyidir. Afta da acele etmiyorlar" demiş. Kim ona bunu söylemiş. Sadık Giz, [Osman] Kapani, Ekmel Kavur "Biz size böyle şey söylemedik" diye telgraf çekeceklermiş.

Dünya, Bayar'ın tekzibini olduğu gibi neşretti. Sonra *Akis* ise ele alarak çok adi ve şiddetli bir tarzda çatıyor Bayar'a. Yazıda asılanların asıl katilinin, Kayse-ri'dekilerin ızdıraplarına asıl sebebin Bayar olduğu yazıldıktan sonra "Kabadayı-lıkla hapishane kapıları zorlanırsa oraya girecekler et ve kemikten başka bir şey bulamazlar" diyor. Yapın bir an önce bu işi de bitsin artık.

Dünya'da malum kalemler yine affın aleyhinde yazıyorlar. Bu sefer de be-nim mide kanaması geçirdiğimi uydurdular. Herkesin sinirleri gittikçe bozuluyor. Sebati [Ataman] ile Hadi [Hüsman] çok ağır kavga etmişler. [Emin] Kalafat ile de Ethem Menderes. Birincisi bir şakadan çıkmış, ikincisi ise Ethem'in hatıra defterleri meselesi.

Cumartesi günü gelenler arasında Demirci'den Mehmet Örnek de vardı. Da-vaları ne dikkatle takip etmişler. Savunmalarım için onun ve bütün gelenlerin söyledikleri bunu gösteriyor.

[Refik] Koraltan epey hastalandı. Artık tamamen kendi kabuğuna çekilmiş. Bana iki ay daha istirahat verdiler! Rapor ekseriyetle. Olur şey değil.

30.11.1961 Perşembe

Günlük hayatımı yazmadım şimdiye kadar. Bu bir bakıma insanı bıkkınlık-tan öldürecek derecede biteviye, bir bakıma da başını alıp kaçmayı düşündürecek kadar gürültülü, hadiseli bir hayattır.

Sabahları saat üçte kalkıyorum. Çoğu zaman kâbuslu rüyaların yorgunluğu içinde. Termosta sıcak su var. Yatağımın altında da süt tozu, bisküit kutuları. İlk işim kendime süt hazırlamak oluyor. Bu sıralarda oda arkadaşım Muhlis Erdener de uyanıyor. İki şey sıkıştırmıştır onu; prostatı ve açlığı. O da sütünü yapıyor, içtikten sonra yine uyuyor. Bu tatlı, güngörmüş, biraz hırçın, fakat dürüst bir ihti-yardır. Neden müebbetler arasında? Bir konuşma yapmış grupta o kadar. "Adam-

lar, 68 yaşında, kalpten bütün Yassıada'yı hastanede geçirmiş bir adamı, zaten ölmek üzere iken müebbet hapse mahkûm ettiler" diyor. Burada da gecede birkaç defa sıkışan kalbini teskin için trinitrin çiğneyip duruyor. Muhlis [Erdener] yine uyuduktan sonra mektuplarımı yazmaya, başladığım hikâyeyi bitirmeye, hatıralarımı not etmeye çalışıyorum. Fakat hepsi bir araya karışıyor. Koridora çıkıp bir hayalet gibi bir aşağı bir yukarı dolaşıyorum. Bu dolaşmalarda gurbet hisleri kaplıyor içimi. Geride, evde bıraktığım her şeyin en küçük bir kaleme kadar hasretini duyuyorum, zaman zaman dudaklarıma o otuz iki yıl önce Strazburg'da ruhumun bir köşesine sinmiş aryanın sesleri geliyor. Annemi hatırlıyorum, çocukluğumun çeşitli günleri hafızamda canlanıyor. Ara sıra kapılar açılıyor, revirdeki arkadaşlar, başta Bayar olmak üzere, yine hayaletler gibi tuvalete gidip geliyorlar. Saat 5'e kadar koridorla yatağım arasında gidip geliyorum böylece. Bir veya iki mektup bitmiş oluyor, birkaç sayfa da başka yazı. Bazen gece nöbetçisi gardiyanlarla birkaç kelime konuşuyorum. Saat 5'te Muhtar Başkurt kalkacak, çaydanlıkları elektrik ocaklarına koyacaktır. Onunla sessiz, sayılabilecek kadar az kelimeli bir sohbete dalıyorum. Bazen de onun yerine Halil [Ali olmalı.] Harputlu ile fakat daha çok o konuşarak. Her ikisi de eski partili, müşterek hatıralarımız çok. Her ikisi de kendi huy ve mizaçları içinde iyi insanlar. Koridorun yüksek penceresinden kurşun renginde, kirli bir sabah rengi belirmiş, saat 6 olmuştur artık. Şimdi Selim Ragıp [Emeç] odasından çıkacak, duvarlara tutuna tutuna tuvalete gidecek, sonra canlı canlı jimnastiğini yapacak, belki yarı beline kadar soyunup yıkandıktan sonra yemekhaneye geçerek bir arkadaşının kendisine çay vermesini, önüne içinde biraz zeytin, peynir bulunan tabağını sürmesini, eline çatalını vermesini bekleyecek. İşte yemekhaneye sırtına paltosunu atmış [Nurettin] Aknoz Paşa giriyor. Başkurt'un çayınızı alabilirsiniz demesini bekliyoruz. Herkes kendine göre bir şey konuşmak istiyor. Fakat pek dinleyen olmuyor. Koridorda gidip gelmeler, konuşmalar çoğalıyor, koğuş sakinlerinden meraklılar koridorda açık pencereler önünde jimnastik yapıyorlar, hizmet eden hükümlü genç çocuklar yerleri süpürüyorlar, arı kovanı uğultusu başlıyor yavaş yavaş. Bir sokak bir çarşı gibi koridorlar kalabalıklaşıyor, eczaneye ilaç almaya, iğne yaptırmaya geliyorlar, kirli çamaşırlar toplanıyor. gazeteler dağıtılıyor, ütülenecek elbiseler, gömlekler alınıyor. Doktor arkadaşlar hastaları muayene ediyor. Her işin başında bizden bir arkadaş var. Mesela çamaşır toplamak Necati Topcuoğlu'na ait, gazeteleri de o dağıtıyor. Kantin işi ile Osman [Kapani] uğraşıyor. Hapishanenin iki doktoruna yardımcı doktor arkadaşlar var. Münif İslamoğlu, Halil Akkurt, Halil [Ali olmalı.] Harputlu gibi. Eczaneyi de yine eczacı arkadaşlar idare ediyor. Sebati Acun, Necati [Tanyolaç] gibi. Günüm işte böyle başlıyor. Nasıl geçiyor, nasıl bitiyor onu da sonra yazarım.

01.12.1961 Cuma Sabah Saat 5

Gece rüyamda babamı gördüm, Tezer'e bir şeyler anlatıyordu. Çoktandır görmemiştim onu. Ölümünün üstünden tam 22 yıl geçti. Genç, heves ve ihtiraslar içinde bir insandım o zamanlar. Sonra büyük hadiseler oldu, İkinci Dünya Harbi, heyecanları, Demokrat Parti, iç mücadeleler, 1950, mebusluk, vekillik, kıskançlar, dedikodular, hiddetler içinde çalışmalar, memleketin manzarası değişti, İhtilal, ölüm tehlikeleri, Yassıada, mahkemeler, sonra Kayseri Bölge Cezaevi, müebbet hapis mahkûmu! O halde babam Tezer'e ne anlatıyor?

Adalet Partisi grubu program üzerinde tartışıyor. Neriman da konuşuyor. Gazetelerin çoğu birinci sayfadan veriyorlar ve çok alkışlandığını yazıyorlar. "Af olmadıkça huzur olmaz" diyor. Grup İsmet Paşa'yı davet ediyor. İnönü gelerek izahat veriyor. *Öncü* gazetesi dün Paşa'nın söylediklerini parça parça yazmış. Bu sözler birçok bakımdan önemli:

– Fikrinde ısrar ediyor. Evvela huzur, sonra af diyor. Bu bizi huzursuzluk yaratacaklar diye kabul etmektir.

– İstikrarlı, kuvvetli hükümet kurulmadıkça huzur olmaz diyor. Doğru.

– Bunun şartı da hükümete itimat etmektir. (Amerika'dan gelen raporlar, NATO'nun görüşünü açıklıyor.)

O halde huzur kuvvetli hükümet demektir. Hükümet kuvvetli olunca huzur olur ve af yapılır.

– İnönü "Siz iktidar partisisiniz, ben emrinizdeyim" diyor. Yani affı siz yapacaksınız demek istiyor.

Konuşmasının en önemli tarafı yaptığı açıklamadır:

1) Cumhurbaşkanı seçimindeki baskı,

2) Profesörlerin yeni fetvalarını,

3) NATO'nun görüşünü meydana koyuyor ve sonunda da "Anayasayı teminat altına aldıktan sonra karşıma hiçbir kuvvet çıkamaz" diyor.

Profesörlerin fetvasından istibdat kokan bir üslup ile bahsediyor. Nihayet yem borusunu da alıyor: "İki partinin koalisyonu iki üç devre devam etmelidir" diyor. Bu konuşma pek tabii Kayseri'yi pek memnun etmedi. Fakat hiç değilse bir emniyet telkin ettiği suçlu grupları var. Bu arada infaz sistemini değiştiren kanun bozuluyor. Hücre gece yatmaya inhisar edecek, meşruten tahliye müddeti azaltılacak.

02.12.1961 Cumartesi

Yine ziyaret günü. Sabahtan akşama bir hay ve huy içinde kalacağız, çeşitli rivayetler, dedikodular, tefsirler, med cezirler yaratacak koğuşlarda, yarın da öyle! Tabii yine midem ağrıyacak. Bakalım bana kim gelecek?

Şimdi haftada iki gece sinema var. Birincisine gittim, sıkıcı geldi. Koğuşlardan birinin yemekhanesi bu işe yarıyor.

Bayar birkaç günden beri garip bir ruh haleti gösteriyor. Bir taraftan metin olmaya çalışırken öte yandan gittikçe fütur getiriyor. Affın uzaması ihtimalinden üzüyor.

Dün Ethem Yetkiner'i hastane raporu ile revire getirdiler, belki [Rüştü] Erdelhun'u da getireceklermiş.

Günlük hayatımı yazmaya devam edeyim:

Sabahtan öğleye kadar biraz okuma, hatıralarımı toplamaya gayret ediyorum. Bu arada yemek derdi var. Bereket versin Kadriye Hanım her gün komposto ve muhallebi yapıyor. Arada bir de köfte. Aşçıya da tavuk ve patates yaptırabiliyorum bazen. Fakat bunların zamanında yetişmesi güç oluyor.

Okumak ve yazmak! Bir yandan iç sıkıntılarım, bir yandan da odaya gelen arkadaşlardan okumak, yazmak da çok zorlaşıyor. Muhlis'le [Erdener] benim yatağın üstüne üç kişi, dört kişi otura otura ezik ezik oldu. Öğle namazından sonra biraz uyumaya çalışıyorum. Arkasından akşama kadar yine oda dolup taşıyor. Huzuru yemekten hemen sonra saat sekizde yatağa girmekte buluyorum. İşte günüm böylece bitiyor.

Şimdi Michelangelo hakkında Marcel Brian isminde birinin yazdığı bir kitabı okuyorum. Ne garip, karışık, muzdarip bir deha bu Michelangelo! Fakat sanat her ızdırabının karşılığını veriyor.

Tektaş ve ev beni ihmal ediyorlar yine. Tezer ve Süreyya'dan başkası yazmıyor. Bir tek satırı benden esirgemeleri de gücüme gidiyor. Babamın benden mektup almadığı zaman yaptığı yanık şikâyetler ne kadar haklı imiş. Evvelki gün [Mükerrem] Sarol odaya uğradı. Çok canlı, neşesi yerinde "Hücrede rahatım, istediğim gibi yatıyor, çırlıçplak soyunabiliyor, istediğim gibi düşünüyorum" diyor.

Dün Ömer Erzurumluoğlu babası için mevlit okuttu koğuşta. Okuyanlar bizim Himmet [Ölçmen] gibi arkadaşlar. Bayar da gitmiş. Din bu ihtiyar adamı yavaş yavaş sarıyor. *[Burada bir cümle çıkartılmıştır]*

Haftalık *Zafer*, Madanoğlu'nun birkaç zaman önce yaptığı açıklamayı neşir ediyor. Bazı yerleri dikkate değer. Anlaşıyor ki beyanat tarihi olan 17 Kasım 1960 yani 14'lerin tasfiyesinden hemen sonra Millî Birlik Komitesi'nin önemini küçültmek maksadıyla yapılmıştır. Birçok yerleri mantıkla kabil izah bile değil. Mesela profesörlerden alınan meşhur fetvayı hemen ihtilal sabahı düşünülmüş gibi gösteriyor ki buna imkân yok!

03.11.1961 Sabah Saat 3

Dün Süreyya ve Gültekin geldiler. Fakat son posta öylesine kalabalık tutulmuş ki gürültüden, karışıklık ve kalabalıktan konuşmak hemen hemen mümkün olmadı. Bu arada daha birçok kimseler de yanıma geldiler. Her ziyaret gününün manzarası, ağlamalardan, teselli sözlerinden, uzun bakışlardan, iç çekmelerinden ibaret yarı sessiz konuşmalar.

Yalnız dünkü ziyaretçilerin, dışarıda af hususunda heyecanlı bir hava olduğunu gösteren sözleri var.

Hükümet, 269 oyla itimat aldı, yarıdan 43 fazla! 79 çekinme var. Demek 100, 110 mebus da iştirak etmemiş oylamaya. Ret yalnız iki. İnönü bu neticeden memnundur.

Burada koğuşlarda çeşitli dedikodular ve cereyanlar var. Dün bir aralık odaya uğrayan Sebati [Ataman], Haluk [Şaman], Hayrettin [Erkmen] ve belki daha bazıları bu cereyanlardan birini idare ediyorlar galiba. İhsan Sabri [Çağlayangil] kanalı ile bazı haberler gönderiyorlar Ankara'ya.

Sebati, Mazlum Kayalar'dan naklen bir sözden bahsetti. Güya aralarında bizim ve kendisinin bulunduğu dokuz kişiyi, tabii Bayar başta, hudut dışına çıkarmak şartıyla da umumi bir af düşünüyorlarmış.

Bugün sabah Süreyya avukat sıfatıyla gelecek. Sonra da Neriman'la Gültekin.

04.12.1961 Pazartesi Sabah Saat 4

Dün hemen hemen sabahtan akşama kadar Neriman, Süreyya ve Gültekin'le konuşmak imkânı buldum. Bu arada birçok tanımadığım insanlar geldiler. Köylüler, memleketin her köşesinden vatandaşlar. Büyük sevgi, teessür ve azim tezahürler yapıyorlar. Birçokları ağlıyor. Bu arada Bayar'a gelmiş Doktor Recai [Ergüder] Paşa da vardı. Eski yaver Albay Faik'i sordum. Yassıada okul kumandanı yapmışlar. Recai Paşa bana mahkeme dolayısıyla sitayişkâr sözler söyledi, ben de onu ve Faik'i şahadetleri dolayısıyla methettim.

Dün Ethem Yetkiner'e kızkardeşi bizzat Berrin Hanım'dan [Menderes] duyarak anlatmış. Ben de Neriman'a sordum, teyit etti. Ona da yine Berrin Hanım söylemiş. Berrin Hanım çocukları ile beraber Adnan Bey'i görmeye son gidişlerinde merhumu büyük hüznün içinde buluyorlar. Hepsinin ayrı ayrı durmadan ellerini öpüyormuş. Yanlarında Yarbay [Tarık Güryay] da var. Berrin Hanım, "Seni bu sefer çok halsiz buldum" diye soruyor. Adnan Bey aynen şu cevabı veriyor: "Bana hastayım diye birtakım iğneler yapıyorlar. Onlar beni sersem, halsiz hale sokuyor, istemiyorum yine yapıyorlar. Sonra işte Yarbay da burada. Bana son aylarda çok eziyet ediyorlar. Buradan canlı çıkarmayacaklar. Neden bir kurşunla bu işi bitirmiyorlar."

Belki de biçareyi kasten takatsiz bıraktılar öyle. Belki de gizli gizli manevi işkenceye tuttular, sövmek, tartaklamak, hakaret etmek suretiyle.

Sonra Kemal Aygün anlattı. Kısa boylu, siyah gözlüklü bir deniz teğmeni vardı. Babası vasıtasıyla Kemal ile dost imiş. O: "Adnan Bey her gece birçok şeyler yazıyor, fakat sabahleyin yırtılıyor tabii." Acaba savunmalarını mı imha ediyorlardı Çünkü hemen hemen her savunmasını bitiremedim, avukatlarımla görüşemedim diye çok geç verebildi.

Anlaşıyor ki gazeteler Neriman'ın konuşmalarının en önemli kısımlarını koymamışlar. Mesela bir yerinde şöyle diyor: "Programda kimse siyasi düşünceleri yüzünden mesul tutulamaz" deniliyor, sırf siyasi düşünüş, görüş ve anlayışlarından ötürü birçok insanlar Kayseri hapishanesini ağzına kadar doldurmuş bulunurken ben buna nasıl inanır ve bu Meclis kürsüsünden fikirlerimi hiçbir tesir altında kalmadan serbestçe nasıl müdafaa edebilirim."

Neriman, Burhan Apaydın'ın tavırlarından şikâyet etti. "Affı siz konuşmayın, ben İsmet Paşa'yı ikna ederek bunu temin edeceğim" diyormuş. Neriman'a da "Siz sanık yakınısınız, konuşmanız iyi olmadı" demiş, tabii Neriman cevabını vermiş. Bir aralık İsmail Rüştü [Aksal] ile Neriman'ın arasında koridorda bir münakaşa oluyor, İsmail "Siz kendinizi Demokrat Parti'nin devamı saymayın" diyor. Neriman İsmet Paşa konuştuğundan sonra söz istiyor, vermiyorlar. Soracağı şu "Huzur var mı yok mu bu telakkiye bakar. Siz on yıl yok dediniz. Size göre on yıl da huzursuz geçebilir demek. Şimdi soruyorum, Paşa huzurun ne zaman avdet edebileceğini tahmin ediyor?" Neriman'a grup konuşmalarının her zaman bir suretini almasını tembih ettim.

Buraya Cemal Paşa'nın hükümet kurulmasını İsmet Paşa'ya verdiği zaman söylediği sözleri ihtiva eden AP bültenini ekliyorum.* Çok dikkate şayandır.

Halk arasında çeşitli rivayetler çıkarmışlar, güya üç kişi asılmamış, mankenlermiş asılanlar. Zavallı Mutahhara [Polatkan] Hanım adeta buna inanmış, adeta ümitlenmiş. Neriman'a, Hıfzı Oğuz [Bekata] gibi eski arkadaşlarım çekinerek yanına geliyorlar, "Neden bize karşı soğuk duruyorsunuz? Biz yapmadık bu işleri" diyorlarmış.

Evvelki günkü *Dünya*'da Falih Rıfkı [Atay] biz de affa taraftarız, ancak onlar kendileri suçlarını kabul ederek "Belki epey müddet cezalarının affını istesinler, bir de hırsızlıkların hesabı görülsün" diye yazıyor. Bu bir düşünüşdür. Güya İsmet Paşa "Akis artık ayırıcı neşriyat yapamayacak. Falih'e ise söz geçiremem" diyormuş.

Süreyya, Meclis açılmadan önce köşkte geçen konuşmalar hakkında dikkate değer şeyler anlattı. Keza başbakan seçildiği güne ait. Ve daha bazı şeyler.

* Böyle bir ek yoktur. (ed. n.)

Neriman buradaki bazı arkadaşların avukatlarının bir an evvel affa kavuşmak için kısmi af fikrini telkin ettiklerini söyledi. Bu arada o da, Süreyya da Sahir Kurutluoğlu'nun iyi muamelesinden bahsettiler; "Siyasi suça inanmıyorum ki affı istemeyeyim" diyor ve ilave ediyormuş "bu kanunun çıkması şerefine bana nasip olmasını istiyorum."

Yalnız Neriman'a şu garip sözü söylemiş: "Kısmi af olmayacak amma çok mecbur kalırsak idama mahkûm olanları daha bir müddet tutmak suretiyle halletmeye çalışıyoruz işi." Böyle bir şey yaparlarsa ayıp olur ve bu on iki insanı daha da göklere çıkarmış olurlar. [*Burada üç cümle çıkartılmıştır*]

06.12.1961 Çarşamba

Bu kadar kalabalık arasında nasıl yapayalnızım. Ta çocukluğumdan beri hissettiğim bir hal bu. Hep aradım bir şeyi bulmak için. Amma aslında neyi aradım bilmedim. İşte şimdi ömrümün yüzde doksanı geçtikten sonra ölünceye kadar hapse mahkûm, itiraf ediyorum ki neyi aradığımı bilmedim. Bütün yıllar acele acele hareketler, heveslerle geçti. Her hareketimi ne ben anlatabildim, ne başkaları anlayabildiler. Kendi kabiliyetlerimin bile farkına varmadım. Neden sanatta devam etmedim? Neden memurluk mesleğinde ilerlemeyi düşünmedim? Neden politikaya girdim? "Kırk sene sonra" diye bir hikâye yazmıştım. Oradaki adamım işte ben. Hemcinslerime hizmette büyük zevk buldum. Mizacım bir yandan, kader öte yandan bu zevki de boşuna yıktılar. Nadir politika adamları benim kadar iftiralar altında ezilmek istenmiştir. Bir bakıma bütün hayatım sürekli bir inkisardan başka bir şey değil. Şimdi bunları neden yazıyorum diye kendi kendime sorsam vereceğim cevap yine yok. Tek bildiğim yalnız, öteden beri yalnız olduğumdur. Ne ise.

Öğleden önce Gültekin Başak gelmişti. Öyle şeyler anlattı ki hayret ve dehşetten ağzım açık kaldı. Süreyya ile beraber [Altay Ömer] Egesel ve Selman Yörük'e gitmişler. Onların yanlarındaki Divan azalarından Rıza Tunç ile bir asker varmış. Tabii bu ziyaretler ayrı ayrı oluyor. Selman'ın Gültekin'e söyledikleri şunlar: "Kararlar büyük tazyik altında verilmiştir. Kendisinin idam kararlarının aslında imzası yoktur" (Fakat tebliğ sahnesinde bulundu adam). Kararların infazında yalnız Rıza Tunç'un bulunduğu söylediği zaman Tunç'un kendisi, Selman, Selman hayır heyetle bulunduk diye tekzip etmiş ve "Heyetle bulunmayı ben teklif ettim, çünkü bazı karar verilmemiş, boş kalanların da emri vaki şeklinde asılmasından korktuk" demiş! Selman'a göre keza, Rıza Tunç ve Egesel'e göre Divan'ın baş canavarı Başol'dur. Yine bunlar Şemi Ergin'in defterinin sonradan hazırlandığını söylemişler. Süreyya, Fatin Rüştü'nün [Zorlu]

idamına delil diye gösterilen Nedim Ökmen'in karısının defterinin dosyada bulunmadığını söylediği zaman Rıza Tunç "O defteri biz de görmedik. Başol'un çekmecesinde kilitli idi" demiş. Egesel idam kararlarının büyük amili Başol'dur diyerek küfür ediyor ve "Başol ve Divan adaleti önden, Milli Birlik arkadan düzdüler" diyormuş.

Anayasa ile ilgili siyasi davalar düşecek. Suistimal davaları ya divanda veya Anayasa Mahkemesi'nde devam edecekmiş. Anayasa Mahkemesi kuruluncaya kadar da belki divan Kayseri'de çalışacakmış.

Haksız iktisaplar davalarına gelince Adliye Vekili ile Selman Yörük müsadere-
renin mümkün olmadığını söylemişler. Bu davanın toptan ortadan kaldırılması
bile düşünülmüştü.

Bu adamların benim hakkımda söyledikleri de var. Asker azalar da benim kuvvetli olduğumu, suçumun, Menderes'e karşı çıkabilecek tek adam olduğum halde bunu yapmamış bulunmam olduğunu söylemiş. Egesel de, Selman [Yörük] da ve bu adam da haksız iktisabın olmadığını, dosyanın yakında tetkik edilip bitirileceğini söylemişler.

Affa gelince 27 Mayıs'tan evvel bekleniyor. Gültekin [Başak] bazı cereyanlardan da bahsetti. Mesela Yassıada'yı bir gün iki gün hesabı ile kabul etmek ve böylece buradakilerin yüzde seksenini çıkarmak. Amma toptan olması ihtimali daha kuvvetlidir diyor.

Müdafaa'nın suretini de Divan verecekmiş. İşte Gültekin'in havadisleri aşağı yukarı bunlardan ibaret.

[Emin] Kalafat'a Ankara yolu güzüktü galiba. Gözünden yine ameliyat olacak. Ah bir kolayını bulup ben de Ankara ve İstanbul'a nakledebilsem kendimi ne iyi olur. Selim Ragıp'ın [Emec] cezası altı ay tecil edilmiş. Oğlunu bekliyor, gelince çıkacak. Buna çok sevindim. Böylece revirde beni üzen bir manzara silinmiş olacak.

07.12.1961 Perşembe Saat Sabah 4,5

Akşam sinema vardı. Yarıda bıraktım. Savcılar ve hapishane müdürü de hanımları, kızları ile gelmişlerdi. Gece yine midem ağrıdı. Yarı uykulu, yarı uyanık rüya ile düşünce arası hayallerle dolu birkaç saat ancak uyuyabildim.

Dün ve evvelki gün hücredeki arkadaşlara gittim. Hücrelerin manzarası değişik. Tabii kapılar açılmış, isteyen tuvaleti kaldırmış, Hadi Tan gibi bazıları yine kullanıyorlar, fakat pırıl pırıl bir hale getirmişler. Arkadaşların hepsi seccadeler almışlar, masalar, raflar yaptırmışlar, duvarlara resimler koymuşlar, böylece hücreler küçük odalar olmuş. Ayrıca koridorda da birkaç manzara var. Çay

kahve yapabiliyorlar. Yalnız rutubetli ve karanlık. Hücreler bölümü kutu içinde kutu gibi hapisane içinde daha küçük bir hapisane. Orada halk dilince “mahpusluk” hissediliyor.

08.12.1961 Cuma Sabah Saat 4,5

Yine az uyudum, çizgilerini, sözlerini unuttuğum rüyalar da gördüm. Bunlardan aklımda kalan birçok kimselerle tek sıra halinde durduğumdur. Tek sıra halinde yürüyüş, hiddetli bakışlar, fare gözü namluların siyah, uzun, soğuk manzarası. Hep belki de ölünceye kadar rüyalarımızın değişmez bir çerçevesi olacak.

Bugün Emin Kalafat Ankara'ya götürülüyor. Ah ben de kurtulabilseydim buradan. Bir aralık yine hücrelere uğradım dün. [Mükerrem] Sarol ve [Burhan] Belge ile konuştum, kaderden, Beethoven, Dostoyevski, Mikelanj'dan bahsettik, rüyalar ve tesadüfler üzerinde durduk. Aftan, hatta ne pahasına olursa olsun aftan başka hiçbir mevzu meselesi kalmamış bir yerde bu konuşma bana biraz huzur verdi. Burhan'a baktım, ihtiyarlamıştı. Telaşlı konuşuyor, düşüncelerinin hepsini birden söylemek istiyordu. Fakat kafasının içi intizamını kaybetmiş alt üst olmuştu. Mimarlığını, kolon inşasında bütün tekniği ile kullanabilen bu Avrupalı kafa şimdi Şarklı yarı filozof bir dervişe benziyordu. Bu müşahedemi kendisine söyledim, hak verdi “63 yaşındayım ve buradayım” dedi.

[Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu *Hür Vatan*'da affın aleyhine ağır bir yazı yazmış. Bu kendisine kalp, vefa, arkadaşlık adamı diyen insanın kin ve intikam dolu satırlarını iğrenerek okudum. Biçare hiddetinden kuduruyor.

Şu Anadolu köylüsünün realist karakteri insanı hayrete düşürüyor bazen. Üç gün evvel revire muayene için iki köylü kadını getirmişlerdi. İkisi de genç ve güzel, ikisinin de kucağında emzikli çocuklar var. Birine sordum senin suçun ne diye. “Kulak asma” dedi. Dudaklarında alaylı bir gülümseme vardı. Dayattım: “Söyle.” Bu sefer aynı tabirle “Zina canım” dedi. “Cahillik ettim işte.” Ya kocası askerde idi, ya çalışmak için gurbete gitmişti. O da bu arada fazla bekleyememiş başkasına kaçmıştı. Bıraksalar beni öteki bölümdeki mahkûmlarla konuşmaya ne iyi olacak. Hem oyalanacak, hem malzeme toplayabileceğim.

Dün bazı senatör ve milletvekilleri gelmişti. Bunlardan Şeref Kayalar'la [Yaşar] Gümüşel'in tartışması koğuşları birkaç saat dalgalandırdı. Bu münakaşanın altında açıkça telaffuz edilmemiş olmakla beraber affın kısmi veya umumi olup olmayacağı hususu yatıyor. İnsan hodgamlığının tabii tecellisi. Bir an evvel ve geridekileri düşünmeden, hatta onların aleyhine de olsa çıkıp kurtulmak hevesi.

Başvekil yardımcısı bir soruya Meclis'te cevap vermiş. İhtilal bitmiştir, bitmediğini söyleyenleri takip edeceğiz. Hâlbuki ihtilal olmadı ki bitsin. İhtilal diye

bir acayip dalgalanma geçirdi Türkiye. Bu dalgalanma bazı adamları düşürdü, aralarından bir kısmı öldü, bir kısmı da yaralandı, işte o kadar!

Tarihte bu kadar şiddetle başlayarak bu kadar kısa zamanda böylesine dejenere olmuş başka bir ihtilal yok! Yine tarihte ihtilalcilerin bu kadar kısa zamanda yine böylesine değersizlendiği bir ihtilal, ihtilalin öldürdüğü insanların bu kadar kısa zamanda da bu derecede ulvileştiği başka bir ihtilale rastlanamaz!

Bu öyle bir hakikat ki İnönü, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yıl dönümünde 1946'dan beri geçen 16 yılı demokratik nizamın içinde addettiğini, olan hadiseleri tabii görmek gerektiğini söylemekten çekinmedi.

09.12.1961 Cumartesi Sabah Saat 5

Dün akşamüstü Necati Topcuoğlu birdenbire öldü. Önce şaşkınlık, sonra teessür koğuşları kapladı. Sabah saat dörtten altıya kadar uzun uzun konuştum kendisi ile. Beraber çay yapıp içtik. Yakın bir affı beklemiyordu. Öğleden önce hastalanıp muayeneye gitti. Herhangi bir şey görülmemişti. Akşam üzeri karşı koridordaki bir odaya taşınıyor ve bir ara pencereden bir şey alırken galiba düşünüyor. Kalbi vardı. Yassıada'yı hep revirde geçirmişti. Eski arkadaşım Necati. Okullarda değil çalışma hayatında. En son sanayi vekilliğim sırasında da müsteşarım olmuştu bir yıl kadar. 1936'dan itibaren de İktisat Vekâleti'nde aynı dairelerde bulunmuştuk. 1957'de mebus oldu. Sonu malum. Kaderi hapisshanede ölmekmiş. İyi, namuslu bir insandı. Allah rahmet etsin.

Necati Kayseri'nin ilk kurbanı oldu böylece. Bakalım buradan sağ çıkmama nasibi daha kimlerde.

12.12.1961 Salı

13.12.1961 Çarşamba Sabah Saat 4

Dün hiçbir şey yazamadım. Sabahtan akşama kadar koridorlar arası dolaştım durdum. İçim sıkılıyordu, bıkkınlığın ezik bir ızdırap haline geldiğini hissediyordum.

Cumartesi ve Pazar Tezer'le Neriman geldiler. Aşağısı yine ana baba günü idi. Yine gözyaşları, teselliler, yalnız uzun uzun bakıp iç çekerek uzaklaşmalar. İşçi, köylü, öğretmen yüzlerce insan yanıma geldiler. Kimisi yüzümü, kimisi elimi öptü. Şimdi de hapisshanenin ismini "Hazreti Yusuf Makamı" koymuşlar. Basit insanlar ne güzel sözler söylüyorlar: "Sizin vücudunuz, bizim kalbimiz burada", "Biz de kendimizi hapsedilmiş sayıyoruz".

Bu haftanın ziyaretçileri arasında Fuad Arna da vardı. Bayar'la görüştü, benimle öpüştü. Tam on dört yıl evvel *Demirkırat* gazetesinin yazı işleri odasında yine öpüşerek ayrılmıştık. Aradan yıllar, büyük hadiselerle dolu yıllar geçti. Ölesiye düşman kaldık birbirimize. Sonunda Kayseri hapishanesinde yine karşılaştık. İzmir'deki hapishane yoldaşım şimdi içi belki de işte ödeşlik diyen sesle dolu bizi görmeye geliyordu.

Zaman içre mücerredir intikam-ı zaman
Hemişe yahşiye yahşi verir yamana yaman

Köylü Partisi'nden [CKMP] [Sadrettin] Tosbi ile [Fethi] Doğançay da vardı gelenler arasında. Ayrıca Cevdet Perin de gözüktü bu hafta ve bu iki adam iki parti olarak iki dalga estirdiler aramızda. Fuad Arna affın bir yıla kadar çıkabileceğini, Adalet Partisi'nin bu gecikmeye sebep olduğunu söyledi. Bayar'a değil başkalarına. Böylece de ziyaretlerinin maksadı biraz belirmiş oldu.

Partiler lehine propaganda ve Adalet Partisi aleyhine büyük tahrik. Cevdet Perin ise bu hafta teşebbüse geçeceklerini, bütçeden önce çıkartmaya muvaffak olacaklarını söyledi. Ben kendisine affı geciktirmek isteyenlerin komünistler olduğunu, bu tehlikenin çok yaklaştığını, bizim intikam peşinde olmadığımızı, partilerinden mebus kovmak gibi yollardan vazgeçmelerini söyledim. Bayar aynı tehlikeye ve partinin parçalanması tehlikesine işaret etmiş. Cevdet Perin'in verdiği mühim haberler şunlar:

– iki parti arasındaki koalisyon anlaşmasında affın üç aydan önce olmaya çağı altı aydan sonraya da kalmayacağı yazılıdır.

– Cemal Gürsel Paşa, Suat Hayri Ürgüplü'ye eğer partiler affı getirmeyeceklerse kendisinin getireceğini söylemiştir.

– İsmet Paşa ve asker şefler komünizm tehlikesinin yakınlığını idrak etmişlerdir. Cevdet Paşa'ya [Sunay] itimat edilebilir.

Perin ayrılırken Salı günü af işini gruba getireceklerini de söyledi. Bu zatı ilk defa görüyorum. Ağabeysi Cevat [Perin] ve kardeşi Mithat [Perin] arkadaşım. Daha çok Cevat'a benziyor yüzü silik, şahsiyetsiz gibi geldi bana. Hafif bir adam intibası bıraktı üstümde. Panik yapan bir mizaç olabilir. Mithat'a yalnız bu hususu söyledim, evet panik yapabilir, fakat takviye edilirse dayanır, fikri takip sahibidir dedi.

Hücredeki arkadaşlarla görüştüm yine. [Rüştü] Erdelhun Paşa'yı ziyaret ettim. Odası temiz, muntazam. Verilmiş serbestlikten pek az istifade ediyor. Hep içeride ve yalnız oturuyor. Fakat ruh haleti İmralı'dan çok değişik, Yassıada'da-

kinden de sözleri yine acı ve his dolu. "Hüsnü niyetimin ve Ethem [Menderes] Bey'in hıyanetinin kurbanı oldum" diyor.

Hücredeki arkadaşların hepsi kendilerine göre bir hayat kurmuşlar: [Mükerrer] Sarol, lakayit, ölümden kurtulduğuna memnun, neşeli, satranç oynuyor. [Himmet] Ölçmen, bol bol yemek yiyor, dolmalar, pilavlar, tatlılar. Ağâh [Erozan] durmadan yiyor, yiyecek ismarlıyor, hatta Kayseri'ye İstanbul'dan pastırma getiriyor. İkisinin de odaları küçük birer kiler halinde. [Nusret] Kirişcioğlu bol bol yazıyor, Medeni [Berk] okumakta ve piposunu çekmekte. [Rauf] Onursal'ın şaşkınlığı hâlâ üstünde diyebilirim. Bu arada Ekrem Anıt, İmralı'ya ait bir hatırasını anlattı ki yazmaya değer: Adaya çıktığı zaman koluna giren gardiyanlardan biri, kendisinin vaktiyle polisi olduğunu söylüyor ve "Aman Bey, şu iki günü bir geçirmeye gayret edin" diye telaşla söylüyor. Gardiyanın bu telaşı Selma'nın [Gültekin] Başak'a söylediğini teyit eder.

Hücredeki arkadaşların hepsini daha sakın gördüm, Hüseyin Fırat, yalnız biraz düşünceli. Yahut bana öyle geldi.

Nafiz Körez'e Şemi [Ergin] hakkındaki şüphemi söyledim. "Doğrudur dedi, 27 Mayıs'ta tutuklandıktan sonra tahliye edildiği zaman evine iki gün hep su-baylar gelip gittiler, beraber bir şeyler hazırladılar."

Medeni Berk de dün hücrede, Ethem Menderes'in Yassıada da kendisine çok mahrem kaydıyla "Beni burada komite azaları ile görüştürüyorlar, onlara istikamet veriyorum" dediğini anlattı. [Medeni] Berk daha bazı şeyler söyledi ki ayrı bir not halinde buraya ilâştiriyorum.* Bütün bunlar gafletimizin büyüklüğünü gösteriyor.

Medeni, Fatin [Rüştü Zorlu] hakkında son hatıralarından biri olarak şunu anlattı: Karardan sonra ikisinin de elini kelepçeledikten sonra gemiye götürülürken Fatin Medeni'ye, "Senin ne işin var yanımda? diye soruyor, sonra yüksek sesle "İdama mahkûm ediyorlar neden? Kıbrıs'a Türk bayrağını götürdüm diye, orduyu NATO'nun en kuvvetli ordusu haline getirdim diye" bağırıyor.

Selim Ragıp'ı [Emeç] tahliye ettiler. Oğlu alıp götürdü. Sevindim buna çok. Her gün beni dilhun eden bir manzaradan kurtuldum böylece!

Bizim [Sıtkı] Yırcalı burada da eski huyunu meydana çıkarıyor. Bir kısım arkadaşları ile kurtulduktan sonra siyasi faaliyette bulunmak üzere anlaşmalar yapıyormuş. Bu vesile ile Bayar'ın birkaç gün önce bana söylediği bir sözü yazayım: Bayar hemen hemen durup dururken "Samet dedi, neden Sıtkı Yırcalı ile temas etmiyorsun?" güldüm, "Vallahi beyefendi dedim, aslında hiç kimse ile sıkı konuşmam yok. Herkes çok asabi, ufacık bir sebepten ağır çekişmeler olabilir. Bir

* Böyle bir nota rastlanmamıştır. (ed. n.)

de şu var. Sıtkı ve ben aynı safta idik, ikimiz de genel kurul azası, ikimiz de eski vekil. Fakat o dört sene iki aya mahkûm oldu, ben müebbet hapis. Bu ceza farkı bizi öylesine birbirimizden uzaklaştırdı ki."

Evet, gerçek bu. Yırcalı ile aramızdaki bu fark neden oldu? Anlatması uzun sürer. Burada şu kadarını söyleyeyim. O daha 27 Mayıs'tan bir yıl önceden beri Halk Partisi ile gizli münasebete girmişti. İçimizi onlara ve gazetecilere haber veriyordu. Mahkemede de kendisi arkada saklanarak Faik [Ocak] gibi, Esat [Budakoğlu] gibi bazı arkadaşları ile diktatörlük iddialarına deliller verirdi. Daha Harp Okulu'nda iken o sırada tahliye edilecek milletvekillerinin listesini Şemi Ergin'le beraber o hazırladı. Tabii bütün bunların mükâfatını alması lazımdı!

Necati'nin [Topcuoğlu] cenazesi epey kalabalık olmuş. Akif Eyidoğan, Hıfız Oğuz [Bekata] da bulunmuşlar. Öldüğü günün akşamı İzzet'in [Akçal] bulunduğu hatıra defterinden bazı parçalar okumuştum. Karısı ve çocuğu hakkında hazin satırlar vardı, benim yüzümden eziyet çekiyorlar diyordu. Demek ki her ızdırap ölümle sona erebiliyor.

14.12.1961 Perşembe

Gece karışık rüyalarla geçti. Pazartesi'den beri ezici bir can sıkıntısının pençesindeyim. Ruha musallat bir çeşit uyuz hastalığı bu can sıkıntısı. Derimden, etimden başka bir yerim kaşınıyor, amma neresidir, nasıl kaşınacağım bilemiyorum.

Adalet Partisi grubu ile Yeni Türkiye Partisi idare heyeti af işini ele aldılar. Partiler arası bir komite teşkil edilerek kanun tasarısını hazırlayacaklarmış. Akif Eyidoğan hükümetin de af istediğini söylemiş. Şubat sonuna kadar çıkacakmış sözde! Tabii bu haberler hapishanenin ruh haletini kuvvetlendiriyor. Fakat birtakım meseleler de var bu arada. Başta Bayar birçoklarımıza endişe veriyor bunlar. Açılmış öteki davalar mevzuu. Dün Bayar bu endişe ile adeta çocuk gibi olmuştu. Her şeyden evvel haysiyet meselesi. Alçakça iftiraların mahsulü irtikap, suistimal davaları!

Alçaklık, intikam, kin hep aynı silahları kullanıyor asırlardan beri. Dante'nin hayatını okuyorum, onu da siyasi mahkûmlar "haksız iktisap, nüfuz suiistimali" ile suçlandırarak mahkûm etmişler. Mikelanj da öyle. Danton da öyle. Halkı bu isnatlarla tahrik etmek metodu.

Muhlis [Erdener] bana darılarak başka odaya taşındı. Yanıma [İzzet] Akçal'ı verdiler. İyi adam Muhlis. Fakat geçimsiz, durup dururken sinirleniyor. Ne ise!

Yassıada'ya ait hatıralarımı bir türlü yürütemiyorum. Bu defterleri alışları çok fena oldu. Kabahat bende asıl. Birkaç arkadaşla dağıtarak kaçırabilirdim.

15.12.1961 Cuma Sabah Saat 5

Dün Neriman da dâhil birçok mebus ve ayan azası geldiler. Talat Asal, eski Başyaver [Mustafa] Tayyar da aralarında idi. Talat'ın anlattığına göre af mevzuu hayli mesafe almıştır. İnönü Burhan Apaydın'a "Bu işi iktidar partileri yapsın" demiş hatta. Adalet Partisi grubu ile Yeni Türkiye Partisi grubu bu konuda çalışmak üzere komiteler seçmişler. En çok Şubat sonuna kadar çıkacakmış kanun. Talat'ın ifadesinden tezi nasıl savunacaklarında tereddütleri olduğunu anladım. Kendisine söylediğim kısaca şudur: 27 Mayıs kardeş kavgasını önlemeye matuf bir hareketti. Af bunu tamir edecek en esaslı şarttır. Komünizme karşı alınacak tedbirlerin başında af gelir. Bizim intikam almak hevesimiz yoktur. Kanun ne bizi suçlu gösterecek, ne de 27 Mayıs'ı suçlandıracak değil, tarafsız bir esbabı mucibe ile kaleme alınmalıdır. Umumi, bütün suçlara şamil olmalı, bu olmadığı takdirde herkesin tahliyesini sağlayacak mahiyette olmalıdır. Bu af kanunu 27 Mayıs'tan sonraki suçları da affedeceğine göre bizzat ihtilali yapanlar, seçimlerden sonraki hadiselerin sahipleri de bundan faydalanacaklardır.

Bayar da görüştü Talat [Asal] ve başkaları ile. O da hemen hemen aynı şeyleri söylemiş. Bugün yine gelecekler. Dün Aziz Zeytinoglu da vardı. Onun ağzı bir tuhaf. Askerlerin baskısından bahsediyor hâlâ. Bu arada Hayrettin'e [Erkmen] kardeşi şimdi mebus olan Nizamettin [Erkmen] anlatıyor, Ahmet Topaloğlu (Dâhiliye Vekili) kendisine gizli olarak İsmet Paşa'nın vaziyete hâkim bulunmadığını, biraz sabırlı olmak lazım geldiğini söylemiş. Bu ne dereceye kadar doğrudur bilemem. Amma akla uygun da geliyor. Çünkü bazı hadiseler bunu teyit ediyor. Mesela, hâlâ bir kısım asker valiler (İstanbul gibi) yerlerinde, Falih Rifki [Atay], Bedii Faik ikinci ihtilali de pervasızca davet ediyorlar. Sonra gizli bir kuvvettin, başka, ters kanallardan yaptığı tahrikler göze çarpıyor.

Yüksel Menderes birdenbire yine meydana çıktı. İstanbul'da partileri ziyaret ediyor. Kendisine Hamdi Akça (Yeni Türkiye İstanbul reisi) İstanbul belediye reisiğini adeta teklif ediyor, öte yandan bazı mebuslar adeta 27 Mayıs'ın hesabını soran soru takrirleri veriyorlar. (Bedii Faik'e haksız iktisaplar hakkında radyoda yaptığı seri konuşmalar için ne kadar para verildiği, emekli subayların kaçının devlet ve hissesi işlere tayin edildiği gibi).

Dünün mühim bir haberi de Osman Bölükbaşı'nın parti başkanlığından istifasıdır. [Ahmet] Tahtakılıç'ın entrikalarının neticesi bu! Tahtakılıç, partisi Bölükbaşı'nın teşviki ile koalisyona girmeyince pek alıştığı vekillikten çıkmağa mecbur kaldı. O da bir tahrik ile Bölükbaşı'nı reislikten düşürdü. Fakat Osman Bey kongreyi toplayarak kendisini yine reis seçtirecek gibi geliyor bana!

19.12.1961 Salı

Kalemi elime almak istemiyor canım. Buna rağmen hadiseleri unutmamak için kısa notlar yazmalıyım. Bu suretle satırbaşlarını tespit etmiş olurum hiç değilse.

Af meselesi bir yandan sarpa sardı galiba! *Dünya, Cumhuriyet, Vatan* gazeteleri aleyhte. *Dünya* çok şiddetli!

Meclis'te General Kenan Esengin gündem dışı söz alarak aleyhte konuştu. Tehdit ediyor, İran'dan misaller vererek. Bu adamı biz, bilhassa ben himaye etmiştim yıllarca. Belki evde mektuplarımı bile bulurlar. 27 Mayıs'tan sonra emekliye ayırdılar. [Cumhuriyetçi Köylü] Millet Partisi adına Temsilciler Meclisi'ne girdi. Sonra da Halk Partisi'ne.

Milli Birlikçilerden Osman Köksal, *Dünya*'ya gayet ağır bir beyanat vermiş. Meclis'i ve bizi tehdit ediyor.

Öte yandan İstanbul'da tehlikeleri tahrik ederek, aleyhte nümayişler yaptırmak istiyorlar, Meclis'i tanımayız diye telgraflar çekiyorlar. İzmir, Ankara gibi birkaç yerden mukabil hareket var ama hem zayıf, hem gazetelere geçmiyor.

[Hüseyin Nail] Kubalı, [Cemal] Madanoğlu'nun ifşaat meselesiyle yine sahnede. 17 tarihli *Hürriyet* gazetesinde Burhan Apaydın'ın hazırladığı tahmin edilebilen Bayar'a afen sözler var. (Bizim tekzip etmemiz için Bayar'a yaptığım telkinler: Kulağınızın üstüne yatın!).

Haftalık *Zafer*'in son sayısı pek ileri. Bizi tutan gazetelerde de hakiki bir idaresizlik göze çarpıyor.

– Bayar'ın hücreye gitme meselesi. Sağlık heyeti hapisaneye gelecek.

– Mithat Perin'in Şadan Hanım'dan naklen anlattıkları (Halk hareketi hazırlığı).

– Ethem Menderes'in hali. Harıl harıl not tutuyor yine. Kendi kendine acayip acayip konuşuyor. Bal yemeliyim biraz, biraz da yağ yiyeyim mi acaba! Gel havlumu, gel diş fırçam, seni unutmadım sabunum. Deliriyor galiba! Böylesine alçak ve hayâsız adam görülmemiştir.

– Meclis'e verilen bize ait dosyalar: 35 adet benim ve [Sıtkı] Yırcalı'nın, 51 adet başkalarının. Bu arada [Fethi] Çelikbaş'a ait olan da varmış.

– Koğuşların manzarası ve ruh haleti.

– Bayar'ın ruh haleti, gittikçe zayıflıyor, gözyaşları çabuk akıyor artık. (Doktorlarla konuşurken ağlaması).

– Cumartesi günü savcının kaba hareketi, gece gelen ziyaretçiler meselesi.

– Namık Gedik'in damadından [Turhan Akarca] Yassıada'da diğer koğuşlarda geçenlere ait aldığı notları iştiriyor. * Zeki Erataman'ın imzalı ihtisaslarını da!

Biraz önce [Muhtar] Başkurt anlattı: Yassıada'da Arif Demirer "gruptaki 'güney'cileri ihbar etmiş ve başlarında Muhtar Başkurt vardı" demiş. Muhtar'ı bunun için ışıklı odaya götürmüşler, söyletmek için dövmüşler, söylememiş. Dünya mı alacak, insanlar mı?

Evvelki akşam adi mahkûmlar kısmında yatağına toz getirdi diye müebbet hapse mahkûm iki katil hükümlüsü bir adam bir başka mahkemesi devam eden tutukluyu karyola tahtasını başına vurarak ağır yaralıyor. Bu da hapishane vukuatıdır.

25.12.1961 Pazartesi Sabah Saat 6

Birkaç gündür notlarımı tutmadım. Bir sebebi de artık bundan da sıkılmış olmamdır. Her şeyin biteviye hale geldiği bu dört duvar arasında her çeşit hadise de aynı hale hemen dönüyor. Bunla beraber kendimi zorlayarak yazmak lazım. Çünkü bu biteviye altında düşünmeye değer hadiseler de var.

İki günden beri midem yine ağrıyor. Sigarayı bırakmadıkça ciddi bir düzelme bekleyemem. Hâlbuki o melunu bırakmak ayrı bir dövüşme. Bunu da göze alamıyorum.

Hapishane hayatımızın göze çarpan bir değişikliği yok. Yalnız akrabalarından başkalarının ziyaretini yasak ettiler. Koridorlarda dolaşmayacak dediler, hücrede de kapılara kilit vurulmamakla beraber dışarı çıkmayı üç saate indirdiler. Bir de geceleri saat 10'da yatılacakmış. Bu tedbirlerin bir kısmı da arkadaşların şikâyet ve arzuları üzerine alınmış.

Hapishaneden hafızamda kalacak yüzlerden biri Mustafa Ayvaz olacak. On beş yaşında cinayetten suçlu. Şu anda benim için en yakın arkadaş o. Mustafa'yı bir hikâye konusu yaparak anlatacağım.

Bayar hastaneye muayeneye gitmemekte ısrar etti. Savcı Ankara ile görüşecekti. Netice ne oldu bilmiyorum. Bayar'ın "İyiyim, hücreye gireceğim" sözüne karşılık savcılık da, hastane de "Bu tarihi mesuliyeti üzerimize alamayız" diyorlar. Bizim ikisi de çok iyi insan olan Doktor Kâmil ve İhsan Beyler ise "Hücreye girmeniz Milleti üzer" diye cevap veriyorlar. Bir yandan da hücredekiler ihtiyarın aralarına gelmesini istemiyorlar. Çünkü bütün gözler onlara dönecek bu sefer. İhtiyarın manevi salabeti, kuvveti böylece zaaf oluyor aynı zamanda. Ayrıca içinden de zayıflıyor gün geçtikçe; artık şefkat karşısında gözyaşı dökmekten çekinmiyor.

* İlişik bir not yoktur. (ed.)

İki gün önce Ankara'dan Yassıada'ya getirilirken bir tecavüze uğrayıp uğramadığını sordum. Ankara ve Yeşilköy'de bir şey olmamış, yalnız Yassıada'ya çıktığı zaman arkasına birisi hafif bir yumruk vurmuş. "Kendimi teşhir etmemek için belli etmedim" diyor. Yassıada'da bir amiral karşılaşmış Bayar'ı, odasına götürmüş, "Sizin hayatınızı benim şerefime tevdi ettiler, burada kalacaksınız ve emniyetesiniz" demiş.

Şemi Ergin'in hıyanetine ait bir delil daha: Antalya mebusu Yaşar [Yazıcı] evvelki gün yanıma geldi "Size bir şey söyleyeceğim, hafızanızda kalsın, fakat kimseye açmayın" diyerek şunları söyledi: Yassıada'da talim yerinde ben, Şemi Bey ve Ömer Gürış dolaşıyorduk. O sıralarda barakalar yapıyordu. Ben Şemi Bey'e bunları göstererek nedir bu başımıza gelenler diye sordum. Şemi Bey "Bakın size anlatayım, amma kimseye açmayın diyerek ihtilalden bir ay evvel İstanbul'da Fahri Özdilek Paşa'nın kendisine ordunun bir hareket yapacağını, Şemi Bey'i başvekâlete getirmek istediklerini, bunu kabul etmesini söylemiş, Şemi de kabul etmiş. Ergin bunu anlattıktan sonra "Karar bu olduğu halde değiştiler" demiş. Bu hikâye ile Şemi'nin Harp Okulu'ndaki bir şeyler bekler vaziyetini birleştirmek mümkün.

Son haftanın iç politika bakımından önemli hadisesi af kanunu etrafında kopan fırtınadır. Bu fırtına birçok bakımdan üzerinde durulmaya değer.

– Milli Birlik'ten Mucip Ataklı *Dünya* ve diğer gazetelere çok ağır bir beyanat verdi. Bizi, af isteyen mebusları şiddetle tenkit ve hatta yeni bir ihtilal ve ölümler tehdit etti.

– İstanbul ve Ankara'da öğrenci teşekküllerine yine "Adliye, polisi, parlamentoyu" tanımayacaklarına ait beyanatlar çıkartıldı. Bütün bu hareketler İstanbul'da General Faruk Güventürk (Merkez Kumandanı), Bedii Faik, Falih Rıfkı [Atay], Hayri Alpar, Orhan Birgit tarafından hazırlanıyor.

– İsimlerini yazdığım gazeteciler af isteyenlere, hükümete karşı ağır yazılar yazıyorlar, orduyu ihtilale teşvik ediyorlar.

– Bu tahrikler af teşebbüsünü gevşetti. Teklifin müsait zamanda hükümetten gelmesi zaruretine işaret edildi ve bu fikir galiba kuvvetli bastı.

– Fakat mukabil reaksiyonlar da var bu sefer. En kuvvetli karşılık Meclis'te Cumhuriyetçi Köylü [Millet] Partisi Çankırı [Ankara olmalı] mebusu Nihat [Berkkan] tarafından geldi. Meclis'te gündem dışı söz alarak "Rejimin adını koyalım" dedi. Başvekil yardımcısı [Akif] Eyidoğan, Milli Birlikçilerin beyanatlarını tenkit ederek hükümetin suçluları takip edeceğini söyledi. Devlet Vekili [Turhan] Feyzi-oğlu ise bir soruya cevap vererek "Rejimin adı demokrasidir. Anayasanın tatbiki temin edilecektir" dedi.

Bu resmi beyanların yanında bizzat İsmet Paşa'nın Halk Partisi Meclisinde affın zamanı gelince muhakkak yapılacağını bildiren ve bardakların taşmamasını isteyen yani yuvarlak sözleri de yer alabilir.

Fakat başka kuvvetli reaksiyonlar da var:

– Emekli inkılâp subaylarından Selahattin Olguntürk *Son Havadis*'te korkunç denilebilecek bir yazı neşrederek eski komite azalarını şımarıklıkla itham etti. Ordunun kendileri ile beraber olmadığını, Meclis'e karşı gelirlerse emekli subayların, işçilerin, köylülerin, bütün halkın onlara karşı çıkacağını yazdı. Fısıltının ciddi bir dille açıkladığına göre ise Harp Okulu talebesi yürüyüş hazırlığı yapıyor, ellerine aldıkları dövizlerde "hâlâ mı bizi istismar ediyorsunuz" "ömür boyunca gelir, doğal senatörlük verir" gibi cümleler varmış. Yürüyüş zorla engellenmiş.

Bu hafta karısını görmeye gelmiş olan Tekin Arıburun, Olguntürk'ün yazısı gibi yazılara devam edileceğini söyledi.

Bazı gazetelerde de yine komite azalarının beyanlarına cevaplar var. Sonra Ankara'da affın aleyhindeki talebelere affı isteyenler hücum ediyorlar. Kavgacıları polis ayırıyor.

Ragıp Gümüşpala, İsmet Paşa'ya ağır bir mektup göndermiş. Suretini iliştiyorum.* Kuvvetli ve cesurane dir. Bölükbaşı'nın da istifası kabul edilmedi ve aynı konuda başvekil ile görüştü, yani tabii senatörlerin beyanatları hususunda. Gümüşpala'nın ayrıca bir beyanattı var, *Hâkimiyet* gazetesine.

Bu arada İstanbul'da Milli Türk Talebe Birliği eski komite azalarına hürriyet madalyası veriyor. Bu münasebetle İstanbul'da bulunan komiteciler *Akşam* gazetesine beyanat veriyorlar. Bazıları yine ağır konuşuyorlar. Sezai Okan "Bu işe kelimemizi koyduk, kelle gider" gibi yeniçerivari sözler söylüyor. Bir başkası ise "Yaşadıklarına şükretsiner" diyor.

Partilerin gençlik teşkilatları da işe karıştı. Köylü Partisi gençlik teşkilatı, Halk Partisi devrim ocağının beyannamesine sert bir cevap verdi

İşte memleketin manzarası. Bu hercümerç içinde komünist cereyan hızla ilerliyor. Bütün büyük şehirlerde yürüyüş yapıyor işçiler. İstanbul'da da ayın 31'inde büyük bir miting hazırlıyorlar. İçişleri Vekâleti valiye rağmen mitinge izin verdi. Ekonomik durum perişan. Şark vilayetlerinde açlık başladı. Hükümet resmen ilan ediyor bunu. Eşkıyalar her yanı sarmış. Suçlu avcılığı namı altında bu vilayetlerin bir kısmında adeta askeri mahiyette harekete geçti jandarma.

Komünizmin karşısında milliyetçilerin bilhassa Türkesçilerin çalışmaları da önemli. Amerika başta olarak dış dostlar, Türkiye'de istikrarlı durum olmadıkça yardım yapmayacaklarını bildirmiş gibidirler. Siyasete karışmış bir orduya, komünizme kaçan bir millete yardım yapmak istemiyorlar.

* İlişikte yoktur. (Ed.)

Şeyh Gıyasettin'in [Emre] defterinden: "Yassıada'daki subaylardan Yüzbaşı Necdet (denizci) anlatmış: Menderes'i ışıklı odaya götürmüşler birkaç defa. Ağır eziyet etmişler. Son gidişte şöyle demiş: Beni öldürün fakat bu işkenceleri yapmayın. Ben on sene bu memleketin başvekili oldum. Türk subayının bu kadar vahşet yaptığını açıklayamam hiçbir yerde.

– İhsan Hanım'ın Madanoğlu ile konuşması, "1957'den beri hazırlıyorlardı bu işi. Ben on bir gün önce girdim. Lanet olsun o girdiğim güne. Önleyemedim hadiseleri. İkinci ihtilali yaptılar ve beni İstanbul'a zorla gönderdiler"(İrfan Tansel hadisesi).

– Şemsettin Günaltay'ın kızı Behire'nin Neriman'a söyledikleri: "Babam ölmeden önce ihtilalin memleket için felaket olduğunu, cinayet yaptıklarını bana söyledi."

– Suat Hayri'nin [Ürgüplü] mesajı: Bana, Sadık Giz'e, [Muammer] Çavuşoğlu'na, Sıtkı Yırcalı'ya, Ethem Menderes'e, [Esat] Budakoğlu'na "Çavuşoğlu'nun hanımı benim affa taraftar olmadığını söylemiş. Doğru değil. Bütün kuvvetimle çalışıyorum buna. Baharda bu iş olacak."

Hâlbuki İhsan Hanım, Suat Hayri'nin, affın zamanı olmadığını, Adnan Bey'in, hazinenin 10 milyon lirasını yediğini söylediğinde ısrar ediyor.

27.12.1961 Çarşamba Sabah erken

Pazartesi Gültekin Başak gelmişti. Bayar ve benimle görüştü. Biraz müphem olmakla beraber daha önce de duyduğumuz bir haberi tekrarladı. Başak'ın amcası Cemal Gürsel'in yakın dostu imiş, sözde başta Bayar olarak on altı kişilik bir liste hazırlanıyormuş. Bunlar afla beraber memleket dışına çıkarılacakmış. Hatta Gültekin, Bayar'ın fikrini almaya gelmiş. Bayar, Gültekin'e önce olmaz demiş. Sonra arkadaşlarımin hatırı için belki düşünürüm cevabını vermiş. Bu liste içinde ben de varmışım.

Gültekin gittikten sonra konuyu Bayar'la gördüm Aynı şeyleri söyledi bana, benim fikrimi sordu. Affı tam yaptıkları takdirde böyle bir teklifi kabul etmek mümkündür ve herhalde burada hapis yatmaktan veya memleketin bir köşesine sürgün edilmekten daha iyidir dedim. Ayrıca gideceği memleketin kendisini bir devlet reisi gibi misafir edeceğini de ilave ettim, çünkü bizim suçlu olmadığımıza bütün dünya inanmıştır dedim.

İsmet Paşa, Ertuğrul Akça'nın affın zamanı hakkında sorduğu soruya uzun bir cevap verdi Meclis'te. Program konuşmasından asla ileri değil. Hatta biraz geri! "Konu ortaya atılmakla acele edilmiş, bu da işi geriletmiştir" demekten çekinmiyor. Tabii senatörlerin beyanları için de "Hürriyet rejimi içinde herkes fik-

rini söyler" diyor ve ilave ediyor "Meclis kuvvetlere hâkimdir ve memleketteki cereyanları bilerek kararını verir, hükümet de onu tatbik eder." Hayırlı olsun!

Biraz da buradaki hayatı anlatayım:

İki arkadaş arasında bir sanat rekabeti var şimdi. Hadi Hüsman ve Abdullah Aker. Abdullah çocuk gibi resim yapıyor. Fakat kendisini büyük ressam sayıyor, hem nasıl samimiyetle, nasıl heyecanla. Yalnız bu inancı bakımından sanatkâr addederim onu. Hadi'nin çizgileri daha kuvvetli. Fakat Abdullah'a göre Hadi bir kopyacıdan başka bir şey değil.

Koğuşların en güzel manzaralarından biri de sabah jimnastiği. Koridora çıkıyorlar arkadaşlar, [Muammer] Çavuşoğlu, Mecit Bumin, Arslan Nihat [Bekdik], Nurullah Tolon, Mahmut Güçbilmez, daha birçokları. Kimisi, uzun, zayıf, kimisi kısa şişman. Bazısı pijama ile bazısı fanila ile. Ahenksiz, birbirine uymayan hareketler. Bunların çoğu evlerinde yapmıyorlardı bunu. Burada ise yaşama gayreti içindeler. Aslında şuuraltındaki hedef ümit toplamak, ümit beslemek. Akıl ve ruh arasındaki muvazeneyi buluyorlar bu yoldan da!

Medeni Berk büsbütün ileri gidiyor, hücrenin koğuşunda çıplak koşular yapıyor. Yılbaşı diye her taraftan portakal, mandalina, başka yiyecekler gönderiyorlar. Hindi ve tavukları vermiyorlar. Hiç olmazsa fakir mahkûmlara dağıtsalar.

Doktor arkadaşlar tespit etmişler. Ziyaret günlerinde tansiyonlar yükseliyor, sinirle ilgili hastalıklar başgösteriyor.

06.01.1962 Sabah Saat 5

On gündün beri hiçbir hadiseyi not etmedim. İlk günler yılbaşı ziyaretleri buna sebep oldu. Sonra Tevfik İleri'nin ölümü. Son zamanlarda fenaya gittiğini söylüyorlardı. Fakat tam yılın son günü dünyayı bırakıp gitti. Bütün memlekette derin acı uyandırdı bu ölüm. Cenazesi Ankara'da büyük oldu. Kadircan Kafı, Mümtaz Faik [Fenik], Nezihe Araz iyi yazılar yazdılar. Amma eski arkadaşı Cihat Baban alçakça bir yazı!

Düşünüyorum bir bakıma ne bedbaht bir teşekkülmüş şu Demokrat Parti. Bir kısmımız ipten, bir kısmımız hapisane köşelerinde ölüp gidiyoruz. Kaderin bu nasibi neden?

Yılbaşı dolayısıyla yüzlerce kart, mektup aldım. Türkiye'nin her tarafından. İşte bir müşahedem: Gelen kartlar arasında üslubundan ya okunamış bir adama veya yakın bir arkadaşına ait olduğu anlaşılanlar var ki, okunamaz imzalar atmışlar, cevap vermeyeyim diye adres yazmamışlar. Hâlbuki köylüden, küçük esnaftan, işçilerden gelenlerde açık imza ve adres var. İşte bizde münevverle halk arasındaki fark. Ve bu münevver o halka cahil diyor, ona kendini idare hakkını tanımıyor.

Yılbaşında Neriman'la Sitare gelmişlerdi. Uzun uzun konuşabildik. Fakat Pazar akşamı çok hazin oldu. Kadınlar birdenbire ağlaşmaya başladılar.

Mustafa *Strazburg Hatıraları*'nı çıkardı. Fakat daha bana gelmedi. Belki bugün kendisi getirir. Memleketin vaziyeti 1962'ye girerken karışık. Yalnız Rusların yardım vaadi ile avlama teşebbüslerini İsmet Paşa iyi istismar etti denilebilir. Amerikalılar yardımı artırmaya karar vermişler. İçeride komünist propagandası şiddetli! *Yön* diye bir dergi çıkarmaya başladılar şimdi. İşçi mitingi de büyük ve intizamlı oldu.

Af dedikoduları durdu. Böylesi daha iyi. [Ethem] Menderes ile bir hadise oldu aramızda. Hayrettin'i [Erkmen], [Âtîf] Benderlioğlu'nu, [Haluk] Şaman'ı ve Hadi'yi [Hüsman] yılbaşı için tebrike gitmiştim odalarına. Ethem de orada yatıyor. Ben arkadaşlarla öpüşürken uzandığı yatağından kalkarak kendisini de kucaklamamı bekledi. Bu hareketi beni çok sinirlendirdi, önünde durdum "Ethem dedim, merhumun hatıralarına çok bağlıyım. Bunun için seni ne öpebilirim, ne elini sıkabilirim. Amma sana da hayırlı yıllar versin." Sapsarı kesildi "İhtiyacım yok" dedi, yürüdüm çıktım.

4. Defter

31.01.1962 Çarşamba

İşte hemen hemen bir aydır, günlük notlarımı tutmadım. Çeşitli sebepleri var bunun. Tevfik İleri'nin ölümünden duyduğum ağır acıdan sonra Muhlis Erdener'in gidişinin yarattığı keder, yazmaya giriştiğim kitap, koridorların, koğuşların acayip dedikodularından duyduğum irkilme, biraz da hevesizlik!

Fakat işte yine başlıyorum. Demek ki kendi kendimle konuşmalarına devam edeceğim. Önce şunu kayıt edeyim. Midem daha iyi. Röntgen yaramın küçüldüğünü gösteriyor. Tartılmadım ama kilom artıyor. Bir kelime ile vücut olarak sağlığım daha yerinde. Buna karşılık manevi acılarım, daha doğrusu can sıkıntıları var. İçim içime sığmıyor bir türlü. Muhip Dıranas'ın bir şiirinde dediği gibi can sıkıntısı her yanıma her an doğrayan bir bıçak sanki!

Hâlâ revirdeyim. Son muayeneden sonra verilen rapor daha gelmedi. Belki yine burada bırakacaklar. Ben doktorlardan ya hücreye göndermelerini ya yerimde kalmamı istedim. Koğuşa gitmek istemiyorum. Bu yeniden Meclis koridoruna düşmek olur! Aynı sözler, aynı bölünmeler, hatta aynı heves ve ihtiraslar! Adamlarda her şey değişiyor, huy asla! Hastane önünde birikmiş halk tezahürat yaptı.

Bu bir ayın dikkate şâyân olayları var. Neriman on gün önce Meclis'te güzel

bir konuşma yaptı. Bomba gibi patladı memlekette! Bedii Faik'in "yeter" isimli yazısından duyduğum hisleri iyi anlattı, hapishaneyi haklı olarak ölümlerine benzetti, "Onlar hesaplarını verdiler, siz verdiniz mi" diye Halk Partililere sordu. Sonunda da "Hep birleşelim artık, memleket kardeş kavgası istemiyor" diye bitirdi. Buraya gelirken yollarda tezahürat yapmışlar kendisine! Burada otelin önünde de!

Sonra [Altay Ömer] Egesel idamların nasıl olduğunu anlattı. *Zafer* gazetesine. Adam üçünden de hele Zorlu'dan büyük saygı ile bahsetti. Bu arada birçok yalan da söyledi. Mesela ellerin arkaya bağlanması kanunda yazıldığı gibi! Evet, bağlı ama nihayet yarım saat için, on saat için değil!

Zafer ve *Son Posta* Yassıada'da işkence yapıldığı iddiasını ortaya atıyorlar. Bizim [Emin] Kalafat tekzip etmiş. Arkadaşların bir kısmı ağır mektuplar yazdılar kendisine! Yalan böyle bir tek şey yapmadım diyormuş!

İnönü on beş gün önce radyoda konuşmalar yaptı. Birincisinde iç politika-dan bahsetti. Birçok yuvarlak sözlerin arasında açık olan "Af yapılırsa 27 Mayıs inkâr edilir, intikam duvarı açılır vehmi var!" cümlesi önemli! Evet, işte bundan korkuyorlar! Hâlbuki korkmağa ne lüzum var. Kimsede intikam almak niyeti yok!

İnönü şimdi de İstanbul'da. Adam yaşına rağmen büyük faaliyet gösteriyor, her yere girip çıkıyor. Sendika kongresinden ticaret odasına kadar. Ayrıca "ben ben" diye konuşuyor. Radyoda konuşması bu bakımdan önemli idi. Sağ ve sol cereyanlara ve demokratik idareyi istemeyenlere karşı "Müsaade etmeyeceğim, beni karşılarında bulacaklar, mani olacağım" gibi cümlelerle konuştu.

Dün akşam biraz [Rüştü] Erdelhun'a uğradım. Hücresi yine temiz, muntazam. Kapı deliğinden görüştüm. Daha ümitli, metin gördüm. Hadiselerin üstünde pek durmuyor. Fakat Ethem'in [Menderes] suçlu olduğunda ısrar ediyor. Hücreler şimdi, süslü küçük odacıklar halinde. Fakat arkadaşlar gittikçe daha sinirli oluyor. Biraz Hadi Tan'a da uğradım. En sakinlerden biri de o. Divan kararlarının tahlili ile meşgul!

01.02.1962 Perşembe

Çok erken kalktım. Şimdi saat 5. Evden küçük radyomu getirtmiştim. Çevirdim bir yeri. Yarı marş bir müzik, ya Rus, ya Arap istasyonlarından biri. Radyom bana evimi hatırlatıyor, Maçka'yı. Orada da böyle erken saatte kalkar, aynı radyoyu önüme alır, bir yandan onunla oynar, bir yandan düşünürdüm.

Şu hatıralarımı yazmadığım bir ayın hadiselerini de yavaş yavaş araya sıkıştırıyım. Yassıada'da aldıkları defterlerim için Tarık Guryay'a mektup yazdım.

Hemen cevap verdi. Defterleri resmi kayıtlarla irtibat bürosuna teslim ettiğini bildirdi. O halde Milli Savunma'ya başvurmalı.

Dün akşam ajans bildirmiş. Nuri Beşer (mebus, eski işçi federasyonu reisi) Anadolu kulübünde subay aileleri için ağır sözler söylediği için AP genel kurul ve grubu tarafından ittifakla partiden çıkarılmış. Dâhiliye vekili de işe el koymuş. Ailelere hakaret olur mu? Nuri Beşer böyle bir şey yapmış ise hak etmiş bu cezaları! Fakat üç taraflı tedbir hadisenin büyük reaksiyon doğurduğunu gösteriyor!

Süreyya İsviçre'ye gitti. Kocasını görecektir biraz. Oradan İtalya'ya geçecek. Bu iki yılda maddi, manevi olarak çok yoruldu. Üstümde hakkı çok!

Tektaş'tan mektup aldım. Zeynep'in resimlerini de yollamış. Kısa fakat canlı bir mektup. Çocuğun kafası düşünüyor, kalbi hissediyor.

02.02.1962 Cuma

Dün İsmet Paşa'nın basın toplantısı olmuş. Ben dinlemedim. Arkadaşları ümitsizliğe götürmüş sözleri. Okumadan bir şey diyemeyeceğim. Yalnız muhakkak olan şu ki adamın yakın bir affa niyeti yok!

Evvelki gün Hadi Tan, Ahmet Gürsoy hakkında öyle şeyler söyledi ki hayret ettim. Yassıada'da kumandanla sıkı münasebeti varmış. Ona Menderes aleyhine bazı sözler söylediğini [Altay Ömer] Egesel öteden beri de ifşa ediyormuş.

04.02.1962 Pazar

Bayar, Cuma akşamı bağırsak kanaması ile hastaneye kaldırıldı. Oldukça fazla kan gelmiş. Çeşitli ihtimaller var. Hemoroit başta geliyor. Fakat tümör dahi akla gelebiliyor.

Dün Neriman'la Sitare geldiler. Neriman biraz hasta. Doktora baktırmasını rica ettim. Dikkate şayan haberler verdi.

Bayar, Cemal Gürsel'e mecburi izin verildiğinden haberi olmadığını söyledi geçen gün Medeni'ye [Berk] sordum, "Evet verilmişti, Namık Gedik'in ısrarı üzerine" dedi. Yine Bayar anlattı; o da burada duymuş: İhtilalden on beş gün önce [Osman] Bölükbaşı, Menderes'e gelerek Halk Partisi ile ara bulmak teklifinde bulunuyor. Adnan Bey kabul ediyor. Fakat İsmet Paşa "Hayır lüzum yok, işler yolundadır, yakında mesele kendiliğinden olacak" diye reddediyor.

08.02.1962 Perşembe

Aklımın almadığı şu: *Zafer* gazetesindeki ihtilal ifşaatı, ihtilali yapanların en ince teferruata kadar rahat rahat hazırlandığını gösteriyor. Kaleyi tamamen ele geçiriyorlar. Peki, bizimkilerin haberi yok mu? Varsa nasıl tedbir almıyorlar?

Bayar şimdi birçok şeylerden haberim yok diyor. Doğru mu söylüyor? Kemal Aygün ihtilalden birkaç hafta öncesinden beri bize ihbarlar oldu, hepsini Dâhiliye Vekili'ne, tabii sıkıyönetime de haber verdik. Sonra ben iki gün evvel Ankara'ya telefon ettim, Bayar'la görüşmek için Ankara'ya gelmek izni istedim, yaver [Mustafa] Tayyar "Bayar'ın lüzum görmediğini söyledi" diyor. Vali Ethem [Yetkiner], [Fahri] Özdilek Paşa'nın hareketlerini şüpheli gördüğünü Namık Gedik'e ve galiba Başvekil'e söylemiş.

O halde baştakiler biliyorlardı, fakat inanmıyorlar ve [Rüştü] Erdelhun'a güveniyorlardı demek! Büyük gaflet!

Salı'dan beri Ramazan. Büyük koridorun hücre kapısından ötesi cami yapıldı, güzel halılar, seccadeler koymuşlar. Minber yapmışlar, duvarlarda yazılar! Tabii hepsini arkadaşlar yapıyor. Aralarında güzel sesli olanlar var. Mevlit, arife günü *Kur'an* okuyorlar. Konya mebusu [Mustafa Runyun] hoca ile Erzurum mebusu Rıza [Topcuoğlu] ve daha başkaları sıra ile imamlık yapıyorlar.

09.02.1962 Cuma

Çok erken kalktım. Gece de karışık ve şimdi hepsini unuttuğum rüyalar gördüm. İç sıkıntım sürüp gidiyor. Şimdi yanıma da Kâmil Gündes'i verdiler. Manalı, manasız, çoğu taş atmak için seçilmiş kelimeler, cümleler söyleyip duruyor! Bayar için gelen haberler değişik. Dün Doktor İhsan Gözübüyük (revirin doktoru) "Kansız olmasından şüphe ediyorum" dedi.

Birçok senatör, milletvekili gelmiş dün. Af iki bayram arası olabilir diyorlarmış. 27 Mayıs'ı istiyorlar demek. Ben onu da zannetmiyorum ya! Bu arada Yeni Türkiye Partisi'nden 40 mebus çekilecekmiş, Adalet Partisi yine karışıyor. Müfritler dediklerini yapıp hâkim duruma geçiyor. Gazeteler [Ragıp] Gümüşpala'nın cenup illerine, sonra da Karadeniz'e çıkacağını yazıyorlar. Bu arada İsmet Paşa ise askeri müesseseleri ziyaret ediyor. Yine gazetenin yazdığına göre [Hüseyin Nail] Kubalı Ankara'da Başvekil ve Cumhurreisi tarafından kabul edilmiş, Cumhurreisi ile senato müzakerelerini aynı locadan dinlemişler.

Süreyya'dan kartlar alıyorum. Son iki yılda buralarda gördüğüm ilerleme ne kadar büyük! İnsanın aklı almıyor diyor.

Yarabbi, yine içimizden, yine içimizden bazıları için neler uydurmuşlar. Zaten biraz da birbirimize reva gördüğümüz iftiraların günahını çekiyoruz. Sözde [Mükerrem] Sarol ile Hadi Tan söylemeye, yazmaya dilim varmıyor.

14.02.1962 Çarşamba

Bu hafta yine Neriman'la Sitare geldiler. Neriman'ı hasta ve yorgun buldum. Cumartesi akşamı da otelde bir kriz geçirmiş. Tansiyon aşağı haddi 10-15,5. Daha

önce de böyle olmuş birkaç defa. Hastalanacak diye korkuyorum. İki yıldan beri sürüp giden çeşitli acıların neticeleri bunlar! Ondan önce de benim huysuzluklarım.

Bayar'ı dün akşam Ankara'ya götürdüler. Bağırsakta bilmem ne hastalığı teşhisi ile. Ciddi veya değil fakat içimde bir ses ihtiyarı bir daha göremeyeceğimi fısıldıyor bana! İşte böyle Demokrat Parti'nin başları birer birer göçüp gidiyorlar. Bakalım sıra bize ne zaman gelecek!

Pazar günü burada hadiseler oldu. Ethem Menderes'in ve karısının çıkardığı hadiseler. Ayrıca üsteğmen de yine densizlik yapmış. Şadan [Menderes] Hanım "Kocam ve ben konuşmadık şimdiye kadar. Amma şimdiden sonra konuşacağız" diye bağırmış. Ethem de biraz Neriman'a çatmak istemiş, Fikri Şentürk'ün karısına da. Kadın ağır hakaret etmiş! Zaten bu hafta da kalabalık çok ve herkes sinirli idi. Haluk Çulha, [Nihat] İyriboz'la, [Dündar] Tekand da [Ebubekir] Develioğlu ile çatıştılar.

Üç gün önce Gürsel "Huzur gelmiştir. Ben vicdanımda huzur duyuyorum" dedi gazetecilere. İsmet Paşa senatoda "Huzurun şartları sağlanmıştır" cümlesini kullandı. O halde affı da getirmeleri lazım. Ses seda yok amma. Olsa bile kademeli yahut merhaleli olacağını söylüyorlar. Dâhiliye vekili *Son Havadis*'in dediğine göre Kayseri'yi Cumhuriyet Bayramı'na kadar boşaltacağız demiş. Bakalım kaç kişi ölür o tarihe kadar.

Bu hafta Recep Bilginer gelmişti. Dikkate şayan şeyler anlattı. İnönü gazetecilere, İstanbul'da Akademi'de subaylarla yaptığı konuşmayı anlatmış. Bir kısım kurmaylar askeri idare lazım demişler. İnönü de buna imkân yok, teşebbüs edenlerin kellesi gider diye cevap vermiş.

Gümüşpala Maraş'a gitti. Büyük karşılama, yine af feryatları!

16.02.1962 Cuma

Gece yine sabaha kadar Neriman'ı gördüm rüyamda. Acayip birtakım ruh baskılarının yarattığı şekilde!

Bayar'ı evvelki gün akşam 6.30'da götürmüşler Ankara'ya. Önce bir siteyşin vagonla, sonra yolda polis trafik arabasına almışlar. Gazetelerin yazdığına göre hastanenin etrafı çok sıkı sivil ve asker, bilhassa subay kordonu altına alınmış, resim çekmek yasak edilmiş! Hatta buna riayet etmeyen bir fotoğrafçıya ateş etmişler.

Ortalıkta yine bir karışıklık manzarası var: Soruşturma Kurulu küçük birkaç mesele için teklifler yaptı birdenbire. Bunların birinin içinde ben de varım. 1957'de köylüye pil dağıtmak maksadıyla yapılan ithalat. Hüseyin Avni Gök-türk, Arif Demirer, Mümtaz Tarhan yakalandılar. Ayrıca halen işbaşında bulunan Fikri Diker gibi birkaç yüksek memur da tevkif edildi. Tabii bir teftiş havası

yarattı bu! Anayasa Komisyonu ise Soruşturma Kurulu'nun yeni anayasaya göre artık mevcut sayılamayacağı fikrinde. Hükümetin bu kurulun tevkif yetkisini kaldırmak için getirdiği kanun teklifini bu fikirlerle ret etti. Bakalım sonu ne olacak? Bence komisyon yanlış düşünüyor. Hükümet teklifinin reddi hem bu bakımdan, hem de siyaset olarak yanlış!

Dün gelen Melahat Gedik gibi bazı mebus ve senatörler yine ümitsiz konuşmuşlar. *Zafer*'deki ifşaat [Sıtkı] Yırcalı ve Şemi'yi [Ergin] zor duruma soktu burada. [Cemal] Madanoğlu harp okulundaki ilk tahliyeleri anlatıyor. "Suçluların ayrılmasını Yırcalı ve Ergin'den istediğini ve salıverilmelerin bunların verdikleri isimlere göre yapıldığını" söylüyor.

Yeni İstanbul'da da Türkeş'in ifşaatı başladı. Daha okumadım. Dünkü *Son Havadis*'te Salim Başol için çok ağır bir yargı var!

Emin Kalafat dün akşam geldi. Ayaküstü görüştüm. Gözünün tansiyonu 35'e düşmüş.

19.02.1962 Pazartesi Sabah Saat 4

Bu hafta Gültekin ile Mustafa geldiler. Yazık ki idare de birdenbire ziyaret müddetini kıstı. Böylece 800 kilometre bir yolculuk zahmeti karşılığı iki günde iki saat ancak görüşebildik. Neriman'a artık mebus olarak Perşembe ve Cuma günleri gelmesini yazdım. Belki rahat konuşmak mümkün olur.

Bayar'ı evvelki gece yarısı birden yine getirdiler. Anlattıkları, mübalağalı dahi olsa Ankara'ya hâkim zihniyeti gösteriyor!

Bir kere gayet kaba muamele etmiş savcı. Nilüfer'i [Gürsoy] bir gece zorla yanında bırakmışlar. Ertesi sabah savcı hastaneye telefon ederek "Vatan hıyaneti ile mahkûm bir adama müsamaha gösterenler hakkında kanuni takibat yaparım" demiş! İlk gece aldıkları fakülteden ertesi akşam hapishanenin malum arabası ile Ankara hastanesine taşımışlar. Tabii yanında bir sürü erle beraber. Kapıdan girerken başını çarpmış ve yarılmış. Ankara hastanesinde Nilüfer'i bırakmamışlar. Profesör Hamdi (başhekim) isminde biri "Bir hafta istirahat edeceksiniz, Kayseri'den röntgenleri istedik. Ondan sonra muayenelere başlayacağız" demiş. Hatta Bayar'ın hevesine rağmen banyoya bile izin vermemiş! Bulunduğu yerin koridoru hasta bakıcı kıyafetinde polislerle dolu imiş. Cumartesi sabahı bir heyet muayeneye gelmiş, Recai [Ergüder] Paşa da içlerinde. Bayar onlarla biraz ağır konuşmuş, zulüm gördüğünden, kendisinin hastalık şikâyeti olmadığından, yalnız tansiyon yüksekliğinden bahsetmiş. Kayseri'de idareden de, doktorlardan da memnundum, beni bırakın oradaki hasta arkadaşlarımı düşünün siz demiş ve daha bazı sözler. O gün akşam

üzeri de Ankara infaz savcısı gelerek, hazırlanın yarım saate kadar Kayseri'ye gideceksiniz demiş!

Yine Bayar'ın anlattığına göre kendisini görmek için durmadan talepler olmuş, çiçekler yollanmış! Hareket etmeden önce de "Başhekime söyleyin dün bir hafta dinlenmesi lazım diyordu. Şimdi 300 kilometre yola götürüyorlar buna ne diyor!" demiş.

İşte maceralar! Tabii buraya döndüğüne yalnız kalmayacağı için memnun! "Yerime dönmüş gibiyim" diyor!

Yapılan bu muamelenin sebepleri ne! Önemli olan o!

Dün radyolar İnönü'nün bir açıklamasını yayınladılar. Sert, doğrudan doğruya buraya ve bize tehditler savuruyor. Anayasanın dibacesinden bahsediyor. 27 Mayıs'ın ruhu budur diyor. Hâlbuki "27 Mayıs'ı" bizzat yapanlar hiçbir kimseye ve zümreye karşı olmadıklarını söylemişlerdi! İnönü 27 Mayıs'ın ruhuna aykırı hareketlerin, neşriyatın, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni üzdüğünü, hükümetin ve Meclis'in bu yoldaki teşebbüsleri yeneceğini de sözlerine katıyor ve fakat yine de demokrasiden bahsediyor. Demokratik idare devam edecektir diyor!

Alparslan Türkeş'in ifşaatı sert ve İnönü'yü itham eden tarzda gidiyor. 1950 seçimlerinde orduyu kullanmak istediğini söylüyor. Bu da İnönü'yü kızdırıyor tabii!

Bir de [Burhan] Apaydın'ın acemice atağa kalktığı, Yüksek Soruşturma Kurulu ve Divan'ın Anayasaya muhalif oldukları fikri ile kopardığı kıyamet!

İsmet Paşa'nın mesajı ile mütenasip olarak [Burhan] Apaydın'ı da Adalet Partisi'nden attılar! Fransa'da bizim 28 Nisan'a benzeyen hadiseler oluyor. Polis ateşi ile 8 insan ölmüş. Büyük cenaze alayı yapılmış, günde belki 100 bomba patlıyor! Bir iç harp başlayabilir. Ana mesele tabii Cezayir!

20.02.1962 Salı

Ben dinleyemedim, arkadaşlar söylediler. Dün Halk Partisi ile Adalet Partisi idare heyetleri beraber toplanmışlar, başvekilin konuşmasını tasvip etmişler. Diğer iki parti de tasvip ettiklerini bildiren tebliğler çıkarmışlar. Bugün de Adalet ve Halk Partisi grupları müşterek toplanacakmış. Başvekâlet bütçesinin Meclis'teki müzakeresinde Köylü ve Yeni Türkiye Partileri ve Cumhurreisi ve başvekil huzur addetmiştir dediler. Neticelerini getirsinler öyle ise demişler. Bütün bunlar belki affın kapısını açıyor. Yalnız af kanunu gerekçesini de çiziyor. Bizim suçlu olduğumuz ve Anayasa dışı hareketlerimiz dolayısıyla ihtilalin olduğu!

Yeni İstanbul, Türkeş'in neşriyatını kesti. Sözde kendisi istemiş!

Son günlerin önemli hadiselerinin bazıları şunlardır:

– Maarif Şurası köy enstitülerinin tekrar açılmasını istemedi. Cumhurreisi de buna taraftar olmadığını söylemişti.

– Öğretmenler bunu protesto için yürüyüş yapmak istediler, mani olundu.

– Emekli subaylar Kayseri'den eski Milli Birlik Komitesi aleyhine ve bu arada [Fahri] Özdilek aleyhine çok ağır hücumlar yapıldı. Bunların yürüyüşlerine de izin verilmedi.

– Son tevkif edilenlerden Arif Demirer tahliye edilmiş. *Zafer*'in yazdığına göre davalar 26 Şubat'ta başlıyor.

21.02.1962 Çarşamba

Karmakarışık rüyalar gördüm. Küçük bir çocukla uğraştım durdum. Dün akşam radyo Adalet Partisi'nden beş kişinin daha çıkarıldığını bildirdi. Tahsin Demiray, General Mehmet Ali Aytaç, Hami Tezkan, Gökhan Evliyaoğlu ve daha biri! Bir bakıma Türk neşriyatını idare edenler denilebilir. Bir bakıma da müfritlerin bir kısmı! Aklıma gelen bir de şu: Bunlar bütçeden önce affı getirmek isteyenlerin başındaki insanlar. O halde bu çıkarmaların bir hedefi de affı getirmemek! Zaten Ankara'da askerler arasında da faaliyet var. Genelkurmay reisi, Cumhurreisi ve Başvekil'i görüyor, kuvvetler kumandanları Başvekil'i ziyaret ediyorlar.

Bir parti, fikir için adam korumaya başladığı zaman bitti demektir. Adalet Partisi de çöküyor demektir. Bu çıkartılanların arkasından başkaları da gelecek elbette!

İki parti gruplarının müşterek toplantısı yalanmış! Gazeteler iki yüz Kurmanın Ankara'da toplandığını yazmış. *Zafer* gazetesi dört günden beri hikâyenin reklamını yapıyor. Mani olmazlarsa çıkacak demek.

Bayar neşeli gözükmeye çalışıyor. Fakat aslında düşünceli. Affın geleceğine inanmıyor. Evvelki akşam *Kur'an* dinlemek için camiye gitti. Onun da tek ümidi artık Allah'ta.

Sabah radyo haber verdi: Adalet Partisi grubu ihraçları tasvip etmemiş. Çıkartılan arkadaşların bizden farkı yoktur. Usulüne göre adam çıkartılan partiden, "Adalet Partisi demokrasiye, Cumhuriyet esaslarına, hürriyete bağlıdır" diye de tebliğ çıkarmış. İşler işte şimdi karıştı. Ordunun tazyikine karşı bir duruştur bu! Bakalım ne olacak! Çok vahim hadiseler de olabilir, ta bizim burada öldürülmemize kadar varabilecek vahim hadiseler!

Gazetelere göre Yüksek Adalet Divanı bu ayın 26'sında yine başlıyor. *Ulus*, önce Uşak, Silahlandırma ve Gaziantep olayları ele alınacak diye yazıyor. *Zafer* ise Nedim Ökmen'in bir davası ile pil davası ele alınacak diyor. Hangisine inan-

malı? Her iki habere göre bize Ankara yolculuğu var demektir. Pil davasının tevkif kararını dün tebliğ ettiler. Fakat kararname henüz verilmedi.

24.02.1962 Cumartesi Sabah saat 4,5

Hadiseler birbirini hızla kovalıyor!

27.02.1962 Salı

Cumartesi başladım fakat devam edemedim. Neriman, Süreyya geldiler. Suna da çocuklar ile geldi. Süreyya'nın arkadaşı Mükerrerem de vardı. Suna'yı veballi, çocuklarını mahzun gördüm. Evlenmesini söyledim. "İçim sönük dayı" diyor.

Ayın 22'sinde hükümet darbesi teşebbüsünün hikâyesini gazeteler bol bol yazdılar. Ben buraya bazı noktaların satır başlarını koyacağım:

– İnönü muvaffaktır.

– Fakat şimdi de [İrfan] Tansel var ortada!

– Hadiseyi bilvasıta Türkeş'e bağlayan yazılar! *Yeni Sabah*, *Dünya* gazeteleri, *Cumhuriyet* gibi!

– Resmi ağızlar ise başta İnönü "27 Mayıs aleyhine tahriklerin bahane edilmesi" formülünü ileri sürüyorlar!

– Hareket bastırılmadan önce hapishanenin hali!

– Hayrettin Erkmen'in İstanbul radyosunun tavrı üzerinde tahmini doğru çıktı.

– Emekliye sevk edişler: başta K.K. Komutanı

– Yeni tayinler: Refik Tulga ve jandarmanın kumandanı. Birincisi, İkinci ordu kumandanlığına! Nispeten parlıyor. İkincisi M. Savunma istişare heyetine! Tamamen pasif!

– Partilerin müşterek çalışmaları. 27 Mayıs'tan önceki bizim edebiyat: Tedbirler komisyonu! Basın hakkında tedbirler.

– Adalet Partisi'nde tasfiye devam edecek. Neriman'ın ismi de sık sık geçiyor.

– İnönü'nün millete hitabı: "İhtilal yapmak isteyenler 27 Mayıs'a karşı olan tahrikleri bahane etmişlerdir" diyor. Böylece 27 Mayıs aleyhine neşriyatı durduracak, hem de, Demokratlara "İşte sizi ben kurtardım" diyecek hale geldiğini gösteriyor!

– Neriman ve herkes hadisenin Ankara'da hissedilmediğini söylediler. Yalnız Meclis'ten çıkarken fevkalade tedbirler görüyorlar.

– [Ragıp] Gümüşpala'nın tavsiyesi! Ben de Neriman'a aynı tavsiyede bulundum.

Hep yazmak istediğim halde unuttum. On gün önce devlet resmen, okullarda, üniversitelerde nutuklar söylendi. Gazetelere uzun uzun makaleler yazdılar. Fakat bu "büyük milli zaferin" yapımcıları şimdi İmralı'da, topraklar altında, şayet çürümemişlerse boyunlarında iplerin simsiyah lekesi yatmaktadır!

01.03.1962 Perşembe

İnönü bütçenin kabulü dolayısıyla konuşmuş. Ben dinlemedim. Son hadiselere karışmış olanlar hakkında takibat yapılmaması için kanun getireceğiz demiş! Güzel!

Ethem Yetkiner, iki gündür ağır bir buhran geçiriyor. Üç dört gün önce de Sezai Akdağ intihar kasti ile bol miktarda belladon almış. Onunki biraz gösteriş. Fakat Yetkiner gerçekten buhran içinde. Zaten onda bu hal sık sık oluyor, hiç ümit kalmadığından, burada çürüyüp gideceğimizden bahsediyor, dünyayı kapkaranlık görüyor. Birkaç gün sonra ümit ışığını bir köşeden seziyor, neşeleniyor, kendisine geliyor!

02.03.1962 Cuma Sabah Saat 4

Dünya tarihinde eş bulunmayan bir kanun zannederim çıkmak üzere! Bu bizleri bir çeşit medeni ölüme mahkûm ediyor:

- Demokrat Parti iktidarı devresi övülmeyecek! Mesela NATO'ya bu devrede girildiği halde bunun iyi bir iş olduğu yazılmayacak!
- Siyasi mahkemelerin mahkûmiyetlerine sebep fiilleri övülmeyecek!
- 27 Mayıs neticesi mahkûm yani Divan kararları üzerinde tartışma olmayacak. Bu hususta röportaj, şu veya bu yapılmayacak!
- Köylü Partisi gurubu itirazsız kabul ediyor bunu!
- Halk Partisi'nden Kasım Gülek ve daha bir iki kişi kabul ediyorlar. Sahir Kurutluoğlu "Ordu böyle istiyor" diyor!
- Adalet Partisi de tabii kabul edecek!

Bütçenin kabulünden sonra İnönü konuşuyor: "Bir devir kapanıyor, yeni bir devir açılıyor" diyor. İşte bir devri bu kanunla kapıyorlar.

Yine aynı konuşmasında İnönü "Son hareketi yapanların maksadı çok geniş olmakla beraber bana Meclis'i dağıtmak gibi bir teklifleri gelmemiştir" diyor! Sonra da buna dayanarak "Hareketi yapanlar hakkında kovuşturmaya girişilmemesini sağlayacak kanun getireceğim" diyor. Bu da bizim demokrasi!

Kara Harp Okulu eski kumandanı Talat [Aydemir] ise evinde gazetecilere "Biz teslim olmadık. Karşımızda kuvvet yoktu ki teslim olalım" diyor. [Ragıp] Gümüşpala ise grupta "daha iş bitmemiştir. Sinsi noktalardan kaçalım" feryadında!

Bayar gittikçe çöküyor. İçinden neler geçiyor bilmem, fakat yüzü düşünceli, duruşu dalgın! Dün gezinti yerinde biraz dolaştık. İlk genel kurulun bazı üyelelerinden bahsettik. Yusuf Kemal'in [Tengirşek] nasıl alındığını anlattı: Eski İzmir valisi Rahmi [Arslan] almamalarını tavsiye etmiş. "Daha meşrutiyet yeni ilan edilmişti, merkez-i umumi azası olarak İstanbul'a geldik. "Partiye ilk gittiğimiz gün bir odadan yüksek sesle bizi tenkit ettiğini, aleyhimize konuştuğunu işittik" diye bir hatırasını da anlatmış! Ne yapalım, tanınmış isim olarak almaya karar verdim, Çamlıca'daki evinde görüştüm, bana Rusların şûraları gibi bir meclis teklif etti. O zamana kadar da Birinci Büyük Millet Meclisi'nde olduğu gibi hükümet kurmalı, memleketi, meclis encümenleri ile idare etmeli dedi. Bunları sonra düşünürüz diyerek "Müteşebbis genel kurula gelmesini söyledim" diyor Bayar.

07.03.1962 Çarşamba

Evvelki gün Tektaş'tan telgraf aldım. "Ahmet Ağa sizi ellerinizden öpüyor" diyor. "Ahmet Ağa" torunum Ahmet'tir. Allaha bin hamd ü senâ, beni bir saadete daha erıştirdi. Neslimi devam ettirecek. Sesi, erkekliği bana işittirdi, gösterdi: Aynı zamanda düşündüm de: 29 yıl önce, Tektaş daha anasının karnında bile değildi. Ne kadar çabuk geçti zaman! Az yaşıyor bu insan denilen mahlûk, az yaşıyor!

Mart'ın üçü Abdurrahman'ın ölüm günü idi. Kalbimin ağır yükü, bir türlü indiremediğim yük!

Tedbirler kanununu nihayet çıkardılar. [Fevzi Lütü] Karaosmanoğlu büyük jest yaptı. Fakat asıl hedefi malumcadır. Kanunun bizi de himaye eden, aleyhimize konuşmayı cezalandıran hükümlerine karşı tepki. Falih Rıfkı [Atay] gibi! Mebusluktan çekilmesinin asıl sebebi budur. Kasım Gülek'in de Halk Partisi'nden çekileceği söyleniyor.

İnönü'nün kanunun kabulü üzerine yaptığı konuşma ise bir başvekil için ağır! "Ordu siyasette kaldığı sürece memleket zayıflıyor" diyor. Fakat siyasete sen soktun orduyu!

Son hareketi yapan askerlerin affı için, kanunu daha getirmediler! Onunla beraber bizlerin affı da ortaya atılacak diyenler var! Pala Paşa [Ragıp Gümüşpala] ile [Osman] Bölükbaşı kanunu hararetle savundular! Maksudları ne ben pek anlamadım.

Pil davası için dün ağır cezada ifade verdik. Celal Yardımcı ve benimle savcı arasında tartışma oldu. İfademin hülasasını karşıya yazacağım.

Meclis'te de üç dosya üzerine savunmamızı almak üzere mühlet vermişler. Daha meselelerin ne olduğunu bile bilmiyorum.

Süreyya, Doğan Nadi ile [Cevat Fehmi] Başkut'a ağır cevaplar verdi. Şimdi de Tektaş'ı işin içine sokmak istiyorlar!

08.03.1962 Perşembe

Bugün Şeker Bayramı! Her sabahki saatte kalktım. Birkaç günden beri içinde boğulduğum can sıkıntısı en yüksek derecesinde! Ömer Erzurumluoğlu'nun sabah sabah söylediği bir söz adeta ürküttü beni! Koridorda pencere önünde jimnastik yapıyordu. Bu pencere, revirin bizim yattığımız kısmına düşer, gezinti yerine bakar. "Samet dedi iki üç baykuş sizin o tarafa uçuyordu!"

Dün aldığım meçhul imzalı mektup, daha önce bazı arkadaşların gördükleri rüyalarla biraz bozulmuş maneviyatım bu sözlerle birden daha fazla sarsıldı. Rüyalar şunlar:

– Bahadır Dülger'in gördüğü: Kendisi, ben, daha birkaç kişiyi kırmızı elbise subaylar, büyük itibar ile bir çadıra götürüyorlar, orada bize kırmızı şerbetler içiriyorlar!

– Emin Kalafat'ın rüyası: Bir yere gidiyoruz. Orada merhum Fatin'e [Rüş-tü Zorlu] rastlıyoruz. Fatin, neşeli, işte geldiniz diyor. Emin "finito" diye cevap veriyor. Fatin "Hayır, finito değil, finitato" diyor ve bu kelimenin "her şey bitti" manasına geldiğini anlatıyor!

Bir de dünkü mektup ve orada geçen "gazap günü" tabiri!

13.03.1962 Salı

Bayram bir hay huy içinde geçti. Yalnız Neriman gelmişti. Rahat ve uzun konuşabildik. Kendisine yaptığım tavsiyeleri pek dinlemek istemedi. Bakalım ne olacak!

İnönü bayram gazetesine uzun bir beyanat vermiş. Daha önceki konuşmalar ile tezat teşkil eden yerleri var. 22 Şubatçılara çatıyor bu sefer! Fakat af işini de yeni kanunun tatbikat neticelerine bağlıyor. Yeni en azdan 5-6 ay uzaklaştırıyor yine! Gürsel'in bayram mesajı da neşesiz ve endişeli!

Ortada yine dört yandan gelen dedikodular dolaşıp duruyor. Yeni ihtilal hazırlıklarından bahsediyorlar. Buranın halet-i ruhiyesi de gittikçe geriliyor. Herkes alev gibi!

18.03.1962 Pazar

Dün Süreyya, Tezer ve Humay ve Tavus (?) halalar geldiler. Hepsini iyi gördüm. Humay Hala biraz kendini toplamış.

Süreyya affın yaklaştığını söylüyor. Fakat kademeli olacak diyor. On yıla kadar mahkûmlar, on yıllıklar da içine girerse üç on beşlik, bir yirmilik ve müebbetler kalacak demek. O halde bizleri hudut dışı atsinlar. Bu fikri Bayar'a söyledim. Üç ay önce pek munis karşılamamıştı. Bu sefer garip bir eda ve biraz yaralayıcı kelimelerle kendisinin vatan havasını teneffüs ederek ölmek istedi-

ğini, arkadaşlarının kurtuluşu karşılığında hapisshanede yatmakta tereddüt etmeyeceğini söyledi. Üzüldüm, fikrimi bir ruh zaafi sayarak aldanmış olacağını, böyle bir zaafım olmadığını bütün millete gösterdiğimi biraz sıkıntılı anlattım, siz milleti 40 yıldır idare ettiniz, millete rağmen çok iş yapıldı. Fakat kimse ses çıkarmadı. O halde kurtuluşu ondan beklemeyin dedim!

Her zaman olduğu gibi yine yanlış düşünüyor. Her zaman olduğu gibi yine İsmet Paşa-Bayar davasının peşinde. Yine bizim sırtımızdan kahramanlık, feda edeceği de elinde kalan üç beş yıllık hayat kırıntısından ibaret. Bir daha kendisi ile bu bahisleri konuşmayacağım.

Pil davasında ifadelerimiz, Divan'da okundu. Benim ifadem son kısmı çok alaka çekmiş. *Zafer* büyük puntolarla veriyor. *Kudret* son kanun karşısında neşir edemeyiz diyor. *Zafer*'in bu verişini beğenmedim. Onlar da bizim sırtımızdan kendilerine reklâm yapıyorlar. Siyasi hava her bakımdan karışık. Yeni ihtilal ihtimali herkesin ağzında! Bu arada birçok askeri nakil ve emekliye sevk işi de var galiba! Selim Sarper istifa etmiş. Yerine Feridun Cemal Erkin geliyor!

Süreyya'nın dediğine göre Divan başka davalara pek bakmayacak. Meclis'ten üç mesele için yazılı savunma istediler. İstedğim malumat gelince hazırlayacağım.

22.03.1962 Perşembe

Artık hatıralarımı tutamıyorum. Hem eksik oluyor, hem günleri aşırıyorum. Üstelik hevesim de kalmadı artık. Bütün hayata karşı heveslerim bir bir söndü. Ve sönüyor. Bunun ötesinde yeknesak ve her gün biraz daha adileşen bir âlemden, bu adileşmesinden başka yazmağa değer ne var!

İşte mesela bir manzara: *Son Havadis* gazetesi, Mümtaz Faik Fenik birinci sayfasında "Sezar Perdesi" romanının reklâmını yapıyor! Bu kadın [Suzan Sözen] Adnan Bey'in metresi idi. Bu kadın bizim iktidarın skandallarından biri idi. Nihayet merhumu Divan'da en çok onunla hırpaladılar. Şimdi de Menderes'in ailesinin ve bizim hatıralarımıza saygı göstermesini haklı olarak beklediğimiz insanlar ve bir gazete yine aynı kadını, sırf Menderes'in metresi olduğu için sayfalarına alıyor, romanı neşretmeye hazırlanıyor! Ne ise!

Zafer'de ikinci hikâyem de çıkmaya başladı. Yazık ki yeni hikâyelere başlayamıyorum bir türlü!

Akıs, Selim Sarper'in istifasının şeklini anlatıyor. Adam bir yandan ihtilalcilere katılmak temayülünü göstermiş, bir yandan da galiba sefaretlerden birine iltica etmiş! Günün dedikodularından biri de [Fethi] Çelikbaş'ın, Sümerbank

Umum Müdürü [Selahattin] Akyol'u işinden uzaklaştırması! Bu adam zirzopluktan bir türlü vazgeçemiyor.

Dün Doktor Münif İslamoğlu anlattı: Yassıada'da Cemal [Gürsel] Paşa, [Sıtkı] Yırcalı ve [Esat] Budakoğlu'na yalnız kendilerini savunurlarsa kurtulabilirler, başkalarının müdafaasından vazgeçsinler diye haber yollamış! Doktora göre ikisinin de Divan'daki zaafı bundan ileri geliyormuş.

Memleketçi Parti'den hava General Necmi Paşa'nın Zonguldak mebusu Necati'ye [Tanyolaç] anlattıkları dikkate şayan! İdamlar hususunda İnönü'nün rolünü gösteriyor. Anlaşıyor ki hiç değilse lakayıt kalmıştır.

Savunmamı, irticalen söylediğim kısımlarını ilave ederek tamamladım. Süreyya'ya vereceğim saklasın! Şimdi sorguları tam olarak elde etmeliyim. Böylece günü geldiği zaman neşir edilebilir.

Öteki yazıyı da bir yandan tamamlayarak, bir yandan da düzelterek Tektaş'a göndermek imkânı bulmalıyım!

Hükümet 2000 subayın emekliye sevki haberini yalanladı. Meclis'in açılmasına da dört gün kaldı. Bakalım ne olacak!

23.03.1962 Cuma

Evvelki gün Hayrettin [Erkmen] anlattı: [Sıtkı] Yırcalı'dan duymuş, Şemi Ergin, 27 Mayıs günü Harp Okulu'nda Sıtkı ile bir odaya ve itibar görerek konulmuşlardı. Bir aralık Şemi subaylara Adnan Bey tutuldu mu? diye soruyor. Hayır, cevabını alınca "Aman en kuvvetli, en dirayetli insanları bu işe memur edin, bir an önce yakalayın, yoksa yapamayacağı fenalık yoktur" diyor. Bu Şemi, Menderes'in son seyahatinde yanında olan iki vekilden birisidir!

Dün eski Ürgüp belediye reisi, şimdi Millet Partisi Nevşehir mebusu Ali Baran [Numanoğlu] gelmişti. Beni de görmek istemiş. İndim, Yırcalı, Necmettin Önder, Medeni Berk ve daha birkaç kişi vardı. [Osman] Bölükbaşı'nın selam ve sevgilerini getirmiş, son huzur kanununu biz teklif ettik, Bölükbaşı son defa da İsmet Paşa'dan yine partilerden bir kanun ile idari ve iktisadi huzur sağlanmasını istedi, idari huzurdan maksat bilhassa aftır diyor. 23 Şubat subaylarının af kanunu daha evvel gelecekmiş. Burası için de Meclis yaz tatiline girmeden önce!

Yine Ali Baran anlattı: 22 Şubat'ı yapanların ellerinde hemen bütün kumandanların katıldıkları bir protokol varmış. Bunda Meclis'i bir müddet tecrübe ettikten sonra icap ederse dağıtmak yazılı imiş!

25.03.1962 Pazar

Dün bana hiç kimse gelmedi. Yalnız Neriman'dan mektup aldım. Manisa'dan yazıyor, ince, içli ve beni teselliye çalışan satırlar! Mustafa'yı bekliyordu. Bu çocuk beni niye ihmal ediyor? Hâlbuki ne kadar seviyorum onu. Gençlik deyip geçelim!

Dün koğuşlar af haberleri ile heyecandan heyecana girdi. Kademeli olacak diyorlar. Birçok arkadaşlar biz ebedileri teselliye çalışıyor, çok sürmez, siz de çıkarsınız diyorlar. Bu arada [Mithat] Perin bana bundan dolayı yeise düşmememi tavsiye etti. Neden yeise düşeyim! Kader ipimi boynuma takmış, sürükleyip götürüyor!

Af sözünün tekrar canlanması üzerine *Dünya* gazetesinde tahrikler başladı. Yapılacak böyle bir talebin tepki yaratacağını yazıyor. Yeni tepkiyi bizzat yaratmak istiyor.

İbrahim Kirazoğlu ile Sezai Akdağ ana avrat birbirlerine küfür ederek kavga etmişler.

28.03.1962 Çarşamba

Geceleri başım ağrıyor. Sık sık optalidon almak da istemiyorum. Meclis'e yollayacağım cevapları hazırlıyorum. Onlar da beni biraz yoruyor. Sonra bir türlü değişmeyen şu hiçbir şeyin belli olmama hali. Hâlâ kin ve intikam fırtınalarının ortasındayız. Hiç değilse bir kısmımız! Buna hayat demek mümkün mü? Öte yandan memleketin manzarası müthiş! Her çeşit ahlaksızlıklar alabildiğine yayılmış! Cinayetler, ırza tecavüzler, toplu halde safahat âlemleri, çıkışmalar, birbirinden korkmalar! Türkiye bir cehennem hayatı yaşıyor şimdi! Hapishane-nin içi de öyle. Ortaya atılmış çeşitli mahiyette af haberleri ortasında avare bir heyecanın peşinde sürüklenen bir kitle! Sükûnetle konuşmak mümkün değil! Allah kurtarsın, ne şekilde olursa olsun fakat kurtarsın!

31.03.1962 Cumartesi

Perşembe günü Neriman geldi. Manisa'da gittiği yerlerde iyi karşılanmışlar. Fakat öteki mebuslar pek iyi değil. Neriman'la beraber İhsan Sabri Çağlayangil, Cevdet Perin ve daha bazı mebus ve senatörler de gelmişti. Anlattıklarının en kısa ifadesi af kanununun yüksek kademede konuşulmaya başlandığından ibaret! Güya Cemal Paşa hemen ve toptan istiyormuş, İsmet Paşa'ya haber yollamış hatta görüşmüş, en müsait zeminin şimdi olduğunu söylemiş, icap ederse yaşlılar ve hastaları ben af edeyim, kalanını Meclis demiş! Başvekil ise önce 23 Şubat hadisesi meselesini af edelim, sonra Kayseri'dekiler diyormuş!

Bunun ötesinde çoğu birbirini tutmayan hikâyeler, sözler, rivayetler. Bu arada bilhassa Suriye'deki darbenin bizimkileri de harekete getireceğinden korkarım!

05.04.1962 Perşembe

Bu defterdeki notlarımı şöyle bir okudum. Gördüm ki günden güne basitleşiyor. Ne içimin âlemini, ne yaşadığım hayatı, ne düşüncelerimi anlatmakta! Ezilmiş bir ruhun, şaşırmış bir kafanın mahsulü bile değil! Bu benim manevi melekelerimi gittikçe kaybettiğimi göstermiyor mu? Yazmak, hissetmek hatta düşünmek melekelerimi! Fakat bir yandan da şu iki yılda olup bitenleri gözümün önüne getiriyorum, hayatı değil, şeref ve haysiyeti kurtarmak için yaptığım mücadelenin her saatinin ağırlığını düşünüyorum, o zaman ortaya çıkan bir yandan hazin, bir yandan korkunç, her yaprağı insanı ürküten hadiselerle dolu koca bir eser çıkıyor. Kendi kendime soruyorum: Bunu ben mi yaptım? Bunu ben mi yazdım? Ve bu kavga hâlâ sürüp gidiyor! İhtilalden önceki aylar, ihtilal günü, Harp Okulu, Yassıada, mahkemeler, hükümler, İmralı, idamlar, Kayseri.

Dün Bolu'da yol meselesine ait savunmayı da Meclis'e yolladım. Gazetelere göre daha yenileri gelecek!

Bu hafta Sitare ve Mustafa geldiler. Uzun uzun konuştum ikisi ile de! Biri artık kocaman adam, ötekisi de genç kız! Tektaş da yanımda olsaydı bahtiyarlığım tamdı bir gün için!

Af hikâyeleri yine durdu veya yeraltında bir kanala girdi. Buna karşılık Adalet Partisi'nde karışıklık var. Hâlbuki [Ragıp] Gümüşpala'nın Gürsel ve İsmet Paşa ile kesin olarak konuştuğunu, askerlerin affı ile beraber bizimki de gelmezse koalisyondan çekileceğini ve askerlerin affının aleyhinde konuşacağını söylemişlerdi. Bu arada daha birçok hikâyeler! Beş on kişinin memleket dışına çıkarılmasına varıncaya kadar!

10.04.1962 Salı

Şu beş günden beri burada hisler, sinirler ve akıllar karmakarışık! Geçen haftanın af ümitlerini birdenbire parlatan haberleri önce Maliye Vekili [Şefik] İnan'ın radyo konuşması, Ankara'da Milli Savunma Vekili [İlhami] Sancar'ın beyanattı, nihayet İsmet Paşa'nın basın sohbetinde yayınlanmama tembihi ile söylediklerinin *Cumhuriyet*, *Milliyet* gibi bazı gazetelerde parça parça ortaya dökülmesi üzerine *Son Havadis*'in yaptığı ifşaat ile tamamen tersine döndü. Neşelenmiş yüzler asıldı, dudaklar inceldi ve kilitlendi. Bu gibi hallerde hep olduğu gibi hemen herkes yatağına uzanıp, yorganın altına çekilerek düşüncelere daldı!

23 Şubat'ı yapan subayların affı meselesi umumi siyasi af isteğini elbet ayağa kaldıracak. Adalet Partisi tam bu sırada Genel Kurul'da değişiklik yaptı. [Ragıp] Gümüşpala grupta af işini devlet reisi ile görüştüğünü, mutabık kaldıklarını ancak İnönü ile ihtilaflı olduğunu açıkladı. Gelen haberlere göre Hava Kuvvetleri Kumandanı ile Genel Kurmay Başkanı da affın umumi olmasını istiyorlardı. Hatta devlet reisinin "Ben hastaları ve ihtiyarları af edeyim, kalanı da hükümet" dediği Suat Hayri [Ürgüplü] kanalı ile kulaklara duyuruldu. Fakat şimdi anlaşıyor ki İnönü askerlerin affını hemen getirmek istiyor. Bizim af için de zemin ve zamanı henüz müsait bulmuyor! Bu arada da İrfan Tansel'i bir haftada dört defa kabul etmek gibi jestler yapıyor. Hatta daha ileri gidiyor, Gümüşpala'nın siyasi af beraber gelmezse Adalet Partili bakanların askerlere ait tasarıyı imzalamayacakları ve kendisinin de aleyhte konuşacağı yolundaki sözlerine karşı "Ben bakanlarımdan memnunum, parti içi kombinasyonlar yüzünden çekilmelerine müsaade etmem" diyebiliyor.

Gazeteler ortaya devlet reisinin on beş hasta ve ihtiyarı af edeceği ve aralarında benimle [Emin] Kalafat'ın da bulunduğunu yazdılar. Bu bir tahriktir ve tabii burada bizimkiler arasında da çeşitli tefsirlere yol açtı.

Zafer, Son Havadis, Yeni İstanbul Meclis'e gönderdiğim ilk iki cevabın noktalarını manşetlerle neşir ettiler! Bakalım, asıl önemli olan üçüncüsünü de neşir edecekler mi?

Berrin [Menderes] Hanım, Yüksel [Menderes] ve avukatları Orhan Fersoy, İsmet Paşa'yı ziyaret ediyorlar. Başta Adnan Bey'in cesedini istemek üzere bazı meseleler için. İsmet Paşa gazetecilere "Dertli kadın, ben de derdini dinlemeye mecburum" diyor. Kaderin hazin tecellisi!

13.04.1962 Cuma

Dün Neriman, [İhsan Sabri] Çağlayangil, Alaattin Eriş, Cemal Tarlan, daha birçok mebus, senatör geldiler. Yalnız Millet Partisi'nden on iki kişi vardı. Devlet reisinin partileri ziyaretini, bazı arkadaşların ([Hüseyin] Fırat, [Ahmet] Kınık, [Münif] İslamoğlu gibi) hanımlarının Hava ve Deniz Kuvvetleri Kumandanları ile konuşmalarını anlattılar. Gümüşpala, Neriman'a "27 Mayıs'a kadar hepsi çıkacak" demiş.

İrfan Tansel'in hanımlara söylediği dikkate şayan sözleri var: "Yine ihtilal sözleri var ortada 2, 12, 22 Mayıs diyorlar. Amma ben buna imkân vermem", "Meclis affı kabul ederse bizim diyeceğimiz yok", "İzdirabın nerelere kadar erdiğini gördük" gibi. Cemal Paşa da "Anayasayı el ile ihlal edenler hapiste kalacak da süngü ile ihlal edenler af edilecek. Buna imkân var mı?" demiş. "Siyasi affı

da askerlerin affından hemen sonra getirmeli", "Kısa bir zamanda bu tasfiyeyi bitirmeli" demiş. Bu arada Milli Savunma vekilini de son beyanatı yüzünden polis kolejindeki bir toplantıda adeta azarlamış.

Bütün bunlara karşı affı bozmak isteyen teşebbüsler de başladı. Milli Savunma'nın hanımların görüşmesi hakkındaki tavrı ağır. İstanbul'da talebe cemiyeti yine beyanname neşir etti. Af istemiyoruz diyorlar ve devlet reisine çatıyorlar. Milli Birlik Komitesi eski üyelerinden bir kısmı "27 Mayıs'ta af olursa ikinci bir 27 Mayıs olur" diyorlar. Bu akşam da İnönü radyoda konuşacak.

Dün Mithat Perin, [Mükerrer] Sarol'un hücrelerinde bilmediğim bazı şeyler söyledi ki bence çok önemli:

– 27 Mayıs'tan birkaç ay önce bir kokteylde Amerikan sefiri Perin'e Adnan Bey'in Moskova seyahat tasavvuru için "Menderes kabına sığmıyor artık. Dünya politikasının idarecileri arasına girmek istiyor. Bu tehlikeli bir temayüldür" demiş.

– Ben Adnan Bey'e "Bu seyahate tabii Amerikalılar taraftır" dediğim zaman "Elbet onlar istediler" cevabını vermişti.

– 4 ve 5 Mayıs 1960'da, ihtilalden yirmi gün önce Türkiye'ye gelen bazı ecnebi gazeteciler kimsenin haberi olmadan Cemal Paşa ile bir görüşme yapmışlar. Mithat Perin bunu bir yabancı gazetecinin Türkiye muhabiri olan bir Türk gazeteciden duymuş. Fatin Rüştü'ye [Zorlu] haber vermiş, o da gülerek "Görüşsünler, ne olacak yani" demiş!

– Mithat Perin'e göre Adnan Bey'in gruptaki son görüşmesinde sarf ettiği "İki güne kadar operasyon olacak bekleyin" sözü Bayar'ın, Cemal Paşa'nın mektubu vesilesiyle istifaya zorlanacağı manasındadır. Böylece Menderes, Bayar'a hıyanet etmiş oluyor.

14.04.1962 Cumartesi

Dün mebusları görüştürmediler. Neriman'ı da göremedim tabii. İnönü konuştunu nihayet. Bu af konusunda en mülayim konuşmadır. Güven geldi, huzur kapının önünde, hükümet programında vaat edilen muhakkak olacaktır. Zorlama ile değil sorumluluğuna muktedir insanlar olarak zamanında yapacağız diyor. Bu hususta da yakın zamanda ferahlatıcı haberleri ben vereceğim dedi. Konuşmanın dikkate değer tarafı askerlerin affı diye bir ayırma yapmaması, huzurun geldiğinin ifadesidir. Söylediklerinin büyük kısmı iktisadi vaziyet ve plan üzerine idi. Yeni vergiler alınacağı da açıklandı.

Demek ki affın bu aylarda yapılması esas olarak kabul edilmiştir. Tabii senatörler, *Milliyet*'te çıkmış olan beyanatı tekzip ettiler. Ankara talebe cemiyeti de affı isteyen bir tebliğ çıkardı. O halde hava mahkûmiyetten beri en iyisidir.

16.04.1962 Pazartesi

Bu hafta ziyarete benim için gelen yok. Süreyya da hasta imiş. Fakat kalabalık çoktu. Bu arada Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] gelmiş. Tabii [Burhan] Belge'yi görmek için. Verdiği habere göre İsmet Paşa af işini Cemal Paşa'ya bırakmış ve muhakkak olacaktı. Bu hafta gelenler arasında Gökhan Evliyaoğlu ile Hami Tezkan da vardı. İkisi de çok genç insanlar. Aynı zamanda samimi ve mahcup. Bahadır Dülger'e anlattıkları dikkate şayan şeyler var!

Yazmayı unuttum. Eski mebus ve genel kurul azası İhsan Şerif Özgen Akşehir'de ölmüş. Bir eczanenin müdürü olmuş. Orada demek çok perişan hale düştü. Allah rahmet etsin!

Koğuşların manevi havası günlük haberlerin yarattığı tepkilerle durmadan asabileşiyor! Kabil olsa hiç kimse ile konuşmayacağım. Dedikodu ise Meclis'teki vaziyeti çok aştı.

19.04.1962 Perşembe

İki gündür yine midem ağrıyor. Bir yandan mevsim değişikliği bir yandan perhizi biraz bozmuş olmam bunun sebebi!

Bir şeye dikkat ediyorum: Ağzımızda durmadan öyle sözler geveliyor, öyle tenkitler yapıyor, öyle hareketlere kızıyor ve bunları büyük suç sayıyoruz ki, iktidarda iken hepsini yapmışızdır. Mesela, İsmet Paşa Meclis'in kabul ettiği programını tatbik ediyor, böyle hükümet, böyle Meclis mi olur diyoruz! Güzel amma 1955'te kurulan bilmem kaçınıcı Menderes Hükümeti yıllarca programının yanına bile yaklaşmadı ya! Demek ki hükümetler programlarını tatbik etmeyi biliyorlarmış!

20.04.1962 Cuma

Dün Gültekin Başak geldi. Ankara'da Gümüşpala ile görüşmüş. Gümüşpala, Bayar'a sözle 27 Mayıs'a kadar af tam olarak çıkacak demiş! Bu maksatla, askerlerin affına ait kanunun imzası ile beraber bir protokol da imzalanacaktı. Radyo dün sabah ve evvelki akşam kanunun imzalandığını söyledi, fakat protokolden hiç bahis yok.

Gültekin'in dediğine göre [Refik] Koraltan hakkında 400 bin liralık gayri meşru servet tespit etmiş! Âlâ! Ellerinde daha 130 dosya var. Bu yoldan perişan etme silahı ellerinde hâlâ! Abdullah Akın da cip davasından bir yıla mahkûm oldu. Gelecek Cuma'ya bizim pil davası var. O da mahkûmiyetle bitecek. Zaten Suat Hayri Ürgüplü, *Yeni Vatan*'ın yazdığına göre af altı ay içinde gerçekleşecek, yalnız rüşvet, vazifeyi suistimal yani 240. madde hariç demiş. O halde bu acayip madde ile bizi vuracaklar demektir.

Kadınlardan sonra şimdi de mahkûm çocukları af ziyaretlerine başlamışlar. İlk gittikleri de yine Ürgüplü. Ah İsmet Paşa, dediğini yaptın, çoluk çocuğumuza ayaklarına kapatıyorsun. [Sıtkı] Yırcalı'nın oğlu da gidenler arasında imiş! Bundan daha hazin bir tablo, bundan daha aşağı bir düşme yeri olabilir mi? Bu manzaraları gördükçe ölmediğime, öldürmediklerine yanıp duruyorum.

22.04.1962 Pazar

Dün yalnız Süreyya geldi. Meclis Cumartesi ve Pazar da çalışıyor. Neriman gelmedi. Mustafa'dan zaten vefa beklememek lazım. Süreyya'yı da zayıf ve yorgun gördüm. Bizim Oğuz da gelmişti. Almanya'ya yerleşiyor artık.

Tektaş ve Mustafa'nın benimle ve başımdan geçenlerle ilgileri az. Hatta daha da azalıyor. Onlar için "bir zamanlar babaları olan insanım" şimdi! Neden böyle-dir, sormuyorum bile. Yalnız bildiğim şu ki Süreyya ve Neriman'ın kucaklayışları olmasa tek başıma kalacağım ortada. Fakat ne Tezer'den, ne Gültekin'den, ne de Sitare'den şikâyetim yok. Sitare çocuk, ötekiler imkânları nispetinde beraberler. Bunun içindir ki asıl beni düşündüren oğullarım!

Af konusu adi, sefil bir çıkmaza giriyor. Adalet Partisi dayatıyor; İsmet Paşa dayatıyor! Adalet Partisi karar vermiş, askerlerin affı çıkar çıkmaz, siyasi affı getirecekler, İnönü kabul etmezse koalisyon bozulacak!

Gazetelerde ve dillerde çeşitli rivayetler var, ta Tarık Güryay'ın meydana çıkmasına kadar!

23.04.1962 Pazartesi

Bugün doğum günüm. Tam 53 yıl yaşadım şimdiye kadar! Koskoca bir ömür. Bin bir macera ile dolu. Harpler, ihtilaller, sıkıntılar, acılar içinde geçti büyük kısmı!

Af haberleri yeni bir safhaya girdi. Kademeli bir affa gidiliyor galiba ve belki de en son çıkacaklar arasındayım. Belki diyorum çünkü, Cumhurreisi'nin affından istifade edecekler arasında olduğum söyleniyor! Bunu gönlümün pek istemediğini de söyleyeyim.

Akşam Mithat Perin, Cevdet Paşa [Sunay] ile [Ragıp] Gümüşpala'nın bir konuşmasını anlattı. Demek askerler İnönü'nün ne olduğunu anlamaya başladılar yavaş yavaş! Adam Cevdet Paşa'ya "Ragıp Paşa askerlerin affını istemiyor, onların asılmasını istiyor" demiş! Ragıp Paşa'nın verdiği izahat üzerine de "Seni Cemal Paşa da ikaz etti İnönü üzerinde, şimdi anlıyoruz, ne biçim adam olduğu" cevabını vermiş! Arkasından da beyanat veriyor gazetelere: "Ordu siyasetten çekilmiştir. Af meclisin işidir. Ona karışmak milli iradeye saygısızlıktır" diye!

Halk Partisi içinde Avni Doğan, Emin Paksüt ve [Turhan] Feyzioğlu affın şiddetle aleyhinde. Karşılarına ise Nihat Erim, [Turgut] Göle, Kasım Gülek çıkıyorlar!

Dünya gazetesi ise 27 Mayıs'tan önce Cemal Paşa'nın hasta ve kadınları çıkaracağını ve Meclis'in de hafif cezalıları affedeceğini yazıyor! İfadesi kötü!

25.04.1962 Çarşamba

Bu insanlar ne garip ruh haletleri gösteriyorlar zaman zaman! İşte devlet reisinin hastaları affedeceği haberi ve hastalık fişleri dağıtılmasının yarattığı manzara! Bana Yassıada'da Adalet Divanı'nda 90'lık takrirdeki imzaların tespiti celselerindeki ruh halini hatırlatıyor! Herkes o takirde kendi imzasını bulmaya koşuyordu. Şimdi de vücudunda hastalık arıyor! Mahmut Güçbilmez'e bir de oyun etmişler, hastalıkla affedileceklere yeşil fiş verildi demişler. Adam şimdi yeşil fiş peşinde!

Başka hadiseler de var; buna işaret koyayım:

– Bayar'ın [Sıtkı] Yırcalı ile çay içtiği dedikodusu, Cevdet San'ın ve benim Bayar'a söylediklerimiz (Bahadır Dülger).

– Ali Harputlu'nun heyecanı.

– Hayrettin'in [Erkmen] durgunluğu.

Siyasi havalar da bir tuhaf!

– Gümüştapa'nın beyanatı: 16. Lui gibi "ben, ben" diyor.

– İnönü'nün cevabı: "Koalisyondan ben ayrılıyorum."

– Adalet Partisi ve Yeni Türkiye'nin kararları.

– Askerlerin affı kanununun çıkacağı anlaşılıyor.

– Falih Rıfkı'nın [Atay] yazıları.

Mustafa'dan mektup yok. Bunun bir manası var elbette! Haber yolladım yazdım demiş. Gelmedi. Demek yalan! İki mektup gönderdim yine ses seda yok. Demek beni ölmüş farz ediyor. Yahut öyle istiyor. Çok fena!

Bayar, hastalık fişlerindeki "Suçu ne?" sütununa kızmış "Ben suçsuzum diye yazacağım" diyor. Bu hüner değil, affı reddedebiliyor musun? O zaman jest yapmış olursun!

27.04.1962 Cuma

Dün Neriman geldi. Akşamüstü de gitti. Anlattığı fazla bir şey yok. Ayrıca Hayrettin'in ağabeyi, Fevzi Paşa da gelmişlerdi. Onlar da öyle.

Meclis'te benim cevaplarım okunuyor, uzun münakaşalar ve soruşturma açılması reddediliyor. Fakat Halk Partisi Meclis'i terk ediyor. Tabii senatörler teb-

liğ neşir ediyorlar. Bu adamların kininden, intikamından kurtulamadık. Beni namussuz, suçlu göstermek, bütün hedef o!

Eskişehir mebusu Doktor Halil [Akkurt] anlattı: Yassıada'da yine Eskişehirli Hicri Sezen eskiden tanıdığı [Altay Ömer] Egesel'e giderek "Mebusları bırakın ve tanık olarak dinleyin, o zaman görürsünüz neler ortaya çıkıyor! Böyle sanık olarak bizden bir şey alamazsınız" demiş. Vay kurnaz herif vay! Dediği doğru!

Dün Osman Kavuncu ile üçüncü bölümün koridorunda oturduk. O bağlama çaldı ben dinledim. Bu sakat, yarım insanın iç âlemi nasıldır acaba!

01.05.1962 Salı

Bu hafta yine Süreyya geldi. Onun hakkını nasıl ödeyeceğim. Her şeyini, kocasını, işini, kendi dertlerini bırakmış bir yana, yalnız benimle meşgul! Muhip [Dıranas], karısı, Hasan Pertev de gelmişlerdi. Manisalı dostlar vardı. Bir aralık Fuad Arna'yı da gördüm. Beş dakika kadar konuştuk. Partiden yaptıkları çıkarımların doğru olmadığını söyledim. Unuttum, Tektaş'ın kayınpederi Recai Bey de gelmişti.

Koalisyon partileri, yine bir araya geldiler. Dün akşam radyoda iki parti liderinin müşterek tebliği yayınlandı. "Türkiye'nin bütün meselelerinin ancak demokrasi ile hal edileceğine samimiyetle inanarak çalışmaya başlamışlardır" diyor. Bu tebliği devlet başkanının İstanbul'da gazetecilere yaptığı yazılı beyanatı da bir cevap mahiyetindedir. Devlet reisi garip bir tarzda Meclis'ten şikâyet etmiş, "Millet Meclis'ten iş bekliyor. Memleketin bin bir derdi var, hiçbirini esaslı olarak ele almadılar. Hükümette ve Meclis'te tahripçiler var" diye konuşmuştu!

Dünkü *Son Havadis*, Millet Partisi başkan vekili Hasan Dinçer'in bu hususta İsmet Paşa'dan izahat istediğini, onun da Nâsır Zeytinoğlu'nu çağırarak Cumhurbaşkanı'na mesaj yolladığını yazıyor.

Muhip [Dıranas] söyledi, Berrin Hanım [Menderes] randevu istediği zaman başvekil "Oğulları ile beraber gelsin" diye haber yollamış, Mutlu gitmemiş, Berrin Hanım da ötekilerle beraber gitmiş! Adam oğullarını da ayaklarına kapatmak mı istedi, yoksa bir şefkat hisleri mi bunu yaptırdı?

Cemal Gürsel'in beyanatı bir işaret sayılabilir. Yukarıdan gelen darbe hazır-lığı! Mayıs 2, 12, 22'sinde bir şeyler olacak diyorlardı zaten!

Nadir Nadi şimdi gazetesini tam bir şölen haline getirdi. Kendisi başta olarak demokrasi aleyhine yazıp duruyor! Komünizm burjuvazi içinden müttefikler bulduğu andan itibaren başarı yoluna girmiş sayılır. Nadir Nadi, Cemal Reşit Eyüboğlu şimdi bu yoldalar! Allah akıl versin!

05.05.1962 Cumartesi

Halis Öztürk'ün 18 çocuğu (7'si erkek, 11 kız), 33 torunu (kaç erkek kaç kız bilmiyor) 8 veya 9 damadı, 5 veya 6 gelini varmış! Adam henüz 54 yaşında. Onlarda adet 15 yaşında evlenmekmiş! Torunlarının isimlerini bilmiyor. Dört defa evlenmiş, ikişer ikişer olarak!

Af işini görüşmek için yuvarlak masa toplantısı Perşembe günü oldu. Bu gün de toplanacak. Perşembe akşamı Cevdet Perin'den, Şeref Kayalar'dan gelen haberler iyi idi. Yalnız bir kademeli kokusu seziliyordu. Bu arada Şeref, etrafı yoklamak için bir gün ara verildi, af tarihi Cumartesi belli olacak demişti. Dün *Hürriyet* askerlerin affı bir yıl sonra istediklerini büyük puntolarla yazıyor. Şayet böyle ise Meclis, hükümet, bunlar hep laftan ibaret. Gerçek idarecileri söyleyip işin içinden çıkmalı!

Perşembe günü Ankara'da işçilerin yürüyüşü olmuş. Beş altı bin insan, ayakları çıplak! Polis barajlarını birçok yerde aşarak Meclis'e kadar gelmişler. "Açız, iş istiyoruz" diye bağırıyorlarmış. Komünizmin yolu açılıyor yavaş yavaş!

Yeni Sabah, eski Milli Birlik azaları aleyhine çok sert yazılar yazıyor! Onların daha önce çıkardıkları bir tebliği kullanmış "Biz sırf namus ve faziletin temsilcisiyiz" sözüne karşı "Bundan bahsetmeye hakkınız kalmamıştır" diyor. Adamların yaptırmaya başladıkları blok apartmanların resimlerini koymuş!

Süreyya, *Hür Vatan*'da benim için yazılmış yazı ile Falih Rıfkı'nın [Atay] yazısı "Meclise Hakaret" makalesini savcılığa şikâyet etmiş! *Tercüman*'daki yazı için de ifadesini almışlar. Bakalım ne olacak!

[Salim] Başol, Anayasa Mahkemesi'ne seçildi. Amma ancak yedinci turda, yani zorla. Son dakikada Recai Seçkin feragat ediyor. Bu seçiliş çok arkadaşları üzdü. Hâlbuki pek tabii değil mi? Ancak yedinci turda seçilmesine de şükür!

09.05.1962 Çarşamba

Dün raporum bittiği için hastaneye muayeneye gittim. Bu muayene benim için maddi, manevi korkunç bir eza oluyor.

Cumhurbaşkanının affı işi çıktığı zaman Bayar, Gültekin Başak'ı çağırıyordu. Dün geldi. Her zaman olduğu gibi biraz da benimle konuştu. Ankara'da Ekrem Alican, [Ragıp] Gümüşpala ile görüşmüş; getirdiği haber şu: İnönü 10 yıla kadar mahkûmların Haziran veya Temmuz içinde affına razı. Bayar'ı kendi talebi olmadan Cumhurbaşkanı af edecek. Kalanlar yani müebbetlerle on beş yıla mahkûm olanlar ise daha sonra düşünülecek. Belli bir tarih vermiyor, "Bu noktada ısrar ederseniz istifa ederim, doğacak alerjilerin ne olduğunu bilmiyorum" diyor. Gümüşpala da, Alican da koalisyona yaklaşıyorlar.

Gazetelerdeki haberler de buna yakın. Adalet Partisi idare heyeti af anlaşması olmadan koalisyon anlaşmasını imzalamamak kararına varmış. Kademeli affı kabul edip etmemek salahiyetini de Gümüşpala'ya bırakmış. Bu Gültekin'in [Başak] haberini teyit ediyor. Yalnız Gümüşpala'nın uzun bir beyanatı var. Orada "Af bizim için hem bir gaye, hem de huzurun bir şartıdır! Bunu cezri olarak halledeceğiz" diyor.

Fakat netice şuna varıyor: Önce Bayar, Cumhurbaşkanı tarafından çıkartılacak, arkasından on yıla kadar mahkûmlar! Bizler intikam hislerinin tatmini için kalacağız! Demek Demokrat Parti'nin diktatörleri, hırsızları, saltanat sürenleri, uğursuzları biz bize!

Dün akşam Bayar beni aramış, yanına gittim. Talep olmadan affetmek istediklerine göre herhangi bir itirazınız olmasın artık dedim, çünkü ötekilerin affını kolaylaştırır. Ben de böyle düşünüyorum dedi. Sonra bahis İnönü'nün kinine geçti, İsmet Paşa diyormuş ki "İttihat Terakki'nin içinde bir klik vardı: Balkan Muharebesi'ni, Birinci Dünya Harbi'ni onlar çıkardılar sonunda da tasfiye edildiler. İşte Demokratların içinde de böyle bir klik var." Bu sözleri tahlil ettik. Ben "Evet adamın kasti şu: "Asılan üç arkadaştan sonra Demokrat Parti'nin manevi şahsiyetini temsil edenler kimler kaldı? Başta siz, [Refik] Koraltan, [Celal] Yarıdımçı, [İzzet] Akçal. Tevfik [İleri] zaten öldü. Bahadır Dülger, ben, daha birkaç kişi. Bunlar da müebbet hapis mahkûmu. Bakın işte onları affetmek istemiyor." Nedense bu söz Bayar'ı kızdırdı. Sinirli bir hal ile "Onun bahsettiği klik benim, başkası değil! Şartlar ise tamamen değişik" dedi.

Allah, Allah hâlâ benden başka adam yok inancı, hâlâ kör gözümlü! Bunun yüzünden felaketimiz bu kadar ağır oldu. Adam farkında değil! Ne ise!

Mardin'de büyük hadiseler var. Diyarbakır'la yapılan maçta kavga çıkıyor. Asker halka hücum ediyor, halk mukabele ediyor, 35 ağır, birkaç yüz hafif yaralı! Ertesi günü halk sokaklara taşıyor, ellerinde sopalar vilayeti, kumandanlığı basıyorlar, valinin, kumandanın otomobillerini taşıyorlar!

Yazmayı unuttum:

– Cuma akşamı Şeref Kayalar telefon etmiş, Erol Akçal'ın bazı talimatla yola çıktığını söylemiş.

– Erol geldi. Benimle de görüştü. Cumhurreisi'nin affı için talep icap ettiğini, bunu yapmamızı ve Bayar'ı da kandırmamızı söyledi. Kendi hesabıma reddettim. Bayar için müspet menfi bir şey söylemem dedim.

– Sonra Bayar'la görüştü. Bayar da reddetmiş.

Tabii bu bir teşhirdir. Ayaklarına kapatmak istiyorlar.

21.05.1962 Pazartesi

İşte on günden fazladır ki defteri elime almadım. Bayram, çeşitli haberler ve tefsirler, yine çeşitli hislerin yorgunluğu altında buna imkân bulamadım. Aslına bakarsan bu deftere ileride okumaya veya çocuklara bırakmaya pek değer bir şey de yazmıyorum. Fakat alışkanlık ve bir de oyalanma ihtiyacı! Birkaç dakikam da böyle geçip gidiyor.

Bayramda Neriman'la Mustafa geldiler. Dört gün görüşebildik. Mustafa'nın çocukluğundan beri bir türlü üstünden gitmeyen bazen telaşlı, bazen bıkkın, kararsız halleri yine belli oluyor. Yalnız sıkıntıları da var. Evlenmek istiyor. Bahsettiği kızı ise asla tasvip etmedim. Sebebini yazmaya lüzum yok.

Af hikâyesinin aldığı şekil Neriman'ı üzmüş. Çok ümitlenmişti. Fakat hükümetin bayramın birinci günü yaptığı tebliğ, ümitlerini kırdı. Dövüşeceğim diyor. Neriman'dan da bir türlü geçmeyen hal şu: Uzun yıllar sürmüş sebepsiz, manasız büyük kusur, belki de bende olan geçimsizliğin izleri devam ediyor. Sözü her fırsatta oraya getiriyor. "Hayatımı yalnız seni düşünmekle geçirdim. Kâh nefrete kadar giden kızgınlıkta, kâh büyük aşkla" diyor. Benden hiç değilse ihtiyarlık çağını sükûnetle yaşamamızı istiyor. Elbette öyle olması lazım, buna benim de ihtiyacım sonsuz!

Bu bayram beş yüze yakın tebrik kartı aldım. Bu sefer öğretmenlerden, öğrencilerden, memurlardan da çok, hem çok var. Dışardaki havanın bir işareti de budur.

Şimdiye kadar yapmadığım bir başka müşahedeyi de kayıt edeyim:

En uzak vilayetlerden heyetler geliyor buraya. Hepsi Bayar'ı ve beni görmek istiyorlar. Hepsi Yassıada'yı gün gün takip etmişler, konuşmaları biliyorlar. Umumi bir kucaklayış var. Bu manzara cesaret veriyor. Yalnız yine hepsinin anlattığı memleket şartları fena! Bu gazetelerden de belli. İktisadi durgunluk açıklık derecesine yaklaşıyor.

Son on gün içinde birçok yerlerde halk ile asker arasında çekişmeler oldu. Mardin'de, Eskişehir'de. Bu on günün belli başlı hadiseleri şunlar:

- 11 Mayıs'ta af için liderler toplantısı yapıldı. Netice yok. 23 Mayıs'a bırakıldı.
- Fakat İnönü bu tarihi beklemeden bayramın birinci günü malum hükümet tebliğini çıkardı.
- Avni Doğan'ın istifası.
- İnönü'nün askeri birlikler ziyareti, bunun matbuattaki reaksiyonları.
- Cemal Paşa'nın temasları.
- Gümüşpala'nın temasları.
- Şeref Kayalar'ın getirdiği kademeli af haberi, burada yarattığı reaksiyon.

23.05.1962 Çarşamba

Evvelki gün Koraltan'ın klasik hastalığı "grip" boğazını tutarak hastaneye gitti. Birdenbire oda boşalmış gibi oldu. Gölgesi ağır adam buna derler işte!

Bir akşam önce merhum Abdurrahman'ı rüyamda gördüm. Karanlık bir salonda birçok adamla yemek yiyordu. Bana döndü "Onlar içeride" diye bir odayı gösterdi. Uyandım. O rüyama her girişinde fena haberler gelir bana! Bakalım bu sefer de ne olacak!

Dün iki parti genel kurulları yine toplanmışlar, İnönü, Kemal Satır'ı "Askerler af istiyor" şeklinde beyanat verdiği için "Ne biliyorsun" diye azarlamış. Gümüşpala da Şinasi Osma'yı, Reşat Özarda'yı af kanununa imza koyduğu için! Bu sebeple de toplantıda sözcülüğü Cevdet Perin yapmış ve AP'nin fikrini açıklamış: Birinci kademe Temmuz'da, ikincisi Kasım'da, İnönü'de "O halde grupla konuşayım" diye toplantıyı ayın 25'ine bırakmış.

Zaten İsmet Paşa "1962 sonuna kadar bu işi tasfiye edeceğim, bana bırakın" demişti. Evvelki günkü toplantıda İnönü'nün söyledikleri oldukça ağır. Yine tehditler var.

İstanbul'da Yeni Türkiye Partisi ile kardeşim Süreyya da konuşmuş. Gazeteler, (*Cumhuriyet* ve *Dünya*) ele almışlar. Hücredeki arkadaşlardan on iki kişi süreleri dolduğu için çıktılar. Koğuşlara taksim oldular. Galiba ben hücrede yalnız başıma yatacağım.

Dün Bayar anlattı: Eski sular [DSİ] umum müdürü Süleyman [Demirel], Doktor Recai [Ergüder] Paşa ve bazıları yeni bir parti kurmak istiyorlarmış. Osman Bölükbaşı, Meclis'te Gürsel'in beyanatları hakkında şiddetli bir konuşma yaptı. Beyanat vermeye hakkı olmadığını, anayasayı çiğnediğini söyledi. İsmet Paşa yaptırıyor.

Pazar günü ziyaretçiler arasında Recai Paşa da vardı. Ayaküstü "İsmet Paşa, Cemal Paşa'yı hastalık sebebiyle cumhurbaşkanlığından düşürmek ve yerine geçmek istiyor. İrfan Tansel'i de genelkurmay başkanı yapmayı düşünüyor" demişti.

01.06.1962 Cuma

İşte dokuz gün oluyor defterimi yine ele almamışım. Hâlbuki bu zaman içinde ne kadar kederli saatlerim oldu. Sonra benim ve hapishanenin dışında da hayli şeyler!

Bir kere 27 Mayıs'ın ikinci yıldönümü geçti. İhtişamlı merasimler yapılmaya çalışıldı. Fakat yalnız asker ve öğrencilerden ibaret kaldı, halktan katılan olmadı gibi! Devlet reisi bu münasebetle İstanbul'a gitti. 27 Mayıs dolayısıyla yine hiç-

biri ispat edilmemiş iddialarla dolu bir konuşma da yaptı. Buna karşılık başvekil radyodaki konuşmasında geçmişten hiç bahsetmedi.

Bu dokuz gün içinde af konusu birtakım kepezelik safhalarından geçtikten sonra İsmet Paşa'nın dün istifasıyla yepyeni bir çıkmaza girdi. Önce Adalet Partisi içinde Turhan Kapanlı'nın ön ayak olduğu bir entrika ile hükümet teklifini genel kurul ekseriyetle kabul etti. Yani altı yıla kadar af, on yıla kadar meşruten tahliye! [Ragıp] Gümüşpala ve dokuz arkadaşı müşterek toplantıyı terk ettiler. Adalet Partisi grubu kavgalı ve gürültülü bir toplantıdan sonra on yıla kadar da af ve bizler için de münasip bir hal sureti bulmak üzere Gümüşpala'ya salahiyet verdi.

Bunun üzerine Halk Partisi grubu toplandı ve hükümet istifa etti. İstifa mektubu ibret vericidir: Adalet Partisi'nden, memleket işlerini bir tarafa bırakarak af konusu ile hükümeti çalışmaktan alıkoyduğunu söylüyor! Büyük yalan! Sanki hükümet Meclis'e bir şey getirdi de bunu reddettiler. Maksat karıştırmak! Dün Adalet Partisi grubu yine toplandı. Netice ne oldu bilmiyorum. Hükümeti teşkil ile yine İsmet Paşa memur edilecek herhalde. Gümüşpala, Adalet Partisi'nin reisi kaldıkça İsmet Paşa onunla koalisyon yapmaz gibi geliyor bana! Bakalım ne olacak? Herhalde Adalet Partisi birdenbire çok zayıflamış gözüküyor! Hıyanet yine hıyanet!

Gazetelerin bir kısmı Neriman'a ve bana hakaret için son grup toplantısını yine vesile saydılar. Sözde Neriman kavgaya etmiş, sözde bir mebus ve senatör (Trabzon Selahattin) [Güven] "Biz senin kocanı yatağına vermek için mebus seçilmedik" diye bağırması! Neriman'dan telgraf aldım, "Hepsi yalan, üzülme" diyor. Cevap vererek o mebusun tekzipini istedim.

Falih Rıfkı [Atay] yine aleyhime yazmış. "Ağaoğlu hakkında meclisin verdiği soruşturmaya lüzum yok. Kararı geri alınmalıdır" diyor. Uğraşacaklar, ölünceye kadar uğraşacaklar!

Son hadiseler burayı da karıştırdı. On yıllıklarla bizler arasına gerginlik soktu. Gazeteler de adeta bunu körükler halde. Mesela çok yumuşak olan [Mithat] Perin bile bana surat eder gibidir! Onlar bizim yüzümüzden çıkmalarının geciktiğini sanıyorlar, bizimkilerin bir kısmı onların bir an önce çıkabilmek için bizi sattıklarını söylüyorlar! Her iki taraf ne kadar zavallı! Felaket akıllarını kaybetmiş! Zaten pek yoktu, zaten tesadüfen mahrem bir topluluk idik!

Tektaş'tan kısa bir mektup aldım. Garip bir çocuk! Ne demek istiyor anlamadım. Fakat benimle ilgisinin azlığı meydanda!

Bu hafta Neriman, Süreyya ve Tezer gelmişti. Pazar günü ayrılırken Neriman elimden tutarak beni bahçeye sürüklemek istedi. "Sana laf ediyorlar" diye rek elimi şiddetle çektim. Bir şey demedi, amma yüzünden üzüldüğünü anladım.

Bu da beni birden derin bir elem kuyusuna attı, âlem bir anda karardı gözümde! Kim bilir gene ne manalar verdi diye düşündüm durdum. Onun jesti beni cehen-nemden çıkarmak, hürriyet, açık havaya kavuşturmak manasına. Ben bir gardi-yandan ihtar alarak haysiyetimden vurulmak endişesindeyim! Zaten Neriman'la hayatımız birbirimizi yanlış anlayarak geçti hep!

Mustafa'dan da mektup var. O kızla evlenmekte ısrar ediyor, ben hiç istemi-yorum. Bakalım ne olacak?

05.06.1962 Salı

Son günlerde ne ibret verici hadiseler oluyor yarabbi! Ahlak bir bütündür, onu siyasi, mesleki ahlak gibi bölümlere göre ele almamalı. Ahlaksız insan, ak-lın, mantığın, insan olmak için gerekli manevi vasıfların dışındaki insandır. Bir zalimin yalnız zulmü ile temsil ettiği ahlaksızlıkla, müşterisini aldatan tacirin temsil ettiği ahlaksızlık arasında ne fark var? İşte şu İnönü'nün istifasından önce başlayan ve hâlâ devam eden olaylar! Aynı parti içinde hükümeti tutan Ayhan [Kamuran olmalı] Evliyaoğlu hükümeti tutmayan kardeşini [Gökhan Evliyaoğlu] faşistlikle, 14'lerle temasta bulunmakla açıkça itham ediyor. O halde ipe gönder-mekte de tereddüt etmeyecek! Burada bizim içimizde bazıları, hem kimler, Yırca-lılar, Çavuşoğulları, "Bizi çıkarın da ötekiler kalsın, İsmet Paşa'yı tutun" diye ha-berler yolluyorlar! Adamlara deseler ki "Bunların asılmasına razı olun", olacaklar!

Gümüşpala açıklıyor: "İnönü ancak dört yıla indiriyor cezaları! Fazla değil" Böylece çıkacaklar mesleklerini yapamayacaklar, aç, sefil, perişan olacaklar! Bu da aynı ahlaksız düşünce ve hareketlerin bir başka tarafı!

Gazetelerde manzara aynı: İftira, isnat, yalan alabildiğine gidiyor! Orası da ahlaksızlık bataklığı!

Bu hafta ablam, Gültekin, Neriman geldiler. Ablamı daha kuvvetli buldum. Neriman da daha neşeli idi. Strazburg'dan bahsettik uzun uzun! Meclis'te kendi arkadaşları bile selam vermiyormuş bazen! Bu arada İhsan Sabri'nin [Çağlayan-gil] birden dönüşünü anlattı. Hep yeni junta ihtimallerinden bahsedip duruyor-muş!

Trabzon mebusu [Selahattin Güven] gazetelere geçmiş sözlerini tekzip et-miş *Yeni İstanbul*'da. Fakat ben görmedim! Cevdet Perin'le tartışmasını anlattı: Cevdet, İsmet Paşa'ya hak verir bir eda ile paşanın söylediklerini anlatmış. "Asıl fenalıkları yapanlar müebbetlerdir. Onlar memleketi bu hale getirdiler. Ötekiler aletten ibaret. Bunun içindir ki müebbetler kalmalı, diğerleri çıkmalı!" Yani paşa-ya ve Perin'e göre Murat Ali [Ülgen] diktatör, Selim Yatağan keza, Şeyh Selahat-tin [İnan] de diktatör! Amma [Sıtkı] Yırcalı değil, Remzi Birand değil!

Remzi Birand dedim de aklıma geldi. Birand soyadı şimdi de Adalet Partisi'nde meşum rol oynamaya başladı.

Bu hafta gelenler arasında bazı sendika reisleri de vardı. Mesela Seyfi Ersoy [Demirsoy olmalı] gibi. Recep Kırım'ı görmeye gelmişler. Hayrettin'e [Erkmen] ve bana da uğradılar. Bu Seyfi çalışkan, fikri takip sahibi, koyu Halk Partilidir. "Teşkilat iyi gidiyor, sakın alet olmayın" dedim. "Tabii" dedi ve ayrıldı.

Yazmayı unuttum: Geçen hafta *Son Havadis*'ten Turhan Dilligil gelmişti. Açık göz, zeki bir insandır. Bana mahrem olarak şunları söyledi: "İsmet Paşa birkaç insan üstünde çok duruyor. Bayar, siz, [Mükerrem] Sarol, Sebati Ataman gibi. En çok sizinle Bayar üstünde!" Sahir Kurutluoğlu "Bayar komitacı, dışarıya sürsek orada hükümet kurmaya kalkar. Samet hitabeti ve mantığı ile kitleleri sürükler. Bunları nasıl çıkaralım" diyormuş. Ve "Bizi temin etmeleri lazım" diye de ilave ediyormuş! Bunun üzerine Dilligil'e bazı şeyler söyledim. Tetkik ederek gelip haber verecekti. Henüz ses seda çıkmadı!

07.06.1962 Perşembe

Yassıada'da rüyalarım netti, açıldı ve renkliydi. Hâlbuki burada karmakarışık, kopuk filmler gibi başı sonu belli olmayan rüyalar beni hemen her gece yoruyor, yataktan adeta bitkin halde kalkıyorum.

Allak bullak oldu partiler! Köylü Partisi ikiye bölündü. Yeni Türkiye'de başlar birbirlerine girdiler, Adalet Partisi dağılmak üzere sanki! İdare heyeti toptan çekilmiş!

O halde hükümet nasıl kurulacak? Şimdi İnönü müstakiller grubu yaratmak, onlarla bir koalisyon kurmak istiyor! Fakat bana öyle geliyor ki bu buhranı bir politika tertibi olarak hazırlayanlar da şu neticeleri beklemiyorlardı!

Yazık ki bu suretle de askerin yeniden işlere karışması ihtimali de belirmiştir. "Demokrasi Türkiye'de yürümez!" İşte bu hüküm bir daha canlanıyor! Sonra komünist tahrikler alabildiğine yürüyor, günün birinde kendimizi komünistlerin kucağında bulacağız!

Milliyet gazetesi dikkate şayan bir seriye başladı. 27 Mayıs'ın nasıl hazırlandığını yazıyor. Bu arada 1957 seçimlerinden sonra Şemi Ergin o zaman yarbay olan Faruk Güventürk'ün yaptığı teklifleri açıklıyor. Şemi, Güventürk'ün "İhtilale lider olun" demesi üzerine "Ben basit bir avukatım. Bu işleri yapamam ve karışmam" cevabını vermiş.

Abdullah Aker, Şemi'ye önceki gün yazılanların doğru olup olmadığını sormuş, "Kısmen doğru, kısmen şişirme" demiş. Yazıda çok dikkate çarpan bir nokta da şu: Güventürk'ün Şemi'ye açıldığının ertesi günü Samet Kuşçu malum

dokuz subay komplosu ihbarını yapıyor! Böylece Şemi bir çeşit “iki taraflı ajan” durumuna düşüyor!

Yazı dün de dokuz subay olayını anlatmağa başladı, fakat daha okumadım. Merhum Menderes bana bu işten ilk bahsettiği gün “Yazık ki ihbarı yapan Samet Kuşçu hem komploya dâhil, hem de Şemi'nin en itimat ettiği adamlardan biri” demiş. Şüphesini böylece göstermişti. Bayar subaylar beraat edinceye kadar “Efendiler, bu iş basit değil altını deşin” deyip durdu. Şemi'nin tahkikat yapmakta gösterdiği gevşeklik ve Kuşçu'nun onun adamı olması üzerine meseleyi ciddi olarak ele alsın diye Ethem'i [Menderes] Milli Savunma vekili yaptılar yine! O bir yandan Şemi'nin mesela, Manisa'da kurmak istediği askeri beden terbiyesi okulu gibi küçük teşebbüslerini bozarken, bir yandan başlamış olan ihtilal hazırlığının adeta başına geçmeye kalktı. Gazetedeki yazıdan anlaşılıyor ki Şemi'nin yaveri ihtilalcilere bağlı! Aynı zat bu sefer Ethem'in de yaveri olmakta devam ediyor!

Bu dokuz subay hadisesi yüzünden sofrada Bayar'la arasında geçen kavgayı hatırlıyorum. Yüzbaşı Kazım'ın defterinde ismim var diye bana yaptığı ağır tahrik, benim için ne kadar yerinde değilse, yine içimizdeki bazıları için tamamen haklı imiş!

Bu defteri de bitiriyorum artık. Sabah saat 5. Revirin gezinti yerine indim. Bahadır'ın [Dülger] masasında yazıyorum son satırları! Şu dört aylık hayatımdan pek az şey aksettiriyor defter. Hâlbuki hislerim kadar, çevremizde olup biten hadiseler de bu dört ayda büyük fırtınalar halinde belirdiler.

Memleket uçurumun kenarından bir türlü geri çekilmedi. Birbiri arkasına hükümet darbeleri oldu. “Af çıkacak da kurtulacağız” ümidi kâh söndü, kâh parladı, her sönüp parlamışla da aramızda düşmanlıklara kadar varan daha çok sessiz ayrılıklar doğurdu.

Ben büyükbabayım artık. Mustafa evlenmek istiyor. Bu arada içimde bir his doğdu. Evimi bir daha göremeyeceğimi sanıyorum. Bu dört duvar arasında, demir parmaklıklar gerisinde ölmek de gücüme gidiyor. Sonra düşünüyorum. Böyle olsa da ne çıkar? Bir hayat yaşadım işte, iniş çıkışlarla dolu bir hayat! Bütün bir düşmanlık dünyasının iftiralara, hasetlerine, kinlerine ve kudretlerine ufak tefek, cılız, zayıf, kuvvetsiz vücudumla karşı koydum. Başım dik, göğsüm ileridir. Memlekete elimden geldiği kadar çalıştım. Bugün Türkiye'nin dört köşesinde temellerinde benim attığım ilk harcı bulunan yüzlerce eser var! Kitaplar yazdım, ileri mevkilere eriştim, çocuklar yetiştirdim, torunlarım oluyor! Allah'ın bu kadar lütfundan sonra yeni bir şeref tacı daha koyuyor başıma! Zalimin elinde mazlum olarak ölmek şerefi!

5. Defter

22.01.1963 Salı Sabah Saat 5,5

1963 hatıralarımı küçük bir deftere geçmeyi düşünmüştüm. Şoför Kazım'ın verdiği takvimi kullanayım dedim. Fakat o kadar ufak ki hevesimi de kırdı. İşte hemen hemen 20 gündür bir satır olsun karalayamadım.

Kazım'ın defterine 6, 7, 8 Ocak günleri için şunları yazmışım:

6 Ocak Pazar

Yeni yılın hatıralarını çok kısa olarak Kâzım'ın verdiği bu deftere yazacağım. Üçüncü yılbaşını hapiste geçirdim. Bakalım daha kaç böyle geçecek?

Yüksel Menderes'in nikâhında büyük tezahürat! Bugün [Ragıp] Gümüşpala gelecekmış!

7 Ocak Pazartesi

Cumartesi Pazar günleri ziyaretçi çok idi. Tarsus'tan, Nevşehir'den, Konya'dan heyetler. Mebus arkadaşlar da vardı. Gıyas, [Adnan] Akarca, Melahat [Gedik] Hanım da vardı. Kimsede Meclis'ten ümit yok. Partilerden de. Herkes bir baş arıyor.

Süleyman Demirel aleyhinde cereyanlar başlamış, sözde mason imiş! Şark politikacılığı! Korkunç!

Koraltan, [Faruk] Güventürk ile görüşmüş, beni hastanede ziyarete geldi diyor! Barış Partisi kuruluyormuş! Recai [Ergüder] Paşa, köşk.

8 Ocak Salı

Dün Gümüşpala geldi. Yanında genel sekreteri Cevat Önder ve bazı mebuslar vardı. Yumuşak yüzlü, küçük memur tipinde, ufak tefek bir adam. Hepimizi öptü. Bayağı iyi sözler söyledi. Memleketin durumunu anlattı. "Bütün ümit Adalet Partisi'ndedir" dedi. Cevat Önder İnönü ile Gürsel'in arasının açık olduğunu söylüyor. Ertuğrul Akça ile görüşmüş. Ankara'da bir grup öğrenci Meclis'e yürümüş, bir mebusu protesto için!

İşte Kazım'ın defterine dökülen bunlardan ibaret! O halde şimdi bu güne kadar geçen günlerin manzarasını tespit edeyim:

Arada geçen en önemli olay Ankara Üniversitesi'nin 200 öğrencisinin bu Pazar ziyarete gelmesiydi. Tabii görüşmeye izin verilmedi. Kapının önünde silahlı askeri tedbir alındı. Hatta Güventürk Paşa da gelmiş! Halkla beraber 3000 kişi kadar toplanmış! Atatürk heykeli önünde tezahürat yapılmış, ellerinde Atatürk'le Bayar'ın

bir arada resimleri varmış! Resmi Bayar'a verilmek üzere savcıya bırakmışlar. İsmet Paşa'ya, Yassıada'yı da hatırlatarak telgraf çekmişler, [Emin] Kalafat'ın hanımının arabasını havaya kaldırmışlar! İktidarların bir gaflet tarafı var işte!

Geçen hafta Adana'dan büyük bir heyet geldi. İktidarda ürküntü, Gümüşpa-la'nın ziyareti ile başladı, müdür hakkında tahkikat yaptılar, sonra Adana heyeti! Öğrencilerin gelişi ile tedbirler almaya kalkıştılar. Bu tedbirlerle beraber buranın ruh haleti de dalgalanıp duruyor. Arkadaşların ekşiliği de umumiyetle artıyor.

Tektaş'lar Londra'ya döndüler. Mustafa da henüz iş bulamadı. *Son Havadis*'in sahiplerinden rica ettim. Bakalım ne oldu? Sitare'ye gelince derslerine çalışmıyor! Ne diyeyim! Süreyya ve Gültekin daha dönmediler. Ama belki bugün İstanbul'a gelmiş olabilirler.

Affin ikinci kademesi, bizler dışında olarak gerçekleşiyor gibi! Ekrem Alican ne kadar yalancı bir insan olduğunu bir daha gösterdi. Kıbrıs işi aleyhte bir durum gösteriyor. Dış yardımın alınması da gecikmekte! De Gaulle'un İngiltere ve Amerika'ya aldığı cephe!

Unuttum yazmayı: Adalet Partisi Bursa ve Adana teşkilatlarının hazırladığı mitingler geri bırakıldı.

23.01.1963 Çarşamba

Tek zevkim ortalama haftada iki defa yıkanmaktan ibaret! Acaba evimde yıkanmak nasip olacak mı bir daha diye düşünüyorum da zaman zaman. Dün telgraf aldım. Süreyya, Gültekin dönmüşler. Herhalde bu hafta gelirler.

Koalisyonu dâhil müşterek af komisyonu esasları tespit etmiş. Radyo söyledi. Yalnız bu esasların neler olduğunu bildirmedi. Anlaşılan ancak şu: Adi mahkumların da faydalanacağı umumi bir af getiriyorlar. Akşam radyoda bu açıklanınca öteki koğuşlardan sevinç feryatları yükseldi. Büyük bir kalabalık tahliye olacak!

Bayar'ı, ziyarete gelen gençler hakkında çektikleri telgraf dolayısıyla takibata başlamışlar.

Burhan Belge bu sabah sahra kesesinden ameliyat olmak üzere Ankara'ya götürüldü. Akşam vedalaştık. Biraz korkuyor!

Kayseri'nin büyük bir nahiyesi olan Hacılar'dan 1500 Halk Partili gençlerin kabul edilmemesi üzerine, "Sizler yalancısınız, dediklerinizin hep aksi çıkıyor, aksini yapıyorsunuz" diye üstelemişler.

Kayseri'de Harp Okulu'nun da ziyarete geleceği rivayeti çıkmış!

Siyasal Bilgiler Fikir Kulübü de Turhan Feyzioğlu'na "Dediklerinizin aksini yapıyorsunuz" diye mektup yazmışlar.

25.01.1963 Cuma Sabah 5,5

Dün akşam Neriman Ankara'dan telefon etti. Muhip'lerde imiş. Muhip [Dıranas] mektubumu almış, çok üzölmüş! Ben hepsini yazmıştım. Radyo idaresi çıkardı diyor, emrivaki karşısında kaldım diyor. Öyle hatıralar vardır ki beni onlardan koparamazlar dedim. Neriman biraz hasta olduğunu, bu hafta da gelmek istemediğini söyledi. Belki gelir. Hemen hemen bir ay oluyor görmeyeli! Mustafa'yı da daha işe almamışlar *Son Havadis*'ten.

Süreyya'dan mektup aldım. O da gelmiyor. Hâlbuki ne çok görüşecek konular var.

Dün Gökhan Evliyaoğlu ile Hami Tezkan gelmişlerdi. Bir de YTP'den Sivas senatörü Ahmet [Çekemoğlu] Bey! Bu zat "Ekrem Alican'a itimat edin" diyor! Başka bir şey de söylemiyor.

Adalet Partisi gene bu umumi siyasi af için karar aldı. Öteki partilere de başvuracak. Bakalım ne netice elde edilecek! Ekrem Alican'ın da kendi grubunda siyasi af artık zarurettir dediğini gazeteler yazıyor!

Konsorsiyum Türkiye'ye yardım işinin kararını gene geriye bıraktı!

26.01.1963 Cumartesi Sabah 6

Dün burası için heyecanlı bir gün oldu. Öğle radyosu İnönü'nün Gürsel'i ziyaret ederek "komisyon içinde umumi siyasi af konusundaki inkişaf lar hakkında" bilgi verdiğini yayınladı. Tabii çoğumuz bunu müspet yorumladık. Yeni Türkiye Partisi de af tezine katılınca takaddüm etmek istiyor dedi. Fakat akşamüstü gelen gazeteler nikbinliği söndürdü, anlaşıldı ki önceki gün İsmet Paşa kendi grubunda affın ve hükümete ortak partilerin aleyhinde konuşmuştu. O halde devlet reisinin siyaseti, bir kabine buhranının kopmak üzere olduğunu haber vermek içindir.

Bu manzaraya göre İsmet Paşa hangi parti ile yeni bir hükümet kurabilir? Halk Partisi'nden başkalarının affı istedikleri meydanda. Bu fikirlerinden caymazlarsa İnönü ya affı kabul edecek, ya hükümeti bırakacak! Her ikisini de istemiyorsa yine sokağı harekete getirecek! Şayet partiler sokak tahriklerine karşı koyabilirlerse bu yol da tıkalı demektir. Netice affı isteyenlerin azınlık kararı olmasına bakıyor!

Adalet Partisi af hakkındaki muhtırayı hükümete ve Gürsel'e vermiş. Önceki gün ve dün Şeref Kayalar gelmişti. General Faruk Güventürk yemeğe çağırmış, uzun uzun konuşmuş!

Necmettin Önder bana çok eski arkadaşı olan Güventürk'ün kendisine yazdığı mektuba verdiği cevabı okudu. Dikkate şayan!

Nuşin'den mektup aldım. Mustafa'nın *Son Havadis*'e ayda 900 lira ile girdiğini yazıyor. Buna sevindim.

27.01.1963 Pazar Sabah Saat 5

Bugün Ramazan'ın biri. Ay itibarıyla değil fakat kar ve soğuk içinde gördüğüm üçüncü Ramazan! İlki çocukluğumda idi. İkincisi gençliğime rastladı. Bu da ihtiyarlık çağıma! 53 yaş! İhtiyar sayılmaya da bilir. Amma ruhumda duyduğum bıkkınlık öyle büyük ki!

Dün Neriman gelmedi. Akşam telefon etti. Bana söylemediler. Yüksel'in [Menderes] evlendiği o gece benim hanım oradan çıkarak Cevdet San'ın evine gelmiş, kalp sıkıntısı geçirmiş, iki gün Cevdet'lerde kalmış! Sonra Mustafa ile Tektaş gelerek İstanbul'a götürmüşler. Bunları [Emin] Kalafat anlattı gece. Neriman yalnız sıkıntı geçirdim dedi. İşte her yerden gelen tatsız üzücü şeyler!

Ekrem Alican döndü sözünden! Gazetecilere sözlerim yanlış anlaşıldı, siyasi affın genel kurula gelmesini istiyorum diyor ve bu işin bütçeden sonra konuşulabileceğini ilave ediyor! Ancak bu ikinci sözleri de İnönü'nün ağır beyanatından sonra söylüyor! Böyle siyasi lider olur mu? Fakat asıl hata bizim ruh halimizde! Ne bekliyoruz bu insanlardan! Ve ben ne bekleyebilirim! Menderes, Zorlu, Polatkan asılmış, İleri ölmüş, Gedik kendini öldürmüş! Böylesine perişan edilmiş kafileden arta kalanın, hasımlarından ümit beklemesi insanlık haysiyetine yakışır mı? Soğuk dalgası memleketi fena halde sardı! Yollar tıkalı, şehirler susuz, ışıksız, trenler işlemiyor. İnönü bütün bunların kusurunu, yaz saati üzerinde dün yaptığı konuşmasında bizlerin üzerine yıktı!

29.01.1963 Salı Sabah Saat 5

Kar her tarafı kapladı. Memleketin büyük bir kısmında hayat durmuş gibidir. İnönü ise bu manzara karşısında nutuklar çekmekte, bir yandan bize hücum etmekte bir yandan da dertlere koşan bir başvekil tarzı takınmakta!

Alican'ın son dönüşünden sonra af işi yine unutulur gibi oldu. Adalet Partisi'nden hiç ses çıkmıyor.

Tarık Güryay, Bayar'a başsağlığı mektubu yazmış. Gültekin Başak ben yazdırdım diyordu Cumartesi günü! Dün de Bayar yine Gültekin'in kendisinden adama cevap vermesini rica ettiğini söyledi. Sözde her tarafta Bayar'ı methediyormuş! Ben de cevap vereyim mi diye sordu, arkadaşların üzüleceğini söyledim. Vazgeçer gözüktü!

Dün Zeki Erataman hücreye gelerek gece gördüğü rüyayı anlattı. Bayar da yanımda idi. Bir karışıklık çıkıyor, ben Erataman'a beni öldürürler kaçalım diyorum ve irice beyaz, ucu ve kenarları yeşil bir ayakkabıyı bunu Neriman'a verin, üç gün sonra arkamdan gelsin diye bağıryorum ve kaçıyorum! Tuhaf bir rüya!

Önceki gece ben de merhum Fethi Okyar'ı gördüm. Hücreye beni ziyarete gelmiş, lambaları yakamıyorum, yardım ediyor ve yakıyorum!

Bahadır Dülger dün hücreden çıktı. O revirde bir yer buldu. Bir ay sonra da sıra bende. Ne yapacağım diye şimdiden düşünüyorum!

Kulaklara garip haberler geliyor. Rauf Onursal söylüyordu dün: İsmet Paşa dört kişi üstünde duruyormuş. Bayar, ben, [Mükerrem] Sarol, Sebati Ataman! Birçok yerden geldi bu söz. Doğru tarafı var demektir. Peki, bu kinin sebebi ne?

Günlerim nasıl bomboş geçiyor! Yazayım diyorum yazamıyorum, hatta düşünemiyorum bile! Lanet olsun! Bildiğim tek şey şu: Adamlar bizi içeri tıktılar, mümkün olsa maddeten de, olmasa manen öldürmeden çıkarmak istemiyorlar!

Kalafat önceki gün güzel bir söz söyledi: "Bizi bıraksalar bile evde hareketlerimiz acayip olacak! Bir tuhaf gelecek çocuklara." Doğru, şaka değil 4 ay sonra üç yıl doluyor!

30.01.1963 Çarşamba

Günün dünya çapında büyük hadisesi Fransa'nın, daha doğrusu De Gaulle'un İngiltere'nin ortak pazara girişini reddetmesi idi. Bu konuda toplanmış olan Brüksel konferansı dün dağılmış. Bu, İngiltere'nin Avrupa üzerinde siyasi kudretini silmek hareketidir. Bakalım netice ne olacak? Fransızların Almanlarla yaptığı son sıkı işbirliği anlaşmasından sonra hareket daha manalı bir manzara alıyor!

31.01.1963 Perşembe

Anayasa mahkemesi Bayar, Koraltan ve [Hüseyin] Fırat'ın halkı silahlandırma davasındaki tahliye kararlarının kaldırılması isteklerini ret etti. Yalnız [Dilaver] Argun'unkini kabul etti. Manası ne ola! Bence Hüseyin Fırat meseledir! *Son Havadis* başka davalarda başka sanıkların bu yoldaki isteklerinin de reddedildiğini yazıyor. O halde Kromit işinde bizim müracaatımız da geri çevrildi demektir!

[Ekrem] Alican önceki gün İstanbul'da partide basın toplantısı yaparak af meselesini bu sefer de ikinci beyanatından farklı olarak ele almış! Bu iş, memleketin hayır ve sükûna ihtiyacı olduğundan 27 Mayıs'a kadar bitmelidir diyor. Gazetelerdeki resimlerde Süreyya yanında oturur gözüküyor.

Halk Partisi grubu da yeniden 12 kişilik bir komisyona havale etti meseleyi! Biraz zaman kazanma ve oyalama gayreti! Biraz yumuşama! İşte manzara bundan ibaret!

Gazeteler çok önemsiz bir şekilde [Fuad] Köprülü'nün bir beyanatını yayınladılar "yeni Demokrat Parti başkanı" sıfatıyla! Bütün partilere hücum ediyor! Ne seviyesiz adammış yarabbi!

01.02.1963 Şubat

Evet, hapishane haleti ruhiyesi! Amma Demokrat Parti'nin eski huyu, onu böylesine felakete sürükleyen sebeplerden biri olan eski huyu! Vehim, acele hüküm, hatta iftira ve tezvîr. Arkadaşların malum grubu durmadan burada bile aleyhimde!

Süreyya neden Yeni Türkiye Partisi'nde! Samet üç ayak üstünde duruyor! Kendisi Demokrat, karısı Adalet Partili, bir kolu da ablası kanalı ile iktidarda.

Samet'in karısı af için ya hep ya hiç demiş! (10 yıllıklar)

Samet duyduğunu haberi vermez, yalnız haber toplar! Peki sebebi! Meçhul!

Samet bedbin, hatta korkak. Neden? Çünkü atıp tutmuyorum. Samet ilkeci, Samet Kürtlerin karşısında! Samet milliyetçi! Bıktım artık bıktım!

Af meselesi yine sükûta gömüldü! Adalet Partisi soruyor, Yeni Türkiye başta lideri acayip beyanatlar veren insanların sesleri ile affı ikinci plana itiyor!

Bütçenin senatoda görüşülmesine başlandı. İnönü bu vesile ile radyoda konuştu. Yine bize hücum! Ama kendisinin başarısızlığının tam bir itirafı! "Onlar diyor bol itibar, bol birikmiş döviz harcadılar. Bunlar göze alınırsa bizim iki yılda yaptığımız büyüktür."

De Gaulle hareketinin uyandırdığı tepki büyüyor! Amerika işe karışmak temayülünde!

02.02.1963 Cumartesi Saat Sabah 5

Ankara'da büyük uçak kazası! Yüzlerce ölü ve yaralı! Askeri bir taşıt uçağı ile bir Lübnan uçağı şehir üstünde çarpışıyorlar ve Karaoğlan çarşısının ağzına, yani Hacıbayram'a sapan yere çarparak infilak ediyorlar! Korkunç!

Gece Hüseyin Fırat, dayısı mebus Ali [Turanlı] Bey'le görüşüyor, Ali Bey ona Alican'ın İsmet Paşa ile "on beş seneliklerden daha ilerisini de içine alan bir af" üzerinde anlaştıklarını söylüyor! Ben böyle bir haberin doğruluğuna inanmıyorum ama bir an için doğru diye kabul etsek bu formül nasıl tatbik edilebilir? İki halde: Ya müebbetler için isim üzerine bir af veya cezaları ayrı bir kademe yapmak! Birinci şekil tamamen hukuk dışı, ikincisi ise davayı halletmez!

Bir de akla şu geliyor: Bir kısım mahkûmları memleket dışına çıkarmak! Fakat tekrar ediyorum, haberi ben hayal mahsulü sayıyorum.

Ortak pazara girmemiz ve konsorsiyumun yardımı yine geri kaldı. Olacağı da yok!

04.02.1963 Pazartesi

Cumartesi günü Süreyya ve Nimet [Taşkiran] geldiler. Kâzım da beraber. Neriman gelecekti, fakat trenden çıkmadı, Perşembeye diye haber yollamış! Sü-

reyya'yı çok iyi gördüm. Her zamanki gibi canlı, enerjik. Alican'ın kendisine söylediklerini anlattı. Bu adama nedense inanıyor! 27 Mayıs'a kadar buranın tasfiyesi muhakkak olacak diyor! Başta Bayar olmak üzere bütün arkadaşlara aynı şeyi söyledi, bazılarıyla münakaşa etti. Bu arada da İsmet Paşa kumandanlara yazı ile "demokrasi tecrübesi muvaffak olmazsa anahtarları memleketin asıl sahibi olan askerlere bırakacağını" bildirmiş! Ne zihniyet yarabbi! Memleket milletindir, şu veya bu sınıfın değil! Yine Alican'a göre Halk Partisi de yola geliyormuş. Gazetecilere, *Dünya* muhabirinin sorusu üzerine "Bıktık bu zinde kuvvetler tehlikesinden" demiş!

Amma aynı hükümetin İçişleri Bakanı önceki gün Senato'da "Aftan bahsetmeyelim, sırası değil, reaksiyon oluyor, olacak!" diye konuşuyor! Ne ise bunlar hep laftan ibaret!

Kaza kurbanlarının sayısı artıyor! Yazık.

06.02.1963 Çarşamba Sabah Saat 5

Gazeteler yine garip haberlerle, yazılarla dolu! Aynı gariplik burada, bizim aramızda da değişik fikirler, hisler halinde kendini gösteriyor!

Hükümete bir darbe ihbarı yapılmış, sıkı tedbirler alınmış! Dün akşam sözde bir tekzip yayınlandı. İhbar yalanlanıyor, bir kısım da bakanlar kurulunun toplandığı haberini yalanlıyor! Düşünüyorum, İsmet Paşa, dizginleri çekmek için böyle bir komployu bizzat hazırlar!

Adalet Partisi'nde bir Eminsu (bu da acayip bir sıfat!) albayı "son ikaz" diye yazdığı bir yazıda Cemal [Gürsel] Paşa'dan başlayarak hepsini anayasayı ihlal ile suçlandırıyor, bu son ikazdır, bizi orduya iade edin, yoksa harekete geçeceğiz" diyor! Peki, haklarını geri verirlerse anayasayı ihlal suçları ortadan kalkmış mı olacak?

İnönü'nün radyo konuşmasına karşı Adalet Partisi bir cevap neşir ediyor, onu doğru konuşmamakla ittiham ederek "Eski iktidarı ve dünü tenkit etmeyi, yıkıcı muhalefet lideri oyununu bırak. Bu vatandaşları ikiye bölüyor" diyor.

Uçak kazasının sorumluluğu da mesele olacak! Bizzat hava kumandanının "kör uçuş yapıyorlardı" şeklindeki sözlerinden sonra kusurun öteki tarafa yüklenmesi mümkün değildir.

Dün Ankara'da 47 ölüyü askeri merasimle gömdüler. Bu da akıllarınca bir örtme tedbiri!

Yeni Türkiye Partisi genel sekreteri bizim eski Sivas mebusu mahalli seçimler vesilesiyle ve *Adalet*'in bir yazısına cevap olarak gazetelere gönderdiği yazıda "Toptan siyasi af istemek hatadır. Bu huzur içinde olabilir. Hâlbuki seçimler bir

huzursuzluk demektir" diye garip bir mantıkla toptan affın aleyhinde bulunuyor. Alican bir başka tip! Ağzı ise İsmet Paşa'nın: Evvela huzur, sonra af!

Meclis'te önceki gün hükümetin 111 sayılı kanunun değiştirilmesi şekli ile getireceği af kanununa bütçeden evvel Meclis'e sevkine karar veriliyor! Halk Partisi ve YTP grup başkanlarının ortak tavrı üzerine! Bu oyunu pek çözemedim!

Gelelim iç manzaraya: Her şeyden önce bir Bayar meselesi var. Demokrat Parti'nin başı olarak ortak felaketin sembolüdür tabii. Bu bakımdan sevgiler, alakalar bakımından etrafında toplanıyor. Hasımının ölümü de bu hissi kuşağı artırdı. Amma tıpkı iktidarda olduğu gibi, tıpkı merhum Menderes gibi bugün Bayar her hareketi, her sözü ile her şeyin yalnız kendisinden ibaret olduğunu, yalnız kendisini sevdiklerini, yalnız kendisinden korktuklarını imadan çekinmiyor! Bu arada da mahkemede üzerine yük almaktan kaçıp durduğunu da unutmuş gözüküyor! Mesela son günlerde yine ortaya atılan bazı kimselerin dışarıya gönderilmesi şartı ile af saçmasını ciddiye alarak "Hedeflerin ömrü ne kısa. Onu memleket dışında sona erdirmek istiyorlar" diyor. Gözleri mesela bana takılınca da yavaş sesle "belki birkaç arkadaşımız daha" cümlesini ilave ediyor. Her çeşit hesabını iki üç yılın içine sığdırmış! İstiyor ki biz de bu hesaba göre hareket edelim!

Bayar meselesinin bir yanı böylece kendi hakkındaki düşüncesinden doğuyor. Fakat bu meselenin başka yanları da var. Bayar'a göre netice almak için partileri durmadan şiddete doğru tahrik lazım! İçimizden bazılarına göre ise böyle hareket neticeyi uzatmaktadır! İkiye bölünür rey böylece!

Sonra birtakım hayalperestlerin sinsi hesapları ortaya çıkıyor: Tekrar iktidara gelmek ve başları arasına girmek! Hapishanenin koridorlarında siyasi rekabet dedikoduları ve bu işi yapacak olan Bayar'a daha yakın olmak gayretleri! Yarabbi sen ıslah et!

De Gaulle, İspanya ile askeri anlaşmalara çalışıyor. Bir diktatörle masaya oturmasının bahanesi hazır: İspanya da Avrupadır, iç rejimi ne olursa olsun. Fakat asıl sebep kendi ruhundaki diktatörlük eğilimi! İki diktatör yan yana geliyorlar! Bakalım neler olacak!

Mustafa'nın imtihanları nasıl geçti? Korkarım başaramadı. Yoksa haber verirdi!

07.02.1963 Perşembe

Dün akşam Neriman telefon etti. Bugün öğleden sonra gelecek, akşam da dönecek. Meclis'e birçok kanun gelmiş. Vergi, zirai ıslahat ve sair kanunlar. Bu arada af kanunu da var. Bizleri içine alıyormuş. Ne yapacaksınız dedim, bilmem ki biz karar vermiştik işte dedi. Gelsin bakalım görüşelim. Yine İsmet Paşa'nın dediği olacak.

Hükümet darbesi ihbarı üzerine hükümetin yayınladığı tebliğ dikkate şayan! Bu bir tekzip değil hatta “Biz karşılamaya hazırız” demekten ibaret! Talat Aydemir evinin gözetlendiğini söylüyor, *Adalet* gazetesine “ihbar İsmet Paşa’nın tertibidir. Ne zaman af bahis konusu olsa böyle bir şey çıkarır” diye cevap veriyor. Aynı fikirdeyim. Hasan Dinçer’e de sormuşlar “Bu meseleyi deşmemeli” cevabını veriyor. Bu da bir teyittir. Alican ise “Başvekil bize böyle bir haber vermedi” demekle yetiniyor. [Hıfzı Oğuz] Bekata’ya gelince “İhbar almadım, ama hazırım” gibi laf etmiş! Gümüşpala’nın sözleri daha enteresan: “Hükümet haklıdır. Hükümete karşı olmak rejime karşı olmak demektir. Bizim 22 Şubatçılarla, 14’lerle ilgimiz yok.” Ne demek bu! Bence dönüş başlangıcı! İnönü’nün aynı metodu yine meydana. Darbe haberi ile tehdit, arkasından istediği kanunlar! Buradaki arkadaşlar hâlâ hayal peşinde koşuyorlar bakalım! Üstelik soğukkanlı tahlillere kayıyorlar.

Konsorsiyum yardımı yapmıyor. Başkanı Türkiye’ye gelmiş ve bazı devletlerin itirazları var demiş. Tetkik ediyoruz diye de ilave etmiş! Verseler de çok az olacak herhalde!

09.02.1963 Cumartesi

Neriman Perşembe günü öğleden sonra geldi. Dün öğle üzeri gitti. Af kanununun Meclis’e gelmek ihtimali üzerine! Yazık oldu, tasarı daha birkaç gün sonra Meclis’e geliyor. Kalsaydı iki gün daha beraber olurduk.

Neriman’ı yorgun gördüm. Oldukça ciddi bir hastalık geçirmiş. Ankara’da enfarktüs demişler, elektrosu böyle göstermiş. İstanbul’da [Ord. Prof. Dr.] Ekrem Şerif [Egeli] elektrosunu yine almış, hayır öyle bir şey yok, ama yorulmayın, heyecanlanmayın demiş! İlaçlarını gösterdi, hepsi kalp ilacı, trinitrin gibi! Anlatırken çok üzüldüm, ağladım, iyi değil bu tabii. Tutamadım kendimi! Hastalanmasından korkuyorum, ne yaparım sonra!

Bugünün büyük havadisi: Irak İhtilali! 1958-1963 dört yıldan biraz fazla sürdü. [Abdülkerim] Kasım’ın saltanatı, kan içinde gelmişti, kan içinde gitti. Gazeteler büyük puntolarla veriyorlar haberi! Kullandığı mahkeme reisini de öldürmüşler.

İnönü’ye sormuşlar, “Zaten beklenirdi” demiş. Manalı cevap doğrusu! Yeni ihtilalin Nâsır’dan mülhem olduğu, milli bir hareket sayılabileceği anlaşılıyor! Ancak komitacıların da başkaldırdıkları görülüyor! Bizimkiler ne düşünüyorlar şimdi acaba!

14.02.1963 Perşembe Sabah Saat 6

Defteri birkaç gündür elime almadım. Hem canım istemedi, hem şu Meclis tahkikatı işi meşgul etti. [Latif] Aküzüm, [?] Kalpakçioğlu gelmişlerdi, Halk

Partili gelmedi. Eski Eskişehir polis müdürü imiş! Vazifesinden gürültülü ayrılmıştı! İfadesini aldılar, gittiler. Bakalım ne olacak? Bu vesile ile insan denilen mahlûkun bazen ne kadar hain, alçak olabildiğini bir daha gördüm. Dosyada Mehmet Akın'ın sözlerini okudum. Neler dememiş yarabbi! Hepimize başta Menderes aynı şeyi yaptı. Ne kazandı, hiç!

Önceki akşam Bayar da bu insani alçaklık dediğim hale bir misal daha anlattı: Bayar'ın avukatlarından biri, galiba Yılmaz anayasayı ihlal davasında veya silahlandırmada Koraltan'ın oğlu Oğuz'un bir ihbar mektubunu görmüş. Mektupta şöyle deniyormuş; bir gün Bayar, Menderes, Koraltan'ın evine gelmişler. Bir aralık Hüseyin Fırat da gelmiş. Oğuz [Koraltan] odaya hizmet için girip çıkıyormuş, bu arada Bayar'ın Hüseyin Fırat'ın bulacağı insanları silah vererek yetiştirelim, üniforma da giydirelim, ileri de belki kullanırız dediğini, Menderes'in sustuğunu, Koraltan'ın da Bayar'a itiraz ederek itidale sevk etmeğe çalıştığını görmüş ve duymuş!

Bu Oğuz, Divan'a başvurarak şahitlik için gelmiş, sonra da mahkemede yapamayacağım diyerek çekilmişti. Egesel ise bu çekilmeden üzüler kim bilir ne hakikatleri açıklayacaktı diye haykırıyordu. O zaman not defterime bu olay için "Oğuz neden geldi, neden konuşmadan gitti! Bu nasıl facia! Oğul babasının aleyhine şahit oluyor" diye yazdığımı hatırlıyorum. Koraltan da ne kazandı bu hıyanetlerden?

Dün Süreyya'nın iyi bir çıkışı var gazetelerde. *Hürriyet*, YTP İstanbul başkanı olarak parti merkezine ve grup başkanlıklarına telgraf çekerek teşkilat afta ısrarı, koalisyonda ısrara tercih ediyor. Bu işin Mayıs'tan önce bitirilmesi için kati talimat alınmasını istemiş! Ayrıca gazetecilere olmadığı takdirde hükümetten çekilmeliyiz diyor!

Bütçe Senato'dan Meclis'e geldi. Şiddetli tenkitler var. Bu arada da ağır zamlar ve vergilere ait kanunlar çıkıyor! Telefonlara, mektup ücretlerine ilave yapıyorlar! O halde daha az telefon kullanacaklar, daha az mektup yazacaklar!

Irak ihtilali, Halk Partisi içinde ürküntü yaratmışa benziyor! Cihat Baban kardeşlik kuralım diyor, *Ulus* gazetesinde! Meclis'te de muhalif mebuslardan bir kısmı huzur için affı hemen getirmeli diye bağırıyorlar!

113 sayılı kanunu değiştiren af kanunu tasarısını hükümet tetkik ediyormuş. Gazetelerin haberleri birbirine uymuyor. Son haberlerin biraz geniş olacağı şeklinde!

Bu hafta Manisa Adalet Partisi il başkanı ile gençlik kolu başkanı gelmişlerdi. Genç ve sevimli çocuklar, garip bir haber de verdiler. [Fevzi Lütfü] Karasmanoğlu şimdi de YTP hesabına çalışıyormuş. Eski *Hürriyetçiler*! Süreyya'ya yazdım bunu, nasıl arkadaşlık edeceksin diye sordum!

Konsorsiyum yardımından hiç ses seda yok. Bu halin bizi Ruslara doğru itmesinden korkarım! Zaten Suat Hayri'nin [Ürgüplü] başkanlığında bir heyet gidecekmiş! Hükümet olarak ortada İsmet Paşa'dan sonra Hıfzı Oğuz [Bekata] gözüktüyor, resimleri, sözleri gazeteleri doldurmakta! Nazar degecek herhalde bir gün! Memleket dışı dünyada ön planda yine İngiltere-Fransa ihtilafı. İngiltere İtalya ile Avrupa'yı Koruma Birliği yapıyor. Hâlbuki İtalya ortak pazarın belli başlı azasıdır. İngiliz başbakanı da Avam kamarasında "Fransa'nın Almanya ile anlaşmasını kastederek "Bıktık usandık bu kuvvet tezahürleri ile birliği sağlamak hevesinden. İngiltere'ye bir adadır diyorlar. Amma bu adanın Avrupa ve dünyaya bıraktığı mirası unutuyorlar" diyor.

Mustafa'nın *Son Havadis*'te ilk yazısı çıktı. Üç Amerikalı milyonerin, patriği ziyaretinden bahsediyor! Tektaş'tan hiç haber yok!

Bana gelince can sıkıntısı içinde bunalıyorum. 12 gün sonra hücreden çıkmak lazım. Ne yapacağım bilmiyorum.

16.02.1963 Cumartesi Sabah Saat 5

Celal Yardımcı, Neriman'ı rüyasında görmüş. Denizde yürüyormuş, bir aralık kaybolmuş, sonra yeşil bir sahilde yine görünmüş, idman yaparak yüzüyormuş! Yardımcı'dan bir hatıra diye yazıyorum bunu!

Irak ihtilali ibret verici oluyor. Şark, değişmeyen metotlar! Kasım ve arkadaşlarının kurşuna dizilmiş resimlerine baktım da ihtiras ve gafletin insanda nasıl yan yana geldiğine hayret ettim.

Yeni idare henüz oturamadı, Komünistler, Kasım taraftarları da yer yer dayanıyorlar. Irak komünistleşirse çok fena olacak.

Af kanunu tasarısını hükümet kabul etmiş! Siyasi suçlar girmiyor. Buna mukabil İsmet Paşa'nın parti grubunda yuvarlak bazı sözleri var. 27 Mayıs bayramı kanunu getireceğini, grubun kendisini desteklemesini, affın protokolü aşacağını, yaraların sarılacağını, 113 sayılı kanunun dışında kalanlar için af kanunu hazırlanması için tam yetki istendiğini söylüyor!

27 Mayıs bayram olacak! Güzel 10 Temmuz da bayramdı! Hangi günler bayram olacağını zaman gösterecek!

Dün akşam ajans, konsorsiyumun 150 milyon dolar yardıma karar verdiğini yayınladı. Bütün yardımların yekûnu ise 220 milyon tutuyormuş! İnönü istismar edecek bunu! Ön bahçeye çıkma izni hücredekiler için de verilmiş! Zaten bir hafta kalmıştı burada! Yeni bir korku doğdu içimde! Burada ölüp kalmak korkusu! Bir daha evimi görememek, yatağında yatamamak korkusu! Yenmeğe çalışmalıyım bu hissi, yoksa sonu fena olur!

Şöyle bir manzara var arkadaşlar arasında: 10 yıla kadar mahkûmlar Bayar'dan kaçır haldedirler. Onu ya hiç görmüyorlar yahut pek az!

Bu manzaranın yanında dedikodular:

– Müebbetler ya hep ya hiç diyorlarmış!

– Kademe yapılacaksa bunu önlemek lazım! Hâlbuki Adalet Partisi başta Bayar, müebbetlerin tahriki ile bunu önlemeye çalışıyor! Mesela bu sabah Âtîf Benderlioğlu bunu söyledi!

– Bayar memleket dışına çıkmaya razı olmayarak arkadaşlarını mağdur ediyor! Bu da mesela [Emin] Kalafat'ın fikri! Hâlbuki Bayar'a ciddi olarak böyle bir teklif yapılmış değil ki!

– Resim yapan arkadaşlar çoğalıyor gittikçe! [Âtîf] Benderlioğlu, Kenan Akmanlar, [Nusret] Kirişçiöğlü, [Sezai] Akdağ! Hadi Hüsman ise vazgeçmiş gibi! Hepsî de portrecî!

17.02.1963 Pazar sabah Saat 6

Ziyaret günlerinin de heyecanı kalmadı artık! Kim gelmiş, kim gitmiş, ilgilendirmiyor bile! Dün [İzzet] Akçal'ın kızı Cevat Önder'den bir mektup getirdi. Af kanunu Meclis'e geldiği zaman Neriman hemen konuşmak istiyormuş, apolitik bulmuşlar, o da isyan ettiği için benim ikazımı rica ediyorlar! Mesela Şeref Kayalar konuşsa apolitik olmuyor da Neriman konuşursa oluyor! Neden? Bunla beraber Neriman'a konuşma diye yazdım. [Emin] Kalafat da Önder'e üzüldüğünü bildiren bir mektup yazdı.

Son Havadis'te çıkan bir yazı ve gece gelen bazı telefonlar burayı yine karıştırdı. Yazıya göre temsilciler bir siyasi af konusu getireceklermiş. Hatta bunda müebbetlerin affı memleket dışına çıkmayı kabul ettikleri takdirde olacaktır.

Son Havadis'in bu haberi üzerine gece Hüsman'a, Akçal'a telefonlar, hemen vereceklermiş teklifi, Hükümet kanatları yeni bir protokol imzalamışlar. Ekim'de tasfiye edilecekmiş bu iş!

Büyük tezat, ruhların içine dolduğu büyük çıkmaz. Hem masumum, mazlumum diyeceksin, hem zalimlerden af bekleyeceksin!

[Yakup Kadri] Karaosmanoğlu dünkü *Dünya*'da aydınları yeni bir fikir çevresinde toplanmağa çağırıyor. Amma bu fikir ne olmalı gösteremiyor! Sahte mürşitlikten vazgeçemedi bu adam bir türlü!

Irak'ın yeni hâkimi [Abdüsselâm] Arif Mareşal olmuş! Albaydı, dört derece birden! Yine karşımıza Şark çıkıyor.

18.02.1963 Pazartesi Sabah çok erken

Dün Yusuf Paşa gelmişti. Malum tavır ve dil! Gümüşpala'yı çekiştirdi. Parti-nin yeni idare heyetinde 6 Mason olduğunu söyledi.

Dünkü gazetelerde Adalet Partisi'nin İsmet Paşa'ya ve Cemal Gürsel'e ver-diği yeni bir mektubu var. İnönü'nün birkaç gün önce *Hürriyet*'te çıkan sözleri üzerine! İnönü'nün "Affı çıkarmak kudretinde değilim" dediğini yazmıştı. Bunu ele alarak "mebusların ve Meclis'in ihtilal tehdidinden usandığına işaret ederek açıklayabildiğini" diyorlar. Bu tarihi bir vesika sayılabilir. Yazık ki fikirler dağ-ı-nık, üslup bozuk, görüşler değerlendirilmemiş! Dün radyo, bu muhtıraya verile-cek cevap üzerinde hükümetle mutabakat olduğunu tebliğ etti.

Gazetelerde aynı partilerin "siyasi af üzerinde anlaşma" haberlerini tekzip-leri var. Bu arada YTP grup reisi Alican'ın kendilerine affı çıkarmakta anlaştık dediğini açıklıyor! Gariptir ki İsmet Paşa da yalanlıyor haberi! Arap saçına döndü!

Dün Mazlum Kayalar'la buradaki halimiz hakkında konuştum. O da benim fikrimde!

Amerika ile İngiltere Fransa'yı dışarıda bırakarak NATO ve Avrupa işlerinde yalnız başlarına harekete başladılar. Nezaket olarak Fransa'yı da yarım ağızla davet ediyorlar! Böylece De Gaulle, Küba hareketinin cezasını çekiyor.

Türkiye'deki füze rampaları sökülüyor. Zahiri sebep polaris füzsesinin onla-rın yerine geçmesi. Fakat bu polarisler denizaltılardan atılacaklar. Yani Akdeniz'e verilecek, Türkiye'ye değil. O halde bu karar bize karşı duyulan itimatsızlığın eseridir!

19.02.1963 Salı Sabah Saat 5

İnönü Gümüşpala'ya cevap verdi. Görünüşü sert. Adalet Partisi'nin Irak ihtilalinden bahsetmesini ele almış. Yani bir üslup hatasına oradan yükleniyor. Fakat aslında ürkek, konuşma kapıları açan bir cevap! Bu adamların tahrik yapmayacaklarına teminat isterim diyor, intikam alınmayacağına söz verilme-lidir diyor. Sonunda da 113 sayılı kanun içine almaya zemin ve lüzum yoktur diyor!

Tasarının komisyondaki müzakeresinde de Halk Partililer yumuşak ve ür-kek! Bakalım Adalet Partisi ne cevap verecek?

Dün akşamüzeri [Emin] Kalafat, Bahadır [Dülger], [Celal] Yardımcı ile şu dağınık halimizi düzeltmek için biraz konuştum. Fakat sinirlilik her şeye hâkim!

Dün biz de, yani hücredekiler de ön bahçeye çıktık, açık hava hoşuma gitti. Yassıada havalandırmalarını hüznle hatırladım.

22.02.1963 Cuma

Rüyalarla dolu bir gece geçti yine! Karmakarışık!

Son iki günün olayları önemli. Af Kanunu Meclis'ten büyük kavgalardan sonra çıktı. Şimdi Senato'da! Adalet Partisi tam bir tesanüt halinde! 15 kadar da öteki partilerden destekleyenler var. Netice Adalet Partisi'nin bizleri de affın içine alan önergesi 160 evet, 8 çekimser, 199 hayır ile tecelli etti. Oy isim üzerine! Adalet Partisi için büyük muvaffakiyet. Alican Meclis'te bulunmadı bile! Bölük-başı ise oya katılmıyor. Gümüşpala'nın ve [Gökhan] Evliyaoğlu'nun konuşmaları güzel ve kuvvetli. İsmet Paşa iki defa konuşmuş, aynı üslup, aynı mantık. "Siyasi affı ne zaman ne şekilde getireceğim hakkında angajmanım olmadığı gibi, getirmeyeceğim hakkında da sözüm yoktur" diyor ve ilave ediyor "tahrikler devam ederse bu mevzuyu konuşmayacağım."

Adalet Partisi ikinci muhtırasına yine İnönü'nün verdiği cevabına bir cevap daha vermişti. Muhtıra hakkında, birincisinden daha derli toplu. İsmet Paşa, bu muhtıraya Meclis konuşması ile dokunuyor!

Dün Bayar'la uzun uzun konuştum. Anladım ki eski huylar burada da hâlâ devam ediyor! Görüşlerimi anlattım, haklı bulur gözüktü!

Son günler, buranın moralini yine biraz bozdu. Her kafadan bir ses çıkıyor. Kimisi İsmet Paşa'nın yeni bir darbesinden korkuyor, kimisi başka felaketlerden!

Tektaş'tan mektup yok! Mustafa'dan da. Sitare'nin notları fena imiş. Okuldan annesine mektup gelmiş. Bu kızın hali ne olacak bizden sonra! Geleceğinden korkuyorum!

24.02.1963 Pazar Sabah Saat 6

Garip bir af kanunu çıktı. Bir bakıma Adalet Partisi için zafer! Tam beraberlik halindeler! Yeni Türkiye için ve liderleri ve bir kısım mebusları için manen yıkılma!

Zaten neden yapıldı? Neyi tasfiye etti bu kanun! O da belli değil!

Neriman, Süreyya, Gültekin ve Sitare geldiler. Süreyya hâlâ Alican'a güveniyor. Hâlâ 27 Mayıs'ta bu işin biteceğini söylüyor.

İhsan Sabri [Çağlayangil] Senato'da iyi konuşmuş, orada da kavgalar var. [Alparslan] Türkeş geldi: Edirne'den karayolu ile giriyor, oldukça kalabalık bir kitle karşılıyor. Şehri ve civarını dolaşıyor, halka hitap ediyor "size refah ve saadet getireceğim, sizinle beraberim" diyor. Fazla gösterişli bir giriş! Yakayı çabuk ele verdiler. Adalet Partisi'ne gireceğinden bahsediyorlar! Büyük hata olur!

Evvelki akşam Bayar'la münakaşam oldu. Süreyya geldi, yarın sizi görecektim, Meclis'te [Yusuf] Azizoğlu, [Turhan] Feyzioğlu'nu dövmeye kalkmış, [Ekrem] Alican da hücum etmiş diye konuşmaya başlarken şu garip cevabı verdi: "Senin kardeşin Ağaoğlu kızı, dostum olarak konuşurum. Amma YTP'li olarak değil." [Zeki] Erataman da orada idi. Şaşırdım ve neden dedim, Talat Asal, Nizamettin Erkmen gelseler ne yapacaksınız. Onları kucaklarım, çünkü lehimize oy verdiler. Sinirlendim tabii. Süreyya mebus değil! Amma YTP İstanbul başkanı olarak o da telgrafla aynı işi yaptı! Ne farkı var! Bayar bu sefer de "Gelip bizi afyonluyor" dedi. Anladım şu malum dedikodu illeti hâlâ devam ediyor! "Bunu size söyleyen alçaktır, namussuzdur. Kimseyi afyonladığı yok. Asıl bunu yapanlar başkaları, Süreyya'nın dedikleri ile [Osman] Kapani'nin, [Osman] Kavuncu'nun dedikleri arasında ne fark var? Affı bu Meclis'ten bekliyorsanız, adam kazanmaya bakın, darıltmaya değil." Bu sıra Baha Akşit geldi. Ben devam ederek "o halde yarın Süreyya sizinle görüşmesin, sakınleşin, sonra" dedim. Bayar hatasını anladı, özür diledi, ben de durdum. Dün de Süreyya ile görüştü.

Bu hadiseyi biraz uzun yazmamın sebebi şu: Şayet af istiyorsak tutulacak yol nedir? Affı bu Meclis getirecekse bu yolu nasıl çizeceğiz? İşte bu soruların cevaplarında anlaşma olmuyor aramızda. Mesela ben diyorum ki, şimdi Adalet Partisi'nin yapacağı iki şey var. Bir yandan eriştiği beraberlik seviyesini muhafaza etmek, bir yandan da kendisini kanunların pençesine düşürmeden İsmet Paşa'yı rızaya davet etmek! 'Teminat istiyorum' kastın nedir? Ne teminatı istiyorsun? Hangi hadiseleri tahrik sayıyorsun?" Yani onunla masaya oturup konuşmak lazım. Sonra YTP ile arayı bulmak gerekiyor. Bu iki partinin çatışması İsmet Paşa'nın işine geliyor.

İşte başta Bayar, arkadaşların bir kısmı bu fikre yanaşmıyorlar, yalnız hücum, yalnız hücum diyorlar. Bayar'ın "afyonlama" ittihamı da Süreyya'ya değil banadır! Düşünmüyor ki afyonlamadan fayda yok. Aynı kaderin ipine bağlıyız ikimiz de! Ne ise.

Dün Baha Akşit bana Bayar'ın sağlık durumu hakkında doktorların verdikleri son raporu okudu. Hayat tehlikesi görüyorlar. Kendisi hastaneye gitmeyi, ne faydası var, raporlar hasıraltı edildikten sonra diyerek reddetmiş. Sağlık heyeti buraya gelecek! Akşit durumu Alican'a bildirecek!

25.02.1963 Pazartesi, Şeker Bayramı

Zindanda bir bayram daha. Ne yapalım böyle olsun. Sitare, Süreyya, Gültekin gittiler. Neriman burada. Arkadaşların hemen hepsinin aileleri de geldiler.

Oğuz Koraltan'ın ihbarının suretini İçel mebusu Hamdi [Dölek] gösterdi. Birkaç gün önce yazdığından değişik biraz. Amma Oğuz'un aleyhine! İddia ettiği konusunda Hüseyin Fırat yok. Yalnız İçel halkını silahlandırma fikri oradan gelmiş gösteriyor. Sözde Bayar İçel seçimlerinin güç bela kazanılmış olmasına kızarak, komünizme karşı bahanesiyle gençlik teşkilatı kurmayı, silah dağıtmayı ısrarla istiyormuş. İhbarda Tahkikat Komisyonu ile Salahiyet Kanunu'nun da Bayar tarafından emir edildiği, İçel mebuslarından Koraltan'ın aleyhinde olan bir iki mebusla, Hatay'da halkı silahlandırmada beraber oldukları, Bayar'ın bir çeşit Milli Mücadele'nin "yeşil ordusunu" kurmak istediği, ihtilalden sonra sokakta rastladığı birisinin Hatay'dan gelen trenlerin duvarlarında "memleketi yeşil ordu kurtaracak" diye yazıldığını söylediğini. bunun Bayar'ın istediği teşkilat olduğuna inandığı da yazılı!

Önceki gün Bayar kızının veya avukatının bu ihbar mektubu üzerinde Oğuz'la konuştuğunu, o sırada askerliğini yapan Oğuz'un kendisine yapılan işkence derecesindeki tazyike dayanamayarak beyaz kâğıda imza atmaya mecbur kaldığını, dava görülürse bunu mahkemede açıklayacağını söylemiş! Ya da tabii ihbar mektubu Yüksek Soruşturma'dan Adalet Divanı savcılığına gönderiliyor. Hayrettin Şakir'in imzasıyla Oğuz'un Divan'da şahitliğe gelişinin şekli meydana çıkıyor böylece!

Alparslan [Türkeş] garip bir hava ile de İstanbul'a gelerek Divan otelinde basın toplantısı yapıyor. Yazılı beyannamesinde "27 Mayıs'ın hedefleri şunlardı" diye %90 faşist birtakım klişe cümleler sıralıyor. Bu da gösteriyor ki 27 Mayıs'ın hiçbir hedefi yok imiş! Muhalefeti tutan gazetelerin, *Yeni İstanbul* dışında hepsi Alparslan'a karşı cephe aldılar. Yalnız *Yeni İstanbul* tutuyor. Edirne'de on bin kişinin karşılandığını yazacak kadar da ileri gidiyor.

Kemal Satır da Meclis'te "27 Mayıs'ın meşruluğunu kabul etmedikleri müddetçe siyasi affın karşısındayız" diyor. Yeni Türkiye Partisi grubu da bir tebliğ yayınladı. Affı istediklerini, ortamı kurmak için bütün partilerin beraber çalışmaları lüzumunu ileri sürüyor. İsmet Paşa'nın dediklerinin daha yumuşak ifadesi! Yeni af kanununa göre dün buradan 240 kişi tahliye edildi.

27.02.1963 Çarşamba

Bugün hücreden çıktım. Revirdeyim. Buradaki yalnızlığı çok arayacağım. Ne ise.

Dün Şeref Kayalar, Mazlum'a [Kayalar] gelmişti. Garip şeyler söyledi. Şeref, Genel Kurul seçimini kazanamadığı için kızgın! Biraz da dedikoducudur! Bunlara rağmen endişelerinin haklı tarafı var! [Hüseyin] Ortakçoğlu anlattı: Bayar

ona, Oğuz Koraltan'ın ihbarını babasına sormasını rica etmiş. Adam "Ben nasıl sorayım" diyor, nasıl yaparım ben bunu?

Süreyya ile uğraşıyorlar burada! Neden? Yeni Türkiye'dedir diye! Dün bir Nevşehirli yanıma geldi. Görüş yerinde, ablanıza söyleyin çekilsin dedi. Ona vaziyeti anlattım, mebus olsaydı o da af için oy verirdi, ama teşkilat olarak telgraf çekti, biraz daha bekleyecek dedim, adam tatmin oldu gitti. Amma kendiliğinden gelmemişti, [Cevat] Önder gönderdi! [Osman] Kavrakoglu önceki gün, "Bunlar gelecek iktidar hülyası içindeki kavgalar" dedi. Belki doğru, fakat ne kadar gülünç!

Çok tebrik kartı geliyor. Şimdiden dört yüzü geçti. Bu alakanın ifadesidir. İşçilerden, esnaftan, köylüden geliyor daha fazla.

07.03.1963 Perşembe Saat Sabah 4

Gece erken yattım fakat hiç uyuyamadım. Zaten hücreden sonra hayatım orada kurmuş olduğu düzenini kaybetti. Kalabalık arasında düşünmek, kalabalık arasında yatmak, kalabalık arasında uyumak zor geliyor! Son bir hafta yine alıştığımız iç ve dış olaylarla dolu geçti. Neriman hep buradaydı. Şimdi bir ay gelmeyecek. Bayar'ın tebrikleri yağmur gibi yağdı. Cevapları hâlâ bitiremedi.

İsmet Paşa, bayramı Gölcük'te askerlerin ve kumandanların arasında geçirdi. Sonra Bursa'ya, Eskişehir'e, aradaki ilçelere uğradı, her yerde aynı konulardan, planlardan, muvaffakiyet için sıkıntı çekmek lüzumundan, 1964 ve 1965'ten sonra iyi günler geleceğinden bahsetti durdu. Ankara'ya gelince de radyoda konuşarak askerleri göklere çıkardı: "Ordu iç ve dış emniyeti koruyacak haldedir" diyerek karşısındaki bütün kuvvetleri onunla tehdit etti. Bir Mart'tan beri başlayan zamlar ise piyasayı allak bullak etti. Şimdi de ihtikâr tedbirleri alıyorlar. Milli Korunma devri geri dönecek gibi.

[Burhan ve Orhan] Apaydın kardeşlerin garip bir hareketi, siyasi af kanunu getirdiler, partilerinin yani YTP'nin haberi yok. Buna karşılık Alican daha önce söylediklerini yüzde yüz unutmuş gözükerek İsmet Paşa dili ile ve onun gibi ortamdan, tahrikler olursa affın gecikeceğinden, memleketin fena duruma düşeceğinden dem vuran bir beyanat verdi. Bu herif yalnız ahmak değil ahlaksız da!

Ankara Bayar'ı oradaki hastanelerden birine almak kararına varmış. Sebebi de doktorların verdiği rapor! BBC'de evvelki gün ağır hasta olduğu veya öldüğü söylenmiş. Bunun üzerine telaşlanmışlar. Bayar ise haklı olarak gitmek istemiyor. Bakanlık benim gibi yakınlarının kandırmalarını istemiş. Dün iki savcı yardımcısı bu işle meşgul oldular. Ben, [Bahadır] Dülger, [Osman] Kavrakoglu, Selami [Dinçer], [Baha] Akşit, Medeni [Berk] ile görüştüler. Hepimiz daha önce

Ankara'ya götürüldüğünü, hakarete uğradığını, orada tek başına bırakılacağını anlattık, daha bazı şeyler de söylendi. Savcılar ise bu kararın infazın geri bırakılması muamelesinin başlangıcı olduğunu, İnönü'nün bizzat ilgilendiğini, gayet rahat götürüleceğini, yanında teğmen Yılmaz'dan başka resmi üniformalı kimse olmadığını söylüyorlar. Bakalım ne olacak!

13.03.1963 Çarşamba Saat Sabah 5

İki saat önce Baha Akşit odaya gelerek Bayar'a altı aylık infazın geri bırakılması raporu verildiğini söyledi. Akşam Adalet Vekili radyoda Bayar'ın sağlık durumu üzerindeki yayınlar dolayısıyla oldukça uzun izahat vermişti. Adli Tıp ne derse onun olacağını, başka bir düşünce ve müdahalenin olmayacağını söylemişti. Bu halka verilen bir teminattır. Akşam sinemada beyanattan müspet netice bekliyorum dediğim zaman ilk defa olarak menfi düşünmüyorsun dedi. Mantık böyle icap ettiriyor cevabını verdim. Evet, ilk defa olarak müspet! İhtilal-den önce menfi düşüncelerimi merhum da, bu da vehim diye karşılardı.

[İzzet] Akçal da önceki gün 6 ay infazın tehiri kararını aldı şekerden ve gitti. Bazı arkadaşlar garip tepki gösterdiler. Sanki kendini kurtarmak günahmış gibi! Kemal Aygün de aynı şekilde tahliye edildi. Yine şeker hastası olan [Zeki] Erataman, [Rauf] Onursal da müracaat edecekler. [Emin] Kalafat'ın durumu zaten ihtilaflı! Böylece af yerine infazın geri bırakılması yolu ile zindandan çıkmak! Ya hasta olmayanlar! Bayar'ın tahliyesi af mücadelesini gevşetecektir elbet! Bugün aldığı neticede Ankara'ya gitmek teklifini reddetmesi rol oynadı. Bu da bir hikâyedir (Savcının ve vekâletin benden, Medeni'den ve doktorlardan Bayar'ı ikna için ricası, cevaplanmıyor), (BBC'nin yayını).

Adana mitingi başarılı oldu. 100 binin üstünde çünkü. *Ulus, Dünya, Cumhuriyet* bile 40 bin diyorlar!

Suriye'de de ihtilal! Her yıl bir hareket. Yine Nâsırcılar yapıyor! Bu hafta İsmet Paşa'nın birkaç konuşması var. Önemli değil. Yalnız birinde Bayar'ın sağlığı işinin otomatik olarak halledileceğini söylemişti ki bu da tahliye edileceğinin delili idi!

Anayasa Mahkemesi'ne, Kromit davasının 44 sayılı kanunun geçici 7. maddesine göre Meclis'e göndermesi gerektiği hakkında başvuracağım. Bakalım ne netice çıkacak?

Hüsnü Yaman öldü. Allah rahmet eylesin. Benim ve [Mükerrem] Sarol'un kellesini vererek kurtulmaya çalışmıştı Yassıada'da.

Haksız iktisap davalarını, son af kanunu ile düşürdüler. Bu iş de böylece kapandı. Selim Yatağan, Abdurrahman'ı rüyasında görmüş, yüzü neşeli imiş, elindeki bir tepsiyi bize doğru uzatıyormuş!

19.03.1963 Salı Sabah erken

Bu hafta Süreyya geldi. Dört gün kaldı. Uzun uzun konuştuk. Onda hâlâ ümit var. Bazı mebuslar senatörler de vardı. Bu arada Ferit Alpiskender ve Ahmet Topaloğlu! Nazik fakat acı konuştum. İkisi de kendi kusurlarını başkalarının üstüne atmaya çalışıyorlar. Turhan Dilligil de vardı. Durumu para bakımından sıkışık.

Bayar'ın raporu adli tıpça tasdik edilmiş. Bugün çıkması ihtimali var. Dün biraz konuştuk. Yine sükûnet tavsiye ettim. Daha önce söylediklerimi tekrarladım. "Memleketin, bizim, sizin menfaatiniz buradadır!" Otele inmekten vazgeçiyor. İki gün Ankara'da kalarak mebusların ailelerini ziyaret ettikten sonra İstanbul'a gidecek! Yine Adnan Bey'den, mektup işinden bahsetti. Şüphelerini açıkça ima ediyor. Bundan üzgün çok! Bayar'dan sonra burası ne olacak? O bir manevi disiplin kuruyordu aramızda!

Bir yaşıma daha girdim. *Zafer*'in başmakalesini Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] yazıyormuş! *Dünya*'da da yazıyor! Siyasi ahlak hocalarının haline bak!

[Kemal] Aygün de hastalık raporu ile tahliye edildi. Namık Argüç de. [Emin] Kalafat yine topallıyor. Müracaat etti. Zannederim bir haftaya kadar o da çıkar. Koraltan'ın hali zaten perişan! Böylece müebbetlerden gidenler çoğalacak. Hazır bahanesi yok demektir!

İnönü ve Alican'ın radyo konuşmaları! İkisi de ekonomik durumun fenalığından şikâyetçi. İkisi de burada muhalefeti suçlu görüyor.

İktidar edebiyatı ile muhalefet edebiyatı hep aynı. Cümlelere kadar aynı. Ağızlar değişiyor yalnız.

Kromit için Anayasa Mahkemesi'ne, dosyanın Meclis'e gitmesi lüzumuna dair istidayı Süreyya dün vermiş olacaktı! Bakalım ne çıkacak!

Mustafa'yı garip bir şekilde rüyamda gördüm. Küçükmüş, yere düşüyor, alını taşa çarpıyor, kaldırıyorum, yeşil birtakım şeyler var alnında, onları çıkarıyorum, beyni görülüyor!

21.03.1963 Perşembe

Zavallı Suna'nın kocası Cüneyt, Polatlı'ya giderken trafik kazası sonunda ölüyor. Evvelki gün bana haber verdiler. Hadise Pazar günü oluyor. Tezer'e telefon ettim. Suna ile de görüştüm. Hepsini perişan! Suna'nın kaderi!

Bayar'ın raporu hâlâ gelmedi. Belki bugün gelecekmiş! İnönü basın toplantısında af hakkında eski sözlerini tekrarladı. Adam inadında dayatıyor!

Dün akşam Neriman İstanbul'dan telefon etti. Bütün Ege'yi dolaşmış, birçok yerde konuşmuş!

25.03.1963 Pazartesi

Bayar nihayet Cuma günü bırakıldı. Sevinçli idi. Bir akşam evvel biraz konuştuk, [Mazlum] Kayalar da ben de yine ihtiyat, sükûnet, itidal tavsiye ettik. Bazı arkadaşların hoşuna gitmedi tabii!

Bayar'ın çıkmasıyla beraber hadiseler de başladı. Kayseri'de ziyafet, nutuklar, ağır konuşmalar! Kendisi konuşmuyor, güzel, daha çok bizi ilgilendiren birkaç söz o kadar!

[İbrahim] Kirazoğlu'nun babası cübbeli ve sarıklı, Bayar sakalını öpüyor. Ama etraf ileri! Ankara'ya kadar yol boyunca aynı şey. Nihayet Ankara'da büyük karşılama, askerler de var orada!

İlk tepki Askeri Şura'nın tebliği, bir çeşit darbe! En hafifinden müdahale, arkasından işçilerinin tebliği sükûnet tavsiye ediyor. Adalet Partisi hakkında takibat başladığını bildiriyor. Salı günü Milli Emniyet Konseyi toplanacak! Bakalım hadiseler nasıl inkişaf edecek!

Dün Mehmet Yardımcı, Şeref Kayalar gelmişlerdi. İkisini de ilk defa nikbin buldum. Mayıs'a kadar bir af bekliyorlar! Şeref, Nâsır Zeytinoğlu ile görüşmüş!

26.03.1963 Salı, Sabah Saat 4

Evvelki gün Ankara'da öğrenciler Bayar ve af aleyhine miting yaptılar. Adalet Partisi ve Bayar'ın kaldığı evi taşladılar.

Dün İstanbul'da *Yeni İstanbul*'u tahrip etmişler. Ankara'da İsmet Paşa Meclis'te ağır görüşme yapmış, Adalet Partisi grubu namına konuşan [Ahmet] Topaloğlu "Hükümet bugün de yapılacağını öğrendiğimiz tecavüzleri önlemeye muktedir olmadığından Meclis'i terk ediyoruz" demiş ve grup Meclis'i bırakmış!

Bunları Kemal Özer şimdi söyledi. Asıl haberi yarın alacağız. Yalnız İsmet Paşa'nın cevabı ağır! Tehdit var, hücum var!

Bu manzara karşısında her ümit geriye, çok geriye kaldı!

29.03.1963 Cuma Sabah 5

Hadiseler hızla inkişaf etti. Bayar'ı tekrar içeri aldılar. Hastaneye yatıracaklar. Hastalıkla bırakılanları da alacaklarmış! Önceki gün Ankara'da çarpışmalar oluyor, Adalet Partisi merkezi tahrip ediliyor. 40-50 yaralı var. Yine İstanbul'da Beyoğlu'nda büyük karşılaşma oluyor, yaralananlar var! Eskişehir ve İzmir'de yalnız yürüyüşler! Hükümetin tebliği ağır. Senato'da Hıfzı'nın [Oğuz Bekata] sözleri! Hülâsa vaziyet vahim! İsmet Paşa'nın ağına düştüler.

Dün akşam radyo dikkate şayan bir yayın yaptı. Çok yumuşaktı! Bu arada Alican'ın beyanatı var. "Hadiseler göstermiştir ki af zorlama ile değil ikna yolu ile gelebilir" diyor.

Burada arkadaşlar arasında panik var tabii. Hepsinin canı sıkkın!

Adalet Partisi grupları da tesanütü kaybetti. Toplantılarında genel merkezi tenkit ediyorlar, bu işlerde Halk Partisi'nin kusuru olmadığını söylüyorlar. Eski iktidar mensupları ile teması kesmeli diyorlar! Senato'da [İhsan Sabri] Çağlayan-gil'in konuşması var. Fena değil! Amma mağlup bir ses!

01.04.1963 Pazartesi Sabah erken

Bayar, Perşembe gününden beri açlık grevine başladı. İlaç da almıyor, doktor da istemiyor. Ölürsen muhteşem! Evine bırakılırsa muvaffak! Yapacağı tek şeydi bu!

Neriman geldi bu hafta! Ankara'daki hadiseleri anlattı. Bayar'ı tutulmadan görmüş, ben arkadaşlarıma verdiğim sözde durdum, emin olsunlar demiş bizim için.

Neriman her şeyi yapan 500 kişi, kalan kalabalık seyirciden ibaret diyor. Ankara savcılığı dün bir bildiri ile Bayar'ın neden içeri alındığını ve açlık grevine başladığını açıkladı. İfade soğuk, kısa ve menfi intiba vericidir!

Adalet Partisi'nden de panik! İdare heyeti grubu ısrar üzerine istifa etti. Gümüşpala çekilsin diyorlarmış. Bu hata olur. Parti büsbütün yıkılır!

Gümüşpala'nın İsmet Paşa'yı ziyareti dedikodusu. Can ve mal emniyeti istemiş, İnönü veremem demiş! Nasıl adam bu! 1950'de bizden istemişti bunu! Bayar da vermişti!

Akşam gazetesi benim güya Bayar'a telgraf çekerek "Bunu da mı yapacaktın" diye çattuğımı yazdı. Tekzip etmek istedim. Savcılık izin vermedi. Vasım yapmalı imiş! Neriman telgrafla tekzip etti. Ayrıca gazeteler söyledi. Dün Yalnızca *Son Havadis*'de çıktı. Bakalım *Adalet* ve *Akşam*'da çıkacak mı?

Burada arkadaşların hali tuhaf! Herkes belli etmemeye çalıştığı ümitsizlik havası içinde!

Ankara'da 250 öğrencinin Kayseri'ye geleceği ve bizim aleyhimizde gösteri yaparak Vatan Eczanesi'ni, Turan Palas'ı, [İbrahim] Kirazoğlu'nun evini taşılayacağı haberi üzerine şehirde ve aramızda heyecan oldu. Şehirde halk, parti önünde ve kahvelerde toplandı. Vali, [Faruk] Güventürk teskin ettiler ve denildiğine göre de öğrenciler geri çevrilmişler. Fakat bu arada Neriman'ın güya söylediği bir söz üzerine tahkikat yapılmış, Sebati'nin [Ataman], Selami'nin [Dinçer] hanımlarını tanık olarak sorguya çekmişler!

08.04.1963 Pazartesi

Son haftanın hadiseleri çok, hem zevkli, hem ibret verici! Şöyle bir sıralayalım:

- Bayar, açlık grevinden vazgeçti.
- 27 Mayıs bayram oldu. Kuvvetli tek ses: Bir kadın, Saadet Kaçar!
- [Ahmet] Tahtakılıç'ın genel görüşme önergesi üzerine Meclis'te tartışmalar! Gökhan Evliyaoğlu Adalet Partisi sözcüsü olarak, kardeşi Kamuran YTP sözcüsü sıfatıyla karşı karşıya! Ne hazin tarzda! Kamuran [Evliyaoğlu] koridorda dövülen kardeşi için "hak etti" diye haykırıyor. Hıfzı Oğuz [Bekata] ve [İlhami] Sancar'ın açıklamaları fiyasko! Yalnız seviyesiz hücumlar! Bölükbaşı her tarafa saldırdı. Yalnız İsmet Paşa, kurnaz ve sinsî idi. En sakın konuşmayı yaptı ve meselelerin "ihtilalin vasıtası ile demokrasiyi bir müddet bağdaştırmak" formülüne açıkça başladı! Gökhan [Evliyaoğlu] cesur, iyi idi. Yine Adalet Partisi adına [Tahsin] Demiray konuştu. Fena değil! Ancak böyle bir celsede onlar sözcü olmalıdır. Dinleyicilerin çok büyük kısmı asker ve Halk Partili öğrencisi! Bekata'yı alkışlamışlar!
- Adalet Partisi Samsun mitingi oldukça kalabalık!
- Süreyya geldi bu hafta! Birçok bakımdan canı sıkkın! Onun ve diğer gelenlerin dilinden anlaşılıyor ki son hadiselerde halk Bayar'ı kusurlu bulmakta! Anayasa Mahkemesi Nilüfer'in [Gürsoy] itirazını reddederek savcının yeniden muayeneye sevk edebileceğini kabul etti! Böylece büyük fırsat kaçırılmış oldu artık!
- Adalet Partisi temsilciler meclisi istifaları kabul etmiyor. Parti kendisini toparlıyor gibi!

13.04.1963 Cumartesi

23.04.1963 Pazartesi

İşte günlerden beri defteri elime alamadım. Zaten öteden beri hatıra tutmasını beceremem! Bu da ayrı bir sanat! Hâlbuki birçok önemli hadiseler oluyor, ileride hatırlamak için not şeklinde dahi olsa bunları tespit etmek lazım!

Önce şunu yazayım. Bugün 54 yaşımı bitirdim. 55'e girdim. Daha 5 yıl, işte altmış! Hayatın sonu hapisane parmaklıkları arasından beliriyor sayılmaz mı?

Bu hafta Neriman geldi. Adalet Partisi toplanmaya çalışıyor. Ancak yine hatalı kararları var. Biraz daha geniş bir tasfiye yapabilirlerdi.

Bayar dün galiba sağlık kurulu muayenesine girdi. İhtiyarı yine bırakmaları ihtimali var. Berrin Hanım [Menderes] Neriman'a İsmet Paşa'nın Bayar'ın hatırlarını sorduğunu söylemiş!

Koraltan İstanbul'a gitti. Ayrılığı hazindi. Birtakım hislerden hâlâ kurtulmamış! Zavallı! [Emin] Kalafat'ın da Cumhurreisi tarafından af edileceğini söylüyorlar. Bu da gerçekleşirse kapılar yine açılıyor demektir.

Halk Partisi memleketin muhtelif yerlerinde açık hava toplantıları yapıyor, vekiller, mebuslar karışıyorlar, aralarında en azgını bugünlerde [Hıfzı Oğuz] Bekata! Allah sonunu hayırlı etsin!

Hükümet bazı meseleleri açıklıyor yavaş yavaş! Komünistlerin, Kürtçülerin çalışmaları! Nâsır Arap Birliği'ni kurdu. Belki o da Hatay ve İskenderun için baş kaldıracak. Kıbrıs işi ise meydana!

Bu hafta eski Bolu mebusu Ahmet Hatı gelmişti. Şimdi YTP'de olan Hatı'yı buraya Alican'ın gönderdiği sözlerinden anlaşıyordu. Ekrem'in aleyhinde olmamamızı istiyor. Sonra Bayar'ı artık kendinizden ayırın diyor. Bu Ekrem'in fikridir!

Dün gazeteler 6 subayın tevkif edildiğini yazdılar. Yabancı radyolar da haberi teyit ediyorlar. Sözde yasak bir dergiyi dağıtıyorlarmış!

29.04.1963 Pazar

Subay tevkifleri genişletildi. Kayseri'de astsubaylar hadisesi! Öldürülen bir astsubayın yüzünden! Geceleri kahve basıyorlar, adam dövüyorlar! 20 kişi yaralı, bir ölü! Naima'nın kalemine yaraşan olaylar!

Bekata'nın garip beyanatları, İlhami Sancar'ın da! Hasan Dinçer Milli Koralisyon teklif etmiş. İnönü kendi grubunda lüzum olmadığı söylüyor! Hülasa curcuna devam edip gidiyor! Bakalım nereye kadar!

15.05.1963 Çarşamba

İşte 17 gündür defteri elime almadım. Neden? Ben de bilmiyorum. Zaten yazdıklarım da tam değil. Birçok hadiseleri, düşünceleri unutuyorum. Sonra biteviye bir hayatın artık dinleye dinleye, okuya okuya bıktığımız hikâyeleri hepsi! Bayar ne oldu? Daha muayeneye sevk edilmedi mi? Türkeş İsmet Paşa'ya hücum etmiş. Kemal Satır, Bekata, [Turhan] Feyzioğlu şöyle demişler: Af yakın, af!

Uzak, günü belli değil! İsmet Paşa işler yolunda diyormuş! Egesel sapıkmış, Başol'un babası katılmış! Bize yardım yapacaklar, hayır yapmayacaklar! Mustafa mektup yazmıyor. Sitare'nin notları ne oldu? Neriman nasıl? Süreyya gelmedi bir türlü! Suriye'de ihtilal! De Gaulle şöyle demiş; Ruslar böyle yapmazlar!

Bütün bu hikâyelerin yanındaki gerçek benim hapiste olduğumdan, maddi manevi sağlığımdan her gün biraz daha kaybettiğimdir. Bu gerçeğin bir yanında da başka bir gerçek beliriyor: Korkunç felaketimiz sona ermiyor işte!

Artık defter tutmak istemiyorum. Amma bunu da yapamıyorum. Bu da hiç değilse darma dağınık bir boşalma oluyor!

Bu hafta Süreyya, Gültekin geldiler. İnönü Türkeş'e cevap vermedi. Henüz pusuda. Yalnız İstanbul'a giderek birlikleri dolaştı, gençlik teşkilatı ile konuştu ve Ankara'ya döndüğü gün "İhtilal olmayacak" diye beyanat verdi.

Meclis [Reşat] Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmamasına karar verdi. 10 rey farkla! Bu bir başarıdır! Bir gece evvel de yine evlere ve gazetelere SDK (Silahlı Devrim Kuvvetleri) imzalı tehdit beyannameleri dağıtıyorlar! Nasıl memleket oldu bu!

İSTANBUL TOPTAŞI CEZAEVİ

1. Defter

30.03.1964 Pazartesi

Bugün 1964 yılının otuz Mart'ı. 23 Eylül 1961 günü süngülü askerler, subaylar, polisler arasında elleri kelepçeli olarak girdiğim Kayseri Bölge Cezaevi'nden tam iki buçuk yıl beş gün sonra temiz yüzlü, saf iyi bir Anadolu çocuğu Üstçavuş Rasih ve biri birbirinden neşeli, sevimli, iki Trabzonlu erin arasında çıktım, İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne gidiyordum, Süreyya, Neriman ve eski vefasını gördüğüm birkaç arkadaştan biri, Hasan Pertev de yanımda. Sekiz yüz kilometre rahat bir yolculuktan sonra şimdiye kadar sinemalarda gördüğüm sokağa, kapının önüne geldim. Hava kararmak üzereydi. Solda büyük bir cami duvarının arkasında yükselen üç uzun minareye baktım. Bu cami Osmanoğullarından hayırsever bir sultanın parasıyla yapılmıştı. Bir dakika sonra içinde dolaşacağım yer de yine o sultanın deliler için düşündüğü Şifahane idi. Her suçluyu bir çeşit deli sayan görüşe göre bu binayı hapishane olarak seçenlerin banisinin arzusuna uygun hareket ettiklerini iddia etmek mümkün diye mırıldandım. Sonra çok iyi tanıdığım kilit, anahtar, paslı demir kapı geçitleri. 27 Mayıs sabahından bu yana altıncı hapishaneye girmiştim. Tanıdığım, tanımadığım fakat hepsi de güler yüzle karşıladılar. [Mükerrem] Sarol, [Hayrettin] Erkmén, [Celal] Yardımcı, [Enver] Kaya, [Haluk] Şaman, sonra milyoner Şirzat koğuşa çıktı. [Refik] Koraltan, Cemal Tüzün, Dilaver [Argun]. Bir kısmıyla aylarca, bazılarıyla belki de yıllarca kalacağım insanlar. Meydancılar, gardiyanlar! Yeni defterler, hayat maceramın bu yeni sahnesinden renkler, sesler, yüzlerle dolacak. Kaç ay, kaç yıl bilmem! Harp Okulu kapısından beri her zindana "Acaba sağ çıkabilecek miyim" diye kendi kendime sorarak girdim. Buraya da öyle! Harp Okulu ve Yassıda insanlara öldürmeyi öğ-

reten yerlerdi. İmralı, Kayseri hapishaneleri iyi insan olma hazırlığı! Toptaşı'nın temeli bu gayelerle değil, hastalıkta, aklın ve ruhun fırtınalarından kurtarma yeri olarak yapılmış. Kim bilir belki burada huzur ve sükûna kavuşurum. Nurbanu Sultan'ın kurtardığı bir adam olurum. Deli İbrahim'e dönmezsem eğer!

Kayseri'den ayrılırken hüznümlendim. Bazı arkadaşlar erken saatte uğurlamak için kalkmışlardı. Zaten hepsiyle akşamdan vedalaştım. Kapıdan çıkarken onları bir daha görmek nasip olacak mı diye düşündüm. Erciyes'i beyaz bir duvar şeklinde arkada bıraktığım zaman içimde duyduğum ses yine geride bıraktıklarını, yine göreceğimi söyledi bana.

Sapanca'nın yeni sağ yolundan geçerken Menderes'i hatırladım. Gölün kıyıları, güzel martılarla süslüydü. Çoğu İstanbul'dan gelmiş kalabalıklar rahat, tatlı bahar gününün neşesiyle eğleniyorlardı. O nasıl istiyordu bu yolu kendi eliyle açmayı. Kaderin çizdiği sınırı aşmak mümkün değil.

Burada Kayseri hatıralarımı tablolar, manzaralar halinde, hatta isimsiz yazabilirim. İsmi "Mahpusların pençesi" koysam nasıl olur?

31.03.1964 Salı

Siyasi hükümlülere ayrılan uzun ve dar koğuşun üst ranzalarını arkadaşlar odalara bölmüşler. Her odaya merdivenlerle çıkılıyor. Yan yana kapalı yük veya hayvan vagonlarına benziyorlar böylece. Arada kalan dar koridora da masalar, iskemleler koymuşlar. İki tuvalet, bir duş yeri var. Ayrıca bir de mutfak.

Benim odacık 2.5x2.5 genişliğinde. Küçük pencerenin parmaklıkları arasına sıkışabilen manzaralar var. Üsküdar'ın Karacaahmet servilerine dayanan mahalleleri, sağda İstanbul'dan işaretler; Süleymaniye ve Fatih'in minareleri. Hem önümde bir tütün deposu, sağında çocukluğum Aksaray ve Mollagürani'nin hatıraları, tahtaları kararmış evlerden iki sokak, oynayan erkekler, öksürerek gelip geçen ihtiyar kadın ve erkekler, acele adımlar, acaba nereye gidiyor diye düşündüğüm genç kızlar. Solda medrese kubbeleri.

Aşağıda giriş kapısının yanında küçük görüşme odası var. Dün günü idi. Neriman, Mustafa, Turgut [Nalcioğlu], Tezer, Gültekin ve Muzaffer Hasefe geldiler.

01.04.1964 Çarşamba

Tezer, Mustafa, Gültekin, Nuşin geldiler. Aynı mevzuları konuştuk durduk. Aynı teselliler, aynı ümitler.

Firuz Kesim, Celal Fuad [Türkgeldi], [Selahattin] Karayavuz da geldiler. Karayavuz'un anlattığına göre, [Kemal] Satır, Neriman'a dediklerini ayrıca Kemal Pekün'e de söylemiş. Sözden dönmek için iyi bahane. "Haber yazdınız, alerjik kuv-

vetler teşekkül etti." Satır'ın Neriman'a söylediği başka sözler de var: "Siz memlekette demokrasi var sanıyorsunuz? Kanun getiremezsiniz, çıkartamazsınız" gibi.

02.04.1964 Perşembe

Ali çıkıp geldi, ağabeyi ölmüş! İki gündür garip birtakım tedbirler aldılar. Sonu tahminim gibi çıktı. Benim hakkımda! Kayseri'den telgraf gelmiş validen kaçacak diye! Eskiden kilitlenmeyen koğuş kapısını şimdi akşam 8'de kilitliyorlar. Beni Süreyya ile müdürün odasında görüştüreceklermiş.

03.04.1964 Cuma Sabah Saat 5,5

Öteki mahkûmların bahçesi bana Pisa'nın meşhur manastırını hatırlattı. Sağ yanda bölme kenarlar altında yan yana koğuşlar, solda bahçe ve yüksek duvarın arkasında cami.

Burada hizmetimize verilen ateş gibi mahkûmlar var. Ellerinden her iş geliyor. Garip, hepsi de hırsızlıktan hükümlü! Hâlbuki Kayseri'dekiler katildi. Köy katil, şehir hırsız yetiştiriyor!

05.04.1964 Pazar Sabah 5

Hakkımızda birtakım tedbirler aldılar. Süreyya ile müdürün odasında ve yanında, öteki aile fertleri ve ziyaretçilerle de başgardıyanın odasında ve yanında görüşebildim. Kayseri valisi telgraf çekmiş, Süreyya'nın beni kaçıracağı hakkında. Bu tedbirler onun içinmiş. Hayır, sadece zulüm ve işkence. Başka sebebi yok.

Önceki gün Ahmet Emin [Yalman] geldi. Bu sefer konuştum. Ezik, mahcup, hüznü! Seçimlerden önce af çıkarılmasının doğru olmayacağını söylediği rivayetini şiddetle tekzip ediyor. Yirmi gün evvel Ankara'daymış. İsmet Paşa ve Kemal Satır'a tam aksini söyledim, hatta siyasi haklarını da vererek devlet hizmetine almalı bunları dedim iddiasında. Belki de doğrudur. Geçmişin hadiseleri üzerinde biraz konuştuk. Yine gelecek.

Dün Tezer, Gültekin, Mustafa, Suna ve oğlu geldiler. Ali amca da gelmişti, almadılar. Hatta onları da almak istemediler. Tezer savcıya gitti, öyle aldılar.

Doktor Baran ve karısı da gelmişti. Dediklerine göre [Emin] Kalafat'ın af kararını Başvekil ve Dâhiliye Vekili imzalamışlar, Cumhurbaşkanı'na gitmiş. Doğru ise bu günlerde çıkar.

09.04.1964 Perşembe

Üç gün yazmadım. Zaten bir bakıma yazacak bir şey yok. İç hayat, alışmaya çalıştığım yeni şartlara göre sürüp gidiyor. Kardeşlerim, Mustafa, karısı,

dostlar geliyorlar. Benim için aldıkları tedbir de kaldırılmadı. Fakat bir bakımdan yazmaya değer hadiseler de var: Kıbrıs işi her gün biraz daha batağa gidiyor. Nasıl çıkacaklar bu işin içinden? Dün af hakkında yeni haberler geldi. Sözde [Kemal] Satır'a, [Celal] Yardımcı'nın akrabası Kasım Beyazıt'a infazlar olursa hemen, olmazsa Ekim'de demiş. Meclis mazbatalarını bir türlü ele almadığına göre ikinci tarihi göze almalı. O zaman da seçimden sonraya kalsın diyebilirler.

Süreyya'dan Tezer'e ve bana gelen mektuplardan kocasından ayrılmaya karar verdiği anlaşılıyor. Onun hayat kaderi de ne garip manzaralar gösterdi. Hiçbir zaman bahtiyar olmadı. Zaten ailede bu kelimeyi rahat rahat kullanacak hiç kimse yok!

Dün Tezer söyledi. İsmet Giritli beni görmek için gelmek istiyormuş. Hayır dedim. İleride belki konuşurum, fakat daha erken.

12.04.1964 Pazar

Emin Kalafat'ı Cumhurbaşkanı'nın affıyla önceki gün salıverdiler. Bu maddi manevi cehennemden kurtuldu.

Dün Neriman geldi. Dediğine göre [İhsan Sabri] Çağlayangil, Satır'la görüşmüş. Satır, hükümetin infaz işinden sonra af kanunu getireceğini, fakat senato seçimlerinde bunu Halk Partisi'nin bir zaafı olarak göstermelerinden ürktüklerini söylemiş. İhsan [Sabri Çağlayangil] da biz her yerde bundan dolayı size teşekkür ederiz cevabını vermiş. Bu söz doğru ise ne saçma endişeler yarabbi! Bu arada [Osman] Kavrakoğlu evvelki akşam bir telefon haberi aldı. Orda da Hadi Tan'ın hanımına af kararına varıldığı bildiriliyor. Her iki konuşma nihayet bir haftalık.

Dün Mustafa, Gültekin geldiler. [Osman] Nebioğlu'ndan *Babamın Arkadaşları*'ndan ne kadar kaldığını sordurmuştum. 3000 demiş. Hâlbuki baskı anlaşmamız bu kadardı. Demek adam gizlice fazla basmış. Bazı insanlarda ne kadar aldanmışım yarabbi! Hepsini alacağım adamdan, yeni ilavelerle üçüncü baskı halinde çıkaracağım.

16.04.1964 Perşembe

Çarşamba günü Mustafa beni çok üzdü. Neler demek istedi anlamadım. Ezildiğinden, benim kendisine ehemmiyet vermediğimden, ailemin üçüncü, dördüncü planda ferdi diye baktığımdan şikâyet etti. Sonra da hüngür hüngür ağladı. Ruhunda uyanan bu aşağılık duygusunun sebebi olarak ileri sürdüğü başka şeyler de var. Süreyya'nın kirasını vermemesi, benden para alması, benim bazı kâğıtlarımı ona emanet etmeyişim gibi. Ağlaması canımı sıktı. Belki de yine parası yok. İsteyemedi benden. Bende bir türlü akıl edip de sormadım. Cumartesi

sabah gelecek. Daha uzun görüşmeye çalışacağım. Çocuk hayat kavgası içinde. Okumadı, vakitsiz evlendi. Bu noktalarda kusurum yok ona karşı. İngiltere'ye, İsviçre'ye yolladım, dönüp geldi. Burada üniversiteye devamını istedim. Onu da yapmadı. Süreyya'nın verdiği kadın kirasını ona bıraktım. Ayrıca muhtelif zamanlarda yekûnu 40 bin lirayı aşan para ve bir o kadar değer de ev eşyası verdim. Manevi bakımdan korumak için elimden geleni yaptım, yapıyorum. Bütün bunlar karşısında gösterdiği ruh hali beni ürkütüyor.

Bu hafta Tezer ve Gültekin de geldiler. Ayrıca hiç ümit etmediğim bir insan, Ertuğrul Şevket [Avaroğlu] geldi. İzmit'ten de Tahsin Marmara.

Bugün Ali [Çekiç] af konusunda malum söylentileri tekrarladi. Neriman'dan beklediğim mektup da gelmedi. Bütün bu söylentilerin hiçbirine inanmıyorum.

Kıbrıs işi alevli! İsmet Paşa *Tasvir* gazetesine NATO'dan çekilebileceğimizi söylemiş.

Bu dar, sıkışık yerin gürültüleri arasında çalışmak ne kadar zor. Arkadaşların her biri bir âlem. Haykırışlar düşünmeye bile imkân vermiyor.

21.04.1964 Salı

Allahım nasıl sıkılıyorum, nasıl kapkaranlık görüyorum her yanı. İlk günler beni oyalayacağını sandığım her şey birden renk değiştirdiler. Karacaahmet'in servileri gecenin yaklaşmasıyla mezarlarından kalkmış ve devleşmiş hortlaklar gibi geliyorlar bana. Cezaevinin bitişiğinde sayılacak kadar yakın okulun bahçesinden taşan çocuk seslerinden sinirleniyorum. Ruhum gittikçe mahmurlaşıyor. Dün Neriman geldi. Ayrıca Gültekin, Hasan Pertev ve kızı. Neriman, Şeref Kayalar'dan bazı haberler de verdi. Başbakanla görüşmüş yine. Hep aynı sözler.

Bu hapishane, bana infaz sistemimiz hakkında yeni fikirler verdi. Tam ortaçağ usulü yeni şekiller altında uygulanıyor hâlâ diyebilirim. Mesela başgardıyanlar istedikleri mahkûmu, herhangi bir sebeple ölesiye dövüyor. Öteki gardıyanlar da. Küçük bahçede üç hücre var. Bir adam boyu her biri. Tuvaleti tabii içerde. Fakat akarsuyu yok. Gardıyanlar ve müdür buralara yine küçücük sebeplerle mahkûmları günlerce atıyorlar.

26.04.1964 Pazar

Üç gün önce 55 yaşına girdim. Böylece tam 55 yıl yaşadım şimdiye kadar. Ölüm kapısı önümdeki devre içinde açılacak. Şuur ve idrak sahibi mahlûk olan insan için, Allah'ın nasip kıldığı hayat ne kadar az. İnsan zekâsı ölümü, Allah'ın bu iradesini değiştirmeye, Allah'ı buna kandırmaya muvaffak olacak. Fakat bizden ve benden sonra. Yazık! Hapiste geçirdiğim dokuzuncu bayram da bugün bi-

tiyor. Kurban bayramı. Neriman, Mustafa, kardeşler geldiler. Dışarıdan da birçok ziyaretçiler. Ağızlarında da hep aynı sözler. İnşallah bu hapiste son bayram olur. İnşallah gelecek bayramı evimizde kutlarız.

Bıktım artık bu tesellilerden. Herkes memleket şartlarının fenalığından şikâyetçi. Kıbrıs işi gittikçe çıkmaza giriyor. İnönü gittikçe sert konuşuyor. Sonu neye varacak bütün bunların?

Mustafa *Hücredeki Adam*'ın ikinci baskısını yapıyor. Bakalım bu da bitecek mi? *Kuvayı Milliye Ruh'u*'nu da baskıya verdi. Hayırlı olsun!

06.05.1964 Çarşamba

On günden beri yazmadım. Ne okumak ne yazmak isteği var. Yalnız düşünmek işte o kadar! Fakat bu düşünme de değil. Daha çok hislere, hatıralara, hayretlere, zaman zaman da günün hadiselerine bürünmüş hisler. Beni, indikçe derinleşen melal uçuruma her gün biraz daha çekiyorlar. Ruhumda haysiyetime kadar büyük bir eziklik yaratıyorlar. Kendi değerim kendi gözümde eriyor her an!

Söylenen bütün iyi sözler bir türlü gerçekleşmiyor. Gerçekleşmeyecek de! Kurtuluşumuzu üç beş insanın akıbetine bağladılar. Ne ağır bir hal. Ne o işi yapmaya, ne bizi bırakmaya cesaretleri var.

Neriman gelmişti Cumartesi günü. Partinin İstanbul senato adayları seçimine nezaret edecekler arasına almışlar. Politikaya fazla sokuyorlar onu. Bu da hoşuma gidiyor. Fakat böylece de birtakım sevmediğim insanlarla da yüz göz oluyor gittikçe. Bundan başka yaratılışının sert tarafları da daha kuvvetle beliriyor, beni ve çocuklarımı üzecek derecede!

Süreyya hâlâ dönmedi. Hâlbuki çok ihtiyacım var ona. Mahkemeye gidecek miyim, gitmeyecek miyim? Benim için kaçacak diye sıkı tedbirler alıyorlarmış. Hayrettin'e [Erkmen] gedikli, Ankara'ya giderse beş on jandarma ile götürüleceğiz demiş, akşamları saat sekizden sonra cezaevinin önünden geçirmiyorlar, halkı camiye sokmuyorlarmış. Deli mi nedir bunlar, nereye ve nasıl kaçacağımı!

Kıbrıs işi aleni. Dün mecliste umumi müzakere vardı. Bugün de devam edecek. İnönü kuvvetli konuştu. Neriman da bu vesile ile affı isteyen bir konuşma yapmak istiyordu. Bakalım konuşabilecek mi?

Dar koğuşun gürültüleri korkunç. Herkes bağıyor. Bilmiyorum yazı burada nasıl geçireceğim. [Emin] Kalafat İngiltere'ye gidiyormuş. Bana Nazlı Tlabar'la mektup göndermiş. Kurtuldu şu cehennemden!

12.05.1964 Salı

Süreyya dört gün evvel geldi, kocasıyla beraber. Ayrılmak fikrinde devam ediyor. Dün de Ankara'ya gitti. Dün Tezer, Gültekin, [Turgut] Nalcioğlu, Hasan'ın [Âli Yücel] kızı Canan [Eronat] geldiler. Hep aynı bahisler, aynı sözler.

Koşuş gittikçe çılgınlaşıyor. Ne yapacağım bilmem. Af balonu her gün biraz daha sönmekte. İşte önümüzde iki gün kaldı. Talat [Aydemir] işi hallolmazsa büsbütün sönecek. Hallolacağı da benzemiyor. Nasıl yaşayacağım burada nasıl, nasıl?

18.05.1964 Pazartesi

Bugün Ankara'da mahkeme vardı. Birtakım sıkı tedbirler almak istediler, gücüme gitti. Hastalık raporu gönderdim.

Neriman yine üzdü beni çok! Ne diyeyim, ne yapayım! Evet, evet kusurun büyüğü bende anladım. Birine doğdu birçok haller bu da doğru. Amma sırası mı şimdi karşılığını vermemiz? Çok fena, çok fena!

Hele şükür Adalet Partisi Senato seçimleri için yayınladığı beyannamede siyasi aftan bahsediyor. Gazetelerin hepsi ne garip, *Yeni İstanbul* dışında, bunu büyük puntolarla verdiler. Bakalım akisleri ne ve nasıl olacak? İsmet Paşa ne tavır alacak? Nizamettin'in [Erkmen] Hayrettin'e [Erkmen] yazdığı mektupta dikkate şayan haberler var. Talat'ın durumuyla ilgili.

Geçen Çarşamba günü Yaşar Kemal geldi. İlk defa gördüm. Sevimli, haydut gibi bir Anadolu çocuğu! Samimi ve heyecanlıydı. Onun romanlarından, benim hikâyelerimden bahsettik. Bana kitaplar getirmiş.

Mustafa Kemal gelip gidiyor. Çalışıyor. Fakat bir dertli görüyorum, Sinirli ve düşünceli. Doktorlara gidiyor sık sık. O da ayrı bir dert içinde.

Buradan da kaçmak istiyorum. Bir Anadolu ilçe cezaevine. Yalnız başıma kalırım böylece. Hiç değilse alabildiğine düşünme hürriyetim olur. Ölenlerimizi kıskanıyorum artık. Bir hatıradan ibaret kaldılar. Ne onları rahatsız eden var, ne onlar rahatsız ediyorlar kimseyi.

25.05.1964 Çarşamba

Dışarısı bir türlü, içerisi bir türlü. Akılların bu kadar perişan olduğu bir devir var mı tarihte!

Mecelle, bunama halini şöyle tarif ediyormuş: "Matuh, aklı kabih, fikri müşevveş, tedbiri fâsit olana denir." Şöyle bir etrafıma bakıyorum, bu tarife az çok girmeyen kimse yok. Neriman'ın ruh hali bir tuhaf. Bana söylemediği, belki de asla söyleyemeyeceği düşünceler içinde. Neler olabileceğini tahmin ediyorum bunların.

Senato seçimleri için propagandalar devam ediyor. Gittikçe de şiddetlenmekte. Hep aynı edebiyat, hep!

31.05.1964 Pazar

Dün, Süreyya, Gültekin, Tezer geldiler. Neriman gelmedi. Yalova'ya gitmiş. Parti propagandası. Ah bu havadan kurtulamadık bir türlü. Birbirlerine nasıl seviyesiz hücumlar yapıyorlar yarabbi!

01.06.1964 Pazartesi Sabah Saat 5

Bu gece Abdurrahman'ı gördüm. Balkon gibi bir yerde üstüme hücum ediyorlardı. Yetiş Abdurrahman diye bağıdım. Arkadan gelerek beni kucakladı ve hücum edenlere elindeki bir bıçak veya kılıç sallarken uyandım. Yine canım sıkılacak galiba.

04.06.1964 Perşembe

Evet, canım sıkıldı, hem çok. Dün yalnız Mustafa'yı kabul ettim ve Neriman'la olan vaziyeti uzun uzun konuştum. Hak veriyor bana fakat benden bir kere daha, onun da vaziyetini düzeltmesi şartıyla müsamaha istiyor. Benim için çok güç artık, biraz da geç. Ne hazin bir hayat macerası oldu, oluyor! Neriman'a da acımıyor değilim. Onun hayat kaderi de beni üzen taraflarıyla buradan benim kaderime bağlanıp gitti. O da bedbaht! Ne diyeyim bilmiyorum.

05.06.1964 Cuma

Bu sabah Mustafa geldi. Onunla Neriman'a bir mektup yolladım, uzun, bütün müşahedelerimi anlatan bir mektup, sonunda iki yoldan biri dedim, ya öteye doğru gideceksin, ya yanımda kalacaksın dedim. Mustafa'ya da okudum kabul ediyorsa al gel, bir daha bu bahsin üstünde durmadan meseleyi kapatalım, etmiyorsa açıkça bildirin!

Bu teklifi kabul etmeyecek belki de. Bu takdirde mukadder tecelli edecek. Ne yapalım!

14.06.1964 Pazar

Neriman geldi. Daha önce de Mustafa ile görüştüm. Mektubu okumuş. Ben hiçbir şey konuşmadım. Buhran belki şimdilik, belki tamamen geçti.

Yadırganacak ziyaretçiler gelip gidiyor. En çok [Mürerrem] Sarol'a. Mesela Çetin Altan, Muzaffer Canbolat gibi. Cihat Baban da [Haluk] Şaman'a gelmişti. Canbolat'la görüştüm. Fakat Baban'a başımı çevirdim.

Bu arada Şeref Kayalar geldi. İnönü ile seçimden sonra görüşmüş. Adam yine affı şu iş bittikten sonra getireceğim diyormuş. Kayalar inanıyor. O işler ay içinde bitecek, Temmuz'da da çıkabilirsiniz diyor. Cihat Baban ve Canbolat en çok seçimlere kadar demişler.

İnönü'nün seçim propagandası için son yaptığı konuşmada affın geciktiğini, kabahatin partisinde olduğunu ve şayet şimdiden sonra bir şey yapabilirlerse bunun da partisine rağmen olacağını söylemesini Kayalar müspet karşılıyor. Hatta bu sözlere teşekkür için gitmiş başvekile.

[Ragıp] Gümüşpala seçimlerden bir gün önce öldü. Büyük askeri cenaze alayı yapıldı. Adalet Partisi büyük sarsıntı geçirecek. Hâlbuki bu ölümün yarattığı havadan faydalanabilirlerse memleket için de, kendisi için de iyi olur. Fakat şimdilik kavgâ var aralarında.

Bugün Hüsnü Üçüncü ve Bal Mahmut [Baler] geldiler. Nihat bana kalem yollamış. Kıbrıs işi garip bir şekil aldı. Amerika birdenbire işe karıştı. İnönü ayın 21'inde Amerika'ya gidiyor.

Seçim neticeleri Adalet Partisi için büyük zafer. Nispi temsile rağmen reyle-rin %50'sinin üstünde aldı, 56 senatörlüğün de 31'ini.

Seçimden iki gün öncede Malik Yolaç geldi. [Celal] Yardımcı'yı görmeye. Bir aralık ben de görüştüm. Birtakım vaatler verdi. Fakat bir şey yapacağı yok. Yapsa bile bir şey çıkmaz.

Dilaver [Argun] 6 ay tecil alarak çıktı. Nedim [Ökmen] de aynı izin peşinde. [Celal] Yardımcı da şimdi hastanede. [Refik] Koraltan'ın kurtları yine tepindi, sedye ile hastaneye aldılar.

Dün Vedat Eldem'le karısı geldiler. Bir yığın polis romanını getirmişler. *Kuvayı Milliye Ruhü*'nun üçüncü baskısı bir iki güne kadar çıkıyor. Bakalım tesiri ne olacak?

Şu romana başlayamıyorum bir türlü. Buradaki mahkûmlar üzerinde durmadım şimdiye kadar. Dikkate şayan tipler var. Kayseri'ye göre ilk fark şu: Orada katiller burada hırsızlar çok. Büyükşehir'le, köy ve kasaba arasındaki fark! Sonra kaçakçılar, zimmete para geçirmiş küçük memurlar. Bir de yaralama. Katillerin bir kısmı Sultanahmet ve Üsküdar İkinci Cezaevi'nde.

17.06.1964 Çarşamba

Gece annemi gördüm rüyamda. Bir kapıdan girdi. Yüzü, kaşları kız gibiydi. Yine sarı fakat rahattı. Anne sen misin dedim ve uyandım.

Kuvayı Milliye Ruhü çıktı. Teknik hatalar var. Bakalım nasıl karşılayacaklar kitabı.

30.06.1964 Salı

Çok oldu yazmadığım. Bir hayli şeyler de oldu bu arada. Dört beş gün önce bir gece yarısı birden bizim koğuşa jandarma binbaşı geldi, baskın yaptılar. Müdür ve savcının haberi yok. Benim kaçtığım hakkında ihbar yapmışlar. Ne garip şey! Başgardıyan da kapıyı açıyor. Dün akşam da yine acayip bazı ziyaretler olmuş müdürlüğe. Siviller, subaylar. Ben uyuyordum, arkadaşlar telaşlanmışlar, fakat bana haber vermemişler.

Talat Aydemir'in ve Fethi'nin [Gürcan] mazbatalarını Meclis tasdik etti, karar çıkarıldı, yoğunlardı. Üç gün evvel de Fethi'yi astılar, fakat Talat son dakikada avukatının asla kanuni olmayan sebeplerle yaptığı müracaat üzerine infazı geri bıraktılar. Ne garip şey. Müşterek suç, müşterek suçlu biri asılıyor, öteki kalıyor.

İsmet Paşa Kıbrıs işi için Amerika'ya gitti. Şimdi Londra'da, yarın Fransa'da olacak, sonra da dönecek. Ne getiriyor belli değil.

Kulağıımıza fısıldanan haberlere göre dönünce af kanununu Meclis'e getireceklermiş. İnanmıyorum.

[Sadettin] Bilgiç'in Adalet Partisi genel başkan vekili olarak Trabzon'da yaptığı ilk konuşma fena değil. Barış eli uzatıyor, yumuşak bir konuşma.

Fakat İsmet Paşa'nın istediği güvenoyunu vermemekle hata ettikleri de muhakkak! Seyfi Kurtbek'i refakate seçmekle de! İnönü'nün Bilgiç'i çağırarak güvenoyu istemesi barış teklifiydi bence. Ne ise! Aşikâr olan şu: Bu iki parti anlaşmadıkça huzur gelmez memlekete. Bu arada garip şeyler de oldu: Gürsel partilere mektup yazarak hükümete güvenoyu vermelerini istedi. Partiler cesaretle kendisinin bu işe karışmaya hakkı olmadığını bildirerek reddettiler.

Geçen hafta Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu] ve Zeki Velidi [Togan] geldiler. Bu hafta da Neriman Ankara'dan geldi. Ancak müspet bir haber de getirmedi.

YASSIADA DAVA DEFTERİ

Birinci Duruşma

27.04.1961 Perşembe Saat 9,5

1- Grup toplantısında

“Nefret hissine dayanan politika güdemeyiz.”

“Memur bizden yüz çevirdi diye saplanıp kalmayalım.”

Vatan Cephesi’ni tenkit eden Cemal Tüzün, cevap veriyor: “Üzümün sapı da var” diyor. “Kadı kızında da kusur var” diyor.

Menderes, Cemal Tüzün’ün sözlerine cevap verdi. Onu anlatayım dedi. Cemal Tüzün’ün sözleri okundu.

Menderes “Güçbirliği’ne karşın, kaybettiği üyeleri geri almak yine de yarıydı” diyerek izahat verdi (Levhalarda “Demokrat Parti Vatan Cephesi” diye yazıldığını söyleyemedi). Okundu:

“Muhالیf vatandaşlara hitap ediyorum, sırları hep beraber muhafaza edeceğiz. Kin ve husumeti teşvik etmeyin” diyor.

Savcının sözleri: Bu dava Vatan Cephesi davası değil. Demokrat Parti’ye zorla veya menfaatle aza kaydetmek davasıdır. (Mahiyet değişikliği, dikkat!)

Çok Muhterem Büyük Hâkimlerim,

Huzurunuzda normal bir yoldan değil bir ihtilal geçidinden geçerek gelmiş bulunuyorum. Beni, 27 Mayıs 1960’dan önceki 10 yılın bazı hadiselerinden sorumlu bulanların kendi kanaatleri ile yetinmeyerek ilk günlerin tehlikelerle dolu kasırgaları içinden buraya kadar getirmiş bulunmalarının bana yüklediği vaziye samimiyettir. Bana bahsedilmiş hukuk prensiplerine dayanmak hakkımdan en geniş nispette faydalanırken bu samimilikten zerre kadar ayrılmayacağıma emin olunuz. Gerçeklerin ne olduğu bilinmek istendiği içindir ki o günler nereden geldiği malum olmayan kör bir kurşuna hedef olmadım ve yine bunun içindir

ki memleketimizin en mümtaz hâkimlerinin vicdanları önünde hesap vermeye davet edildim.

Bu hesapla beraber şahsi hayatımın bir devresi sona erecek, yepyeni bir devre başlayacaktır. Böylece hesabımı yalnız millete değil babama, aileme ve çocuklarıma da vermiş olacağım.

Ne ile suçlandırılıyorum?

Türkiye'de dikta rejimini kurmak isteyenlere yardım etmekle! Bir zümrenin, birkaç insanın milleti tahakküm ve istibdatları altına almak için girişmelerine göz yummakla!

Maddi cezası ne olursa olsun işte bana sen bunu yaptın diyorlar. Delillerim, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinin tahlil ve münakaşasını avukatlarım yaptılar. Onlar böylece hakkımdaki ittihamın maddi yönü üzerinde durdular, suçsuzluğumu belki de maddi olarak, hukuk tekniği ve ceza hukukunun prensipleri içinde ispat ettiler. Fakat bir de manevi taraf, enfüsi tarafı vardır. Avukatlarımdan birisi ablam olmasına rağmen bu ruhi tarafa tam giremez, onu ancak ben size anlatabilirim. Suçlu olup olmadığımı asıl bilen ben olabilirim.

İtham edildiğimiz asıl suç, maddi delil olarak ortaya atılmış oluşlar, vesikalar, sözler, ne olursa olsun, diktatörlük zihniyetini, diktatörlük emelini taşımak suçudur. Şayet bu emel, bu zihniyet bende varsa, aleyhime kanunun istediği delil ve vesika olmasa da ben suçluyumdur, suçlu sayılmalıyım. Buna karşılık yine kanunun istediği vesikalar ve deliller aleyhime bir istikamet çizseler bile emelim ve zihniyetim diktatörlük kurmak, onu kurmak isteyenlere yardım etmek olmadıkça suçlu değilimdir, suçlu sayılamam.

İşte ben savunmamda "kast" unsuru üzerinde durmak istiyorum. Soruşturmamda arz ettim:

Adnan Menderes'in "Vatan Cephesi" diye ortaya attığı söz kendisinin bulunduğu siyasi bir dönüştür. Genel Kurul'da görüşülmemiştir. Fakat görüşülseydi yine esasına itiraz etmezdim. Etmezdim çünkü:

1- Kanuna muhalif değildi.

2- Karşı partilerin o sıralarda ortaya attıkları bir söze, "Güçbirliği" sözüne karşılıktı.

3- Yeni bir teşkilat değildi.

4- Demokratik rejimlerde ve birçok yerlerde "Milli Cephe" "Vatanperverlik Cephesi" gibi bir çeşit siyasi dönüşler kullanılmakta idi.

5- Ve bunlardan öteye ayırıcı olmak şöyle dursun birleştirici idi.

Sonra Adnan Menderes'in bu tabiri diktatörlüğe bir hazırlık olmak üzere ortaya attığına asla kani değilim.

Muhterem Büyük Hâkimlerim,

Adnan Menderes'in "Vatan Cephesi" tabirini neden kullandığını soruşturma sırasında kendisi ve hepimiz söyledik. Memleketimizin kalkınma hamlesi etrafında birleşmek. Demokrat Parti'ye girerek ve ona rey vererek birleşmek! Bu çeşit tablolar dünyanın her tarafında yapılır. İngiltere'de Muhafazakâr Parti, seçimlerde hemen hepsi İşçi Partisi'ne kayıtlı işçilere hitap eder, "Ben sizin için çalışıyorum, reynizi bana verin" der ve bakarsınız halkının aileleri ile birlikte %75'i işçi olan bu memlekette İşçi Partisi kaybeder ve muhafazakârlar kazanır. Bu böyledir diye hiç kimse kalkıp da Muhafazakâr Parti'yi, işçileri partilerin aleyhine tahrik etmekle suçlandırmaz, hele böyle bir suç mahkeme önüne gelmez.

Sonra soruşturma sırasında da meydana çıktı: İltihaklar hemen hemen hep Demokrat Parti'ye yapılmıştır. "Vatan Cephesi" diye ayrı bir teşkilat yoktur. O halde ortada esasında Vatan Cephesi namı ile yapılan söz düellosu var ve bu düelloda kullanılan lisan! Burada her iki tarafın birbirlerine reva gördükleri kelimeleri hatırlamak lazım gelir. Onlar bize "Güçbirliği" ile çıkıyorlar biz onlara "Vatan Cephesi" ile Ege taarruzu ile!

Biz onlara "tezatçı, münafık" diyoruz onlar bize "yalancı, memleketi satanlar" ve daha ileri giderek "Türk kadınlarını Amerikalılara peşkeş edenler". Biz onlara "Memleketi karıştırıyorsunuz, hakkınızdan gelmeli" diyoruz, onlar bize "Hepinizi asacağız, keseceğiz" diye cevap veriyorlar. Biz onlara "sabotajcı", onlar bize "zalim, müstebit" diyorlar.

Muhterem Hâkimlerim,

Bu fena bir siyasi edebiyattır. Bunu önlemek lazımdır. Fakat hastalık iki taraflıdır. Bunun suçlusu yalnız biz olamayız.

Şimdi bir an için farz ediyorum ki Adnan Menderes "Vatan Cephesi" tabiri ile kafasında diktatörlüğe giden yolun kapısını açmak istedi ve ben de, o benim gibi birçok Demokratlar da bunun farkına vardık. O zaman ne olurdu?

Ben ve benim gibi birçok arkadaşlar, kalkar yakasından tutar, memlekete yaptığına gerçekten inandığımız hizmetleri yüz misli, bin misli dahi olsa, bütün salahiyetleri tecrit eder, cezasını vermekte bir an tereddüt etmezdik. Grup zabıtları elinizdedir, dünyanın bütün parti gruplarının zabıtları ile mukayese edilebilir, bu takdirde grup konuşmalarının ne kadar çetin olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Şimdi burada bir noktaya önemle dokunacağım: Soruşturmam sırasında parti idarecilerinin mizaçlarının oynadıkları rolden bahsetmiştim. Fakat burada ilave edeyim bu mizacın işlere tesirini artırıp çoğaltan sebepleri ele alırsak muhalefetin hal ve tavrının çok büyük manevi mesuliyet davet ettiğini görmemek mümkün değil.

Çok Büyük Hâkimler,

Gelecek kuşaklara çok değerli ibret dersleri verecek olan kararlarınızda muhalefetin hal ve tavrına da geniş yer vereceğinizden bizi şu veya bu şekilde suçlu görse bile, kabul edeceği suçların doğumunda çok büyük rol oynamış başka amilleri, bu arada muhalefetin hal ve tavrını da ele alacağına, iktidar böyle konuşmamalıdır hükmünü verecekse, o karşısına "muhalefet de böyle konuşmamalı, böyle hareket etmemeli" hükmünü getireceği şüphesizdir.

Bu hareketler olmamalıydı. Siyasi muaşeret bakımından olmamalıydı. Neden oldu? Ve Demokrat Parti'nin mensupları neden mani olmadı? Ve elbette yüksek vicdanınız bu hareketlerin neden olduğunu araştırarak, 400 kişilik ve memleketin her sahasında tanınmış insanlardan mürekkep bir meclisin bunu neden düzeltmediğini kendi kendinize soracaksınız.

Tenkit muhalefetin şanıdadır. Fakat bunun daha vazifeye başladığımız ilk günlerden itibaren nasıl bir mahiyet aldığını göstermek için bir misal vereceğim. 1950 Mayıs'ının son günlerinde Merhum Hüseyin Cahit'in [Yalçın] kalemi Halk Partisi'nin resmi gazetesinde "Türk Milleti alandı ve aldatıldı" diye yazmaya başlamıştı. Daha 1950-1951'de Meclis'te Halk Partisi iki tez üzerindedir:

- Memlekette siyasi emniyet yoktur.
- Demokrat Parti vaatlerini yerine getirmemektedir.

Şurada siz, biz Millet adına mahkeme eden büyük divanın muhterem reisi şimdiye kadar birkaç defa 1950 sonuna kadar işler iyi idi dediniz. Muhalefete göre ise daha ilk günden işler fenaya gitti.

Buna karşı 1951'de İkinci Menderes Kabinesi programında şu satırlar var: "Sözlerimi bitirirken tekrar arz edeyim ki Halk Partisi'ne karşı sözlerimde latife tarzında bir mukabeleden başka hiçbir tariz kasti mevcut değildir. Ben Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin rekabetlerinin iyi bir çağıra, iyi bir yola hatta şimdiden girmiş olduğunu kabul etmekteyim ve ne yapılırsa yapılsın bu yolda yürümek azmindeyim. Bunun iyi neticelerinden memleketimiz mutlaka fayda görecektir. Hakiki demokrasinin tasarruflarının içinde mündemiçtir. İki parti mutlaka çarpışıp, mutlaka biri yaralanır, o biri kazazede olsun diye tahrikte bulunanlar ve bundan kendi ümit ve emellerine pay çıkarmak istiyorlar. Hüsrana uğrayacaklardır. Kendilerine elimi uzatarak tekrar arz edeyim, bunları beraber hüsrana uğratalım arkadaşlar, hep birlikte."

Muhterem Hâkimler, Demokrat Parti'nin 1947'nin ilk günlerinden 1960 Mayıs'ına kadar Genel Kurul azası olarak bu partinin şu vasfını tespit etmek isterim: Demokrat Parti ve Genel Kurulu daima parlamenter kalmıştır.

– 1946 seçimlerinden sonra teşkilatın ve halkın büyük kısmının, seçimin yapılış şekli karşısında meclis terk etmek için yaptıkları ağır baskıya rağmen terk etmemiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni zedelemekten korumuştur.

– 1948'de merhum [Recep] Peker hükümetinin ağır baskısı altında icap ederse ihtilale kadar gitmeli diyen görüşleri şiddetle reddetmiş, İnönü'nün 12 Temmuz beyannamesini hazırlamasına en büyük yardımcı olmuştur.

– En son Meclis tahkikat komisyonunun kurulması bile doğru yanlış Demokrat Parti'nin parlamento dışına asla çıkamamak vasfının bir neticesidir.

Muhterem Hâkimler,

Geri kalmış bir memleketi layık olduğu çağdaş medeniyet seviyesine bir an önce çıkarmak için giriştiğimiz her hareketi fena karşıladı.

– Petrol kanunu çıkardık. En salahiyetli ağızlar “Memleket satılıyor. Bugün petroller, yarın meyve bahçelerimiz” diye hücum ettiler.

– Ecnebi sanayiye teşvik kanunu çıkardık, kapitülasyon veriliyor diye hay-kırdılar.

– Demir sanayini genişlettik, memleketin ihtiyacı yok dediler.

– Barajlar yaptık, köylünün münbit tarlaları sular altında kalacak propagandası çıkardılar.

– Yollar, köprüler, fabrikalar yaptık, hesapsız, kitapsız dediler.

– İttifaklar yaptık, muhalefeti ezmek için dış kuvvetle anlaşıyorsunuz dediler. Bunlara devam ediyorlar, edecekler. Çünkü memleketin kalkınması için lazım. Ve bu ta 26 Mayıs 1960'a kadar, değil istibdat, anarşik bir memleket manzarası yaratıncaya kadar sürdü.

Kardeş kanının dökülmesi ihtimali gerçekten belirdi. Çok şükür ordu zamanında işe karıştı. Olanlardan bizi kusurlu görmüştü. Fakat hükmünü kendisi vermedi. Bizi gerçeğin meydana çıkması için huzuruza getirdi.

Hâkimlerim,

Kusurumuz hiç mi yok? Böyle bir iddiada nasıl bulunabilirim. Elbette var. Ben sevaplarının kusurlarından çok olduğuna inanıyorum. Sevapların da sorulacağı, hiç değilse ilahi huzur vardır. Şimdi yalnız kusurlarımız! Pekil! Fakat yalnız bizim mi?

– Bu dava bir demokraside siyasi adab ve muaşeret davasıdır. Kararınızla buna işaret edeceksiniz.

Maruzatımın sonuna geliyorum. Suç da, ceza da şahsidir. O halde şahsımdan bahsedeceğim:

– Şu kadar eseri var,

– Şu kadar makalesi,

– Şu kadar konuşması.

Bunların birinde benim diktatörlüğe razı olabileceğime ait tek satır gösterilemez. Böyle olsaydı 1946'da ortaya çıkmazdım.

– Şahit göstermedim. Bir tane göstereceğim. Müşterek feyz aldığımız menba, gözlerim ona gel diyor ve sen benim, şimdi hakkımda hüküm verecek olan hâkimlere, kendilerinin ve bana beraberce telkin ettiği hürriyet yolunda asla şaşmadığımı şahsen, sen onların vicdanına bu gerçeği hissettiriyorum.

– Duruşma sırasında Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bizi dikta rejimi kurmakla suçlandıran kararnamelelerin biraz romantik olduğuna işaret etmiştim. Bu kararnamede hadiseler önceden verilmiş hükümlere göre tetkik ve tahlil edilmişler, yine bu hükümlere göre sonuçlara bağlanmışlardı. Önceden verilen hüküm şu:

Demokrat Parti idarecileri memlekette dikta rejimi kurmak kararındaydılar. O halde verilecek netice, onların her hareketi ancak bu maksada matuf olabilir.

– İşte Yüksek Soruşturma Kurulu böyle birtakım faraziyeler kurmuş, birtakım sözlere manalar vermiş ve itiraf edeyim ki oldukça çetrefil bir dil ile ve hukuki olmaktan çok edebi ve hissi bir ittihamname kabul edilmiştir.

(Savcının dedikleri yazılacak)

Kararname okundu, sanıklar ve tanıklar Yüce Divan'ın önünden sıra ile geçtiler. Kudretli başkanın tecrübelerle büsbütün kemikleşmiş görüş ve mantığı ile idare edilen duruşma safhalarından sonra elde ne kaldı? Bunu bir tablo halinde kısaca göstermek isterim.

Çerçeve Başlangıç

1- Huzurunuzda bir ihtilaldan sonra geldim:

a) İhtilali yapanlar, bizi kusurlu bulmuşlar, fakat kendi kanaatleri ile yetinmeyerek gerçeklerin meydana çıkması için bir hukuk sahasına, Yüce Divan'ın önüne getirmişlerdir.

2- O halde samimi olmağa mecburum. Hukuk prensiplerinden faydalanmak da hakkımdır.

3- Vereceğim hesap hayatımın bir devresini de (siyasi devresini; bu devirde çocuklarımı yetiştirdim) kapayacaktır. Bunun içindir ki çocuklarıma, aileme karşı da bir hesaptır.

4- Zaman zaman heyecanlanırsam bunun iki sebebi vardır:

a) Davanın ve hesabın büyüklüğü

b) Yüce Divan'ın manevi mahabeti

Babamın bütün hayatı boyunca peşinden koştuğu ideallere hıyanet etmekle suçlandırılıyorum.

Hayat maceramın bir devresine son verirken suçlu olmadığımı kendim söylemeliyim.

I

1- Ne ile suçlandırılıyorum?

- Türkiye'de dikta rejimini kurmak isteyenlere yardım etmekle,
- Bu yardımı gayeyi bilerek yaptığımı göre diktatörlük taraftarı olmakla

2- Avukatlarım delillerin, Türk Ceza Kanunu'na göre durumun tahlilini yaptılar ve de maddi bakımdan suçsuzluğumu, suça ait 141. maddeye uygun hiçbir maddi delil olmadığını asıl fail ad edilenlerin, ne benim bir rejim değişikliğine işaret eden bir halimiz bulunmadığını göstermek suretiyle belki de ispat ettiler.

3- Fakat ittihamın manevi unsurunu onlardan çok ben tahlil edebilirim. Çünkü diktatörlük emeli besleyip beslemediğimi ben bilirim. Bu emeli yüreğimde yaratmış isem delil kâfi değilse suçluyumdur. Bu emeli beslemediysem delil olsa bile suçlu değilim.

- Avukatlarımdan birisinin 13 yıl önce de merhum [Recep] Peker zamanında beni yine müdafaa etmiş ablam olması.

II

Soruşturmada da arz ettim:

1- Vatan Cephesi tabiri siyasi bir dövizdir.

2- Genel Kurul'da görüşülseydi de itiraz etmezdim. Çünkü:

a) Partiden ayrı bir teşkilat değil,

b) Kanuna ne isim, ne mahiyet olarak muhalif değil,

c) Karşı partilerin o sıralarda ortaya attıkları "Güçbirliği" tabirine karşılıklı,

ç) Demokrasi ile idare edilen birçok memleketlerde bu çeşit siyasi dövizler kullanılmakta idi. Milli Birlik, Vatanperverane Birlik gibi,

d) Adnan Menderes'in bu tabiri, aklına koyduğu ve bizden gizlediği bir maksat için söylediğine kani değildim, hâlâ da değilim.

e) Maksat milli kalkınma etrafında bir toplanma idi. Her memlekette böyle davetler yapılır. (İngiltere'den misal)

f) Ekseriyet sisteminde Meclis seçim sonunda tek parti olarak kalsa bile böyle partiler mevcut oldukça rejim değişmiş sayılmaz.

3- Güçbirliği'nin mahiyeti,

4- a) Esasen yapılan soruşturmalar ve şahadetler "Vatan Cephesi" ismi etrafında yapılan bütün iltihakların Demokrat Parti'ye olduğunu,

b) Genel Kurul'un yaptığı tamimlerde de yazıldığı gibi Vatan Cephesi Ocakları ile Demokrat Parti Ocakları arasında fark olmadığını meydana koydu.

5- Dava bu suretle Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesinde yazılı mahiyetten uzaklaşmış, bir bakımdan adeta partiler arası muaşeret kaidelerine riayetsizlik davası halini almıştır. Bunun yanında da bana hiçbir vechile taahhuku olmayan kredi temini, tehdit gibi nihayet vazifeyi suistimal hadiselerinden ibaret kalmıştır.

6- Davayı bu zaruriyetten ele alırsak: Karşılıklı olarak

a) Biz onlara "fesatçı, inkârcı, yıkıcı, ehli salip, münafık" diyoruz,

b) Onlar bize "zalim, müstebit, aldatıcı, suistimalci, memleketi satanlar" diyorlar,

c) Biz onlara karşı "Vatan Cephesi" bayrağını açıyoruz,

d) Onlar bize karşı garp cephesi (Ege) taarruzu, güçbirliği bayrağını açıyorlar.

7- Bu elbette fena bir siyasi edebiyattır. Fakat karşılıklıdır. Memleketimizde hiçbir parti, hatta yalnız fikir ayrılığı bile kendisini bu edebiyattan kurtaramamıştır. Bu Şarklılıktır. Fakat kanunlar bu karşılıklı sövüşmeleri hakaret davalarının üstünde suç telakkisi ile yasak edinceye kadar suç değillerdir, sırf bunlara bakarak bir insana, bir partiye dikta rejimini kurmak ittihamı yapılamaz.

Demokrasinin İcapları:

a) Propaganda

b) Bazı menfaat teminleri

c) Karaya ak, aka kara demek

Zaten demokratik rejimleri bu noktalardan yakalayıp yere vurmak isterler. Şüphesiz hududu olmak şartıyla.

III

Bu fena siyasi edebiyat nasıl doğdu?

1- Daha 1950, 15 Mayıs'ta muhalefetin ortaya attığı tezce Milletin aldanmış olduğu idi. Aradan birkaç ay geçmeden "siyasi emniyetsizlik" tezi ele alındı. Buna karşı iktidarın tutumu itidal ve temkin oldu.

2- Menderes'in 1951 Program konuşması,

3- Partinin ve Genel Kurul'un tutumu.

4- Birinci Büyük Kongre'den beri Genel Kurul azasıyım. Parti ve Genel Kurul olarak daime parlamenter kaldı:

a) 1946'dan sonra Meclis'i terk etmedi

b) 12 Temmuz beyannamesini İnönü ile beraber hazırladık. İhtilal temayüllerini partinin ikiye ayrılması pahasına reddettik.

c) Son güne kadar aynı yolu takip ettik.

5- Tenkit muhalefetin şanıdır. Doğru! Fakat hududun tesiri nedir? (İnönü'nün 1949 yılbaşı nutku)

6- Menderes diktatör olmak isteseydi!!!

IV

1- Kitaplarım

2- Makalelerim

3- Konuşmalarım

Bunlarda diktatör bir taraf olduğuma ait tek satır gösterilemez.

4- Aile muhitim ve yetişmem,

5- Müşterek menbadan feyiz aldık,

6- Kararınız millet için hayırlı olsun!

7- Menderes'i diktatör yapmak isteyenler! "Türk istikbalinin mimarı, dünyanın en büyük devlet adamlarından biri, sırf vatanperverlik timsali, tükenmeyen yaratıcı enerji."

– Çocukluğumun hatıraları

– Kararınızla artık bu kavgaya son veriniz.

– Biz seçim yollarının adamlarıyız! Muhalefette onun dışında yol gösterenleri hep reddettik.

– İnşallah müdafaada diktatörün nasıl olduğunu anlatacağım.

Sayın savcıya teşekkür ederim. Bu tamimleri okutmaya vasita olarak, kararnamede noktalar ile geçilmiş kısımlarda da bir şey olmadığı böylece meydana çıktı.

Tamimlerde bizi fesatçı, fitneci gibi kelimelerden öteye heyeti celilenizin elbette dikkat ettiği iki husus var:

– Partimize girmek isteyenler, iltihak isteyenler cümlesi hep geçiyor ve girenlere teşekkür ediliyor. Kelimelere gelince fena siyasi bir edebiyat. Bundan kendisini hiçbir politikacı kurtaramadı. Hâlâ kullanılıyor.

Reisin müdahalesi üzerine:

– İttiham ağır. Cezada değilim, manası ağır, diktatörlük! Fakat ancak 10 dakika sürdü benim soruşturmam. Çok sorarak hakikatlere varabilirsiniz. Vatan Cephesi tabiri umumi bir davettir.

Fatih ilçesindeki konuşmam: "Hakiki hürriyet içtiması, seviye yüksek olmazsa kâğıt üstünde kalır, havanın esiri, toprağın esiri, yolsuzluğun esiri bir memlekette hürriyet olmaz! Ve Mevlana gibi hangi mezhepten olursanız olun gelin" diyorum.

Tahlil

– İltihakların “Vatan Cephesi” diye ayrı bir teşkilata değil, “Vatan Cephesi” ismi ile Demokrat Parti’ye yapıldığı anlaşıldı. Divan’ın muhterem başkanı, gelen her şahide bu hususu sordu. Dinlenen şahitten 8 kadarı Demokrat Parti dediler.

O halde kararnamede ayrı bir teşekkür diye takdim edilen ve 14. maddeye bu yoldan sokulmak istenen hadisenin mevcut olmadığı anlaşıldı.

– Demokrat Parti’ye yapılan iltihak tekliflerinde dinlenen [boş] kadar şahitten [boş] kadar herhangi bir tazyike maruz kalmadıklarını söylediler. Demek ki ortada münferit birkaç tazyik iddiası kalmıştır.

– Dinlenen. [boş] ...kadar şahitten [boş] kadar teklifin herhangi bir menfaatle ilgisi olmadığını söylediler.

– Partiye girmedikleri için işinden çıkartılmış tek adam olmadığı da anlaşıldı.

Şimdi şu neticelerden sonra ortada ne kalıyor?

1- Karşılıklı yapılan söz düellosunun ağırlığı,

2- Partiye sokmak için yapılan münferit menfaat teklifleri.

İş buraya gelince demokrasinin bazı zaruretlerine kısaca temas etmek lazım.

Bir de manevi cebir üzerinde. Ayrıca fiili yapanlar, Vekil mi? Vali mi? Müdür mü?

– Medeniyet bir bütündür. İyi ve fena tarafları ile demokrasi bir bütündür.

– Demokrasi de şeytan da, melek de meydandadır.

09.05.1961 Salı Vatan Cephesi Celsesi

Savcıya teşekkür ederim. Bu tamimleri okutmak suretiyle, kararnameye geçmemiş kısımlarında acaba bazı şeyler var mı, karanlıkta kalan noktalar var mı endişesini izah ettirdiler. Tamimlerde kullanılmış olan bazı “fesatçı, münafık, nifak” gibi kelimeler bir yana bırakılırsa iki husus göze çarpıyor. Elbette heyeti celileniz de görmüştür.

– Bütün tamimlerde “partimize girmek isteyenler, partimize gelmek isteyenler” denilmektedir.

– Bunlara teşekkür edilmektedir.

Demek ki Vatan Cephesi tabiri siyasi bir sözden başka bir şey değil.

“Nifakçı, fesatçı” gibi kelimelere gelince bu bir siyasi edebiyat. Bu memlekette hiç kimse kendisini şimdiye kadar bu illetten kurtaramadı. Adeta milli bir hal. Hâlâ devam ediyor.

(Başkan müdahale etti, müdafaada söyleyin dedi.)

Fakat bu delillerle bizi ağır bir ittiham altında bırakıyorlar. Maddi ceza bir yana, manevisi fena: diktatörlük kurmak. Şu meselede benim sorgum on dakika

ya sürdü ya sürmedi. Bu kadar az bir sorgu ile hükme nasıl varılır? Büyük ve tarihi bir dava var. Gerçeklere inebilmek için sorunuz, çok sorunuz. Ancak böylece hakikate varabilirsiniz!

Kendimize göre memlekete hizmet ediyorduk. Vatan Cephesi, bu hizmet etrafında toplanmaya davettir.

Başol söz aldı ve Fatih ilçesindeki konuşmamdan, Mevlana'nın meşhur beyti ile yaptığım daveti okudu, "Ümit dergâhı olan Demokrat Parti'yi bu hale getirdiler, demek Samet Ağaoğlu da Vatan Cephesi'ne hizmet etmiş" dedi.

"Sayın savcının okuduğu deminki sözleri teyit eder, ne demişim? "hakiki hürriyete varmak için" doğru! Bir millet muayyen bir içtimaiyi seviyede olmadıkça vereceğiniz hürriyetler kâğıt üstünde kalmaya mahkûmdur. Yağmursuzluğun, taşkın, yolsuzluğun, köprüsüzlüğün esiri insanlar nasıl hür olabilirler? Benim Fatih ilçesinde söylediğim koskoca kitapların zübdesi olan bir cümle. Sayın savcı ile huzurunuzda ileri münakaşaya mı gireyim? Büyük Mevlana gibi "Hangi mezhepten olursanız olun, fakat şu kalkınma etrafında toplanın" demişim. İşte Vatan Cephesi bundan ibaret. Bu yollarla diktatörlük kurulmaz. Müdafaa diktatörün nasıl olduğunu, nasıl hangi şartlarda geldiğini etraflı olarak anlatacağım."

Savcı cevap verdi: "İki saatte teslim olmaları diktatör olduklarının delilidir." Cevap vermedim.

12.05.1961 Cuma Anayasayı İhlal

Başkan Celal Bayar'ın İzmir'de gazetecilere çektiği "Türkiye'de hâkim vardır" şeklindeki telgrafından bahsederken "Samet Ağaoğlu da orada idi" dedi. Bunun üzerine söz istedim. Aşağı yukarı şunları söyledim.

"Şayet kusur varsa onu birkaç kişinin omuzlarına yüklemek olabilir mi? Kusurlar var. Amma sevapları da var. Hepsinin mesuliyeti ve şerefi müşterek. Burada mebuslar ceza tehdidi altında mikrofona koşarak ben rey vermedim, ben şu manaya söyledim gibi sözlerle bu tehditten kurtulmaya çalışıyorlar. Bir yandan adli teminat neden azaltıldı diye sorarken, öte yandan mebusun teminatı kabul edilmiyor. Garip bir üslup oluyor bu. Ben muhterem reisin soruları ile 10 yıllık devrin havasına girmek istediğimi söylüyorum. Mebuslar, cemiyetin çeşitli tazyiki altındadır. 39. maddenin değişmesinde kim bilir bizzat hâkimlerden ne kadarının tazyiki, tahriki olmuştur. Bütün bunlar tetkik edilmeden bir hükme nasıl varılabilir?"

(Adalet Mülkün Temelidir)

Nusret Kirişcioğlu: Şimdi, ihtilalden sonra kahraman olan, daha önce asayiş bozan unsurdu.

Hazırlamıştım, söyleyecektim, fakat vazgeçtim. Niye vazgeçtim bunun sebebini söyleyeceğim:

– İki parti arasında şiddetli bir çarpışma olmuştur. Bu partilerden birinin lideri 1954'te kürsüye çıkmış "Beni kızdırmayın" demişti. Bizim liderler kızabileceğini sanmadılar.

– 1960'ta "Gideceksiniz hem de fena gideceksiniz" dedi. Bizim liderler blöf yapıyor dediler, yine inanmadılar.

– 3 Mayıs 1960 ordular kumandanı bir mektup yazdı. Bizimkiler yine inanmadılar.

O halde basiretsizliklerin kurbanı olarak devrildik. Şimdi de görüyorum ki bizler eski vakit mebus olarak Halk Partisi mebuslarının şefinin iltifat ve takdirlerine iltica ediyoruz. Demek ki zaferi tam kazanmıştı!

Şimdi ya hukuk prensiplerine göre karar vereceksiniz, o halde bizi mahkûm edemezsiniz! Veya hukuk prensiplerine göre değil siyasi icaplara göre karar vereceksiniz. Bu takdirde ise veyl mağluplara kalır olsa mağluplar! İşte söyleyeceğim bundan ibaret. Kalan hepsi, diktatörlük, benim için şurada burada yalandan ibaret.

16.05.1961 Salı Anayasayı İhlal

Komisyon kurulurken yaptığım konuşmanın özeti okundu. Söz aldım. Aşağı yukarı şunları söyledim:

"Evvla şunu tespit etmek istiyorum. Konuşmam Büyük Millet Meclisi kürsüsünde. O kürsü ise anayasanın 17. maddesinin mutlak himayesi altında. Hukuki izahlara girmeyeceğim. Sırası geldiği zaman bu hususta söz istirham edeceğim. Şimdilik şu kadarını söyleyeyim. Parlamentolar kurulduğu tarihten itibaren mebusun, rey, fikir, mütalaalar üzerinde mesuliyetsizlik prensibini kıskançlıkla muhafaza etmişlerdir. İşte ben de, arkadaşlarım da bu himayenin verdiği cesaretle konuşmuşuzdur. Rey ve fikir üzerinde sorular oluyor. Buna karşı tesellim, bir iki defa maksadın kast aramak diye söylemiş olmanızdır.

Başkan müdahale etti, Menderes'in gruptaki konuşmasının ağırlığından şikâyet etti devam ettim:

"Öyle, ağırdır. Fakat bir Fransız devlet adamı 'Politikacı ne söyleyeceğini tespit etmeli, ondan öteye ne söylerse söylesin' diyor. Dikkat edin, Menderes de dâhil bütün arkadaşlar bir sözü söylemeye dikkat etmişlerdir. Bu konuşmalar da rejim aleyhinde, demokrasi aleyhinde söz yok. Aksine onun himayesi, onun takviyesi endişesi var. Bunun yanında da birçok mizaca göre değişen beyhude hatta avare sözler. Ama suç değil. Bunlar kiyasetsiz, basiretsiz, hatalı olabilirler.

Amma suç değil! Kürsüde iyi sözün yanında fenası da olur. Sözün, fikir himayesinden elde edilen faydaları, o fenalara da göz yumdurur.

Gelelim kendi konuşmama, ne demişim, kardeş kavgası çıkacak. Doğru, biz de hazineyi elimize aldık, ne yapacağız diye düşünmeye başladık. Bereket ordu yetiştirdi. Yoksa çıkacaktı fakat, dikkat buyurun, hükümete salahiyet dediler, Takriri Sükûn Kanunu hatırası içinde reddettik. Sonunda yine demokratik yolu tuttuk, parlamento içinde kaldık.

Reis yine müdahale etti, "Bunları müdafaaya almıyorum" dedi, devam ettim.

"Öyle de olsa bırakın konuşayım, müdafa hakkımın bu kısmından vazgeçeyim. (Reis aynı sözü tekrarlardı) Yine devamla çalıştım. "Bir başka nokta daha var. Kardeş kavgası ihtimalinin belirmesinden muhalefet de en aşağı bizim kadar mesuldür. Bunun birkaç misalini vereceğim. (Reis yine fakat bunlar müdafa dedi) ısrar etmedim. Yalnız şunları söyledim. Peki, o halde son sözüm şu. Şartlar husule gelirse tutacağım yol aynıdır.

17.05.1961 Çarşamba Vatan Cephesi

İddianame:

– Demokrasiye inanmamışlardır. Çünkü:

a) Halkın oyu serbest olmalıdır

b) Hâlbuki ilk günden itibaren seçilememek korkusuna düştüler.

– Tazyik başladı. Halkı evlerine kapadılar. İlim ve kültür adına cinayetti.

(1951 ara seçimleri)

– 1954'te ise Halk Partisi'nin mallarını aldılar.

– 1957'de hezimete uğradılar. Bu tarihten itibaren muhalefeti kaldırmaya çalıştılar.

– Millet Partisi'ne karşı cephe aldılar. (Kırşehir meselesi)

– Tevfik İleri'nin sözleri. (Bir numaralı hatip) (Demokrat Parti Türk milleti demektir.)

– 1957'de halkoyunun %43'ünü ancak alıyordu. (Dikensiz gül bahçesi) (Besleme basın, radyo inhisarı) (Güçbirliği)

– Gerçek başka idi. Tazyiklere rağmen 1957'de muhalif mebus 186 oldu. Memleket aydınlarının yüz çevirdiklerini görmediler. Baskıyı artırdılar. (Muhalefet oyunun yarısından fazlası muhalefeti tutuyordu. Anayasa'ya muhalif tedbirler olmasa idi kaybedecekti)

– Halkoyunu kaybettikçe tedbir alıyorlardı. (Seçim kanununun değişmesi)

– Bunlar netice vermedi. Olağanüstü tedbirlere sıra geliyordu. (Güçbirliği'nin kuruluşu)

Güçbirliği, seyahatler Demokrat Parti'yi rahatsız ediyordu.

– Ekonomik fena idare memleket ekonomisini perişan etmiştir. (Devletin parası dostların cebine)

– Mali itibar sarsılıyor. İflas durumuna geldi. Para değerini kaybetti.

– Eşitsizlikler de ilave edilince Güçbirliği'nin kuruluş sebepleri bunlardır.

– 1954'ten sonra partizan idare zihniyeti başladı. 1957'ye kadar bu yüksek kademelerde idi. 1957'den sonra Menderes ihanet çemberi içinde kaldığını söylüyordu. (Menderes'in bir yıl seyahat yapmaması bir takiye idi. Yakın vekilleri memleketi dolaşıyorlar, vaatler yapıyorlardı. Yürüyüş konusu. Tek taraflı tatbiki de zaten Menderes'i seyahatine lazım bırakıyordu. Fakat kâfi gelmedi. Yine gezintiler başladı.) (Sunî kalabalıklar, 300 kişiye binlerce kişi demiş)

Kuyruklar yalandır. Bir misal: İzmir'e geliyor. Menderes 100 bin diyor, radyo ise 300 bin derken Cumhuriyet meydanı ancak 30 bin alır. Bunu açıklayan bir gazete ise tahkikat tarafından kapatılır. Muhalif partinin gazeteleri de vazife gezintisidir. Fakat meydan verilmez. Karşılama gelenler coplarla, silahla, adi kuvvetleri ile toplulukları dağıtmaya kalkarlar. (Ordunun vazifesi bu değildir) (subaylar tazyike maruz tutuluyor). Muhalefeti karşılayanlar ise on misli küçültülür. Uşak'ta İnönü'yü öldürmek istediler. İstanbul'da da. (Kayseri hadisesi) (Orduyu İsmet Paşa'ya sevk eder).

– Manisa da hezimet kelimesini kullandı. Sadakatin aksi Menderes'in arzularını kabul etmeyenleri hain ilan ediyor.

– Vatan Cephesi tabiri eski ve vatanlarını komünistlere satanların kullandığı kelime.

– Necip Fazıl, Sait Nursi'yi cephesine kumandan yaptı, muhalefete "ehl-i salıp" dedi.

– Her iki tarafın tahlilini yaptı.

– (Sabık başvekil dedirtmem)

– Örtülü ödenekten irtikâba kadar suçlu idi. Bunun için dedirtmem diyordu.

– (Bu davalar sırası geldikçe divana arz edilecektir) (Demek Kromit geliyor)

– Tamimlerle vatandaşlar Demokrat Parti'ye davet ediliyordu.

– Teşekküller tazyik altına almamışlardır.

(Kemal Aygün, Dilaver Argun)

(Dikkat: Bütün bu nutuk aynen muhalefet için de söylenebilir)

– Etiler ocağının açılışı, Gülveren misali.

– Orduya taviz, subaylara apartman taktirî. Kocalarının nakli, evlerden çıkarılma tehditleri, otobüs, yol, su icadı vs.

– Menderes ilmi müesseselerinden nefret eder. (Misaller: Mehmet Köymen-[Turhan] Feyzioğlu mücadelesi)

– Radyoların Vatan Cephesi neşriyatı

– Muhalefeti yok etmek istediler. Ana temel “yalan” oldu. (Tiyatro misali) (Sahnede zaten rol yapanlara radyoda da rol verdiler) (Menderesçi cevabı telgraf, Vatan Cephesi için siyasi müşavirler) (teknik vekil parti kurduğu için takdir) (siyasi dolandırıcının kahramanı milletvekilleri verilecek. Böyle adamlar onun kadrosuna layıktır. (Muhalefet demokrasinin şartıdır, onu yok etmek anayasayı ihlaldir) (Tevfik İleri'nin aleyhinde konuştu)

18.05.1961 Perşembe Anayasayı İhlal

– Manzara aynı. Mebuslar katile katile kanuna rey vermediklerini söylediler.

– Buna karşılık Enver Kaya, Yozgat, Kayseri, Hikmet Bayur, mebusların bir kısmının yalan söylediğini iddia ettiler.

– Nisap hesabında [Mahmut] Goloğlu, Sabri Dilek gibi mebuslar, “kabul eden etmeyenler” cümlesini o kadar çabuk söylediler ki etmeyenlerin eli ile edenlerin eli aynı zamanda havada gözüktü” dediler.

Ethem'in [Menderes] hatıra defterine karşı söz aldım. Aşağı yukarı söylediğim şu: “Evet toplandık, ihtilafın anarşi doğuracağını konuşuyorduk. Sayın Bayar, ‘Anarşiden sonra diktatörlük gelir. Bu da bir rejimdir. İcap ederse yapılırsa amma memlekete yazık olur, emeklere yazık olur’ dedi.”

Başkan sordu: Neden? Cevap verdim: “Suçlar zaten hatıra defterlerinin satırlarından fırlıyor. Siyasi hayatının sonuna gelmiş bir insan olarak samimiyetle ve bir arkadaşımın aleyhinde ilk ve son defa olarak söylüyorum: “O gece konuşmanın seviyesine yükselmemiş onun için olacak”.

Vatan Cephesi Duruşmaları

1- 27.04.1961 Perşembe

2- 01.05.1961 Pazartesi

3- 09.05.1961 Salı

4- 11.05.1961 Çarşamba

22.05.1961 Pazartesi Anayasa

Bayar'ın sorgusu devam ediyor.

Vatan meselesi: Devlet reisi olarak işlerim vardı o sırada. NATO Konseyi! Bakanlardan, vekillerden bahsetmedim. Mesuliyetten kaçmak için söylemiyorum. Hakikati söylemek için konuşuyorum.

– Sokak nümayişleri ile ayaklanmalarla hükümet değiştirmek taraftarı değilim. Yine değilim. Amma ben bir sual sorayım, ne yapabilirdim? Nasıl çekilebilirdim?

(Ekseriyet parti reisi hep hükümet reisidir. 10 yıl, 15 yıl, bu demokrasilerde kaidedir. İşte İngiltere: 15 yıl, 20 yıl başvekil)

İspat hakkı için kimse atılmamıştır. Kendileri istifa etmişlerdir. Bu fikir ayrılığıdır. Başka bir şey değildir. Bir kısmının da istifa etmesini rica etmişimdir.

– Siyasi bir münakaşadır. Lehte, aleyhte konuşulabilir.

– Koraltan hakkında ağır söyledi. Benim lehimde de yazılıdır. Kendisi bunları kabul ediyor mu? Bunlar intibalar. Atatürk hakkındaki sözlerimizi almamış.

Ben Halk Partisi'nden evvel Meclis'ten çekildim. Sonra da partiden ve parti kurmaya ondan sonra giriştim. Bunun içindir ki altı ay evvel istifa zoruna beni getirmiş değildir.

– [Hüseyin] Ortakçioğlu'nu, Sefer'i [Eronat], [Reşat] Akşemsettin[oğlu]'i methetti. Bunlar hükümeti hep tenkit eden, tok sözlü insanlardır. Bunlar benim ve hükümetin muhitinden hep uzak kalmışlardır. Demek ki şahsi kanaatler ile hareket etmişlerdir. Grup azalarına gelince (Reis müdahale etti. Bunlar enfüsi şeyler) Peki Koraltan'ın hatıraları enfüsi değil mi?

– Bayar devam etti: Burada gördüğümüz, bir kısmı aleyhte, bir kısmı leh-te olduğunu söylediler. Kanaatlerini açıkça arz ettiler. Reis yine müdahale etti. Savcı da: "Mebuslar murakabe yapmadılar, üniversiteye, basına hücum ettiniz."

– Bayar: Bu hususta da fikrimi söyleyebilirim dedi. Fakat reis okumaya devam etti.

– (Yine Koraltan'ın defteri) Hüseyin Cahit'i [Yalçın] de ben affettim. Veto benden evvel de hiç kullanılmadı. Hâlbuki çok demokratik kanun çıkmıştır. Bu bir kere vetoyu düşündüm. Atatürk kanununda!

Muhtemel Sorular:

– İzin veriniz biraz uzun konuşayım.

– Çünkü mevzu dönmüş dolaşmış grupta ve parti idaresinde Menderes taraftarları, Menderes aleyhtarları diye bir noktaya gelmiştir.

– Ve şu davanın aldığı görülen şekli nazarında Menderes aleyhtarları evlerine, taraftarları da hapisaneye doğru koşmaktadırlar.

– Bu böyle olur mu olmaz mı bilmem, fakat manzara öylesine böyledir ki herkes hatıra defterlerinden kahve konuşmalarına kadar delillerle, Menderes aleyhtarı gözükme heyecanı içinde rekabet halindedirler.

– Şu hususu işaret ederek meselenin içine girmeye çalışacağım: Elbette bir partide liderin veya şu veya bu kuvvetli bir adamın taraftarları ve aleyhtarları vardır. Bunlar arasında mücadele de vardır. Filan hadise bu taraf, öteki de diğer taraf tezini kabul ettirir. Bu dünyanın her yerinde böyledir, bizde de böyledir.

Bu bakımdan Menderes'in de filan hadisede taraftarları, filan hadisede ise tutmayanları elbette vardır.

– Canlı bir misal olarak kendimden başlayacağım:

a) Kırşehir'de taraftar olmadım. Genel kurulda münakaşamı yaptım. O zaman bu işin taraftarı olan elbette ki evvela o tarihteki hükümet azasının hepsi idi.

b) 1954 yılındaki seçim kararının değişmesine taraftar olmadım. Yine o tarihteki hükümet ve grup idare heyeti ile genel kurul taraftar idi.

c) Partisini değiştiren mebusun mebusluğunun düşmesi fikri ortaya atıldı. Aleyhinde idim.

ç) 1957'de tatbik edilen politikaya aleyhte idim. ([Âtîf] Benderlioğlu ile yazdığımız mektup) (okunmasını talep) (hükümetten çekilmem) (1953'teki çekilmem)

d) Komisyon kurulmasına taraftar idim. Sebebini sorguda arz ettim.

– 20 kişilik takririn mahiyeti

a) Adnan Bey [Menderes] kalacak

b) Komisyon raporu gelecek

c) Yürüyüş kanunu seyyanen kabul edilecek

– Genel kurulda geçen münakaşa

– Murakabenin şekli var.

– Mucize gösterdin diyenler şimdi aleyhindeydik diyorlar

Genel Kurul

el-Bâdi azlam!* Sıtkı Yırcalı'nın söylediği aynen şudur: "(Adnan Bey'e hitaben) Bu millet toptan sizi seviyor ve tutuyor. Yepyeni insanlardan bir hükümet kurunuz. Yeni bir programla çıkınız." Adnan Bey "Sırası değil" dedi. Sıtkı Bey "hemen Namık Gedik Bey'i değiştirin." Ben söz aldım: "Her şeyi bir adamın omuzlarına yıkmak ve Yahudilerin günah keçisi gibi onu yakmak doğru değil."

Rıfki Salim [Burçak] Bey bir çıkmaza girdiğimizden şikâyet etti. Adnan Bey uzun izahat verdi. Kâmil Gündeş Bey bu izahat üzerine "Ben bunları bilmiyordum. Tatmin oldum" dedi. Yalnız Rıfki Salim Bey fikrinde ısrar ederek başvekil ile çekişti. İki de salonu terk ettiler. Adnan Bey ayrılırken Eskişehir ve Konya'dan döndükten sonra hükümette değişiklik yapacağını söyledi.

Mesela Bayar:

– Din meselesi: İlk hükümet istifası (aleyhte).

– Necip Fazıl meselesi (aleyhte).

– Koraltan meselesi (aleyhte).

– İktisadi politika (lehte).

* Başlatan, yolu açan haksızdır anlamında Arapça bir deyim.

23.05.1961 Salı, Anayasa

Ethem'in [Menderes] hatıra defteri dolayısıyla Şemi'den [Ergin] de sordu: "Bizi zorlamasınlar, diktatörlük de yaparız" dedi. Hatta ben şakalaştım, "Acaba kim alır" dedim. Başka ayrılık var.

"Ben hem ayrılık var, hem de birleşme! Bizi zorlamasınlar diye! Ben de böyle giderse anarşi, arkasından diktatörlük gelir demiştim. 'Zorlamasınlar' kelimesi, birleşme noktasındadır. Bir sahada, basiretli bir sahada konuşulmuş! Benim aklımda da bu kalmış. Bu yazılanlar şahsi sebepler delili! Bir divan takdiri meselesi" dedi.

Bir aralık da fırsat buldu: "Samet Ağaoğlu da 'İki saatte teslim olduk, böyle diktatörlük mü olur' demişti, demek varmış!"

Burhanettin Onat: Ben kaderine yalnız başını eğen insan değilim. Onu az zamanda kucaklamış ve sevmiş bir insanım. Tahriklerden bahsetti, Recep Peker'in sözlerinden parçalar okudu ve bizi takip edenler de burada olsaydı iyi olurdu dedi.

– Menderesçiler kimlerdir? Kimse söylemiyor. Menderes bile. Amma şunu da söyledi: Yırcalı, hadiselerde ayrı gözüküyor. Amma %90 beraberdir.

Not: 1) 17. maddeye hazırlık

2) Şahsi vaziyetim (1950'den itibaren kanunlar konuyor, Salahiyet Kanunu, Menderesçilik! Menderesçilik-Muhalefetin rolü).

Ethem: Başvekil her şey olabilir, diktatör olamaz!

24.05.1961 Çarşamba, Anayasa

Behçet Kayaalp'in itiraz ettiği özet ile asıl konuşması karşılaştırıldı. Behçet doğru çıktı. Reis öteki itiraz edenlerinkini okumadı.

Savcı: 17. madde dolayısıyla değil, yani fikir ve mütalaadan dolayı değil, ef'alden dolayı buraya gelmişlerdir sanıklar.

– Sıtkı Yırcalı'nın Genel Kurul konuşmasını anlattı ve Menderes'in reisliğinde olmasını istediğini söyledi.

Tevfik İleri: Allah hiçbir iktidara, bizzat o da iş başına gelirse onun iktidarının karşısına Halk Partisi muhalefeti gibi muhalefet çıkarmasın. (İnönü'nün sözlerini okudu. 1950 Halk Partisi kongresinde)

– Süreyya ile görüşürsem ilk soracağım mal beyannamesi hakkındaki tebliğ ve vesikaları alıp almadığıdır.

Hayrettin [Erkmen] iyi idi. İnönü'nün "Bu iktidarın satmayacağı yoktur" dediğini de ele alarak "İşte bu da baş sözüdür" dedi.

(Fındık bahçelerimizi Amerikalılara verecekler)

Hayrettin'in [Erkmen] notları okundu. Irak meselesi hakkında. Demek söylediği bu imiş. O halde benim için dediği de doğru çıkacak yani meydana bir defter ve yazı çıkacak! (Sorgu sırasında olur bu iş)

29.05.1961 Pazartesi Anayasa

Nedim Ökmen, malum Menderes'in aleyhindedir. (Başvekilin rakipleri)

Şemi [Ergin], tereddütlü. Gruptaki hareketleri anlatmaya başladı. 61'ler hadisesini anlattı. (Başvekil hepimizi çürütmeye çalıştı).

Reis vekilliği sırasında tarafsız çalıştığını söyledi. Misal verdi: Osman Şevki'nin [Uludağ] sözünü kesmiş!- "1955 hadisesini biz çıkardık" dedi. (Başvekil gruba sığındı!)

- Koridor konuşmaları neticesinde istifa etti.

İspat hakkı meselesi

Bir kısmı çıktı. Başvekilin "Bunlar çıkmışlardır, fakat kuyrukları içeride" sözleri bize aittir.

- Yaylayı anlattı.

Nafiz Körez'le Şemi'yi (ben ve [Emin] Kalafat tavsiye ettik!)

- Milli müdafaa vekilliğini anlattı. Yaptıklarını söyledi.

İnönü "İyi bir meclis reisi kaybettik. Fakat iyi bir harbiye nazırı kazandık" demiş. "O bu hükümette bizim için teminattır" demiş.

- 1957 seçim gecesi Namık Gedik'in sözleri.

Bayar "Gaziantep'te ordunun hareket emrini Şemi Ergin vermiştir" dedi.

Eğer bundan arkadaşlara sorumluluk düşüyorsa bunu ben kabul ediyorum.

Reis: Siz bu sözü Yassıada'da bir politika olarak sık kullanıyorsunuz.

Dokuz Subay hadisesini anlattı.

Meclis reisliği meselesini anlattı.

[Muzaffer] Kurbanoglu'nun propaganda şeklini anlattı.

[Sıtkı] Yırcalı'nın reisliği meselesini anlattı.

Bayar: "Samet Kuşçu, Şemi Bey'in en yakın arkadaşıdır. Onun muhitidir. Ben hiçbir vazife vermedim."

Haluk Şaman: "Şöyle böyle! Kanunları Anayasaya aykırı görmedim".

Sebati Ataman: Nazari ve zayıf. "Ben amme hizmeti gördüm, diktaya giden işlerin içinde değilim".

Abdullah [Aker]: Arkadaşlara iştirak etti.

- Birbirine aksi istikamette konularla diktaya gidilemez.

a) Partiden şu veya bu şekilde kopan, gitmiş olanlardan sonra kalanlar içinde liderlerle en fazla dövüşenlerden biriyim. (Rıfkı Salim [Burçak] gibi) Ben bun-

lara iltica edecek değilim. Çünkü bunlara karşılık bu adamın büyük hizmetleri vardır. Kaldı ki dostların düşmanları çarçur ettiği şu anda bunu hiç yapamam. Kanaatinize göre hüküm vereceksiniz. Mahkûm olursam tesellim var: Masumiyetim!

– Tevfik İleri: Çok inandığınız Şemi Ergin'e sorun.

Başkan: Hiçbir sanığa inanıyoruz veya inanmıyoruz!

– Tevfik İleri yine kuvvetli konuştu. "Ben ne kuşum ne deveyim."

– Ethem [Menderes] hatıra defterine yazmış: "Menderes icap ederse silahla karşı korum, yine çekilmem. Yeni bir delilik."

– Hüseyin Ortakçioğlu, Şemi'nin kendisine mal ettiği faaliyetlerin kendisine ait olduğunu delillerle gösterdi.

[Reşat] Akşemsettin[oğlu]: "Meclis'e verilmiş salahiyyetle dikta kurulmaz, icraya verilen salahiyyetle kurulur."

Koraltan: Bayar'ı Menderes müdafaa etti. Meclis reisliği mücadelesini anlatmaya çalıştı. Önergeleri gündeme koymama işini anlatmaya çalıştı.

b) Menderes'de diktatörlük fikir ve temayülünü görmedim. Her iş gören adam gibi kendini beğenirdi. O kadar. Memlekete hizmet ettiğine, o çapta bir enerjiye ihtiyaç olduğuna inandığım için bu kendini beğenmenin ona yaptırdığı şahsi hırçınlıklara, nazlara tahammül ederdim. Fakat bunda da hiçbir zaman ileri gitmemiştir. Yedi yıl vekilliğim sırasında işlerime bir başvekilin normal müdahalesinden fazla bir karışması olmadı. Nokta-i nazarını kabul ettiremediği zaman geri çekilmesini bilirdi.

c) Bir nokta daha ilave edeyim. Menderes mahcup adamdı. Şu on yıl içinde mecbur olmadan gittiği suare, ziyafet yoktur. Bu yerlerde de adeta ayakları dolaşır, kimsenin yüzüne bakamaz, bir iki samimi arkadaşıyla bir köşeye çekilir, biraz sonra sessizce kalkıp giderdi. Bir kelime diktatör tipi değildir. Sonra tezatlar içinde bir adam, ifrat, tefrit, dostunu vuran, düşmanını tutar.

d) Bu kadar görüş farkı olan bir konuda Anayasa ihlal edildi denemez. Davamız siyasi muhakeme edilen "siyasi beşaretten" ibarettir.

Savunmada:

– Cumhuriyet şeklini değiştirme. Mebusun bu yoldaki teklifi olamaz. Susturulur. Kanunların şekli değiştirilirse suç olur. Demek Anayasaya göre Cumhuriyet şekli değişmedikçe suç yoktur. O halde Cumhuriyet şeklinin ne olduğunu arayacağız:

a) Seçim

b) Devlet reisi mevkii

c) Hürriyetler

Salahiyet kanunu da bunlara göre tetkik edeceğiz:

- Seçimi kaldırmıyor
- Hanedan getirmiyor
- Hürriyetlere dokunmuyor

(Partiye dokunmak hürriyete dokunmak değildir)

- On yılda yarı yol, daha on yıl=20 peki diktatörlüğü ne zaman yapacak?

Bayar

1. Konuşma:

Soru: Bu şartlar değişti mi?

Cevap: O zamanki şartlara göre söylenmiştir. Onları anlatarak polemik yapmak istemem.

2. Konuşma:

Soru: Pahalılık geçti mi?

Cevap: Memleketin umumi geçinme seviyesi yükselmiştir. Her zaman ispat edebilirim.

3. Konuşma:

Soru: Muharrer [?] kanunlar kalktı mı?

Cevap: Kaldırdıklarımız olmuştur. O günün şartlarına göre tedbir alındı.

4. Konuşma

Soru: Bursa; nifak sokmamak

Cevap: Tamamen tatbik olmuştur. Benim cephemden. Kırşehir mebusu Bölükbaşı'nın şehri için değildir.

5. Konuşma:

Soru: Diyarbakır parti şeflerine iltimas oldu mu? Parti programına göre.

Cevap: Benimle görüşmek istedikleri zaman kapım açık olmuştur.

Benim Konuşmam: Siyasi bir ismin tasfiyesi yine siyasi olur!

Menderes

Soru: Hürriyetler kısılmıştır.

Cevap: Zaruret halinde kısılmıştır. 1954'de 1950'den fazla rey aldı demek parti vaatleri tuttu. Memleket icaplarına göre hareket edildi. (İstikamet müspet diyemedi) (Matbuat kanunu, mazbatalar, Seçim Kanunu diyemedi)

Soru: Vadedilenler oldu mu?

Cevap: Bir parti programı bir anda tahakkuk olmaz. (4 Numaralı soruşturma kurulu, bunlar tetkik muhakeme edilemez demiş)

Soru: Suistimaller?

Cevap: Her yerde bu dedikodular olmuştur. Reddedildi. (Meclisin hakkı diyemedi) (Celal Yardımcı'nın garip müdahalesi)

Soru: Halk Partisi malları?

Cevap: Kenan Yılmaz ben o tarihte vekildim, Gölcük'te idim diyor. Hâlbuki hükümette azadır.

(Bütün Kanunlar suçlu)

– [Emin] Kalafat ulusu kurtarmaya çalıştığını söyledi. Fethi Çelikbaş'la beraber.

– 17.Madde Mebusu ömür sonuna kadar himaye eder.

– Her şeyi teklif edebilirim.

– Dışarıda bir anlaşmanın delili olamaz.

– Başka deliller arasına belki girer.

– Parlamento bu demektir.

– Yalnız hükümete karşı değil hatta cemiyete karşı himaye eder. Muhalefet de buna dâhildir.(Günün birinde karşına çıkmasın diye)

– Eskiden krala karşı idi. Bugün nereden gelirse gelsin şantaja karşı.

167. Madde

– Meclis'in salahiyeti.

– Parlamento faaliyeti.

– Vahdeti Kuva.

Kırşehir meselesi:

Bayar: Esbabı mucibesinde sebepleri yazılıdır. İlçe yapılırken de tekrar vilayet yapılırken de.

Menderes: Hata olmuştur. Meclis de hata yapılabilir. Eski misaller var. Demokrasinin esası seçimdir ötesi talidir.

21.06.1954

39. madde

Anayasaya muhalefetin davası yoksa vaatlerin tutulup tutulmadığını?

(Hâkim teminatını zedelemiştir. Münakaşa edilemez)

Burası tartışma yeri değil.

Meclise hata eden bir daha gelmez.

Yüksek Seçim Mahkemesi'ni biz kurduk.

Hâkim Teminatı=Mebus Teminatı.

Seçim Kanunu: Bütün arkadaşlar müspet. Konuştum.

Yürüyüş Kanunu: Başvekil, Reisicumhur bu kararlar için tatbik edilmiyor. Yoksa Demokrat Parti miting yapmış da ses çıkarmamışlar değil. (Menderes)

31.05.1961 Çarşamba Vatan Cephesi Savunmaları

– Tefik İleri hadisesi

– Tam bana geldi, kaldı.

01.06.1961 Perşembe Anayasayı İhlal

Komisyonun kalan azaları, Selami [Dinçer], Necmettin [Önder] örnek, Kemal [Özçoban] ve ötekiler basit fakat iyi konuştular. Ekrem Anıt da öyle. Ekrem'e savcı "Meclis'in Bumin Ymanoğlu'sudur. Mebusları meclisten döverek çıkarmıştır." Anıt izahat verdi.

a) Bizi hukuk sahasına getirdiler. Bu onların büyük şerefidir. Samimi olacağım, konuşacağım, ben liderden sonra gelen insanlardanım.

b) Bu davadan sonra meclislerde sual, istizat ve anketten başka bir şey konuşulmayacak.

– Temaslar (Ali Fuad Paşa [Cebesoy])

– Ben de hukukçuyum. Anayasaya muhalif görmedim.

– Kemal Özçoban, 1950'den sonra Bayar'ın reisicumhur olmamasını ve parti reisi olmamasını istemiş, [Fevzi Lütfü] Karaosmanoğlu da varmış.

– Acaba kaç soru, kaç istizat.

– Kaç anket talebi oldu? Senelere göre taksimi nedir?

Mühim not: Kromit (krom mukabili yün ithali meselesi de buna ait. Ben durdurdum).

02.06.1961 Cuma, Anayasa

Mebuslar

– [Kasım] Küfrevi

– Yardımcı, hükümeti devirmek istemiş. Şahit gösteriyor.

– Reis kesince Burhanettin Onat'a "O halde ben ne söyleyeceğim?" diye sordu.

– Uşak'a İnönü nasıl gitti diye anlatmaya başlayınca yine kestirdi.

08.06.1961 Perşembe Anayasa

Eskişehir'e gitmeden önceki Meclis hadisesinin tetkiki sırasında [Adnan] Selekler, Âtîf Benderlioğlu, Menderes'i vurdular, birçok mebus ayakta bakalım ne diyecek?

Kemal Demiralay Menderes'in "Vatanperverliğinizden şüphe ediyorum" dediğini söyledi. Sonra da geri aldı.

[Fatin Rüştü] Zorlu, [Âtîf] Benderlioğlu'nun sanki kendisi mutabakat temin etmiş gibi konuşmasını tekzip ederek Âtîf Bey başvekil ile görüşmeden mutabakat olmazdı dedi.

09.06.1961 Cuma Anayasa

– Necmi Nuri Yücel (Şemi'den [Ergin], Sıtkı'dan [Yırcışikâyet])

– Necla [Tekinel]: Çok iyi

– Tahsin Yazıcı: Çok iyi

– Enver Kaya: Çok iyi

– Memlekette basit dedikodular vardı. Kadınları sattılar gibi.

– Komisyon raporunun sonu ne oldu? Efkârı umumiyenin baskısı dikta ile kabil-i telif değildir.

– 169-177'yi izah etti.

– Komisyon kurulurken İnönü'nün "Biz ihtilalden geldik" diyen konuşmasını anlattı. İnönü'nün konuşmasını aynen okudu. (Bu yolda giderseniz ben de siz kurtaramam)

– Komisyonun seçilmesini anlattı. (Muhalefetten kimsenin olmaması tabii aleyhte)

– Komisyonun kararlarını anlattı, tahlil etti.

Not: Bütün iddia muhalefeti yok etme gayesinin takip edilmiş olduğu etrafında toplanıyor. Bu partiler rejimi demek değildir.

– Komisyonun dört numaralı kararını tahlil etti. (Vallahi bu kısım doğru)

– Encümen fiili hükümet kurmuştur. Fiili rejim kurmuştur. Anayasa yerinde dursun, o başka yollarla hükümden kalkmış gibidir.

– Memleket yıkılıyormuş kimin umruna.

– Encümen kendisini kuran karara göre hareket etmemiş, kararın hedefi dışına çıkmıştır. (Diğer partilerin faaliyetlerini durdurmuş olmak meselesi, böylece kuruluşun başka, tatbikatın başka olduğunu kabul ediyor)

– Benim konuşmamdaki bir cümleyi ele alıyor. (Bu dedikoduları çıkaran zihniyet yok olmalıdır manasında).

– Vahdeti kuva iddiasına cevap veriyor! (O konuşmamda başka şeyler var. Öteki konuşmada da. Bizim partiyi de ötekileri de bırakalım. Vatan tehlikede. Belki kusurumuz yoktur, kusurlu olan meydana çıkacak gibi)

– Salahiyet kanununa geçti. (Mahkeme müstakildir. Bu meclisin mahkeme kuramayacağı demek değildir)

Komisyon, savcıya göre siyasi şahısların birbirlerine selam vermesini bile yasak edebilir. (Savcı kanunları hep böyle absürd olarak mı tatbik etmiştir?)

13.06.1961 Salı / Anayasayı İhlal'de Soruşturmam

– Bu davanın sorgusu ile savunması birbirine karışıyor. Maruzatımın sonunda müdafaaya hakkım kalıp kalmadığını söylersiniz.

– Demokrat Parti'nin 1947'den beri Genel Kurul azasıyım. 7 yıl vekillik ettim. 2,5 yıl tam salâhiyetle başvekil yardımcılığı. Bunun içindir ki bu partinin ve şahısların bünyelerini çok iyi bilirim, diye başladım. Gazetelerde çıkmayan kısımlar şunlar:

1- Seçim veya darbe ile gittikten sonra siyasi sorumluluk biter. Bundan ötesi artık hukuk değildir. Başka bir şeydir.

2- Savcı birçok defa "Rey ve mütalaa sorguya çekilmiyor. Anayasayı ihlal fikirleri yüzünden buradadırlar" dedi. Fakat kürsüye çıkmaktan başka fiil olmadığına göre gerçekte rey ve mütalaa sorguya çekiliyor.

– Maruzatım mesuliyetten kaçmak için değildir. Demokrat Parti'nin şereflerini paylaşmak için koşan insanlar mesuliyetlerini de kabul ederler.

– Münevvere arkamızı çevirmiş gözüktük. Fakat gerçek bu değildir. İki üniversiteyi beşe çıkaran insanlar arasındayım.

– Şahıslar üzerinde konuşmayacağım. 1950'den evvelki Demokrat Parti ile sonraki arasında fark vardı.

– Demokrat rejimin bütün intibak hakları bizim omuzlarımızda idi.

– Resmi ilanların benim zamanımdaki dağıtılışının hesapları meydanda. Mesuliyetimi kabul ediyorum.

– Elbette ekseriyetin arzularının yerine gelmesi demokratik sistemin bel kemiğidir.

– Murakabe seçmenin hakkıdır. Onunla mebus arasına murakabe bakımından başka kuvvetler girince ortada meclis ve mebus kalmaz.

– Zihniyete müteveccih amme davası açılmıştır. (Menderesçiler kimlerdir? Sorusu canlandı, Ömer Özen'in sorgusunda)

(Bir mektup, Genel Kurul'da konuşma, hükümetten istifa)

(Peki sonra ne oldu? Ses çıkarmadınız, hatta komisyonu müdafaa ettiniz!)

Anayasa

– Muammer Aksoy'un şahitlik ederken anlattığı hikâyeyi aynen tekrarladı. (Komisyonun bazı kararları gerçekten anormal)

– Komisyonu Çeka'ya benzetti.

– 103. maddeyi de ele aldı ve bu maddenin rehber ve direktif maddesi olduğunu ilave etti ki kısmen doğrudur. (Anayasaya muhalif olduğu anlaşılınca artık kanun değildir. Peki bu anlaşılma nasıl olacak?)

– Sözü Turhan Feyzioğlu'na bıraktı ve Meclis'teki konuşmasını okudu. Ve böylece bu zatın, Salâhiyet Kanunu'nun Anayasaya muhalif olduğu yolundaki bütün delillerini benimsedi.

– Meclis sahip olmadığı salahiyyeti başkasına vermez (Bu sözün manası yoktur. Çünkü meclis kanunlarla muayyen salahiyyetleri şu veya bu gerçek ve hükmü şahıslara veriyor).

– Aynı celsede İnönü'nün yaptığı konuşmayı da yine aynen okudu. (Halk Partisi savcısı)

Dikkat! 1946'da Meclis'e komünistlere fırsat vermemek için girdik. Cami Baykut'un telgrafı. (Yazılı müdafaaya)

– İnönü'nün “Kore milleti kadar da mı haysiyeti yok?” cümlesi de okundu. (İnönü davası bu).

13 maddelik kanun 9 dakikada çıkmış. Koskoca Medeni Kanun bir dakikada çıkarılmıştır.

Mantık: Muhalefetin imhası murakabenin kaldırılması demektir. (Diğer mebuslar yapmayacak mı?)

– Kanunun kabul şeklini de anlattı, yani nisapsız olarak kabul edildiğini. (Meclis böyle çalışır canım) Açık oy işini de bu arada anlattı.

– Reddedilmesin diye rey-i işâriye gittiler diyor. O halde mebusları toptan kabul kastı ile ittiham mantıksız olur değil mi?

– Nisap yoksa çıkan kanun kanun sayılmaz.

– Arif Kalıpsızoğlu'nun sözleri.

– [Emin] Kalafat'a soracağım yarın ya da öbür gün.

– Anayasa'da prensipleri muhafaza ederek başka kanunlarla kaldırma yolu.

– Seçim eşitlik ile olur. Eşitlik olmayınca, emniyet olmayınca seçim serbestliğinden bahsedilemez.

– Yine [Muammer] Aksoy'un 1958'de *Vatan*'da çıkardığı makaleden parçalar alacağım. (Aksoy'u da şifahen methetti).

Makaleye göre; radyo, yürüyüş kanunu gibi haller eşitliği bozmuştur. Yüksek Seçim Kurulu da teminatlı değilse vaziyet yine böyledir.

(Bunları savcı niye söylüyor: 1954 ve bilhassa 1957 seçimlerinin meşru olmadığını iddia için. Yani siz seçim itibarıyla da meşru değilsiniz demek için)

– Komisyon kararı ile memleketi karanlıklar kaplıyordu. 23 Nisan milli hâkimiyetin 40. yılı idi ve tam bu günlerde milli hâkimiyetin son kırıntıları da kalmıyordu diyerek sözü yine Muammer Aksoy'a yani Halk Partisi meclis üyesi profesöre bıraktı.

Anayasa Davası Müdafa Hazırlığı

– Siyasi mesuliyet düşmekle bitmiştir. Ötesi hukuk değildir, kimdir, istikameti.

– Sorguda söylemek istemiştin olmadı: Davalar pek az gerçeğe nüfuz etmiştir. Hâlbuki bunları tarihe geçirmek lazım. Çünkü tarih sizin kararınızı da ele alarak son hükmünü verecektir. (Omuzlarımızdaki yük ağırdır)

– Veyl mağluplara, mağlupların, o halde suçluyum demiyorum.

– Şahsi bakımdan grupta konuşmam yok. Meclis'te ancak bir tane! (İspat Kanunu kararı, mektup, Maarif konuşması, istifa şekli) Bir Fatih ilçesi konuşması çıktı. O da izahat. Vatan Cephesi'nde de yine onu karşıma çıkardı.

– 1950'de milletin sinasinden şan ve şerefle, alkışlarla doğmuştuk. 1960'da kinler, hiddetler, gazaplar içinde tarihin sinesine gömüldük.

– Fatih ilçesindeki konuşmamı getirmeli. Süreyya'ya sorayım, bu konuşmanın tahlili.

– Atatürk inkılâplarından hangisi üzerinde geriledik. Bir tek misal verilemez. (Hilafet, Yeni harfler, Kıyafet vb).

– Davanın bünyesi siyasi, şekli hukuki! Bunun içindir ki birbirine uymuyor. Öteden beriden sırtıyor.

– 1958 Ankara İl Kongresi'ndeki konuşmam!

– 1954 Seçim Kanunu'nun değişmesi; muhalefetin izahatı!

– Köşkteki hadiseler

1- Samet meselesi

2- Kayseri hadisesinden sonra

– Fransa'da istizah (gensoru) reddedilirse aynı mebuslar aynı mevzuda 6 ay istizah talep edemezler.

– Sizin de birkaç defa ifade ettiğiniz gibi 1954 sonuna kadar işler iyi gidiyor, işte ben bu devre içinde yani Haziran 1950'den 1952'nin ikinci teşrin ayına kadar yardımcı idim. Siyasi gidişe müessir idim.

– “600 kişi murakabeye kalkarsa teşri faaliyet durur” sözüne reis “İç tüzüğü ona göre değiştirdiniz” dedi.

– “Rey vermemek vazifeden kaçmaktır” diyor reis ve ilave ediyor “gelip kürsüye neden rey vermediğini izah etmen lazım.” Âlâ; kabili tatbik mi bu hal?

– Ölüm ve ceza karşısında fikirlerini muhafaza eden insanlar nasıl köle olurlar? Şu manzaradaki bu adamların diktaya gitmediklerinin delilidir.

– Ne denirse densin diktanın mevcudiyeti ispat edilemez, edilmemiştir. Amma şartları aranmadan vardır denilir, mahkûm oluruz, ne yapalım?

Müşahede: Fahri Ağaoğlu her meselede kalkıp mikrofona gidiyor.

– İşte aleyhte konuşan birçok insan! Bunlara dokunulmamış. O halde nerede tahakküm?

– Başka memleketler grupları ile mukayese.

– Murakabe bahsinde kısaca izahtan sonra İngiltere'deki tavşan hikâyesini anlatacağım. Hâlbuki 30 yıl içinde İkinci Dünya Harbi olmuş, Mısır meselesi olmuş, şu olmuş bu olmuş fakat, bu mebus hiç sesini çıkarmamış. Kimse de mebusa sen vazifeni yapmadın dememiştir.

– Cahil ekseriyetin reyine dayanarak diktaya gitmek, demokratik olmak bakımından, aydın akaliyete dayanarak ekseriyet üzerine tahakküm, yani diktayı meşru saymak demek değil midir? Bu tezada işaret etmek istedim.

– Bu hadiseler çok evvel hazırlanmıştır. Daha şimdiden açıklamaya başladılar.

Dikkat: Başkan, murakabe için muhakkak önerge vermek mesuliyeti yok diyerek yeni bir görüş ortaya attı.

Dikkat: Süreyya ile görüşmek mümkün olursa mektup işini [Âtîf] Benderlioğlu'nun avukatı ile karar vererek Divan'a verilmesi meselesini söyleyeceğim.

– Ekseriyetin diktasını istemek tek ferdin diktasına karşı olur. O halde dikta yok. (Aydınlar diktası)

– Tokat mebusu Halk Partisi'nden ayrılma sebeplerini anlatmak isterken reis önledi. Konuşturmak istemedi. Belki de hakkı var.

– (Bayar istifayı düşünmüştü)

– Her şey elendikten sonra elde kalan şunlar:

1- Grup ve meclis konuşmalarında rejim aleyhine tek kelime yok,

2- Başvekil ve hükümet hep tenkit edilmektedir,

3- En ileri derecede tenkitleri yapanlara karşı herhangi bir tedbir alınmamıştır,

4- Ortada partilerin birbirinden şikâyeti var.

5- Mebuslar hükümeti devirmek için birleşmekte tereddüt etmiyorlar. Genel Kurul da münakaşa, hükümet de münakaşa!

Netice: Dikta manzarası yok!

Çok dikkat: Selüloz meselesinin gruptaki konuşmamı bulmam lazım, nasıl başladım? Veya bitirdim?

– Her iktidarın hatası vardır. İddia diktaya gidiştir. Biz bunun olmadığını söylüyoruz. Bu farkı gözden kaçırmamak lazım.

– Tarihe şu hakikati geçiriyorum: Bu memleketin en karanlık bir gününde Atatürk'ün yanında kurtuluş için beraberce dövüşmüş iki insan arasına şu veya bu sebeple kin, hiddet ateşi girmemiş olsa idi, demokrasi tecrübemiz bu elim neticeye ulaşmamış olacaktı!

– Meclis zabıtlarını süsleyen parlak nutukların altında çoğu zaman en iğrenç şahsi emeller yatar.

– Reis ikide bir toplandınız, yapsaydınız diyor. Bu illa suçlandırma. Yeniçerinin Yahudi'ye dediği "İsa'nın Yahudiler tarafından öldürüldüğünü yeni öğrendim."

– Kanunun Anayasaya muhalif olduğu yolunda bir itirafın, bir kurtuluş penceresi açması ihtimaline rağmen hemen hemen hepimizin dikta yoktur hususundaki ittifakımız, masumlüğün delili değil midir?

– Kaderimi buraya kadar bağlamışım. Bir mektuba dayanarak suçsuzum demek gücüme gidiyor. Bu kâğıt olsa da olmasa da suçum yok. Avukatlarım bu mektubu buna rağmen ibraz ettiler.

– Mahkeme değil mebusluk, reislik semineri bu! (İç tüzük değişikliği görüşülürken)

– Avukatlar her şeyi söylediler.

Şahsi vaziyetim şu: 65. maddenin tahlili

Dikkat: Grupta üç sınıf var

1- Aleyhte olanlar

2- Lehte olanlar

3- Susanlar ve böylece kabul ve ret edenler

Demek dikta yok!

Dikkat: 1- Meclis nasıl çalışmalı semineri

2- İktidar nasıl olmalı semineri

3- Muhalefet nasıl olmalı semineri: İşte bunu da yapmalı idi. Eksik kalan bu.

– Devlet Şurası azalarının grupta tespit edilmesi teklifine itirazım. (1959'da acaba bulacaklar mı?)

– Memlekette mevcut partilerin teşkilat kongreleri adedi. 1957-58-59 yıllarında.

– Bu makaleye rağmen [Muammer] Aksoy'a bir şey yapmamışlar! (Aksoy'u yine methetti)

– Aksoy ikaz etmiş, pek az Peygamber bu kadar sena edildi.

– Anayasalar kuvvetlerini vicdanlardan alırlar. 1924 Anayasası kendine uzanan kolları kıracaktır. (Peki, onu niye kırdılar?)

Kısa notlar:

– Büyük kısmı hukukçu.

– Vatan sathında zararlar büyük.

– Yine müsamahalı olacağım.

– İktidardan düşmek korkusu, hakiki iktidar vicdan huzurudur

– Yassıada macerası nesillerden nesillere geçecek

– Türk milleti bir daha bunu istemiyor, sizin kararınızdan öğrensin!

– Milletin kusurları var. Dikta başlarını yolun başında durdursaydık Yassıada olmazdı.

– Karşınızda suçluların bir kısmı var!

(Gayri meşru anayasa, ahde vefa)

20.06.1961 Salı

Anayasanın ihlali

Dünkü duruşmada Sebati'nin [Ataman] yaptığı hukuki izahat üzerine başkan "Bugün fazla hukuki münakaşaya girilmeyecek! Maksat icap ederse muhalefetin sözünün kısılması için iç tüzüğün değiştirildiği iddiasını veya kararını ortaya koyabilmesi için" dedi.

26.06.1961 Pazartesi Anayasa

– Ferruh Adalı yine yok.

– Reis yakından başka uzaktan başka gözüküyor, yüzü yakından genişliyor.

– Bence avukatlar o mektubu her gün meydana çıkarmalıdır. Bu son gündür. Müdafaanın kıymeti azalır. Bununla beraber işi avukatlara bırakmak belki daha iyi. Bırakalım işi seyrine. Fahri Ağaoğlu'nun konuşması, Naci'ninkinden ve Şevki'ninkinden hiç de az değerde değil. Amma kabul etmiyorlar galiba.

Muammer Aksoy'un şahitliği

– Talebenin hareketlerinin sebebi

a) İnönü'nün Meclis'ten çıkarılması.

b) Polis Bumin'in [Yamanoğlu] fena muamelesi.

c) Öteden beri devam eden baskı ve yalnız anayasaya muhalif kanun çıkarılması harekete sebep değildir.

– Bana çok nazik muamele yaptılar.

– Eski dostlar gelip bizi acayip hayvanlar gibi temaşa ediyorlar.

– 10 yılda basın mahkûmiyetleri hakkında şu istatistik yapılmalı:

a) Kaç mahkûmiyet, kaç beraat var?

b) Mahkûmiyetlerin yüzde kaç tekzip hakkı gibi teknik sebeplerden, kaç başka yüzdendir?

c) Kaç muhalif, kaç Demokrat mahkûm var?

29.06.1961 Perşembe

Savcının talebi üzerine [Prof.] Bülent Nuri [Esen] şahitlik etti. Tabii aleyhte. Askerin üniversiteye girmesini [Bülent] Nuri Esen söylemiş. Nuri'ye göre Tahkikat Komisyonu, anayasaya muhalif sayılmayabilir.

01.07.1961 Cumartesi Anayasa İhlal

Tanık [Prof.] Bahri Savcı'ya sordukları.

– Müşterek münasebetle inhiraf var diyor. Nereden biliyor?

– Daha önce yok mu idi?

– Meclis İstiklal Mahkemesi, Abdullah [Alpdoğan] Paşa'ya idam salahiyyeti, Milli Korunma Kanunu gibi kararlar almadı mı?

– 1950'ye kadar devlet reislerinin Halk Partisi reisliğini de muhafaza ettiklerini biliyor mu?

– 1950'den önce tahkikat komisyonlarının şahit tevkif ettiğini biliyor mu?

03.07.1961 Pazartesi

Anayasayı İhlal

[Prof. Hüseyin Nail] Kubalı'nın tanıklığı:

– 1945'e kadar anayasa hilafı rejim,

– 1946 seçimlerinin malum şartları diyerek gayri meşruluğu kabul etti,

– İlk Seçim Kanunu'nun yapılışını anlattı. Halil Özyörük'ün aleyhine konuştu. (Komisyona basın mümessillerini almayalım demiş)

– Beyaz ihtilal edebiyatı. (müteahhit parti demek)

– Anayasaya dönme. (Program meydanda; Demokrat Parti nispi temsil taraftarıdır)

– 1950-1954 arası böyle geçti. (nispi iktisadi refah)

– 1954'ten sonra vaziyet değişmeye başladı (elim ızdırap, elim sükût hayali ile müşahade ediyoruz)

– Vatan Cephesi kara gömlekli teşkilatıdır. SS teşkilatıdır, vatan hıyanetinin yoludur. (Vatan Cephesi davası görüldü, böyle bir teşkilat olmadığı anlaşıldı).

– İktisadi plan yoktur, her mahallede iki milyoner. (Fakat bu plan bugün de kabul edilmiştir). İktisadi kalkınma ve imar efsanesi Menderes devrinin vasfı. (tarihi misyon sahibi olmak iddiası)

– İdeoloji buhranı başlıyor,

– Ezanın Arapçaya dönmesi, geriye gidiş, dini istismar!

– Seçim sahalarında şeker fabrikaları kurmak

– Ahlak buhranı en vahimidir. Devlet kadrosundan partiler içinde kolay menfaat temini, para ile rey.

(Bu buhranlar demokrasinin ilk hastalıkları değil mi?)

– Kendisine yapılan baskılar,

– Kendi hareketleri, Demokrat Parti'nin reaksiyonları,

– Vekâlet emrine alınmasını anlattı.

- Senato içindeki konuşmaları anlatıyor, arkadaşlarını tenkit ediyor.
- Mideden yakalamalara misal verilebilir mi?
- Midesinden yakalanmış olduğu ispat edilmiş bir misal versinler, vermezlerse müfteri sayacağım.
- Şeker sanayisinden anlarlar mı? Yerinde olmadığına ait misal.
- Ahlak buhranının üniversiteye tesiri,
- Kendisi için, 1958'de hükümetten istifa etmiştim, değmez olduğunu şimdi anladım.

[Hüseyin Nail] Kubalı

- 1- Bu artık şahitlik değil, kin, hiddet ve gazap dolu bir beyandır.
 - 2- Tabii o nispette de ilmi değerden mahrumdur.
 - 3- Tanık kendisi ile hemfikir olmayan herkesi, profesör arkadaşları, ölmüş insanlar dâhil kötölemiş, onların bir kısmını da midesinden bağlı göstermiştir, bu nasıl dikta ki 4 günde Ankara'ya götürmemişler.
 - 4- Ben beni alakadar ettiği için şu hususları soracağım:
 - Demokrat Parti hiçbir zaman temsili nispiye taraftar olmadı.
 - Ahlak buhranının üniversitedeki tecellisi nedir?
 - Midesinden yakalanmış insanlara ait bir misal verilebilir mi?
 - Vatan Cephesi diye ayrı bir teşkilat olmadığının anlaşıldığını bilmiyor mu?
 - Şeker sanayi nasıl kurulur? Malumatı var mı?
 - Ezanın Türkçe okunmasının Atatürk'ün ölümünden sonra başladığını biliyor mu?
 - Üniversitenin kendisini bir ay dersten mahrum etmesini karşılıklı ziyafetlere mi bağlıyor?
 - Kendisi hakkında [Âtîf] Benderlioğlu ile yaptığımız kurtarıcı teşebbüsten haberdar mı?
 - Büyük vebal münevverde demiş!
- (1960 bütçe komisyonunda, maarif bütçesi üzerindeki konuşmam!)

04.07.1961 Salı

Anayasa

Burhan Belge: Yassıada'da 3 zirve belirdi:

- 1- Avukatlar
- 2- Sen (Samet Ağaoğlu)
- 3- Mahkeme kararı

Sen kimsenin üzerine almak istemediği misyonu üzerine aldın.

Ferruh Adalı da geldi. Mutat sözler. Hâkimlerin fısıldamaları ne tuhaf!

10.07.1961 Pazartesi

İddianame:

Müşahede: Herkes gelen kimsesi var mı diye bakıyor. Gördüğünde hüznü ve sevinç beraber parlıyor.

Hele Fahrettin Ulaş! Heyet gecikiyor. (garip bir sükût) 45 dakika geç başladı. (Savcı Vitellius'a benziyor, acele acele yürüyor)

İddiayı okumaya başladı:

– İnkılâplardan sonra modern devlet kurulmuştur. Atatürk halk murakabesine önem veriyor.

– 1924 anayasası bu gayeden mülhemdir. Ata ölünceye kadar bu kanun halk idaresi kurmanın esaslarını hazırladı. (yani tatbik edilmiş)

– 1924 kanunu hıyanete karşı idi, (İhtilal ve Milli Mücadele anayasası) (Kuvvetler beraberliği bundan doğdu)

– Kanunu anlattı. Anayasa kaza hakkını müstakil mahkemelere bırakıyor-du. (gittikçe tekamül)

– Meclis içinde murakabe muhalif partilerce yapılacaktı. (Terakkiperver ve Serbest Fırka'yı anlattı)

– 1938'de Atatürk öldüğü zaman dünya iki kampta idi. Demokrasi-Faşizm. (Atatürk anayasada devleti hürriyetlerin muhafaza maksadına bağladı).

– 1944 zafer demokrasilere teveccüh etti. (San Fransisco Konferansı)

– 1945 Mayıs'ının 19'unda İnönü çokpartili siyasi hayata geçileceğini ilan etti. Demokrat Parti bu imkânlarla kurulabildi.

– 1946'da parlamentoya girdi. (Seçimin tarzını anlatmadı, kaçındı.)

– Demokrat Parti 1946 seçimlerini gayri meşru diye ilan ettiler. Fakat Meclis'e katıldılar ve tezada düştüler.

– 12 Temmuz beyannamesine dokundu. (Destek idi bu)

– 1950'de dünya edebiyatına "beyaz ihtilal" diye geçti. (Kubalı'nın aksi)

– Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarihini anlattı. (Tek parti hâkimiyetinin mümessili)

– Demokratlar zaferi kendi propagandalarına atfettiler, hâlbuki millet murakabe istediği için netice böyle oldu. (cehalet yok demek)

– DP zahiren halkoyuna ehemmiyet verir gözüktü. (Vaatleri anlattı)

– Fakat daha ilk yıllarda kendi ideallerini hıyanete başladılar.

(Menderes'in ilk hükümet beyannamesi vaatler ihtiva etti. 2-3 yıl iyi gitti. Mebuslar hükümeti murakabe ettiler. Fakat, 1950 seçimlerinin manasını anlamamışlardır. [Fuad] Köprülü'yü de böyle tavsif etti. 1947'de partiyi parçaladılar.) (Hâlbuki mesele 12 Temmuz beyannamesidir) (Muvazaa iddiası)

– 1950'den evvelki iktisadi devrenin zorluklarını harbe bağladı.

– Halk ümidini Demokrat Parti'ye bağladı.

– İlk yıllarda idareye acemi, tecrübesizler geldi. Laubalilikle başladı, şahısların arzuları yapılıyor, mebusların baskısı ile iş görüldü. (Partizan idare başladı)

– 1951 ara seçimlerinden korktular ve dikta bakımından ilk teşebbüsler buradan başladı: Halkevlerini ortadan kaldırdılar. (seçimle ne alakası var)

– DP Matbuat Kanunu'nda iyi hareket etti, fakat sonra vazgeçti. (Antidemokratik kanunları kaldırmak teşebbüsünü de geri aldılar.)

– Kararnamede yazılan kanunlara geçti. (Atatürk'ün verdikleri yine Halk Partisi'nde kaldı ya)

– Kararnameyi hemen okumaya başladı.

– Halk ilk dört soruluk işlerin büyük kısmını beğenmediği halde buna tecrübesizliği vardı ve 1954'te yine DP'ye oy verdi.

Bu akşam

Not: Müdafaaya Emekli Sandığı tadilatına da rey vermediğimi yazmalı.

– Yüksek Seçim Kurulu'nun bizim zamanımızda kurulduğundan bahsetmedi.

– Millet Partisi'nin feshine baskı ile karar almışız. Temyize baskı yapılarak karar tasdik edilmiş.

– Matbuat meselesine geçti:

a) İlk zaman serbestti

b) Besleme basın

(Savcıya göre basının esas vasfı tenkit ve murakabedir) (yazılı müdafaaya iki üç satır ilave edeyim)

(Basın Kanunu gayri ahlaki müeyyideler getirmiş) (Gazeteciler ömürlerini hapiste geçirmeye başladılar)

– İspat hakkı ile davaların münasebeti. (Müdafaada izahat vermeliyim)

(Yazılı müdafaayı dikkatle okuyarak bazı ilaveler yapalım)

– İspat hakkını suistimalleri örtmek için getirmediler. (İspat hakkı yolunu biz kapamadık)

– İstimlakı mebusların murakabe yapmadıklarını anlattı ve 17. maddeye de temas etti.

Sormak isteyen:

17. maddenin konulma sebebi amme menfaatini korumak içindir. (ordu memleketi müdafaaya içindir, vatandaş vurmak için değil!)

Biz bu maddeyi münakaşa mevzuu dışı addediyoruz. Çünkü ortada bir şey var. Biz bu suçu kimin işlediğini arıyoruz.

– Haksız iktisaba da biraz temas etti ve murakabeyi bu sahada da yaptıklarını ispat etmelidirler!

– Grup'a geçti.

1954 seçimleri neticesini diktanın bir delili diye alıyor. Meclis'te muhalefeti yok etmek iddiasını tekrar ediyor. (Ara seçim yapmadılar diyor)

1957'den sonraki iç tüzük değişikliklerini anlattı.

– Grubu şöyle tarif ediyor: "Milletin efkârını meclise aksettirmek. Grup teşkili için mebus adedi meselesi. Muhalefet istemiyorsa demokrasi istenmiyor demektir" diyor.

– Yine 17. maddeye geldi. Mebusun korkusuzca fikrini söylemesi içindir. Bu da icrayı murakabe ile sınırlıdır dedi. Peki, onu asarsa, mesela küfür ederse ne olacak?

– Muammer Aksoy'un misallerini 17. madde münasebetiyle veriyor. (Ne alakası var)

– Meclis müzakerelerinin aleniliği işinden de bahsetti.

– Verilen cezaların rakamlarını okudu. Kesmeleri, laf atması, dışarı çıkarmaları rakamlarla anlattı.

– Gensoru, soru, anket meselelerinin işlemediğine ait misaller üzerinde durdu. (Hamamın namusunu temizlemek cümlesini kullandı)

– Meclis riyasetinin durumunu da ele aldı. Ve bu arada [Mahmut] Goloğlu'nu tuttu.

– Basın kanunu 1950'den sonra tamamen serbest bıraktılar. Fakat 1956'da yeniden kanuni baskıya döndüler. 1950'den sonra da besleme basın işine koyuldular. (İtibarını kıran, istihfaf, çalışma hevesini kırmak vb yazılar. (Mucip sebep)

– Başımızı istiyor, helal olsun. Amma namusumuzla oynamasın ömrümüzün sonuna kadar peşindeyiz, demişti.

– Biz suistimal davası derken, para ve namus işlerini kastetmiyoruz. Tevfik İleri müsterih olsun. Fakat kötüye kullanmak para için olsun veya olmasın fenalık fenalıktır diyerek tevil etti ve "Tevfik İleri ve Abdullah Aker gibilerin arkasına saklanmak istediler" dedi ve ispat hakkı bahsine geçti. (Bu hale Halk Partisi zamanında getirildi)

(Müdafaaya alacağım)

– Bir aralık Ağaoğlu "Kusurlarımız oldu amma demokrasiyi zedelememeye çalıştık" diyerek müdafaaya çalıştı. Hâlbuki hâkimler tazyik görmese, basın besleme olursa demokrasiden bahsedilemez.

– Hüseyin Avni'nin [Göktürk] zamanındaki hadiseyi anlattı. (Peki ya diğer hâkimler!)

– Muammer Aksoy'un 1958'de *Vatan* gazetesinde yazdığı makaleyi okudu. (Böyle bir makalenin yazıldığı yerde dikta var denir mi?)

– Hükümet hangi yazının neşredileceğini önceden haber alıyordu.

Diktanın ilk başı mukavemetler karşısında yeni tedbirler düşündüler. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu çıkardılar. (Bu kanunla toplantı hürriyeti de ortadan kaldırıldı. Ateş rejimi, polis rejimi kuruldu)

11.07.1961 Anayasa İddianame devam

Muammer Aksoy'un 1957'de *Vatan*'da yazdığı yürüyüş kanunu hakkında ki bazı makalelerini okudu. (Aksoy adeta savcı. Hâlbuki halen de Halk Partisi Meclisi azası)

– Diktatörlüğün mevcudiyeti bu kadar zor mantıki delillerle ispatına çalışılan bir halde dikta rejim var denilebilir mi?

– Çok şükür makalenin hepsini okumadı.

– 1957'yi, seçimlerinden sonrayı ele aldı. Güçbirliği ve Vatan Cephesi'nden bahsetti. (Vatan Cephesi nedir?)

– Radyonun neşriyatından bahsetti. Vatan evlatları hakaret görüyordu. (sövme edebiyatı)

– Antep meselesini anlattı. Yozgat mahkemesi için baskıya dayanan kahraman hâkimler diyor. Demek hâkim istiklali ayakta. Antep'de ölenlerden bahsetmedi.

– Yeşilhisar hadisesini de anlattı.

– Vatandaşlar Vatan Cephesi'ne zorla girmeye teşebbüs. (Yok böyle şey, mahkemede sabit oldu)

(Bankalardan sorulsun hangi partiye mensup olanlar daha çok kredi almıştır?)

– Tedbirler para etmedi diyor. Demek hâlâ dikta yok.

– Uşak hadisesine geçti. (Ege taarruzu denilmediğini kabul etti.)

(İnönü'nün vazife gezisi devam ediyordu.)

(İdari amirlere itaat etmiyordu) Peki dikta nerede?

– (Uşak valisine İnönü'yü öldürme emri verildi) Peki, daha dava görülmedi.

– Hedef İnönü'yü öldürmektir. (Fakat insanı öldüren Allah'tır) (Dine imana gel bakalım) (Durmadan İnönü'yü methetti. Dava İnönü davası mı?)

– Topkapı'ya geçti. (İnönü'yü kim vurduya getirmek istediler)

– Çanakkale'ye geçti, Geyikli'ye geçti.

– Menderes diktayı kararlaştırdıktan sonra diktanın dayanağı olarak kaba kuvveti bulmuştur. 6-7 Eylül ile bunu denediler. Şerri kaba kuvveti alt etti. Va-

tan Cephesi'nin kabadayıları budur işte. Hamit Fendoğlu, Bumin Yamanoğlu gibi kaba kuvvetler.

Menderes'in İzmir seyahati, Eskişehir, Konya seyahatleri Menderes'in kaba kuvvetle birleşmek teşebbüsüdür. (Kimdir bu kaba kuvvet?)

– Çakırcalı'nın suç işletirim sonra yanıma alırım hikâyesini anlattı. Menderes de böyle yapardı dedi.

Bütün bu sözler ayrı bir teşkilat olmadığını ispat etmektedir.

Orduya el atmaya misal olarak "Gülveren" evlerini söyledi. Fakat dava sırasında bu iddia ispat edilmemiştir. Kayseri'yi de (Kemalpaşa'yı) buna misal gösterdi.

– Alınan tedbirler para etmedi. Bu sefer Meclis için tedbirlere döndüler. (Demek hâlâ dikta kurulmadı)

– Kalafat beyannamesi. (Hiç haberim yok!)

– Grup idaresi ile Meclis riyaseti el ele vererek muhalefeti yok etmeye çalıştılar. Dayak, gürtlü ile Meclis vazifesini göremez hale getirilmiştir. Fakat Meclis'in ekseriyeti Meclis'i temsil eder efendim.

– Seçimlere vakit varken 1960'da yine seçim lafı ortaya atıldı. Muhalefeti yok ederek seçim yapmak. Bunun içinde dâhili sebep aradılar. Gazetelerde komünist aramak (tabii sızma vardı). Rejim radyoda bahane oldu! Böylece, Tahkikat Komisyonu'na gelindi.

13.07.1961 Perşembe

Fahrettin Ulaş'ın yüzü yine elemli bir sevinç içinde. Karısı gelmiş galiba (Karısı da kendisine benziyor).

İddianameye devam:

– Komisyon kararı ve kanun sebebi muhalefeti kaldırmak olduğu anlaşılmıştır. Önce Halk Partisi'ni kapatıp, mebuslarını hapsedecekler, bu neticeye varabilmek için de komisyon kuracaklara salahiyyet verecekler. (Vallahi hayalimiz bu kadar geniş değil!)

– Yine 1950'den sonraki seçimlerin tahliline geçti.

1951-ara seçim: Halkevlerini kaldırmak

1953'te Halk Partisi malları

1957'de diğer tedbirler. (Seçim kanunu değişti.)

– Güçbirliği iktidarı kötü yoldan çevirmek içindir

– 1954'te muhalefet iktidar kadar rey aldı. Ancak kanun mucibince Meclis'te büyük ekseriyet temin etti. (Bu layihayı hükümet gönderdi. Benim imzam var tabii)

(Meclis komisyonunu da saydı)

(Eğer kanun muhalefetin seçilmesine mani olsaydı muhalefet, 178 mebus gelmezdi.)

– [Fuad] Köprülü'nün seçilmemesi için kanuna madde koydu. Köprülü dik-taya gidildiği için çekilmişti.

– 1955 buhranını anlattı.

– 1957 Seçim Kanunu'nun değişmesine rey verenler korku ile seçilmeme korkusu ile rey vermişlerdir.

– Salahiyet Kanunu çıktığı zaman diktanın başları sevindiler.

– 28 Nisan ve diğer günlerdeki olaylara geçti. Dikta bu olaylarla dikta dar-besini tamamlamak istedi. (Abdülhamit ile mukayese etti: İstipdada münevver, mani olabilirdi)

– Yine sözü [Muammer] Aksoy'un 1959'da (Ağustos) yazdığı *Kim* dergisin-deki yazılara bıraktı.

– (Mühimdir!) Zaruri olmadıkça seçim serbestisini, vatandaşın haklarını kabul etmek, fakat iktidardan düşmek tehlikesi gözükünce bunları kesmek! İşte DP diktatörlüğü bu formül ile izah edilebilir.

(Bunları da yazılı müdafaaya almalıyım)

– Refik Şevket İnce Hadisesi

– 1954'te parti içinde idealistlerin mücadelesi başlamıştır.

(1954 Seçim Kanunu'na da rey vermedim)

(1954 Temmuz tarihli vekâlet emrine alma kanununa da rey vermedim)

– 6-7 Eylül hadiselerinden sonraki 1955 buhranı idealistlerin eseridir.

– Basın kanununu tenkit etti.

a) Elastik idareler,

b) Tekzip hakkı savcıya verildi.

c) Ağır cezalar konuldu.

d) Gazete kapatmak kabul edildi.

(Hep mahkeme kararı, hep şahsi şikâyet)

– Meclis'teki son sözümüz yine serbest seçim olmuştur.

– 1950'den itibaren yine hulasa yaptı fakat muhalif hareket tarafından hiç bahsetmedi.

– Diktatörlüğü resmen kabul etmeyen yerlerde işte böyle gidilir.

– Din istismarından bahsetti.

– Yine Vatan Cephesi'nden bahsetti.

– Fakat muvaffakiyet olmayınca bu sefer son açık yollara gidildi, muhalefete seyahat yasak edildi, mebuslar dövüldü ve Meclis DP günleri haline geldi.

(Diktatörlüğe giden yolun 4/5'i alındı)

(Nihayet anlaşıldı ki bu sözler [Muammer] Aksoy'undur. Böyle bir makale takibata uğramadı ise bu makalenin hep yanlış olduğunu gösterir) (Hâlbuki biz bu sözleri savcının sanmıştık)

– DP grubu elbette bu yazıyı okumuştur.

(İhtilali yapanın Aksoy olduğunu ispata çalışıyor galiba)

(Profesörleri kışkandıracak! Biraz da Turhan Feyzioğlu'nu meth ve senaya başladı. Sonra da idealist hukuk hocası [Hüseyin Nail] Kubalı'ya bıraktı: Kubalı'nın beyanatını okudu.)

Not: Meclis'teki konuşmamın o parçasını yazılı müdafaaya almalıyım.

– (177'yi yine izah etti) Hâlâ Kubalı'yı okuyor.

– Komisyonun Kubalı'yı takip etmesini ele aldı.

– Komisyona çağırdığı diğer kimselerden bahsetti. Cemal Yıldırım, Mutlu gibi.

– Komisyona “dikta konseyi” diyor.

– Hastalık, seyahat gibi mazeretleri reddediyor.

– Birlikten de bahsetti. Türkçe ezan meselesini ele aldı.

– Vicdan hürriyeti bahsinde Ali Fuad Başgil'in yazısını okudu. (Vicdan hürriyeti kanunu? hangisidir?)

(Demokratik tenakuzlar savcısı!)

a) Kervan başları,

b) Ayrılanlar vicdanla ayrılmışlardır.

c) Ayrılmak hatanın kefaretidir.

d) Kanunlar tek tek alınınca anayasaya aykırılık başkadır, hepsi bir arada başkadır. (Bu bana cevap)

– Hocanın hikâyesi. (Kanatlar kırılarak “şimdi kuşa benzedin” hikâyesini anlattı)

Sorumluluk bahsine geçti.

– 17. maddeyi yine ele aldı.

– Yine ordu misalini verdi.

(Yine Muammer Aksoy'dan okudu)

(Cumhuriyet'teki son makaleleri okudu)

(Memlekete iktisadi felaket getiren kanunlar çıkarmak mesuliyet getirmez ise anayasaya muhalif kanun çıkartmak da getirmez. Çünkü bu bir prensip meselesidir)

– Ali Fuad Başgil için “hakiki yeri burasıdır” dedi.

– Ara seçimlerin geri bırakılmış olması hadisesine de geçti.

– Kültür müesseselerine hürmet, 6-7 Eylül'de görüldüğü gibi zorbalara müstenit bir Vatan Cephesi kurduğu.

– Modern zamanlarda dikta seçimle iş başına gelmiş iktidarlar tarafından yapılmaktadır. (Manzini'den fikir söyledi)

– Anayasanın 103. maddesine temas etti.

– Haksız iktisap rakamlarını okudu, dövizleri okudu.

– Haklı isyandan bahsetti. (Hep İtalyan mehazlardan misal veriyor)

– Cebir unsuruna temas etti. (Hep Manzini).

– Anayasadaki şekle uymayan yolların hepsi (Adi kanun çıkarmak gibi) Cebir sayıları (Manzini).

(Fakat hepsinde rejim değişikliği şart!)

– “1950'den beri yapılan hareketler işte bu görüşlere uygun hareketlerdir” diyor.

– Demokrat Parti grubunu meclis saymışız. (Benim konuşmam tamamen aksi. Burada grup yok meclis var diyorum)

– Almanya'da Hitler normal seçimle geldi diyor. (Yanlış, Münih ve Hindenburg darbeleri)

– Menderes'in konuşması, Eskişehir nutku. (İhtilali her zaman halk yapmaz, iktidarlar da yapar!)

– Dünyada misal yoksa bizde ilk defa olamaz mı? (Mantık oyunu) (27 Mayıs da tektir, 14 Mayıs 1950 de)

– Savcı hayal ile şartlar çiziyor, 1960 seçimini böyle yapacaklardı diyor! Allah, Allah!

– Muammer Aksoy'un mahkûm olmamış olması basın hürriyetinin delili sayılamaz.

(Umumi kısmı böylece sevgili Muammer Aksoy ile bitirdi.)

Dikkat! Demokrat Parti zevahiri kurtarmak istemiş, fikir adamlarını tenkitler yüzünden takip etmemiş, başka yollardan yürümüştür.

Dikkat! 1951'de başladı isek niye 1954'te mebusumuz olmak istedin?

Bayar: Bilhassa hatıra defterlerini ele alıyor.

(Baş tertipçi)

Menderes: Muhalefet müsamahalı, sonra müsamahasız, enflasyona gidiş, plansızlık, ahlak buhranı, oy avcılığı, 1951'den itibaren (Eski hikâyeleri tekrarladı) (Oyunla iktidarda kaldı böylece), basın baskısı, Halk Partisi'ni tasfiye arzusu, olayları tertip, grup içinde diktatör, grubu alet haline getirdi. Muhtelif konuşmalar.

(Antep: İsyandır, Allaha şükür bastırdık, İnönü nedir? Sabık diktatör. Bu memleketin bir İnönü davası vardır. Bunu halledeceğiz!)

– Menderes'in diktaya gidişinde, arkasında idare heyeti geliyor. (Galiba Genel Kurulu birinci plana çıkaracak) ([Emin] Kalafat imzalı tamim)

(Menderes'in [Hüseyin Nail] Kubalı hakkındaki konuşmasını ele aldı, grupta. Yine Ali Fuad Başgil için "yalancı, döneke, menfaatperest" sıfatlarını kullandı. (hep konuşmalar, hep konuşmalar)

(Bunlar Halk Partisi düşmanlığı, muhalefet düşmanlığı değil!) (düşük adam, siyasi dolandırıcı diye bahsetti), (Hâkim düşmanlığı)

– İhtilalin Halk Partisi'nin tahriki ile yapıldığı iddiasını reddetti. (İsmet Paşa'nın Meclis'teki konuşması, biz ihtilaldan geldik!)

Hariçte okuyan talebenin burslarının kesilmesi meselesine temas etti. Benderlioğlu'na çattı, emir vermiştir, telgraf çekmiştir dedi.

– İspat hakkı işine de temas etti. (aynı şeyleri söyledi.)

– Yine Koraltan'ın, Ethem'in [Menderes] hatıra defterleri, 1957 seçiminden sonra Ankara için, "asfalt kırdırarak, çamur içinde bırakacak, deli gibi konuşuyor" (Ethem'in defteri).

Hepsinin ağzına cağım amma o kadar ..kum yok. (Ethem'in hatıra defteri ve bu sözler vekiller için söylenmiş) (İstiklal Mahkemeleri kurmak istiyor) (Ethem'in hatıra defteri).

– Hâkim düşmanlığının reaksiyonu!

– Mebuslara hakaret etti. Maddi menfaatler ile bağlandıkları Menderes'e karşı şimdi Menderesçiğim diyemiyorlar, zavallı insanlar!

14.07.1961 Cuma

Anayasa

[Fahrettin] Ulaş'ın hanımı yine burada, gözleri parlıyor.

Aynı merasim, aynı başlangıç sözleri.

Ömer Başıoğlu getirilmedi.

Savcılar dokuz!

Bakanlar Kurulu:

(Evvela heyet olarak)

– Salahiyet Kanunu'nu tatbik eden bunlardır. Kanun çıkmadan tenkitler yapılmıştı. ([Muammer] Aksoy, Kubalı) bunları biliyorlardı. Ses çıkarmadılar. (Tevfik İleri ile Celal Yardımcı da Meclis'te lehte konuşmuşlar.) Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Ethem Menderes (Tahkikat kurulu Salahiyet kanununa rey verdiği kati olarak tespit edilmemiş ise de!) (soğukkanlı suç işleme kastı) Fatin Rüştü Zorlu (hırsızlık çetesi teşkil ederek) Hasan Polatkan (Salahiyet kanuna ve K. Kararına rey verdiği tespit edilmemiştir), Âtîf Benderlioğlu, Tevfik İleri, Hayrettin Erkmen, Hadi Hüsman, Nedim Ökmen, Şemi Ergin, Haluk Şaman, Sebatî Ataman, Abdullah Aker, Refik Koraltan, (Muttalı olduğu halde) (Faili asli), Ağâh Erozan, [İbrahim] Kirazoğlu, [İlhan] Sipahioğlu (Feri fail).

Genel Kurul Azaları

Samet Ağaoğlu (Meclis bütün salahiyetlere haiz demişim) (*Zafer*'deki, 1953, 1952'ye ait konuşmalar ve besleme basın bahsi) (Tahkikat Komisyonu'nu müdafaa etmeyin).

Yardımcı olarak yaptıklarım

Menfaatler: Ahmet

Huzurda basın hakkındaki konuşmam sebebi ile susturdular (asli fail).

Başka delil yok. Vatan Cephesi'nden bahsetmedi.

– ilan tarzı şekli

(Mecliste tahkikat talebi üzerine yakasına yapışan diktatör)

Grup İdare Heyeti Komisyon Konuşması

Anayasaya aykırılığı kabul etti diye:

[Sıtkı] Yırcalı: Feri fail

[Emin] Kalafat: Asli fail

Kâmil [Gündüş]: Asli

Remzi Birand: Asli

Celal Ramazanoğlu: Asli

Rauf Onursal: Asli fail

Hüseyin Fırat: Asli fail

Mustafa Zeren: Asli fail

Mazlum Kayalar: Asli fail

Baha Akşit: Asli fail

Osman Bibioğlu: Feri fail

Hamdi Bozbağ: Asli fail

Kemal Demiralay: Asli fail

Ali Harputlu: Asli fail

Süleyman Nasuhoğlu: Asli fail

Ş[efik]. Çağlayan: Asli fail

Salahiyet Kanunu teklif edenler:

Hakkı: Asli fail

Tahkikat Komisyonu Azaları

1- Zeki Erataman: Asli

2- Kemal Serdaroğlu: Asli

3- Sezai Akdağ: Asli

4- Hadi Tan: Asli

5- Necati Çelim: Asli

Not: Anayasaya aykırı görmedim demek suç delili sayılır.

- 6- Osman Kavrakoglu. Asli
- 7- Burhan Belge: Asli
- 8- Murat Ali Ülgen: Asli
- 9- Süleyman Çağlar: Asli
- 10- Enver Kaya: Asli
- 11- Sabri Erduman: Asli
- 12- Munif İslamoğlu: Asli
- 13- Haluk Timurtaş: Asli
- 14- Muhlis Erdener: Asli
- 15- Mükerrrem Sarol: Asli
- 16- Selim Yatağan: Asli
- 17- Halis Öztürk: Asli
- 18- Selahattin İnan: Asli
- 19- Melik Fırat: Asli
- 20- Rüştü Çetin: Asli
- 21- Nazım Batur: Asli
- 22- Zeyyat Mandalinci: Asli
- 23- Cemal Tüzün: Asli
- 24- Sadettin Yalım: Asli
- 25- Nurettin Aknoz: Asli
- 26- Sadık Erdem: Asli
- 27- Burhanettin Onat: Asli
- 28- Kenan Akmanlar: Asli
- 29- Ahmet Kocabıyıkoglu: Asli
- 30- Nail Geveci: Asli
- 31- Muharrem Tunçay: Asli
- 32- Hamdi Ogun: Asli
- 33- Sadettin Karacabey: Asli
- 34- İhsan Gülez: Asli
- 35- Halil Turgut: Asli
- 36- Doğan Köymen: Asli
- 37- Nuri Togay: Asli
- 38- Servet Sezgin. Asli
- 39- Hakkı Kurmel: Asli
- 40- Yakup Karabulut: Asli
- 41- Mustafa Tarkçioğlu: Asli
- 42- Adnan Selekler: Asli

Teamüller Kanunu

– Teamüller Kanunu'nu değiştirmiş mi?

– İlmin tetkik yeri değildir! Divan ilmi.

– Ahmet Emin [Yalman] de Haydarpaşa hastanesinde yattı.

(Kaç Demokrat mahkûm oldu?)

– Muhalefetin teşkilat kurmasından ne çıkar?

– Halk Partisi tamimleri niye isteniyor? Halk Partisi ihtilal mi hazırladı diyecekler?

– Hâkimlerin sicillerini niye istiyorlar?

43- Ömer Cebeci: Asli.

44- Fikri Apaydın: Asli.

45- Kemal Terzioğlu: Asli

46- Hayati Ülkü: Asli

47- Muhittin Güzelkılıç: Asli

48- Abdullah Aker: Asli

49- Nusret Kirişçiöğlu: Asli

50- Kemal Eren: Asli

Muhalifler (Bizzat isteyerek)

1- [Mahmut] Goloğlu

2- Naci Berkman

3- Kemal Özçoban

4- Sabri Dilek

5- Abdülkadir Eryurt

6- Kasım Küfrevi

7- Rüştü Güneri

Diğer (290) sanıklara gelince feri şeriklerdir.

Vatan Cephesi mi? Demokrat Parti mi?

21.07.1961 Cuma Müdafaa

Palabıyık, Mükerrerem (Süreyya'nın arkadaşı yine burada) ağzı çarpılmış gö-züküyor. Sayım, merasim, sanıklar getirildiler.

Kararnamedeki sıraya göre yapılacağını Başkan tebliğ etti.

– Avukatlar muhtelif prensipleri evvela konuşalım dedi. Fakat başkan eski usulde devam etti. Fakat Gültekin Başak umumi mevzularda arkadaşlara iltihak ediyorum dedi. Başkan planı istedi. Süreyya da söz aldı.

– İki fikir çarpışır. Birisi kazanır! Öteki ihtilal yapar kendi fikrini zorla kabul ettirir. Fakat ötekine sen niye bu fikri ileri sürdün diye mahkemeye verir. (17. madde)

24.07.1961 Pazartesi Anayasa Müdafaaları 2

Palabıyık, aynı merasim, aynı sözler, yalnız hastaların ismini söyledi. (eskileri)

Halim Alyot yok, hasta.

Niyazi Soydan (İçel) bu zabıt vesikası: Grup zabıtlarından bir vesikayı ortadan kaldırmak istemiş. Hıfzı Oğuz'un [Bekata] gensoru teklifinin reddini isteyen takririni yırtmak istemiş. (Ne fena şey).

Müdafaaya ilave: Gerçek şu, iki parti çarpıştı biri mağlup oldu o kadar.

Yine müdafaaya: Memleketi zarara sokan kanun çıkarsa mesul değil diyor, [Muammer] Aksoy! O halde Anayasaya aykırı bir kanun zarar getirdiği için mesuliyet doğuruyor. Mahiyet farkı nedir?

Yine müdafaaya: 1924 tarihli kanun iddiasının hayali tarafının aksi nedir? Savcı kendi kendine bir Anayasa yapıyor, bizi de bu hayali anayasa ile itham ediyor.

Yine müdafaaya: Murakabe bahsinde: "Devlet kuvvetini takviye S.S. teşkili değildir."

Müdafaaya: Mahkeme kararında ekalliyette kalarak cezamı vereceksiniz.

Valilerin parti reisliği: Parti reisliği, devlet reisliği.

– Bizi mahkûm ediniz fakat soruşturma kurulu iddiasını ve onların arkasındaki gölgelerin zihniyetini de mahkûm ediniz! Bir kelime şarklı zihniyeti mahkûm ediniz.

– Hiçbir mukavemet olmamıştır.

– Yeni anayasa içtimai seviyeye göre kıymet alacak.

– Yıkılan intikal devridir. Meclis ekseriyeti saltanat devri!

25.07.1961 Salı Savunmalar

(Palabıyık yok, Ferruh Adalı yok. Aynı merasim)

(Osman Turan yok hasta)

Yine müşterek müdafa: Vatana hıyanet

Vekiller için 3 avukat

Fahrettin Ulaş'ın gözleri yine parlıyor. Demek karısı burada.

Menderes'in Avukatı Talat Asal: Shakespeare'in sözü, Napolyon'un sözü.

Müdafaaya ilave: 5. senfoni!

Genel Kurul'un vasfı ve yeri.

[Hüseyin Nail] Kubalı, 1946 seçimleri için "malum şartlar içinde" tabirini kullandıktan sonra "Buna rağmen İnönü'nün başta kalmasını istedim" diyor. Aşkolsun profesöre!

– Demokrasiyi gümrüklere uğratamayız.

- 1950'nin intikamı alındı.
- Nevşehir hadisesini söylemeliyim.
- 146: metnin zorla tadili, tağyiri lazım veya meclisin çalışmaması.(Burada yan kanunlar bahis mevzuu değil)
- Menderes'in, Bayar'ın, kendimin tahlilini, grubun tahlilini yapmalıyım.
- Acaba biraz ironik başlamak mümkün olur mu?
- Biraz bu devrin hatıralarından bahis.
- Yedi sene vekillik ettim. Ethem'in [Menderes] defterinde yazılı şekilde konuştuğumu hatırlamıyorum.
- 146. madde 1946 seçimlerini de tecziye edebilirdi.

26.07.1961 Çarşamba Anayasa Müdafaları

(Palabıyık var. Aynı merasim. Sanıklar getirildiler. Salon duruşmaya hazır. Gaipen ses!)

Müdafaa

Komisyon konuşmasında ne diyorum: Meclis en salahiyyetli uzuvdur. O memleketi en tehlikeli zamanlarda korumuş, kurtarmıştır. Bunları söyleyen insan Meclis'i vazifeyi görmekten alıkoymakla itham edilebilir mi? Ben her kuvvet Meclis'te diyorum. Savcı beni Meclis'i cebren vazife görmekten alıkoymakla itham ediyor. (27 Mayıs saat 3'ten itibaren zaten hatırayım)

Üniversite: Adile Ayda işi üniversite aleyhinde diye veto ettik.

- Milyar değerinde işe girdim. Tek dava gelmedi.

Ethem: Samet Ağaoğlu'nun hakkımda söylediği ağır sözleri Bayar aynen tekrar etmek suretiyle kendi seviyesinden aşağı inmiştir.

- Cemal Gürsel'in mektubu hakkında "O zamanki şartlar içinde bu mektubu ifşa etmek, alakalılara bildirmek vehim neticeler doğuracaktır takdiri ile ifşa etmedim ve tarihi vazifemi yaptım."

Müdafaa: Mektubu Ethem Menderes şahsi takdirine bırakamazdı. Çünkü o mektup kendisine hükümet azası olarak verilmişti. Hükümete bildirsın diye.

- Celal Yardımcı, Fatin Rüştü mükemmel idiler. Ethem her mutad konuşmada tarihi vazife yaptığını söyledi.

- Üç yıldan fazla milyarlar idare ettim. Tek şikâyet gelmedi.

(Polatkan'ı konuşturmadı)

- Divan iddianın müptelasında 146/1 ile itham edilen sanıklara savunmalarını öne almaya muaffak gördü.

27.07.1961 Perşembe Anayasa Müdafaa

– Benim ölümümü istiyor. Şu 57 kiloluk et, kemik ve kan yığını öldürülebilir. Fakat yüzlerce fabrikayı yıkmadan, limanları, barajları kurutmadan, yolları bozmadan, 200 köyde akan çeşmeleri kurutmadan benim hatıramı silmez.

– Manzaraya bakın: Meclis'te şu manaya konuştun, Demokrat Parti artık bir hatıradır ve öyle kalacaktır. Şu maceradan sonra. Fakat ben o ben ölebiliriz amma bu hatıra ölmeyecektir.

– Örfi idare konuşmam: “Zaten şu an evim kapanmıştır. Onu ancak Allah açabilir.”

“Miting meydanında, Meclis kürsüsünde değilim. Divan huzurunda, idam talep edilen, vatana hıyanet töhmeti altında bulunduğuma müdrikim.

Benderlioğlu iyi idi, tasrih etti. İleri çok iyi idi. Hasan Polatkan konuşmadı. Orhan Babaoğlu berbat etti; “Diktatörlüğe karşı tek direnen Hayrettin Erkmen'dir” dedi.

Hayrettin başladı, fena değil. (Hadi Hüsman'ı görüştürmedi)

Savunma

Bu dava bir bakıma demokratik rejim kaidelerinin muhakemesidir.

Nedim Ökmen: Adnan Bey'in aleyhinde konuşmak istedi. Reis müdahale etti. Nedim yazılı vereyim dedi. Sustu Şemi Ergin.

Fail-i asli işi: 107 diktatör!

(TCK 164 okuyalım).

– 1950'den sonraki bazı hadiseler, ilk hükümetin istifası vs.

– Şemi Ergin'in acayip konuşması, kendi hatıra defterleriyle kendini savunuyor.

28.07.1961 Cuma Anayasa Müdafaa

(Palabıyık, aynı merasim. Fahrettin Ulaş'ın gözleri parlıyor, karısı gelmiş galiba. İddiada beş kişi var. [M. Faruk] Gürtunca gelmedi, hasta)

“Evden bir daha dönmek üzere çıktım. Eşim bir başka yerde hapis. Çocuklarım akrabalarımın yanında. Ben işte siyasi hayat, şahsi hayat, manevi hayatın harabeleri üstünde savunmamı yaptım.”

“Biz onları muhakeme etmek istiyorduk. Onlar bizi muhakeme ettiler. Ne yapalım kader.”

– Abdullah Aker konuşmadı.

– Sıra Koraltan'da, şöyle böyle.

– Elhak kuvvetli adamlarmış!

– Muhaliflerimize teşekkürlerimi hakkımızdaki iltifatlarını, yazdıklarını iltica ediyoruz.

– Sultan Hamit’in nutkuna mebusların cevabı (Cavit Bey’in nutku)

Agâh Erozan: Orta

Hamdi Sancar: Orta

[İbrahim] Kirazoğlu: Fena değil

İlhan Sipahioğlu: Fena değil

(Bir mücadelenin bittiğini ilan için siyasi ve şahsi hasım, benim ve Ağaoğlu ailesinin)

(Menderes’in 1951’deki konuşmalarını ele alalım)

(Babamın arkadaşları, kendi arkadaşlarım)

(Meclis’in 1958’den itibaren manzarası)

(Propagandaların mahiyeti)

(Kararın 15. sayfasını bulup yanıma almalıyım)

29.07.1961 Cumartesi Anayasa Müdafaa

(Palabıyık, aynı merasim)

– Nusret Kirişçioğlu: İyi bitirdi. (reis azarladı)

– Nusret [Nüzhet olmalı] Ulusoy: Fena değil

– Vacit Asena; Şöyle böyle

– Kemal Biberoglu: Konuşturulmadı

Turan Bahadır: Fena değil hatta çok iyi hukuki olarak.

“İşte tarih karşısında itiraf ediyorum: Halk Partisi’ni idare edenler bizimkilerden çok daha kurnaz, çok daha becerikli insanlarmış. Bakınız beni kızdırmayın yapamayacağım şey yoktur dedi ve dediğini yaptı. Bakınız ihtilal olacak dedi, oldu. Bakınız fena düşeceksiniz dedi, fena düştük. Nihayet bakınız avukatlarımız bizi kurtarmak için siyasi rakiplerimizin hakkımızdaki takdirlerine iltica ediyorlar. O halde asıl şeytan onlardır biz değil.”

Bahadır Dülger: Güzel amma partilerin fena tarafı bunlar!

Bir bilirkişi heyeti kurulsa, dünya hukuklarından ve mesele onlara tevdi edilse, onlar bize mütalaalarımızı bildirseler!

31.07.1961 Pazartesi Anayasa Müdafaa

(Palabıyık, salonun en tenha günü, aynı merasim) (İddia 4 kişi: en az gün)

Bahadır Dülger devam etti: “Peker 1948’de İstiklal Mahkemeleri kanunu ayaktadır. Harekete geçiririm” diye bağınıyordu.

“Ben konuşmamda kardeş kavgasından bahsediyorum. Bunu önlemek lazım diyorum, ihtilali yapanlar aynı sebeple harekete geçtiklerini söylediler. Fakat

buraya yalnız biz geldik. Hâlbuki kavga iki taraflı olur. Bu manzara karşısında ihtilali Halk Partisi'nin hazırladığı hükmüne varılır ve tarih bu hükmü bu parti için "Millet onu istemiyordu. 1946'da hile ile 1960'ta da darbe ile iktidara gelerek istedi" diye tespit edebilir.

(Süreyya ve Gültekin herhalde vaziyeti gördüklerine göre kendilerinden kısarlar. Mektup da yazdım.)

"Vallahi bu partinin en çok hücumla maruz, en çok eziyet çekenlerinden biriğim. Bu ızdırap bana biraz konuşmak hakkı veriyor sanırım."

(Not: Süreyya'ya mektup yazdım. Bakalım vaktinden önce alabilecek mi? Herhalde alır. Dediğim gibi tehlike görünce sıra geldiği zaman avukatlardan önce söz isterim ve avukatlardan az konuşmalarını rica ederim.)

(Not: Süreyya'ya bir mektup daha yazarak hiç konuşmamalarını bildirdim. Süreyya'ya bugün yazdığım mektubu dört gün sonra alır.)

Kanun teklifçileri başladı.

(Not: Süreyya vaziyeti görüyor. Kendiliğinden benim istediğimi yapar sanırım.)

01.08.1961 Salı Anayasa Savunmaları

(Palabıyık yok. Aynı merasim. Şemi [Ergin], [Sıtkı] Yırcalı, Burhanettin Onat yok)

"Siz zalimi masumdan, suçsuzu suçludan ayırmanın yorgunluğu içindedir. Bu ilahi mukaddes bir yorgunluktur. Biz suçsuz olduğumuzu, mazlum olduğumuzu ispatın yorgunluğu içinde. Bu insani bir çırpınmadır. Bırakın vazifeler devam etsin."

"Karar ve iddianın mantıksızlıklarına işaret ederek meşruluk bahsine geçebilirim."

"Basın kanunu şikâyetle dayanır. Ben burada neden şikâyet ettim diye buluyorum. Bu iddia şikâyet hakkını iptal ediyor."

(Not: Korkarım Süreyya şahsi kısımda gaflar yapsın! Nasıl önlemeli. Bir mektup daha.)

Vatan Cephesi Müdafaa

Çok Büyük Başkanım, Çok Büyük Hâkimlerim,

Yüksek Soruşturma Kurulu beni huzurunuzla peşin hükümlere dayanarak, sözlere ve hareketlere bu hükümlere göre manalar vermek, tefsirler yapmak suretiyle, Türk Ceza Kanu'nun 141. maddesinin 3. fıkrasında yazılı suçla, yani memlekette amacı Cumhuriyetçiliği veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin bir fert ve zümre tarafından idaresi rejimini, bir kelime

ile diktatörlüğü kurmak isteyenlere yardım suçu ile getirmiştir. Kararname biraz çetrefil bir üslupla kaleme alınmış, romantik, hukuki olmaktan ziyade hissi bir vesika idi. Ümit etmişim ki Yüksek Adalet Divanı'nın yüksek savcısı iddianamesini hazırlarken, duruşmaların gösterdiği safhalardan sonra soruşturma kurulunun vasıflarını anlattığı kararının dimağ ve vicdanlarda yarattığı tereddütleri silecek, amme namına ithamlarını yaparken hem temsil ettiği makamın, hem de Yüksek Adalet Divanı'nın azamet ve ihtişamına layık prensiplerle ve bu prensipleri, suçluluğumuzu ispat etmeseler bile acaba dedirtecek delil ve vesikalarla ve yine davanın ve Divana'nın heybeti ile uygun bir üslup ile konuşacaktır. Yazık ki böyle olmadı ve karşımıza bu sefer hukuk ve adalet prensipleri kadar fikir kuruntusundan da, histen, siyasi görüşten, edebiyattan da mahrum, tezatlarla karmakarışık bir konuşma çıktı. Yüksek soruşturma kurulu kararı "madde lokomotif, fikir vagon" gibi Karl Marks'ın da, Proudhon'un da tarihi maddecilik mektebi münakaşalarına girmiş olmasını perişan edecek ifadelerle dolu olmasına rağmen, kendine göre mantıki bir maddeden hareket ediyor, bir vehmi, dikta rejimi kurulma vehmini ele alarak kendine yol açmaya çalışıyordu. Duruşmada vehmi yıktı, böylece de iddianın dayanabileceği tek unsuru da elden çıkmış oldu. Bu kadar ciddilikten uzak iddia olamaz.

Fakat büyük savcımız, çoktan beridir, dünya hukuk tarihinde görülmemiş akisler bırakacak bir kitap yazıyor. Cemiyetler ve devletlere insanlar arasında her çeşit münasebetleri tanzim edecek kanunların, anayasalarda yer alan temel prensipleri ile ceza hukukunu birleştirmek fikrine dayanıyor. Filan ve filan kanunlarda yazılı münasebetlerin ihlali doğrudan doğruya bu temel prensibe ihtilal ad edilince, bu suretle cemiyetler ve devletler, büyük büyük teşkilatlar kurmak, hapishaneler yapmak, çeşit çeşit mahkemeler ihdas etmek, buralar için hâkimler yetiştirecek fakülteler açmak gibi masraf ve zahmetlerden kurtulacaklardır.

Bir kabadayı sokak başında durmuş gelene geçene şuradan geçmeyeceksin buradan geçeceksin diyor, Anayasa'nın eşitlik prensibini ihlal etmiştir, idam. Bir hırsız bir eve girmiş Anayasa'nın mesken masuniyetini ihlal etmiştir, idam!

O halde şu Vatan Cephesi sanıklarının da böylece idama göndermek yolu, savcının yeni tezinin yolu açıktır. Eşitlik ihlal edilmiş, anayasa tadil ve tagyir edilmiştir, 146 ile.

Muhterem Hâkimlerim,

Öldüğüme değil, böylesine ciddiyetten uzak bir mantıkla ölümümün istenmesine yanacağım. Yine öldüğüme değil, her biri sizler gibi memleketin en bü-

yük hâkimlerinden mürekkep bir divanın huzuruna böylesine garip bir iddianın çıkmasına üzüldüğüm için.

Artık büyük savcıcı kendi kitabı ile baş başa bırakarak asıl savunmama geçiyorum.

“Vatan Cephesi ocaklarının Demokrat Parti'den ayrı bir teşekkül olduğu iddiasının duruşmalar sonunda tamamen yıkılmış olması, ne olursa olsun suçlandırmaya hazırlanmış kalemi şaşırtmıştır.”

İşte bu konuşma ile savcı Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Vatan Cephesi'nin Demokrat Parti'den ayrı bir teşekkül olduğu iddia ve vehmini duruşmalar sonunda tamamen yıkılmış olması üzerine bir başka vehme, Anayasa'yı tagyir ve ihlal vehmine dört elle sarılmış görünüyor. Bu Anayasa ihlal Yüksek Soruşturma Kurulu bir hayale dayanıyordu. Vatan Cephesi'nin Demokrat Parti'den ayrı bir teşkilat olduğu hesabına. Bu vehim duruşmalar sonunda yıkıldı. Bu sefer savcı başka bir yol tuttu:

Bu partinin üyelerini ve taraflarını artırmak için yaptığı çalışma öteki partilerin yok edilmesi gayesine başlayarak “Demokrasi partiler rejimindir, Demokrat Parti; vaat, tazyik, menfaat yolları ile herkesi kendisinin ve etrafına toplanarak gayretini göstermek suretiyle tek parti olarak kalmak istemiş, böylece de bir yandan Anayasa'nın eşitlik prensibini ihlal, bir yandan da rejimi 146. maddede yanlış şekilde yani anayasayı ihlal, tagyir yolu ile değiştirmeye teşebbüs etmiştir” neticesine varmıştır.

Savcıya göre bende bu gaye ile çalışmalarda bulunmuşum, aynı zamanda da Genel Kurul namına yapılmış tamimlerden de haberdar bulunmamın icap ettiğinden aynı suçu işlemiş durumdayım.

02.08.1961 Çarşamba

Egesel, “Kuvvetlerin ayrılığı yerine birliği var” dedim diye ölümümü istiyor. Komik! Böyle bir şey için ölmek. Hayır, ölmek bile komik! Egesel, Sokrates'in istediği deveye gelmiş. Trajedi ile komediyi yan yana koydular.

Bir noktayı peşinen arz edeyim. Bir mebus olarak, vekil olarak 1950'den bu yana hareketlerimin hepsi ile itham ediliyorum. Halkı aldatmakla, Atatürk prensiplerine arka çevirmekle, cahil ekseriyete dayanmakla itham edilenlerden biri de benim. Elbet vakaların böyle olmadığını söylemek müdafaanın hududu içindir. Aksi halde bu ithamlar neden yapılmıştır. Savcı yapmayaydı. Bilirim siz de yorgunsunuz! Amma mukaddes yorgunluk!

07.08.1961 Pazartesi Anayasa Savunmalar devam

Kısa savunma planı

1- Her şey konuşuldu.

2- Ben zaten bir hatırayım.

3- Albaya söylediğim söz.

4- On yılın tarihi önümüzde.

5- Son söz

(Allah basiretimi bağlamasın yoksa 20 dakika yeter bana)

Bilmiyor gülmeyi sakinlerinin binde biri,

Bir vatan derdi birikmiş bir avuçluk karada,

Kuşu hicran getirir, dalgası hüsrân,

Mavi bir gözde elem katranıdır Yassıada.

10.08.1961 Perşembe

Anayasa müdafaaları

Palabıyık yok, Reis Başol var. Oldukça kalabalık. Müdafaayı yaptım.

11.08.1961 Cuma

Anayasa Savunmaları

Oldukça kalabalık. Palabıyık, Ferruh [Adalı] yok. Aynı merasim. [Âtîf] Benderlioğlu, [Abdullah] Aker hasta.

– Müdafaayı verdim Saat: 1.35 11.08.1961 öğleden sonra

– Ethem [Menderes] defteri hakkında izahat verdi. Bedbaht! Geç kaldın, o zaman yapacaktın.

– Müsamahalı olacaksın çünkü müsamahasızlığa mahkûm.

– Müsamahalı olacaksın çünkü memleket birlik istiyor.

– Müsamahalı olacaksın çünkü özünde suç yoktur.

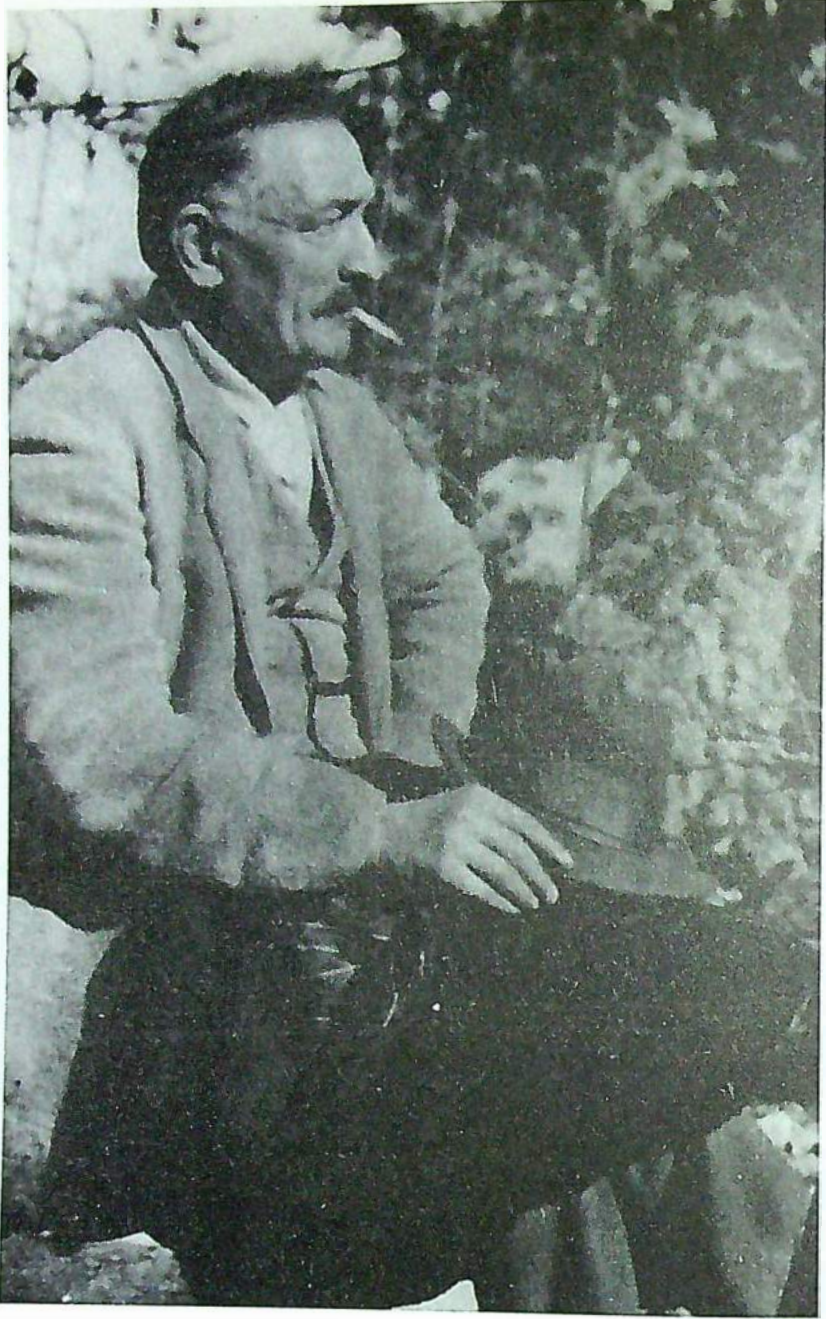
Bitti, 16.40'ta.

Not: Bu akşam yazılı savunmada olmayan kısımları tespit ve kayıt edeceğim. Sonra Şüreyya'ya yazarak veya görmek mümkün olursa şifahen şu gazeteleri almasını söyleyeceğim: *Son Posta*, *Kudret*, *Son Havadis*, *Yeni Sabah*, *Akşam*, *Tercüman*. (Öteki celseler içinde tüm gazeteleri bulmalı)

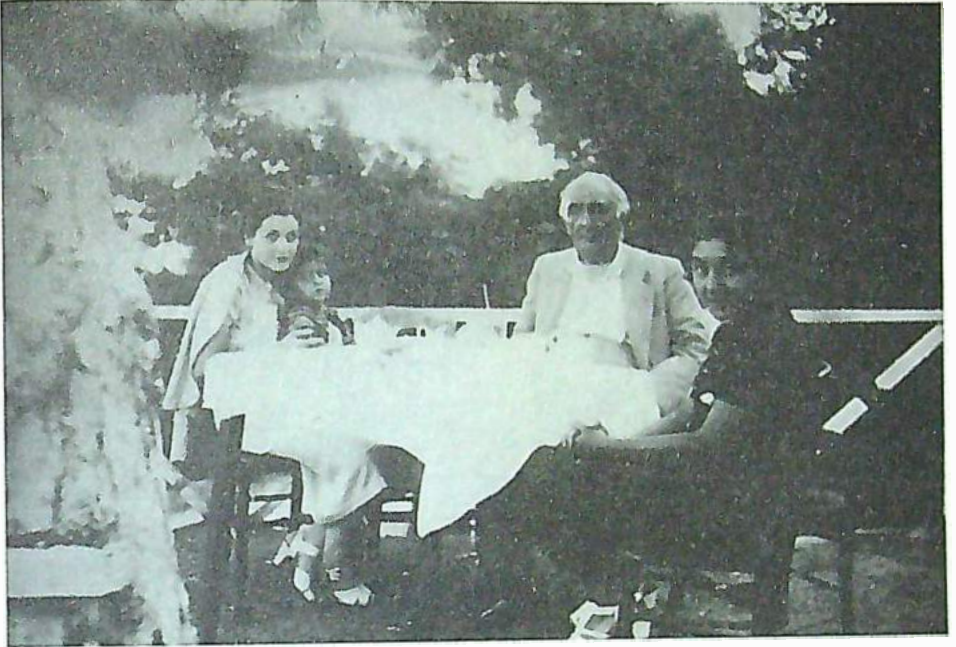
FOTOĞRAF ALBÜMÜ

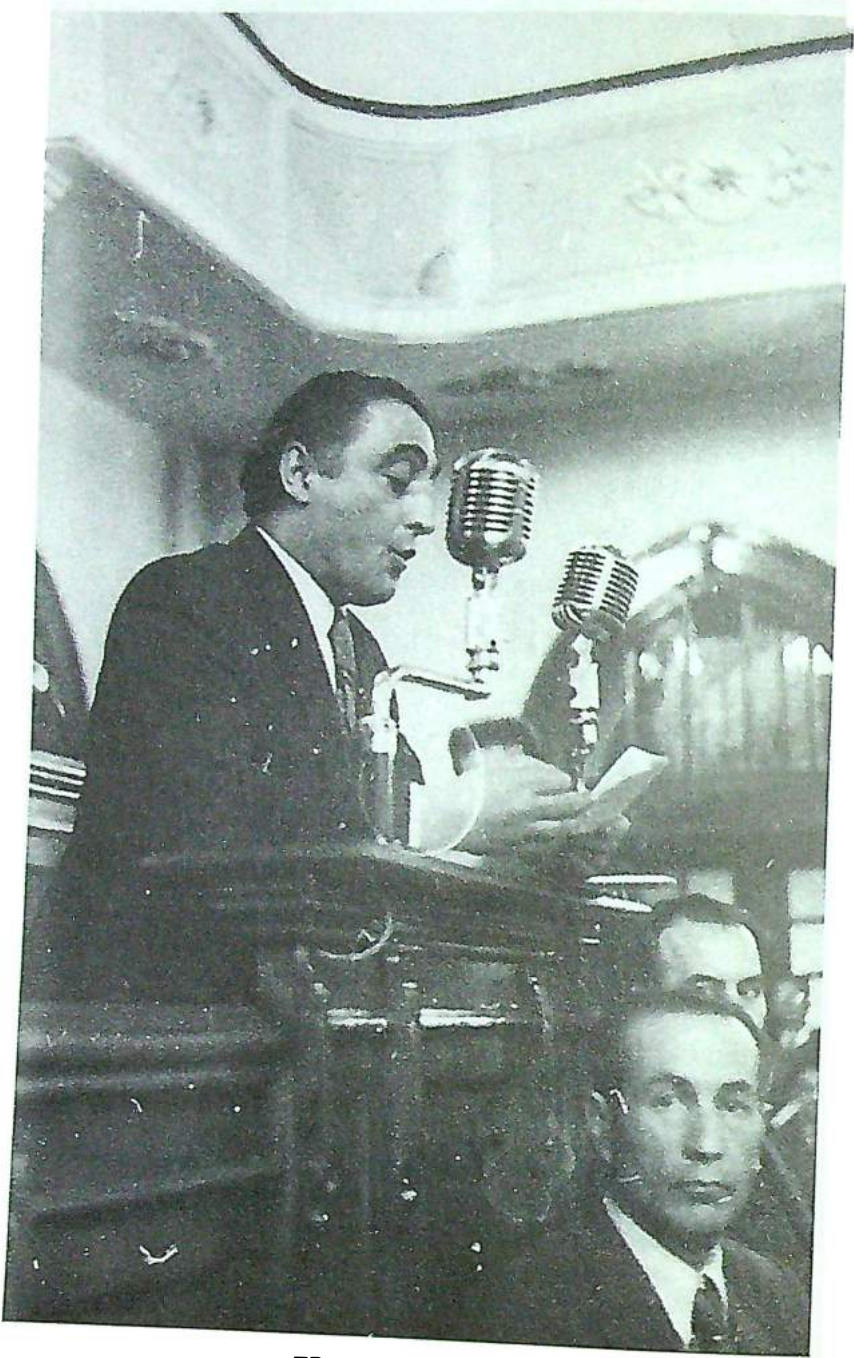
Samet Ağaoğlu

Babası Ahmet Ağaoğlu

Soldan: Neriman Ağaoğlu, Tektaş Ağaoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Gültekin Ağaoğlu

TBMM kürsüsünde

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

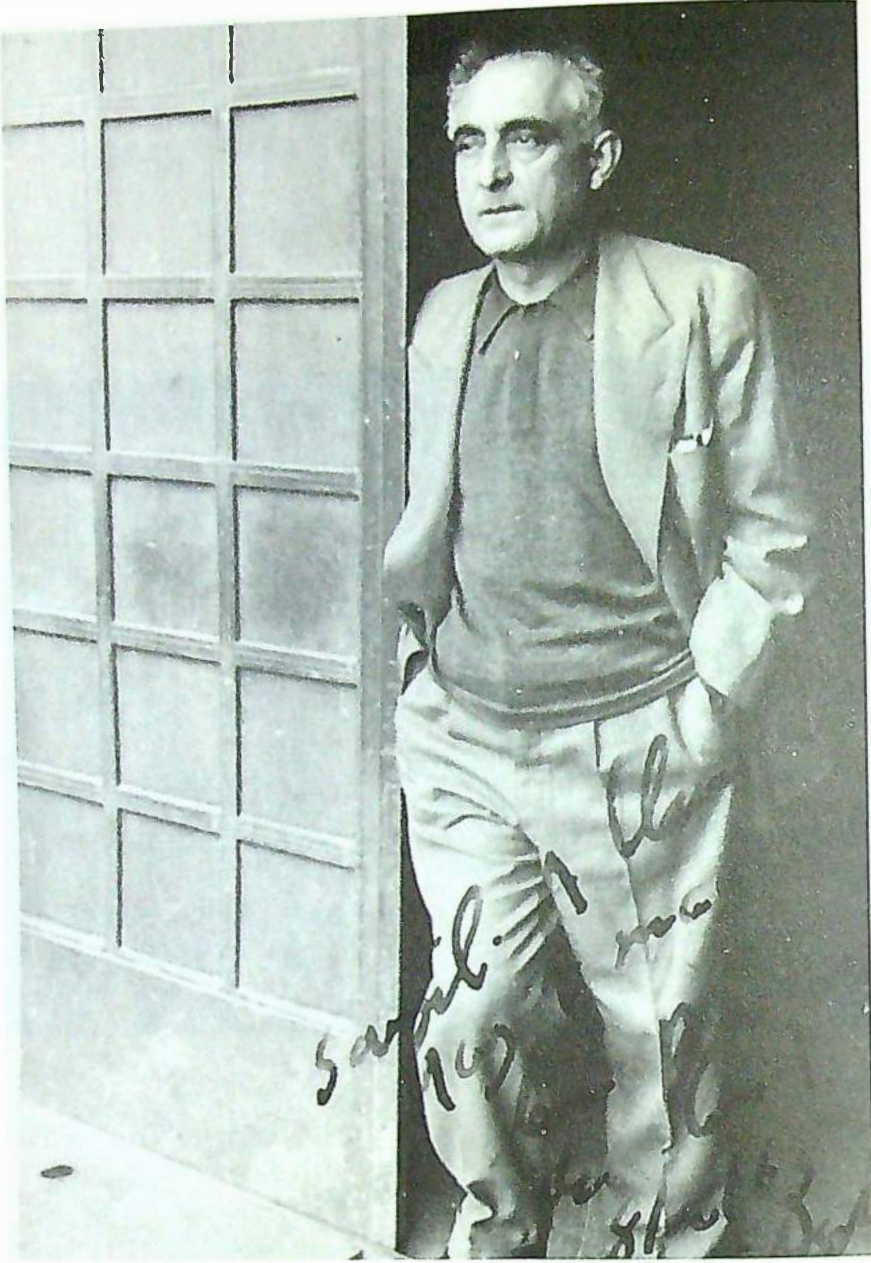
Başbakan yardımcısı iken makam odasında

Başbakan Adnan Menderes ile

İmralı'ya götürülürken.

Fotoğrafın üstünde şu ithaf vardır:

Sevgili ablama

Hayat maceramın bir perdesi de bu. 8/4/64

[İstanbul Toptaşı Cezaevi]

DİZİN

Abasıyanık, Sait Faik 60, 154

Abbas Bey 161

Acun, Sebati 219

Adakan, Enver 51, 141

Adalı, Ferruh 108, 332, 334, 347, 354

Ağaoğlu, Abdurrahman 17, 19, 28, 54,
78, 83, 84, 89, 90, 107, 111, 126, 128,
133, 137, 195, 248, 263, 285, 300

Ağaoğlu, Fahri 329, 332

Ağaoğlu, Gültekin 9, 11, 18, 19, 22, 23,
27, 35, 42, 48, 52, 67, 71, 76, 79, 82,
83, 87, 90, 94, 103, 104, 118, 128,
130, 140, 141, 146, 182, 193, 195,
196, 203, 222, 224, 225, 229, 236,
243, 256, 257, 260, 261, 265, 269,
271, 281, 282, 291, 294, 295, 296,
297, 299, 300, 346, 351

Ağaoğlu, Mehmet 216

Ağaoğlu, Mustafa / Mustafa Kemal 9, 18,
28, 31, 33, 36, 40, 41, 91, 107, 116,
123, 130, 135, 136, 139, 145, 146,
155, 156, 163, 167, 171, 182, 189, 190,
194, 198, 199, 211, 212, 216, 231, 233,
238, 241, 243, 252, 253, 257, 258,
262, 265, 267, 269, 270, 271, 275,
278, 281, 286, 290, 294, 295, 296,
298, 299, 300, 344, 345

Ağaoğlu, Neriman 9, 15, 17, 18, 20, 25,
27, 33, 36, 37, 38, 40, 48, 55, 64, 66,
70, 78, 90, 105, 109, 112, 113, 114,
118, 120, 122, 123, 128, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 146, 147,
154, 156, 159, 163, 164, 166, 167,
171, 172, 177, 178, 182, 184, 185,
188, 189, 190, 193, 194, 197, 199,
203, 211, 212, 213, 214, 216, 217,

220, 222, 223, 224, 227, 231, 236,
238, 240, 241, 242, 243, 246, 249,
252, 254, 255, 257, 258, 262, 264,
265, 270, 271, 273, 275, 276, 278,
279, 281, 282, 284, 286, 288, 289,
290, 293, 294, 295, 296, 297, 298,
299, 300, 302

Ağaoğlu, Samet 1, 2, 4, 5, 9, 12, 13, 15,
36, 65, 106, 125, 126, 165, 173, 210,
313, 320, 334, 344, 348

Ağaoğlu, Sitare 9, 13, 16, 25, 37, 38, 40,
66, 118, 119, 120, 122, 123, 133, 135,
136, 139, 146, 163, 167, 169, 171,
177, 182, 190, 203, 216, 238, 240,
241, 253, 257, 269, 281, 282, 290

Ağaoğlu, Süreyya 9, 11, 15, 16, 17, 18,
19, 23, 26, 27, 30, 33, 35, 36, 41, 42,
48, 52, 55, 63, 64, 71, 72, 76, 79, 82,
83, 84, 87, 88, 90, 91, 94, 103, 104,
105, 106, 108, 118, 121, 123, 124,
126, 133, 135, 136, 138, 139, 140,
141, 145, 146, 147, 148, 150, 151,
152, 154, 158, 164, 165, 166, 171,
172, 177, 178, 181, 182, 184, 185,
188, 189, 190, 191, 192, 197, 203,
204, 209, 210, 211, 212, 221, 222,
223, 224, 240, 241, 246, 248, 249,
250, 251, 256, 257, 259, 260, 263,
264, 269, 270, 272, 273, 277, 281,
282, 284, 286, 289, 290, 291, 293,
295, 296, 297, 298, 299, 300, 320,
329, 330, 346, 351, 354

Ağaoğlu, Tektaş 9, 12, 13, 16, 27, 33, 35,
36, 41, 46, 62, 95, 96, 99, 107, 122,
135, 139, 147, 181, 187, 195, 197, 198,
199, 203, 207, 208, 221, 240, 248,

- 251, 253, 257, 259, 264, 269, 271, 278, 281
 Ahmet Emin *bkz.* Yalman
 Ahmet Rıza Bey 39
 Ahmet [torun Ahmet Ağaoğlu] 248
 Ak, Mehmet 168
 Akarca, Adnan 268
 Akarca, Turhan 233
 Akça, Ertuğrul 236, 268
 Akça, Hamdi 231
 Akçal, Erol 261
 Akçal, İzzet 21, 25, 26, 27, 57, 68, 69, 88, 117, 138, 162, 210, 214, 230, 261, 279, 285, 343
 Akçura, Yusuf 86
 Akdağ, İshak Avni 180
 Akdağ, Sezai 161, 165, 170, 180, 186, 247, 252, 279, 344
 Aker, Abdullah 21, 32, 68, 86, 114, 162, 237, 266, 321, 337, 343, 346, 349, 354
 Akın, Abdullah 256
 Akın, Mehmet 109, 110, 117, 121, 126, 277
 Akkurt, Halil 198, 219, 259
 Akmanlar, Kenan 279, 345
 Aknoz, Nurettin 136, 144, 172, 179, 219, 345
 Aksal, İsmail Rüştü 146, 148, 199, 223
 Aksoy, Muammer 75, 327, 328, 331, 332, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 347
 Akşemsettinioğlu, Reşat 45, 161, 169, 318, 322
 Akşit, Baha 126, 162, 169, 282, 284, 285, 344
 Aktaş, Basri 159, 213
 Aküzüm, Latif 276
 Akyar, Cahit 212
 Akyol, Selahattin 251
 Akyüz, İsmail Hakkı 95
 Alankuş, Muzaffer 203
 Ali amca 295
 Alican, Ekrem 23, 51, 57, 58, 63, 65, 67, 82, 85, 93, 97, 131, 141, 147, 149, 150, 210, 260, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 280, 281, 284, 286, 287, 290
 Ali, Sabahattin 60
 Alpar, Hayri 36, 186, 215, 234
 Alpdoğan, Abdullah 333
 Alpiskender, Ferit 286
 Alpkartal, Nurettin 24
 Altan, Çetin 32, 60, 156, 300
 Altıncan, Sadık 144
 Alyot, Halim 37, 347
 Anday, Melih Cevdet 60
 And, Cenap 75
 Anıt, Ekrem 229, 325
 Apaydın, Burhan 31, 33, 34, 35, 82, 100, 123, 124, 223, 231, 232, 244, 284
 Apaydın, Fikri 37, 66, 115, 116, 122, 124, 132, 137, 141, 143, 145, 152, 160, 346
 Apaydın, Orhan 212, 284
 Aras, Tefvik Rüştü 39, 194
 Araz, Nezihe 27, 237
 Argun, Dilaver 75, 100, 106, 109, 110, 126, 127, 272, 293, 301, 316
 Argüç, Namık 72, 75, 115, 116, 118, 120, 129, 130, 132, 141, 143, 150, 151, 153, 156, 286
 Arıburun, Perihan 122, 133, 145, 179
 Arıburun, Tekin 235
 Arif, Abdüsselâm 279
 Arna, Fuad 188, 228, 259
 Arslan, Rahmi 194, 248
 Artus, Âmil 23
 Asal, Talat 33, 138, 231, 282, 347
 Asena, Vacit 180, 183, 188, 350
 Atabey, Fahri 18
 Ataç, Nurullah 60
 Ataklı, Mucip 234
 Atalay, Sırrı 109, 111
 Ataman, Sebati 31, 32, 38, 52, 68, 70, 98, 105, 110, 114, 125, 126, 138, 152, 201, 213, 218, 222, 266, 272, 288, 321, 332, 343
 Atatürk 12, 36, 39, 43, 45, 46, 51, 57, 104, 125, 131, 137, 145, 147, 184, 198, 207, 211, 218, 268, 318, 329, 330, 334, 335, 336, 353
 Atay, Falih Rıfkı 36, 136, 144, 147, 178, 186, 193, 196, 198, 215, 223, 231, 234, 248, 258, 260, 264
 Âtîf *bkz.* Benderlioğlu
 Atilla, Ali Rüştü 60
 Avaroğlu, Ertuğrul Şevket 60, 297
 Avunduk, Üzeyir 64, 75
 Ayda, Adile 348
 Aydan, Ayhan 59
 Aydemir, Talat 247, 276, 299, 302
 Aygün, Kemal 58, 61, 72, 99, 100, 105,

- 108, 110, 121, 126, 161, 163, 165,
170, 223, 241, 285, 286, 316
Aytaç, Mehmet Ali 245
Azizoğlu, Yusuf 199, 282
- Baban, Cihat 28, 44, 237, 277, 300, 301
Babaoğlu, Orhan 349
Bahadır, Turan 139, 350
Bakay, Şefik 65
Baler, Mahmut 301
Balık, Hüseyin 76
Balzac, Honore de 51
Baran, Dr. 295
Barlas, Cemil Said 108, 111
Başak, Gültekin 18, 19, 22, 23, 42, 48,
52, 71, 76, 79, 82, 83, 87, 90, 94, 103,
104, 140, 141, 146, 225, 261
Başegmez, Ömer 343
Başgil, Ali Fuad 38, 46, 48, 82, 85, 88,
127, 128, 146, 196, 197, 341, 343
Başkurt, Muhtar 176, 219, 233
Başkut, Cevat Fehmi 248
Başol, Salim 26, 31, 33, 54, 113, 114,
139, 143, 164, 165, 195, 217, 224,
225, 243, 260, 290, 313
Batur, Nazım 345
Batur, Suphi 40
Bayar, Celal 10, 14, 15, 22, 30, 32, 34,
35, 43, 44, 47, 57, 65, 67, 68, 70, 72,
85, 89, 91, 92, 93, 99, 115, 116, 120,
127, 128, 137, 138, 142, 149, 150,
152, 159, 161, 162, 163, 164, 166,
169, 170, 172, 173, 174, 175, 177,
179, 180, 181, 182, 185, 186, 187,
189, 190, 191, 194, 196, 198, 199,
201, 204, 205, 206, 207, 209, 210,
211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
221, 222, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 234, 236, 240, 241, 242, 243,
244, 245, 248, 249, 250, 255, 256,
258, 260, 261, 262, 263, 266, 267,
268, 269, 271, 272, 274, 275, 277,
279, 281, 282, 283, 284, 285, 286,
287, 288, 289, 290, 313, 317, 318,
319, 321, 322, 323, 324, 325, 330,
342, 348
Baydar, Nasuhi 92
Baykut, Cami 328
Bayur, Hikmet 317
Bedii Faik *b.kz.* Faik
- Beethoven 226
Bekata, Hıfzı Oğuz 55, 60, 185, 223,
230, 276, 278, 287, 289, 290, 347
Bekdik, Arslan Nihat 237
Belbez, Hikmet 23
Belen, Fahri 42, 203
Bele, Refet 92
Belge, Burhan 24, 27, 142, 184, 193,
226, 256, 269, 334, 345
Belger, Nihat Reşat 184
Benderlioğlu, Âtîf 17, 19, 20, 22, 27, 34,
36, 40, 44, 45, 50, 51, 54, 57, 61, 64,
65, 68, 75, 84, 85, 106, 111, 112, 114,
117, 125, 131, 159, 172, 173, 200, 238,
279, 319, 325, 330, 334, 343, 349, 354
Benice, Etem İzzet 24
Berkkan, Nihat 234
Berkman, Naci 123, 124, 125, 346
Berk, Medeni 52, 110, 117, 138, 139,
152, 166, 185, 186, 229, 237, 240,
251, 284, 343
Berrin Hanım *b.kz.* Menderes
Beşer, Nuri 240
Beyatlı, Yahya Kemal 24, 59
Beyazıt, Kasım 296
Biberoğlu, Mustafa Kemal 162, 350
Bibioğlu, Osman 135, 344
Bilgiç 169
Bilgiç, Emin 109
Bilgiç, Sadettin 302
Bilgin, Turhan 212
Bilginer, Recep 242
Binatlı, Kemal 61, 62
Binerbay, Dağıstan 109
Birand, Remzi 265, 266, 344
Birgit, Orhan 234
Bozbağ, Hamdi 114, 344
Bölükbaşı, Osman 23, 24, 37, 58, 88,
110, 138, 146, 148, 150, 154, 158,
179, 185, 188, 189, 200, 206, 207,
231, 235, 240, 248, 251, 263, 281,
289, 323
Bölükbaşı, Saffet Nezihi 88
Brian, Marcel 221
Budakoğlu, Esat 53, 54, 113, 116, 120,
132, 211, 230, 236, 251
Bumin, Mecit 237
Burak, Ratip Tahir 53, 111
Burçak, Rıfki Salim 84, 116, 140, 319, 321
Bürge, Fazıl Şerafettin 28

- Canbolat, Muzaffer 300, 301
 Castro, Fidel 97, 98, 100, 108
 Cebeci, Ömer 346
 Cebesoy, Ali Fuad 19, 43, 103, 325
 Cemal (Malatyalı) 29
 Cemal Paşa *b.kz.* Gürsel
 Cindoruk, Hüsametdin 129, 138
 Coşkun, Kemal 61
 Coşkun, Salih 19, 159
 Cüneyt 286
- Çağlar, Behçet Kemal 60
 Çağlar, Süleyman 345
 Çağlayan, Şefik 344
 Çağlayanil, İhsan Sabri 211, 212, 213, 214, 222, 252, 254, 265, 281, 288, 296
 Çakın, Kemal 24, 27, 30, 41, 99, 123, 125, 130, 131, 141, 142, 143, 150, 156, 157, 158
 Çakmak, Fevzi 125
 Çamlıbel, Faruk Nafiz 127
 Çavuşoğlu, Muammer 18, 116, 166, 180, 236, 237
 Çekemoğlu, Ahmet 270
 Çekiç, Ali 297
 Çelikbaş, Fethi 38, 40, 43, 112, 153, 232, 250, 324
 Çelikoğlu, Adnan 87
 Çelim, Necati 162, 344
 Çerkes Ethem 131
 Çetinkaya, Ali 214
 Çetin, Rüştü 345
 Çiftçi, Ahmet 129, 140
 Çulha, Haluk 242
- Dağlarca, Fazıl Hüsni 60
 Danton 230
 Danyal, Feridun 205
 Davran, Necdet 122
 De Gaulle 102, 105, 269, 272, 273, 275, 280, 290
 Deli İbrahim 294
 Demiralay, Kemal 325, 344
 Demiray, Tahsin 245, 289
 Demirel, Süleyman 263, 268
 Demirer, Arif 242, 245
 Demirkan, Şemsi 25
 Demirsoy, Seyfi 266
 Deniz 19, 52
- Deren, Sabiha 171, 206
 Develioğlu, Ebubekir 242
 Devrim, Hakkı 171, 206
 Dıranas, Ahmet Muhip 29, 60, 182, 187, 208, 238, 259, 270
 Diker, Fikri 242
 Dilaver *b.kz.* Argun
 Dilek, Sabri 124, 135, 317, 346
 Dilligil, Turhan 266, 286
 Dinç, Hicabi 53
 Dinçer, Hasan 127, 259, 276, 290
 Dinçer, Selami 162, 284, 288, 325
 Doğan, Avni 29, 70, 123, 199, 214, 258, 262
 Doğançay, Fethi 228
 Doğrul, Ömer Rıza 124, 151
 Dostel, Osman 53
 Dostoyevski 9, 51, 141, 194, 226
 Dölek, Hamdi 283
 Dönmezer, Sulhi 84
 Dura, Hilmi 172, 188
 Duru, Kazım Nami 51
 Dülger, Bahadır 139, 161, 167, 169, 199, 249, 256, 258, 261, 267, 272, 280, 284, 350
 Düşünsel, Feridun Fikri 28
- Edipoğlu, Baki Süha 60
 Egeli, Ekrem Şerif 24, 75, 131, 276
 Egesel, Altay Ömer 83, 134, 147, 164, 168, 169, 175, 202, 210, 224, 225, 239, 240, 259, 277, 290, 353
 Eisenhower 103
 Eker, Şevki 114
 Eldem, Vedat 301
 Elgün, Sabri 210
 Emeç, Selim Ragıp 182, 183, 208, 219, 225, 229
 Emre, Gıyasettin 236
 Engin, İlhan 24
 Enver (Paşa) 39, 47
 Erataman, Zeki 114, 161, 162, 165, 172, 233, 271, 282, 285, 344
 Erdelhun, Rüştü 30, 32, 41, 62, 65, 70, 101, 125, 152, 161, 163, 172, 174, 180, 183, 186, 202, 221, 228, 239, 241
 Erdem, Sadık 345
 Erdener, Muhlis 162, 169, 172, 179, 187, 190, 191, 213, 216, 218, 219, 221, 230, 238, 345

- Erduman, Sabri 345
 Eren, Kemal 346
 Ergin, Sait Naci 40, 97, 153
 Ergin, Şemi 15, 55, 62, 63, 65, 87, 113, 114, 119, 121, 122, 138, 143, 152, 162, 173, 176, 179, 224, 229, 230, 234, 243, 251, 266, 267, 320, 321, 322, 326, 343, 349, 351
 Ergüder, Recai 85, 222, 243, 263, 268
 Erim, Nihat 258
 Eriş, Alaattin 23, 24, 254
 Erkin, Feridun Cemal 250
 Erkmén, Hayrettin 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 33, 34, 44, 45, 46, 51, 52, 64, 67, 68, 82, 84, 91, 96, 110, 111, 115, 117, 139, 159, 168, 173, 201, 222, 231, 238, 246, 251, 258, 266, 293, 298, 299, 320, 321, 343, 349
 Erkmén, Münire 25, 33, 178
 Erkmén, Nizamettin 231, 282, 299
 Erkmén, Oğuz 178
 Erol, Dursun 172, 213
 Eronat, Canan 299
 Eronat, Sefer 139, 318
 Erozan, Agah 114, 161, 172, 175, 179, 229, 343, 350
 Ertem, Sadri Ethem 60
 Ertuğrul Muhsin 129
 Eryurt, Abdülkadir 346
 Erzurumluoğlu, Ömer 221, 249
 Esen, Bülent Nuri 129, 332
 Esengin, Kenan 232
 Ethem *bkz.* Menderes
 Evliyaoğlu, Gökhan 245, 256, 265, 270, 281, 289
 Evliyaoğlu, Kâmuran 212, 265, 289
 Eyidoğan, Akif 212, 217, 230, 234
 Eyüboğlu, Cemal Reşit 38, 55, 185, 259
 Eyüp Han 179
 Fahrettin Kerim *bkz.* Gökay
 Faik, Bedii 53, 127, 186, 196, 231, 234, 239
 Faliş Rıfkı *bkz.* Atay
 Fatin *bkz.* Zorlu
 Fatin Rüştü *bkz.* Zorlu
 Fendoğlu, Hamit 24, 92, 339
 Fenik, Mümtaz Faik 237, 250
 Fersoy, Orhan 254
 Fevzi Lütfü *bkz.* Karaosmanoğlu
 Fevzi Paşa 258
 Feyzioğlu, Turhan 44, 75, 234, 258, 269, 282, 290, 316, 327, 341
 Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri 302
 Fırat, Hüseyin 117, 130, 184, 229, 254, 272, 273, 277, 283, 344
 Fırat, Melik 140, 345
 Fuzuli 141
 Gagarin, Yuri 94
 Gauguin 35
 Gedik, Melahat 243, 268
 Gedik, Namık 20, 37, 48, 57, 72, 84, 103, 150, 233, 240, 241, 271, 319, 321
 Gedik, Nazım 37
 Genç, Selahattin 58
 Geveci, Nail 345
 Giritli, İsmet 23, 38, 91, 100, 108, 128
 Giz, Sadık 188, 218, 236
 Goloğlu, Mahmut 124, 135, 317, 337, 346
 Gökay, Fahrettin Kerim 23, 30, 41, 82, 110, 117
 Gökberk, Şükrü Naili 20
 Gökçe 36, 55, 147, 193
 Gökşenin, Muzaffer 179
 Gökse, Vasfi 165
 Gökürk, Hüseyin Avni 128, 242, 337
 Göle, Turgut 258
 Gözübüyük, İhsan 241
 Güçbilmez, Mahmut 45, 101, 115, 116, 122, 130, 141, 151, 155, 183, 237, 258
 Güçyer, Kemal 216
 Gülek, Kasım 30, 89, 117, 131, 144, 146, 147, 148, 206, 247, 248, 258
 Güley, Ferda 72
 Gülez, İhsan 345
 Gültekin *bkz.* Ağaoğlu, Gültekin
 Gümüşel, Yaşar 226
 Gümüşpala, Ragıp 61, 63, 65, 67, 71, 72, 78, 80, 82, 83, 118, 138, 139, 140, 148, 197, 210, 217, 235, 241, 242, 246, 247, 248, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 265, 268, 269, 276, 280, 281, 288, 301
 Günaltay, Şemsettin 236
 Gündeş, Kâmil 54, 111, 112, 116, 241, 319, 344
 Günel, Ayşe 133

- Güneri, Rüştü 346
 Güneş, Turan 40
 Gürcan, Fethi 302
 Güreli, Enver 153
 Güriş, Ömer 234
 Gürkan, Kâzım İsmail 131
 Gürler, Şahap 92
 Gürsel, Cemal 17, 21, 23, 26, 27, 32, 44, 67, 68, 70, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 92, 97, 98, 103, 106, 107, 118, 122, 126, 137, 138, 139, 140, 145, 154, 179, 185, 188, 192, 197, 199, 201, 203, 206, 208, 210, 212, 214, 223, 228, 236, 240, 242, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 270, 274, 280, 302, 348
 Gürsoy, Ahmet İhsan 187, 201, 240
 Gürsoy, Nilüfer 243, 289
 Gürtunca, M. Faruk 349
 Güryay, Tarık 170, 172, 222, 239, 257, 271
 Güven, Selahattin 264, 265
 Güventürk, Faruk 234, 266, 268, 270, 288
 Güzelkılıç, Muhittin 346
 Hacopulos, Aleksandros 52
 Hadımlı, Kemal 44, 48
 Hadi *b.kz.* Hüsman
 Harputlu, Ali 167, 192, 219, 258, 344
 Hasan 203
 Hasefe, Muzaffer 294
 Hatı, Ahmet 290
 Hayrettin *b.kz.* Erkmen
 Hayrettin (Emir Subayı) 18
 Hemingway, Ernest 155
 Hitler 342
 Humay 249
 Hüsman, Hadi 20, 29, 32, 57, 68, 90, 105, 110, 117, 126, 139, 218, 237, 238, 279, 343, 349
 Işık, Esat 69
 İçli, Celil 31
 İhsan Hanım 236
 İleri, Tevfik 24, 32, 52, 65, 67, 68, 70, 81, 85, 90, 95, 101, 105, 110, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 126, 138, 152, 162, 169, 172, 173, 176, 177, 179, 184, 186, 199, 206, 209, 210, 214, 237, 238, 261, 271, 315, 317, 320, 322, 324, 337, 343, 349
 İnan, Selahattin 143, 155, 162, 172, 179, 182, 205, 215, 265, 345
 İnan, Şefik 253
 İnce, Refik Şevket 146, 340
 İnönü, İsmet 13, 22, 23, 30, 34, 37, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 54, 57, 61, 63, 68, 72, 75, 76, 79, 82, 83, 89, 93, 102, 111, 113, 123, 125, 127, 131, 132, 134, 144, 147, 148, 149, 173, 184, 189, 197, 198, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 227, 228, 231, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 307, 310, 311, 316, 320, 321, 325, 326, 328, 332, 335, 338, 342, 343, 347
 İpar, Ali 52
 İslamoğlu, Ali Münif 167, 172, 177, 209, 219, 251, 254, 345
 İsmet Paşa *b.kz.* İnönü
 İyriboz, Nihat 145, 242
 Jannings, Emil 182
 Kaçar, Saadet 289
 Kafılı, Kadircan 91, 237
 Kalafat, Emin 18, 20, 43, 94, 108, 114, 121, 134, 161, 162, 170, 172, 185, 201, 206, 208, 212, 218, 225, 226, 239, 243, 249, 254, 269, 271, 272, 279, 280, 285, 286, 289, 295, 296, 298, 321, 324, 328, 342, 344
 Kalıpsızoğlu, Arif 114, 328
 Kalpakçioğlu 276
 Kanatlı, Şükrü 24
 Kanık, Orhan Veli 60
 Kapani, Osman 18, 122, 216, 218, 219, 282
 Kapanlı, Turhan 264
 Kaptan Mehmet 58
 Karabulut, Yakup 345

- Karacabey, Sadettin 345
 Karacan, Ali Naci 28, 32, 61
 Karacan, Ercüment 32, 45, 206
 Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfü 23, 40, 43, 63, 69, 153, 226, 248, 277, 325
 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 193, 194, 199, 256, 279, 286
 Karayavuz, Selahattin 114, 294
 Kasım, Abdülkerim 276, 278
 Kavrakoğlu, Osman 75, 161, 284, 296, 345
 Kavuncu, Osman 72, 169, 259, 282
 Kavur, Ekmel 136, 218
 Kayaalp, Behçet 320
 Kaya, Enver 293, 317, 326, 345
 Kayalar, Mazlum 45, 126, 155, 159, 222, 280, 283, 287, 344
 Kayalar, Şeref 226, 260, 261, 262, 270, 279, 283, 287, 297, 301
 Kâzım 273
 Keçili, Nadir Nail 92
 Kemal Bey 176
 Kennedy 100, 103, 121, 139
 Kesim, Firuz 294
 Kınık, Ahmet 24, 45, 54, 56, 99, 115, 116, 122, 141, 150, 153, 156, 159, 211, 254
 Kınık, Nuri 38
 Kırdar, Lütfi 68, 69, 70, 72, 76
 Kırım, Recep 266
 Kısakürek, Necip Fazıl 24, 27, 60, 316, 319
 Kızıloğlu, Muharrem İhsan 24, 71, 76, 96, 102
 Kibar, Osman 82
 Kirazoğlu, İbrahim 114, 126, 161, 165, 168, 169, 174, 252, 287, 288, 343, 350
 Kirişcioğlu, Nusret 119, 138, 169, 229, 279, 313, 346, 350
 Kocabıykoğlu, Ahmet 345
 Kocaeli, Kadir 140
 Kocatopcu, Şahap 96
 Koper, Daniş 38, 40
 Koraltan, Oğuz 128, 277, 283, 284
 Koraltan, Refik 15, 21, 22, 32, 41, 57, 67, 87, 88, 91, 104, 105, 110, 114, 121, 126, 128, 130, 137, 138, 139, 152, 161, 162, 170, 172, 173, 175, 179, 182, 191, 202, 203, 205, 209, 210, 213, 214, 218, 256, 261, 263, 268, 272, 277, 283, 284, 286, 289, 293, 301, 318, 319, 322, 343, 349
 Koray, Kenan Hulusi 60
 Korkmaz, Sıtkı 60
 Korur, Ahmet Salih 18, 20, 21, 22, 23, 28, 30, 33, 43, 45, 62, 117, 159
 Koyuncu, Akil 150, 208
 Kök, Enver 203
 Köksal, Osman 91, 93, 123, 232
 Köprülü, Behice 75
 Köprülü, Fuad 18, 23, 24, 30, 44, 75, 76, 117, 272, 335, 340
 Köprülü, Orhan 40
 Körez, Nafiz 144, 229, 321
 Köseoğlu, Mehmet 167, 168
 Köymen, Doğan 345
 Köymen, Hulusi 98
 Köymen, Mehmet 316
 Kruşçev 98, 103, 121
 Kubalı, Hüseyin Nail 130, 131, 232, 241, 333, 334, 341, 343, 347
 Kudret, Cevdet 60
 Kumrulu, Zeki 60
 Kurbanoğlu, Muzaffer 48, 321
 Kurdaş, Kemal 153
 Kurmel, Hakkı 345
 Kurtbek, Seyfi 86, 302
 Kurt, Feridun 60
 Kurutluoğlu, Ahmet Müfit 156
 Kurutluoğlu, Sahir 156, 209, 210, 224, 247, 266
 Kuşçu, Samet 266, 267, 321
 Küçük, Sami 132
 Küfrevi, Kasım 120, 144, 325, 346
 Kürşat, Zekeriya 212
 Leman Hanım 194
 Levent, Piraye 133
 Loon, Hendrik Van 190
 Macmillan 24
 Madanoğlu, Cemal 107, 122, 123, 125, 126, 137, 197, 221, 232, 236, 243
 Mandalinci, Zeyyat 25, 136, 345
 Manzini 342
 Marks, Karl 352
 Marmara, Tahsin 297
 Medeni bkz. Berk
 Menderes, Adnan 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 32,

- 33, 34, 35, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 84, 87, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 133, 137, 138, 139, 141, 142, 147, 149, 152, 153, 157, 159, 162, 164, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 178, 180, 181, 192, 194, 205, 206, 208, 210, 211, 213, 215, 222, 223, 225, 229, 236, 240, 250, 251, 254, 255, 256, 267, 271, 275, 277, 286, 294, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 314, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 333, 335, 338, 339, 342, 343, 347, 348, 349, 350, 354
- Menderes, Berrin 19, 21, 166, 222, 254, 259, 289
- Menderes, Ethem 15, 32, 35, 36, 46, 48, 53, 54, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 87, 91, 98, 103, 115, 117, 130, 137, 138, 141, 152, 162, 168, 176, 177, 196, 200, 218, 229, 232, 236, 238, 239, 242, 267, 317, 320, 322, 343, 348, 354
- Menderes, Mutlu 181, 259
- Menderes, Şadan 242
- Menderes, Yüksel 149, 151, 231, 254, 268, 271
- Mersinli, Orhan 40, 153
- Mevlana 313
- Mikelanj 221, 226, 230
- Mirza, İskender 179
- Montesquieu 166
- Mustafa *bkz.* Ağaoğlu
- Mustafa Kemal *bkz.* Ağaoğlu
- Mutlu *bkz.* Menderes
- Müezzinoğlu, Ziya 40, 153
- Müren, Zeki 178
- Nadi, Doğan 248
- Nadi, Nadir 28, 45, 107, 108, 136, 147, 259
- Nadi, Yunus 125
- Nail Bey 184
- Naili 141
- Nail [Yenibahçeli] 92
- Naima 290
- Nalcioğlu, Turgut 124, 195, 294, 299
- Napolyon 347
- Nâsır 196, 276, 290
- Nasuhioğlu, Rükneddin 113, 140
- Nasuhioğlu, Süleyman 344
- Nayır, Yaşar Nabi 60
- Nazım, Dr. 194
- Nâzım Hikmet 78, 107
- Nazlı 193
- Nebioğlu, Osman 82, 185, 296
- Necip Fazıl *bkz.* Kısakürek
- Necmi Paşa 251
- Nedim *bkz.* Ökmen
- Neriman *bkz.* Ağaoğlu
- Nesin, Aziz 117, 206
- Numanoğlu, Ali Baran 251
- Nurbanu Sultan 294
- Nur, Rıza 39
- Nuşin 270, 294
- Ocak, Faik 230
- Ocakoğlu, Orhan 194
- Oğuz 257
- Oğuz, Ahmet 154
- Okan, Sezai 76, 209, 210, 235
- Oktay, Faruk 23
- Okyar, Fethi 272
- Olğuntürk, Selahattin 235
- Onar, Sıddık Sami 84, 127, 128
- Onat, Burhanettin 126, 136, 144, 145, 320, 325, 345, 351
- Onat, Emin 137
- Ongun, Hamdi 345
- Onursal, Rauf 24, 162, 169, 229, 272, 285, 344
- Oral, Cavit 212
- Orbay, Kâzım 47, 88
- Orbay, Rauf 43
- Orhan [Kökten?] [Uygun?] 139
- Orhon, Orhan Seyfi 27, 144
- Ortaç, Yusuf Ziya 144
- Ortakçioğlu, Hüseyin 193, 202, 283, 318
- Oruz, İffet Halim 167
- Osma, Şinasi 216, 217, 218, 263
- Öder, Enver Safer 51, 61
- Öğretmen Gaffar 60
- Ökmen, Nedim 20, 21, 25, 45, 50, 57, 91, 109, 116, 122, 138, 159, 162, 176, 177, 225, 245, 301, 321, 343, 349

- Ölçmen, Himmet 119, 180, 221, 229
 Önder, Cevat 268, 279, 284
 Önder, Necmettin 162, 165, 251, 270, 325
 Öner, Kenan 75
 Örik, Nahit Sırrı 60
 Örnek, Mehmet 218
 Özarda, Reşat 263, 291
 Özçoban, Kemal 120, 325, 346
 Özdeniz, Necati 203
 Özdilek, Fahri 23, 45, 62, 77, 84, 85, 92, 234, 241, 245
 Özen, Ömer 124, 327
 Özer, Kemal 165, 287
 Özgen, İhsan Şerif 256
 Öztürk, Halis 133, 136, 143, 144, 155, 195, 215, 260, 345
 Özyörük, Halil 333
- Paine, Thomas 53
 Paksüt, Emin 214
 Peker, Recep 10, 307, 309, 320, 350
 Pekün, Kemal 294
 Perin, Cevat 60, 228
 Perin, Cevdet 228, 252, 260, 263, 265
 Perin, Mithat 206, 228, 232, 252, 255, 257, 264
 Pertev, Hasan 182, 195, 259, 293, 297
 Pınar, Nuriye 133, 145
 Poe, Edgar 141
 Polatkan, Hasan 15, 20, 27, 31, 32, 35, 52, 101, 139, 153, 164, 167, 169, 170, 174, 175, 176, 180, 185, 192, 200, 201, 210, 213, 271, 343, 348, 349
 Polatkan, Mutahhara 223
 Potuoğlu, Abidin 172
 Prens Sabahattin 184
 Proudhon 352
- Rado, Şevket 60
 Ramazanoğlu, Celal 94, 183, 344
 Recai Bey 259
 Renda, Abdülhâlik 198
 Rifat, Oktay 60
 Ruacan, Asım 128
 Ruacan, Melahat 128
 Safa, Peyami 22, 27, 76, 124, 125
 Sait Faik *b.kz.* Abasıyanık
 Sait Nursi 316
 Salan 109
 Salih Efendi 149
- Salman, Yusuf 23
 Sancar, Ahmet Hamdi 138, 161, 169, 183, 188, 191, 350
 Sancar, İlhami 214, 253, 289, 290
 San, Cevdet 140, 200, 209, 258, 271
 Saraçoğlu, İsmail 115, 122, 142
 Saraçoğlu, Şükrü 198
 Sarol, Mükerrerem 18, 34, 42, 105, 117, 125, 126, 184, 221, 226, 229, 241, 255, 266, 272, 285, 293, 300, 345
 Sarper, Selim 250
 Satır, Kemal 82, 263, 283, 290, 294, 295, 296
 Savcı, Bahri 333
 Savcı, Sadun Galip 27
 Seçkin, Recai 260
 Selekler, Adnan 325, 345
 Selekler, Hamit Macit 60
 Selim Ragıp *b.kz.* Emeç
 Selma 229
 Senil, İbrahim 47
 Serdaroğlu 161
 Serdaroğlu, Kemal 124, 344
 Serdaroğlu, Rıfat 48, 136
 Sezen, Hicri 259
 Sezgin, Servet 345
 Shakespeare 68, 141, 205, 347
 Sıtkı 122
 Simavi, Haldun 45
 Sipahioğlu, İlhan 138, 343, 350
 Sirmen, Fuad 156, 199, 203
 Sitar *b.kz.* Ağaoğlu
 Soyak, İhsan 98
 Sözen, Suzan 71, 250
 Sözeri, Emin Nihat 51
 Sporel, Zeki Rıza 137
 Suna 19, 52, 246, 286, 295
 Sunay, Cevdet 212, 228, 257
 Sungur 195
 Süreyya *b.kz.* Ağaoğlu
- Şahin, Zeki 61, 71, 85, 118, 130
 Şakir, Hayrettin 283
 Şaman, Haluk 32, 33, 95, 110, 139, 152, 177, 222, 238, 293, 300, 321, 343
 Şehsuvaroğlu, Haluk 185
 Şellefyan, Mıgırdıç 213
 Şemi *b.kz.* Ergin, Şemi
 Şener, Behçet 24
 Şensoy, Naci 85

- Şentürk, Fikri 242
 Şeyh Galib 141
- Tahtakılıç, Ahmet 37, 40, 44, 77, 110, 148, 231, 289
 Talat (Paşa) 49
 Tan, Hadi 162, 225, 239, 240, 241, 296, 344
 Tanlı, Süleyman Şevket 149
 Tanrıöver, Hamdullah Suphi 43
 Tansel, İrfan 122, 236, 246, 254, 263
 Tanyolaç, Necati 219, 251
 Tarancı, Cahit Sıtkı 24, 60
 Tarhan, Mümtaz 90, 110, 242
 Tarlan, Cemal 254
 Tarver, Zakar 23
 Taşkent, Kazım 23
 Taşkiran, Nimet 195, 273
 Taşkiran, Tezer 9, 10, 27, 40, 52, 112, 120, 123, 138, 141, 146, 152, 158, 171, 172, 177, 178, 188, 189, 192, 197, 203, 204, 209, 210, 220, 221, 227, 249, 257, 264, 286, 294, 295, 296, 297, 299, 300
 Tavat, Sedat 168
 Tavus 249
 Tayyar, Mustafa 91
 Tekand, Dünder 242
 Tekinel, Necla 79, 122, 326
 Teksel, Yekta 76
 Tektaş *b.kz.* Ağaoğlu
 Tengirşek, Yusuf Kemal 38, 39, 40, 43, 248
 Terzioğlu, Kemal 346
 Tevfik *b.kz.* İleri
 Tevfik Fikret 26, 76, 150, 208
 Tezer *b.kz.* Taşkiran
 Tezkan, Hami 245, 256, 270
 Tiğrel, Hamit Zülfü 172, 179, 216
 Timurtaş, Haluk 345
 Tirali, Naim 136
 Tlabar, Nazlı 122, 133, 298
 Togan, Zeki Velidi 302
 Togay, Nuri 345
 Toker, Metin 131
 Tolon, Nurullah 237
 Topaloğlu, Ahmet 212, 231, 286, 287
 Topcuoğlu 172
 Topcuoğlu, Necati 183, 195, 219, 227, 230
 Topcuoğlu, Rıza 241
- Tosbi, Sadrettin 228
 Tulga, Refik 84, 246
 Tunç, Rıza 165, 224, 225
 Tunçay, Muharrem 24, 345
 Turan, Hüseyinzade Ali 144
 Turan, Osman 347
 Turanlı, Ali 273
 Turanlı, Sırrı 126, 130, 131, 138, 141
 Turgut, Halil 345
 Tülbentçi, Feridun Fazıl 60
 Türkeş, Alparslan 201, 243, 244, 246, 281, 283, 290, 291
 Türkgeldi, Celal Fuad 294
 Türkoğlu, Kemal 191, 193
 Tüzün, Cemal 161, 163, 293, 303, 345
- Ulaş, Fahrettin 335, 339, 343, 347, 349
 Ulay, Sıtkı 91, 92, 111, 136, 203
 Uluç, Burhanettin 203
 Uludağ, Osman Şevki 321
 Ulusoy, Nüzhet 350
 Ulutan, Burhan 105, 109, 110, 126
 Uz, Behçet 18
- Üçüncü, Hüsnü 301
 Ülgen, Murat Ali 152, 265, 345
 Ülkü, Hayati 346
 Ülman, Hilal 133
 Ünal, Mehmet Hüsrev 145
 Ünal, Vecihi 27
 Üner, Abdullah 121
 Üner, Ragıp 191
 Ünü, Adil 203
 Üresin, Yümni 120
 Ürgüplü, Münip Hayri 152
 Ürgüplü, Suat Hayri 199, 228, 236, 254, 256, 278
 Üstün, Fethi 38
- Velibeşe, Zühtü 216
- Wilde, Oscar 107
- Yakup Kadri *b.kz.* Karaosmanoğlu
 Yalçın, Aydın 75, 151, 155
 Yalçın, Hüseyin Cahit 71, 125, 306, 318
 Yalım, Sadettin 345
 Yalman, Ahmet Emin 20, 24, 42, 43, 46, 49, 58, 63, 64, 65, 74, 75, 78, 91, 94, 95, 100, 106, 107, 108, 109,

DİZİN

- 136, 140, 144, 177, 178, 186, 196, 295, 346
Yaman, Hüsnü 83, 125, 179, 285
Yamanoğlu, Bumin 182, 325, 332, 339
Yamut, Nuri 121
Yardımcı, Celal 20, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 57, 64, 67, 68, 74, 82, 88, 106, 138, 162, 172, 179, 183, 191, 248, 261, 278, 280, 293, 296, 301, 323, 343, 348
Yardımcı, Mehmet 195, 287
Yaşa, Memduh 89
Yaşar Kemal 181, 299
Yatağan, Selim 161, 165, 188, 215, 265, 285, 345
Yazıcı, Memiş 145
Yazıcı, Tahsin 122, 326
Yazıcı, Yaşar 234
Yetkiner, Ethem 58, 61, 62, 161, 170, 172, 179, 182, 188, 221, 222, 241, 247
Yıldırım, Cemal 341
Yıldız, Ahmet 177
Yılmaz, Kenan 113, 140, 324
Yırcalı, Sıtkı 18, 25, 49, 94, 106, 113, 116, 120, 132, 135, 140, 180, 208, 229, 230, 232, 236, 243, 251, 257, 258, 265, 319, 320, 321, 344, 351
Yiğitbaşı, Gazi 94
Yolaç, Malik 301
Yorgancı, Mehmet 82
Yörük, Selman 164, 224, 225
Yusuf Paşa 280
Yücel, Hasan Âli 75, 299
Yücel, Necmi Nuri 326
Yüksel 150
Zeren, Mustafa 116, 145
Zeynep 41, 181, 190, 240
Zeytinoğlu, Aziz 231
Zeytinoğlu, Kemal 19
Zeytinoğlu, Nâsır 259, 287
Zorlu, Fatin Rüştü 15, 32, 34, 38, 43, 44, 45, 52, 57, 66, 68, 74, 94, 95, 101, 117, 138, 145, 164, 169, 170, 174, 175, 176, 180, 186, 192, 194, 200, 202, 203, 206, 208, 209, 210, 216, 224, 229, 239, 249, 255, 271, 325, 343, 348

- Peter Ackroyd
Londra Yanıyor
- Alphan Akgül
Güneş Yalnız Dirileri Isırır - Oktay Rifat'ın Şiirleri Üzerine
- Semra Aktunç
Yalos
Ölmek İçin Güzel Bir Gün
- Filiz Ali
Yok Bi'sey Acımadı Ki...
Müzik ve Müziğimizin Sorunları
- Şavkar Altınel
Tetikçi Beklerken - Seçme Yazılar
- Louis Aragon
Paris Köylüsü
- Kate Atkinson
Geç Kapıdan Körebe
- Marc Augé
Yasız Zaman-Kendi Etmolojini Yapmak
- Bakkhyllides
Bütün Şiirleri ve Fragmanları
- Giorgio Bassani
Balıkçı
- Bart Beaty
Sanat Karşısında Çizgi Roman
- Cem Behar
Kan Doluşımı, Ameliyat ve Musiki Makamları - Kantermiraglı
(1673-1723) ve Edvard'ın Sıradışı Müzikal Serüveni
- Vüs'at O. Bener
Canım Tavsancağım: Ayşe Bener'e Mektuplar
- Derya Bengi
50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük
Şimdiki Zaman Beledir
- Niyazi Berkes
Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları
- Thomas Bernhard
Ucuzayiyenler
- Wolfgang Borchert
Ama Fareler Uyurlar Geceleyin
- Ian Buchanan
Jameson Jameson'ı Anlatıyor -
Kültürel Marksizim Üzerine Söyleşiler
- Louis-Jean Calvet
Roland Barthes 1915-1980
- Italo Calvino
Seçme Mektuplar (1945-1985) - -
Amerika'da Bir İyimsir 1959-1960
- Edip Cansever
Yerçekimli Karanfil
- Louis Ferdinand Céline
Taksitle Ölüm
- Peter Finn-Petra Couvée
Jivago Vakası - Kremlin,
CIA ve Yasak Bir Kitabın Etrafından Dönen Savaş
- Cevat Çapan
Sanı Durağın Bir Önce
- Burçak Çerezioğlu
Mavi Saçlı Kız 20 Yaşında
- C. Cengiz Çevik
Cicero'nun Devlet'i De Re Publica Yazıları
- Fazıl Hüsnü Dağlarca
Üç Okumalı Dizeler - Göründüğüm
Haydi 2 - Kaçaklar 2
Yaşamamalarda - Kaçaklar 3
- Selçuk Demirel
Yazarların Yüzünden
Sen Surat Okumayı Bilir misin?
- Yücel Demirel (haz.)
Atatürk - Belgeler, Elyazısıyla Notlar, Yazışmalar
- Yeliz Özay Diniz
Evliya Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası
- Mehmet Can Doğan
Camekân
Nilüfer Erdem (haz.)
Narsisizm ve Yaratıcılık
- Tuncer Erdem
Gece Gelen Öyküler
- Ebubekir Erçil
Bentler
- Mümtaz Fırat
Kaybolan İzler Güneydoğu'da Geleneksel Dövme
ya da Dek ve Dak
- Jean-Louis Fournier
Kuzeyli Annem
- Janet Frame
Saframda Bir Melek
- James G. Frazer
Ahn Dol - Dinin ve Folklorün Kökleri
- Antonio Fusco
Her Günün Derdi Kendine
- Roger Martin du Gard
Thibault'lar I
Thibault'lar II
Thibault'lar III
- Witold Gombrowicz
Günlük 1953-1958
Günlük 1959-1969
- Levent Cantek-Levent Gönenç
Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür
- Hasan Gören
Zan
- John Gray
Kulânın Ruhu - İnsan Özgürlüğüne Kısa Bir Bakış
- Edith Grossman
Çeviri Neden Önemlidir?
- M. Melih Güneş
Suyun Şavkı: Leipzig Bir Aile ve Nâzım Hikmet
- Hermann Hesse
Klein ve Wagner
- Doğan Hızlan
Şiirin Coğrafyası
- Jonathan Holt
Hain
- Ekmeleddin İhsanoğlu
Osmanlı Bilim Mirası
- Gül İrepolu
Lâle-Doğada, Tarihte, Sanatta
- Christopher Isherwood
Gelip Geçerken

Onnik Jamgoçyan

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık -
Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)

Kaan İren-Çiçek Karagöz-Özgün Kasar (haz.)

Persler - Anadolu'da Kudret ve Görkem

Yaşar Kemal

Yeşil Kertenkele

Gürsel Korat

Kalenderiye

Dalgın Dağlar Çizgili Sarı Defter - Gölgenin Canı

Tuğrul Kudatgobilik

Koç'ta Üç Nesil - Sanayi Barışına Adanmış Bir Hayat Hikâyesi

Ben Lerner

22:04

Amin Maalouf

Fransız Akademisi'ne Kabul Konuşması ve

Jean-Christophe Rufin'in Yanıtı

Henry Maguire

Bizans Saray Kültürü 829-1204

Ian McEwan

Fındık Kabuğu

İlhan Mimaroglu

New York Kapı Dışı Sanat

Lâle Müldür

Kuzey Defterleri

Behçet Necatigil

Küçük Muharrir - Çocukluk ve Gençlik Yazıları

Mitologya

Küçük Mitologya Sözlüğü

Dorthe Nors

Karate Vuruşu

Maggie O'Farrell

Cehennem Sıcakları İçin Talimatlar

Ömer F. Oyal

Sürgün Ruhun Rüya Defteri

Emrah Öztürk

Anlatamıyorum

Limon Yağmuru

Ali Özuyar

Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)

Boris Leonidoviç Pasternak

İnsanlar ve Haller

Michel Crubellier-Pierre Pellegrin

Aristoteles - Filozof ve Bilme Meselesi

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin

Yüzbaşının Kızı

Maurus Reinkowski

Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri

19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaşırması
Bir Araştırması

Stella Rimington

Açık Sır - MİS Eski Genel Direktörü'nün Otobiyografisi

Philip Roth

Portnoy'un Feryadı

Oliver Sacks

Benim Periyodik Tablom

Howard M. Sachar

Avrupa'nın Katli -1918-1942 Siyasî Bir Tarih

Gulam Hüseyin Saedi

Bayel Açıtları

Top

Nil Sakman

Süreyya

Sam Savage

Cam

Yorgo Seferis

Kapadokya Kaya Kilielerinde Üç Gün

Philippe Sollers

Roland Barthes'in Dostluğu

Claude Levi-Strauss

Bakmak Dinlemek Okumak

Yaban Düşünce

Hüzünlü Dönenceler

Cemal Süreya

Yabancı Yayınlar - Türk Dili Dergisi 1968-1975

Magda Szabó

İza'nın Şarkısı

Yavru Ceylan

Katalin Sokağı

Kapı

Barry Charles Tharaud

Çukurova - Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri

Haldun Taner

Berlin Mektupları - Viyana'nın Atlattığı Vartalar

(Gezi Notları)

Günün Adamı - Dışardakiler

Hak Dostum Diye Başlayalım Söze

Haldun Taner'in Timsahı / Selçuk Erez-Demet Taner

Haldun Taner'le Yaşamak -

100. Doğum Yılında Haldun Taner /
Kerem Karabağcı (haz.)

Bedirhan T. prak

"Gnossiennes" Uykuya Uykusu Arasında

Alain Touraine

Krizden Sonra

Michel Tournier

Düşüncelerin Aynası

Turgut Uyar

Veys

Bir Şiirden

Dünyanın En Güzel Arabistanı

Richard Yates

Sessiz Sahil

Bağımsızlık Yolu

Erdal Yıldırım

Az mı Gittik, Uz mu Gittik?

Yeni Vakıfların 50 Yıllık Hikâyesi

XXI. YÜZYIL KİTAPLARI

Deniz Bağrıaçık

Sorsana Bizi Sevmiş mi?

Jonathan M. Metz - Anna Kirkland (haz.)

Yeni Bir Erdeme Dönüşen Sağlığa Karşı

Binbir Gece Masalları (iki cilt)
Nutuk - Gazi Mustafa Kemal Tarafından (1927)

Sabahattin Ali
Bütün Romanları
Öyküler, Şiirler ve Oyun
Bütün Eserleri

İlhan Berk
Toplu Şiirler

Fazıl Hüsnü Dağlarca
Bütün Şiirleri 1
Bütün Şiirleri 2
Bütün Şiirleri 3

Füruzan
Toplu Öyküler
Toplu Öyküler - Toplu Romanlar

Nâzım Hikmet
Toplu Şiirler

Seyit Ali Kahraman (haz.)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Behçet Necatigil
Bütün Eserleri

Marcel Proust
Kayıp Zamanın İzinde (iki cilt)

Ömer Seyfettin
Bütün Hikâyeleri

Mîna Urgan
İngiliz Edebiyatı Tarihi

Tomris Uyar
Bütün Öyküleri
Bütün Yazıları

Nermi Uygur
Bütün Eserleri - I
Bütün Eserleri - II

Herhangi bir günlük değil bu. Edebiyat dünyasından gelen bir siyaset adamının hapishane anlatısı. Kısıtılmış insanlar üstüne denemeler de denebilir. Umutlarıyla, d ş kırıklıklarıyla, bencillikleriyle, duygusal   k nt leriyle, dirençleriyle önce bir adada, sonra da cezaevlerinde toplanmış insanların ruh halleri.

“Koğuşların en güzel manzaralarından biri de sabah jimnastiği. Koridora çıkıyorlar arkadaşlar [...]. Kimisi, uzun, zayıf, kimisi kısa şişman. Bazısı pijama ile bazısı fanila ile. Ahenksiz, birbirine uymayan hareketler. Bunların çoğu evlerinde yapmıyorlardı bunu. Burada ise yaşama gayreti içindeler. Aslında ş uraltındaki hedef  mit toplamak,  mit beslemek. Akıl ve ruh arasındaki muvazeneyi buluyorlar bu yoldan da!”

Kapak resmi: Yassıada'da mahkûm olduktan sonra götürüldüğü İmralı'da karaya çıkartılırken, 1961.

ISBN: 978-975-08-2443-2

34 TL

9 789750 824432

